Themis : regtskundig tijdschrift : verzameling van bijdragen tot de kennis van het publiek- en privaatrecht.

THEMIS,

Regtskundig Tijdschrift.

ONDER REDACTIE VAN

MR. DAV. H. LEVYSSOHN NORMAN, MR. A. DE PINTO, MR. GIJSB. M. VAN DER LINDEN, JHR. MR. J. DE WITTE VAN CITTERS EN MR. J. KAPPEYNE VAN DE COPPELLO.

VIJF-EN-DERTIGSTE DEEL.

Derde Verzameling. — 5de Jaargang.

TE 'S GRAVENHAGE, BIJ
GEBROEDERS BELINFANTE.

1874.

SNELPERSDRUK VAN GEBR. BELINFANTE.

MEDE-ARBEIDERS.

Ph. J. Bachiene, lid van den raad van state, te 's Gravenhage.

Mr. M. M. von Baumhauer, referendaris bij het departement van binnenlandsche zaken, te 's Gravenhage.

Jhr. Mr. G. J. Th. Beelaerts van Blokland, advocaat, te 's Gravenhage.

Mr. G. Belinfante, advocaat, te 's Gravenhage.

Mr. G. M. van Bolhuis, advocaat, te Utrecht.

Mr. F. B. Coninck Liefsting, lid van den hoogen raad der Nederlanden, te 's Gravenhage.

Mr. A. P. Th. Eyssell, advocaat, te 's Gravenhage.

Mr. G. J. A. Faber, procureur, te Rotterdam.

Mr. G. A. Fokker, te Middelburg.

Mr. J. A. Fruin, hoogl., te Utrecht.

Mr. J. E. Goudsmit, hoogleeraar, te Leiden.

Mr. M. Th. Goudsmit, advocaat, te Rotterdam.

Mr. E. H. Karsten, lid van het provinciaal geregtshof in Gelderland, te Arnhem.

Mr. W. J. Karsten, lid van de arrondissements-regtb. te Brielle.

Mr. J. G. Kist, lid van den hoogen raad der Nederl., te 's Gravenhage.

Mr. P. A. W. Cort van der Linden, advocaat, te 's Gravenhage.

Mr. D. J. Mom Visch, lid van het provinciaal geregtshof in Gelderland, te Arnhem.

Mr. L. Oldenhuis Gratama, lid van het prov. geregtshof in Drenthe, te Assen.

Mr. R. G. Philipson, advocaat te Zwolle.

Mr. A. A. de Pinto, raad-adviseur bij het departement van justitie, te 's Gravenhage.

Mr. M. S. Pols, advocaat en auditeur-militair, te 's Gravenhage.

Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, te 's Gravenhage.

Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet, advocaat, te 's Gravenhage.

Mr. A. Teixeira de Mattos, advocaat, te 's Gravenhage.

Mr. I. Telting, lid van het prov. geregtshof in Friesland, te Leeuwarden.

Jhr. Mr. D. G. van Teylingen, lid van de arrond.-regtb. te Dordrecht.

Mr. W. Thorbecke, advocaat, te 's Gravenhage.

Mr. P. Verloren, subst.-offic. bij de arrondissements-regtb. te Amsterdam.

Mr. J. P. Verloren, lid van de arrond.-regtbank te Hoorn.

Mr. S. Vissering, hoogleeraar, te Leiden.

Mr. F. A. T. Weve, lid van de arrondissements-regtb. te 's Gravenhage.

INHOUD.

STELLIG REGT (NEDERLANDSCH).

REGTSGESCHIEDENIS.

ALGEMEENE REGTSGELEERDHEID.

BOEKBEOORDEELINGEN EN VERSLAGEN.

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

BERIGTEN VAN GEMENGDEN AARD.

REGTSGELEERDE BIBLIOGRAPHIE.

THEMIS,

REGTSKUNDIG TIJDSCHRIFT.

DERDE VERZAMELING,

Vijfde Jaargang.

XXXVe Deel, — EERSTE STUK.

STELLIG REGT (NEDERLANDSCH).

BURGERLIJK REGT EN REGTSVORDERING. — *De artikelen* 501 *en* 502 *van het Burgerlijk Wetboek, in verband met den invloed der krankzinnigheid op de bekwaamheid om te handelen*, door Mr. W. F. FRIJLINCK, Advocaat te Lith.

Dat eene in krankzinnigheid verrichte handeling niets meer dan de bedriegelijke schijn eener handeling is, dat er bij krankzinnigen eigenlijk van geen wil sprake kan zijn omdat het bij hen ontbreekt aan helder bewustzijn, mag als uitgemaakt worden beschouwd (1). Mag het ook voor het

(1) Inst. III. 19 § 8. SAVIGNY System III. § 112. GOUDSMIT Pand. I § 28 § 49 § 67. KELLER Pand. § 29. WINDSCHEID Pand. I. § 71. OPZOOMER Burgerlijk Wetboek Verklaard II. bladz. 468 en anderen. Mr. LAND in *Themis* van 1871 bladz. 405 en 408 en Prof. DIEPHUIS Het Ned. Burg. Recht (nieuwste werk), bladz. 82 en volgg. hebben de juistheid dezer leer bestreden, doch naar het mij voorkomt gedeeltelijk uit misverstand, gedeeltelijk door de teitelijke d. i. medische vraag met de juridische te verwarren. Mr. LAND noemt t. a. p. de vraag in hoeverre de bekwaamheid tot handelen wordt aangetast door krankzinnigheid »moeilijk te beslissen«. SAVIGNY daarentegen is van oordeel dat de moeilijkheid voor zoover die bestaat »weniger auf dem Gebiet des Richters als auf dem des Sachverständigen liegt, an dessen Urtheil der Richter hier meist

Nederlandsch Burgerlijk Recht aangenomen worden? M. i. ongetwijfeld: het is een door de wetenschap als onomstootelijk erkend *feit*, dat in een wetboek niet noodzakelijk erkend behoeft te zijn, om te gelden — ja dat zelfs daarin niet behoort erkend te worden, terwijl zijn vermelding in een leerboek niet ontbreken mag. En evenzeer als het beginsel zelf, zijn in de wet de zuivere toepassingen er van overbodig. Dat een krankzinnige zelf geen bezit kan verkrijgen (art. 595), dat hij geen testament kan maken (art. 942), is ontwijielbaar als men aanneemt dat een krankzinnige op het rechtstooneel niet als acteur vermag op te treden.

Zal men over dit punt anders behooren te denken, zoo men aan de artikelen 501 en 502 van het Burgerlijk Wetboek recht laat wedervaren? Welke is dan de kracht van die artikelen?

Volgens Prof. Opzoomer heeft onze wetgever hier in plaats van zich tot de curatele en hare werking te bepalen, ver buiten zijn onderwerp gaande, zich ook met de rechtsgevolgen der krankzinnigheid bezig gehouden. In artikel 501 spreekt de wet — volgens hem — over handelingen verricht *in een staat van krankzinnigheid* die *later tot het verleenen van curatele aanleiding heeft gegeven.*

Ik kan dit niet aannemen en geloof dat de hoogleeraar

---

gebunden seijn wird«. Mr. Land wil als beginsel gesteld zien »dat de handelingen ongeldig zijn voor zooverre de krankzinnigheid daarop van invloed was«, maar wie wil dan iets anders? Prof. Opzoomer o. a. schrijft: »De krankzinnigheid moet op het eigen oogenblik der handeling hebben bestaan, m. a. w. er moet geen lucidum intervallum geweest zijn. En aan den anderen kant is het onnoodig dat er een voortdurende krankzinnigheid bestond, ook een voorbijgaande krankzinnigheid sluit voor zoolang ze duurt het vermogen van willen en handelen uit«. Prof. Diephuis beschouwt den wil van den krankzinnige slechts als *»gebrekkig«*. Welk begrip hij zich van krankzinnigheid maakt is niet recht duidelijk: mij dunkt dat hij *nu* meer als medicus dan als jurist redeneert. *Vroeger* schreef hij: »uit krankzinnigheid vloeit eene *onmogelijkheid* voort om zijnen wil te verklaren. Dat dit zoo is *ligt in d n aard der zaak.*« N. B. R. I. no. 458*a*. Ook dit was onjuist. Niet de wils*verklaring* is onmogelijk maar de *wil zelf* en daarmede ook zijn verklaring.

zelf, op bladz. 480 en in de aanteekening op art. 501 op bladz. 486, de gegevens voor eene betere opvatting van den casus articuli heeft geleverd.

Vooreerst toch is het onjuist dat hier sprake zou zijn van handelingen *in een staat* van krankzinnigheid, tenzij men het in minder strengen zin neme dan de hoogleeraar blijkbaar bedoelt.

Het artikel spreekt over handelingen van iemand die in een gedurigen staat (état habituel) van krankzinnigheid verkeert en dus zeer goed bij tusschenpozen het gebruik zijner verstandelijke vermogens kan hebben. Het laat in het midden of de handelingen waarop het doelt in die heldere tusschenpozen dan wel *in krankzinnigheid* zijn verricht, mits zij maar plaats grepen *in een tijdvak* waarin het algemeen bekend was dat de persoon die ze verrichtte, gewoonlijk krankzinnig was. Daarom hebben die handelingen niets te maken met den regel furiosi nulla voluntas.

In de tweede plaats gaat het artikel volstrekt niet uit van de meening dat er op de handelingen noodzakelijk curatele moet gevolgd zijn. Dat de wetgever die handelingen bespreekt van uit de plaats en den tijd waarin hij op dat oogenblik zich bevindt, namelijk die eener *verleende* curatele, noodzaakt niet om aan te nemen dat hij zijne beschouwing alleen geldig acht voor handelingen die men eenmaal uit datzelfde standpunt zal kunnen opnemen. Kon er een eenigzins aannemelijke grond opgegeven worden waarom behalve krankzinnigheid ten tijde (à l'époque) der handeling, ook nog latere curatele op grond van een gelijken toestand, van vernietigenden invloed zou moeten of kunnen zijn, men zou er aan mogen denken bij de uitlegging van het artikel eenige bijzondere aandacht te schenken aan de verleende curatele waarover het spreekt.

Het is waar dat het artikel dan hier minder op zijn plaats is en in de VIIIe Afdeeling van den IVden Titel van het derde Boek beter zoude passen, maar het is *niet* waar dat zoo de bepaling van eene later uitgesproken curatele onafhankelijk was „geheel geen aanleiding zou zijn om ze hier op te nemen". Prof. Opzoomer heeft t. a. p. bladz. 480

die aanleiding in het licht gesteld; en al was het hier de plaats niet om den invloed eener verstandsverbijstering op de waarde van handelingen te bepalen, die *in oorzakelijk verband* tot die kwaal staan, zoo was die plaats toch zeer geschikt om buiten de curatele ook andere gevolgen te behandelen van den gedurigen staat van krankzinnigheid. Dit is door Prof. DIEPHUIS in zijn vroeger werk II. n°. 1107 reeds opgemerkt, ofschoon hij daar art. 501 als voorkomende in den titel van curatele met niets anders dan met die curatele in verband durft brengen. Prof. OPZOOMER heeft zich echter niet vrij weten te houden van de algemeene meening dat hier curatele zoude moeten verleend zijn. (2)

De curatele is hier voor den wetgever, zooals uit de

---

(2) Wel schrijft hij »dat de krankzinnigheid haar gewoon regtsgevolg heeft, is zeer duidelijk, *maar wat heeft dat met de curatele te maken?* De handelingen, zegt het artikel, kunnen vernietigd worden als de krankzinnigheid blijkbaar bestond op het tijdstip, waarop zij verricht zijn. Natuurlijk. Maar van de curatele is dit toch geheel onafhankelijk. Het zal evengoed regt zijn, al wordt er nooit curatele verleend noch zelfs gevraagd«.

Niet natuurlijk. Het geldt hier geen handelingen in krankzinnigheid verricht, maar handelingen van iemand die, volgens de openbare meening, doorgaans krankzinnig is. Wat omtrent die handelingen recht is, bepaalt bij gebreke van de wetenschap die daaromtrent verschillen de meeningen toelaat, artikel 501, dat zich dus niet bezig houdt met *»het gewoon«* rechtsgevolg der krankzinnigheid dat zeer zeker door geen curatele behoeft ondersteund te worden. Vreemd is het dat Prof. O. in de aan de aangehaalde woorden toegevoegde noot, zelf hierop wijst: »op het woord *tijdstip* moet hier *door mij* gedrukt worden« — zegt hij — »ofschoon voor het artikel zelf het tegendeel geldt«. Terwijl er niets anders aan de orde is dan hetgeen *het artikel* bevat en Prof. O. op bladz. 478 ook alleen over het artikel spreekt, begrijp ik niet hoe hij hier plotseling eene andere krankzinnigheid dan die van het artikel kan te berde brengen en aan die van het artikel in de plaats stellen.

Er is ook tusschen die noot op bladz. 479, en hetgeen Prof O. op artikel 501 aanteekent strijd. In de noot beweert hij dat er in art. 501 »nietigheid van regtswege in den strengsten zin des woords bestaat«, en in de aanteekening »dat hier van geen andere nietigheid sprake is, dan van die welke in § 2 van art. 500 bedoeld is, de vernietiging wier vordering aan den termijn van vijf jaren gebonden is«.

Alleen de laatste meening, dat hier vernietigbaarheid is, kan de juiste zijn, maar dan moet men ook aannemen dat art. 501 spreekt over handelingen van krankzinnigen, niet juist over in krankzinnigheid verrichte handelingen. GREGORY de Ratihabitione pag. 142, 107 en 108.

bewoordingen èn van onze wet èn van den Code blijkt („alle handelingen die *daarna* tegenover „alle handelingen welke *vóór*"), niets meer dan „de *grensscheiding in tijd*" tusschen de handelingen van art. 500 § 2 en die van art. 501. Bij de curatele aangeland (in § 2 van art. 500), richt de wetgever niet alleen het oog op de toekomst (in art. 500 § 2): neen, hij wil bij deze gelegenheid ook eens achterwaarts zien (in art. 501). Dit is echter geen voldoende reden om aan te nemen dat hij zijn oordeel over de handelingen waaraan hij nu denkt, laat afhangen van de plaats of den tijd waarop hij dat oordeel uitspreekt zoo niet in dat oordeel zelf eenig spoor te ontdekken is dat werkelijk die plaats of tijd tot zijn vorming heeft bijgedragen.

Hier komt nog bij dat de wet in art. 502 haar ingenomen standpunt in gedachten geheel buiten rekening laat, doch niet om op *geheel* vreemd terrein *te komen*, zooals Prof. O. opmerkt. Zij *was* reeds op dat *aan de curatele* vreemde terrein in art. 501, hoewel het eerst in art. 502 duidelijk aan den dag komt. Ook hier heeft zij het over *vernietiging* op grond van *état habituel* de démence (3); zij bepaalt dat deze alleen dàn na den dood kan plaats vinden indien de curatele *verleend* of verzocht is. Wat behoefde zij hier te vorderen, dat de curatele *verleend* moet zijn, indien dit ook bij de vordering tot nietig-verklaring vóór den dood een eerste vereischte is? Zij zou dan bepaald hebben dat hoewel bij de vordering tot nietig-verklaring vóór den dood *verleende* curatele een vereischte is, men hier volstaan kan met het *verzoek* tot curatele.

Tegen deze verklaring van art. 502 kan men zich niet beroepen op de woorden „uiterste wilsbeschikkingen uitgezonderd" alsof hier aan art. 942 herinnerd werd. Dit is wel de bedoeling van den wetgever geweest, maar ook niets

---

(3) In de noot op MARCADÉ (6e druk) ad art. 504 leest men: „Jugé qu'un testament peut être annulé, bien que l'interdiction n'ait pas été provoquée et que la preuve de la démence ne résulte pas du testament lui-même, si d'ailleurs le testateur était dans un état d'imbécillité constant."

Cass. 7 Mars 1864.

meer dan zijn *bedoeling*, terwijl hij dan bovendien overbodig werk verricht zou hebben. Uit VOORDUIN III. 187 blijkt dat hij, niet wetende waarover zijn Fransche voorganger in art. 504 bezig is te spreken, dezen in de rede is gevallen met »uiterste wilsbeschikkingen uitgezonderd«, maar het gevolg dezer daad kan geen ander zijn dan dat de uitlegger besluit: »uiterste wilsbeschikkingen kunnen dus wel op grond van krankzinnigheid bestreden worden« zoodat ten opzichte van deze juist niet tot den regel van art. 942 d. i. tot den regel furiosi nulla voluntas, maar tot dien van art. 501 teruggekeerd is (4).

Dat intusschen de regel furiosi nulla voluntas ook hier volkomen ongedeerd blijft leert het slot van het artikel, een soort van leerboekig *aanhangsel*, gelijk uit den Code duidelijker blijkt dan uit ons wetboek waarin het slechts door een komma van het voorafgaande is gescheiden.

Wanneer art. 504 C. N. besluit met »à moins que la preuve de la démence (ons artikel heeft hiervoor »kwaal«) ne résulte de l'acte même qui est attaqué« dan moet men daarop aanmerken: Natuurlijk. In dat geval is de »démence« niet die van het eerste gedeelte van het artikel. Wanneer démence resulteert uit de handeling zelve, is die handeling zeer stellig in krankzinnigheid verricht, maar de aanval op zulk eene handeling bestaat eenvoudig daarin dat men den rechter op hare nietigheid opmerkzaam maakt, daar eene ware vernietiging bij haar onmogelijk en onnoodig is.

Terwijl de gewone rechtsleer omtrent in krankzinnigheid verrichte handelingen in de beide artikelen ongemoeid wordt gelaten geeft art. 501 het recht om *vernietiging* te vragen

(4) Men voere tegen deze opvatting niet aan dat hier in art. 502 in 't algemeen van »attaquer« »*bestrijden*« op grond van »*krankzinnigheid*« gesproken wordt. Immers het bestrijden hier bedoeld kan in niets anders bestaan dan in eene vordering tot *vernietiging*, omdat men onder krankzinnigheid in dezen titel, zelfs nog in het voorgaande artikel, den algemeenen ook heldere tusschenpozen omvattenden toestand moet verstaan. Waarom zou men met dit artikel buiten het onderwerp van den titel treden om er een juridisch monster van te maken? De algemeenheid van het woord *bestrijden* laat toe het in het laatste deel van het artikel in anderen zin te nemen dan in het eerste en het schijnt zonder twijfel juist met dat doel gekozen.

eener handeling op grond dat zij verricht is door iemand die in eenen voortdurenden staat van krankzinnigheid verkeert mits die staat algemeen bekend was ten tijde der handeling. Indien hij die met den krankzinnige handelde of in 't algemeen de tegenpartij, bewees dat hij te goeder trouw was, dat hij den toestand van zijn partij niet kende of dat deze op het oogenblik der handeling volkomen bij haar verstand was, enz., dan zal de rechter de handeling in stand *kunnen* en *behooren* te houden (5). Na den dood der krankzinnigen echter »om er de erfgenamen voor te straffen dat zij de curatele niet hebben uitgelokt« (MARCADÉ), heeft de wet in art. 502 deze actie tot vernietiging aan hen geweigerd indien niet vóór den dood de curatele òf verleend òf verzocht was. De wet houdt dus die erfgenamen voor zedelijk verplicht om zoo er grond voor curatele is, die te verzoeken en straft hun verzuim door niet toe te laten dat er door hen eene rechtsvordering worde ingesteld die een tamelijk somber licht werpt op de nagedachtenis van hun auteur. Zij mogen zijn ongeluk niet tot hun voordeel gebruiken zoo ze niet tevens ook voor hemzelven getracht hebben er in te voorzien. Dit kan natuurlijk alleen voor die erfgenamen gelden die volgens de wet bevoegd waren de curatele te verzoeken.

Ons recht is dan, naar deze voorstelling, dit:

A. *In krankzinnigheid* verrichte handelingen zijn nietig in den strengsten zin des woords, zoodat daarbij eene echte nietigverklaring niet eens mogelijk is, wat niet belet dat men van den rechter eene verklaring of liever erkenning

---

(5) Zie vooral MARCADÉ II nº. 321, MASSÉ et VERGÉ I, blz. 473, die echter van het noodzakelijke eener verleende curatele nog geen afscheid hebben genomen. ZACHARIAE (vert. van M. en V. t. a. p.) wil op grond van analogie art. 501 ook toepassen al is er geen curatele verleend. Er is hier echter meer dan analogie, tenzij men bedoele de zoogenaamde uitbreidende uitlegging. UNGER I. § 13 noot 41 en 73. WINDSCHEID I. § 22.

Prof. O., in de reeds besproken noot, is van oordeel dat op het woord »kunnen« in art. 501 niet gedrukt mag worden »alsof hier den regter zou overgelaten zijn zulk een handeling naar gelang van omstandigheden in stand te houden«. Hij moest dit wel aannemen daar hij uitgaat van de meening dat art. 501 spreekt van handelingen »in den toestand van krankzinnigheid verricht«.

van nietigheid kan vragen bij gelegenheid dat men eene vordering voor hem heeft ingesteld. Dit is een wetenschappelijk beginsel door de wet toegepast in de artikelen 595 en 942 B. W.

B. Een algemeene toestand van gedurige krankzinnigheid levert grond op: *a.* tot *curatele*, die dan door den rechter verleend *moet* worden zoo een krachtens de wet bevoegd persoon haar verzoekt; *b.* tot *vernietiging* van tijdens dien toestand verrichte handelingen mits die aan de zijde des krankzinnigen gevraagd worde en die toestand algemeen bekend was. De rechter *behoeft* de vernietiging niet uit te spreken wanneer hij in de omstandigheden aanleiding vindt om het niet te doen; in elk geval is het recht om zich van deze actie tot nietig-verklaring te bedienen geheel onafhankelijk van eene na het verrichten der handeling uitgesproken curatele. Art. 487 § 1 artt. 501, 1367 § 2, 1490.

C. Na het vonnis of het arrest waarbij de curatele is uitgesproken is de geldigheid der handelingen van den onder curatele gestelde *als zoodanig* gelijk aan die der handelingen van eenen onder voogdij staanden minderjarigen, zoodat die handelingen op den enkelen grond der curatele moeten nietig verklaard worden wanneer dit aan de zijde des onder curatele gestelden wordt gevorderd. Artt. 506 § 1, 500 § 2, 1367 § 2, 1482 (5).

Past men dit stelsel toe, bij voorbeeld op het huwelijk, dan verkrijgt men deze uitkomst. Een in krankzinnigheid gesloten huwelijk is nietig zóó dat daarbij geene nietig-verklaring in den echten zin van het woord mogelijk is. „L'acte nul est celui qui n'existe pas... tel serait le *prétendu* mariage qu'un fou *semblerait* contracter," schrijft MARCADÉ en het is juist, mits gedacht worde aan iemand die op dat eigen oogenblik krankzinnig is en dus in krankzinnigheid handelt.

---

(5) Tamelijk ingewikkeld is het stelsel van het ontwerp van 1820. Zie de artt. 2277, 2288, 1586—1590 en 753.

Denkt men niet bepaald aan krankzinnigheid op het tijdstip der handeling maar richt men in 't algemeen den blik op de stoornis der verstandelijke vermogens als gewone toestand van den persoon gedurende zeker tijdvak, dan kan zijn huwelijk gestuit worden overeenkomstig art. 116 n°. 3 indien er curatele is verzocht. Komt het huwelijk van zulk een persoon tot stand, dan is het vernietigbaar door middel eener *actie* overeenkomstig artikel 501. - a. 141 R.W.

Wat den ambtenaar van den burgelijken stand in deze gevallen te doen staat kan uit artikel 129 niet opgemaakt worden zoo als sommigen beweren. Hij moet als hij de krankzinnigheid in werking meent te zien bij de verklaringen die artikel 135 vordert, die verklaringen als niet geschied beschouwen; in 't algemeen wachte hij zich op eigen gezag bij iemand die voor krankzinnig doorgaat een lucidum intervallum aan te nemen. Of zal de ambtenaar zich hier van elk oordeel onthouden moeten? Al ware zijne rol over het algemeen lijdend, zooals ook b. v. die van den notaris als vervaardiger van authentiek geschrift is, dan zou hij zich toch mogen en moeten vergewissen of de feitelijke voorwaarden aanwezig zijn die zijn werkzaamheid mogelijk maken. Geldt dit voor den gewonen ambtskring dezer ambtenaren dan is het nog minder te betwijfelen bij die werkzaamheden bij welke zij *meer* dan vervaardigers van het authentiek bewijsstuk der handeling zijn.

De ambtenaar van den burgerlijken stand bij het sluiten van een huwelijk, de notaris bij het maken van testamenten en de leiding eener boedelscheiding onder toezicht des rechters verkeeren in dit geval. Zij nemen een voornaam en levendig aandeel aan al die verrichtingen en mogen wel toezien dat zij zich tot geen schijnvertooningen leenen.

De leer van het verstek volgens de artikelen 76 en 77 van het wetboek van Burgerlijke Regtsvordering, door Mr. D. Binger, Advocaat te Amsterdam.

Zoo al de wet bepalingen vaststelt, die de wijze van procederen in burgerlijke zaken regelt, dan is het nog verre van waar, dat nu ook deze wijze van procederen altijd overeenkomstig de wet plaats heeft. De wijze van procederen in burgerlijke zaken en de wet loopen soms zeer uiteen, en zijn dikwijls twee zeer onderscheidene zaken. Dit is een verschijnsel, in de geschiedboeken der burgerlijke regtsvordering niet vreemd. In ons land en in Frankrijk heeft men zich ten allen tijde in de praktijk ten aanzien van sommige onderwerpen in deze materie boven de bestaande wet verklaard. Het feit moge te betreuren zijn, maar het bestaat. De afwijkingen hebben niet alleen plaats ten aanzien van die voorschriften, welke de wetgever louter in het belang der geschilvoerende partijen gegeven heeft en waaraan de laatsten alzoo kunnen renuntiëren, maar soms ook ten opzigte van die bepalingen, welke in het algemeen belang mogen geacht worden vastgesteld te zijn.

Aan wie de schuld? Wij gelooven aan de praktijk en aan de wet. De praktici hechten zeer veel aan hunne gewoonten en gebruiken, hetzij goede of slechte. Waar dit kan, brengen zij deze van de vroegere wetgeving op de latere over. In die gevallen, waarin de wet geen genoegzaam weêrstandsvermogen bezit, kan men er zeker van zijn, dat, waar de behoefte in de praktijk met het voorschrift der wet in strijd is, de laatste het onderspit delft. De wet wordt dan uitgevoerd in dien zin waarin zij moest zijn, niet waarin zij is. Dit feit wordt meestal veroorzaakt, doordien de wetgever de praktijk in hare bewegingen onvoldoende bespied heeft, hare regtmatige eischen niet genoegzaam kent, niet doordrongen is van het denkbeeld dat sommige onderwerpen

in het wetboek van Burgerlijke Regtsvordering geen absolute regeling veroorloven, doch op die wijze behooren vastgesteld te worden, dat zij zich tot een toepassing leenen, geschikt naar gelang dat de individuele eigenschappen van het vraagstuk zich voordoen. Maar behalve het gemis van praktische handelbaarheid, kan den wetgever soms met regt ook dit verwijt treffen, dat uitvloeisels van het stelsel eener vroegere wetgeving in een latere opgenomen worden, niettegenstaande elk van beide van een geheel ander standpunt uitgaat. Voorschriften in de wet te dien opzigte vastgesteld worden òf niet uitgevoerd òf, zoo zij al uitgevoerd worden, missen allen zin en elke beteekenis.

Het onderwerp, dat in de volgende bladzijden behandeld wordt, geeft ruimschoots aanleiding tot het letten op de eischen der wet en der praktijk. Moge het onderzoek iets bijdragen tot verwezentlijking van het denkbeeld, dat ook op dit gebied onzer wetgeving wet en praktijk steeds hand aan hand behooren te gaan.

---

§ 1. *De herhaling der dagvaarding en hare beteekenis.*

Indien de eischer den gedaagde behoorlijk gedagvaard had (denuntiatio ex jure actoris) en deze laatste afwezig bleef, dan rigtte de eischer tot den magistraat het verzoek, dat hij last zou geven dien onwilligen gedaagde drie malen, (1) telken male met een tusschenruimte van tien dagen, of slechts éénmaal, doch dan met uitdrukkelijke bedreiging der gevolgen van de contumacie, te dagvaarden (denuntiatio ex auctoritate) (2).

Deze inleiding tot de behandeling van het geding bij verstek, in het Romeinsche regt onder MARCUS AURELIUS reeds bekend (3), is gedurende eeuwen de grondslag gebleven, waarop men tegen den onwilligen gedaagde aanving te procederen. Door de glossatores uit de twaalfde eeuw, door de middeleeuwsche processualisten in Italië uit de dertiende eeuw (4), door het Canonieke regt (5) werd dit aan het Romeinsche regt ontleende voorschrift, als onvermijdelijk bestanddeel van het geding bij contumacie, op den voorgrond gesteld. En waar ook de invloed van het Romeinsch-Canonieke regt zich later in Europa op het processueel gebied deed gevoelen, daar werd de uit het nationale regt ontsproten leer over het proces bij verstek verdrongen door het voormelde voorschrift uit het Romeinsche regt. Zoo bestond in Frankrijk, alvorens het Romeinsch-Canonieke regt zijne hervormende kracht deed gevoelen, in het tijdperk van het

---

(1) L. 68—73, D. de jud. 5. 1.

(2) WIEDING, Der Justinianeische Libellprocess, §§ 19, 20.

(3) WIEDING, l. c. § 18.

(4) BULGARUS, de Judiciis, § 12, n°. 42. „— Contumaces, qui tribus edictis propositis, vel uno pro tribus, quod peremtorium dicitur, litteris evocati —" PILLIUS de jud. ord. (ed. BERGMANN), P. 2, § 19; DAMASUS, Summa, Tit. 1; TANCREDUS, Ordo judiciarius ed. BERGMANN, P. 2, T. 3, § 1; GRATIA ord. jud. ed. BERGMANN, P. 1, T. 7, § 1.

(5) Cap. 6. 7. X. de dolo et cont. 2. 14.

leenregt, de bepaling dat reeds na de eerste dagvaarding onmiddellijk op de vordering des eischers regt gedaan werd (1). In de dertiende eeuw zien wij met betrekking tot dit punt een aanmerkelijke verandering komen. Volgens de Ordonnances de Saint-Louis (1270) (2) gelast de regter den afwezig gebleven gedaagde op drie termijnen te dagvaarden. Wanneer hij ook dan afwezig gebleven is, geeft de regter bevel om hem ten vierden male te dagvaarden, ten einde het vonnis te hooren uitspreken. Deze drievoudige herhaling der dagvaarding, alvorens het vonnis te vellen, is als regel (het regt doen op twee defauten of op één had alleen in bijzondere gevallen plaats) voor de hoogere en lagere vierscharen langdurig in gebruik gebleven. (3) Zoo ook volgens den Stylus Parlamenti; welke modus procedendi in het midden der 14e eeuw vastgesteld werd (4). PHILIPS *de Schoone* had in 1302 het reeds bestaande gebruik gesanctioneerd dat het Parlament twee malen in het jaar te Parijs zou zitting houden: op Pinksteren en Allerheiligen. Deze verdeeling staat in verband met het hier besproken punt. De gedaagde, die op den regtsdag, gehouden op een der termijnen waarop het Parlament zitting hield, afwezig gebleven was, werd weder gedagvaard om te verschijnen op den volgenden termijn, waarop het Parlament zou zitting hebben. Verscheen hij ook dan niet, dan werd den eischer een korte termijn gegund, om gedurende dezelfde zitting van het Parlament den gedaagde ten derden male te dagvaarden tot het hooren

---

(1) Assises du Royaume de Jérusalem, ed. FOUCHER I, 2e partie, nº. 105—107; nº. 111; LOYSEL, Institutes coutumières II. Liv. 6, Tit. 3, nº. 871.

(2) Ordonnances de Saint-Louis par LAURIER, I. chap. 66. Le conseil de PIERRE DE FONTAINES, chap. 21, nº. 9, bl. 226. BEAUMANOIR, chap. 2, nº. 8, bl. 48.

(3) BOUTEILLER, Somme Rural (Parysche Editie 1603) Tit. 5, bl. 25 vlg.

(4) SCHAEFFNER, Geschichte der Rechtsverfassung Frankreichs II, bl. 384—388.

van de uitspraak van het vonnis. Deze wijze van procederen had plaats bij actiën betrekkelijk tot persoonlijke regten. Bij zakelijke vorderingen was een drievoudige herhaling der dagvaarding met een gelijk getal van defauten noodig om een vonnis te kunnen erlangen (1).

Deze wijze van procederen bij herhaalde dagvaardingen had hare bezwaren. Schuldenaars, die te kwader trouw waren, werden hier zeer begunstigd. De loop van het geding werd door al die dagvaardingen vertraagd, of de uitvoering van het vonnis werd, door den geruimen tijd die tusschen de defauten verliep, dikwerf verijdeld. Van daar dat men in de ordonnantie van 1539 (Villers-Cotterets) bepaalde dat twee defauten voldoende waren, dat evenwel in enkele gevallen ook een derde zou kunnen gewezen worden (2). Doch eerst ruim honderd jaren later vinden wij, dat voor goed met dit stelsel (3) gebroken is (4). In de Ordonnance Civile van 1667 is de verpligting tot herhaling der dagvaarding als algemeene regel verdwenen; in weinige gevallen nog van toepassing (5), werd zij tegen den gedaagde, die afwezig ge-

---

(1) Stilus Curiae Parlamenti, te vinden bij MOLINAEUS, Opera omnia III, cap. 7. 8.

(2) CHARONDAS sur Bouteiller l. c. Tit. 5, aanteekening *b*, bl. 31.

(3) Het is genoegzaam bekend dat deze wijze van procederen met één, twee en drie defauten ook die was in het oud-Hollandsche regt. De modus procedendi betrekkelijk tot dit punt in het Fransche regt gedurende de 13e en 14e eeuw komt geheel overeen met dien voor het Hof van Holland. De wijze van procederen voor den Hoogen Raad te Mechelen heeft ook ten aanzien van dit onderwerp ongetwijfeld invloed uitgeoefend. Verg. v. LEEUWEN, Censura forensis, P. 2. Lib. 1, cap. 25, n°. 5 vlg. MERULA, Lib. 4, cap. I. tit. 33 en 34; VOET, Lib. 2. Tit. 11. n°. 6.

(4) De Statuta der Italiaansche steden waren hierin reeds voorafgegaan. MARANTA (1540) deelt mede in zijn Speculum (Pars 6, de citatione n°. 67 vlg.), dat te Napels slechts één dagvaarding geëischt werd, en zoo de gedaagde op den vierden dag na den in de dagvaarding vermelden termijn niet verschenen was, alsdan regt gedaan werd. «Ex praedictis» zegt hij, «ergo vides quomodo est correctum jus commune in regno: nam de jure communi non poterat veniri ad peremptorium nisi praecedentibus tribus citationibus, cum intervallo triginta dierum — — hodie autem in regno sufficit una, cum illa expectatione tridui post diem comparitionis.»

(5) BORNIER, Conférences des Ordonnances, ad art. 2, Tit. 5.

bleven was, niet meer gevorderd. „Abrogeons„ zegt art. 2, Tit. 5 (verg. art. 7, Tit. 11), van gemelde ordonnantie, „en toutes causes l'usage des déboutez de défenses et réajournements, défendons aux Procureurs, Greffiers, Huissiers et Sergens de les obtenir, expédier, ni signifier, à peine de nullité. ——„ Deze afschaffing is gehandhaafd in den code de Procédure Civile, die zijne bouwstoffen grootendeels uit de ordonnantie van 1667 verkregen heeft, waarna zij ook in ons wetboek van Burgerlijke Regtsvordering is opgenomen.

Deze uiteenzetting betrekkelijk tot de beperking van de dagvaardingen, indien de gedaagde afwezig blijft, zal welligt, doch ten onregte, door den lezer als een historische curiositeit beschouwd worden, die uit een zuiver theoretisch oogpunt zeer wetenswaardig kan zijn, doch voor het thans geldende regt van zeer weinig belang is.

Immers de herhaling der dagvaarding, evenwel zonder de daaraan verbonden defauten, vinden wij nog in onze wet bij de verklaring van vermoedelijk overlijden (art. 524 B. W.), bij het verstek in het geval dat van verscheidene gedaagden de een wel, de ander niet verschijnt (art. 79, al. 1, B. R.). Maar wat meer is, de aan dit oude stelsel verbonden gevolgen zijn nog niet uit onze tegenwoordige wet verdwenen.

Een bepaling, die in ons wetboek van Burg. Regtsv. voorkomt en herhaaldelijk in toepassing gebragt wordt, kan — en dit zal later blijken — slechts hare verklaring vinden uit dien vroegeren toestand, waarin het voorschrift tot de herhaling der dagvaarding met hare onderscheidene gevolgen bestond.

De beteekenis dezer trina denuntiatio krijgt ook meer waarde, indien men let op de eigenschappen, welke aan elke dagvaarding in het bijzonder verbonden waren.

De lange duur van processen is een klagt, die men op menige bladzijde der geschiedrollen van het procesregt aantreft. In de tijden van JUSTINIANUS was die ramp ook al niet onbekend, en daarom vaardigde hij een wet uit, waarbij de duur van elk proces in den regel tot drie

jaren beperkt werd. (1) Deze beperking van tijd heeft het Canonieke regt niet overgenomen. Dit gemis en welligt ook de neiging, die zich in de dertiende eeuw openbaarde om de mondelinge regtspleging door een schriftelijke te doen vervangen, moesten wel ten gevolge hebben dat men naar andere middelen omzag, die den duur der processen konden beperken. Hiertoe strekte dan de bepaling van termijnen door den regter, binnen welke de onderscheidene middelen, van verdediging moesten te berde gebragt worden. Zoo werd door den regter een termijn voor de dilatoire exceptiën, (2) die in twee soorten verdeeld werden, de declinatoria judicii en de dilatoria solutionis, alsmede een termijn voor de peremtoire exceptiën bepaald, of, na de afscheiding der twee soorten van dilatoire exceptiën, drie termijnen.

De eischer behoorde door de afwezigheid van den gedaagde, wat betreft den tijd dien het proces kon duren, niet in slechteren toestand gebragt te worden dan in het geval dat de gedaagde verscheen. Hieruit werd een tweeledige gevolgtrekking afgeleid. Daar de gedaagde, indien hij verschenen ware, op den eersten termijn de declinatoire, op den tweeden de dilatoire en op den derden de peremtoire exceptiën kon te berde brengen, — zoo lag ook voor de hand als profijt van het eerste defaut het verlies der declinatoire, van het tweede dat der dilatoire en eindelijk van het derde dat der peremtoire of alle middelen van verdediging aan te wijzen. Aan het laatste defaut werd vervolgens de fictie verbonden — en het doel waartoe dit geschiedde zal in den loop van dit opstel blijken — dat de afwezige gedaagde gelitiscontesteerd had (affirmativ).(3) Dit laatste brengt ons tot de tweede gevolgtrek-

---

(1) l. 13, § 1, C. de jud. 3. 1.

(2) Tancred., l. c. P. 2, T. 5, § 1, no. 7; Gratia, P. 1. T. 9; Durantis, Speculum juris, l. 2, Part. 1. De except. et replic. § 3, n°. 4 (ed. 1592 bl. 164) — c. 4. X de except. 2. 25. — Maranta l. c. Pars 6. De exceptione n°. 16.

(3) Wetzell, System des ordentlichen Civilprocesses, § 49, bl. 562. — Maranta, P. 6, De contumacia n°. 10.

king, namelijk dat het vonnis, tegen den defaillant na twee of drie defauten gewezen, gelijk stond met een vonnis dat contradictoir gewezen was, en waartegen de defaillant niet dan het buitengewone middel van relief als middel tot opheffing kon aanvoeren. (1) Van daar dan ook dat de defaillant bij elke processuele handeling in het geding door den eischer opgeroepen werd, hetzij tot het zien aanvoeren van bewijsmiddelen, hetzij tot het liquideren van kosten of om andere redenen, (2) ten einde het geding op te nemen in den stand waarin het zich bevond.

Het bovenstaande verklaart dan ook waarom in art. 2 Tit. V van de ordonnantie van 1667 sprake is van de afschaffing der „deboutez". De vroegere wijze van procederen, waarbij aan den defaillant na elk defaut een deel van zijne regten ontnomen werd, moest plaats maken voor een modus procedendi, die den defaillant bij zijne oppositie het behoud van al zijne middelen van verwering bleef verzekeren.

---

§ 2. *Het verleenen en intrekken van het verstek.*

Art. 77 B. R. gelast dat het verstek bij het uitroepen van de zaak *op de teregtzitting* verleend moet worden. Indien men let op art. 5 nº. 5 B. R., waarin als inhoud der dagvaarding ook de dag en het uur, waarop de gedaagde *in regten* moet *verschijnen*, aangegeven worden, dan zou uit dit laatste artikel reeds van zelf volgen dat bij niet ver-

---

(1) Echter in regtsvorderingen betrekkelijk tot het zakelijke regt schijnt de Stilus Parlamenti zich aanvankelijk geheel aangesloten te hebben bij de bepalingen van het Canonieke regt. Verg. Stilus, l. c. c. 7 pr. — c. 5, § 6. X. ut lite non contestata 2. 6.

(2) Ten einde niet in herhalingen te treden, vermelden wij slechts dat de gevolgen, die in het Fransche regt aan de herhaalde defauten verbonden waren, volmaakt overeenstemmen met die, welke in het oud-Hollandsche regt golden. Verg. de op bl. 14, noot 3, vermelde schrijvers

schijning van den gedaagde op den beteekenden regtsdag, het verstek *ter teregtzitting* verleend behoort te worden. Trouwens de behandeling van alle zaken betreffende de contentieuse jurisdictie geschiedt ter teregtzitting. In het onderwerpelijke geval evenwel is aan een overbodige zucht van duidelijkheid noch aan een toevallige tautologie van den wetgever te denken. De voormelde woorden zijn ten aanzien van onze regtspleging ten eenenmale overbodig, (1) daar zij, overgenomen uit art. 150 van den code de Pr., een antiquarisch overblijfsel zijn, dat ten onzent nooit eenige waarde had.

Volgens de oudste regtspleging in Frankrijk waren de eischer en de gedaagde verpligt in persoon voor den regter te verschijnen. (2) Die verschijning werd *présentation* genoemd. Het geding werd vervolgens mondeling en zonder eenige schrifturen afgehandeld. Toen de invloed van het Romeinsch-Canonieke regt in Frankrijk zich deed gevoelen en men ook daar aanving om buiten de medewerking van den regter schrifturen te wisselen alvorens de pleidooijen gehouden werden, was de voormelde présentation ter teregtzitting een overbodige zaak geworden. Van daar het voorschrift, dat de eischer en de gedaagde, – later is deze bepaling voor den eischer vervallen, – verpligt waren binnen zekeren termijn na de dagvaarding, de présentation aan den speciaal daartoe aangewezen persoon of den griffier (3) van het collegie, waarvoor zij gedagvaard waren, te doen. „De stilo istius curiae est quod partes quae habent facere in Parlamento, ad dies bailliuiarum seu seneschaliarum suarum se praesentent coram deputato super recipiendis praesentationibus, vel in crastinum antequam domini tenentes Parlamentum recedant — —" (4) De daartoe aangewezen persoon of griffier gaf alzoo aan den

---

(1) In het Ontwerp (1865) tot herziening van het wetboek van Burg. Regtsv., B. II, T. I, art. 24, vindt men ook dezelfde woorden.

(2) SCHAEFFNER, l. c. III. bl. 505.

(3) BOUTEILLER, T. 6, bl. 33.

(4) Stilus Curiae Parlamenti, l. c. cap. 5.

gedaagde, wat wij zouden noemen, acte de présence. De ordonnantie van 1667 (1) bepaalde dan ook overeenkomstig het vroegere regt, dat bij de Siéges Royaux de gedaagde of geïntimeerde na verloop van zekeren termijn na de dagvaarding zijnen naam en dien van den procureur of slechts zijnen naam in die zaken, waarin de officie van den procureur niet gevorderd werd, zooals in summiere zaken, in het cahier des présentations moest stellen.

Welke waren nu de gevolgen, als de gedaagde aan die verpligting niet voldaan had?

De eischer ligtte dan ter griffie de acte, waaruit bleek dat de gedaagde *en défaut* was; na eenigen door de ordonnantie bepaalden tijd vervoegde zich dan de eischer met deze acte en de overige stukken van het geding tot den regter en *deze* wees dan het profijt van het défaut den eischer toe. (2)

Hieruit blijkt alzoo, dat het verleenen van het défaut en het verleenen van het profijt daaraan verbonden twee handelingen waren, die door onderscheidene personen op onderscheidene plaatsen en tijden verrigt werden.

Hierin heeft art. 150 code de Pr. verandering gebragt. Het wijzigde den in Frankrijk gebezigden vorm van procederen ten aanzien van genoemd punt in dier voege, dat de *regter* èn het verstek èn het profijt daaraan verbonden verleent. Van daar de uitdrukkelijke bepaling in art. 150 cit.: „Le défaut sera prononcé à l'audience." Hetgeen in Frankrijk door dit art. 150 regtens werd, was naar de oud-Hollandsche regtspleging reeds in de 17e eeuw ten onzent van toepassing. (3) Volgens deze regtspleging kende men ook „presentatiën" voor het Hof van Holland; doch zij bestonden hierin, dat de procureur van den eischer

---

(1) Jousse, Nouveau Commentaire sur l'ordonnance civile de 1667, Tit. 4, art. 1.

(2) In *summiere* zaken werd het verstek niet ter griffie geligt, maar dit en het profijt daaraan verbonden gelijktijdig door den regter beslist. Verg. Jousse, ad Tit. 17, art. 7.

(3) Merula, Lib. 4, Tit. 25, c. 1; v. d. Linden, Jud. Pract. I. bl. 137 vlg.

ter griffie een biljet overhandigde, waarop de namen, woonplaatsen enz. der partijen vermeld waren, met mededeeling waartoe die presentatie diende, hetzij om eisch te doen, eenig defaut te begeeren of iets anders te verzoeken waartoe de dag dienende was. Deze presentatiën moesten door de procureurs daags te voren of uiterlijk 's morgens ter griffie gebragt worden, om ze op de rol te kunnen stellen, welke dien dag voor de Heeren Commissarissen van den Hove zou worden afgelezen. Indien bij het oproepen der zaak voor Commissarissen op de ordinaris rolle de gedaagde niet verscheen, werd de gedaagde door den deurwaarder buiten de audientie uitgeroepen, en zoo niemand verscheen, dan rigtte de procureur des eischers zich tot Commissarissen met het verzoek tot het verleenen van defaut, met het profijt daaraan verbonden.

Het bovenstaande geeft naar onze meening het klaarblijkelijke bewijs dat ten aanzien van onze wetgeving geen reden bestond om uitdrukkelijk te verklaren dat het verstek *ter teregtzitting* verleend moet worden. Een ander bewijs van dien vroegeren toestand in Frankrijk is te vinden in art. 312 B. R. Hier treffen wij de bepaling aan dat in de gedingen betrekkelijk tot zeezaken „het verstek dadelijk kan worden beslist". Dit is de vertaling van de woorden: „et le défaut pourra être jugé sur-le-champ" in art. 418 c. de Pr. vermeld. Nu verdient het wel de aandacht dat de verkorte wijze van procederen in deze zaken ontleend is aan de Ordonnance de la Marine van 1681. Deze heeft ten aanzien van de voormelde geschillen in art. 1 Tit. XI van toepassing verklaard, hetgeen volgens de bovengenoemde ordonnantie van 1667 in summiere zaken gold, namelijk dat het verstek niet ter griffie geligt en het profijt door den regter toegewezen zou worden, maar dat beiden tegelijk door den regter beslist werden. (1)

---

(1) VALIN, Commentaire sur l'Ordonnance de la Marine, L. 1. Tit. XI, bl. 322: „Enfin notre article dit „et pourra être le défaut jugé sur-le-champ," sans aucune remise ni défaut du profit, duquel sera fait droit,

De voormelde woorden in art. 312 B. R. zouden alligt in den waan brengen, dat zij een wijziging in de bepaling van art. 77 B. R. brengen, doch hunne ware beteekenis ligt slechts in de waarde die zij hadden in een tijdperk, dat reeds eeuwen achter ons ligt en voor de Nederlandsche wetgeving nooit van belang was.

Welke beteekenis ligt in *het verstek verleenen* volgens art. 76 B. R.? Wij hebben hierboven gezien dat in het tijdvak, waarin na drie dagvaardingen tegen den gedaagde verstek verleend werd, na het eerste defaut elke declinatoire, na het tweede elke dilatoire en na het derde elke verdediging in het geding door den gedaagde verloren werd. Nu mogen wij in ons tegenwoordig regt die herhaalde dagvaardingen met hare defauten missen, aan het verstek per se dient toch wat meer beteekenis gegeven te worden dan deze, dat de defaillant slechts meer kosten te dragen heeft dan in het geval dat hij verschenen ware. De defaillant toch kan bij zijne oppositie elk middel van verdediging aanvoeren en zou dus van niets verstoken worden. Het verstek te omschrijven „als een geijkte of juridische kunstterm, niets anders beteekenende dan verklaring of acte van niet-verschijning," (1) houden wij voor even onjuist als de meening van Boitard, (2) die in het verstek verleenen alleen vindt „constater le fait du défaut." Immers tot het constateren van hetgeen ter teregtzitting plaats heeft, in casu het feit dat de gedaagde niet aanwezig is, strekt het audientie-blad en niet het vonnis.

De woordelijke en de juridische beteekenis van het verstek

---

comme on le pratique dans les causes ordinaires et non provisoires; car, n'y ayant point d'obligation de se présenter au greffe des présentations, dans les causes des amirautés, il n'y a pas non plus de défaut à y prendre; tous les défauts se prennent et se prononcent à l'audience."

(1) *W. v. h. R.* n°. 2532 (4).

(2) Leçons de la Procédure civile, ad art. 150.

vallen hier te zamen en zijn naar onze meening hierin gelegen, dat de gedaagde van de behandeling des geschils na het verleende verstek tot de oppositie van elke verwering verstoken wordt. Door zijne niet verschijning heeft hij gedurende deze phase van het geding zijn regt van verdediging als het ware verbeurd. De eischer alzoo die verstek tegen den gedaagde vraagt, ontneemt hierdoor ook zich zelven het regt — indien het verstek althans door den regter verleend wordt — om gedurende de meergemelde phase van het geding in contradictie of debat met den defaillant te komen. Volgens deze verklaring verkrijgt het dictum van den regter door het verleenen van verstek de beteekenis van een *beschikking*, het eigenlijke kenmerk van regterlijke handelingen en kon ook om deze reden in de wet van *verleenen* sprake zijn. Deze verklaring van het verstek strekt zoowel tot opheldering van de onderscheidene kenmerken, die er tusschen de behandeling van het geding bij verstek en het contradictoir geding bestaan, als dat zij zeer belangrijke gevolgen heeft. Op één daarvan wenschen wij reeds hier de aandacht te vestigen, namelijk dat de regter eerst dàn door het verleenen van verstek den gedaagde buiten de behandeling van het geding kan stellen, indien metterdaad een geding op wettelijke wijze aanhangig is gemaakt en dit dus met het oog op de wet bestaanbaar is. Het verstek moge een zaak bloot van proces-orde genoemd worden, (1) — hetgeen trouwens voor zijne verklaring weinig licht verschaft, — het veronderstelt steeds dat de regter legaliter van het geding gesaissiseerd zij. Evenzeer als in de artt. 76 en 92 al. 2 B. R. het weigeren van het verstek geregtvaardigd wordt door de overweging dat geen geding bestaanbaar is, tenzij het met inachtneming der formaliteiten en termijnen vereischt voor eene dagvaarding aanhangig gemaakt zij, zoo zou teregt ook in die gevallen een gevraagd verstek geweigerd worden, waarin een geding aanhangig zou gemaakt zijn in strijd met de wettelijke

---

(1) Arrest van het Provinciaal Geregtshof in Drenthe dd. 21 April 1866. *W. v. h. R.* n°. 2860.

bepalingen betrekkelijk tot de competentie, het jus standi in judicio, (1) of die voorschiften van het materiële regt, welke in het belang der openbare orde vastgesteld zijn.

Hieruit blijkt dan ook dat de wetgever in art. 77 B.R een voorschrift gegeven heeft, inzonderheid voor Regtbanken en Hoven praktisch onbruikbaar. Genoemd artikel bepaalt dat het verstek verleend wordt bij het uitroepen van de zaak, alzoo onmiddellijk na het aflezen van de namen der partijen op de rol, en alvorens tot een andere zaak overgegaan wordt. (2) Bij de Kantongeregten pleegt den dag vóór de behandeling der zaak (den eersten regtsdag) het origineel der dagvaarding ter griffie gedeponeerd te worden. Een voorafgaande inzage dezer acte maakt dan de beslissing mogelijk of eventueel in zoodanig geschil wel of niet verstek verleend kan worden. Doch bij de Regtbanken en Hoven, waar de eischende partij in het bezit van alle stukken blijft totdat deze door den regter op de zitting na het uitroepen der zaak overgenomen worden, kan geen uitspraak op het gevraagde verstek bij het uitroepen der zaak plaats hebben. Hoe wil deze regter onder de bestaande wettelijke bepalingen aan het bij de uitroeping der zaak te verleenen verstek slechts dit onderzoek doen voorafgaan, of in de dagvaarding de voorgeschreven formaliteiten en termijnen in acht genomen zijn? Zelfs zij die in het verleenen van verstek niets dan het constateren van een feit, d. i. de afwezigheid des gedaagden, zien, kunnen dit voorafgaande onderzoek niet ter zijde stellen. Het is dan ook genoegzaam bekend, op welke wijze de regtspraak de onmogelijk op te volgen bepalingen van de wet op dit punt met de praktijk in harmonie heeft gebragt. Het verstek wordt niet op den eersten regtsdag

---

(1) Vonnis van de Arrond.-Regtb. te Gorinchem dd. 15 Februarij 1859. *W. v. h. R.* n$_0$. 2078.

(2) Het Ontwerp (1865) tot herziening van het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering bevat een gelijke bepaling in art. 24 (B. II, T. 1): »het verstek wordt onmiddellijk na het uitroepen der zaak op de teregtzitting verleend.«

bij het uitroepen der zaak, maar in eene volgende zitting, bij het voor te lezen vonnis verleend of geweigerd. (1)

Behoort de regter ex officio, dan wel alleen op het verlangen van den eischer, tegen den gedaagde verstek te verleenen? Deze vraag is niet ontbloot van praktisch belang. Het verleenen van verstek heeft onder vele gevolgen, die voor den eischer van het hoogste gewigt zijn, ook dit: dat de regter door het verleenen van verstek onmiddellijk van de hoofdzaak gesaisisseerd wordt. Hij moet onmiddellijk over de hoofdzaak uitspraak doen of deze verdagen. Artt. 76 en 77 B. R. bepalen wat de regter na het verleenen van verstek dadelijk verrigten moet. Hij wijst de conclusiën toe (art. 76), of hij gelast de stukken ter tafel te leggen ten behoeve van een latere uitspraak. (art. 77) (verg. hieronder bl. 65) Die verdaging kan, zooals later blijken zal, strekken tot het onderzoek van de overgelegde stukken of tot het vellen van een interlocutoir vonnis. Indien alzoo de regter ex officio verstek zou moeten verleenen, dan kan hierdoor de eischer tegen zijn verlangen en zijne bedoelingen dikwerf in een kostbaar geding, soms met zeer ongunstig gevolg, gewikkeld worden, vooral daar de afwezigheid van den gedaagde, zooals wij hopen later aan te toonen, invloed op de processuele bevoegdheden van den eischer uitoefent.

In het civile procesregt heeft men steeds veel gehecht aan den regel: „ne procedat judex ex officio", (2) d. i. de regter kan in een geding alleen die beschikkingen nemen, als waartoe het verlangen door een der partijen kenbaar gemaakt is. Onder dezen regel werden ook de bepalingen over het verleenen van verstek, gelijk die vroeger en later vastgesteld zijn, gebragt. Men sprak van een accusatio en declaratio contumaciae. „Et nemo" zegt v. Leeuwen (3)" pro contumace habetur,

---

(1) W. v. h. R. n°. 2930 (2), 3243 (4).

(2) Wetzell, l. c. § 43, bl. 463.

(3) Censura forensis P. 2, l. 1, cap. 25, no. 13. — Maranta, l. c. Part. 6, de citatione n°. 67 en 68.

nisi ejus contumacia *accusetur*, ac super ea sententia feratur declaratoria". Deze uitspraak zou met nog meer grond kunnen toegepast worden, nademaal de herhaalde dagvaardingen met hare defauten afgeschaft waren. Vroeger toch had de trina denuntiatio plaats op last van den regter, de gedaagde die afwezig bleef was ten aanzien van den jussus of de auctoritas van den magistraat onwillig " — — praesentiam sui facere *contemnet*". Men kon alzoo in de afwezigheid van den gedaagde een inbreuk op het openbaar gezag, op de openbare orde vinden, waarvan het verstek steeds de regtmatige straf was. Deze beschouwing zou, volgens de aangehaalde woorden van v. Leeuwen, niet de juiste zijn. Hoeveel te minder nu de dagvaarding uitgaat niet van den regter, maar van den eischer.

Boitard (l. c.) is van meening, dat dit verstek door den regter steeds moet verleend worden, alleen op den reeds vermelden grond, "qu'il (le tribunal) doit premièrement, et dans tous les cas constater le fait du défaut." De onjuistheid dezer verklaring van het verstek hebben wij getracht hierboven aan te toonen.

Doch Berriat-Saint-Prix (1) heeft de wet naauwkeuriger gelezen en wijst met een enkel woord aan, dat ook de code wel degelijk de accusatio contumaciæ verlangt. Deze schrijver wijst er op, dat art. 150 c. de Pr. —, hetwelk luidt: "Le défaut sera prononcé à l'audience, sur l'appel de la cause; et les conclusions de la partie qui le requiert seront adjugées" — — door de woorden "qui le requiert", die alleen betrekking kunnen hebben op "le défaut", aanduidt, dat de eischer het verstek moet vragen, alvorens dit door den regter beslist kan worden.

Heeft onze wetgever in art. 76 B. R. een ander stelsel aangenomen? In voormeld artikel heeft deze de woorden "qui le requiert" uit art. 150 c. de Pr. niet overgenomen; art. 76 cit. zegt slechts: "en de conclusiën

---

(1) Cours de Procédure civile I, T. 6, chap. 2, aanteekening 13, bl. 288.

van den eischer zullen toegewezen worden". Desniettegenstaande gelooven wij dat de niet vermelding dezer woorden geenszins geregtigt tot de veronderstelling, dat onze wetgever een geheel tegenovergesteld gevoelen aangenomen heeft. (1)

Immers de regel ne procedat judex ex officio vormt ook van ons wetboek van B. R. den grondslag. (2) Op dezen algemeenen regel bestaan wel enkele uitzonderingen, zoo als in het geval van bewijs; doch in die weinige gevallen wordt in de wet ook de bevoegdheid van den regter tot het nemen van zoodanige beschikking uitdrukkelijk vermeld. Bovendien ligt in de woorden "verstek verleenen" een nader bewijs dat onze wetgever in art. 76 B. R. niet van het Fransche en oud-Hollandsche stelsel is afgeweken. Het *verleenen* doet een voorafgaand verzoek, of een te voren gestelden eisch, veronderstellen. Zoo men dan ook de onderscheidene artikelen in het Wetboek van B. R. (3) nagaat, waarin het woord "verleenen" voorkomt, dan is het steeds genomen in den zin van een toestaan of inwilligen als een middellijk dan wel onmiddellijk gevolg van een verzoek of eisch.

Ten slotte dezer § wenschen wij met eenige woorden het intrekken (rabattre) van het verstek te bespreken en de vraag te stellen, of de wijze waarop dit in de tegenwoordige praktijk in Frankrijk geschiedt ook van toepassing ten onzent kan gemaakt worden.

Hierboven is reeds gezegd dat gedurende het tijdperk van het leenregt partijen in persoon voor den regter moesten verschijnen. Dit voorschrift, dat later door den invloed van het Romeinsch-Canonieke regt eenigzins gewijzigd werd,

---

(1) Arrest van het Provinciaal-Geregtshof in Noordholland dd. 22 Sept. 1864. W. v. h. R. 2669.

(2) VAN BONEVAL FAURE, Het Nederl. burg. Procesrecht, § 14, bl. 71.

(3) Artt. 15, 94, 151, 216, 291, 302—308 B. R.

gaf, naar men vermoedt, (1) aanleiding tot een bevoegdheid, die zoowel aan adellijken als aan rôturiers toekwam, om, bij verhindering op den bepaalden regtsdag voor den regter te komen, hem de oorzaak dezer verhindering (2) door getuigen kenbaar te maken, behoudens het regt der wederpartij tot het eischen van een onderzoek naar de waarheid van de oorzaak der verhindering. Deze essoines konden bestaan in ziekte, ongevallen op den weg, gevangenis en andere redenen van verhindering, naar omstandigheden. (3)

Indien ten bepaalden regtsdage zoodanige essoine den regter niet bekend gemaakt was of later bleek dat zoodanige essoine niet overeenkomstig de waarheid was, dan werd, voor zooverre dit den gedaagde gold, verstek tegen hem verleend. Het kon evenwel gebeuren, dat voor den gedaagde een essoine opkwam zoo kort voor den regtsdag, dat hij hiervan den regter geen kennis meer kon geven, of dat voor de personen belast met de mededeeling van een essoine aan den regter eensklaps een oorzaak van verhindering ontstaan was, b. v. plotselinge ziekte, in-hechtenis-neming terwijl men op weg naar den regter was, overstrooming, onbegaanbaarheid van bruggen, zoodat men niet over andere wegen de plaats waar de regter zitting hield op den bepaalden dag bereiken kon. In zoodanige gevallen achtte men het ten hoogste onbillijk de straf voor de afwezigheid te doen voortbestaan. Indien alzoo den gedaagde zoodanig ongeval overkomen was, dan rigtte hij zich, zoodra de oorzaak der verhindering was opgeheven, tot den regter

---

(1) Schaeffner, l. c. III, bl. 505 vlg.. — De leer zelve der essoines is vermoedelijk wel aan den invloed van het Romeinsche regt toe te schrijven. Verg. l. 53, § 2. D. de re jud. 42. 1; l. 2, § 8. D. si quis caut. 2. 11.

(2) In het Germaansche regt vindt men dezelfde leer. Verg. Zoepfl, Deutsche Rechtsgeschichte, 4e Aufl. III, bl. 328, noot 54, bl. 338, noot 119*b* (*sumis*: sumnis, sunnis, sunne, sunia, sonia, soinus etc. = nhd. Säumniss; essoine, excuse).

(3) Beaumanoir, l. c. cap. III, n°. 2 vlg., n°. 13, 17, 29. Bouteiller, l. c. Tit. 4, bl. 23. — Een voorbeeld van opheffing van verstek wegens essoine in onze regtspraak is te vinden in een vonnis van den Kantonregter te 's Hertogenbosch, W. v. h. R. n°. 309. Het zal wel onnoodig zijn te doen opmerken, dat dit vonnis een leer bevat, die geheel vreemd aan onze wet is.

met verzoek het verleende verstek op te heffen (1). Dit vermogen van den regter strekte zich dan ook bij het Parlament te Parijs zoover uit dat hij zelfs het défaut faute de plaider kon opheffen (2). De grond voor deze bevoegdheid verviel wel eenigzins sedert de hervorming van de Fransche regtspleging, waarbij het veroordeelend vonnis bij verstek niet meer definitief was, en mitsdien kon aan dit rabattre des défauts door de ordonnantie van 1667 een groote beperking gegeven worden. Art. 5, tit. 14, zegt hiervan: „ne seront à l'avenir données et expédiées aucunes sentences qui ordonnent le rapport ou le rabat des défauts et congez — —. Pourront néantmoins les défauts et congez estre rabattus par les juges en la même audience, en laquelle ils auront esté prononcez — —." Derhalve kon het verstek, behoudens het middel van oppositie binnen acht dagen na de beteekening van het vonnis (art. 3, Tit. 35) alleen dan opgeheven worden, indien het verzoek daartoe aan den regter gedaan werd, alvorens hij de zitting sloot waarin het verstek verleend was (3).

In de praktijk werd volgens BORNIER (4) in dier voege gehandeld: „— — et c'est pour cela que le juge, avant que de se lever de son tribunal, doit faire lire et publier les

---

(1) Dit was ook van kracht in het oud-Hollandsche regt. Het werd genoemd: purge van het defaut. Na het derde defaut werd geen purge meer toegestaan, tenzij bij request-civil. Tegen de inwoners van Zeeland werd voor het Hof van Holland geen defaut „tusschen Aller-Heiligen en Ligt-Misse gegeven, want de navigatie is dan periculeus en onzeker." MERULA, Lib. 4, tit. 34, cap. 1, 2; v. LEEUWEN, Roomsch-Hollandsch regt, B. 5, D. 14 § 14; PAPEGAY, I, bl. 29; v. D. LINDEN, Jud. Pract. I, bl. 152.

(2) Stilus Curiae Parlamenti, l. c. cap. 5, § 7, 8; BOUTEILLER, Tit. 6, bl. 34 en CHARONDAS sur BOUT. e. t. aanteekening c.

(3) Verg. VOET, l. c.; BALDUS, ad lib. 3, Dig. *Divus Antonius* no. 1, (l. 7, pr. D. de in integr. rest. 4. 1). Et si dicatur, nil est immutandum ex sententia quae est rite lata et vallata suis solemnitatibus, istud est verum propter evidentem aequitatem. Sed hic evidens aequitas occurrit sive quia cito comparuit, unde non praesumitur defuisse ex animo, sed ex inadvertentia horae vel puncti comparitionis, et est mirabilis praesumptio.

(4) Conférences des Ordonnances de Louis XIV ad art. 5, tit. 14.

défauts qui ont été accusez pour être rabattus à l'égard des parties présentes.»

Deze regtsleer heeft de praktijk in Frankrijk nog op dezen oogenblik weten te handhaven, niettegenstaande de code de Pr. zoodanige bepalingen volstrekt niet kent. Indien partijen het hierover eens zijn, wordt het verstek door den regter als niet verleend beschouwd en de zaak contradictoir behandeld. Maar zelfs in het geval dat de gedaagde nà het verleenen van verstek doch vóór het sluiten der zitting verschijnt, en de intrekking van het verstek door den eischer betwist wordt, ook dan nog maakt de regter in Frankrijk geen bezwaar het verleende verstek in te trekken. Het is duidelijk dat hier de leer der ordonnantie tot aanvulling strekt van die van den code.

De gronden waarop genoemd stelsel nog tegenwoordig gehandhaafd wordt zijn deze: (1) ten eerste, omdat de code geen bepaling bevat welke met die leer van de ordonnantie strijdt, en vervolgens, omdat art. 149 code de Pr. slechts bepaalt, dat tegen hem die niet op den beteekenden *regtsdag* verschijnt verstek verleend wordt. De procureur of partij, die na het uitroepen der zaak ter zitting verschijnt, komt wel laat, maar niet te laat, hij verschijnt *au jour indiqué*.

Indien wij deze gronden toetsen aan de bepalingen van het wetboek van B. R., dan wenschen wij te onderscheiden de gevallen, dat beide partijen de intrekking van het verstek, resp. het veroordeelend vonnis, aan den regter vragen en dat de eischer het door den gedaagde daartoe gedane verzoek tegenspreekt. In het eerste geval kan tegen het intrekken geen bezwaar zijn, daar toch het verzoek van den gedaagde den regter genoegzaam overtuigt dat de eerstvermelde middelen van tegenspraak heeft en *casu quo* ook gronden van verzet zou aanvoeren, terwijl de instemming van den eischer

---

(1) SCHLINK, Commentar über die französische Civil-Process-Ordnung, II, bl. 540.

met het verzoek aantoont, dat de laatste bereid is te renuntiëren aan de hem door het vonnis van verstek toegekende voordeelen en overigens meer belang er bij heeft, dat het geding spoediger afgedaan, dan dat het vertraagd worde door de processuele formaliteiten, die tusschen de uitspraak van het vonnis van verstek en het in oppositie komen gelegen zijn. Hierbij komt ten aanzien van de gedingen welke voor den Kantonregter aanhangig gemaakt kunnen worden, nog deze grond, dat partijen zelven den tijd kunnen bepalen, waarop zij voor dien regter verschijnen zullen (art. 99, al. 1, B. R.) (1), en bijgevolg als partijen het eens zijn, de gedaagde zelfs niet verpligt is formaliter in verzet te komen.

Ten aanzien van het tweede geval — dat de eischer het door den gedaagde gedane verzoek tot intrekking van het verstek en casu quo ook van het veroordeelend vonnis tegenspreekt — meenen wij dat de gronden, die in Frankrijk voor het toestaan van het verzoek gelden, naar ons regt niet tot het toestaan van zoodanig verzoek kunnen leiden.

De wijze van regtspleging in burgerlijke zaken wordt ten onzent in het wetboek van B. R. en in enkele speciale wetten geregeld. In die wetten — en niet in bepalingen van vroegere wetten, al strijden zij niet met de bestaande — worden de alge-

---

(1) Er is naar onze meening geen grond om de bevoegdheid in art. 99, al. 1, B. R. aan partijen toegekend, om onderling dag en uur ter aanhangigmaking van een geschil te bepalen, tot het geval van art. 43 R. O. te beperken, gelijk DE WITT HAMER, Handboek bl. 187, en DE PINTO, Handleiding II. 1, § 89, bl. 185, van oordeel zijn. De inhoud van art. 99, al. 1, is blijkbaar overgenomen uit art. 9 c. de Pr. Civ.: dit laatste artikel is ontleend aan art. 1, Tit. 3, van de wet van 24 Oct. 1790, waarvan de aanvang luidt: «au jour fixé par la citation, ou convenu entre les parties, *au cas qu'elles aient consenti de se passer de citation* — —.» De woorden in art. 99, al. 1, zijn te dien aanzien zeer algemeen en bevatten geen beperking. De ruimte hier aan partijen toegelaten stemt dan ook overeen met de kenmerken van eenvoud en kortheid aan de regtspraak van den Kantonregter verbonden. Dit gevoelen wordt implicite voorgestaan door CARRÉ, Lois de la Procédure Civile Q. 42 en naar het schijnt ook gedeeld door V. D. KEMP, Ontwikkeling van het Regt betrekkelijk de Kantongeregten, § 88. BERRIAT-SAINT-PRIX, Cours de Proc. Civ. I, bl. 229, noot 5; bl. 417.

meene beginselen gevonden, volgens welke de modus procedendi behoort gevoerd te worden. Wij gelooven dan ook, dat eerst als men de stelling, door de Fransche praktijk hier aangenomen, omkeert, een juiste gevolgtrekking verkregen wordt; omdat de code en ons wetboek van B. R. het rabattre volgens de bepalingen van de ordonnantie van 1667 niet kennen, is het vervallen. De toeleg om eene oude bepaling te bestendigen wordt dan ook in Frankrijk door de woorden: „jour indiqué" in art. 149 c. de Pr. gemakkelijk gemaakt en zou door de vermelding van de woorden: „ten beteekenden regtsdage" in art. 75 B. R. uit het eerstgemelde artikel ook ten onzent een schijn van behoorlijke wetsinterpretatie erlangen. Echter de woorden „jour indiqué" in art. 149 c. de Pr. hebben niet dezelfde beteekenis als „beteekende regtsdag" in art. 75 B. R. — Art. 61 c. de Pr., hetwelk de requisita eener dagvaarding opgeeft, bepaalt onder n°. 4 dat zij behelzen moet: „l'indication du tribunal qui doit connaître de la demande, et du délai pour comparaître —." Vandaar dat in de dagvaardingen voor de regtbanken in Frankrijk eenvoudig vermeld wordt, dat de gedaagde voor dezen of genen regter binnen den termijn door de wet voorgeschreven moet verschijnen. (1). De gedaagde zelf is dan maar verpligt te onderzoeken, welken termijn de wet bepaald heeft. De artt. 149 en vlg. c. de Pr. bevatten de bepalingen, die op hen welke bij de regtbanken verstek hebben laten gaan, van toepassing behooren te zijn. Doordien nu art. 149 c. de Pr. spreekt van regtsdag en de dagvaarding slechts verwijst naar een termijn, die volgens de wet (art. 72 c. de Pr.) naar geheele dagen gerekend wordt, waarvan de laatste die is waarop de gedaagde in regten verschijnen moet, verkrijgt de voormelde zienswijze in Frankrijk betrekkelijk tot het rabattre het karakter van een uiterst benigna interpretatio

---

(1) Bij onderscheidene arresten is zoodanige dagvaarding van waarde verklaard. Verg. Boitard, l. c. ad art. 61, n°. 157.

van art. 149. Het wetboek van B. R. heeft in art. 5 n°. 5 voorgeschreven dat de dagvaarding den dag en het *uur* moet aanduiden, waarop de gedaagde in regten moet verschijnen. De inhoud van art. 5 B. R. komt dan overeen met art. 1 c. de Pr., hetwelk de requisita bevat voor de dagvaardingen bij den Kantonregter.

Het woord *regtsdag* in art. 75 en 76 B. R. heeft mitsdien niet de uitgebreide beteekenis, welke aan de woorden *jour indiqué* in art. 149 c. de Pr. gegeven kan worden. De regtsdag wordt nader bepaald door het voorgeschrevene in art. 5 n°. 5 B. R., en beteekent alzoo den dag en het uur waarop de gedaagde in regten moet verschijnen. Indien de gedaagde niet verschijnt op het uur van den regtsdag door de dagvaarding bepaald, dan wordt volgens art. 76 B. R. op het juiste tijdstip verstek tegen hem verleend. Derhalve kan ook de tweede grond, waarop de Fransche praktijk het rabattre in eere houdt, niet volgens onze regtsbeginselen gelden.

---

§ 3. *De voorwaarden tot het toewijzen der conclusiën aan den eischer.*

De oorzaak der afwezigheid van den gedaagde op den door de dagvaarding aangewezen regtsdag kan niet absoluut vastgesteld worden. Zij kan hieruit ontstaan, dat de gedaagde elke tegenspraak tegen de sustenuen van den eischer mist, maar op even goede gronden kan zij aan nalatigheid, onbekendheid met de vormen der regtspleging, onvoorziene omstandigheden van verhindering toegeschreven worden. Naar mate nu de wetgever op een dezer hypothesen het leerstuk van het verstek grondt, wordt nu eens de erkenning van de gelibelleerde daadzaken aangenomen, dan weder het bewijs dezer feiten gevorderd. Het is dan ook een even treurige als ondankbare taak om na te gaan, hoe de onderscheidene wetgevingen, als b. v. in Duitsch-

land (1) gedurende de eerste helft dezer eeuw, dat regtspunt in verschillenden zin hebben beantwoord.

Minder wankelend wordt de beantwoording van dit vraagstuk, als men het in betrekking brengt met den natuurlijken pligt dien de regter bij zijne regtspraak te vervullen heeft, wanneer hij staat tegenover geposeerde feiten. Dit officium judicis bestaat hierin, dat de regter geen regt spreke of hij hebbe zich overtuigd, dat de feiten waarop hij regt spreekt binnen de grens der waarheid liggen. In de verkrachting van dien natuurlijken pligt ligt ook weder een grond, waarom de wetgevingen en schrijvers onderling zoo verschillen over de vraag, welke gevolgen aan de afwezigheid van den gedaagde te verbinden zijn. Deze natuurlijke pligt wordt dan door een wettelijken vervangen, welke voorschrijft dat de regter, bij de afwezigheid van den gedaagde, niet de bevoegdheid heeft zijne overtuiging te raadplegen, doch dat die overtuiging door de wet vastgesteld wordt krachtens de bepaling, dat in dit geval alle feiten voor erkend gehouden worden.

Het is een vaststaand feit, dat naarmate de zeden, gewoonten en arbeidskrachten eener natie in beschaving en ontwikkeling toenemen, de weêrkaatsing daarvan in de wetgeving waargenomen wordt. Het formalisme, de strengheid in de eerste periode wijken voor een billijke en alle omstandigheden waarderende beschouwing in de volgende periode. En dit is ook de geschiedenis van het thans door ons behandelde vraagpunt op *wetgevend* gebied. In de oudste regtspleging der natiën werd bij de afwezigheid van den gedaagde de vordering aan den eischer dadelijk toegewezen. Later leert de ervaring dat dit formalisme en die strengheid de deur openen tot misbruiken, tot onregtvaardige veroordeelingen, en daarom krijgt de latere wetgeving in dit leerstuk een bezadigder en gematigder vorm, door

---

(1) Der gemeine deutsche bürgerliche Prozess von MITTERMAIER, Zweiter Beitrag, bl. 125 vlg.

het voorschrift op te nemen, dat de algemeene beginselen van het bewijs ook in het onderwerpelijke vraagstuk gelden. Dit leert de regtsgeschiedenis van Rome, Duitschland en Frankrijk.

Onder de ordo judiciorum privatorum werd de gedaagde die in jure afwezig was als indefensus aangemerkt en gold pro damnato. (1) Bij de extraordinaria cognitio ontmoeten wij reeds de tegenovergestelde bepaling. (2) Hier moest de eischer het bewijs zijner vordering leveren. Volgens het Justiniaansche regt was die bewijsvoering evenzeer een noodzakelijkheid. (3)

Het Canonieke regt liet zelfs niet toe dat de vordering van den eischer bij afwezigheid van den gedaagde toegewezen werd. Immers zoolang de litiscontestatie tusschen partijen niet plaats had en alzoo de punten van geschil tusschen partijen niet vaststonden, was het den regter, behoudens enkele uitzonderingen, verboden getuigen te hooren of een eindvonnis (4) te geven. Het doel van het Cano-

---

(1) v. Bethmann-Hollweg, Der Civilprozess des gemeinen Rechts, III, bl. 304. — Handbuch § 26.

(2) l. 1. C. quorum appell. non recip. 7. 65; l. 8. C. quomodo et quando 7. 43.

(3) l. 2. C. ubi in rem actio 3. 19; l. 73 pr. D. de jud. 5. 1.

(4) c. 2. X. ut lite non cont. 2. 6. De aanleiding van dit verbod was hierin gelegen. Tusschen de glossatores bestond de strijd of de regter vóór dat de litiscontestatie plaats had een eindvonnis kon geven. In de Dissensiones dominorum, Hugolini (Haenel, § 337) leest men: Dissentiunt in Auth. de Litigiosis (Nov. 112) § *omnem vero* (c. 3), ubi dicitur, »quod veritate subtilius inquisita judex legitimam facit sententiam.« Dicebat M. (Martinus), non distinguitur ante litiscontestationem sive post. Judex, si liqueat ei, potest ferre legitimam sententiam, id est definitivam. Sed B. (Bulgarus) et V. (Ugo) et Al. (Albericus) contra, et dicunt, quod judex non debet ferre definitivam sententiam ante litem contestatam, etiamsi liqueat ei de caussa, et incipiunt ibi legitimam, id est interloquutoriam, quam debet judex pronuntiare de expensis et observatione judicii et absolutione, non autem, quae omnia secundum leges sunt, ut C. de *Judiciis* (3. 1, L.) *Properandum* (13) § *Hujus* (5). In secundo casu, id est post litem contestatam, conveniunt cum M. (Martino). — Bassianus is nog verder gegaan dan de meening van Bulgarus, en beweerde dat vóór de litiscontestatie zelfs geen getuigen gehoord konden worden. Dit gevoelen

nieke regt was te dien aanzien vooral hierin gelegen, dat het geschil contradictoir behandeld, en de gedaagde mitsdien op deze of gene wijze gedwongen moest worden in regten te verschijnen tot het sluiten van de litiscontestatie. De middelen hiertoe waren de geestelijke of de wereldlijke straf. Tot de laatste behoorde de missio in bona met de onderscheiding of de actie op een zakelijk dan wel persoonlijk regt betrekking had.

— — Si reali, mittendus est actor in rei petitae possessionem, ut *taedio affectus* reus veniat responsurus.
— — cap. 5, § 6, X. ut lite non cont. 2. 6.

Bij zakelijke regten erlangde de eischer primo decreto de detentie en een pandregt op de geëischte zaak; deze detentie werd na één jaar secundo decreto veranderd in een possessio animo domini. De gedaagde kon echter binnen het jaar de detentie terug erlangen, mits hij als petitor optrad en cautie stelde; nà het jaar kon hij alleen met de eigendoms-vordering ageren (1). Bij persoonlijke regten werd de eischer in het bezit gesteld van de mobilia, of, bij gebreke hiervan, van de immobilia van den debiteur pro ratione debiti op dezelfde wijze en met dezelfde gevolgen als bij zakelijke regten (2).

De praktische bezwaren, die aan deze leer van het Canonieke regt verbonden waren, werden alras door de statuta in de Italiaansche steden verbeterd (3). Tijdens dat de wijze van procederen bij herhaalde dagvaardingen en defauten gebruikelijk was, werd na het laatste defaut een litiscontestatio ficta (l. 2, C. ubi in rem actio (3. 19) aangenomen,

---

nu van BULGARUS en BASSIANUS is door INNOCENTIUS III in het Canonieke regt overgenomen, blijkens gl. *ad diffinitivam sententiam* ad cap. 1 ut lite non cont. — Deze leer wordt als van toepassing ook in het oud-Hollandsch regt ontwikkeld door MERULA, lib. 4, tit. 42, cap. 4, met aanteekening ad § 2.

(1) Cap. 1. 9. X. de dolo et cont. 2. 14.

(2) Cap. 5, § 8. X. ut lite non cont. 2. 6.

(3) MARANTA, P. VI, de contumacia n°. 10.

waardoor aan den eischer de keuze werd gelaten of hij de missio in bona wilde erlangen, dan wel aannam het bewijs zijner vordering te leveren (1).

Het Germaansche regt wijst ons denzelfden gang als het Romeinsche regt. Tot de 15e eeuw verloor de gedaagde, die op den laatsten termijn, waarop hij gedagvaard was, niet verscheen, het proces; dit werd genoemd „revictus" i. e. „omnium reus est, de quibus placitum nominatim suscepit" (2). De eischer had geen bewijs te leveren. Hierin bragten de 15e en 16e eeuw verandering. Als rijkswet werd vastgesteld, — en met grond mag men aannemen dat het bovenvermelde Italiaansche regt daarop invloed gehad heeft — dat de eischer, ook dàn als de gedaagde in regten afwezig blijft, verpligt is het bewijs zijner vordering te leveren (3).

„Il plaide bel, qui plaide sans partie." Deze spreuk geeft ons in korte en duidelijke woorden het standpunt terug waarop het droit de coutume in Frankrijk aanvankelijk zich bevond. De gedaagde die niet verscheen liet den eischer het geding winnen en verloor dus zijn regt (4) „— — et il ne venist à son jour avant que la court se départit, il averoit perdu son droit (5)". — — In de 14e eeuw zien wij dat hierin reeds eenige verandering komt, en ongetwijfeld was ook hier die invloed werkzaam, waarop wij in het Germaansche regt gewezen hebben.

Hierboven zagen wij reeds dat volgens den Stilus Curiae Parlamenti (6), indien de gedaagde defaut liet gaan, over-

---

(1) Hierdoor wordt duidelijk, hetgeen v. d. Linden, Jud. Pract. I, bl. 152, zegt: „het derde defaut maakt litis-contestatie."

(2) Zoepfl, Deutsche Rechtsgeschichte, III, § 125*a*, bl. 338, § 126, bl. 353; Franklin, Das Reichshofgericht, II, bl. 234.

(3) Wetzell, System des ord. Civilpr., bl. 562.

(4) Wij onderstellen hier natuurlijk dat de gedaagde geen commandes of essoines (excuses) had.

(5) Assises du Royaume de Jérusalem par Foucher, I, no. 107, 105. — Loysel, Institutes Coutumières, Liv. 6 Tit. 3, n°. 857 en 871.

(6) l. c. cap. 6. 7.

eenkomstig het Romeinsch-Canonieke regt bij de complainte pour nouvelleté, en in het algemeen bij actiën die op een zakelijk regt betrekking hebben, de detentie van het gevorderde voorwerp aan den eischer toegekend werd. De vorderingen die op een persoonlijk regt gegrond zijn, werden door den regter niettegenstaande het defaut onderzocht. "— — Et si adiornatus ad diem statutam in sequenti Parlamento se non praesentaverit, et non possit dictum defectum excusare, talem utilitatem actor habebit ex defectu jam dicto, quod reus cadet a defensionibus suis, et quod curia super his quae actor pro jure suo proponere voluerit (dum tamen dependeant ex eadem causa, vel pertineant ad dictam causam) et super media in adiornamento expressa faciet inquirere *veritatem:* quo facto faciet jus dictis partibus" (1). De verpligting van den eischer om bij defaut het bewijs der feiten te leveren, wordt in de 15e eeuw reeds meer algemeen; sommige Hoven, zegt Bouteiller, (2) wijzen onmiddellijk den eisch aan den eischer toe, doch andere verlangen dat de eischer den eisch bewijze. Als vast beginsel werd laatstgenoemde verpligting van den eischer erkend in de ordonnantie van 1539 (Ordonnance de Villers-Cotterêts) en overgenomen in die van 1667, waarna het ook in den code de Proc. Civ. een plaats vond. Deze wijziging was niet het werk van het toeval, maar men was tot de overtuiging gekomen dat een veroordeeling van den gedaagde alleen op grond zijner afwezigheid een bron van onregtvaardigheden was. Niet alleen toch dat de mogelijkheid bestond dat de gedaagde de dagvaarding niet eens in handen bekomen had, — een geval dat trouwens niet zoo ondenkbaar is, en waarvan ook een voorbeeld in onze jurisprudentie (verg. hierboven bl. 51) bekend is geworden, — maar men ontnam zoowel aan den gedaagde de bevoegdheid om de beslissing zijner belangen aan het oordeel van den regter over te laten, als aan den regter

---

(1) Stilus, cap. 8 pr.
(2) Somme rural, T. 5, bl. 25.

de overtuiging: dat hij tegenover elke der partijen regt gesproken had (1).

Art. 3 tit. 5 van de Ordonnantie van 1667 (verg. ook art. 3 tit. 11).	Art. 149 C. de Pr. Civ.	Art. 76 B. R.
Si le défendeur dans le délai ci-dessus à lui accordé, ne met procureur, le demandeur prendra son défaut au greffe — — et le profit du défaut — — sera jugé sur le champ, les conclusions adjugées au demandeur avec dépens, si la demande se trouve juste et bien vérifiée. Art. 4 e. t. Si toutefois l'exploit d'assignation contient plus de trois chefs de demandes, le profit du défaut pourra estre jugé sur pièces vûes, et mises sur le bureau. — —	Si le défendeur ne constitue pas avoué, ou si l'avoué constitué ne se présente pas au jour indiqué pour l'audience, il sera donné défaut. Art. 150. Le défaut sera prononcé à l'audience, sur l'appel de la cause; et les conclusions de la partie qui le requiert seront adjugées, si elles se trouvent justes et bien vérifiées: pourront néanmoins les juges faire mettre les pièces sur le bureau, pour prononcer le jugement à l'audience suivante.	Indien de gedaagde niet verschijnt, en de voorgeschreven termijnen en formaliteiten in acht genomen zijn, zal er tegen hem verstek verleend worden, en de conclusiën van den eischer zullen toegewezen worden, ten ware zij den regter onregtmatig of ongegrond voorkomen. Art. 77. Elk verstek zal bij het uitroepen van de zaak op de teregtzitting verleend worden; echter zal de regter de stukken ter tafel kunnen doen nederleggen, om op de conclusiën van den eischer op eene volgende zitting uitspraak te doen.

De ordonnantie van 1667 heeft alzoo bij het défaut faute de comparoir vastgesteld, dat de eischer het verstek van den gedaagde ter griffie ligt en na een korten termijn (die afhangt van den termijn der dagvaarding) van den regter het profijt van dit verstek vraagt. De regter wijst onmiddellijk de conclusiën aan den eischer toe, indien de eisch regtmatig en bewezen is. Daartoe laat de regter den eischer zijne beweringen in korte trekken voordragen en des noods

---

(1) CARRÉ, Lois de La Proc. Civ. n°. 110 ad art. 150.

de justificatoire bescheiden voorlezen. Indien in deze laatsten het bewijs niet vervat is, dan vergunt de regter bij latere uitspraak den eischer het bewijs zijner vordering door alle middelen regtens te leveren (1).

Op de bepaling dat het profijt van het verstek onmiddellijk door den regter verleend wordt, is ook deze uitzondering, dat op eene dagvaarding wier eisch uit meer dan drie deelen bestaat het profijt van dat verstek na een délibéré sur le bureau, of, zoo als het in het tegenwoordige Fransche regt genoemd wordt, na een déliberé sur rapport verleend wordt. In zoodanig geval kan de regter het wenschelijk oordeelen zijne beslissing niet onmiddellijk te geven, maar na overlegging van de stukken die aan een der regters tot het rapporteren in handen gesteld worden, geschiedt na deliberatie de uitspraak van het vonnis in een volgende zitting.

In hoofdzaak heeft de code de Pr. Civ. in de artt. 149 en 150 de beginselen van de ordonnantie overgenomen, met die uitzondering, dat het déliberé sur le bureau in het algemeen en naar omstandigheden door den regter bevolen kan worden.

Het is een opmerkelijk verschijnsel dat, niettegenstaande de woorden en de zin der aangehaalde artikelen van de ordonnantie en den code de Pr. vrij duidelijk zijn, de praktijk geen bezwaren ziet om over de duidelijke woorden en bedoeling van den wetgever heen te stappen en de wet niet toe te passen. Doch men houde hierbij in het oog dat regtsbegrippen, die als het ware met de natie zijn opgegroeid, trots de gewijzigde bepalingen van den lateren wetgever, niet gemakkelijk verdwijnen, vooral indien deze latere bepalingen minder bruikbaar dan vroegere zijn. Wij hebben toch gezien, dat volgens het droit de coutume de vordering van den eischer bij defaut van den gedaagde zonder eenig bewijs toegewezen werd. Dit regtsbegrip is ten huidigen dage nog niet in Frankrijk verdwenen.

---

(1) Jousse, ad art. 3 cit.

Jousse, l. c. ad art. 4, wijst op het misbruik dat in de praktijk plaats heeft, om, in weêrwil van het voorschrift der bovenvermelde artikelen van de ordonnantie, het profijt van het verstek altijd zonder eenig onderzoek naar de regtmatigheid en het bewijs der vordering toe te kennen, en dat nog wel alleen op grond dat de gedaagde toch het middel van oppositie had.

Carré (1), na gewezen te hebben op de wettelijke bepalingen die vóór 1539 den toestand van het defaut van den gedaagde regelden, wijst op de regtvaardige bepalingen die sedert 1539 in deze materie vastgesteld zijn en vervolgt: »Mais il faut dire que, dans la pratique, elles ne furent jamais suffisamment observées, surtout dans les affaires qui n'intéressaient ni l'ordre public ni des tiers, et que toujours on a trop facilement prononcé des condamnations sollicitées contre une partie non comparante. Cependant un arrêt de la cour de cassation, du 23 messidor an IX, avait rappelé les tribunaux à leurs obligations, en frappant de nullité un jugement qui avait été rendu sur des conclusions non vérifiées; et un arrêt du 6 floréal an XI avait décidé que les jugements par défaut devaient être motivés. On a, et avec raison, attendu du zèle et de l'impartialité des magistrats, qu'il ne sera pas, sous l'empire de notre code, donné de nouveaux exemples de l'oubli des devoirs que l'article 150 leur prescrit.« (2)

En is aan die verwachting beantwoord? »Non seulement«

---

(1) l. c. ad art. 150, n°. 110.

(2) Het Hof van Cassatie heeft, blijkens zijn advies over het Ontwerp van den code de Pr. Civile, door een wijziging van art. 145 van het ontwerp, de miskenning der bepalingen van de wet ten aanzien van dit punt willen voorkomen: »L'article 145 du Projet veut que les conclusions de la partie lui soient adjugées, *si elles se trouvent justes et bien vérifiées*: cela est conforme à l'article 3 du titre V de l'ordonnance de 1667; mais l'on sait que cet article n'a jamais été observé, et l'on ne doit pas s'attendre qu'il le sera davantage aujourd'hui, parceque la multiplicité des affaires le rend impraticable. Or, pourquoi renouveler des dispositions que l'on sait bien ne pouvoir être exécutées?« Bijlagen bij Procesrecht van Boneval Faure, b.. XXXII.

zegt BOITARD (1) »dans la pratique on ne se jette jamais dans de longues vérifications des conclusions présentées, mais il faut bien reconnaître qu'en fait on ne les vérifie pas, surtout dans les tribunaux d'arrondissement«.

Deze leer van de Fransche praktijk, die door schrijvers als CHAUVEAU ADOLPHE (2) en COLMET-DAAGE (3) zeer bestreden wordt, zal ons van veel nut zijn bij de uiteenzetting der geschiedenis van het art. 76 B. R.

In de wet van 29 Maart 1828 (*Stbl.* nº. 14) was in art. 55 voorgeschreven, dat in het geval van defaut van den gedaagde de conclusiën van den eischer zullen toegewezen worden, *indien zij den regter regtmatig en wel gegrond voorkomen.*

Bij de herziening van de wet van 29 Maart 1828 werd door de Regering voorgesteld, dat in het onderwerpelijke geval de conclusiën aan den eischer zullen worden toegewezen, *ten ware zij den regter onregtmatig of ongegrond voorkomen.* (4)

---

(1) Leçons de Procédure Civile ad art. 150.

(2) ad CARRÉ l. c. Q. 619, noot 2.

(3) ad BOITARD, l. c.

(4) v. D. HONERT, Handboek § 76. Deze deelt ten aanzien van dit punt mede, dat ter adstructie daarvan in de memorie van toelichting gezegd werd: »Men heeft in het art. 55 der wet van 29 Maart 1828 den stelligen zin veranderd in eenen ontkennenden of liever uitzonderenden zin, omdat het meermalen kan gebeuren, dat een eischer, die ter goeder trouw, doch zonder eenig schriftelijk bewijs, eene schuldvordering ten laste van zijnen schuldenaar heeft, dezen tot betaling oproept, zich verlatende op deszelfs eerlijkheid dat hij de schuld niet ontkennen zal; indien deze nu maar verkoos niet te verschijnen, en de regter verpligt ware altijd de conclusiën van den eischer te ontzeggen, wanneer de regtmatigheid en gegrondheid van dezelve niet dadelijk bleek, zoude in vele gevallen de regtmatigste vordering kunnen worden illusoir gemaakt; men heeft daarom gemeend, door de nu voorgestelde redactie meerdere ruimte aan den regter te moeten laten.«

Bij de beraadslagingen hierover is door de eerste afdeeling het volgende te kennen gegeven:

»Ofschoon de voorgestelde verandering eene belangrijke verbetering bevat, vreest men, dat bij sommige regtbanken nog altijd conclusiën als ongegrond zullen worden beschouwd, wanneer geen bewijs voor de schuld-

De eerste afdeeling der kamer uitte bij de beraadslagingen het verlangen, dat de wet bepalen zou dat, bij het niet verschijnen van den gedaagde, de eischer ongehouden is de door hem geposeerde feiten te bewijzen. Aan dat verlangen der afdeeling verklaarde de Regering niet te kunnen voldoen.

Hieruit blijkt alzoo dat de eerste afdeeling in de wet wilde lezen wat de Fransche praktijk in strijd met de wet had ingevoerd. De vigueur der Fransche wetgeving in ons land en de overname van de Fransche toepassing der wet in het onderwerpelijke geval hebben zonder twijfel op dit verlangen der eerste afdeeling een merkbaren invloed gehad.

Welke is de beteekenis alzoo van de woorden „onregtmatig" of „ongegrond" in art. 76 B. R.? Een conclusie is onregtmatig, wanneer door haar iets gevorderd wordt dat niet overeenkomstig of in strijd met de wet is. Doch wanneer is een conclusie ongegrond?

In een vonnis van het Kantongeregt no. 4 te Amsterdam dd. 26 April 1842 (1) wordt aan het woord „ongegrond" deze verklaring gegeven: „of er ook eenvoudig betaling gevraagd wordt, zonder eenigen redelijken grond te vermelden, waarom de gedaagde gezegd kan worden tot betaling gehouden te zijn." Deze bepaling, eigenlijk omschrijving, lijdt aan het euvel, dat zij te zeer let op het concrete geval, waartoe het voormelde geding welligt

---

pligtigheid is aangebragt. Volkomen toestemmende hetgeen te dezen aanzien in de memorie van toelichting voorkomt, wenschte men eene bepaling, dat, bij het niet verschijnen van den gedaagde, de eischer ongehouden is, de door hem geposeerde daadzaken te bewijzen."

Op deze aanmerking is van wege de Regering geantwoord, dat, indien aan het verlangen der afdeeling werd voldaan, eene vordering, op geposeerde daadzaken steunende, geheel zonder eenig bewijs zoude moeten worden toegewezen, waardoor men gewis aan de niet-verschijning der gedaagden een al te uitgebreid gevolg geven zoude. Men meende dat bij het artikel, zoo als het nu is, de juiste maat hierin gehouden is, terwijl deszelfs bedoeling den regter gewis niet twijfelachtig zal kunnen voorkomen."

(1) Regtsg. Bijbl., D. 4, bl. 412.

aanleiding gegeven heeft. Doch indien men deze bepaling generaliseert en verklaart dat „ongegrond" zou beteekenen „zonder redelijken grond", dan ontstaat een tweede vraag en wel deze: welke beteekenis hebben de woorden „redelijke grond" in deze omschrijving? Moet hierdoor regtsgrond verstaan worden, dan zouden de woorden onregtmatig en ongegrond een gelijke beteekenis hebben, zoo als door DE PINTO (1) beweerd wordt. Doch in dit geval wordt niet verklaard waarom het den wetgever niet voldoende was zelfs eenmaal den regter het toewijzen van een onregtmatige vordering te verbieden, maar dit in tweeërlei woorden van gelijke beteekenis geschiedde. Vat men de woorden „redelijke grond" op in den zin van het gemis van feitelijke gronden, dan ligt het gebrek veeleer in de dagvaarding, die in zoodanig geval nietig verklaard behoort te worden en waarop geen verstek kan worden verleend.

Doch is het beweren juist, dat het woord „ongegrond" in den zin van „onbewezen" gebruikt, „zoo geheel willekeurig en door niets hoegenaamd gestaafd wordt", gelijk DE PINTO l. c. zoo beslissend verklaart?

Het gevoelen, dat de wetgever in art. 76 B. R. met het woord „ongegrond" *het punt van bewijs* wilde aanduiden, wordt door ons voorgestaan ten eerste uit den blijkbaren toeleg van onzen wetgever, om in woorden en zin terug te geven wat in art. 150 c. de Pr. reeds vastgesteld was. Bovendien werd, gelijk hierboven uit V. D. HONERT l. c. gebleken is, door den wetgever het requisit van bewijs door het woord „ongegrond" aangeduid. Immers bij de beraadslagingen wenschte de eerste afdeeling de vermelde wijziging in het ontwerp te brengen, uit vrees „dat bij sommige regtbanken nog altijd conclusiën als *ongegrond* zullen worden beschouwd, wanneer *geen bewijs* voor de schuldpligtigheid is aangebragt". De Regering heeft, zoo

---

(1) Handleiding tot het Wetb. van B. R., II. 1, § 69, bl. 160.

als bleek, dit stelsel wel weêrlegd, doch juist door haar antwoord de beteekenis van het woord „ongegrond" in bovenvermelden zin erkend. Eindelijk, het woord „gegrond" of „ongegrond" wordt in het wetboek van B. R. herhaaldelijk in dien zin gebruikt, dat hierdoor het requisit van bewijs der geposeerde feiten door den wetgever aangeduid wordt. Zoo spreekt o. a. art. 133 al. 4 (art. 143 al. 2 in verband met art. 151 B. R.) van de verpligting van den eischer om bij het exploit van dagvaarding (het antwoord) afschrift van de *stukken* waarop de eisch *gegrond* is over te leggen; art. 659 2°. B. R. gewaagt van de bevoegdheid van den schuldeischer eener nalatenschap tot het vorderen van de verzegeling na summier onderzoek van de *gegrondheid* der vordering; art. 862 B. R. geeft bij het pro deo verzoek aan de geroepene wederpartij het regt dit verzoek tegen te spreken, en wel, omdat reeds aanvankelijk volkomen van de *ongegrondheid* van des verzoekers beweren blijkt, hetzij wat de feiten betreft, door afdoende *bewijsstukken* enz.

Indien alzoo het woord „gegrond" in art. 76 B. R. betrekking heeft op het vereischte van bewijs, dan ontstaat in de tweede plaats de vraag, tot welken omvang de wetgever dit bewijs verlangt.

De bepaling in art. 55 van de wet van 1828, dat de conclusiën zullen worden toegewezen, indien zij regtmatig en gegrond zijn, en de woorden in art. 76 B. R., dat de conclusiën zullen worden toegewezen, ten ware zij den regter onregtmatig of ongegrond voorkomen, zouden in de toepassing geen verschil opleveren, daar art. 55 der wet van 1828 positief verklaart hetzelfde dat art. 76 B. R. negatief aanduidt. Volgens beide redactiën toch zal de regter zich allereerst de vraag behooren te stellen: welk bewijs is voorhanden? en eerst na het onderzoek van het positive tot de conclusie kunnen geraken van hetgeen ontbreekt. Maar toch wilde de regering blijkens hare toelichting een verschil aanduiden. Waarin is dit gelegen?

De wetgever dan heeft in art. 76 B. R. zoodanig bewijs

voorgeschreven als ligt tusschen het stelsel van volkomen bewijs en gemis aan bewijs. De stelling toch der Regering, blijkens de memorie van toelichting, dat de vordering *niet in elk geval* bewezen zou moeten worden en dus zonder eenig bewijs toewijsbaar is, blijkt juist door het aangehaalde voorbeeld valsch te zijn. De Regering stelt, dat iemand te goeder trouw zonder eenig schriftelijk bewijs een overeenkomst sluit, en, in het vertrouwen op des schuldenaars eerlijkheid dat hij de schuld niet ontkennen zal, hem dagvaardt. De regter zou dan bij defaut van den gedaagde die vordering moeten toewijzen, „daar anders in vele gevallen de regtmatigste vordering kon illusoir gemaakt worden". Het schijnt dat de Regering hier juist het vraagpunt heeft voorbijgezien, waarvan de toewijzing der vordering afhankelijk is. De regter toch, van wien de eischer zonder eenige justificatoire bescheiden regt vraagt, is op den eersten regtsdag ten eenenmale onbekend met al die beweringen van goede trouw en menschlievendheid waarmede de Regering dien schuldeischer tooit. De Regering gaat uit van een casuspositie, die, indien zij *bewezen* ware, zonder twijfel tot de toewijzing der conclusiën zou moeten leiden. Doch in casu is juist de vraag: hoe kan de regter tot de overtuiging komen dat de feiten, waarop de eischer zich beroept, niet uit de lucht gegrepen zijn?

Het antwoord op deze vraag, die de kern der quaestie is, wordt door de Regering in hare Memorie van beantwoording gegeven. Zij verklaart, „dat de afwezigheid van den gedaagde niet te weeg kan brengen, dat een vordering op geposeerde daadzaken steunende geheel *zonder eenig bewijs* zou moeten worden toegewezen". Wanneer men alzoo in aanmerking neemt dat geen vordering denkbaar is zonder het poseren van daadzaken, dan is in voormelde woorden der Regering de meening duidelijk uitgesproken: dat, indien de eischer bij verstek van den gedaagde de toewijzing zijner conclusiën vordert, die toewijzing door den regter niet geschiedt tenzij de eischer *eenig bewijs* van de feiten geleverd hebbe. (1)

(1) Verg. OUDEMAN, ad art. 76 B. R.; VERNEDE, e. l.; — Vonnis van

De aard en de omvang van dit bewijs kunnen nog nader per analogiam bepaald worden. Wij zien dat in het wetboek van B. R. aan den regter dikwerf beslissingen of beschikkingen overgelaten worden die slechts een voorloopig karakter hebben. In die gevallen verlangt de wet niet dat de aanlegger volledig bewijs levere; evenmin laat zij toe dat de regter zonder eenig bewijs regt spreke of beschikke. De wet vordert hier summier bewijs, d. i. het aantoonen van de *waarschijnlijkheid* der geposeerde feiten. Bij vrijwaring (art. 68 B. R.), bij beslag (artt. 305, 727, 732 B. R.) en andere onderwerpen laat de wet de toewijzing van de vordering of het verzoek toe, indien althans summier blijkt van de juistheid der vordering. Trouwens de beschikking van den regter is in die gevallen niet onherroepelijk, daar bij eindvonnis verstaan kan worden dat de vordering tot vrijwaring of het leggen van beslag niet regtens was.

Indien men alzoo let op den aard der beschikking, dan bestaat voor de beslissing van het requisit van bewijs een paritas rationis tusschen de bovengemelde onderwerpen en de toewijzing der conclusiën bij verstek. De regter die bij verstek veroordeelt doet niet definitief regt. Het middel van oppositie kan tegen die veroordeeling aangevoerd worden. Ook in dat geval zal de regter, indien blijkt dat men op goede gronden in oppositie gekomen is, behooren te vernietigen wat hij zelf beschikt heeft en zijne vroegere veroordeeling herroepen.

Indien alzoo de eischer de dadelijke toewijzing zijner vordering verlangt, dan moet hij de waarschijnlijkheid der geposeeerde feiten door die bewijsmiddelen weten te leveren, welke ex prima facie den regter die overtuiging schenken kunnen. (1) Naar onze wet kan deze slechts uit

---

de Regtbank te 's Hertogenbosch dd. 4 Mei 1840, W. v. h. R. nº. 111; Vonnis van de Regtbank te Gorinchem dd. 11 Sept. 1841, W. v. h. R. nº. 227; Vonnis van de Regtbank te Alkmaar dd. 29 Maart 1856, Regtsg. Bijdr. D. 7, bl. 493.

(1) Uit dit oogpunt is de kritiek, vermeld in Regt in Nederland, II. bl. 335, tegen een vonnis van het Kantongeregt te Onderdendam, naar

schriftelijke bewijsmiddelen verkregen worden. Mogt de eischer hiertoe niet in staat zijn, dan is er grond tot het bevelen dat hij andere bewijsmiddelen levere. De verdaagde uitspraak dient alsdan om den eischer de gelegenheid te verschaffen tot het leveren van niet summiere bewijsmiddelen, zoo als het getuigenbewijs enz. Doch dan wordt weder het algemeene regt in elk opzigt van toepassing.

De wet heeft geen speciale bepalingen vastgesteld voor het geval dat in hooger beroep de geïntimeerde defaillant is. De vraag is alzoo of de algemeene bepalingen dan geacht kunnen worden van toepassing te zijn. Hier zijn twee gevallen te onderscheiden. Indien de eischer in eersten aanleg appellant is van een vonnis bij verstek én de geïntimeerde ook in hooger beroep defaillant is, dan bestaat geen grond waarom de artt. 76 en 77 B R. ook niet in hooger beroep van toepassing zouden zijn. Volgens de laatstgenoemde artikelen zal de eischer dan ook in appel het voor de geposeerde feiten gevorderde bewijs moeten leveren. Het tweede geval, namelijk dat de gedaagde in eersten aanleg appellant, doch de eischer in eersten aanleg als geïntimeerde defaillant is, geeft ook voor hen, die in het eerste geval geen bewijs der daadzaken vorderen, genoegzame aanleiding om de hier aangehaalde artikelen met naauwgezetheid toe te passen.

„ — — l'immense présomption qui résulte pour l'intimé de ce qu'il a gagné une première fois peut faire penser que son défaut, que sa non-comparution ne résulte que de l'extrême confiance qu'il a dans la bonté de sa cause, qui lui permet de l'abandonner à l'examen et à la surveillance de la cour.„ (1)

---

onze meening volkomen juist. Het antwoord van den geïnsinueerde in de sommatie vermeld, „dat hij de gevraagde som onder korting wilde betalen,„ leverde juist dat summiere bewijs, waaruit de eischer het regt tot dadelijke toewijzing zijner vordering tegen een defaillant ontleent.

(1) Boitard, l. c. ad art. 150.

Deze stelling heeft steeds in Frankrijk ook in de praktijk invloed uitgeoefend op de verpligtingen van den appellant en de regten van den geïntimeerde. Reeds volgens den Stylus Parlamenti (1) werd, bij afwezigheid van den geïntimeerde, vóór de litiscontestatie het vonnis zoo maar niet klakkeloos vernietigd; „non enim ita de facili procedendum est ad annullandum aliquod judicatum". Zoo de laatste niet verschenen was en den regter geene redenen van verhindering had bekend gemaakt, dan werd tegen hem verstek verleend, maar bovendien de eischer gelast hem ten tweeden male te dagvaarden tot het hooren toewijzen van het profijt van het verstek, hierin bestaande: „male judicatum, et bene appellatum".

De bovenvermelde stelling is ook volkomen van toepassing op den modus procedendi volgens de ordonnantie van 1667 in die gevallen, waarin tusschen partijen in appel reeds gelitiscontesteerd was, d. i. waar partijen ter griffie verschenen waren en aldaar slechts hare conclusiën tot bevestiging, resp. tot vernietiging, van het vonnis gesteld hadden. (2) (Eerst hierna wisselden de partijen van stukken waarin de grieven en antwoorden der resp. partijen vermeld waren). Hoezeer nu de geïntimeerde niet van antwoord ter verdediging van het vonnis gediend had, besliste toch de regter den eisch van den appellant niet dan na rijp onderzoek. De beslissing waarbij het vonnis in zoodanig geval vernietigd werd, heette jugement par forclusion, waartegen geen oppositie toegelaten werd.

De overweging dat de geïntimeerde althans tot bevestiging van het vonnis geconcludeerd had, gaf te meer aanleiding dat de regter ex officio naar de middelen van den appellant onderzoek deed. Geheel anders waren de processuele bepalingen in het geval dat partijen geen litiscontestatie in appel gesloten laten. (3) De ordonnantie

---

(1) l. c. Cap. 6, § 2 vlg. Bouteiller, l. c., T. 5.

(2) Jousse, l. c. ad artt. 17, 20, Tit. 11; art. 3, Tit. 35.

(3) Jousse, l. c. ad art. 19, Tit. 11.

schijnt hier tot het oudste regt in Frankrijk gebruikelijk teruggekeerd te zijn. Indien de geïntimeerde de voormelde conclusiën niet genomen had, was aan het tegen hem verleende défaut faute de conclusion het profijt verbonden, dat de regter zonder onderzoek besliste dat er kwalijk gevonnisd was. De ordonnantie van 1667 paste alzoo den regel dat „pour le profit du défaut les conclusions seront adjugées au demandeur avec dépens, si la demande se trouve juste et bien vérifiée„ alleen nà en niet vóór de litiscontestatie in appel toe.

De voorstanders van het gevoelen, dat ook thans de onmiddellijke toewijzing van de vordering des eischers in geval van verstek tegen den gedaagde zonder het vorderen van eenig bewijs gevoegelijk in eersten aanleg kan geschieden, deinzen in appel terug voor de toepassing van hetzelfde beginsel. Boitard, wiens woorden wij hierboven geciteerd hebben, vat althans met beide handen die praesumtie aan om de leer van het Hof te Parijs te regtvaardigen, waarom het in zoodanig geval den eisch niet toewijst, dan na een ernstig onderzoek ten aanzien der juistheid van het appel. (1) Hiermede komt art. 150 C. de Pr. (art. 76 B. R.) tot zijn regt. In dien zin heeft ook de jurisprudentie in ons land beslissingen gegeven, zooals blijkt uit een vonnis der Regtbank te Groningen (2) en een van de Regtbank te Amersfoort. (3) Ten opzigte van 't laatste vonnis een enkele opmerking. In dat geding had de eischer een door den gedaagde gesteld feit in eersten aanleg ontkend. De regter in eersten aanleg had bovendien het leveren van getuigenbewijs voor dat ontkende feit geweigerd. De gedaagde appelleerde, doch de eischer (geïntimeerde) verscheen in hooger beroep niet. De vraag, die voornamelijk de beslissing in hooger beroep beheerschte,

---

(1) Een arrest van het Hof van Cassatie in gelijken zin, is te vinden bij Dalloz, voce *Jugement par défaut*, Chap. 2, sect. 1, no. 10.

(2) W. v. h. R. nº. 2459.

(3) Regtsgel. Bijblad, D. 13, bl. 339.

was deze: welke beteekenis moet in hooger beroep aan een feit toegekend worden, dat in eersten aanleg door de niet in hooger beroep verschijnende partij ontkend geworden is? De Regtbank overwoog ten deze, »dat, ofschoon tegen den geïntimeerde in appel verstek verleend is, echter daardoor zijne ontkentenis ter eerste instantie — — niet wordt opgeheven, zoodat in deze zaak de thans in appel door den appellant gestelde feiten, ofschoon verschillende van die, welke hij gevraaagd heeft om ter eerste instantie door getuigen te bewijzen, *niet als erkend kunnen beschouwd worden als profijt van het verleende verstek*«.

Hier alzoo kwam een uitdrukkelijke ontkentenis der feiten met het in praxi gebruikelijke voor erkend houden in conflict. Indien het wettelijk waar is, zooals in voormeld vonnis vermeld wordt, dat als profijt van het verstek de daadzaken als erkend beschouwd kunnen worden, dan zou dit evenzeer in hooger beroep behooren te gelden. Zijn de gronden waar, die dat profijt van het verstek in eersten aanleg regtvaardigen, dan moeten zij ook in hooger beroep kunnen gelden. De afwezigheid in beide instantiën behoort dan een gelijke beteekenis te hebben en niet met dat onderscheid behandeld te worden, dat de stem des gedaagden in eersten aanleg volstrekt niet, in hooger beroep met de volle kracht zijner ontkentenis gehoord wordt, als ware hij in dien aanleg verschenen. De bewering — dat hier het vonnis van den regter a quo als woordvoerder van de afwezige partij optreedt, of liever onze schriftelijke regtspleging de aangewezen gevolgen veroorzaakt — zou naar onze meening niet volkomen juist zijn. Immers voor de voorstanders van het meervermelde profijt van het verstek beperkt zich de beslissing van dit laatste geheel alleen tot het onderzoek, wat de *conclusie der dagvaarding* (in hooger beroep) behelst. De regter had, door in het voormelde vonnis het voornoemde profijt van het verstek als middenpunt zijner redenering te stellen, tot de zoo even vermelde conclusie der gelijke beteekenis van het verstek in eersten aanleg en hooger beroep behooren te komen. Door tot een geheel tegenovergesteld resultaat te komen, rust deze

geheel overeenkomstig de wet gegeven beslissing op de juiste toepassing van art. 76 B. R.

Alvorens de vraag te onderzoeken of, bij verdaagde uitspraak van den regter, de aard van het proces bij verstek tegen den gedaagde de bevoegdheid van den eischer wijzigt om enkele bij de wet hem toegekende bewijsmiddelen aan te voeren, wenschen wij eenige argumenten te behandelen, die, voor zoover zij door de adstructie van onze meening niet gezegd kunnen worden reeds wederlegd te zijn, aangevoerd worden ter staving van het gevoelen, dat de *wet* voornamelijk bij de behandeling van het geding in eersten aanleg de onmiddellijke toewijzing der conclusiën van den eischer *zonder* eenig bewijs toelaat.

Ter kenschetsing van de gevolgen die dit laatste gevoelen kan hebben, wenschen wij in herinnering te brengen het geding voor de regtbank te 's Hertogenbosch, waarvan wij op bl. 46 melding maakten. Het betrof hier de vordering tot royement van een hypothecaire inschrijving op grond van kwijting der hoofdschuld. De gedaagde liet verstek gaan. Naar het gevoelen van hen die in dit geval geen bewijs van den eischer ten aanzien van de geposeerde feiten vorderden, zou den eischer zijne conclusie moeten toegewezen en mitsdien het royement van de inschrijving bevolen zijn. Dat de eischer de acte van kwijting niet in het proces overgelegd had en zelfs beweerde dat die in het ongereede geraakt was, zou de voorstanders van het gevoelen dat geen bewijs der vordering gevorderd wordt niet behooren aan het wankelen te brengen, daar de overlegging van de justificatoire bescheiden volgens hun eigen stelsel ten eenenmale onnoodig is. Nu bleek echter in het proces dat de dagvaarding behoorlijk gedaan evenwel niet tot de kennis van den gedaagde gekomen was. Wij zullen niet beslissen, of in casu de toeleg bestond om door middel van het verstek de toewijzing eener vordering zonder eenig bewijs te erlangen, maar wenschen de aandacht te vestigen op het gevaar, waarvan ook het voormelde vonnis spreekt, „dat een kwaadtrouwige

eischer zich van de hem bekende afwezigheid van dezen of genen zou kunnen bedienen, om zich eene onwettige regtsvordering te doen toewijzen, wetende dat de gedaagde buiten de mogelijkheid is zich daartegen te verdedigen". Welke waarborgen bieden de voorstanders van het niet-bewijs in casu aan tegen zoodanige overrompeling van partij? Niet altijd blijkt toch uit de positiën van den eischer dat de dagvaarding niet tot de kennis van den gedaagde gekomen is.

De argumenten tegen het gevoelen, dat de eischer bij verstek tegen den gedaagde het bewijs of althans eenig bewijs der gedane vordering zou moeten leveren, komen hierop neêr: (1)

1°. de gedaagde die niet verschijnt moet geacht worden de gestelde feiten te erkennen;

2°. de gedaagde mag niet van beteren toestand worden door weg te blijven in die zaken, welke niet door geschrift *kunnen* en niet door getuigen *mogen* bewezen worden;

3°. art. 48 B. R., dat ook voor vonnissen bij verstek geschreven is, geeft den regter alleen het regt om regtsgronden, nooit dat om feitelijke gronden aan te vullen.

Het laatste argument komt ons voor uit ons cassatieproces ontleend te zijn, waar bewijs quaestio facti genoemd wordt. Niet zoo bij den regter die over feit en regt oordeelt. De vraag of een feit bewezen is, wordt voor den laatstgenoemden regter in de allereerste plaats een quaestio juris. Van daar ook dat de regter ten allen tijde bevoegd is ambtshalve van dit middel gebruik te maken. Doch al ware het een quaestio facti, dan is het juist de vraag, of de wet niet in het speciale geval van art. 76 B. R. den regter het aanvullen van die zoogenaamde quaestio facti ambtshalve opgedragen heeft?

Ten aanzien van het eerste argument bestaat dit bezwaar, dat het een fictie is te beweren, dat de gedaagde die niet verschijnt geacht moet worden de gestelde feiten te erkennen. Behalve dat het aannemen van deze fictie strijdt

---

(1) DE PINTO, Handleiding, II, 1, § 69. W. v. h. R. no. 227.

met de rigting, waarin dat vraagstuk zich in den loop der geschiedenis ontwikkeld heeft, is die fictie ook in zeer vele gevallen niet overeenkomstig de werkelijkheid.

De erkenning van feiten kan door woorden (art. 1960 vlg. B. W.) of door daden (b.v. art. 1475 B. W.) geschieden. Het laatste alleen, wanneer die daad of handeling geen andere verklaring dan een voorafgaande erkenning van het te bewijzen feit toelaat. En nu betwisten wij, dat de afwezigheid van den gedaagde in regten steeds als een feit moet opgevat worden, hetwelk geen andere verklaring dan een erkenning van de bij de dagvaarding geposeerde daadzaken toelaat. Het geding, waartoe het bovenvermelde vonnis der regtbank te 's Hertogenbosch aanleiding gegeven heeft, kan als voorbeeld strekken. Wij kunnen hier nog bijvoegen de gevallen, waarin tegen gedaagden zoo menigvuldig verstek verleend wordt door den kantonregter en de conclusiën des eischers toegewezen worden, omdat de eersten niet voor een behoorlijke volmagt gezorgd hebben, of de gedaagde wel procureur, doch niet op den behoorlijken tijd gesteld heeft. Kan in deze gevallen gezegd worden dat de afwezigheid van den gedaagde in den zin van de erkenning der geposeerde feiten verklaard moet worden?

De wet heeft wel in de artt. 183 al. 3, 202 en 244 B. R. aan het niet verschijnen of niet antwoorden de aldaar vermelde gevolgen verbonden, doch deze kunnen en mogen niet naar de leer van het verstek overgebragt worden. Immers de wet zelve heeft in deze gevallen aan de niet verschijning de aangewezen gevolgen verbonden; past men deze ook toe in art. 76 B. R., dan worden aan dit verstek, boven en in strijd met de wet, gevolgen verbonden, die alleen wettelijk hadden kunnen vastgesteld worden. Maar bovendien in het eerste geval heeft men met een contradictoir geding te doen. De partij is dus verschenen en zij zelve kan hare tegenspraak beperken en uitbreiden, naar mate zij dit in haar belang oordeelt. Haar niet verschijnen of stilzwijgen kan alzoo bezwaarlijk anders dan als een zelfbeperking van een reeds aangevangen tegenspraak verklaard worden. In het geding bij verstek waarin de gedaagde

volstrekt niet in regten verschenen is, kunnen deze gevolgtrekkingen geenszins per analogiam van toepassing verklaard worden.

Het kan overigens niet ontkend worden — en hier komen wij tot het tweede argument — dat de gedaagde door weg te blijven soms van beteren toestand wordt, dan wanneer hij verschijnt. Doch hierdoor zou nog niet geregtvaardigd worden om de straf der talio op den afwezigen gedaagde toe te passen. Want deze straf treft hem, indien verklaard wordt, dat zijne afwezigheid het bewijsmiddel eener *mogelijke* bekentenis of andere middelen van bewijs aan den eischer ontneemt (1) en hij evenwel, op grond dat hij geacht moet worden de gestelde feiten te erkennen, veroordeeld wordt.

De afstand echter tusschen den weg dien art. 76 B. R. voorschrijft en dien welken de praktijk bij de behandeling van de gedingen in eersten aanleg over het algemeen volgt is zeer groot. In de geschillen over den staat van personen, over huwelijk, kortom in die waarin de bekentenis niet als geoorloofd bewijsmiddel aangenomen kan worden, vordert men volledig bewijs, en in de overige geschillen bepaalt men zich tot de toewijzing der vordering alleen op de stereotype overweging „dat de vordering des eischers niet onregtmatig of ongegrond voorgekomen is". Van waar die verwijdering tusschen de praktijk en de wet? Omdat de eerste zeer ten onregte van het absolute beginsel uitgaat, dat de afwezigheid van elken gedaagde alleen door het gemis van verdediging verklaard kan worden, en de laatste even absoluut vaststelt dat ook bij afwezigheid van den gedaagde de regter geen vordering toewijze, tenzij deze op eenigerlei wijze bewezen zij. Deze algemeene stellingen zondigen beiden door hare eenzijdigheid. Het eerste is niet in elk geval waar, en het laatste is niet altijd naar den inhoud der tegenwoordige wet uitvoerbaar. De wet toch biedt, in verband met andere wetsbepalingen, geen genoegzame ruimte voor een behoorlijke en gewenschte toepassing in casu aan. Wij hebben

---

(1) Regtsg. Bijbl., D. 9, bl. 219; Magazijn van Handelsregt, D. 2, bl. 269.

hierboven aangetoond dat de wetgever in art. 76 B. R. tot dadelijke toewijzing der vordering het leveren van summier bewijs verlangt; volgens onze wet kan dit bewijs slechts door schriftelijke bewijsmiddelen verkregen worden. De eed kan in zoodanig geval door den regter niet opgelegd worden, daar hiertoe reeds eenig bewijs voor de vordering dient aanwezig te zijn. In die gevallen alzoo waarin het summiere bewijs niet geleverd wordt, bestaat naar de wet de verpligting om den eischer het leveren van nadere bewijsmiddelen op te leggen. Doch vele en gewigtige bezwaren zijn aan die regeling verbonden. Het bewijs toch dat door de niet-summiere bewijsmiddelen geleverd wordt, heeft door een mogelijke oppositie van den defaillant slechts een voorloopig en twijfelachtig bestaan. Bovendien veroorzaakt het een belangrijk oponthoud en soms groote kosten, dikwerf niet in verhouding tot het bedrag der vordering. Eindelijk zou in vele gevallen, waarin het bewijs door den eischer formaliter niet te leveren is, de handhaving van des eischers regten een onmogelijkheid en de gedaagde in den onwettigen regtstoestand beschermd worden. Voor deze bezwaren moest de wet tegenover de praktijk zwichten. De laatste heeft zoowel in ons land als in Frankrijk den knoop doorgehakt, door in den regel de vordering des eischers tegen den defaillant in eersten aanleg toe te wijzen. Deze strijd tusschen de wet en de praktijk dient opgeheven te worden. Dit is alleen mogelijk door de leer van het verstek op dit punt in dier voege te herzien, dat hier geen absoluut beginsel uitspraak doet, maar de regter naar omstandigheden kan handelen. In die zaken, waarin twijfel aangaande de geposeerde feiten mogelijk is, behoort de wet overeenkomstig de algemeene leer (1) in het proces, behalve de schriftelijke bewijsmiddelen, ook den eed, al is voor de geposeerde feiten geen ander bewijs voorhanden, als summier bewijsmiddel te erkennen. De regter moet in de daartoe aangewezen gevallen de vrijheid hebben zoodanigen eed op te leggen; trouwens het beginsel is volgens onze wetgeving reeds

(1) Wetzell, l. c., § 29, bl. 305.

vervat in art. 1979 B. W. Evenzoo behoort aan den regter de bevoegdheid toegekend te worden, in sommige g evallen aan de niet verschijning van den gedaagde, behoudens de vereischte uitzonderingen niet de fictie van erkenning, (1) maar dat gevolg te verbinden, dat de feiten door den eischer in de dagvaarding vermeld als naar waarheid gesteld (2) beschouwd kunnen worden. Eindelijk dat den regter de vrijheid gelaten worde ambtshalve den eersten regtsdag tot een korten termijn te verdagen.

Welk middel ook tot herziening dezer bezwaren worde aangevoerd, het zou daarenboven wenschelijk zijn dat, in navolging van het oude regt, aan den afwezig gebleven gedaagde de bevoegdheid zou worden toegekend om bij afwezigheid op den eersten regtsdag in het nog hangende geding te kunnen optreden. Hiermede zou de afschaffing van het verstek verleenen vereenigd en de thans hieraan verbonden vraagpunten als voorwaarde voor de beslissing der zaak au fond verbonden behooren te worden. De zoo even vermelde bevoegdheid zou vooral hem te stade komen, die zonder eenige kwaadwilligheid

---

(1) Zoo § 281 van het Entwurf einer Deutschen Civilprozessordnung (1872), »Beantragt der Kläger gegen den im Termine zur mündlichen Verhandlung nicht erschienenen Beklagten das Versäumnissurtheil, so ist das thatsächliche mündliche Vorbringen des Klägers als zugestanden anzunehmen — —« Dit rust op het aannemen der litiscontestatio affirmativa, verg. Begründung des Entwurfs ad art.

(2) In dien zin is ook art. 23 (B. II, T. 1) van het Ontwerp (1865) tot herziening van het wetboek van B. R. geredigeerd. »— — De door den eischer gestelde feiten worden in dat geval voor waar gehouden, mits de titels, waarop hij zich beroept, door hem worden overgelegd en de waarheid van hetgeen hij stelt, daaruit blijkt. — —« — Op dit stelsel berust ook het Mahnverfahren, volgens hetwelk aan den schuldenaar een regterlijk bevel gedaan wordt om binnen een vastgestelden termijn aan den crediteur het verschuldigde bedrag met rente en kosten te betalen of tegen de vordering in verzet te komen, daar bij gebreke van het een of ander het bevel door den regter executoir verklaard wordt. De invoering in ons land van deze min kostbare wijze om geringe geldschulden te innen, reeds in de Memorie van Toelichting (§ 15) van het ontwerp (1871) eener nieuwe regterlijke inrigting als onderwerp van latere zorg aangewezen, zou den omvang en het getal der processen bij verstek zeer beperken.

wegens billijke redenen van verhindering in regten afwezig gebleven is en de nuttelooze beteekening van het vonnis bij verstek met het komen in oppositie kunnen besparen.

Ten aanzien van dit laatste punt verdient het daarom dan ook wel de aandacht dat het Entwurf eener Deutschen Civilprozessordnung (§§ 285, 287) bepaalt: dat, indien de behandeling der zaak op den eersten regtsdag verdaagd wordt, de niet verschenen partij op nieuw gedagvaard moet worden; dat dit laatste ook geschieden moet, indien de regter ambtshalve de behandeling verdaagt, doordat de niet verschenen partij, wegens redenen van verhindering die niet te voorkomen waren, afwezig gebleven is.

Keeren wij thans terug tot de vraag, of de verdaagde uitspraak van den regter de bevoegdheid van den eischer wijzigt, om enkele hem bij de wet toegekende bewijsmiddelen aan te voeren.

Overeenkomstig de hierboven vermelde bepalingen van de ordonnantie van 1667 en art. 150 C. de Pr. C. bepaalt art. 77 B. R. dat, indien de conclusiën des eischers den regter niet voor dadelijke toewijzing vatbaar schijnen, de regter gelasten kan, dat de stukken ter tafel moeten gelegd worden: een bepaling die voor contradictoire geschillen *altijd* verpligtend is volgens art. 45 al. 2 B. R.

Deze overlegging kan een tweeledig doel hebben. Zij kan strekken tot onderzoek van het dossier met de overgelegde stukken of tot overweging van de noodzakelijkheid om den eischer te gelasten bewijsmiddelen voor zijne conclusiën aan te voeren. In het laatste geval kan de regter bij interlocutoir vonnis gelasten dat die bewijsmiddelen geleverd zullen worden als met het voorwerp der vordering en den aard van het proces bij verstek overeenkomen.

Het zou welligt overbodig zijn deze vraag te stellen en te onderzoeken, of de eischer bevoegd is den defaillant op vraagpunten te hooren of een eed op te dragen. Beide bewijsmiddelen toch veronderstellen, dat de gedaagde als partij in het proces erkend is, terwijl juist bij verstek over

de regten en pligten van den gedaagde, zonder dat hij partij is, geoordeeeld wordt. De aanleiding dezer vraag ontstaat dan ook uit een opstel van P. in het *Regtsgeleerd Bijblad*, D. 4, bl. 64, en uit een vonnis der Regtbank te Utrecht dd. 21 Julij 1844, *Regtsgeleerd Bijblad*, D. 6, bl. 600. In voormeld opstel wordt de meening verdedigd dat den defaillant een decisoire eed kan opgedragen worden, want, zegt men, art. 50 B. R. bepaalt nog wel duidelijkheidshalve dat de partij, die op de oproeping niet verschijnt, geacht zal worden den eed te hebben geweigerd. Evenzoo met een verhoor op vraagpunten. Ook in dit geval kan bij conclusie als profijt van het verstek worden gevraagd dat de gearticuleerde daadzaken zullen gehouden worden voor erkend en de eisch dien ten gevolge zal worden toegewezen. Bij het voormelde vonnis van de Regtbank te Utrecht heeft men dan ook dit laatste middel toegepast, waarbij erfgenamen, alhoewel tegen hen verstek verleend was, opgeroepen werden om op vraagpunten voor een Regter-Commissaris gehoord te worden. De erfgenamen verschenen niet en volgens art. 244 B. R. werden die vraagpunten als erkend beschouwd en de principale vordering toegewezen.

Hier is naar onze meening de bovenvermelde beteekenis van het verstek (verg. bl. 22) geheel uit het oog verloren.

De defaillant wordt tot de oppositie buiten de behandeling van het geding gehouden. Hij is noch tot verwering noch tot tegenspraak bevoegd. Draagt men een defaillant een eed op, of wenscht men hem op vraagpunten te hooren, dan zou hij — indien althans deze regtsmiddelen niet voor de leus aangevoerd worden — in het eerste geval door het aannemen en afleggen van den eed, in het andere geval door zijne antwoorden zich verdedigen of als contradictoire partij optreden.

Doch wij kunnen nog verder gaan. In het geding, waarin het hierboven vermelde vonnis der Regtbank te Utrecht gewezen is, wilde het toeval dat de erfgenamen, die geroepen werden tot het beantwoorden der vraagpunten, niet verschenen; doch indien zij nu wel eens verschenen waren en geantwoord hadden, wat ware er het gevolg van geweest? welke

consequentiën zou het hebben, indien een defaillant verschijnt en den eed weigert?

De oproeping van den defaillant in deze gevallen zou toch geen ijdel spel mogen zijn. Voldoet hij aan die oproeping, dan behoort de regter hem in zijne verdediging te hooren. Doch in dit geval heeft men de keuze tusschen twee gevallen, waarvan het eene naar het tegenwoordige regt even ongerijmd is als het andere.

Of de regter geeft, niettegenstaande de verwering van den gedaagde, toch een eindvonnis bij verstek, of hetzelfde geding, dat met een behandeling bij verstek aangevangen werd, is gedurende zijnen loop gemetamorphoseerd en vervolgens beëindigd als een contradictoir geding.

Deze gronden leiden ons tot de conclusie dat de eischer den gedaagde, die volgens art. 76 B. R. verstek heeft laten gaan, noch een eed kan opdragen noch hem op vraagpunten kan doen hooren.

In verband met dit laatste vraagstuk staat de bepaling van art. 210, al. 2, B. R., waarin voorgeschreven wordt, dat de partij aan welke een getuigenverhoor is opgelegd, verpligt is het bevelschrift van den regter-commissaris met opgave van de getuigen „aan den procureur der wederpartij, zoo er een is, en anders aan derzelver persoon of woonplaats" te beteekenen. Dit voorschrift is overgenomen uit art. 261 C. de Pr.

Bij het onderzoek naar de aanleiding, die de Fransche wetgever tot het voorschrift van de voormelde beteekening aan een defaillant gegeven heeft, tast men wel eenigzins in het duister. Beproeven wij evenwel een oplossing.

De ordonnantie van 1667 bepaalde in betrekking tot het getuigenverhoor voor den regter-commissaris: „les témoins seront assignez pour déposer, et la partie pour les voir jurer, par ordonnance du juge — — (art. 5, Tit. 22); le jour et l'heure pour comparoir, seront marquez dans les exploits d'assignation qui seront donnez aux témoins et aux parties — — (art. 6 e. t.); les témoins seront assignez à personne ou domicile, et les parties au domicile de leurs procureurs" (art.

7 e. t.). Volgens dit laatste artikel is het duidelijk dat in het stelsel der ordonnantie geen oproeping aan den defaillant te pas kwam; zij moest geschieden aan de woonplaats van den procureur; indien deze niet gesteld was, dan was de beteekening aan partij niet voorgeschreven.

Jousse teekent op art. 7 cit. aan, dat bij arrest van 10 Augustus 1739 door het Parlament van Parijs (la quatrième Chambre des Enquêtes) beslist is, dat, als partij geen procureur gesteld had, zij aan hare woonplaats moest gedagvaard worden. Dit arrest hernieuwde een voorschrift dat in de wijze van regtspleging *vóór* de ordonnantie van 1667, waarbij na het derde defaut definitief regt gedaan werd, volkomen op zijne plaats was.

Wij hebben hierboven gezien dat Bouteiller mededeelt dat voor sommige Hoven de eischer na het derde defaut tegen den gedaagde zijnen eisch bewijzen moest; doch in dit geval was de gedaagde niettemin van alle verdediging, tegenspraak en bevoegdheid tot het wraken der getuigen uitgesloten. Het schijnt alzoo dat hij buiten alle verdere behandeling van het geding gehouden werd. Charondas (1617) voegt er echter in zijne aanteekeningen (ad T. 5) bij, dat dit in zijnen tijd niet meer gebruikelijk was en zegt: „ains le defaillant doit estre readiourné pour voir jurer tesmoins, bailler reproches, prendre appoinctemēt d'ouyr droict en difinitions produire et bailler contredicts.„ De defaillant werd ten dien behoeve op nieuw gedagvaard. (1)

Volgens den Stylus Parlamenti was het reeds gebruikelijk dat partijen in persoon of aan hare woonplaats van wege de Commissaires enquêteurs gedagvaard werden, om een aanvang met hunne opdragt te zien maken, of om de getuigen op te geven, of wel bij hunne beëediging tegenwoordig te zijn. Het getuigenverhoor zelf had buiten de tegenwoordigheid van

---

(1) Ditzelfde was van kracht volgens het oud-Hollandsche regt. Verg. Merula, Lib. 4. Cap. 1, Tit. 33, n°. 7, noot 8 en 12; Voet, Lib. 2. Tit. 11, n°. 6.

partijen plaats. In de gevallen echter waar partijen voor de Commissaires geroepen werden, konden zij in persoon of bij procureur verschijnen. Zelfs was het gebruikelijk dat de partij die, behoorlijk gedagvaard, niet tegenwoordig was — hoezeer de Commissaires in dit geval met de uitvoering hunner opdragt konden voortgaan — ten tweeden male gedagvaard werd. En dit was zeer in het belang van den defaillant, vooral bij wrakingen van getuigen, daar hij deze tegen de getuigen, op straffe van dat regt voor altijd te verliezen, vóór het afleggen hunner getuigenis moest in het midden brengen. (1). Hoezeer nu volgens art. 7 der ordonnantie van 1667 partij ter woonplaatse van den procureur gedagvaard werd om de getuigen te zien beëedigen, is het niet onwaarschijnlijk dat de usantie in de praktijk de dagvaarding in persoon of aan de woonplaats, in strijd met art. 7 der ordonnantie van 1667, behield, welke usantie door het bovenvermelde arrest van 1739 gesanctioneerd werd en later in de artt. 261, 266, 270 c. de Pr., art. 210, al. 2, B. R. gecodificeerd is. Deze oproeping der afwezige partij aan hare woonplaats paste volkomen in het stelsel der oude wijze van regtspleging, waarbij eenige defauten tegen den gedaagde moesten verkregen zijn alvorens tot het onderzoek der vordering door het hooren van getuigen overgegaan kon worden, en waarbij de gedaagde, die toch alle middelen van verdediging verloren had, gedagvaard werd om het geding op te nemen in den stand waarin het zich bevond, en althans door wrakingen en tegenspraak ten aanzien van het bewijs het uiterste middel tot afwijzing der vordering nog aan te grijpen. In het stelsel van den code en ons wetb. van B. R. is zoodanig middel ten eenenmale misplaatst, daar volgens die wetboeken de veroordeeling bij verstek niet definitief is en het verzuim door de oppositie kan hersteld worden.

De toepassing van art. 261 c. de Pr. heeft dan ook dit

---

(1) Bouteiller, I, T. 5, bl. 30; T. 116, bl. 625; II, T. II, bl. 681; Molinaeus, Opera omnia, T. III, Pars II, bl. 1796, de modo conficiendi processus Commissariorum.

zonderlinge gevolg, dat de defaillant, die bij het getuigenverhoor tegenwoordig wil zijn, naar het oordeel van sommige schrijvers, procureur moet stellen, die alle regten uitoefent als ware de gedaagde reeds a limine litis verschenen, en dat het eindvonnis bij veroordeeling niettemin een vonnis bij verstek (1) is; alhoewel CHAUVEAU geen gronden daarvoor aanvoert, ligt de reden van beslissing ongetwijfeld hierin, dat het verstek en zijne gevolgen blijft bestaan zoolang dit niet door een vonnis na oppositie vernietigd is.

De verpligting in art. 261 c. de Pr. (210 al. 2 B. R.) vervat, strijdt ook ten eenenmale met het begrip van verstek, dat wij hierboven uiteengezet hebben. Wordt de gedaagde door het verleende verstek van alle verwering tot de oppositie beroofd, dan kan hij noch bij de enquête noch door een contre-enquête verwerende optreden. (2) Op andere gronden komt Mr. KARSEBOOM tot een gelijk resultaat in een conclusie (3), genomen in een geding, waarin een defaillant, na procureur gesteld te hebben, tegenwoordig was bij een getuigenverhoor en een termijn tot het leveren van een tegenbewijs door getuigen verzocht. Dit laatste getuigenverhoor had plaats en hierna concludeerde de gedaagde tot niet-ontvankelijkverklaring van de vordering des eischers.

Mr. KARSEBOOM oordeelde dat de gedaagde niet geregtigd

---

(1) CHAUVEAU ad CARRÉ, l. c. art 261 Q, 1020 2°.

(2) Op dien grond is dan ook te verwerpen de praktikale usantie o. a. te Amsterdam om zelfs bij het getuigenverhoor op de teregtzitting de lijst der getuigen aan den defaillant te beteekenen. De defaillant kan bij dit verhoor tegenwoordig zijn, doch wordt onbevoegd geacht daar als *partij* op te treden. Deze zinledige usantie schijnt het ontwerp (1865) tot herziening van het wetboek van B. R. te willen bestendigen. Art. 29 (B. II, T. II) van dit ontwerp, luidt:

»Indien tegen de wederpartij verstek is verleend, wordt haar het vonnis« (waarbij het getuigenverhoor wordt bevolen) »ten minste drie dagen vóór het verhoor beteekend.« Dit ontwerp regelt toch de wijze van behandeling van het geding bij verstek geheel overeenkomstig het thans reeds bestaande.

(3) Regtsg. Bijbl., D. 12, 1850, bl. 102.

was in den loop van datzelfde geding procureur te stellen en conclusiën te nemen, op grond dat door het interlocutoir, waarbij het getuigenverhoor toegelaten was, het oorspronkelijke geding niet is geëindigd en plaats gemaakt heeft voor een *andere* litiscontestatie, zoodat, indien het eindvonnis contradictoir wierd uitgesproken, de in regten niet verdedigbare stelling zou ontstaan, dat in dezelfde zaak tegelijk bij verstek en bij contradictie zou worden regt gedaan,

Tegen dezen grond veroorloven wij ons te doen opmerken dat bij verstek geen litiscontestatie plaats heeft, tenzij men, zooals in het middeneeuwsche procesregt, van een litiscontestatio ficta (affirmativa) spreke, waartoe in ons tegenwoordig regt geen noodzakelijkheid bestaat; dat evenwel, indien de eischer met een defaillant een enquête en contra-enquête houdt, vervolgens met hem van conclusiën wisselt, dan wel degelijk een litiscontestatie plaats heeft, al geschiedt deze in strijd met de declaratio contumaciae van den regter. Het vonnis der Regtbank te Amsterdam wordt in het *Regtsg. Bijbl.* l. c. niet in extenso vermeld; alleen wordt hierbij gevoegd dat de Regtbank, op grond van het niet leveren van behoorlijk bewijs, de vordering ontzegd, de conclusie van den gedaagde in het midden gelaten heeft, echter met compensatie der kosten. Deze veroordeeling in de kosten doet denken aan een vonnis na tegenspraak en is welligt juist uitgelokt door de litiscontestatie tusschen partijen, die bij de behandeling van het geding bij verstek ten eenenmale misplaatst is.

De onvereenigbaarheid van art. 210 al. 2 B. R. met de behandeling van het geding bij verstek wordt meer uitvoerig behandeld in een vonnis der Regtbank te Nijmegen dd. 24 Junij 1857 (*Weekbl. v. h. R.* n°. 1880), waarin men dezen belangrijken considerans leest:

„Overwegende bovendien dat wanneer men aanneemt, dat ook dan, wanneer er bij verstek wordt voortgeprocedeerd, nog de beteekening van het vonnis en het bevelschrift van den heer regter-commissaris, waarvan in art. 210 Burg. Regtsv. wordt gesproken, vereischt wordt, men tot het

besluit moet komen: òf dat de regter-commissaris het bij vonnis uitgesproken verstek kan opheffen, òf in weêrwil van het verstek de opgeroepene partij toelaten om hare aanmerkingen tegen de getuigen voor te dragen, wrakingen voor te stellen, hierover door de Regtbank te doen beslissen en tegenbewijs te laten leveren, en dit alles zonder dat het vonnis, waarbij verstek verleend en uitgesproken is, is opgeheven of vervallen;

„Overwegende dat het ongerijmde van een en ander genoegzaam aanwijst, dat de bepalingen des wetgevers omtrent de beteekening van het vonnis, van het bevelschrift van den regter-commissaris en van de lijst van getuigen slechts dan te pas komen, wanneer contradictorio judicio bij interlocutoir een getuigenbewijs toegelegd of opgelegd is — —".

Deze laatste considerans is bezwaarlijk overeen te brengen met art. 210 al. 2 B. R., daar het juist in het geval dat de wederpartij geen procureur gesteld heeft en alzoo verstek tegen haar gegaan is, de beteekening aan haar persoon of woonplaats voorschrijft, hoezeer het niet te betwijfelen valt dat de wetgever in art. 208 B. R. slechts het contradictoir geding in het oog heeft. Indien toch in dit artikel verklaard wordt dat de termijn, binnen welken het bevel ter dagvaarding der getuigen moet worden gevraagd, begint te loopen van den dag der beteekening van het vonnis door de meest gereede partij, zou de wet bij het defaut of onuitvoerbaar zijn, of een middel verleenen om het geding steeds hangende te houden. Het eerste, omdat de eischer, het *interlocutoir* nimmer aan den procureur der tegenpartij, dien zij niet gesteld heeft, kan beteekenen, en alzoo de terminus a quo niet aanvangt. Het tweede, omdat de eischer zoo hij niet wenscht de meest gereede partij te zijn, van den defaillant wel nimmer een beteekening van het interlocutoir te verwachten heeft.

Het voorschrift van art. 210 al. 2 B. R. strekt alzoo ten aanzien van den defaillant alleen tot vermeerdering van moeite en kosten. Het legt slechts pligten op, zonder den defaillant eenige regten toe te kennen. Ook uit dien hoofde mag een

wijziging van art. 210 al 2 B R. zeer wenschelijk genoemd worden.

---

§ 4. *De tijd en wijze van uitspraak der vonnissen bij verstek.*

In het contradictoir geding laat de wet in artt. 45 al. 2 en 99 al. 2 B. R. aan het oordeel van den regter over, de uitspraak van het vonnis onmiddellijk na de voordragt van partijen te doen plaats hebben of die te verdagen. De praktijk heeft als regel de verdaging der uitspraak aangenomen. De bezadigdheid van ons volkskarakter, en de overtuiging dat aan de beslissing van elk geding een behoorlijk onderzoek moet voorafgaan, mogen wel als de oorzaken aangemerkt worden, die de rangorde in voormelde artikelen hebben omgekeerd.

De vrijdom ten deze, aan den regter in het contradictoir geding overgelaten, geldt evenwel niet in zaken van verstek. De wetgever heeft twee onderscheidene wegen vastgesteld (1), langs welke men tot het wijzen van een vonnis komt. De eerste, die in contradictoire zaken, is hierboven vermeld. De tweede, in zaken van verstek, wordt krachtens art. 44 B. R. in art. 76 vlg. bepaald. Hierboven (bl. 24) hebben wij reeds opgemerkt, dat de regter door het verleenen van verstek onmiddellijk van de hoofdzaak gesaisisseerd wordt. Dit volgt uit de wijze waarop de wet, in de artt. 76 en 77 B. R., aan het verleende verstek de uitspraak over de conclusiën van den eischer verbonden heeft.

De wet vereenigt in art. 76 het verleenen van verstek aan de toewijzing van de conclusiën des eischers; volgens de duidelijke woorden van dit artikel wordt dit beschouwd als unus actus, onder voorwaarde dat die conclusiën niet onregtmatig of ongegrond zijn. Deze verbinding van het verleenen van verstek met de toewijzing der conclusiën

---

(1) v. d. Honert, Handboek, ad § 44.

volgens art. 76 wordt nader bevestigd door de tegenstelling, die men in art. 77 vindt. Immers in dit laatste artikel wordt den regter het vermogen toegekend om in sommige gevallen na het verleende verstek in een *volgende* zitting uitspraak te doen. Deze verklaring wordt ook nader bevestigd door den zin van art. 150 code de Pr. Civ., waarvan de inhoud door onzen wetgever in de twee artikelen 76 en 77 is verdeeld.

De onmiddellijke uitspraak heeft alzoo plaats in die gevallen, waarin de vordering gezegd kan worden onregtmatig, of regtmatig maar dan ex prima facie genoegzaam bewezen te zijn. In het eerste geval zal den eischer een afwijzend, in het tweede geval een gunstig vonnis volgen. De verdaging der uitspraak eindelijk geschiedt, indien de vordering regtmatig, doch den regter of vooralsnog ongegrond of van dat gewigt voorkomt, dat de justificatoire bescheiden nader dienen onderzocht te worden. Tot dat einde laat de wet toe dat de regter het nederleggen der stukken ter tafel kan bevelen.

Het onderscheid alzoo tusschen de voormelde bepalingen, die het tijdstip van de regterlijke uitspraak in contradictoire geschillen en zaken van verstek regelen, is nog al van eenig belang. In de eerste is de bepaling ten eenenmale aan het oordeel van den regter overgelaten; in de tweede wordt hij in sommige gevallen door de wet verpligt onmiddellijk in de hoofdzaak regt te spreken.

De oorzaak van deze verschillende bepalingen over onderwerpen van denzelfden aard mag wel hierin gezocht worden, dat de wetgever bij de behandeling van de artt. 76 en 77 B. R. niet meer er aan dacht, dat hij voor vonnissen bij contradictoir geding in art. 45, al. 2, B. R. brak met het Fransche stelsel ten aanzien van het uitspreken der vonnissen. (1) In dit laatste stelsel past volkomen een bepaling

(1) Art. 116 c. de Pr.: «Les jugements seront rendus à la pluralité des voix, et *prononcés sur-le-champ*; néanmoins les juges pourront se retirer dans la chambre du conseil pour y recueillir les avis; ils pourront aussi continuer la cause à une des prochaines audiences, pour prononcer le jugement.»

als die, welke de artt. 76 en 77 B. R. (art. 150 c. de Pr,) bevatten.

Dit laatste leidt tot de behandeling van de wijze waarop de regter, die volgens art. 76 B. R. de toewijzing der conclusiën aan het verleenen van verstek verbindt, dit vonnis zal moeten uitspreken. Artt. 116 en 150 c. de Pr. (art. 76 B. R.) zijn uitingen van een regtstoestand in Frankrijk, geheel onderscheiden van dien waarin wij thans verkeeren. Gedurende de middeneeuwen, toen de schrijfkunst nog weinig ontwikkeld was, sprak de regter extempore het vonnis uit. (1) Zoowel het oraal en openbaar debat, dat de behandeling der regtsgedingen in Frankrijk steeds kenmerkte, als het gemis (2) der gronden of motieven waarop een vonnis rustte, droegen er toe bij dat het vonnis de behandeling van het geding op den voet volgde.

In de veertiende eeuw, toen de aanwezigheid der clercs op de teregtzittingen in gebruik kwam, werden van de vonnissen althans schriftelijke aanteekeningen gehouden. (3) Deze clercs waren verpligt de vonnissen woordelijk, zoo als die door den regter uitgesproken waren, in het audientieblad te vermelden. Doch zoowel in die tijden als later, toen een schriftelijke instructie van een geding reeds mogelijk was geworden, had de regter zijn officium vervuld wanneer hij het dispositif gewezen of in de gevallen, waarin de zaak schriftelijk behandeld was dit dispositif op schrift (4) gesteld

---

(1) Pierre de Fontaines, Chap. 15, n°. 38; Chap. 22, n°. 23. De inhoud van het vonnis werd aan de herinnering van de bijzitters des regters toevertrouwd (recort). — Bornier, l. c. ad art. 12, Tit. 11.

(2) Schaeffner, l. c. III, bl. 544.

(3) In het zuiden van Frankrijk was de schriftelijke redactie van een vonnis vroeger dan in het noorden gebruikelijk. Schaeffner, l. c., bl. 549. — Dit laat zich voldoende verklaren uit den invloed dien daar het Romeinsch-Canonieke en hier het Germaansche regt uitgeoefend heeft.

(4) Bouteiller, l. c. des sentences, L. II, Tit. 13, bl. 766, en Charondas, ad h. t. «et icelles estans données sur procez par escrit se doiuent prononcer par dictum, qu'on appelle periculum.» Verg. l. 2, C. de sent ex

had. De wet van den 24sten Augustus 1790 (art. 15, Tit. 5) bragt hierin verandering, door in voormeld artikel onder no. 3 als inhoud van het vonnis, zoo als dit door den regter behoort uitgesproken te worden, o. a. voor te schrijven: „le résultat des faits connus ou constatés par l'instruction, *et les motifs qui auront déterminé le jugement*, seront exprimés." De uitvoering van genoemd artikel der wet van 24 Augustus 1790 veronderstelt dan ook een aan de uitspraak voorafgaande schriftelijke redactie van het vonnis.

De bepalingen van de wet van 24 Augustus 1790 hebben ten aanzien van het besproken punt weinig invloed uitgeoefend op de regeling dezer materie in den c. de Pr.

In substantie is men teruggekomen tot den toestand, die vóór de wet van 24 Augustus 1790 bestond. Art. 116 c. de Pr. stelt als regel vast en hiermede staat art. 150 in regtstreeksch verband, dat elk vonnis onverwijld na de voordragt van partijen uitgesproken en onmiddellijk na de uitspraak door den voorzitter en den griffier op het audientieblad (art. 138 c. de Pr.) onderteekend moet worden. Van daar dat zich in Frankrijk het bijna algemeen gebruik gevestigd heeft, dadelijk na de mondelinge voordragt het vonnis extempore uit te spreken. (1) Er wordt echter thans een vereischte bij die uitspraak gevorderd die vóór 1790 niet verlangd werd, namelijk de motieven zoowel der daadzaken als van het regtspunt. (2) Deze laatste overweging en niet minder het gevaar dat een onmiddellijke uitspraak

---

per. recit. 7. 44. — Jousse, l. c. ad artt. 15 en 18, Tit. 11 en artt. 5, 6, 7 Tit. 26. — Volgens het oud-Hollandsche regt (Hof van Holland) werd, overeenkomstig de bepalingen ook bij Bouteiller l. c. vermeld, de sententie door den Griffier *voorgelezen*. De sententie bevatte geene motieven. Men vermeldde de algemeene clausule: „'t voorschreven Hof met rijpe deliberatie van Raade doorgezien en overwogen hebbende al 't geen ter materie dienende is, doende recht etc.", waarna het dictum volgde. Merula, Lib. 4, Tit. 88, cap. 1; Tit. 89, cap. 1; v. d. Linden, Jud. Pract. II, bl. 68 vlg.

(1) Schlink, l. c. II, § 381.

(2) Schlink, l. c. § 384; Boitard, l. c. no. 296.

van het vonnis ten gevolge kan hebben, doen enkele regters over de wet heenstappen. Zij verdagen in den regel de uitspraak van het vonnis. Zij gelooven dat een goed vonnis gewezen buiten den termijn door de wet bepaald te verkiezen is boven een slecht vonnis binnen dien termijn gewezen.

Hoe men ook oordeele over dit laatste alternatief, het is en blijft waar dat de regter, die in cas van art. 150 c. de Pr. *elke* uitspraak verdaagt, buiten de wet treedt.

Onze wetgever heeft in art. 76 B. R. in de boven vermelde gevallen aan het verleenen van verstek de toewijzing der conclusie onmiddellijk verbonden. De uitvoering van dit wettelijk voorschrift kan niet geschieden, tenzij men den vorm aanneme welke te dien aanzien in Frankrijk over het algemeen gevolgd wordt. Ook hier wordt dus de noodzakelijkheid geboren om het vonnis beantwoordende aan den inhoud van art. 59 B. R. extempore uit te spreken, hoezeer ook uit art. 60 B. R. blijke dat de wetgever bij de uitspraak van elk vonnis het Romeinsch-regtelijke beginsel „quod scriptura praecedat recitationem" voor oogen had.

KOOPHANDELSREGT. — *Buitenlandsche en Binnenlandsche Scheepvaart. — Zee- en Binnenschepen. — Artt.* 748 *en* 749 *W. v. K.*, door Mr. J. G. A. FABER, Advocaat te Amsterdam.

Mr. OPZOOMER herhaalde in zijn veelbesproken rede: „Onze achterlijkheid in de kunst van wetgeving" de klagt, acht jaren vroeger over het Burgerlijk Wetboek geuit, hetwelk, de praktijk en kritiek vergetende, meestal den Franschen Code op den voet volgde, en waar het wijzigde, zelden verbetering aanbragt. Is de berisping te sterk? Neen — ze schijnt maar al te zeer verdiend, en niet alleen van toepassing op den bundel wetten, die in 1838 de Fransche Codes vervangen hebben, maar op geheel het gebied onzer wetgeving. Het Wetboek van Koophandel, niet het slechtste, toonde zelfs geen voorgevoel, dat het handelsverkeer zich niet stoort aan het Romeinsch-regtelijk pak, waarin geleerde civilisten het hadden willen steken, maar als een nieuw *jus gentium*, dat reeds in den bloeitijd van het *jus civile* door het Edict van den Praetor zich een doortogt baande en den weg tot eigen ontwikkeling vond, voor de eischen van den wereldhandel nieuwe vormen eischt en andere regtsgeleerde theoriën noodig heeft; het Wetboek van Burgerlijke Regts vordering, vergetende dat de Fransche bepalingen zamenhangen met de oude traditiën van regtspleging, waarin zij hare verklaring vinden, en niet terugkeerende tot onzen ouden stijl van procederen — trouwens reeds verleerd — had ten gevolge, dat iedere regtbank er een eigen vorm van gedingvoeren op na houdt, en de vraag, hoe een geding moet gevoerd worden, niet beantwoord wordt naar de wettelijke bepalingen, maar zich oplost in de andere, tot den procureur gerigt: hoe is men het bij uwe regtbank gewoon? Strafvordering, alleen door den milden zin der Magistratuur bruikbaar, miskent het regt der verdediging en plaatst reeds den aangeklaagde als vijand tegenover de maatschappij; de

opgelapte *Code Pénal repetitae praelectionis* kostte een kwajongen voor het wegnemen van een onrijpe dirkjespeer drie maanden cellulaire gevangenis. De kleinere wetten, uitvloeisels dier codificatie, maakten het niet beter; soms schijnen zij alleen te hebben veranderd om door de verandering zelve de verandering te wettigen — het slecht begrip door die woorden naar waarheid uitgedrukt vindt daarin zelve zijn veroordeeling. — Zoo werd in eenen wetgevenden adem het misschien te verdedigen onderscheid van bevoegdheid naar standplaats voor Notarissen afgeschaft, en een dergelijk, op niets steunend, tusschen advocaten ingevoerd. Wil men voorbeelden uit de algemeene wetgeving? wie kan — om niet te gewagen van de onbegrijpelijke verwarring tusschen burgerschap en staatsburgerschap reeds door Mr. Opzoomer opgemerkt — den Burgemeester, in geval van oproerige bewegingen de hoofdpersoon ter verdediging der maatschappelijke orde, in geval van brand de opperbevelhebber, helpen, als hij in conflict geraakt met zijnen pligt als hulpofficier van Justitie, of met de bevelen, door den Commissaris des Konings in de provincie krachtens zijn instructie gegeven? Wie zegt ons, op welke scholen de gedwongen *vaccine*, nieuwste vrucht van wetgevend beleid, van toepassing is? Maar waartoe voorbeelden? de geest der jurisprudentie, die geen verklaring van hetzelfde woord of gelijksoortige uitdrukking door den wetgever in de eene wet gebruikt uit de andere toelaat (b. v. *bedrijf* in de geneeskundige wetten uit de patentwet) levert een afdoend bewijs.

Uitgestreden ten voordeele der wetboeken schijnt zelfs in Duitschland de strijd, die in de eerste helft dezer eeuw de gemoederen der meest uitstekende geleerden in beweging bragt, of codificatie geen nadeel zou zijn voor de regtsontwikkeling en een versteening van de wetenschap ten gevolge hebben. De voorstanders vreesden dit niet; zij wezen op de Jurisprudentie als de *viva vox* der zich in het leven ontwikkelende regtsgeleerdheid. In Frankrijk schijnt zij werkelijk opgewassen voor die taak. Immers van een strijd tusschen de weinig gewijzigde Codes en het regtsgevoel der natie

bemerkt men niet, maar daarentegen eene geheel andere opvatting en toepassing der regtsbeginselen bij de oudere uitleggers en commentatoren en de nieuwere, bij wie de woorden van den Code op den achtergrond treden. Ook bij ons?

Wij wenschten de vraag te kunnen beamen, doch twijfelen het regt daartoe te hebben. Wij hebben verzamelingen van regterlijke uitspraken te over, een uitstekende Pasicrisie, die ons in den doolhof den weg wijst, maar waar is het werk, al ware het nog zoo'n dun boekje, dat ons de rijpe vrucht ervan geeft — de door de jurisprudentie voor goed en principieel besliste quaestien? Ontbreekt het niet door gebrek aan stof? Zijn nog niet alle quaestiën, sints 1838 geopperd en zelfs nog de erfstukken der Fransche wetgeving, open quaestien, zoodat onze Commentatoren, in een cirkel ronddraaijende, met altijd lijviger argumentatie dezelfde vraagpunten steeds behandelen?

Waaraan de schuld?

Velen zoeken ze bij uitsluiting in de regterlijke organisatie; wij meenen ten onregte.

Ze is zeker niet schoon, en hadde men *tabula rasa*, zelfs de meest speculatieve wettenmaker in den voortijd van revolutie zou niet ligt naar haar model er eene ontwerpen, maar ze is met ons ouder geworden, en veelzijdig in ons volksleven opgenomen; we zijn aan elkander gewend. Of hare geheele omwerking, al ware ze praktisch mogelijk, raadzaam zou zijn, mag betwijfeld worden. — Thans, nu de regtspleging der Republiek, met ons groot geworden en in de Germaansche begrippen geworteld, lang afgestorven is, en geen houdbaren grond voor wederopbouw meer aanbiedt, schijnt het raadzaam den eerbied voor de regterlijke magt ongeschonden te laten, en de regterlijke instellingen alleen geleidelijk deelsgewijze naar de eischen eener algemeen gevestigde overtuiging te wijzigen en te hervormen.

Allerminst achte men in dit opzigt heil van een verhoogde bezoldiging. Het is op zich zelve een billijke eisch, welks voldoening niet langer mag worden uitgesteld, maar verbetering van gebreken, die elders hun wortel hebben, is er niet van te wachten. Vonnissen zijn geen koopwaar; het

gehalte ervan regelt zich niet naar den prijs. De leden der Magistratuur behooren te zijn ontwikkelde menschen, uitstekende juristen, het uitgelezen deel van hen, die zich aan de regtsstudie wijden; de pleitende advocaat moet tegen hen als zijn meerderen in regtskennis opzien. Dienovereenkomstig behoort naar de maatschappelijke behoeften hun bezoldiging geregeld te zijn. Maar voor het aantal, dat onze instellingen vorderen, is er geen werk, noch hebben wij beschikbare personen genoeg om aan die eischen te voldoen. Het getal regters in Hoogen Raad, Provinciale Hoven, Arrondissements-Regtbanken en Kantongeregten bedraagt ruim 400; het getal ingeschreven Advocaten misschien 900. Stelle voor de overige Meesters in de Regten 300, te zamen dus 1600.

Kan men verwachten, dat een vierde daarvan aan al de eischen zal voldoen, die aan regters mogen worden gedaan?

De fout onzer regtspraak, dat ze niet is een ontwikkelend element van ons regtsleven, is zeker zeer bevorderd door de bekrompen opvatting, die de Hooge Raad in praktijk brengt, van zijne taak. Hij deinst ervoor terug regtsbeginselen uit te maken, en ontwijkt principieële beslissingen, waar immer mogelijk, zich bepalende tot het registreren van grove fouten, die het geleverd werk onbruikbaar maken. Zoo wordt niet alleen het met ophef aangekondigd doel — eenheid van jurisprudentie — niet bereikt, maar blijft het mogelijk, dat uitspraken, van lijnregt tegenovergestelde regtsbeginselen uitgaande, gehandhaafd blijven, als geen bepaalde schending van een aangeduid wetsartikel inhoudende. Het wordt vormendienst, die den inhoud niet acht. Een merkwaardig voorbeeld vindt men in het arrest van 13 Dec. 1872 (*Weekbl.* n°. 3541), waarbij een middel van cassatie is afgewezen gegrond op gemis aan motieven, op de overweging, dat in de memorie van cassatie wel was aangehaald als geschonden art. 59 B. R, maar niet art. 20 R. O., en dat alleen bij het laatste de straf van nietigheid is bedreigd. Gaat deze wetsduiding op, dan zullen voortaan alle wettelijke voorschriften kunnen overtreden of geschonden worden zonder tot cassatie aanleiding te geven, indien daarbij niet uitdrukkelijk de nietigheid is

bedreigd. Hier schijnt partieele herziening wenschelijk (1).

De grond der fout schijnt dieper te liggen — in onze geheele maatschappelijke inrigting. Ze is het beste tastbaar in de vorming der regtsbeoefenaars op de Hoogescholen en in den stand, waaruit de Magistratuur zich aanvult. Bij beiden is geen of te weinig verband met het regtsbewustzijn en het regtsverkeer, zoo als het in de natie leeft en zich vertoont. De oude klagt, dat door de receptie van het Romeinsche regt geleerde regters het regtsbewustzijn van het volk hebben onderdrukt, is in onze tijden nog niet geheel ongegrond; de oorzaken, die haar in het leven riepen, werken nog na. Regtspraktijk is te veel gescheiden van regtstheoriën; zij zijn te dikwerf met elkander in strijd, en kunnen zoo de zuivere uitdrukking van het regtsbewustzijn niet geven.

Van het gezonde deel van het regtsleven komt slechts een zeer klein gedeelte ter cognitie van de regterlijke magt. De meeste regtshandelingen, die het leven van ieder, die zich in de maatschappij beweegt, vullen en het overwegend deel van het dagelijksch verkeer uitmaken, geven nooit aanleiding tot verschil. Beide partijen zijn eenstemmig omtrent hetgeen regt is; beiden hebben den wil het regt te betrachten, en handelen dienovereenkomstig. Is er onzekerheid in den wijden kring, die het familieleven en daarmede zamenhangend vermogen omvat, de Notaris is de natuurlijke vraagbaak en in den regel is zijn gevoelen beslissend. Geldt het vragen, die in het verkeer opkomen, de Advocaat wordt geraadpleegd. Zijn gevoelen is veelal het rigtsnoer, waaraan zijn clienten

---

(1) Misschien zoude eene wijziging van art. 99 R. O. in den navolgenden geest aan het doel beantwoorden:

De Hooge Raad vernietigt de handelingen, vonnissen en arresten, waartegen geen ander regtsmiddel openstaat in de navolgende gevallen:

a. Overtreding der vormen of wettelijke bepalingen, die hetzij op straffe van nietigheid zijn voorgeschreven, hetzij wier overtreding invloed heeft kunnen uitoefenen op de beslissing van het geschil.

b. Overschrijding van regtsmagt.

c. Schending of verkeerde toepassing van het regt.

zich houden. Uit het gezonde regtsleven komt slechts een klein gedeelte, waar verschil van gevoelen door onduidelijkheid der wet of onzekerheid omtrent de leidende regtsbeginselen ter goeder trouw mogelijk is, of onbestemdheid bestaat in het juridisch moment der feiten, voor den regter. In de meeste gevallen wordt zijn uitspraak gevraagd voor een ziekelijk regtsgeval, onmagt, die, niet in staat aan de verpligtingen te voldoen, chicane te hulp roept, of kwade trouw van een of van beide partijen of van hunne raadgevers, en dan nog veelal niet over het eigenlijk verschil, dat partijen verdeeld houdt, maar in den vorm, waarin de hand der praktizijns of der chicane het heeft weten te kleeden. Om goed regt te spreken moet de regter dikwerf niet alleen goed jurist zijn, maar door de processtukken heen de zaak onderscheiden. Daartoe schijnt praktische vorming onontbeerlijk — de kennis van het regt, zooals het leeft bij het volk (1).

Onze Magistratuur nu is een bijkans afgesloten stand, die hierarchisch opklimt, en zich in den regel aanvult uit jeugdige regtsbeoefenaars, die slechts sints korten tijd hun academische studiën hebben voleindigd.

En de studiën van de Universiteit? Ze schijnen aan hetzelfde euvel mank te gaan, en hoofdzakelijk op het theoretisch regt gerigt het levend regt niet genoeg te kennen. Ik misken het begrip van universiteit niet, en vat de hooge *éénige* waarde, die zij heeft voor de vorming en ontwikkeling van den mensch, gedachtig aan den eigen academischen tijd, met niet minder warmte op dan Professor Opzoomer, op wien ik mij straks beriep. Maar toch ik waag, op het gevaar af paradox te schijnen en mijne hooggeleerde vrienden over mijn stoutigheid bedenkelijk te zien fronsen, den twijfel, of zij wel de meest geschikte plaats is, om in hare tegenwoordige inrigting de laatste hand te leggen aan de vorming van hen, die, in welken stand ook,

(1) Nog altijd gelooft de boerenstand in Noordholland aan mutueele testamenten, en is het waardig antwoord en het volksbewustzijn bij een tenlastelegging: »dat zult gij mij waar maken.«

de leiding zullen hebben in de maatschappij van het regtsleven en de uitdrukking zullen geven aan het regtsbewustzijn. Ik zoude mij tot staving en ontwikkeling van mijn twijfel kunnen beroepen op den strijd, die bij ons gevoerd is, of de graad van Meester in de Regten een vereischte zal zijn voor den Notaris; ik zou een bondgenoot kunnen vinden in Profesor IHERING, die een werkje uitgaf: *die Jurisprudenz des täglichen Lebens*, maar ik zal, geloof ik, mijn meening het best voor misverstand vrijwaren door mij te beroepen op het feit, dat noch het groote juridische volk der oudheid, dat in de wereldhistorie als regtsvormer voor de late toekomst optreedt, het Romeinsche in den bloeitijd der regtsgeleerdheid, noch het volk, dat het meest logisch en zelfstandig in den nieuweren tijd het regt ontwikkelt, het Engelsche, zeker doorvoed met classische vorming in zijn uitstekende mannen, Academische opvoeding als wij den Juristen bood.

Ik schijn in tegenspraak met mij zelven te vallen, als ik, de vorming onzer magistratuur niet in alle opzigten voldoende oordeelende, en in de vruchten der jurisprudentie voor de regtsontwikkeling weinig heil vindende, toch geen voorstander ben van het afbreken van het bestaande gebouw, geen nieuwe diep ingrijpende regterlijke organisatie verlang. Er is daarvoor een andere oorzaak. Mijne opmerkingen mogen waar zijn, maar onze Magistratuur heeft ééne deugd, die het overwigt heeft over al hare gebreken: het is hare integriteit in den volsten zin van het woord. Daarom kan de Nederlander op haar trotsch zijn. Zij verlangt ernstig regt te spreken zonder aanzien des persoons, en is blind, gelijk *Themis* het behoort te zijn. Daarom is haar oordeel geëerbiedigd en zij zelve een volkskracht. De kloof is niet te vullen tusschen een eerlijk regter en een Lordkanselier als BACO van Verulam.

Heeft de lezer mij, verlokt door het opschrift tot hier toe gevolgd, dan moet ik hem verschooning vragen voor mijn lange inleiding, die dreigt het opstel zelve te doen gelijken op een dame met een *chignon*. En toch er is

onafscheidelijk verband; zonder haar kon ik de algemeene bedoeling dezer studie, het standpunt, waarop ik mij plaats om in een concreet voorbeeld van een m. i. verkeerde wetsuitlegging, het mijne toe te brengen om ruimere wetsbehandeling ingang te doen vinden, niet in het licht stellen. Nu tot het eigentlijk onderwerp.

Het tweede Boek van het Wetboek van Koophandel, het Zeeregt omvattende, heeft tot aanhangsel een XIIIden Titel: *Van schepen en vaartuigen, welke de rivieren en binnenwateren bevaren.* Het vangt aan met art. 748, bepalende, dat schepen en vaartuigen, welke de rivieren en binnenwateren bevaren *en tevens van buiten 's lands komen en naar buiten 's lands bestemd zijn*, als zeeschepen worden beschouwd. Het heeft hiermede de schepen op het oog, die niet voor de zeevaart maar toch voor het internationaal verkeer bestemd zijn. Zij worden in den buitenlandschen handel en de vaart buiten het grondgebied met zeeschepen gelijk gesteld. Voor eigentlijke zeeschepen, die zich bij den aanvang of het einde der reis in de binnenwateren bevinden, was een afzonderlijke bepaling niet noodig; laden en lossen toch maken een deel van het vrachtvaren uit. Het volgt uit den aard der zaak, gehuldigd in het zamenstel der wettelijke bepalingen (art. 397, n°. 2, 455 W. v. K.), dat de reis en daaraan verbonden contracten van de plaats der lading tot die der lossing hetzelfde juridisch karakter hebben, op welk water het schip zich ook bevinde. De uitbreiding van het zeeregt op het internationaal verkeer met andere dan zeeschepen heeft haren grond in den gelijken aard van het verkeer, langs welken waterweg het moge geschieden, en hoe ook de schepen in bouw mogen verschillen. Die gelijkstelling is echter geen onbeperkte, maar is slechts in het algemeen en naar omstandigheden eraan gegeven, en nog behoudens de bijzondere reglementen en verordeningen.

Voor het binnenlandsch verkeer was een ander zamenstel van bepalingen noodig. De regtsbetrekking uit de binnenlandsche vrachtvaart voortvloeijende was reeds in den Vden

titel van het Iste Boek geregeld; de huur der scheepsgezellen op de binnenlandsche vaart is een gewone huur van diensten; de boekhouder moet naar het gemeene regt beoordeeld worden. Alleen eenige bepalingen van het zeeregt kunnen voor de binnenlandsche vaart bij uitzondering gelden. De volgende artikelen van dezen titel hebben ten doel deze er op toepasselijk te maken. Art. 749, dat de brug legt, drukt dit zoo uit: dat de XIIIde titel toepasselijk zal zijn op schepen en vaartuigen, welke bij uitsluiting gebruikt worden tot de scheepvaart van de eene plaats binnen 's lands naar een andere binnen 's lands gelegen, zoowel op de stroomen, rivieren, kanalen en vaarten als op de binnenlandsche zeëen en meeren en langs de wadden.

De woorden *bij uitsluiting* hebben aanleiding gegeven tot de vraag: onder welke rubriek vallen dan schepen, die niet bij uitsluiting binnen 's lands varen, maar bij afwisseling ook tot buitenlandsche reizen gebruikt worden?

Het antwoord ligt voor de hand. Zij vallen onder art. 748 of 749 naar gelang van de reis, die zij afleggen. De aard toch van het verkeer — internationaal of binnenlandsch — is de grondslag van het juridische karakter en de juridische verscheidenheden van de daartoe betrekkelijke overeenkomsten en wetsbepalingen.

Reeds in de eerste editie van 1845 geven de vijf Advocaten, door hun betrekking tot de Amsterdamsche handelsbeweging bevoegde beoordeelaars, die oplossing; zij herhaalden die zonder verdere uitwijding teregt in de tweede Editie van 1873.

Ook Mr. de Pinto schijnt het zoo opgevat te hebben blijkens zijn aanteekening (Handleiding tot het W. v. K. II ged. p. 409 1842): „Het beurtschip derhalve, dat van 's Gravenhage of Rotterdam vaart op Antwerpen, is een zeeschip; de groote stoombooten daarentegen, welke onze rivieren bevaren, zijn rivierschepen, mits dezelve niet buiten onze rivieren komen, *in welk laatste geval dezelve weder zeeschepen worden.*"

Geheel overeenkomstig de *ratio legis*. Deze was niet door

wetsduiding een verdeeling van schepen in te voeren, waaraan — gelijk aan de grootte — verschillende regtsgevolgen zouden verknocht zijn voor het vervoer, dat er mede plaats heeft, maar om voor het binnenlandsch en internationaal verkeer naar elks aard voorschriften te geven. Daarom ook werd op eigentlijke binnenschepen, die een buitenlandsche reis maken, het zeeregt niet onvoorwaardelijk toepasselijk verklaard, maar alleen naar omstandigheden, d. i. de eischen van het internationaal verkeer.

Volgens deze opvatting bedoelen de woorden van art 749: *bij uitsluiting* niets anders dan een tegenstelling met het vorige artikel, dat schepen, die een buitenlandsche reis maken, aan de bepalingen op de buitenlandsche vaart onderwerpt, al bevinden zij zich ook op binnenwater. De mindere naauwkeurigheid der uitdrukking, die tot den twijfel aanleiding gaf, ligt dan voornamelijk in de woorden: *gebruikt worden* in verband met de woorden: *bij uitsluiting*. Lees daarvoor: *welke bij uitsluiting eene reis doen van eene plaats enz.* en de gedachte van den Wetgever schijnt meer ondubbelzinnig uitgedrukt.

De leidende gedachte blijkt al dadelijk uit de artikelen 755, 756, 757, 758, 762 en 763. Daarin is geen sprake van binnenlandsche schepen, maar van *de binnenlandsche scheepvaart.* Deze wilde de wetgever regelen in den XIIIden titel; artikel 749 heeft de bedoeling te bepalen, wat binnenlandsche scheepvaart is, geenszins wat binnenlandsche schepen zijn.

Trouwens het karakter van een schip, of het zeeschip of binnenschip is, hangt af van zijn bouw, niet van wetsduiding. Het onderscheid wordt door den wetgever erkend, zoo als het in den aard der dingen bestaat; geenszins eene kunstmatige verdeeling met verschillend juridisch gevolg naar willekeurige opvatting en toevallige omstandigheden in het leven geroepen. Het was niet de meening het juridisch karakter van het vervoer te regelen naar het schip, waarmede het geschiedt, maar integendeel dat vaartuig aan andere regtsregelen te onderwerpen, naarmate het gebruik,

dat er van gemaakt wordt, van onderscheiden juridischen aard is.

De gevolgen van een tegenovergestelde leer, die ieder vaartuig, dat ook een buitenlandsch water bevaren heeft, tot een zeeschip maakt en het zeeregt er toepasselijk op verklaart, zijn dan ook zoo onpraktisch, dat men er voor zou huiveren, als men niet eerder om het overdreven bespottelijke er om moest lagchen. Een klein jolletje of roeibootje van een grensbewoner, die wel eens daarmede een vrachtje over de grens brengt, wordt dan een zeeschip, al vaart het gewoonlijk binnen 's lands, en al de bepalingen van het zeeregt zijn er op toepasselijk! Ook de wet op de huishouding en tucht op de Koopvaardijschepen?

Al zij dit zoo niet, ongerijmdheden blijven er genoeg over. Men beproeve eens de toepassing op de binnenvaart met een schip, dat soms bij toeval den Duitschen Rijn of de Belgische Maas of Schelde bevaart, b. v. van de artikelen 306, 324, 331, 338, 364, 350-353, 357—362, 364—366, 369—381, 383-389, 395—400 en van den geheelen V, VI en VIIden titel. Op die schepen zal, al blijven zij voortaan binnen 's lands, geld op bodemerij kunnen worden opgenomen, maar daarentegen op het vervoer, dat er mede geschiedt, de 3de Afdeeling van den Vden Titel van het eerste Boek: *Over voerlieden en schippers, rivieren en binnenwateren bevarende*, niet toepasselijk zijn.

Wat nog erger is — er ontstaat geheele regtsonzekerheid; want wie zal het weten of kunnen weten, of een schip wel eens een buitenlandsche reis heeft gedaan? Beide partijen kunnen dat ignoreren ter goeder trouw, schipper en die met hem contracteren; beiden kunnen, onafhankelijk van elkander, de omstandigheid voor zich houden, om er naar bevind van zaken mede te speculeren.

De jurisprudentie schijnt zich tot op den jongsten tijd in de gezonde opvatting bewogen te hebben. Zoo maakte het Hof van Gelderland bij arrest van 27 Juni 1855 (*Weekbl.* n°. 2681) uit, dat het niet voldoende is te bewijzen, dat een Rijnschip wel eens naar buiten 's lands

vaart, om het te brengen onder de vaartuigen bij art. 748 met zeeschepen gelijkgesteld.

He Hooge Raad drukte hetzelfde beginsel uit in een arrest van 28 Febr. 1841 (*Weekl.* n°. 601), overwegende: „dat er hier geen sprake is van een eigenlijk zeeschip, maar van een rivierschip, en dat de wet bij art. 748 W. v. K., ofschoon dit schip, alhoewel de zee niet bevarende, als van buiten 's lands komende en naar buiten 's lands bestemd, als een zeeschip beschouwende, echter, aangezien beide schepen niet inderdaad volmaakt aan elkander gelijk zijn, daarop de bepalingen van de twaalf eerste titels van het tweede boek W. v. K. niet volkomen en zonder uitzondering, maar slechts in het algemeen en naar de omstandigheden toepasselijk verklaart."

Op gelijke gronden schijnt het vonnis te rusten van de Arrondissements-Regtbank te Amsterdam van 26 Julij 1844, dat een in arrest genomen schip, hetwelk oorspronkelijk de rivieren en binnenwateren bevaart, alleen dan het voorregt van art. 582 B. R. kan inroepen, indien het van buiten 's lands is gekomen, of derwaarts bestemd (*Regtspraak H. R.*, Mr. Levy op art. 748, n°. 2.)

De oplossing was echter te eenvoudig, om onaangetast te blijven. Niet echter aan het leven, maar aan de school schijnt de eer der tegenovergestelde regtsuitlegging toe te komen.

Mr. J. de Wal doceert in het *Nederlandsche Handelsregt* II D. p. 388: „de strekking van art. 749 is om de artikelen 752—763 alleen toepasselijk te maken op vaartuigen, die

a. de binnenlandsche wateren bevaren;

b. *bij uitsluiting* tot het binnenlandsche verkeer gebruikt worden." (1)

---

(1) In de Dissertatie van Mr. M. C. L. Lotsy: *Beschouwingen over de Binnenvaart*, Leiden 1869, die het mij niet gelukte te kunnen nazien schijnt het gezond beginsel gehuldigd.

Die leer is nu onlangs aangenomen in overigens zorgvuldig gestelde en uitgewerkte regtspraken zoo van den Kantonregter te Arnhem als van de Arrondissements-Regtbank aldaar, d. d. 24 Mei 1872 en 23 Juni 1873, medegedeeld in het *Weekblad* van 25 Dec. 1873, n°. 3663.

Die vonnissen gronden zich geheel op de historische methode. De kern der redenering is de navolgende:

Bij den Kantonregter:

„dat omtrent de *ratio legis* bij Mr. VOORDUIN, *Geschiedenis der Nederlandsche Wetboeken*, 10 D. 583, is aangeteekend, dat de uitdrukking *bij uitsluiting* thans in art. 749 voorkomende met opzet door de regering gekozen is in plaats der vroegere redactie van dit artikel, luidende: *alleen bestemd* en zulks ter wegneming van alle onzekerheid en dubbelzinnigheid, welke volgens eene der afdeelingen door de woorden *alleen bestemd* zouden bestaan, en om door deze veranderde redactie meer positief en duidelijk te doen uitkomen, dat schepen, die somtijds naar het buitenland varen daardoor het karakter verliezen van uitsluitend binnen 's lands varende schepen en derhalve ook voor de reizen, welke zij binnen 's lands afleggen, ten aanzien van lading en lossing geacht moeten worden met zeeschepen op één lijn te staan.„

Bij de Regtbank:

„dat voorts, wat betreft de geschiedenis der artikelen, de beraadslagingen bij de wetgevende magt deze uitlegging der beide artikelen, dat.... twee cathegoriën voor alle mogelijke schepen worden daargesteld, namelijk in buitenlandsche en binnenlandsche schepen ten volle bevestigen.„

„dat toch, toen bij de behandeling in de Tweede Kamer der Staten-Generaal van art. 748 van het wetboek eene der sectiën de opmerking maakte: dat de bepaling van dit artikel te ruim was.... de regering heeft geantwoord.... het doel der wet zal worden tegengewerkt, indien men zich niet tot vaste beginselen van *onderscheiding tusschen buitenlandsche en binnenlandsche schepen* bepaalde.„

„dat toen nog een andere sectie ten aanzien van art.

122 van het ontwerp (thans art. 741 en 749 van het Wetboek) had opgemerkt, dat er schepen zijn, welke dan eens een reis doen naar buitenlandsche streken, dan weder naar binnen 's lands varen, dat het duidelijker diende uitgedrukt te worden, tot welke soort van schepen deze zullen behooren, en of dit zal afhangen van derzelver doorgaande of meest gewone bestemming, dan wel veranderlijk naar de reis die zij afleggen.... de regering ter wegneming van het opgegeven bezwaar voor de woorden *alléén bestemd* heeft in de plaats gesteld; *welke bij uitsluiting gebruikt worden;* daardoor de binnenlandsche schepen beperkende tot diegenen, welke uitsluitend tot de binnenlandsche vaart gebruikt worden en al de overige rangschikkende onder de zeeschepen, als te behooren tot de buitenlandsche vaart tot de buitenlandsche schepen."

Beide uitspraken dreven de gevolgtrekking tot de spits. Er bestaat te Arnhem een Verordening naar aanleiding van art. 755 W. v. K., voor de binnenschepen den tijd van laden en lossen bepalende op vier dagen. De verordening achtte de regter op het schip in quaestie niet toepaselijk, maar daarentegen art. 417 W. v. K., vijftien achtereenvolgende laad- en losdagen gevende, omdat het vroeger wel eens een reis had gedaan de Ruhr op en naar Antwerpen. Gelijke tijd van laden en lossen dus voor een koopvaardijschip voor de groote vaart en een vrachtje van Lienden naar Arnhem!

De geheele redenering schijnt mij een miskenning der historische methode. In het verhandelde bij de Staten-Generaal wordt in geïnterpreteerd, wat men er uit wil interpreteren. Dit geldt bepaaldelijk omtrent het overwogene bij den Kantonregter, dat de regering door de veranderde redactie meer positief en duidelijker zou hebben willen uitdrukken, wat naar zijn oordeel hare meening was, waarvan bij Voorduin niets te vinden is, en van de opzettelijke beperking, die de Regtbank blijkens het slot van de medegedeelde overwegingen in die gewijzigde redactie vindt. Alleen de cursief gedrukte woorden der Regering, dat men zich tot

een onderscheiding tusschen buitenlandsche en binnenlandsche schepen bepaalde, schijnen voor die wetsopvatting gunstig.

De geschiedenis der wetsbepaling schijnt mij iets anders te leeren.

In den *Code de Commerce* komen geen bepalingen omtrent de binnenlandsche vaart voor, waarschijnlijk omdat onder het *ancien régime*, uit welks overleveringen de Fransche Wetgever putte, de rivieren en stroomen een minder beduidende rol hebben gespeeld voor het binnenlandsch goederen-verkeer, en dit voor zooveel noodig door bijzondere reglementen op de afzonderlijke rivieren of kanalen geregeld was. Het hoofdvervoer geschiedde per as. Vandaar de derde afdeeling van den VIden Titel *Du Voiturier*, beantwoordende aan de derde afdeeling van den Vden Titel van ons Wetboek van Koophandel: *van voerlieden en van schippers, rivieren en binnenwateren bevarende.* De behoefte was bij ons een gansch andere. Van oudsher was de waterweg bij ons de ader van het binnenlandsch vervoer. Daarbij heeft de Rijn een geheel exceptioneele positie; schoon als rivier binnenwater is hij de groote handelsweg voor het internationaal verkeer met Duitschland, zoodat de vaart daarop dan ook door afzonderlijke bepalingen bij tractaat is geregeld. In het voorbijgaan zij opgemerkt, dat, mogen de spoorwegen in vele opzigten concurrenten voor de waterwegen zijn geworden, daarentegen het verkeer daarop door de stoomvaart ontzettend is uitgebreid en nog dagelijks toeneemt.

De regering stootte reeds dadelijk bij de bewerking van deze afdeeling op die leemte, en vulde de bepalingen op de voerlieden aan met die op de schippers. Het was daarbij haar bedoeling, dat de voorschriften zich niet zouden beperken tot de schippers, die *bij uitsluiting* hun reis slechts *binnen het grondgebied der Nederlanden* bepalen, maar zich ook uitstrekken tot zoodanigen, die *binnenwateren bevaren*, zooals de *Maas*, *den Rijn* enz., welke ook *buitenlandsche Staten* doorsnijden. (VOORDUIN VIII p. 379. II).

In verband daarmede werd het opschrift van het Tweede Boek: *Du commerce maritime* veranderd in: *Van de regten en verpligtingen uit buitenlandsche en binnenlandsche scheepvaart en verzekeringen voortvloeijende*, in 1835 tot den tegenwoordigen vorm zamengetrokken.

Een der Afdeelingen vond er bij de herziening na 1830 bezwaar in, dat de regeling der binnenlandsche vaart op die wijze gesplitst werd. Vele bepalingen uit het tweede boek zouden ook wel hier een plaats vinden, en wederkeerig bepalingen uit deze afdeeling nog wel naderhand in dat boek mogen worden overgenomen. Twee middelen om dit te voorkomen werden door haar voorgesteld, of uitsluitende regeling in deze afdeeling van het vervoer per as, of overbrenging in deze afdeeling van de bepalingen uitsluitend betrekkelijk de binnenlandsche scheepvaart (o. a. met opgave of en in hoeverre de vaart op den Rijn, de Maas en de Schelde daaronder zou zijn begrepen) met verwijzing naar de artikelen in het tweede boek, die zoowel binnenlandsche als buitenlandsche scheepvaart zouden betreffen. De regering erkende de gegrondheid der bedenking, maar sloeg een derden weg in. Een nieuw artikel (thans 98) werd ingelascht, dat de bepalingen omtrent de scheepvaart in het tweede boek voorkomende ook *op de vaart* op de rivieren, stroomen en kanalen toepasselijk maakte, voor zooverre de laatste titel van dit boek, opzettelijk daarvoor te ontwerpen, dit zou voorschrijven. Daardoor zou worden voorkomen, dat het *zeeregt* in het algemeen op de binnenvaart zou toepasselijk zijn — hetgeen teregt als hoogstbedenkelijk was beschouwd — en deze gewigtige stof de vereischte duidelijkheid en volledigheid erlangen, die zoowel in het Fransche regt als in het aangenomen wetboek van 1830 gemist werden. Deze afdeeling bepaalde zich dus tot de algemeene voorschriften, die op voerlieden en schippers, op binnenwateren varende, toepasselijk zijn (eodem p. 411).

Omtrent die bedoeling schijnt geen twijfel mogelijk. Men wilde een afzonderlijke regeling van de Zeevaart en van de

Binnenvaart, waaronder men ook de vaart op de rivieren, die in het Buitenland ontsproten hier in zee uitstroomen, begreep.

Zien wij den wetgever nu aan het werk. — (eodem X 552).

De heer DONKER CURTIUS was de opsteller van den nieuwen XIIIen titel. Het doel was hem nog duidelijk. Reeds op art. 538 had hij opgemerkt, dat dit toepassing moet vinden op de *zeevaart*, maar niet volstrekt op de *binnenwateren* of *ten aanzien der binnenlandsche vaart*. Het aangenomen stelsel bepaalde zich (luidens de memorie van toelichting) daartoe, dat alle schepen en vaartuigen, welke, hoezeer *de rivieren en binnenwateren bevarende*, tevens *van buiten 's lands komen* of *naar buiten 's lands zijn bestemd*, als *zeeschepen* worden beschouwd, en daarop al de bepalingen van de voorgaande titels toepasselijk zijn, behoudens de bijzondere bepalingen op dat stuk wettiglijk vastgesteld; — terwijl de zoodanige die alleen bestemd zijn *tot de scheepvaart van eene plaats binnen 's lands naar eene andere plaats binnen 's lands* aan de voorschriften van art. 3 (nu 750) en volgende onderworpen zouden zijn. Deze onderscheiding kwam voor in art. 1 en 2 van het ontwerp (nu art. 748 en 749).

Men ziet de steller was aan de oorspronkelijke bedoeling getrouw gebleven. De aard der reis, niet het schip, waarmede het vervoer geschiedt, was hem het criterium; binnenbuitenlandsche en omgekeerd, of zuiver *binnenlandsche*. Aan de casuistiek, dat sommige schepen nu eens de eene dan de andere reis doen, dacht hij niet, omdat hij aan de schepen geen bijzonder karakter met eigenaardige regtsgevolgen wilde toekennen. Trouwens dat afwisselend gebruik zal zich toen nog wel minder dikwerf hebben voorgedaan dan thans.

In de afdeelingen zag men de mogelijkheid der spitsvondigheid opkomen. Art. 309 had, schoon de zeeschepen als roerende zaken beschouwende, hunne juridische levering aan overschrijving in de openbare registers, analoog aan die van vaste goederen onderworpen. Art. 750, n°. 1, paste dit ook op de binnenschepen van tien of meerdere lasten — na eenig

loven en bieden van drie af — toe. Zoo kwam het denkbeeld van een classicatie der schepen zelve voor den geest (1).

De derde afdeeling vond het overdreven de menigvuldige kleinere schepen en vaartuigen, welke de Schelde en Maas bevaren, die op de Vecht in Overijssel, welke tot in het Hannoversche voortloopt, en waarop een kleine soort van schuiten aanhoudend op- en afvaart — de steenkolenhaalders op de Roer en die op de Zuid-Willemsvaart, deze allen als zeeschepen te beschouwen. Zij wilde dus alleen die schepen, die de binnenlandsche wateren bevaren, met zeeschepen gelijk stellen, *als zij tevens voor de zeevaart bestemd zijn*, of die gelijkstelling van het *kaliber* der schepen doen afhangen.

In de vierde afdeeling vroeg men, tot welke soort de schepen zullen behooren, die nu eens een reis doen naar buitenlandsche streken, dan weder binnenlands varen. Men wilde regeling, hetzij *naar gelang van derzelver doorgaande of meest gewone bestemming*, hetzij *veranderlijk, naar de reis die zij afleggen, voor hetgeen op zoodanige reis plaatsgrijpt.* Dit laatste denkbeeld vond echter bestrijding, op grond van de niet geheel overeenstemmende bepaling omtrent de preferente schulden. Aan deze bedenking schijnt men te zijn blijven hangen, en vond men het doel der wet niet langer in de regeling van de regtsbetrekkingen ontstaande uit de binnenvaart en wat daarmede in tegenoverstelling van de zeevaart gelijk werd gesteld, maar het vaststellen van een juridisch onderscheid tusschen buitenlandsche en binnenlandsche schepen.

Zoo leert de geschiedenis der wetgeving, — als men een aaneenrijging van het door bevoegden en onbevoegden, doordacht of ondoordacht, uit overtuiging of *pour le besoin de la*

---

(1) Hebben de voorstanders der bestreden wetsuitlegging, wel om dit regtsgevolg gedacht, dat nu het kleinste jolletje, eens over de grenzen geweest tot goederenvervoer, een zeeschip wordt, en niet kan geleverd worden dan door overschrijving, en onderworpen is aan (hypothecaire) pand- of verbandbrieven ?

cause, geuite en door Mr. VOORDUIN zonder leidend beginsel uitgeknipte, historie kan noemen — dat de ratio legis die is, welke door ons is vooropgesteld, en de tegenovergestelde alleen hangt aan een misvatting, in art. 750, n°. 2 haren oorsprong vindende.

Al gaf de geschiedenis een beteren grondslag voor de bestreden wetsuitlegging, de woorden der wet zouden haar wraken voor de artikelen 755 en volgende, waarin niet meer gesproken wordt van *binnenlandsche schepen*, maar van *binnenlandsche scheepvaart*. Kan het ooit de bedoeling van den wetgever geweest zijn door wetsduiding vast te stellen, dat het vervoer van de eene binnenlandsche plaats naar de andere op den binnenlandschen waterweg of zelfs binnen dezelfde gemeente, buitenlandsche wordt, indien het geschiedt met een vaartuig, dat wel eens buitenlands is geweest en dat daarvan de regten en verpligtingen, den juridischen aard der overeenkomsten tusschen bevrachter en vervrachter, schippers en scheepsgezellen, reeder en ontvanger der lading zullen afhangen.

Op een onjuiste opvatting bij sommige leden der wetgevende magt voortbouwende miskent men niet alleen de ratio legis, maar tevens den aard en de behoefte van het verkeer. Dit zoude, al ware grammaticaal geene andere uitlegging van de woorden *bij uitsluiting gebruikt worden* in art. 749 mogelijk, toch eischen, om op die schepen, zoo door wetsduiding tot zeeschepen gemaakt, de bepaling van art. 748 toe te passen, dat het zeeregt alleen *naar omstandigheden* erop geldt. Het *durum sed ita lege scriptum* is hier geen genoegzame verantwoording. Daarenboven om de woorden van art. 749 : *bij uitsluiting gebruikt worden* letterlijk te kunnen toepassen, moet men art. 748 geweld aandoen. Dit eischt voor die gelijkstelling van een binnenschip met een zeeschip, dat het van buitenlands kome of ernaar bestemd is — een eigenschap, die evenzeer aan de nu eens binnenlands dan buitenlands gebruikt wordende schepen op binnenlandsche reizen ontbreekt.

Wat Mr. DE PINTO in het *Weekblad* n°. 3665 opmerkte omtrent een wijze van wetsuitlegging, die zich aan de woorden van een afzonderlijk artikel houdt, zonder op het zamenstel en den zamenhang der wet, den oorsprong der bepalingen en hare inwendige ontwikkeling, de eischen voor het verkeer te letten, geldt ook hier: *chez nous, Monsieur! la loi n'a pas d'esprit, on ne connaît que le texte.*"

Tot een breederen ruimeren uitleg der wet wenschten wij het onze toe te brengen. Zij moet de afspiegeling zijn van het nationaal regtsbewustzijn; maar gelijk de kunstenaar de natuur vertolkend haar idealiseert in schoone vormen, door juiste teekening, goed aangebragte toetsen, verdeeling van licht en bruin, moet de Wetgever hetgeen onbewust en onafgerond zich vertoont in het regtsverkeer met bewustzijn, in het licht der wetenschap en met juiste trekken weergeven. Zoodanige kunstenaar was de Nederlandsche wetgever niet. Hij werkte zonder heerschappij over den vorm — de taal — zonder duidelijk regtsbewustzijn, niet als kunstenaar, maar fabriekmatig en dan nog wel in een zeer slecht ingerigte fabriek. Het is de taak der jurisprudentie en regtswetenschap de goede kiem erin te ontwikkelen, niet ze te verstikken.

BOEKBEOORDEELINGEN EN VERSLAGEN.

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

De Regtspraak van den Hoogen Raad, — door Mr. D. LÉON, Tweede Deel, 2e en 3e aflevering, 3e en 4e gedeelte. Burgerlijk Wetboek, boek III en IV. *Tweede druk, herzien en bijgewerkt* door Mr. C. ASSER. — 's Gravenhage 1873, GEBR. BELINFANTE.

Het practisch nut van een werk als het onderwerpelijke wordt door een bespoedigde uitgave vooral bevorderd. Dat zag onze oordeelkundige verzamelaar zeer goed in, toen hij zich beijverde, om nog vóór het eind des afgeloopen jaars de begonnen taak te voltooijen. Het derde en vierde boek van het Burgerlijk Wetboek verscheen bijgewerkt, het derde tot Maart en het vierde tot November laatstleden, slechts zooveel tijds later als tot het afdrukken werd vereischt. Dat eerst heet werken met het doel om hem die raadplegen wil, op de hoogte der wetenschap en regtspraak te houden. Daarbij is ons niets voorgekomen, dat eenige onnaauwkeurigheid zou medebrengen en overhaasting zou verraden. Twee tamelijk lijvige boekdeelen worden hier aangeboden die, als herziening van LÉON's uitgegeven „Regtspraak", eene zoo volledig mogelijke opgave bevatten van hetgeen bij de artikelen der twee laatste boeken van het Burgerlijk Wetboek in aanmerking komt. Het doet ons kennis maken met de uitlegging en toepassing van het artikelenregt over een tijdvak van vijf-en-dertig jaren, met al wat daarmede in verband staat, ook op wetgevend gebied.

Mr. C. ASSER, een jong en kundig regtsgeleerde, die voor het regt en de wet nog veel goeds belooft, heeft, als LÉON's gedeeltelijke opvolger, zijne taak, althans voor het oogenblik, volbragt, ofschoon het ons niet is gebleken, dat hij zich met de successive vervolgen zal blijven belasten. Wij zijn in elk geval gerust, daar de toekomstige verzamelaar, wie hij ook zij, slechts

op den weg behoeft voort te gaan door zijn voorganger en diens voorganger eenmaal ingeslagen, om gelijken lof deelachtig te worden. Daar het hier, gelijk de titel meldt, eene *herziene*, (waarom niet *vermeerderde* of *aangevulde?*) uitgaaf van LÉON's werk geldt, wenschten wij wel op des herzieners of aanvullers bijzondere verdiensten ten deze te wijzen. Daartoe zijn plaatsen te over, maar te menigvuldig om ze allen in dit verslag te vermelden.

Eene meer bijzonder systematische behandeling heb ik van art. 1401 aangetroffen, en het lust mij daarvan hier een overzigt te geven. De bepaling toch der wet, medebrengende, dat elke *onregtmatige* daad, waardoor aan een ander *schade* wordt toegebragt, dengeen, door wiens schuld die schade is veroorzaakt, tot vergoeding verpligt, is principiëel, en eene meerdere uitvoerigheid mede waardig. Reeds bewijzen de 173 paragrafen, die aan dit artikel zijn toegevoegd, dat de vroegere twistgedingen uit de onjuiste redactie van art. 1382 Code Nap. met zijn „tout fait quelconque" ontstaan, nog andere over de civiel-regterlijke verantwoordelijkheid wegens damnum *injuria* datum overlieten en dat uit de juiste ingelaschte woorden nieuwe quaestiën zijn geboren

De heer ASSER splitst zijne aanteekening in zes hoofdrubrieken, als:

I. Begrip van onregtmatige daad.
   a. Theoretische beslissingen. — Schrijvers § 1—10.
   b. Beslissingen omtrent de al of niet onregtmatigheid van bepaalde daden. § 11—98.

II. Begrip van *toegebragte schade* als vereischte voor de vordering krachtens de artt. 1401 en volgende B. W § 99—109.

III. Wie de vordering van art. 1401 en volgg. kan instellen. § 110—114.

IV. Wie aansprakelijk is krachtens *eigen* onregtmatige daad. — Beteekenis der woorden van art. 1401 B. W. „*dengene* door wiens *schuld* de schade veroorzaakt is."

a. Kunnen zedelijke ligchamen aansprakelijk zijn wegens eigen onregtmatige daad? § 115—116.

b. Zijn degenen, die ex art. 1401 en volgg. B. W. tot schadevergoeding verpligt zijn, solidair aansprakelijk? Moeten zij alle te zamen worden gedagvaard? § 117—119.

c. Begrip van *schuld*, *toedoen*, *toerekenbaarheid*, aansprakelijkheid wegens daden op last van anderen verrigt. § 120—146.

V. Beslissingen nopens de strekking der vordering van art. 1401 en volg. B. W. en de begrooting der schadevergoeding. § 146 - 163.

VI. Samenloop der vordering van art. 1401 en volgg. B. W. met andere, hetzij persoonlijke of zakelijke vorderingen. § 164—173.

Behalve de gemakkelijkheid, die de schrijver door de afzonderlijke behandeling dezer verschillende onderwerpen bij het naslaan heeft zoeken te bevorderen, heeft de bewerking deze bijzondere verdienste, dat in het eene deel niet wordt aangetroffen hetgeen tot een ander deel behoort. En voorzeker die taak was niet gemakkelijk, gelijk elk zal bevroeden, die den omvang van den inhoud van het artikel zelve inziet, als welke zich met opzigt tot de jurisprudentie uit zoo verschillende oogpunten laat beschouwen, te meer, daar bij eene niet zuivere opvatting of een verkeerd begrip der hier gehuldigde leer, in die behandeling al ligt had kunnen worden misgetast.

Hetgeen in de lex Aquilia der Romeinen door *injuria* werd verstaan, wordt in ons artikel door *onregtmatige daad* uitgedrukt en volgens den Hoogen Raad in het arrest van 20 Februari 1852 geoordeeld te bestaan in hetgeen *in strijd* is *met eenige wet of wettelijke verordening.* Hieruit volgt, dat wat niet in dien zin onregtmatig is, niet tot de vergoeding, waarvan hier de rede is, behoort, maar elders kan thuis zijn. In dit opzigt is ons artikel limitatief, en zou niet ligt op inbreuken van contractueele regten worden toepasselijk gemaakt, al wilde men zich daartoe op art. 1374 beroepen?

Tot de stricto sensu onregtmatig geheeten daad moet een civiel regtelijk schuldige bestaan: wie deze is, moet vast staan om in eene actie waarin vergoeding wordt gevraagd, ontvankelijk te zijn, en daarop is zeker art. 1902 toepasselijk. Zoo ook zal het *onregtmatige* der daad als het fundamentum petendi moeten consteren om de daarop gegronde vordering tot vergoeding te zien toewijzen, en welke daden als onregtmatig al of niet worden beschouwd, kan zoowat uit de n°s. 11—98 blijken.

Vooral de Academische literatuur, beginnende met de dissertatie van Mr. J. op den Hooff 1817, en eindigende met die van Mr. A. F. K. Hartogh 1869, leert het onderscheid tusschen het Fransche regt en het onze kennen.

Dat niet eene onregtmatige daad op zich zelve tot de actiën kan leiden waartoe *dit* artikel regt geeft, maar die daad met schade moet zijn verbonden, is, dunkt mij, duidelijk omdat anders van geen *vergoeding* sprake kan zijn.

Wijders is tot de actie uit ons artikel ontstaande noodig, dat de vergoeding wordt gevraagd door *hem* die schade lijdt.

Veel verschil bestaat er over de vraag betreffende civielregtelijke aansprakelijkheid van zedelijke ligchamen in den uitgestrektsten zin, zoodat zelfs de Staat daaronder is begrepen. De wet onderscheidt hier niet tusschen personae physicae en morales: de eerste kunnen, dunkt mij, alleen van de verpligting tot vergoeding zijn ontheven, wanneer zij als manus ministrae der laatsten zijn te beschouwen.

Veel verschil bestaat mede omtrent de al of niet solidaire aansprakelijkheid en de al of niet cumulative dagvaarding.

De schuld der schade moet bij den aansprakelijken zijn. Wat door *schuld* of toedoen is te verstaan, behoorde buiten geschil te zijn, opdat de aansprakelijkheid niet van verschillende opvattingen afhange, terwijl vaak onzeker is, wie precies moet aangesproken worden.

Staat een en ander in een gegeven geval vast, zoo rijst

nog de vraag omtrent de strekking der actie, den aard en het quantum der vergoeding, — waarbij nog komt de vraag omtrent de bevoegdheid tot deze actie bij den concursus met eene andere.

Omtrent alle de voormelde punten vindt men voornamelijk de decisiën der verschillende regtscollegiën onder de afgebakende rubrieken vermeld.

De heer Asser heeft ook het *vierde* boek afgewerkt en daarmede blijk gegeven van buitengewone werkzaamheid en voortvarendheid. Misschien doordien het object gezegd kan worden, aan de orde van den dag te zijn, is mijn oog vooral gevallen op den *eed*, en het is verbazend te zien, tot hoe vele regtsvragen de voorschriften in het Burgerlijk Wetboek reeds hebben aanleiding gegeven. Ik kan ze niet allen nagaan. Eene enkele opmerking slechts. De eed als bewijsmiddel in jure civili zal mijns inziens, en hoe groot een afkeer ik hebben moge van die noodelooze menigte eeden, waarvan onze wetgeving krioelt, moeijelijk zijn te vervangen. Reeds nu toch wordt zij soms niet opgedragen, omdat de altijd min of meer geanimeerde partij zijne wederpartij te weinig vertrouwt, om van haren eed de beslissing der zaak afhankelijk te doen zijn. Hoeveel meer zou dat het geval zijn bij eene bloote verzekering in welken vorm ook gehuld. Bij het bestaan van den eed, over welks opdragt, aanneming, terugwijzing en oplegging de vele hier voorkomende regtsvragen loopen, is de eed bij volmagt af te leggen wel de gevaarlijkste. In het B. W., art. 1982, kan hij alleen om gewigtige redenen worden toegestaan, — in het W. v. K., art. 823, onvoorwaardelijk worden afgelegd!

De lezer van *Themis* stelle zich met deze aankondiging

(want ik herhaal, dat voor eene eigenlijk gezegde beoordeeling eene Verzameling als de onderwerpelijke niet geschikt is) tevreden. Het zal hem zijn gebleken, dat, naar mijn oordeel, den heer ASSER de taak van dezen herdruk met de aanvullingen (soms met uitspraken uit Neerlandsch Indië) tot het eind van het afgeloopen jaar, best was toevertrouwd.

Wat den vorm betreft, zoo is de vroegere kleine druk en zijn de twee kolommen verdwenen, de eerste door grooteren druk en de laatste door gewone bladzijden vervangen. Ofschoon daardoor misschien de prijs hooger zal zijn geworden, geeft dit bij het goede papier een behagelijker uiterlijk. Hetgeen vooral het gemak bij het raadplegen merkelijk bevordert, is dat men boven elke bladzijde het behandelde artikel vermeld vindt, dat nog bij den herdruk van het 1e gedeelte der *Regtspraak van het W. v. K.* wordt gemist. En toch, wie zal dat niet als bijzonder gemakkelijk beschouwen, als hij het Staatsblad sedert dat van 1847 (nog eenigzins in dat van 1858 en volg. gewijzigd) met dat der vroegere jaren vergelijkt, of op het verschil let, dat het *Weekblad van het Regt* sedert zijn nummer 1059 van 11 October 1849 van de vroegeren zoo gunstig onderscheidt.

Wat de spelling betreft, »Regtspraak« is op den titel behouden, en zeker wel omdat hier een vervolg wordt geleverd op het aldus genoemde werk van Mr. LÉON. Hier en daar volgt ASSER de nieuwe spelling, die dan eerst ongedwongen algemeen kan worden aangenomen, wanneer de »woordenlijst« geene verandering meer zal behoeven te ondergaan, zoo als, het zij ter eere van Professor DE VRIES gezegd (1), in de tweede uitgave is geschied, en wanneer haar geen opzettelijke bestrijding meer zal in den weg staan.

De jurist, die overtuigd van de onmogelijkheid eener juiste vertaling van alle in de practijk voorkomende termen,

---

(1) Nullius, nisi insipientis, est in errore perseverare, CICERO, Phil. 12. 2

voor zich de bastaard-woorden wenscht te behouden, hecht meer aan de beteekenis, dan aan de spelling, en toch kan hij omtrent deze laatste niet onverschillig zijn, daar ook deze tot quaestiën kan leiden. Stel bijvoorbeeld, dat Professor SIEGENBEEK een indertijd op de proef (a. 1499) gezonden monster laken had goedgekeurd en de daarop ontvangen bestelling als *te licht* bevonden, had geweigerd of teruggezonden, dan ware het zeker, dat dit was geschied op grond van een beweerd verschil van kleur; — maar gebeurde hetzelfde heden met Professor DE VRIES, onzeker zou het zijn of het beweren de kleur dan wel de zwaarte der stof gold. —

Ik eindig mijne aankondigingen der door mij over het geheel als loffelijk vermelde Regtspraak en neem daarvan geen woord terug. Die lof gold de bearbeiding, want (en dit ten slotte), des regters taak is, om de wet overeenkomstig de zuivere beginselen toe te passen, maar wat baat die leer, als ik dikwijls straks achter eene vermelde uitspraak van hetzelfde en nog wel van het hoogste regterlijk college opgeteekend vind, *anders*, *in tegenovergestelden zin* of iets dergelijks? — Ik weet wel, het kan niet anders en zal altijd zoo blijven bij veranderend personeel en gemis eener authentieke wetsinterpretatie, maar die toestand vermindert de waarde der massa verzamelingen van uitspraken, die met hare wegwijzers zachtjens-aan geheele bibliotheken uitmaken.

DAV. H. L. N.

Nederlandsche Pasicrisie, door Mr. EUGÈNE VAN OPPEN, Procureur en Regter-plaatsvervanger, en Mr. L. VAN OPPEN, Advokaat en plaatsvervangend Kantonregter, beide te Maastricht. Gulpen 1871—1874.

Na de verschijning der laatste aflevering van dezen arbeid haast ik mij te voldoen aan mijne der Redactie van *Themis* indertijd gegeven belofte, om de *Pasicrisie* kortelijk aan te kondigen.

De volledige titel van het werk zegt toe mededeeling van den zakelijken inhoud aller in Nederland gewezen regterlijke beslissingen, zulks in alphabetische methode, benevens eene chronologische lijst dier beslissingen, met opgaaf van al de verzamelingen waarin zij gevonden worden.

Slechts door te geven wat aldus beloofd is, *al* de in verzamelingen verstrooide gewijsden, kan het werk den naam van *Pasicrisie* verdienen. Aan dit eerste vereischte is, voor zoover mijne ondervinding reikt, voldaan: aan *volledigheid* laat dit repertorium van jurisprudentie niets te wenschen over.

Bovendien is de *Pasicrisie* zoover als maar eenigzins mogelijk was gevorderd tot mededeeling der meest *recente* uitspraken: dat nog een arrest van den Hoogen Raad in dato 10 November 1873 is kunnen worden aangehaald in een werk, waarvan de laatste aflevering circa 1 Maart aan de inteekenaars is verzonden, mag zeker strekken ten bewijze dat de heeren VAN OPPEN geene inspanning geschroomd hebben om de *Pasicrisie* op de hoogte ook der jongste regtspraak te doen zijn.

Zij stellen zich voor — dit in 't voorbijgaan — hun werk op de hoogte daarvan te houden door het uitgeven van vervolgen. Ook met het oog hierop kozen zij den vorm, waarvan ik zoo aanstonds verslag heb te doen.

Eerst evenwel wensch ik te constateren, dat de *Pasicrisie* evenzeer *naauwkeurig* als volledig is. In de drie jaren, die sedert het verschijnen der eerste aflevering zijn verloopen, heb ik de achtereenvolgens verschenen gedeelten druk geraadpleegd, en *steeds* de résumés volkomen juist bevonden. Ik

aarzel niet te verklaren, dat ik in dit opzigt aan de *Pasicrisie* den palm toeken van al hetgeen onze regtslitteratuur dergelijks heeft opgeleverd.

Wat betreft de door de bewerkers gevolgde methode, onderscheidt zich hun werk daarin geheel van dat hunner Nederlandsche voorgangers. Hun alphabetische gedeelte — verreweg het grootste, want het beslaat twaalf der vijftien afleveringen — herinnert aan de inrigting van DALLOZ. Elk woord of rubriek van grooteren omvang heeft een hoofd, ontleend aan de voornaamste verdeelingen van het onderwerp: naar die verdeelingen zijn de geresumeerde gewijsden gerangschikt, elke species onder een afzonderlijk volgnummer. Zoo is bijv. de rubriek *Aanbesteding en Aanneming*, waarmede de *Pasicrisie* begint, verdeeld in de afdeelingen *Overeenkomst* (n°. 1 -12) *Uitvoering* (13—53) *Bijwerken* (54—70) *Prijs* (71—84) *Regten van leveranciers* (85—92). Aan het eind van de rubriek vindt men, alweêr gelijk bij DALLOZ, een alphabetisch lijstje, waarin de opgenomen beslissingen met een enkel woord en het nummer van 't betrekkelijk résumé zijn aangeduid.

Maar nu kan dikwijls, zooals Mrs. v. OPPEN teregt opmerken, eene uitspraak met evenveel juistheid onder een ander hoofdwoord gebragt en dus ook *gezocht* worden, en nog vaker staat het onderwerp dier uitspraak min of meer met een ander hoofdwoord in verband. Ook onder *dat* hoofdwoord behoort men dan, zoo al niet hetzelfde résumé, ten minste verwijzing naar den reeds geresumeerden hoofdinhoud van zoodanige uitspraak te kunnen vinden. Het is tevens hiertoe, dat de evenvermelde alphabetische lijstjes dienen: want in zoodanig geval zijn de woorden daarvan gecursyveerd, ten teeken dat men tot dit woord als hoofdwoord verwezen wordt. B. v. is in het alphabetisch lijstje achter *Aanbesteding* gecursyveerd het woord *Aansprakelijkheid* Bz. (in burgerlijke zaken): en werkelijk vindt men onder *dit* hoofdwoord sub n°. 102 geresumeerd een Noordbrabantsch arrest van 27 April 1852 wegens de aansprakelijkheid van eenen aannemer van dijkwerk wegens beweerd onregtmatige aardhaling.

De chronologische lijst kan ieder zich voorstellen: uitspraken van dezelfde dagteekening door denzelfden regter zijn daarin door eene cursyve voorletter onderscheiden, en de uitspraken *zonder* dagteekening zijn verzameld in eene afzonderlijke lijst met doorloopend nummer, gerubriceerd naar de regterlijke collegiën in alphabetische volgorde.

Bij ondervinding kan ik getuigen dat men, na een paar malen het werk geraadpleegd te hebben, met de inrigting vertrouwd en tevreden beide zal wezen. Indien nu maar de auteurs hunne belofte houden om het geregeld voort te zetten, zal het blijken eene bepaalde en duurzame aanwinst voor regtspraak en praktijk te wezen. De typographische uitvoering, daaronder ook de in een repertorium zoo vereischte zeldzaamheid van drukfouten, is zeer goed: de flinke zuivere letter is geen wissel op het gezigtsvermogen. Voor de f 68, die men aan deze ruim 3000 bladzijden druks — vier deelen in twee kolommen van gemiddeld 600 bladzijden elk en ruim 650 bladzijden chronologische lijst — besteedt, ontvangt men in elk opzigt *goede* waar.

A. P. Th. Eyssell.

Internationale Arbitrage. Uit het Italiaansch, met een voorwoord van J. P. Bredius, Lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal. — Dordrecht, Blussé en v. Braam. 1874.

De heer Bredius heeft in onze taal overgebracht, de redevoering en het voorstel in de Italiaansche Kamer van afgevaardigden gedaan, door den afgevaardigde Mancini, en evenzeer de beschouwingen en adhaesie van den minister van Binnenlandsche Zaken en van de begrootings-commissie in de zitting dier Kamer van den 24 Nov. 1873.

Hij doet daaraan voorafgaan een voorwoord, dat op nieuw van zijne hooge ingenomenheid getuigt, met de schoone gedachte „de macht van het recht, in plaats van het recht van den sterkste.„ Het kan niet anders of ook dat woord moet bij velen sympathie vinden, en zal van den inhoud der mededeeling, die wij aan de hand van den heer BREDIUS te danken hebben, buiten twijfel met belangstelling nader worden kennis genomen. Wij willen er ook, in dit tijdschrift de aandacht op vestigen.

Het onderwerp is *gewichtig en hoog ernstig;* zoo oordeelde ook de heer BREDIUS, toen hij in zijn met warme overtuiging geschreven voorwoord waarschuwde tegen oppervlakkigheid en verkeerde voorstellingen Een beginsel, zeide hij op bl. VI, zeer terecht, waarvan de dadelijke toepassing door het bestaan van zekere omstandigheden belet of tegengehouden wordt, kan desniettemin volkomen waar, en zijne toepassing, zij het dan ook later, hoogst gewenscht zijn en mogelijk worden. Het is daarom geen utopie, geen hersenschim zulk een beginsel te verkondigen en naar de middelen te zoeken, die tot zijne verwezenlijking kunnen leiden. En wie is er, die de waarheid durft onkennen van het beginsel „*Recht gaat boven macht*,„ wie is er die niet met vreugde de algeheele toepassing van dit beginsel begroeten zal?

Ofschoon nu misschien de meening van den heer B., in den aanvang van zijn schrijven uitgesproken, dat de antimilitaristen als utopisten en droomers van een onbereikbaren eeuwigen vrede worden uitgekreten en als goedhartige maar onnoozele menschen worden uitgelachen, die een onmogelijk doel najagen en even als de kinderen naar eene zeepbel, naar eene hersenschim grijpen, — wel wat sterk gekleurd zij, is het echter volkomen juist, wanneer hij (op bl. XI) wijst op de ingewortelde vooroordeelen, den kleingeestigen naijver, de bekrompen begrippen omtrent nationaliteit en eigen grootheid, die nog veel te veel overheerschen: wanneer hij er aan herinnert, dat dikwerf de hoofden der natiën nog andere belangen hebben dan de natiën zelve, en dat in den regel de volken den oorlog niet willen: en mogt dit, door uiterlijke teekenen van opgewondenheid somwijlen gedacht worden, een grondig onderzoek zal al spoedig doen blijken, dat

die uitgelatenheid en opgewondenheid niet natuurlijk zijn, noch uit het volk zelf opgeweld, maar dat zij kunstmatig zijn opgewekt.

Wordt te dezen opzichte niet nog terecht opgemerkt, dat de hoofden der uitvoerende macht, hoezeer met lofwaardigen ijver, zelf in den oorlog voorgaande, zich dikwerf te uitsluitend met de krijgsaangelegenheden bezighouden en het als hunne voornaamste roeping beschouwen, dat zij bij de staatsinstellingen worden aangewezen, aan het hoofd der legermacht te staan?

Wordt het militaire element en de krijgsvorm, hoe veel waarde daaraan ook moet worden gehecht, niet evenzeer genoegzaam bij uitsluiting, bij al wat de vorsten omgeeft, op den voorgrond geplaatst, alsof die alleen het prestige zouden kunnen verhoogen? en valt het wel te ontkennen, dat die voorkeur en die richting veeltijds een gevolg zijn van opvoeding, terwijl de kring, waarin men later verkeert, ze versterken.

Zeker is de verdediging van den vaderlandschen bodem een dure verplichting, en zoo wordt ook bij onze grondwet, het dragen van wapenen tot handhaving der onafhankelijkheid van den staat en tot beveiliging van zijn grondgebied, als een der eerste plichten van alle ingezetenen beschouwd; zeker hebben natiën, die koloniën bezitten, onvermijdelijk behoefte aan een goed leger, doch neemt ook dit niet weg, dat de oorlog tot de grootste volksrampen behoort; dat geen oorlogsroem opweegt tegen de offers die het strijdvoeren onvermijdelijk medebrengt, (1) en dat reeds het voortdurend instandhouden van de groote legermachten, duizende millioenen aan den voortbrengenden arbeid onttrekt (2). Gaarne onderschrijven

---

(1) Ook de Minister van Koloniën meende, dat de vruchten die wij zullen trekken van den oorlog tegen Atchin, niet waard zijn, al hetgeen daarvoor uitgegeven is. — Redevoering 1e Kamer, 16 Jan. 1874. Bijblad bl. 189.

(2) Volgens eene berekening van P. Larroque, in zijn werk *Les armées permanentes*, kosten de staande legers 4800 millioen guldens 's jaars! In ons eigen land, vorderen de gewone begrootingen van oorlog en marine ruim 26 millioenen meer dan 1/3 onzer gewone inkomsten. Zie bl. XIII.

wij de woorden van den heer BREDIUS, op bl. XII: „Welk eene ongekende welvaart, welk eene verbetering in het lot der volksklasse zoude men niet kunnen verspreiden en tot stand brengen, indien de helft dezer ontzagwekkende som werd gespaard? Welk een gunstigen invloed zou dit te weeg brengen op den nationalen arbeid en de loonen.“

Hoezeer wij dan ook aan den plicht van verdediging hechten, en de ondervinding heeft doen zien, dat Nederland, in geval van nood, ook daaromtrent niet achterlijk is, achten wij het toch geen ongunstig verschijnsel, dat de ingenomenheid met de militaire dienst bij onze natie niet te hoog staat aangeschreven, en het getal vrijwilligers eer af- dan toeneemt. 't Ligt in den aard van ons volkskarakter; als de nood aan den man komt, zal men niet ontbreken, maar anders, liever handenarbeid, liever landbouw, liever in fabrieken of handelsaangelegenheden werkzaam, liever in een woord, werken des vredes, dan krijgsdienst, vooral, en dat is toch waarlijk een zeer verblijdend teeken des tijds, wanneer de algemeene welvaart werk in overvloed verschaft.

Zou het, dit alles in aanmerking genomen, niet toejuiching verdienen, dat ernstige pogingen worden aangewend, zooveel mogelijk het voeren van oorlog te voorkomen, om zoo de volkeren te vrijwaren van de rampzalige gevolgen, die onvermijdelijk, zelfs meestal ook voor den overwinnaar, de oorlog medebrengt.

Wordt eenmaal dit doel bereikt, dan zal ook de toestand, die thans door de oorlogsuitgaven, voor de meesten zoo drukkend en verteerend is, kunnen veranderen; al mogen die bedoelingen in vele jaren nog niet bereikbaar zijn, en de vele en groote hinderpalen door het thans levend geslacht, nog niet worden uit den weg geruimd, toch begroeten wij, met den Heer BREDIUS, met vreugde al wat strekken kan om het uitzicht te verlevendigen op de mogelijkheid, dat zij, die de macht en het gezag in handen hebben, tot redelijker, wijzer en menschlievender inzichten gebracht worden.

Eere daarom ook den waardigen HENRY RICHARD met de, den 8 Juli jl. in het Huis der Gemeenten, zoo krachtig ver-

dedigde motie, ten behoeve der *internationale arbitrage* (1). Eere evenzeer, aan het Engelsche Parlement, dat door de aanneming der motie, eene eerste schrede zette op dezen schoonen weg van vooruitgang, dien godsdienstzin en menschenliefde aanwijzen. Eere aan Engelands Koningin, die op het haar ten gevolge der motie aangeboden adres, het volgende ten antwoord deed geven, dat wij, ofschoon reeds uit de dagbladen bekend, nogmaals en wel in het oorspronkelijke vermeenen te mogen herhalen:

„I have received your address, praying that I would graciously instruct the principal Secretary of State for Foreign Affairs, to enter into communication with Foreign Powers, with a view to further improvement in the International Law and the establishment of a general and permanent system of International Arbitration. I am sensible of the force of the philanthropic motives, which have dictated your address. I have at all times sought to extend, by advice and example, as occasion might offer, the practice of closing controversies between nations by submission to the impartial judgment of friends, and to encourage the adoption of international rules, intended for the benefit of all. I shall continue to pursue a similar course, with due regard to time and opportunity, when it shall seem likely to be attended with effect.“ (2)

De pogingen door den heer RICHARD aangewend, vonden weerklank in vele landen. Talrijk waren de blijken van sympathie, die reeds dadelijk uit eene reeks van dagbladen bleken. Men vindt ze in de *Herald of Peace* van Augustus jl. en in het aangehaalde nummer der *Revue de droit International* bl. 632 in het breede vermeld; doch niet alleen de dagbladen en geschriften, niet alleen menigvuldige blijken van hulde,

---

(1) In het „Bulletin de la Société des Amis de la Paix — réforme du droit des gens — 2 Série. no. 4. Août 1873, vindt men een uitvoerig verslag van al hetgeen omtrent deze motie is voorgevallen.

(2) Dit antwoord werd den 17 Julij jl. door Lord O. FITZGERALD in het House of Commons onder luide toejuichingen medegedeeld. Zie o. a. *The Herald of Peace*, Aug. 1873, p. 283. *Revue de droit international.* 1873 IV p. 629

die de Heer RICHARD, op zijne reis door Europa, kort na de motie ondernomen, ondervond, spraken luide als bewijzen van instemming; ook de parlementen van andere volken getuigden van hunne ingenomenheid. In Nederland werd de zaak door de ijverige volksvertegenwoordigers BREDIUS en VAN ECK ter sprake gebracht in de zitting van den 19 Nov. jl. (Zie *Bijbl.* bl. 325), maar inzonderheid werd de zaak der internationale arbitrage behandeld in de Italiaansche Kamer van afgevaardigden van 24 Nov. 1873, als gevolg van eene motie van den afgevaardigde MANCINI, en het is van diens redevoering en voorstel, dat de heer BREDIUS thans eene Hollandsche overzetting het licht doet zien.

De Motie zelve luidt als volgt:

„De Kamer drukt den wensch uit:

Dat de regeering des Konings, in hare betrekkingen met het buitenland, zal trachten de arbitrage te doen worden het aangenomen en gebruikelijke middel om door het recht te doen beslissen alle internationale geschillen over onderwerpen, die voor scheidsrechtelijke uitspraak vatbaar zijn;

Dat zij zal trachten om, bij alle geschikte gelegenheden bij het sluiten van traktaten te bedingen, dat de geschillen, die uit hunne uitlegging of uitvoering mochten ontstaan, aan de beslissing van scheidsrechters zullen worden opgedragen;

En dat zij zal volharden bij het lofwaardige initiatief, reeds sedert verscheidene jaren door haar genomen, om tusschen Italië en de andere beschaafde natiën het sluiten van overeenkomsten te bevorderen, waarbij, in het belang der verschillende volken, de essentiëele regelen van het internationale Privaatrecht eenvormig worden vastgesteld en verbindend verklaard.“

De motie vond algemeene instemming.

De toelichting door den afgevaardigde MANCINI daaraan gegeven verdient evenzeer als de daarop gevolgde rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken VISCONTI-VENOSTA meerdere bekendheid, en ook daarom heeft o. i. de heer BREDIUS, door de vertaling, een goed werk verricht.

Wij stippen er het een en ander uit aan.

Mijne motie, zeide de afgevaardigde MANCINI, is niets anders, dan de weerklank der publieke opinie en van de uwe; zij betreft eene zaak, die ten eenenmale vreemd is, aan de verschilpunten der politieke partijen, en aan de verscheidenheid harer begrippen: zij is niets anders, dan eene hulde aan die eeuwige beginselen van zedelijkheid en rechtvaardigheid, waaraan de volken en de raadsvergaderingen hunne sympathie niet kunnen ontzeggen, zonder aan hunne eigen eer en waardigheid te kort te doen.

Hij wijst er verder op, hoe het stelsel van arbitrage vooral in Italië in veel vroegere tijden werd gehuldigd: en de groote Italiaansche rechtsgeleerden en professoren der universiteiten van Perugia, Bologna en anderen, door hen die het vertrouwen of de macht bezaten in de grootere of kleinere staten, waarin Italië verdeeld was, werden aangezocht, om door rede en recht de geschillen te beslechten, waarvan anders de beslissing aan het onzekere lot der wapenen moest worden overgelaten. Allengs is dit middel in volgende eeuwen meer en meer in onbruik geraakt, en daaromtrent in de geschriften der wetgeleerden in de voorgaande eeuw weinig gehandeld. Slechts aan onze dagen, merkt de afgevaardigde op, schijnt het beschoren eene nieuwe en buitengewone omkeering in de meening der beschaafde wereld op te wekken, ten voordeele van het stelsel van internationale arbitrage; zoo zelfs dat zich soms een overdreven geloof aan de deugdelijkheid der toepassing openbaart. Naar des heeren MANCINI's oordeel laat zich dit licht verklaren. Gedurende vele jaren hadden vredelievende denkbeelden in de beschaafde wereld groote vorderingen gemaakt; de volken werden door versnelde middelen van vervoer meer en meer tot elkander gebracht. Behoeften aan internationale overeenkomsten deden zich meer en meer gevoelen, toen de vreeselijke oorlogen, zoo in Amerika als in Europa, een stuitend schouwspel van verwoesting en bloedvergieting vertoonden en de afgrijselijke gevolgen van den oorlog zich deden gevoelen, op nog verschrikkelijker wijze

dan immer te voren. Ook daaruit ontstond vernieuwde behoefte, naar pogingen om te zien, tot verbetering van het lot der menschheid. Met hoogen lof wordt verder gewaagd van het besluit van twee groote en machtige staten, van Noord-Amerika en Engeland, om de beslissing van een ernstig tusschen hen gerezen geschil aan een vreedzaam scheidsgerecht op te dragen. Dat loffelijke voorbeeld heeft diepen indruk gemaakt, en de aandacht van velen tot zich getrokken. Te Gent en te Brussel kwamen voor weinige maanden een aantal uitstekende rechtsgeleerden en staatslieden te zamen, om twee belangrijke vraagstukken aan een vernieuwd onderzoek te onderwerpen, vragen die met het denkbeeld van internationale arbitrage in het nauwste verband staan. Vooreerst, of met kans op slagen, een codificatie geheel of ten deele kan worden beproefd, van de hoofdregelen van het volkenrecht; ten einde onder zekere en door al de Staten goed te keuren vormen, de hoofdnormen te brengen, die de rechtsbetrekkingen der internationale maatschappij zullen beheerschen; ten andere, om de wenschelijke en zedelijke instellingen der internationale arbitrage te volmaken en te regelen, en daarna ingang te doen vinden, als het middel, dat in de meeste gevallen in de plaats zal kunnen treden voor het blinde, onzekere en dierlijke middel van het geweld.

De afgevaardigde herinnerde de vergadering de schoone verklaring van den vice-precident der Vereenigde Staten van Noord-Amerika ten gunste van het scheidsgerecht:

„Al zoude, zeide de Heer Colfax (de vice-president), de arbitrage ons geen enkelen dollar opleveren, ik wend mij toch tot mijne medeburgers om hun toe te roepen: „Neemt de beslissing der Scheidsrechters aan, welke en hoe zij ook wezen moge, liever dan een haar breed af te wijken van het verheven zedelijke standpunt, waarop gij, naast Engeland, ten aanzien der gansche beschaafde wereld geplaatst zijt.“

Ook de edele woorden van den president Grant, in zijne boodschap van 1871, werden vermeld.

„Aan den anderen oever des oceaans heeft de heer Gladstone,

zoo schreef de president GRANT, bij dezelfde gelegenheid verklaard, dat hij zou moeten blozen, over de minste aarzeling van Engeland, omtrent de dadelijke en eerlijke uitvoering der arbitrale uitspraak, waarbij het in het ongelijk gesteld is, en waarin men volgens zijne zienswijze behoort te berusten; terwijl hij evenals Lord GREY, het gevoelen uitdrukte, dat de eerbiediging der arbitrale uitspraak, Engeland, in de achting en eerbied der beschaafde wereld op een nog hooger standpunt zou plaatsen, en een voordeel aanbrengen, buiten alle verhouding groot, in vergelijking met de betrekkelijk geringe opoffering door de scheidsrechterlijke veroordeeling aan het land opgelegd."

De afgevaardige MANCINI verzuimde niet te wijzen op de groote vorderingen, die de vraag der internationale arbitrage in den boezem van het Engelsche parlement gemaakt had, zoo als duidelijk bleek uit de verschillende uitkomsten in 1849 en 1873.

Toen, de motie van den beroemden COBDEN, door GIBSON en HUME ondersteund, met 176 stemmen tegen 79 verworpen; thans de motie met 98 tegen 88 stemmen aangenomen.

Ook de praktische waarde van het beginsel van arbitrage werd toegelicht.

Dat beginsel is niet hetzelfde als de volstrekte afschaffing des oorlogs, en de invoering van den eeuwigen vrede te verkondigen.

Noch de redeneeringen der rechtsgeleerden, noch de stemmingen onzer vergaderingen, zeide de Heer MANCINI, zullen den oorlog geheel van de aarde doen verdwijnen.

Hij noemt ook niet elken oorlog onrechtvaardig; b. v. een verdedigingsoorlog, die van een vrij volk de inspanning en de uitoefening van al zijne krachten vordert, om zich tegen den aanval en de onderdrukking eener vreemde natie te verdedigen, en zijne onafhankelijkheid te bewaren: evenzeer, zegt hij, als het zeker geen vooruitgang maar terugkeer tot barbaarschheid zou wezen, indien men de wetboeken afschafte, en uit het recht de bepaling schrapte, dat men zich tegen

elken onrechtvaardigen en gewelddadigen persoonlijken aanval verdedigen mag. Zulk een oorlog, wanneer hij binnen zijne juiste grenzen blijft, noemt hij zedelijk en heilig: deze niet misbruikt of overdreven gevoerd wordende, zal wel nooit worden afgeschaft. Maar toch mogen wij hopen, dat de langzame, maar heilzame en onwederstaanbare werking der beschaving er eenmaal in slagen zal, den oorlog onder de menschen meer en meer te verminderen, en genoegzaam onmogelijk te maken. Tot staving van de practische waarde van het voorstel, wilde de voorsteller dan ook het beginsel beperken, tot de onderwerpen die door hun juridieken aard, voor arbitrage vatbaar zijn: hij brengt daartoe o. a. de geschillen van onderscheidenen aard, betreffende de uitlegging van een traktaat, de bepaling van de wijze en de grenzen zijner uitvoering, het onderzoek van klachten over schennis van grondgebied, de beslissing omtrent beweerde toegebrachte schade, de bepaling van het bedrag daarvan, en meer dergelijken, die menigvuldig voorkomen, en dikwerf de rust der beschaafde natiën bedreigen.

Om de arbitrage te kunnen doen plaats vinden, wordt zeker de gemeenschappelijke wil van al de belanghebbende partijen vereischt. Derhalve, al geeft men aan onze staatkunde eene vredelievende richting, geneigd tot het stelsel van arbitrage, toch blijft de vrijheid, om naar omstandigheden te besluiten en te handelen, overig. Daarom ook was het hoofddoel van den voorsteller, zijne regeering aan te raden, om in alle zaken, uit haren aard daarvoor vatbaar, altijd de arbitrage als oplossing aan te nemen, en haren wettigen invloed, bij hare onderhandelingen met andere regeeringen aan te wenden, ten einde meer en meer het vreedzame middel te doen veldwinnen in tegenstelling van het blinde, gewelddadige en bloedige middel van oorlog.

Ten einde nu op het votum, het zegel eener praktische politiek te drukken, gaf de afgevaardigde Mancini eenige middelen aan de hand.

1°. Om bij traktaten, betreffende handel, uitlevering, con-

sulaat of postwezen en soortgelijken, het beding in de overeenkomst op te doen nemen, dat de geschillen tusschen de contracteerende partijen, door middel van arbitrage, d. i. door scheidsrechters, met gemeen overleg gekozen, zullen worden beslist. Ten andere betoogt de Heer M. de hooge noodzakelijkheid eener geheele of gedeeltelijke codificatie van het volkenrecht, en dat daartoe eene eerste poging zou behooren te worden aangewend door de vaststelling der beginselen van het internationale privaatrecht.

Hij herinnert aan reeds daaromtrent in het werk gestelde pogingen en aangevangen, doch afgebroken onderhandelingen; hij wenscht dringend de hervatting daarvan.

De geachte staatsman eindigt met den wensch, dat de stemming der Kamer eendrachtig en eenparig zal wezen en zij als één man zal willen opstaan, om van hare goedkeuring te doen blijken.

De Heeren Richard en Dudley Field, de groote voorstanders der codificatie van het volkenrecht, woonden de zitting bij.

De Minister van Buitenlandsche zaken, daarna het woord voerende, verklaarde, dat de regeering de motie van den geachten afgevaardigde aannam, en hierdoor meende te handelen, in overeenstemming met het gevoelen van het parlement en van het land.

De Minister noemde in zijne redevoering de redactie der motie gelukkig en de meest practische, die tot nog toe in eenig congres of staatkundige vergadering omtrent dit onderwerp was voorgesteld.

De motie toch strekte, naar 's Ministers oordeel, om door e sanctie van dat parlement een streven te bekrachtigen, waarmede de regeering des konings hare politiek volgaarne in overeenstemming zal brengen, dat zij den weg banen zal voor de publieke opinie en de instemming der beschaafde natiën. In den vooruitgang der publieke opinie moet het beginsel van arbitrage een krachtigen steun vinden. Reeds zal het een groote vooruitgang zijn, een eervol middel aan te grijpen, de geschillen te beslechten tusschen regeeringen en

volken, die even trotsch zijn, op hunne kracht en hunne macht, maar geen minderen vooruitgang zal het zijn, dat middel aan te wenden, om op eervolle wijze een vergelijk tot stand te brengen tusschen staten, ongelijk in macht, waardoor nu eens de schijn, dan weder de werkelijkheid wordt weggenomen van een onrecht, door den grootsten en machtigsten tegen den mindere gepleegd.

Wat de uitnoodiging betrof, om tusschen Italië en de andere beschaafde natiën het sluiten van overeenkomsten te bevorderen, waarbij de essentieele regelen van het internationale privaatrecht eenvormig en verbindend worden gemaakt, daarvan gevoelde de Minister ten volle de nuttige strekking. Reeds, was de regeering op dien weg werkzaam: het aangevangen werk zou worden voortgezet; de regeering rekende daarbij op den raad en de voorlichting van den kundigen voorsteller. De rapporteur Roselli bepaalde zich hoofdzakelijk tot eene warme adhaesie. „Indien eenmaal," en deze woorden nemen wij gaarne van dezen staatsman over, „in de internationale betrekkingen het beginsel en de waardigheid der vreedzame arbitrage de bovenhand verkrijgen, over het bloedige recht en de roemrijke wreedheid, dan zullen de staatsbegrootingen, zulke ingrijpende en gelukkige hervormingen kunnen ondergaan, dat van deze banken, vanwaar nu dikwijls met weerzin, door de harde wet der noodzakelijkheid gedwongen, telkens en telkens hooge belastingen en hooge oorlogsuitgaven moeten worden goedgekenrd, voorstellen zullen kunnen worden behandeld, meer in het belang van het nationale kapitaal en den nationalen arbeid, en uitgaven worden toegestaan, die dadelijk en werkelijk voortbrengend zijn."

De afgevaardigde Mancini had de voldoening, dat onder luide toejuiching van het gesprokene, zijne motie met algemeene stemmen werd aangenomen.

Aan het eind van dit verslag herhalen wij gaarne onzen dank, aan den onvermoeiden voorstander van het thans behandelde beginsel, voor de overzetting van hetgeen omtrent deze motie in het Italiaansch parlement is voorgevallen. Hoe meer

deze denkbeelden in de publieke opinie wortel schieten, hoe meer zij, door doelmatige opvoeding worden gevormd en bevestigd, hoe meer het beoogde doel wordt genaderd.

Wij mogen niet verzuimen, nog voor zoo veel noodig te herinneren, hoe daaraan ook in het bekende en met zooveel zorg geredigeerde tijdschrift *Revue de droit international et de législation comparée* ook aan het thans behandelde onderwerp ernstige beschouwingen gewijd werden. Vooral vindt men die in de n°. 3 en 4 van 1873. Omtrent het door de koningin van Engeland op het boven vermelde adres gegeven antwoord, teekent de kundige mede-redacteur van dat tijdschrift de heer G. Rolin Jaequemijns aan op bl. 631, n°. IV:

„Il nous semble que ce message répond à tout ce que pouvaient raisonnablement désirer M. Richard et ses amis. C'est la plus haute et la plus généreuse expression pratique de ce que peuvent admettre actuellement les puissances européennes en matière d'arbitrage. Nous ne partageons, en effet, l'avis ni de ceux qui croient la motion de M. Richard inutile, ni de ceux, qui en attendent un effet immédiat. L'auteur de la proposition a lui même déclaré, qu'il n'était pas de ces derniers. Il s'agissait seulement dans sa pensée de définir le but final, auquel il fallait tendre. Or un grand résultat moral a été obtenu par la déclaration du gouvernement anglais, qu'il tachera, autant que les circonstances le permettront, de diriger dans ce sens, sa politique extérieure. Si, comme il faut l'espérer, d'autres parlements et d'autres gouvernements européens suivent cet exemple, ce sera un grand pas vers le règne du droit et de la justice, dans les relations internationales.“

Voorzeker zal daartoe krachtig kunnen bijdragen, de bevordering van de beoefening en de regeling van het Internationale recht. Het was een gelukkige gedachte van dien uitstekenden Belgischen rechtsgeleerde, om daartoe in het afgeloopen jaar eene vereeniging of instituut in het leven te roepen. Onder de oprichters van dit instituut, dat zich in September jl. te Gend vestigde, vinden wij den naam van

den Italiaanschen afgevaardigden MANCINI, en ook dien van onzen geleerden landgenoot den Hoogleeraar T. M. C. ASSER, die reeds bij herhaling den goeden naam van Nederland, op het terrein der rechtswetenschappen, in het buitenland heeft gehandhaafd, en door zijne medewerking aan de bedoelde instelling op nieuw toont, hoe hoog bij hem de bevordering van het Internationale recht staat aangeschreven. (1)

In het woord *Internationaal* ligt voor de toekomst der menschheid veel opgesloten. Het is een dure plicht, mede te werken, dat die toekomst ten zegen worde.

J. A. JOLLES.

ACADEMISCHE LITTERATUUR.

W. M. REEPMAKER. *Over de verbindbaarheid der chertepartij voor den cognoscementhouder.* Acad. Proefschrift. — Leiden 1873.

Het verband tusschen de overeenkomst van bevrachting en het cognoscement geeft vooral in den nog niet zeer ontwikkelden toestand, waarin de leer van het cognoscement in het algemeen en onze wetgeving betrekkelijk het cognoscement in het bijzonder zich bevinden, aanleiding tot regtsvragen, wier oplossing niet altijd gemakkelijk is.

Het vrachtcontract staat tot het cognoscement eenigzins

(1) Het eerste nummer van de *Archives de droit international et de Législation comparée* zag onlangs het licht, en behelsde reeds een rijken inhoud.

in gelijke verhouding als de overeenkomst, die tot den wissel (1) heeft aanleiding gegeven, het pactum de cambiando, staat tot den wissel. De afgifte van het cognoscement is een gevolg der uit de bevrachting spruitende verbindtenis. De schipper verklaart daarin, dat hij zekere goederen in zijn schip heeft ontvangen en belooft, die aan den aangeduiden persoon op de bestemmingsplaats af te zullen geven, mits hem daarvoor een zeker bedrag voor vracht enz. worde betaald.

Die verbindtenis des schippers treedt in de plaats van de uit de overeenkomst van bevrachting spruitende verbindtenis des vervrachters aan den bevrachter. Uit die overeenkomst was de vervrachter alleen aan den bevrachter verbonden; uit het cognoscement daarentegen is de schipper en diensvolgens de reederij aan den cognoscementhouder verbonden. Door het geven en nemen van het cognoscement is de verbindtenis des vervrachters, uit de overeenkomst van bevrachting spruitende, vernietigd en de verbindtenis des schippers uit het cognoscement daarvoor in de plaats gesteld.

De overeenkomst van bevrachting is echter eene wederkeerige overeenkomst en geeft aanleiding tot twee verbindtenissen, die des vervrachters tot vervoer en de daartegenoverstaande des bevrachters tot betaling van vracht, ligdagen enz. Welke uitwerking heeft de afgifte van het cognoscement op die laatste verbindtenis?

Krachtens de overeenkomst van bevrachting is de bevrachter gehouden tot betaling van vracht, ligdagen, enz., zooals daaromtrent bij chertepartij is overeengekomen. Bij het cognoscement verbindt de schipper zich tot afgifte der goederen, allen onder de bepaalde voorwaarde van vrachtbetaling, enz. De cognoscementhouder kan dus niets vorderen zonder aan die voorwaarden te hebben voldaan. Ook hij moet dus vracht betalen.

Hoe gaan die verbindtenissen te zamen? Wordt de ver-

---

(1) *Beg. van Handelsr.*, II, bl. 423.

bindtenis des bevrachters door het afgeven van een cognoscement vernietigd? Is de cognoscementhouder door de verbintenis des bevrachters verbonden?

De eerste vraag is, dunkt mij, gemakkelijk te beantwoorden. Er is geene handeling gepleegd, waardoor de verbindtenis des bevrachters te niet gedaan zoude kunnen zijn. De schipper heeft in het geheel geene bedoeling om den inlader te ontslaan van zijne verpligtingen als bevrachter door teekening van het cognoscement. Hij bedingt zich al of niet daarbij betaling van vracht, enz. door den geconsigneerde, doch ontslaat den bevrachter niet van zijne verbindtenis.

Die verbindtenis kan echter den cognoscementhouder, als zoodanig, niet binden, want hij is derde bij de overeenkomst van bevrachting, uit die overeenkomst kan dus voor hem geene verbindtenis ontstaan. Dit kan alleen geschieden, indien hij tot die overeenkomst toetreedt. Dit geschiedt, wanneer er geen cognoscement is, indien de geadresseerde de vervoerde goederen aanneemt, nadat hem de voorwaarden der overeenkomst van bevrachting, b. v. door een vrachtbrief zijn bekend gemaakt (1), wanneer er een cognoscement is afgegeven, door opneming van de verbindtenis uit de bevrachting spruitende als voorwaarde voor het uit het cognoscement ontstaande vorderingsregt des cognoscementhouders. De houder is verpligt die voorwaarden na te komen, anders kan hij niet vorderen, want de schipper verbindt zich alleen, „mits „mij betalende voor vracht“ enz. Wil de cognoscementhouder het goed hebben, dan moet hij aan de voorwaarden, waaronder de schipper zich verbonden heeft, voldoen.

Het contract van bevrachting is dus aan den cognoscementhouder vreemd; de chertepartij is hem onbekend, wanneer de bedingen in de chertepartij voorkomende niet zijn overgenomen in het cognoscement, of wanneer het cognoscement zich niet aan de chertepartij refereert, zooals dikwijls geschiedt.

---

(1) Zie *Beg. van Handelsrecht*, III, bl. 130.

De vraag, of en in hoeverre de chertepartij verbindend is voor de houders van het cognoscement, is dikwijls op verschillende wijze beantwoord, en levert daarom een geschikt onderwerp op voor een Academisch proefschrift, waartoe de heer REEPMAKER zich die vraag uitkoos. Hij stelt zich blijkens de inleiding deze vraag ter beantwoording: Of de bepalingen der chertepartij voor den geconsigneerde verbindend zijn, wanneer in het cognoscement, zoo min eene algemeene, als eene bijzondere verwijzing op de chertepartij voorkomt? Of wanneer in elk dezer stukken zekere bepaling van vracht en ligdagen is opgenomen, maar zij daaromtrent onderling verschillen, in dat geval het cognoscement, dan wel de chertepartij moet gevolgd worden door den ontvanger der goederen?

In de eerste afdeeling behandelt de S. den aard van het cognoscement en van de chertepartij.

Het cognoscement is onafhankelijk van het vrachtcontrakt, tenzij het daarnaar verwijst. Uit het cognoscement ontstaat voor den schipper, door zijne onderteekening de verpligting het ingeladen goed, zoo als dat in het cognoscement genoemd en aangeduid wordt, uit te leveren aan den geconsigneerde of wie op wettige wijze houder is geworden van het cognoscement tegen betaling door dezen van de vracht enz. (bl. 13).

De chertepartij is het bewijs van het bevrachtingscontract, hetwelk „een eigen contract is, geregeerd door eigen voor„schriften, zoodat daarnaast niet toepasselijk zijn de bepa„lingen van een of ander bijzonder contract, b. v. huur, maar „die welke algemeen vaststaan voor alle contracten?„ (bl. 16).

In de tweede afdeeling behandelt de S. de wetgeving, litteratuur en regtspraktijk van verschillende landen betrekkelijk de door hem gestelde vraag, en wel eerst Frankrijk, dan Engeland en Amerika, vervolgens Duitschland en eindelijk Nederland.

Ten slotte deelt de S. kortelijk zijn eigen gevoelen, omtrent die quaestie mede. Hij toont aan, dat de chertepartij den cognoscementhouder niet verbinden kan, tenzij in die gevallen, waarin de geconsigneerde is lastgever des bevrachters,

alsmede dat hij ook niet door aanneming van het cognoscement tot de chertepartij toetreedt, tenzij het cognoscement naar de chertepartij verwijst, vermits hij dan niet eens weet of er wel eene chertepartij bestaat. De onverbindbaarheid der chertepartij voor den cognoscementhouder volgt: 1°. uit het beginsel, dat overeenkomsten alleen gelden tusschen partijen en 2°. uit den aard van het cognoscement.

De S besluit met eenige opmerkingen omtrent onze wet op dit punt, die, ofschoon vollediger dan de Code de Commerce, bij de Duitsche wet achterstaat. Hij stelt de volgende bepalingen voor:

De schipper verbindt zich, door onderteekening en afgifte van het cognoscement, de ingeladen goederen, zooals die daarin aangeduid zijn, uit te leveren aan den regtmatigen houder van het cognoscement.

De houder verbindt zich door de goederen te vorderen, te voldoen aan de hem in het cognoscement opgelegde verpligtingen.

De regtsbetrekkingen tusschen schipper en cognoscementhouder worden alleen geregeld door den inhoud van het cognoscement.

De cognoscementhouder wordt niet verbonden door den inhoud der chertepartij, tenzij en voor zoo verre daarop in het cognoscement uitdrukkelijk verwezen is.

Bestaat omtrent eenig punt verschil tusschen het cognoscement en de chertepartij, dan worden ook bij verwijzing, met betrekking tot den geconsigneerde de bepalingen van het eerste gevolgd.

Men zal de juistheid dezer beginselen moeten toegeven. Indien dergelijke bepalingen in onze wet waren opgenomen, zoude veel verschil van gevoelen zijn afgesneden.

De inhoud dier bepalingen is echter ook thans regt, want onze wet gaat van die beginselen uit. Dit blijkt uit art. 511, dat niet zooals de S. beweert (bl. 87) ontleent is aan art. 293 Cod. Com., maar juist het tegendeel bepaalt. Volgens art. 511 toch is de schipper niet verpligt te lossen, dan tegen terug-

gave van het cognoscement. Volgens art. 293 kan de inlader tegen betaling der kosten wederom lossen. Art. 293 spreekt niet van cognoscement. Art. 511 daarentegen geeft het regt om lossing te vorderen alleen aan den cognoscementhouder, en erkent daardoor, dat de inlader door de aanneming van het cognoscement zijn regt als inlader verloren heeft en alleen, in zooverre hij cognoscementhouder is, regt behouden heeft.

Dit blijkt ook uit art. 520, dat niet, zooals de S. zegt (bl. 87), alleen bepaalt dat beweerd eigendom zonder cognoscement, onderdoet voor het regt des cognoscementhouders om het goed te ontvangen, maar hetgeen bepaalt, dat het bezit eener lading is bij den cognoscementhouder, voor wien de lading door den schipper wordt gedetineerd. Daaruit volgt, dat de schipper, volgens onze wet, onmiddelijk aan den cognoscementhouder verbonden is, anders zoude hij niet voor dezen, maar voor diens principaal of lastgever detineren en zoude het regt des cognoscementhouders afhankelijk zijn van het regt van hem, van wien hij het cognoscement verkregen heeft.

De S. zal bij nadere bestudering van die artikelen zien, dat zijn oordeel daarover, aan het slot van zijn proefschrift uitgesproken, wat vlugtig geweest is.

J. G. Kist.

BERIGTEN VAN GEMENGDEN AARD.

ONTWERP VAN WET TOT AFZONDERLIJKE OPSLUITING DER GEVANGENEN (1).

In de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 27 Februarij jl. is het volgende ontwerp deswege ingekomen:

WIJ WILLEM III, ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat de afzonderlijke opsluiting der gevangenen eene nieuwe regeling noodig heeft;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Art. 1. In alle gevallen waarin de regter eene correctionele gevangenisstraf van niet langer dan zes jaren zoude hebben opgelegd, kan hij bevelen dat die straf in afzonderlijke opsluiting zal worden ondergaan.

In de gevallen waarin hij eene gevangenisstraf van meer dan twee maanden maar niet meer dan één jaar zoude hebben opgelegd, is de veroordeeling tot afzonderlijke opsluiting regel.

Art. 2. Bij veroordeeling tot geldboete, anders dan ter zake van politieovertreding, is art. 1 van toepassing op de gevangenisstraf, die bij wanbetaling in de plaats der geldboete treedt.

Bij veroordeeling tot gevangenisstraf en geldboete te zamen worden de beide gevangenisstraffen op gelijke wijze ondergaan.

Onder de zes jaren, in het eerste lid van art. 1 bedoeld, wordt de gevangenisstraf, die de geldboete vervangt, medegerekend.

Art. 3. De afzonderlijke opsluiting wordt bevolen voor de helft van den tijd, voor welken de regter de gewone correctionele gevangenisstraf zoude hebben opgelegd.

Waar de wet een oneven getal dagen bepaalt, wordt dat tot berekening van de helft met eenen dag vermeerderd.

Art. 4. De regter veroordeelt niet tot afzonderlijke opsluiting, wanneer hij den schuldig verklaarde ongeschikt acht om die straf te ondergaan.

Art. 5. Zij, die den ouderdom van zestien jaren nog niet hebben bereikt, kunnen alleen dan tot afzonderlijke opsluiting veroordeeld worden, wanneer de regter eene correctionele gevangenisstraf van hoogstens zes maanden zoude hebben opgelegd.

---

(1) Zie omtrent de gevangenissen hier te lande en in de overzeesche bezittingen, *Themis*, 1873, blz. 446.

Art. 6. De voorloopig in hechtenis gestelden worden afzonderlijk opgesloten, voor zooverre de omstandigheden het toelaten.

Art. 7. Bevindt hij, die tot afzonderlijke opsluiting veroordeeld wordt, zich voorloopig in eene gemeenschappelijke gevangenis, dan komt de tijd zijner gevangenschap van den dag der uitspraak af tot dat het vonnis regtens kan worden ten uitvoer gelegd, slechts voor de helft in mindering van den tijd, waarvoor de afzonderlijke opsluiting is opgelegd.

Art. 8. De tot afzonderlijke opsluiting bestemden worden in cellen geplaatst.

Zij blijven voortdurend van andere gevangenen afgescheiden.

Art. 9. Aan de niet veroordeelde gevangenen worden naar gelang van hunne gewone levenswijze meer of minder geriefelijkheden toegestaan

Zij kunnen zich op eigene kosten eene betere dan de gewone verpleging verschaffen.

Hun wordt gelegenheid tot arbeid gegeven.

De opbrengst van hunnen arbeid wordt ter hunner beschikking gesteld.

Art. 10. De veroordeelden zijn tot arbeid verpligt.

Vrijstelling van deze verpligting kan verleend worden volgens regelen, bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur te bepalen.

Art. 11. De opbrengst van den arbeid der veroordeelden behoort aan den Staat.

Een gedeelte daarvan kan worden bestemd tot verzachting van hun lot in de gevangenis, tot ondersteuning van hunne betrekkingen en tot uitgaanskas.

Bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur wordt het gedeelte, ten behoeve der veroordeelden te bestemmen, bepaald, en worden tevens geregeld de tijd en de wijze, waarop aan hen de beschikking daarover zal worden vergund.

Art. 12. De cellen moeten de noodige ruimte hebben voor het behoud der gezondheid en het verrigten van den arbeid.

Zij moeten zoodanig zijn gebouwd, dat geene gemeenschap tusschen de gevangenen onderling kan plaats hebben.

Art. 13. Ieder afzonderlijk opgeslotene wordt dagelijks meermalen bezocht.

Indien hij het verlangt, wordt hij van het bezoek van hen, die niet tot de regterlijke magt, of tot het bestuur of de dienst der gevangenis behooren, verschoond.

Deze bepaling belet echter niet dat zij in de cel worden toegelaten, aan wie in het openbaar belang een bewijs van toegang is verleend.

Art. 14. Ieder afzonderlijk opgeslotene geniet, wanneer zijne gezondheid en de weêrsgesteldheid het veroorloven, dagelijks op daarvoor bestemde plaatsen afgezonderd van andere gevangenen, gedurende eenigen tijd de vrije lucht.

Art. 15. Wanneer het blijkt, dat van de afzondering gevaar te

duchten is voor de gezondheid of den zielstoestand van den gevangene, kan van het beginsel van afzondering worden afgeweken volgens regelen, bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur te stellen.

Art. 16. Al wat betrekking heeft op de inrigting, het beheer, de verpleging, de tucht, den arbeid, het onderwijs en de godsdienstoefening, wordt geregeld bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur of bij bijzondere reglementen.

Art. 17. De straffen van afzonderlijke opsluiting voor den tijd van een jaar of langer worden in de groote cellulaire gevangenissen ondergaan; die welke den tijd van eene maand niet te boven gaan, worden ondergaan binnen het arrondissement, waarin de regter die de veroordeeling uitgesproken heeft gevestigd is, waarin de veroordeelde wordt aangehouden, of waarin hij zijne woonplaats heeft.

Uitzonderingen kunnen door Ons worden toegestaan.

Art. 18. Deze wet treedt in werking op den 1sten Januarij 1876.

Met denzelfden dag zijn afgeschaft de wet van 28 Junij 1851 (*Stbl.* n°. 68), art. 7 der wet van 29 Junij 1854 (*Stbl.* n°. 102), art. 5 der wet van 29 Junij 1854 (*Stbl.* n°. 103), art. 2, 3de lid, der wet van 22 April 1864 (*Stbl.* n°. 29) en de wet van 24 Julij 1871 (*Stbl.* n°. 84).

Lasten en bevelen dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en dat alle ministeriële departementen, autoriteiten, collegiën en ambtenaren, wien zulks aangaat, aan de naauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

De Minister van Justitie,

MEMORIE VAN TOELICHTING.

Meermalen is, wanneer het stelsel der afzonderlijke opsluiting in de vergadering der Staten-Generaal ter sprake kwam, de opmerking gehoord dat de invoering van dat stelsel hier te lande zonder een vast plan heeft plaats gevonden. Dat verwijt is in zijne algemeenheid onjuist. Immers de invoering van dat stelsel is van den beginne af als eene proefneming beschouwd; geen wonder dus dat men met eene zekere bedachtzaamheid met die proef is voortgevaren; en eerst langzamerhand, naar mate de proef zich uitbreidde, kon men ze als eene uitdrukkelijke aanneming van het stelsel gaan beschouwen.

Echter is niet te ontkennen, dat bij de uitbreiding der gelegenheid tot toepassing van cellulaire gevangenisstraffen niet altijd een vast plan in het oog is gehouden.

Thans schijnt de tijd gekomen, om ook daarin verandering te brengen, en om, het cellulair stelsel voor correctionele straffen in beginsel aannemende, de uitvoering door het stelselmatig bouwen van cellen te verzekeren.

Dat men niet te vroeg met de beslissing is, schijnt naauwelijks aan twijfel onderhevig. De beraadslagingen over de wet van 24 Julij 1871 (*Stbl.* n°. 84) toonen het voldoende aan. Hetgeen tegen die wet werd in 't midden gebragt, was hoofdzakelijk, dat zij niet ver genoeg ging, door niet met éénen slag voor alle correctionele straffen de afzonderlijke opsluiting voor te schrijven.

De redenen die voor het stelsel pleiten: de onmogelijkheid van onderling bederf der gevangenen; de grootere ontvankelijkheid voor goede indrukken die tot zelfkennis en berouw brengen; de in de gemeenschap bijna uitgeslotene mogelijkheid eener juiste kennis van aard en karakter, van deugden en zwakheden van elken gevangene afzonderlijk, waardoor het geven van indrukken, het werken op verbetering, gemakkelijk wordt gemaakt; de gelegenheid voor ontslagenen, om zonder vrees voor ontmoeting van medegevangenen, herkenning en vervolging door hen, zich in de maatschappij vooruit te brengen en te rehabiliteren; orde in het gevangenisbeheer eindelijk, nimmer verstoord door complot en gemeenschappelijk verzet, worden zeker door niemand meer miskend.

De ondervinding, hier te lande van het stelsel opgedaan, heeft aangetoond, dat de goede vruchten niet te vergeefs werden gewacht, en dat aan de andere zijde de bezwaren, tegen het stelsel aangevoerd, in werkelijkheid niet te duchten zijn. Ten blijke van een en ander mag het onlangs aan de Staten-Generaal ingezondene verslag over de werking van het stelsel strekken.

En ook zij, die aan een progressief stelsel waarde toekennen, zullen de noodzakelijkheid van de invoering der afzondering voor correctionele straffen moeten toegeven.

Een kort overzigt van den stand der gevangenisquaestie zal dit duidelijk maken.

Sedert het begin van den strijd is in zijn onderwerp allengs verandering gekomen. Toen men zich in het eerst tegen het algemeen aangenomene gevangenisstelsel (indien het dien naam dragen mogt) begon te verzetten, liep de strijd over de betrekkelijke waarde van het stelsel der gemeenschappelijke opsluiting en dat der volstrekte eenzaamheid, zoo als het door de Quakers in den Noord-Amerikaanschen staat Pennsylvanië werd voorgestaan en toegepast. Steunde het stelsel der gemeenschap hoofdzakelijk op de afschrikking — door langdurige en zware gevangenisstraf — als het vermeend doel der straf, met het andere, lijnregt met het eerste in strijd, stelde men zich niet anders dan de godsdienstige bekeering van den gevangene voor.

Volstrekte eenzaamheid, nadenken, inkeeren tot zich zelven en bekeering moesten den misdadiger tot een beter mensch maken.

Als noodzakelijk gevolg eener zoo eenzijdige opvatting moest echter ook worden aangenomen, dat, zoodra de bekeering had plaats gehad, de straf zoude eindigen.

In alle opzigten werd het doel gemist.

Het volslagen gemis van afleiding, zoo als die door arbeid, lectuur, bezoek en toespraak verkregen wordt, moest bekeering wekken, maar bevorderde verstomping en zinsverbijstering.

Het doel, dat men zich met de straf voorstelde, werd voorbijgestreefd, zoodra de straf na bekeering werd verlengd; zij moest dus op het tijdstip van den inkeer worden opgeheven; eene moeijelijke taak voor hem die hier beslissen moest, een krachtig middel tot het bevorderen van huichelarij.

Intusschen had dit voorbijgaand stelsel gunstig op dat der gemeenschap gewerkt, en had ten gevolge gehad dat hierin verschillende tot dusverre aan haar vreemde bestanddeelen werden gebragt: doelmatige arbeid, onderwijs, classificatie.

De laatste berustte op het beginsel, dat men onderling bederf zooveel mogelijk moest weren.

Toch bleek zij daarvoor zeer onvoldoende te zijn.

Van daar dat men wederom het beginsel van de afscheiding der gevangenen opvatte, maar thans in eenen gezonden zin.

Op twee wijzen werd dat beginsel nu toegepast: door geheele afzondering der gevangenen van elkander, en door hetgeen men noemde de isolering der zinnen.

Het stelsel dat de laatste beoogde is het zoogenoemde Auburnsche. Met nachtelijke afzondering in cellen, noodig omdat 's nachts geen voldoend toezigt kan worden gehouden, gaat er gepaard zamenzijn gedurende den dag, maar onder zwaren arbeid en streng verbod van gedachten- en woordenwisseling. Doch ook dit stelsel bleek onmogelijk. Het verbod van gedachtenwisseling tusschen personen, die zich den geheelen dag nevens elkander ophouden, is barbaarsch; de drang tot overtreding bleek onoverwinnelijk, ook dan wanneer — zoo als geschiedde — aan de bewakers eene onbegrensde magt tot onmiddellijke toepassing van lijfstraffen op de overtreders werd gegeven.

Ergerlijke tooneelen werden beleefd, — de uitkomsten waren verre van te beantwoorden aan hetgeen men zich had voorgesteld — en ook dit stelsel werd verlaten.

Zoo bleef het stelsel van afzonderlijke opsluiting tegenover dat der gemeenschap alleen bestaan.

Ten onregte veelal — ook nog in de wet van 1851 — in naam, te dikwijls ook in de daad met het stelsel van eenzame opsluiting verward, heeft het eenen geheel anderen grondslag, een geheel ander doel dan dit laatste.

Eenzaamheid als middel tot bekeering zonder dat echter alle aanraking van gevangenen onderling geheel werd geweerd, harde drukkende straf, verblijf tusschen de vier naakte muren der cel, waren vroeger de kenmerken der afzondering; thans is het doel het voorkomen van aan-

raking tusschen gevangenen, zonder eenige uitzondering, ter wering van onderling bederf en verbond in de gevangenis, en van verleiding (ten gevolge van kennismaking gedurende den tijd der gevangenschap) na het ontslag.

Zorgen, dat de gevangene geene kwade dingen leere in een gedwongen zamenzijn, dat hij niet slechter de gevangenis verlate dan hij ze betrad, en dat zijn verblijf aldaar hem in geen opzigt in latere rehabilitatie hindere; daarbij hem gelegenheid geven om zich zedelijk en verstandelijk op te heffen door arbeid, onderrigt en toespraak, zonder dit daarom als naaste doel der straf aan te merken, dat is, hetgeen men door toepassing van dit stelsel wil.

Verbetering, bekeering, is niet het naaste doel der straf; van daar dat, welke bezwaren tegen dit stelsel geopperd mogen worden, de voorstelling, als of na eenen zekeren tijd de straf geen nut meer kon doen, daar, zoo binnen dien tijd geene verbetering waargenomen wordt, zij zeker in 't geheel niet zal plaats grijpen, vermits de straf allengs haren meesten invloed verliest, geheel onjuist is, en de daaraan vastgeknoopte bewering, dat ook niet na zekeren tijd ontslag moet worden gegeven, onafhankelijk van den duur bij het vonnis bepaald, eenvoudig op de bedoelde verwarring van de eenzame en de afzonderlijke opsluiting berust.

Integendeel, wanneer dit alles van eenig thans in toepassing gebragt stelsel kan worden gezegd, is het slechts van het zoogenoemd progressive stelsel, dat zich immers de verbetering, de opvoeding en vorming van den gevangene uitsluitend ten doel stelt.

Dit stelsel heeft zijnen oorsprong te danken aan het peinzen op verbetering door hen, die in de afzondering der gevangenen een dubbel gevaar zagen, ten eerste dat zij bij langeren duur zinsverbijstering moest veroorzaken, ten tweede dat zij ook bij gezonde zinnen door de afwezigheid van alle verzoeking aan den wil zijne veerkracht ontnemen zou, en den ontslagene voor de verleiding buiten de gevangenis moest doen zwichten.

Die personen hebben zich tot het stelsel van gemeenschappelijke opsluiting teruggewend, maar dat zoo trachten te wijzigen, dat het grootendeels zijne nadeelen verliezen zou.

Het doel, dat men met zulk een progressief stelsel wil bereiken, is, den gevangene door eene strenge tucht onder den indruk van de straf en tot het besef van zijn misdrijf te brengen, om hem daarna op te leiden en te oefenen, hem allengs nader aan de gewone plaats, die hij in de maatschappij moest innemen, te brengen, zijnen wil tegen verleiding te oefenen.

Eene gymnastiek van den wil is deze opleiding genoemd door sir WALTER CROFTON, den man die uit verschillende gewijzigde toepassingen der andere stelsels een geheel heeft gevormd, veelal naar

het land, waar hij het in werking heeft gebragt, het Iersche stelsel genoemd.

De straftijd wordt daarin in vier tijdperken verdeeld.

Het eerste is dat der cel. 't Is echter niet de cel der afzonderlijke opsluiting die hier gevonden wordt (en men doet dus verkeerd het progressive stelsel een gewijzigd stelsel van afzondering te noemen); zij nadert veeleer die van het oude Pennsylvanische stelsel.

Geene afzondering wordt toch bedoeld, maar eenzaamheid, die, geholpen door harde behandeling, zoowel wat arbeid als wat levensonderhoud betreft, den misdadiger moet kneden en murw maken, zijnen misdadigen wil moet breken, hem »terrasseren.«

In den beginne wordt den gevangene alle arbeid onthouden, om hem dien te leeren liefhebben door 't gevoel van het gemis; verder wordt hij van werk voorzien, dat echter steeds van dien aard is, dat het hem belang inboezemen noch hem afleiden kan.

Ook onderwijs wordt verschaft, gedeeltelijk om den gevangene te doen begrijpen wat men met hem voor heeft, en hoe hij de verdeeling van zijnen straftijd en het spoediger bereiken van het laatste tijdperk zelf in handen heeft.

Ofschoon nu ook in dezen eersten tijd reeds eenige progressie in de behandeling waar te nemen is, springt het in 't oog, dat deze niet lang kan worden voortgezet.

Men strekt het eerste tijdperk dan ook niet langer uit dan tot negen, bij goed gedrag slechts tot acht maanden.

Hierna vangt het tweede gedeelte van den straftijd, dat der gemeenschappelijke gevangenis, aan. Het is in vier afdeelingen gesplitst, die de gevangene achtereenvolgens doorloopt, na een zeker minimum van merken voor goed gedrag, ijver bij onderwijs en bij arbeid in elke klasse verdient te hebben.

Deze merken, met de voordeelen er aan verbonden, dienen voornamelijk om de wilskracht en zelfbeheersching van den gevangene te oefenen, hem door uitzigt op lotsverbetering, die aan elke der klasse verbonden is, tot goed gedrag aan te sporen.

Heeft hij nu de verschillende klassen der gemeenschappelijke gevangenis doorloopen, dan wordt hij in de tusschengevangenis, in eenen staat van halve vrijheid, overgeplaatst.

Hier moet de proef genomen worden of de behandeling in het vorige tijdperk vrucht gedragen heeft; tevens is deze inrigting een nieuw middel tot voorbereiding van den staat van vrijheid zoo als die, voorloopig voorwaardelijk, zal genoten worden.

Slecht gedrag heeft op beide trappen van het stelsel terugzetting ten gevolge. Dit brengt echter mede, dat de gevangene zoo lang in de gewone gemeenschap b. v. kan vertoeven, dat zijn straftijd tijdens zijne aanwezigheid daar verstrijkt. Dan gaat een voordeel der progressie dus verloren.

Eindelijk wordt de gevangene met een zoogenaamd »ticket of leave« begunstigd, dat hem behoudens politietoezigt en beperkende voorschriften voorwaardelijk de vrijheid verleent, die bij goed gedrag in geheele vrijheid overgaat, bij het geringste vergrijp of onregelmatig gedrag echter zonder vorm van proces te zijnen nadeele wordt opgeheven.

Welke nu overigens de voor- en nadeelen der onderscheidene stelsels mogen zijn, het progressive stelsel heeft dit eigenaardige: het is slechts geschikt voor straffen van langeren duur.

Wel meenen sommigen dat het ook op korte straffen van toepassing is, maar bedenkende dat voor de volledige toepassing het doorloopen van vier afzonderlijke klassen van straf, waarvan weer eene in vier onderdeelen gesplitst is, vereischt wordt, mag men met CROFTON tot het besluit komen, dat een tijdperk van ten minste vijf jaar voor de goede uitvoering noodig is.

In Ierland werd het stelsel eerst ook op straffen van drie jaar toegepast; doch men heeft daarvan afgezien. (1)

Daaruit volgt, dat bij de hier voorgestelde wet de vraag, of ook bij ons een progressief stelsel behoort te worden aangenomen, geheel onaangeroerd blijft. Voor kortere straffen heeft het stelsel der afzondering geenen mededinger, en moet al de beslissing over het geheele strafstelsel worden uitgesteld tot de behandeling van het nieuwe strafwetboek, reeds nu kan men voor de kortere straffen een beginsel aannemen.

In de zienswijze omtrent de mogelijkheid en noodzakelijkheid van de invoering van het cellulair stelsel voor 't geen het thans geldende strafwetboek correctionele straffen noemt, wordt gedeeld door de commissie, tot zamenstelling van een nieuw strafwetboek benoemd.

Met de invoering van hetgeen men zich met deze wet voorstelt te regelen, te wachten op het rapport dier commissie, is dus niet noodzakelijk.

Wenschelijk is het evenmin. De invoering van het Wetboek van Strafregt mag niet verschoven worden door groot gebrek aan cellen.

Men moet dus met kracht voortgaan cellen te bouwen, om zooveel mogelijk tegen het tijdstip der invoering gereed te zijn.

Dat bouwen nu is niet een werk van korten adem. In de eerste plaats vereischt het al de aandacht der daarmede belaste personen, zoodat er een tijdvak van eenige jaren voor in rekening mag worden gebragt. Daarenboven is het van belang de jaarlijksche begrootingen niet tot buitengewoon hooge cijfers op te voeren. Zonder belangrijke verhooging kan, als men naar een vast plan eenige jaren achtereen voortwerkt, veel tot stand gebragt worden. Intusschen kan men

---

(1) Zie onder anderen het verslag der gedelegeerden naar het penitentiair congres te Londen, in de *Staatscourant* van 3 Dec. 1872, blz. 4, midden. [Zie *Themis*, 1872, blz. 508.]

overwegen wat voor de langere straffen, hier niet geregeld, het meest wenschelijke geacht moet worden.

Het progressive stelsel, nog betrekkelijk kort in werking, kan niet gezegd worden door de ervaring geijkt te zijn. Men heeft dus de gelegenheid, cellen voor de kortere straffen bouwende, de elders verkregene ondervinding van het progressive stelsel te blijven gadeslaan, ten einde te zijner tijd ook op dit punt tot eene beslissing te komen.

Om nu echter cellen naar een vast plan te kunnen bouwen, moet men tot een besluit komen van den weg, dien men voor de toepassing der celstraf wil inslaan.

Eene berekening der behoeften (voor zooverre die met eenige zekerheid kan geschieden) is daarvoor in de eerste plaats noodig.

Die behoeften omvatten grootere cellulaire gevangenissen, en een zeker aantal cellen in iedere arrondissements-hoofdplaats.

De groote gevangenissen zijn voor de uitvoering der straffen van langen duur bestemd.

Hfer voornamelijk moet het cellulair stelsel volledig worden toegepast. Hier moet naauwkeurig en in alle bijzonderheden worden voldaan aan de eischen der wetenschap ten opzigte van de behandeling der gevangenen en toezigt op hen, van arbeid, godsdienstig en ander onderwijs, zoo als zij zich, steunende op de lessen der ervaring, hebben gevormd.

Dergelijke gevangenissen moeten op verschillende plaatsen verspreid worden aangetroffen; vermijding van te talrijke en te verre transporten is noodzakelijk.

Vooral moet het vervoer van gevangenen bij zeer korte straffen vermeden worden.

Daarom moeten in alle arrondissements-hoofdplaatsen cellen aanwezig zijn.

In de gebouwen met een gering aantal cellen kunnen niet alle bijzonderheden in het oog worden gehouden, kan niet voor elk onderdeel die zorgvuldigheid in acht worden genomen, welke bij langere straffen eene noodzakelijkheid is. Die tot kortere straf veroordeeld is heeft dan ook minder behoefte aan voortdurend toezigt, onafgebroken arbeid en geregeld voortgezet onderwijs; hij kan, juist om den korten duur der straf, ook niet geregeld daarmede worden voorzien.

Daarom moet ook het maximum der straf, in de arrondissements-cellen uit te voeren, betrekkelijk laag gesteld worden.

Eene voorwaarde moet hier zoo goed als elders vervuld worden: er mag niets geschieden in strijd met het stelsel.

Vordert dus de individuële vrijheid eene beperkende bepaling voor de kortste straffen, het doel van het stelsel der afzondering daarentegen de uitvoering van lange straffen in gevangenissen, die in alle deelen aan de strengste eischen van het stelsel voldoen, — voor de midden-straffen heeft men gemeend geene bindende bepaling te moeten

maken. Eerst wanneer met juistheid op grond der ervaring de behoefte aan cellen bekend zal zijn, en het stelsel algemeene toepassing vindt, zal ook een algemeen voorschrift voor de uitvoering kunnen worden gegeven.

Behalve de genoemde zijn cellen noodig voor hen die voorloopig in hechtenis worden gesteld.

Al wat ten voordeele van het stelsel van afzonderlijke opsluiting gezegd kan worden geldt ook daar, waar het op deze klasse van gevangenen wordt toegepast.

Ofschoon overhellende tot het denkbeeld om ook politiestraffen in afzondering te doen ondergaan, heeft men gemeend dat daaromtrent bij dit ontwerp geene beslissing mogt worden genomen.

De overweging, dat over den aard en de vereischten der politiestraf groot verschil van meening bestaat; dat het wijzigen der politiestraf niet dringend noodig schijnt, noch op zich zelf, noch in verband met de strekking van dit wets-ontwerp; dat eindelijk de toepassing van de afzondering op deze strafsoort welligt niet in overeenstemming zou zijn met hetgeen later door de commissie voor het strafwetboek zal worden voorgesteld, heeft tot onthouding op dit punt geleid.

Ten einde de behoefte aan cellen in elke arrondissements-hoofdplaats binnen de naauwste grenzen te bepalen, schijnt het raadzaam den duur der straffen in de arrondissements-gevangenissen in den regel te beperken tot eene maand. Geschiedt dit, dan zullen in die gevangenissen voor de uitvoering van bedoelde correctionele straffen en de afzonderlijke opsluiting van voorloopig in hechtenis gestelden noodig zijn ruim 710 cellen, voor de straffen van langeren duur worden dan ruim 1100 cellen gevorderd.

De bestaande gevangenissen stellen in vele arrondissements-hoofdplaatsen reeds nu de vereischte cellen voor de voorloopig in hechtenis gestelden en de tot niet meer dan ééne maand veroordeelden beschikbaar. In andere arrondissements-hoofdplaatsen zullen de noodige cellen moeten worden aangebragt ten deele door verbouwing der bestaande localen, in enkele door het stichten van nieuwe gebouwen.

De staat, bij deze memorie gevoegd, wijst aan, hoe die behoefte over de verschillende plaatsen is verdeeld.

't Is naauwelijks noódig aan te stippen, dat de daar voorkomende berekeningen slechts op vermoedens berusten en haren grond vinden in het gemiddeld getal gevangenen, in de laatste jaren aanwezig. Gedurende het bouwen echter, dat eenige jaren kan duren, en naar mate de invoering van het cellulair stelsel hare voltooijing nadert, zal de ondervinding leeren, welke de werkelijke behoeften zijn.

Gelijk reeds uit het voorgaande ter loops bleek, is het doel, dat men zich voorgesteld heeft, tot eenen zoodanigen toestand te komen, dat alle correctionele straffen, behoudens de noodzakelijke uitzonderingen, in afzondering worden ondergaan.

Daartoe schijnt het raadzaam, het maximum van duur der cellulaire straf tot drie jaar te verhoogen.

De verhouding tusschen de gemeenschappelijke en cellulaire straffen, wat haren duur betreft, blijft onveranderd. Ofschoon over de juistheid dier verhouding verschil van gevoelen bestaat, heeft de ondervinding niet geleerd, dat de hier te lande aangenomene tot slechte uitkomsten leidt. Daarenboven brengt het voorbereidend karakter van dit ontwerp de wenschelijkheid mede om liever de eindbeslissing aan het nieuwe strafwetboek over te laten.

Daarin zal waarschijnlijk de afzondering de grondslag van het gevangenisstelsel zijn, en wordt dus de duur der straffen in maanden en jaren celstraf uitgedrukt.

Bij het handhaven der bestaande verhouding zal deze wet dus nagenoeg alle correctionele straffen omvatten.

Thans is vijf jaar het gewone maximum, dat in het geval van herhaling van misdrijf en van art. 462 Code Pénal tot zes jaar en acht maanden kan worden verhoogd.

Slechts in een paar gevallen kan nog langere correctionele straf worden uitgesproken. Het zijn de gevallen voorzien bij art. 67, 2de en 3de lid van den Code Pénal en art. 206 *i. f.* juncto 205 der algemeene wet van 26 Augustus 1822 (*Stbl.* n°. 38).

Het bezwaar waartoe het eerste aanleiding zou kunnen geven, wordt daarenboven nog door art. 5 van dit ontwerp (zie de toelichting van dat artikel) weggenomen.

De uitbreiding tot drie jaar kan niet gezegd worden met het oog op de elders opgedane ondervinding te ver te gaan. In andere landen gaat men dikwijls nog verder.

In het strafwetboek voor het Duitsche Keizerrijk is bepaald, dat de afzondering tot drie jaar kan worden uitgestrekt; met de toestemming of op verzoek van den gevangene ook langer. De Oostenrijksche wet van 1 April 1872 stelt ook drie jaar als langsten tijd. In Denemarken heeft men den duur tot drie en een half jaar uitgestrekt, in Noorwegen tot vier jaar.

In Frankrijk is men angstvalliger geweest; bij de onlangs aangenomene wet is een jaar als maximum gesteld, trouwens niet ongelijk aan de wijze waarop hier te lande bij de invoering van het stelsel gehandeld is. Wel is de afzondering vroeger in Frankrijk bekend geweest, maar na vijf jaren werking door eene ministeriële beschikking in 1853 weêr opgeheven.

België levert nog steeds het voorbeeld van langdurig voortgezette celstraffen.

Eene veroordeeling tot twintig jaar gevangenisstraf wordt daar zoo uitgevoerd, dat de veroordeelde ten gevolge der opklimmende verkorting van straf negen jaar en negen maanden in afzonderlijke opsluiting doorbrengt.

De tot levenslange gevangenisstraf veroordeelden worden er gedurende de eerste tien jaren afzonderlijk opgesloten.

Het denkbeeld, dat aan dit ontwerp ten grondslag strekt, is echter nog niet aanstonds voor verwezenlijking vatbaar.

Het groote beletsel daartegen is het gemis van het noodige aantal cellen.

Een onbepaald voorschrift tot toepassing van de afzondering op de correctionele straffen kan dus nog niet in de wet worden opgenomen. Het moet naar mate het beschikbare getal cellen het vordert tot een gedeelte dier straffen worden beperkt.

Nu is het raadzaam voorgekomen, in overeenstemming met de tot hiertoe bij de invoering van het cellulair stelsel gevolgde wijze, het voorschrift van algemeene toepassing der afzonderlijke opsluiting aanvankelijk voor de kortere straffen te doen gelden.

Zoo is voorloopig als uiterste grens de duur van een jaar gemeenschappelijke, dat is zes maanden cellulaire straf, aangenomen.

Naar mate het getal beschikbare cellen grooter wordt, kan, door eenvoudige verandering van art. 1, tweede lid, van de wet allengs de verpligte toepassing worden uitgebreid.

In dat tweede lid is het woord *regel* gebruikt in plaats van: *verpligt*. Dit is geschied, eensdeels om verwijzingen naar andere artikelen, waarbij de verpligting gedeeltelijk weder zoude worden opgeheven (artt. 4 en 5), te voorkomen, anderdeels omdat men voor den tijd van overgang den regter niet geheel heeft willen binden.

De bedoeling der wet, dat voor een zeker gedeelte der straffen de afzonderlijke opsluiting zooveel mogelijk moet worden toegepast, is zóó kenbaar gemaakt, en tevens is voor bijzondere omstandigheden mogelijkheid tot afwijking van den regel gelaten.

Voor de langere straffen blijft de toepassing der afzondering geheel aan het vrije oordeel van den regter overgelaten.

Doch nog eene andere beperking is voorloopig noodzakelijk, daar de beschikbare cellen niet over alle arrondissementen zijn verspreid.

Werd reeds nu de verpligte toepassing van celstraf ook voor eene maand en minder in de wet opgenomen, men zoude tot het reeds gelaakte vervoer van gevangenen tot het ondergaan dier korte straffen moeten komen.

Dit is met te veel bezwaren verbonden. De regel in art. 17 uitgesproken, moet zooveel mogelijk worden gehandhaafd. Van daar dat voor alsnog de toepassing van afzondering op die korte straffen naar omstandigheden aan het oordeel des regters moet worden overgelaten, gelijk zij dat is bij de straffen van langeren duur.

Deze wet, hoewel het bovenvermelde beginsel aannemende, zal dan eene wet van overgang zijn, in zoo verre zij niet strekt om terstond dat beginsel in zijnen geheelen omvang in toepassiug te brengen, maar tot de verwezenlijking er van eenen nieuwen stap te doen.

In dien geest is art. 1 gesteld.

De afzonderlijke opsluiting ook voor te schrijven bij gevangenisstraffen die bij wanbetaling in de plaats van geldboeten treden, ligt in de consequentie van deze wet.

Voor het geval dat gevangenisstraf en geldboete beide zijn opgelegd, is aan de bepaling van art. 2, laatste lid, der wet van 22 April 1864 (*Staatsblad* n°. 29) eene algemeene strekking gegeven, echter onder dit voorbehoud, dat de gezamenlijk uitgevoerde hoofd- en subsidiaire straffen, wanneer de afzondering wordt toegepast, nimmer het thans als regel aangenomen maximum overschrijden mag.

De artt. 4 en 5 waken er voor, dat geene personen ongeschikt voor de afzondering, tot cellulaire straf zullen worden veroordeeld.

Het scheen raadzaam, den regter in deze niet te binden: aan de eene zijde kunnen de redenen die hem tot oplegging van gemeenschappelijke straf zullen nopen, van zeer verschillenden aard zijn, niet door den wetgever te voorzien, aan de andere zijde kan noch van hoogen ouderdom bijv., noch van jeugdigen leeftijd gezegd worden dat zij iemand onvoorwaardelijk ongeschikt maken voor afzonderlijke opsluiting. Alleen ten opzigte van den duur der celstraf is voor jeugdige veroordeelden een gebiedend voorschrift gegeven bij art. 5.

In verre de meeste gevallen zijn zij niet tegen langdurige afzondering bestand.

Wenscht nu de regter aan hen eene langere straf dan van zes maanden op te leggen, dan zal hij dit doen in het vooruitzigt, dat de veroordeelde zijne straf ondergaan zal in de gevangenis den Kruisberg bij Doetinchem.

Het maakte reeds eerder een punt van overweging uit, het maximum van leeftijd, waarop gevangenen in dat gesticht zouden worden toegelaten, te verminderen. Oorspronkelijk was als uiterste leeftijd die van twintig jaar bepaald: alras bleek, dat de gevangenis zóó haar eigenaardig karakter van gevangenis voor jeugdige veroordeelden niet konde handhaven. Daarop werd achttien jaar als maximum bepaald, maar ook nu nog bestaat een te groot gedeelte der bevolking uit volwassen personen, dan dat de uitkomsten aan de verwachting zouden kunnen beantwoorden.

Daarom bestaat het voornemen, zestien jaar als uiterste grens te stellen; in verband daarmede is de leeftijd in art. 5 dezer wet bepaald aangenomen.

In de gevallen, dat den regter niet reeds van de ongeschiktheid voor afzondering blijkt, maar deze zich eerst later openbaart, voorziet art. 15.

Het daar aangewezen middel heeft wel ten gevolge dat men soms tot eene afwijking komen kan van 't geen in het vonnis bevolen is, maar er schijnt geen meer afdoend middel te zijn om de mogelijke slechte gevolgen der afzondering te voorkomen.

Het middel van gratie toch kan slechts dienen om de straf te veranderen,

geldt niet voor tijdelijke opheffing der afzondering. Het helpt ook niet onmiddellijk, en in spoedeischende gevallen, waarvoor hoofdzakelijk de voorziening in dit artikel bedoeld zal gevorderd worden, zou het verzoek om gratie niet tijdig baten en dus niettemin tot eenen maatregel als de hier voorgeschrevene de toevlugt genomen moeten worden.

Daarenboven zou bij gebruikmaking van het middel van gratie het bezwaar opkomen dat, wanneer de toestand die de gemeenschap noodig maakte voorbij was, de gevangene niet in de afzondering terug gebragt kon worden zonder verkorting van zijnen overigen straftijd tot de helft Immers ten gevolge der gratie kon hij de straf van gemeenschappelijke opsluiting voor niet langer ondergaan dan hij bij vonnis tot afzondering veroordeeld was.

Werd nu de afzondering weer toegepast, men zoude met de straf zooals zij laatstelijk was, rekening moeten houden.

Nu is de bedoeling niet, dat men terstond tot eene overbrenging naar eene gemeenschappelijke gevangenis de toevlugt zal nemen, maar slechts de afzondering temperen, aan de ontstane bezwaren te gemoet komen, waartoe aanvankelijk bijv. het bezigen van den gevangene bij de huisdienst een voldoend middel zal zijn.

Blijkt dit niet geheel te voldoen, dan kan overbrenging in eene gemeenschappelijke gevangenis toegepast worden, die echter meestal slechts tijdelijk zal behoeven te zijn.

De noodzakelijkheid daartoe komt trouwens slechts zelden voor.

Het schijnt dan ook noch onvermijdelijk noch raadzaam voor de hier bedoelde gevallen eene evenredige verlenging der straf voor te schrijven.

De artt. 6, 7 en 9 behandelen in het bijzonder de voorloopig in hechtenis gestelden.

Art. 7 zal aan eene langgevoelde behoefte te gemoet komen.

Veelal gebeurde het toch dat iemand, tot eene korte cellulaire straf veroordeeld, maar voorloopig in eene gemeenschappelijke gevangenis in hechtenis, door het aanteekenen van hooger beroep, voorziening in cassatie of het indienen van een verzoek om gratie zijnen straftijd ingevolge het derde lid van art. 21 der wet van 29 Junij 1854 (*Stbl.* n°. 102) zag voorbijgaan, vóór dat hij naar eene cellulaire gevangenis was overgebragt.

In alle gevallen, waarin dit ongerief veroorzaakt wordt, is niet te voorzien; art. 7 doet het zooveel mogelijk.

De hardheid der voorloopige hechtenis zooveel mogelijk te matigen is het doel van art. 9.

Het laatste lid vooral bevat eene bepaling die door de billijkheid gevorderd wordt.

Voor het overige zijn de bepalingen der wet van 28 Junij 1851 (*Stbl.* n°. 68) betreffende de uitvoering der cellulaire gevangenisstraffen, in hoofdzaak in deze wet overgenomen.

Alleen ten opzigte van den arbeid en het bezoek is eenige wijziging gemaakt.

Het kan voorkomen, dat men het raadzaam acht den gevangene op grond van zijnen aanleg en zijne gewone bezigheden, van den gevangenisarbeid vrij te stellen.

De bepalingen omtrent de opbrengst van den arbeid zijn mede eenigzins veranderd.

Men heeft, erkennende dat het van belang is den gevangene een gedeelte der opbrengst van zijnen arbeid te laten genieten, hem daarop wèl het uitzigt willen geven, maar niet met den wetgever van 1851 de aanspraak van den gevangene op den voorgrond willen stellen en het regt van den Staat, die hem toch onderhoudt, eerst in de tweede plaats in aanmerking doen komen.

Al wat de verdeeling der opbrengst en de wijze van uitbetaling der uitgaanskas betreft, blijft aan eenen algemeenen maatregel van inwendig bestuur overgelaten.

Uit art. 13 is het getal der dagelijksche bezoeken weggelaten. Het voorschrift der wet van 1851 gaf meermalen tot bezwaar aanleiding, en verloor toch door de bepaling van art. 6, 2de lid, dier wet, veel van zijne kracht.

De grond van het voorschrift is de noodzakelijkheid om de gevangenen meermalen te bezoeken. Het schijnt voldoende dit beginsel in de wet uit te drukken, en aan eenen algemeenen maatregel van inwendig bestuur de nadere uitwerking van het beginsel en de toepassing daarvan zóó, dat het doel des wetgevers verwezenlijkt wordt, over te laten.

De reglementen voor de cellulaire gevangenis te Moabit bij Berlijn, schrijven eveneens »mehrere Besuche« voor. De nieuwe Oostenrijksche wet van 1 April 1872 stelt een minimum van twee bezoeken daags. Alleen voor de gevangenis te Bruchsal geldt eene bepaling als die der wet van 1851, behalve dat het getal bezoeken er op vier is gesteld.

In verband met het weglaten eener bepaling als in art. 6, tweede lid, der wet van 1851, voorkomt, moest eenigzins nader omschreven worden, welke personen behooren tot hen, die daar vreemden worden genoemd.

De beoordeeling, waar het openbaar belang het verleenen van toegang vordert, kan worden overgelaten aan hen, die bij de reglementen tot het afgeven van bewijzen van toegang in het algemeen worden aangewezen.

Als tijdstip van inwerkingtreding is de 1ste Januarij 1876 aangewezen. Tegen dien tijd zal aan de eerste behoefte aan cellen door deze wet geschapen, te gemoet gekomen zijn. In den loop van 1874 toch komen de in aanbouw zijnde cellen te Haarlem en Middelburg in gereedheid, terwijl het er op toegelegd zal worden, dat de vergrooting der cellulaire gevangenis te Utrecht in 1875 tot voltooijing kome.

De Minister van Justitie,
DE VRIES.

BIJLAGE.

VERGELIJKENDE STAAT van de bestaande cellen en van die, welke voor de uitvoering der cellulaire straffen tot ééne maand, benevens voor het afzonderlijk opsluiten der voorloopig in hechtenis gestelde personen in de huizen van verzekering en van arrest vermoedelijk vereischt zullen worden.

Arrondissement.	Cellen voor burgerlijke voorloopig in hechtenis gestelden.	Cellen voor militaire voorloopig in hechtenis gestelden.	Cellen voor burgerlijke en militaire veroordeelden.	Totaal.	Thans aanwezige cellen.	Te kort komende cellen.	Cellen voor de hierbedoelde gevangenen niet noodig.
Groningen	8	"	9	17	14	3	"
Winschoten	3	"	12	15	27	"	12
Appingedam . . .	2	"	7	9	27	"	18
Leeuwarden. . . .	23	3	12	38	"	38	"
Heerenveen	1	"	5	6	7	"	1
Sneek.	2	"	7	9	13	"	4
Assen	14	"	20	34	41	"	7
Zwolle	7	"	8	15	"	15	"
Deventer	2	"	6	8	12	"	4
Almelo	2	"	12	14	24	"	10
Arnhem	12	14	14	40	"	40	"
Nijmegen	5	"	10	15	"	15	"
Zutphen	1	"	5	6	"	6	"
Tiel	2	"	10	12	21	"	9
Maastricht	12	"	12	24	20	4	"
Roermond	4	"	13	17	52	"	35
's Hertogenbosch . .	12	20	15	47	66	"	19
Breda	7	"	9	16	"	16	"
Eindhoven	4	"	6	10	"	10	"
Middelburg	11	"	8	19	10	9	"
Goes	4	"	9	13	47	"	34
Zierikzee	3	"	5	8	"	8	"
's Gravenhage . . .	14	12	11	37	"	37	"
Leiden	6	"	5	11	"	11	"
Rotterdam	35	"	11	46	344	"	298
Dordrecht	3	"	7	10	36	"	26
Gorinchem	4	"	8	12	32	"	20
Brielle	3	"	4	7	"	7	"
Utrecht	12	"	19	31	186	"	155
Amersfoort	3	"	5	8	"	8	"
Amsterdam	50	"	42	92	208	"	116
Alkmaar	6	"	6	12	"	12	"
Hoorn	6	"	6	12	"	12	"
Haarlem	15	20	7	42	10	32	"
Totaal . .	298	69	345	712	1197	283	768

Voor 70 cellen te Utrecht zijn reeds gelden toegestaan; zij worden dus als bestaande cellen medegerekend.

Evenzoo die te Haarlem en te Middelburg.

De aanleg van den in aanbouw zijnden vleugel te Haarlem is er op berekend, dat later door veranderde inrigting het getal cellen kan worden verdubbeld of verdriedubbeld.

Te Middelburg wordt de westelijke vleugel der gevangenis tot cellengebouw ingerigt, waarin aanvankelijk 10 cellen worden gebouwd, welk getal later zoo noodig tot het dubbele kan worden gebragt.

De als te Groningen aanwezig opgegeven cellen zijn eigenlijk slechts vertrekken, zoo goed mogelijk voor de toepassing van afzonderlijke opsluiting ingerigt. Zij kunnen tijdelijk dienst doen, maar zullen eens door goede cellen vervangen moeten worden.

Ten gevolge der veranderde militaire indeeling zal 's Gravenhage meer, 's Hertogenbosch minder cellen noodig hebben. Eerst later kan blijken hoeveel.

De uitkomsten, door dezen staat opgeleverd, zijn de volgende. Voor de daarbij bedoelde straffen en voor de afzondering van preventief gevangenen zijn in het geheel 712 cellen noodig. De meeste daarvan zijn in de bestaande gevangenissen aanwezig. Andere arrondissementsgevangenissen echter missen, zoo als zij thans zijn ingerigt, de noodige cellen, ten getale van 283, welk getal alzoo in de arrondissementshoofdplaatsen door aanbouw moet worden verkregen.

De 768 cellen in de laatste kolom uitgetrokken, zijn voor de veroordeelden tot langere straffen beschikbaar.

—Tot grondslag der vorenstaande berekening is genomen het gemiddeld getal te gelijk aanwezige veroordeelden tot niet meer dan ééne maand cellulaire of twee maanden gemeenschappelijke gevangenisstraf over de jaren 1867—1871.

Rekenende, dat door elkander elke straf, vallende binnen die grenzen, de helft van het maximum (dus 15 dagen cellulaire straf) bereikt, is men tot de gegeven uitkomsten geraakt.

Voor de berekening van het getal cellen, voor de langere straffen noodig, is dezelfde weg gevolgd.

Dit leidde tot de volgende uitkomsten:

Voor de straffen van 1 maand tot 1 jaar cellulair zijn noodig ongeveer		860	cellen.
Gevangenen gemiddeld jaarlijks aanwezig te Hoorn (veroordeeld tot twee jaar en meer) ongeveer . .	290		
Te Woerden ('s Hertogenbosch) correctioneel veroordeelden voor denzelfden tijd	60		
Te Leiden (militairen als boven)	45		
Te zamen	395		
Waarvoor dus noodig zijn		198	cellen.
Totaal . .		1058	cellen.

Rekent men nog een vijftigtal cellen voor mogelijke opeenhooping, dan komt men voor de langere straffen tot een totaal van ruim 1100 cellen.

Trekt men hier af de 768 cellen in de laatste kolom van den boven medegedeelden staat uitgetrokken, die voor de langere veroordeelingen beschikbaar zijn, dan blijkt dat het tekort ter tenuitvoerlegging van langere straffen op plus minus 340 kan worden gerekend. Wanneer alzoo nog twee groote cellulaire gevangenissen gebouwd worden, elk van 200 of 220 cellen (waarvan in elk een 30- of 40-tal voor de kortere gevangenisstraffen en voor de voorloopig in hechtenis gestelden in dat arrondissement bestemd moeten worden) zal in de behoefte zijn voorzien. Die beide groote gevangenissen zullen het doelmatigst in het noorden en oosten des lands worden gebouwd.

Die Reform des Gefängniswesens in Deutschland is een geschrift van K. Fulda, Kreisger. Rath in Marburg, dat reeds in 1872 te Kassel uitgekomen is en dat alleen wegens de groote staatkundige gebeurtenissen in Duitschland eenigzins aan de aandacht ontsnapt schijnt.

Nadat het Duitsche Rijk in het bezit van eene gemeenschappelijke Strafwetgeving gekomen is, behoorde ook volgens schrijvers inzien, eene algemeene Duitsche Rijkswet over het gevangeniswezen zich daarbij aan te sluiten. Reeds in de zitting van den Noordduitschen Rijksdag van 4 Maart 1870 was een besluit van dezen inhoud genomen: „den Bundeskanzler aufzufordern eine Vorlage des Bundesrathes herbeizuführen, durch welche die Volstreckung der Freiheitsstrafen gesetzlich geregelt und die Einsetzung einer Bundesbehörde angeordnet werde, welcher die oberste Aufsicht über die sämmtlichen Angelegenheiten der Straf- und Besserungsanstalten obliege.“

Dat besluit heeft tot dusverre geen gevolg erlangd; ook is van geen dergelijke beslissing meer vernomen; de mannen van het vak in Duitschland brengen echter het besluit van den Noordduitschen Bond in herinnering, alsook de wenken, die de heer Fulda in zijn opgemeld geschrift over de zaak geeft. „Men zal het met den schrijver wel volkomen eens zijn, zegt o. a. de *Allg. Strafr. Zeit.*, en tevens, dat eene krachtige doorzetting van het eenmaal aangenomen stelsel alleen dan mogelijk zal zijn, indien de gezamenlijke strafinrigtingen van Duitschland uit een centraal punt worden geleid en aan een algemeen toezigt onderworpen.“ De heer Fulda wijst er op, dat in Oostenrijk, in Nederland, in Denemarken en in andere landen de minister van justitie de hoofdleiding met het beste gevolg in handen heeft; dat het gestadige oppertoezigt van de strafinrigtingen door het ministerie van justitie tot een waarborg voor de gevangenen strekt, dat zij niet aan de willekeur van ondergeschikte besturen blootstaan, maar met billijkheid en regtvaardigheid worden

behandeld. De schrijver meent tevens, dat eene hervorming van het gevangenisstelsel in de hand kan worden gewerkt door het aanstellen van een algemeenen Inspecteur, die in regtstreeksche betrekking tot den minister van justitie staat.

Bij de voorbeelden, die de schrijver — een groot voorstander van het cellulaire stelsel — uit het buitenland bijbrengt, beroept hij zich bijzonder ook op die uit Nederland. De heer VON ORELLI, dat geschrift besprekende, meent dat het uitstellen tot dus verre van de regeling der zaak in Duitschland die goede zijde heeft, dat men het aan te nemen systeem op afdoende wijze onderzoeken kon: dat hij voor het CROFTON'sche stelsel gestemd is, blijkt wel uit zijne kritiek. Hij besluit intusschen met de volgende woorden van den heer FULDA:

„Von dem deutschen Reichstag ist zu erwarten, dass er dem Gefängniswesen seine volle Aufmerksamkeit zuwendet und, den Beschluss des norddeutschen Reichstages vom 4 März 1870 wiederaufnehmend, den Ausgangspunkt einer Reihe nützlicher und nothwendiger Reformen auf diesem Gebiet eröffnet, das Strafgesetzbuch für das deutsche Reich durch eine reine und vollendete Durchführung der Strafvollstreckungstheorie zu einem Werk gestaltet, wie es den Anforderungen der Wissenschaft, des Lebens, dem Verlangen des deutschen Volkes und einer höheren sittlichen Weltordnuug entspricht. Diese Einführung einer einheitliche Gefängnissverwaltung wird den Schlusstein unserer grossen nationalen Codifikationen bilden und der Blüthe der Strafrechtswissenschaft eine neue, alle Kräfte zu gemeinsamer Arbeit sammelnden Grundlage verleihen."

De regtsgeleerde commissie van den Duitschen Bondsraaad heeft, in het laatst van Februarij jl., hare beraadslagingen ten einde gebragt, niet alleen over het ontwerp voor een Rijks-wetboek van Regtsvordering, maar ook over dat van het nieuwe Rijks-wetboek van Strafvordering. Pruissen heeft, op aandrang van de zuidelijke Staten, afgezien van zijn voorstel tot invoering der regtbanken van schepenen in plaats van de jury. Alleen aan den tot dusver alléén regtsprekenden regter zullen schepenen worden toegevoegd. Voor het overige zal het leeken-element, gelijk tot nu toe het geval was, alleen in den vorm der jury, aan de regtspraak deel nemen.

THEMIS,

REGTSKUNDIG TIJDSCHRIFT.

DERDE VERZAMELING,

Vijfde Jaargang.

XXXVe Deel, — TWEEDE STUK.

STELLIG REGT (NEDERLANDSCH).

STAATSREGT. — *Het wetsontwerp tot intrekking der bijzondere bescherming, dusver aan de jagt en het jagtbedrijf verleend*, door Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA, Lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal en van het Provinciaal Geregtshof in Drenthe, te Assen.

Gaarne voldoe ik aan het verzoek van de geachte Redactie van *Themis* om daartoe betrekkelijk het een en ander mede te deelen.

Het wetsontwerp is bekend.

Het werd met memorie van toelichting en bijlagen opgenomen in *Themis* van Dec. 1873 nº. 4, bl. 582.

Het gaat uit van het beginsel van regt voor allen en rust op beginselen van regtvaardigheid en waarheid; het is een deel van den strijd tegen privilegie en bescherming.

Het wetsontwerp bedoelt het communistische weg te nemen, dat de beoefenaars van de jagt, naar de thans geldende wet, in aanspraak nemen, daar zij het wild, waarop zij jagen en zich vermaken te schieten, laten opvoeden en onderhouden door en ten koste van anderen, door en ten koste van grondeigenaren en grondgebruikers, die er geen belang bij, maar grooten last van hebben en die dikwijls zelf behoeftig zijn.

Het w. o. bedoelt eindelijk eens uitvoering te geven

aan art. 641 van 't B. W., dat eene zeer milde verbetering van wetgeving bevat van art. 715 C. N.

Het w. o. bedoelt, naar ons Burgerlijk Regt, het bemagtigen van wild mogelijk te maken en te houden voor de eigenaars van den grond, waarop zich het wild bevindt, aan wie het nimmer had moeten zijn ontnomen.

Het w. o. eindelijk bedoelt den menschen het regt te geven om de voortbrengselen van hun' arbeid, van hun' geest, van hunne nijverheid ook tegen dieren te verdedigen.

Het werd, behalve bij de jagtliefhebbers, gunstig ontvangen zelfs met de leemten, die er dusver in zijn, waaronder die, dat daarin de eigendom nog niet genoeg beschermd wordt

De jagtliefhebbers en voorstanders van de jagt (bijna de eenige tegenstanders) zien natuurlijk met weerzin en leede oogen getornd aan de bijzondere bescherming, die hunne liefhebberij geniet.

Dit was te verwachten.

Hoezeer 't individualisme al groot moet zijn om zulke voorregten te durven beweren en te willen houden ten laste en ten bezware van tegenstrevende medeburgers!

Er zijn ongeveer 5000 jagers (in 1868, 1869, 1870, 1871 en 1872 zijn van 5000 tot iets meer dan 6000 acten uitgegeven, zie staten mem. van toel. w. o. hoewel niet eens alle acten jagers zijn), en ongeveer 2 millioen landbouwers!!!

Wanneer minder bedeelde standen der maatschappij iets onvergolden als regt willen hebben van beter bedeelde standen, dan wordt hun al heel spoedig verweten „dat het communistisch is" maar is het communisme van de jagtwet niet veel meer af te keuren, omdat hier het voordeel wordt genomen door beter bedeelde standen en omdat het met tegenzin en schade wordt gegeven?

Zelfs is de tegenstand niet zoo bedaard, zoo kalm in den vorm als die voorkomt tegen andere verbeteringen in onderwerpen van wetgeving, welke onderwerpen wellicht geacht konden worden belangrijker te zijn.

Een minder aangename, satyrieke toon zelfs is daarvan somtijds het gevolg, zooals die kan worden waargenomen in

de *Arnhemsche Couranten* van 3, 6 en 8 Dec. 1873, nos. 6123, 6126, 6127, van 20 Januarij 1874, no. 6161 en 7 Mei 1874, no. 6201, in het *Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage*, in de *Venloosche Courant* (1).

Maar HOGENDORP zeide reeds in zijne *Bijdragen tot de Huishouding van Staat*, II, bl. 167:

„Alle deliberatiën over de jagt gaan gepaard met eene drift, aan deze liefhebberij eigen."

Het blijkt dan ook niet zelden uit het gehalte der argumenten, dat ze voortvloeijen uit die drift, waarvan HOGENDORP spreekt.

Het verzet van de jagtliefhebbers heeft zich voornamelijk geuit in een adres van J. P. CROMMELIN en cons. van Amsterdam, die dat adres ter teekening aan alle jagtliefhebbers in het vaderland in alle provinciale couranten hebben aangeboden, en echter is het na dien drang slechts geteekend door 795 jagtliefhebbers (2).

---

(1) Het komt mij voor niet verstandig, noch voorzichtig te zijn van jagtliefhebbers en voorstanders der jagt om satyre te gebruiken tegen hen, die zonder eenig belang, uit diep gevoelde overtuiging, de bescherming, die de jagt geniet, bestrijden, want de jagers en de jagtliefhebbers zijn op dat punt zeer kwetsbaar, zoo als met onnavolgbare satyre is aangetoond in „HERRN PETERMANNS „Jagdbuch oder Skizzen und Abenteuer aus den Jagdzügen des HERRN PETER„MANN und seine Freunde. Zum Nutz und Frommen aller Jäger und Jagd„liebhaber herausgegeben, und mit vielen Bildern geziert", in 5 deelen, in 4o. uitgegeven te Munchen, bij BRAUN en SCHNEIDER en in 't Engelsch en in 't Fransch vertaald.

(2) Deze 795 onderteekenaren komen uit de volgende provinciën:

Uit Gelderland	175
„ Zuid-Holland	108
„ Noord-Holland	99
„ Utrecht	87
„ Zeeland	86
„ Drenthe	80
„ Noord-Brabant	54
„ Overijssel	45
„ Friesland	41
„ Groningen	19
„ Limburg	2
	795

Uit deze opgaaf blijkt ook eenigzins de vergelijkende omvang der jagtliefhebberij in de verschillende provinciën.

Opmerkelijk is het, hoe sedert de deliberatiën over de wetten van '52 en '57 de denkbeelden reeds zijn vooruitgegaan.

Toen kwamen de jagtliefhebbers in hunne requesten aan de Kamer nog voor hun belang op „als jagtliefhebbers".

Thans verzwijgen zij die hoedanigheid, als te regt oordeelende, dat dat geen regt meer kan geven.

Het w. o. werd in 't algemeen gunstig beoordeeld in de hier volgende tijdschriften en dagbladen:

In *de Economist* van Jan. 1874, bl. 33 en volgg., door Mr. L. U. DE SITTER, Lid van de Arrond. Regtb. te Sneek.

Dezelfde schrijver had reeds in *de Economist* van 1871, Aug., Sept., bl. 671, met klem van redenen, de dringende noodzaak van de afschaffing der jagtwet betoogd; hij beoordeelt nu het w. o. en de mem. van toel.; onder zeer vele opmerkelijke en belangrijke punten komt dit voor, dat de stelling in de mem. van toel., dat de overtredingen van de jagt zeer veel meer zijn, dan die der visscherij, hier bewezen wordt.

In *de Economist* van Februarij 1874, bl. 170, door F. W. C. KOKER.

Dezelfde schrijver had reeds in *de Economist* van 1864, blz. 181, de bescherming van de jagt bestreden; ook hij bewijst, evenals Mr. DE SITTER, dat de overtredingen der jagtwet zeer veel meer zijn dan die der visscherij.

In *het Leeskabinet* 1874, bl. 149, in de maandelijksche kout, die de reden opgeeft, nl. vrees voor invloedrijke jagtliefhebbers, waarom nog niet meer adressen tot ondersteuning bij de 2de Kamer inkomen, waarover later.

In eene reeks van vijf artikelen in de *Nieuwe Rotterdamsche Couranten* van 6 Jan. 1874 n°. 6, van 8 Jan. n°. 8, van 10 Jan. n°. 10, van 13 Jan. n°. 12 en van 14 Jan. n°. 13.

Deze artikelen bevatten veel lezenswaardigs en vele behartigingswaardige wenken, waarvan in deze zaak en bij dit w. o. kan worden gebruik gemaakt.

In eene reeks van vier artikelen in *de Standaard* van 5 Jan. 1874 nº. 543, van 8 Jan. 1874 nº. 546, van 13 Jan. 1874 nº. 550 en van 15 Jan. 1874 nº. 552.

Ook deze artikelen bevatten zeer veel belangrijks vooral in het geschiedkundige, echter merk ik op, dat de uitdrukking in de mem. van toel., tegen de stroopers, meer bijzonder doelt op hen, die wild op eigen grond bemagtigen; ook is niet beweerd, dat stroopers volgens de wet niet moesten worden vervolgd, maar alléén, dat de bepaling geen' zedelijken steun heeft in de volksmeening; de schrijver zal dus wel met den steller dier memorie kunnen instemmen, dat wel degelijk nadere voorzieningen voor het eigendomsregt en de veiligheid worden voorgesteld; maar het bemagtigen van wild in het donker en op Zondag kan moeijelijk worden beperkt.

In het *Utrechtsch Prov. en Stedelijk Dagblad* nu en dan en in eene reeks van artikelen van een Utrechtsch jagtliefhebber in antwoord aan de *Arnhemsche Courant.* In de nos. van 3 Sept. 1873, van 4 en 12 Nov. 1873, van 3 Jan. 1874 no. 3, van 13 Jan. 1874 nº. 13, van 31 Januarij 1874 nº. 31 en van 10 Feb. 1874 nº. 41.

Deze artikelen zijn meer praktisch; daaruit blijkt onder meer, dat de nu geldende wet zelfs in haar eigen stelsel niets hoegenaamd deugt.

Aan den Utrechtschen jagtliefhebber is wederom in het *Bijblad tot de Landbouw Courant* 1874, no. 11 bl. 123, geantwoord door een Gelderschman,

die beweert, dat de geldende jagtwet niets deugt, maar zegt van het w. o. »le remède est pire que le mal« omdat de eigendom nog niet genoeg beschermd wordt.

In de *Haagsche Nieuwsbode* van 6 en 7 Febr. 1874 no. 348 en 349.

De schrijver toont aan, dat eene jagtwet noch uit juridisch, noch uit economisch oogpunt te verdedigen is.

In het *Weekblad van het Regt* no. 3650 van 20 Nov.

1873 door Mr O. Q. VAN SWINDEREN, lid van de Arr. Regtb. te Groningen, met verwijzing naar zijn vroeger geschrift „het Leeken-element enz., bl. 41"

alwaar de schrijver zich ergert over de zware straffen wegens overtredingen der jagtwet, *„waarin de regtsovertuiging des volks geen misdrijf ziet"*.

In de *Prov. Drentsche en Asser Courant* nu en dan en in no. 6 van 8 Jan. 1874, door Jonkhr. H. I. P. v. D. WIJCK, heer van de oude havezathe „de Klencke".

De schrijver zegt, dat de jagtopzieners zelfs verhinderen het verjagen der kraaijen met los kruid, dat een ander het wild, dat men voedt, in den zak steekt, dat de jagers dwars door de boekweit loopen en dat ieder op zijn grond moet blijven; zijn leus is: „regt voor allen."

In de *Zutphensche Courant* van 2 April 1874 in een brief van Dr. W. C. H. STARING, eerelid van de Afdeeling Zutphen der Geldersche M. van Landbouw aan die afdeeling.

Deze brief is zeer belangrijk; de schrijver zegt onder veel meer: „Met fijn gesponnen redeneeringen zoekt „men ons wijs te maken, dat zich de staat ten voor„deele van het algemeen met het toezigt op de jagt „blijft belasten. Al dadelijk valt het moeijlijk te be„grijpen, dat het algemeen geriefd kan zijn met eene „wet, die in één jaar 2800 bekeuringen, achtervolgd „door vonnissen en 400 transactiën, noodig heeft doen „zijn, die de rechtbanken een groot gedeelte van hun „tijd heeft doen verbeuzelen aan het onderzoeken van „en vonnissen in jagtzaken en evenwel niet bij machte „is om de liefhebberij van stroopen te verminde„ren" enz.

In de *Middelburgsche Courant* van 11 December 1873 nº. 294, waarin onder meer voorkomt:

„de bescherming van het jagtvermaak strijdt tegen „het regtsbegrip en tegen het beginsel der integriteit „van het eigendomsregt;" de schrijver is echter in eene zwaarmoedige stemming, heeft tot opschrift van zijn

artikel en telkens tot referein: „trop beau pour réussir"; hij vreest, dat de kamer het niet zal aannemen.

In de *Landbouw Courant* doorgaans, in zeer vele nummers, door de redactie en door wijlen Dr. H. C. VAN HALL, terwijl in het Bijblad alle stukken, requesten, deductiën enz. betrekkelijk het w. o. worden medegedeeld.

Van wijlen den heer Dr. H. C. VAN HALL vindt men nog een stuk in no. 47 van 20 Nov. 73,

waarin hij het bewijs levert, dat de bepaling omtrent het dooden van schadelijk gedierte verkeerd en willekeurig wordt uitgevoerd en geheel onvoldoende is.

In het *Deventer Zondagsblad* van 9 Nov. 1873, geteekend Mr. W. F. SCHOOK.

waar de dwaasheden der wet van 1857 worden opgegeven, als daar zijn niet jagen op Zondag, op spoorsneeuw, na zonsondergang, onmogelijke vangst van snippen, onderscheiding van wild, vervoer van nachtegalen (art. 21), het gecalangeerde afnemen, in beslagneming op f 10, transactiën enz. enz., — in Spanje is de jagtwet met de Bourbons verdwenen, enz. enz.

In het *Zondagsblad* voor Dordrecht en omstreken van 11 Januarij 1874, no. 28,

waar betoogd wordt, dat de gansche wet van 1857 alléén strekt tot voordeel en genoegen der jagtliefhebbers en dat ze in vele gevallen kwelling is der ingezetenen.

In de *Kamper Courant* nu en dan, vooral in die van 16 Nov. 73 no. 3792.

In het *Weekblad van Haarlemmermeer en Omstreken* van 5 Dec. 1873 no. 49.

In de *Uilenspiegel*, humoristisch satyriek weekblad, nu en dan en in die van 7 Febr. 1874 (monoloog met Diana).

In het *Weekblad van en voor Oostermoer en Zuidenveld* van 14 Febr. 1874 no. 7.

In de *Veendammer Couranten* van 25 en 27 Nov. 1873.

In de *Winschoter Couranten* nu en dan en in die van 26 Nov. 1873 no. 95.

In de beide *Groninger* en in de *Friesche Courant*.

In de *Hoogeveensche Courant.*

In de *Meppeler Courant.*

In de *Franeker Courant* van 28 Dec. 1873 no. 104.

In het *Paleis van Justitie* van 24 Nov. 1873, no. 47 en van 23 Februari 1874 no. 8.

In het *Algemeen Handelsblad* van 29 Nov. 1873 no. 13276

wordt in een ingezonden stuk van W. het w. o. wel in 't algemeen goedgekeurd, maar wordt beweerd, dat het niet ver genoeg gaat; de heerlijke en onder de wet van 1814 van den grond gescheiden jagtregten moeten ook worden afgeschaft, in welken geest een wets-ontwerp wordt medegedeeld, waarin alles zonder schadeloosstelling en zonder bij verkregene regten stil te staan wordt afgeschaft.

In de *»brieven uit Zuidenveld en belendende streken* XXXV» in de *Prov. Gron. Courant* van 11 Nov. 1873:

de schrijver zegt, dat de landbouwers vol goede hoop zijn, dat het wets-ontwerp wet wordt.

In het *Platteland*, *Weekblad voor grondeigenaars en landbouwers*, uitgegeven door F. R. Corten, te Maastricht, van 23 en 30 April, nos. 4 en 5.

In het *Weekblad van het Regt*, no. 3711—11 Mei 1874:

de redactie dringt er op aan om eenvoudig het beginsel van art. 641 B. W. tot waarheid te maken.

Zeer opmerkelijk is, dat, toen de Minister van Lilaar in 1869 de beschouwingen vroeg van Gedeputeerde Staten der provinciën over in de jagtwet te brengen wijzigingen, de Gedeputeerden van Drenthe en Overijssel, provinciën, waar zeker niet het minst gejaagd wordt, eene wetgeving hebben aangeraden en wenschelijk geoordeeld zoo als in het w. o. vervat.

Het w. o. werd bestreden in de navolgende dagbladen:

In de *Nieuwe Arnhemsche Courant* 883 en 884 van 17 en 18 Nov. 1873:

de indiening geschiedt — zoo heet het daar — om

op verkiezingen te werken; stroopers zijn schurken broodjagers niet veel beter; niet alle wild is schadelijk; de schade voor den landbouw is zoo erg niet enz. enz., schapen doen veel meer kwaad aan landbouw en ontginning!

In het *Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage* van 11 Nov. 1873 nº. 267:

Het w. o. is verkeerd; door afschaffing van de jagt zullen adellijke en rijke familien zich niet meer op het land vestigen, maar buiten 's lands gaan, omdat ze hier geen jagt meer vinden.

In de *Arnhemsche Couranten* van 3, 6 en 8 Dec. 1873 nºs. 6123—6126 en 6127 en van 20 Jan. 1874 nº. 6161 en van 7 Maart 1874 nº. 6201.

Bij den minder aangenamen toon, waarin deze artikelen zijn gesteld, sta ik niet stil; er wordt betoogd, dat er andere motieven zijn dan jagtliefhebberij (waarover hij niet spreekt) om het wild te beschermen; dat de regtsgrond in de memorie van toelichting opgegeven niet deugt; dat een hoofddoel van eene jagtwet is, het vernielen en uitroeijen tegen te gaan van alle diersoorten, die niet tot de klasse der tamme en huisdieren behooren, enz.: daaruit maakt de schrijver verkeerde redeneringen en gevolgtrekkingen, die daarop logisch nog niet eens gegrond kunnen zijn; — de stelling is geheel onjuist; in het later mede te deelen adres uit Beerta wordt teregt aangetoond, dat, indien er geene jagtwet is, er ook geene wet noodig is tot bescherming van enkele diersoorten; de zorg voor het behoud van nuttige en de vernieling van schadelijke dieren en het oordeel, wat schadelijke, wat nuttige dieren zijn (een oordeel trouwens verschillend in iedere localiteit) moet geheel aan de landbouwers en aan de grondeigenaren, die ze zelf voeden, worden overgelaten; zij hebben daarop regt, zij hebben regt dat de staat zich daar niet inmenge.

En al was het ook dat de staat zich daarin zou moeten mengen, hij zou dit kunnen doen zonder eenige bescherming aan het jagtbedrijf te verleenen.

Maar de *Arnhemsche Courant*, die in de artikelen van den „Utrechtschen jagtliefhebber", in de Utrechtsche couranten boven aangehaald, geheel wederlegd wordt, is gezocht, onnatuurlijk, is niet in haar liberaal element; in haar no. van 30 Nov. 1871 no. 5504 heeft zij als het ware den veldtogt tegen de jagtwet geopend door alle argg. en nog sterker dan in onze mem. van toel. uit een te zetten en iedereen op te roepen om in dien veldtogt mede te strijden, hare kolommen aanbiedende om artikelen tot bestrijding op te nemen, welk art. toen als een zeker manifest in alle bladen van eenig belang is overgenomen of vermeld (zie o. a. *Weekblad van het Regt* 4 Dec. 1871 no. 3394) en eindigt met den raad aan den Minister van Justitie om, in plaats van wijziging van de jagtwet, eenvoudig eene wet in te dienen van een enkel art. luidende:

„de wet van 13 Junij 1857 (S. B. 87) is afgeschaft."

De *Arnhemsche Courant* was alzoo toen radicaler dan ons voorstel; dat de *Arnhemsche Courant* in de bestrijding van het w. o. niet in haar element is, blijkt ook uit het empressement, waarmede zij in no. 6210 van 18 Maart 1874 onder Arnhem de reden van aanvankelijk minder gunstige ontvangst van het w. o. in de afdd. der 2de K. aldus opgeeft: „er zijn in de kamer „30 jagtliefhebbers, de katholieken vinden het ontwerp „te modern, de adelijken en aanzienlijken willen het „privilegie niet missen enz." De houding van de *Arnhemsche Courant* (de oudste der liberale bladen, waaraan de liberale zaak zooveel verpligting heeft) in het bestrijden van een w. o., dat zij uitlokte, is treurig;

de schrijver van „de maandelijksche kout" in Leeskabinet 1874 no. 2 ergert zich daarover in deze woorden:

„Hoe het voor een blad als de *Arnhemsche Courant* „mogelijk is een zoo door en door liberaal voorstel als „dat van de H.H. Gratama c. s., een voorstel zoo „geheel in overeenstemming met de eischen van den „tijd, met de belangen van den landbouw te bestrijden

„en dat nog wel op eene wijze als zij deed, is ons „een raadsel; die oppositie herinnert ons aan het versje „van de GENESTET:

LIBERAAL.

„„Wij zijn ontzag'lijk liberaal
„„Wij laten ieder vrij
„„In doen en denken, kunst en taal;
„„Wij zeggen vrij en blij!.....
„„Dom volkje dat niet denkt als wij
„„En wroet voor zijn partij
„„Dat hen de duivel haal.....
„„Wat zijn wij liberaal!

„Die oppositie van liberale zijde is vooral betreurens- „waardig, omdat men waarlijk geene buitengewone mid- „delen behoeft aan te wenden om het w. o. te doen „vallen; onze vertegenwoordiging duldt nog niet, dat „men de privilegiën der bevoorrechte klassen aantast; „zij, die den geldmannen het voorregt van plaatsver- „vanging en nummerverwisseling niet wilde ontnemen, „zal ook het privilegie der jagt, dat overblijfsel uit den „tijd der heerlijke regten, niet intrekken, hoe zeer dit „ook in *het algemeen belang* zou zijn" enz. (Vergel. het adres v. D. HUCHT later.)

In de *Nieuwe Middelburgsche Courant* van 7 Jan. 1874, no. 2, in een hoofdartikel geteekend d. J.

Het is zeer kort: er wordt bezwaar gemaakt, dat schending van nog bestaande Heerlijke Jagtregten inkomstig slechts tot eene burgerlijke actie aanleiding zal geven; de schrijver meent daarin eene tegenstrijdigheid te zien, hij keurt het ontwerp sterk af en zegt, dat de eigendom in allen gevalle niet voldoende beschermd wordt.

In de *Prov. Groninger Courant* van 17 Nov. 1873, nº. 269, wordt in een ingezonden artikel door Mr. S. MENALDA het w. o. afgekeurd.

De afkeuring berust grootendeels op de gronden zoo even vermeld.

In de *Tielsche Courant* is het ontwerp afgekeurd.

In de *Venloosche Courant* van 29 Nov. 1873, no. 48, insgelijks.

Het stuk is in een minder aangenamen toon gesteld, het is kort en zonder motieven; opmerkelijk is het, dat de schrijver erfdienstbaarheden ten behoeve van personen erkent!

In *de Tijd* van 24 Maart 1874, no. 8136, wordt, nadat vroeger minder ongunstig over het w. o. was gesproken, hetzelve meer stellig afgekeurd, echter zeer kort.

De schrijver zegt, dat het w. o. noch de regten van den grondeigenaar eerbiedigt, noch de bestaande regeling der jagt door eene betere vervangt.

Vele bezwaren in deze stukken tegen het w. o. ingebragt vervallen reeds, wanneer het wordt aangevuld met meerdere en strengere bepalingen tot bescherming van den eigendom.

Mogt ik mij in de juiste opvatting en beoordeeling van de gevoelens der Redactiën van tijdschriften en dagbladen en schrijvers vergist hebben of enkelen niet hebben vermeld ('t geen bij het groote aantal ligt mogelijk is) ik geef aan haar in overweging er op terug te komen.

De zaak kan er slechts door winnen.

Tot ondersteuning van het w. o. zijn bij de 2de Kamer en bij de Regering verschillende adressen ingekomen, welke wij hier laten volgen, met eenige opmerking, waar dit noodig is en met opgave van het aantal onderteekenaren waar dit kan.

Ondert.

Het Hoofdbestuur der Holl. Maatschappij van Landbouw.

Dit adres is gedrukt rondgedeeld, er is bij gevoegd een rapport eener commissie uit die Maatsch. over het schadelijke der eendekooijen en de mogelijkheid om daarin bij verandering van wetgeving omtrent de jagt te voorzien.

Bouman & Cons. te Haamstede, (Zeeland) . . . 11

Ondert.

Afdeeling Zijpe der Holl. Maatsch. van Landb.
W. Beijne Az. te Burgh (als ongezegeld ter zijde gelegd).
Afd. Sloterdijk der Holl. Maatsch. van Landb.
" Oss der Maatsch. van Landb. en Veeteelt in Noord-Brabant.
Afd. Neder-Betuwe der Geldersche Maatsch. van Landb.
" Enkhuizen der Holl. Maatsch. van Landb.
" Medemblik en omstreken der Holl. Maatsch. van Landb.
Hoofdbestuur Maatsch. van Landb. en Veet. in Zeeland.

Dit adres is gedrukt aan de leden rondgedeeld: de Maatsch. had zich reeds den 23 Nov. 1869 met verzoek om de Jagtwet af te schaffen, gewend tot den Min. v. Just. en voegt er ook nu bij een afschrift van een aan den Minister ingediend adres van gelijke strekking; hierin wordt aangetoond de ondragelijke last van de bescherming door de wet aan het wild verleend en dat de bepalingen om schadelijke gedierte te mogen dooden (art. 26 der wet) geheel onvoldoende zijn en willekeurig worden toegepast. Zie het adres *Bijblad Landb. Courant* 1874, II. bl. 105.

Derde Afd. Friesche Maatsch. van Landb.
Hoofdbestuur Maatsch. van Landb. Groningen.

Dit adres, gedrukt rondgedeeld, betoogt voornamelijk, dat het algemeen belang geene beperking van het eigendomsregt voor de jagt gedoogt; het dringt aan op meer bescherming van den eigendom.

Reeds in 1870 had de M. zich ook met hetzelfde verzoek aan den Min. van Justitie gewend.

Hoofdbestuur en leden Genootschap van Nijverheid Onderdendam.

Leden Afd. Leens, Genootsch. van Nijverh. . . .	21
Landb. en grondeigenaren te Bladel in N. Brabant .	45
Ingezetenen van 's Gravemoer in N. Brabant	30
Landbouwers te Barneveld	20
" " "	28

Ondert.

De beide laatste adressen, gedrukt rondgedeeld, betoogen, dat de Staat niet tot tusschenkomst verpligt noch geregtigd is; ze weerleggen het adres van de Amsterdamsche jagtliefhebbers en verzoeken de aanname van het w. o. en in allen gevalle dat artt. 1, 15, 18, 19, 20 en 27 der jagtwet niet toepasselijk worden verklaard op werkelijke landbouwers.

Landb. te Rockanje Brielle. 43
" " Overflakkee, den Bommel 11
" " Dirksland 26
" " Sommelsdijk 30

Grondeigenaar J. C. v. d. Hucht te Ellecom (Amsterdam).

In dit *zeer merkwaardige* adres wordt geklaagd over het groote nadeel van het wild en bovenal van het grof wild; er wordt gezegd, dat hij petitionneert, omdat vele landbouwers en grondeigenaars aldaar niet petitionneeren durven, omdat zij afhankelijk zijn van grondbezitters tevens jagers: ware dit niet het geval, als één man zou men zich vereenigen om de afschaffing der bijzondere bescherming te verzoeken; het is *alleen aan de jagtliefhebbers te wijten*, dat velen in Gelderland zich tegen het voorstel verklaard hebben: die jagtliefhebbers zijn echter weinig in vergelijking met de vele landbouwers, voor velen waarvan het eene questie van levensonderhoud kan worden; de vrees voor uitsterven van het wild is overdreven; de groote grondeigenaars, tevens jagtliefhebbers, kunnen en zullen daarvoor zorgen door op hunne terreinen een gedeelte van het jaar niet te jagen, waardoor het wild daarheen zal komen en de jagtliefhebbers op eigen grond zelfs meer wild zullen hebben, enz. enz.

Landbouwers op Schouwen 6
" " Renesse, Noordwelle op Schouwen . . 33
" " Noord-Beveland 49

				Ondert.
Landbouwers op	Grijpskerk	(Groningen)	. . . . .	42
" "	Slochteren	"	. . . . .	50
" "	Oldehove	"	. . . . .	38
" "	Usquert	"	. . . . .	22
" "	Harkstede	"	. . . . .	29
" "	Rhoderwolde	(Drenthe)	. . . . .	30
" "	Dalen	"	. . . . .	54
" "	Zweeloo	"	. . . . .	29
" "	Zuidlaren	"	. . . . .	68
" "	Rhoden	"	. . . . .	37
" "	Eelde	"	. . . . .	66

Dit adres wordt in de *Arnhemsche Courant* van 27 Maart 1874 n°. 6201 in een hoofdartikel opzettelijk bestreden; de zaken worden in dit adres — zoo als adressanten zeggen — onbewimpeld bij den regten naam genoemd, waardoor het welligt de eer eener opzettelijke bestrijding is waardig gekeurd; "zoo achten requestranten het verkeerd, dat "jagtliefhebbers deze hunne qualiteit verbergen en "houden zij ten slotte de aanneming van het voor-"stel te meer mogelijk, omdat aan de stemming "daarover slechts enkel zullen deelnemen zij der "kamerleden, die met bedaard hoofd en zinnen het "pro en contra van dat voorstel zullen hebben over-"wogen, daar het toch van zelf spreekt, dat de "kamerleden, jagtliefhebbers, zich buiten stemming "zullen houden, als zijnde het hun onmogelijk, het "voorstel Oldenhuis Gratama onbevooroordeeld, "zonder animositeit te beoordeelen."

Het request werd afgedrukt in *Bijblad tot de Landbouwcourant* bl. 112, jaargang 11, 1874. Ook de *Landbouwcourant* van 12 Maart 1874, no. 11, ergert zich over dat hoofdartikel der *Arnhemsche Courant:* zij zegt "al is het Eelder request eenigzins opge-"wonden, onregt kan men door vuur te vatten op "schrijfwijzen als cons. in plaats van c. s. gelijk de

Ondert.

„*Arnhemmer* doet, niet vergoelijken; de waarheid „is, dat de jagtwet een *onding* is,„ enz.

Landbouwers van Fynaart en Klundert Willemstad. . 43

„De adressanten zagen met genoegen het w. o. „indienen, om de jagtwet — dat overblijfsel van „middeneeuwschen oorsprong — zoodanig te wij- „zigen, dat de nijvere landbouwer niet langer zijne „granen en veldvruchten weerloos ten genoege van „eenige jagtliefhebbers moet zien vernielen„ enz.

Landbouwers van Hoogeveen (Drenthe). 11

„ „ Over en Neer Asselt (Gelderland) . 28

Afdeeling Neder Veluwe der Geldersche Maatschappij van Landbouw.

Afdeeling Westland der Hollandsche Maatschappij van Landbouw. Zie *Landbouw Courant* 26 Febr. 1874 no. 9.

Afdeeling Alkmaar der Hollandsche Maatschappij van Landbouw. Zie *Landbouw Courant* 19 Febr. 1874 no. 8.

G. M. Lambers en cons. landbouwers te Annerveen, Eelden omstreken. 50

Dit adres bevat uitdrukkingen als dat van Eelde.

H.H. Onnes en cons., landb. in de Beerta. . . . 99

Dit adres tot wederlegging ingediend van dat der Amsterdamsche jagtliefhebbers wordt later in zijn geheel medegedeeld. Zie ook bijblad *Landb. Courant* 1874 no. 11 bl. 115.

Societeit Landbouw en Handel, sterk 150 leden, te Zierikzee op Schouwen en Duiveland (bijna eenparig.)

Afdeeling Opmeer der Hollandsche Maatschappij van Landbouw.

Hoofdbestuur Maatschappij van landb., tuinbouw en veeteelt in Breda en omstreken.

Dit belangrijke adres, gedrukt rondgedeeld, bevat eenige nuttige wenken voor het w. o. om het aantevullen met bepalingen tot bescherming van den eigendom en van personen, alsmede omtrent de eendekooijen en jagtregten van den grond geschieden.

Ondert.

Vereeniging voor bloembollen-cultuur voor Beverwijk en omstreken.

Aan den Minister van Justitie ingediend en aan de Kamer medegedeeld met aandrang om het te bevorderen.

Adressanten betoogen, dat hunne nijverheid niet minder dan de landbouw van het wild lijdt.

Bestuur der algemeene Vereeniging voor bloembollen-cultuur te Haarlem.

Dit adres aan den Minister van Justitie en Kamer ingediend bevat dezelfde gronden: het betoogt, dat het regt van eigendom thans niet gewaarborgd is.

A. Alberts en cons., landeigenaars of gebruikers te Rekken, Eibergen (Gelderland) 37

Afd. Goedereede der Holl. Maatschappij van Landb.

H. F. Bultman, Haarlemmermeer.

Het Bestuur der Maatschappij van Nijverheid in 't Wester kwartier in Groningen.

In dit adres wordt gezegd dat er geen nut is in het uitoefenen der jagt en wordt er op aangedrongen om eene vaste som per hectare als maximum te bepalen, waarvoor heerlijke en van den grond gescheiden jagtregten, in Groningen in *claauwen* of *ommegangen* verdeeld, kunnen worden afgekocht.

Het Bestuur tot ontwikkeling van den Landbouw in Hollands Noorderkwartier.

De afd. Alkmaar der Holl. Maatsch. van Landb. bestaande uit 250 leden.

Landbouwers en grondeigenaren te Markelo . . . 35

" " " te Ambt Delden. . 83

Afd. Appingadam Gen. Nijverheid Onderdendam. . 57

A. J. Versteegh en andere grondeigenaren te Amerongen . . . . . .

De adressanten wijzen er bijzonder op, dat de Jagtwet het ontginnen der heidevelden tegenhoudt.

Ondert.

De Maatschappij van Landbouw in het *Arrondissement Eindhoven.*

De adressant toont aan, dat het wild zeer veel schade aan den landbouw doet.

G. P. VERSCHUUR, grondeigenaar te Dalfsen.

Grondeigenaren te Meppel.

Ook zijn er tot ondersteuning vele adressen bij de Regering ingediend, aan mij niet bekend.

Tot bestrijding van het w. o. zijn navolgende adressen ingediend.

I. P. VAN WICKEVOORT CROMMELIN, c. s. grondeigenaren te Amsterdam en elders 796

Dit adres, boven reeds vermeld, wordt hieronder in zijn geheel medegedeeld.

Vereeniging tot instandhouding der jagt te Utrecht.

De president en secretaris van deze vereeniging hebben ook geteekend op het Amsterdamsche adres.

Eigenaren van gronden en jagtregten in Zuid Beveland. 33

Dit adres is gedrukt en bevat adhaesie aan 't adres van de Amsterdamsche jagtliefhebbers en buitendien het betoog, dat de eigendom niet genoeg beschermd wordt, dat de civiele actie onvoldoende is, dat de geldende wet goed is, enz.

Grondeigenaren te Zalt-Bommel 19

" " Geldermalsen, Meeteren, Deil. . 60

" " Waardenburg 15

Houders van jagtacten en grondeigenaren in Twenthe, Lonneker 13

Houders van jagtacten en grondeigenaren in Drenthe 126

Vele dezer onderteekenaren komen ook reeds voor op het Amsterdamsche request.

Eigenerfden, landbouwers, geen jagers in Groningen . 55

Jagtvereeniging Zuidenveld (Drenthe) 40

H. VAN VOORST TOT VOORST c. s., eigenaren en gebruikers van gronden in Gelderland 44

Afd. Tiel Geldersche Maatsch. van Landb.

Dit adres is gedrukt, waaruit blijkt, dat tot indiening alles behalve eenstemmig is besloten.

Bestuur afd. Zutphen Geldersche Maatschappij van Landbouw.

In dit adres wordt gezegd, dat men niet ingenomen is met de jagtwet, die thans geldt, welke zeer slecht is, dat de landbouw schade lijdt, dat het wild veel opvreet en vertrapt, dat het w. o. onregt herstelt, maar dat de eigendom niet genoeg beschermd wordt.

Het hoofdbestuur der Geldersche Maatschappij van Landbouw, zonder zich over het w. o. uit te laten, had zich tot de Tweede Kamer gewend met verzoek om de belangen van den landbouw te gedenken en de vernieling van nuttige vogels tegen te gaan met overlegging van een daartoe betrekkelijk rapport van de HH. MULDER, VAN VERSCHUER en DE HAAS, en toen later bij vergissing dit adres door de Commissie voor de petitien was gerangschikt onder de tegenstanders van het w. o., kwam het Hoofdbestuur bij adres daar tegen op.

Bij het juist beoordeelen van adressen van grondeigenaren tegen het w. o. komt de volgende aanmerking van *de Landbouw Courant* (van 5 Maart 1874 n°. 10) zeer te pas: „Er „is eene zekere verwarring ontstaan; want er zijn grond„eigenaren, die tevens advocaten zijn en behendig en gevat „schrijven kunnen; er zijn grondeigenaren, die zich, als er „sprake van de jagtwet is, welligt beter jagt- dan landbouw„lievende grondeigenaren noemden; er zijn grondeigenaren, „die, ofschoon gaarne jagende, toch zooveel van den land„bouw kennen, dat zij van het nadeel en de vele onbillijk„heden der jagtwet niet ten eenenmale onbewust zijn; er „zijn eindelijk ook grondeigenaren, zich geheel aan den „landbouw wijdende, en dus volkomen bekend met al de „gevolgen van de bescherming bij de wet aan dieren ver„leend, die hunne gewassen vernielen. 't Is zeker niet „ongepast op alle deze soorten van grondeigenaren te wijzen „bij de waardeering van de verschillende adressen van zóó

„en zóó veel *grondeigenaren* tegen 't voorstel GRATAMA c. s. „Dat de *landman*, de *boer*, die *al de schade draagt*, zich „niet in grooter getale dan geschiedt tot de Tweede Kamer „wendt, is *ofschoon begrijpelijk*, toch te bejammeren" enz.

Hiermede hebben wij de adressen dusverre ingediend voor en tegen opgegeven.

Het getal petitionnarissen ten voordeele is oneindig veel grooter dan die ten nadeele.

Naar den aard van het Nederl. volk te oordeelen, die medebrengt om wel over grieven te klagen, maar niet om daarover actief op te treden, is het aantal petitionnarissen al zeer aanzienlijk en reeds bewijs genoeg voor de openbare meening.

Maar er komen nog meer adressen.

Er zijn echter twee redenen, waarom dusverre nog niet meer petitiën zijn ingekomen:

1°. de landbouwers, leden van eenig genootschap van landbouw of nijverheid, rekenen zich te hebben geadresseerd, als het bestuur van 't genootschap, waarvan zij leden zijn, heeft gerequestreerd.

2°. de schrijver van „de maandelijksche kout" in het Leeskabinet 1874 n°. 2 bl. 150 schrijft het toe „aan aristocratischen invloed op het platteland, dat de landbouwende „klasse zich niet luider verheft ten gunste van het wets„voorstel GRATAMA c. s., want die klasse loopt in 't algemeen „geheel aan den leiband van eenige groote grondbezitters, „ambachtsheeren, burgemeesters, notarissen, enz., meest allen „hartstochtelijke liefhebbers van de jagt, die het eene schande „zouden vinden, als hun dat vermaak ontnomen werd" enz.

In de *Landbouw Courant* van 19 Februarij 1874, n°. 8 kolom 4, wordt dezelfde klagt aangeheven en door de Redactie bevestigd, terwijl in een ander artikel, daar onmiddelijk volgende, de Groninger landbouwers benijd worden, omdat die op eigen beklemde plaatsen wonende, *durven* petitionneeren, terwijl zoovelen, die te huur wonen, zulks niet durven: ook mij zijn hiervan eenige voorbeelden voorgekomen, zoo als ook de hr. J. C. v. D. HUCHT van Ellecom in zijn adres zulks ten aanzien van Gelderland constateert.

Al konden echter ten voordeele van het w. o. nog meer requesten zijn ingekomen, zeker is het, dat ten nadeele van hetzelve van de jagtliefhebbers *alle* requesten zijn ingekomen, die *konden* inkomen; men ziet den geheelen tegenstand!

De gevolgtrekking hieruit te maken blijft alles beheerschen!

Zoowel in adressen voor, als in adressen tegen wordt er op aangedrongen om het w. o. aan te vullen met bepalingen op eenige onderwerpen en met zwaardere strafbepalingen tot bescherming van den eigendom, waaraan kan worden voldaan en waarmede dan reeds vele opregt gemeende bezwaren vervallen.

Uit de lezing van de adressen en uit de artikelen in dagbladen en tijdschriften trek ik deze gevolgtrekkingen:

1°. dat de opportuniteit van het w. o. niet wordt betwist.

2°. dat de afkeuring van 't bestaande algemeen is.

3°. dat de strekking en het beginsel van het w. o. allerwege worden goedgekeurd en ondersteund, al verschilt men in de toepassing en uitwerking en al wenscht men nog meer bescherming van den eigendom.

Hierbij herinner ik dat de Regering eene nieuwe wet op de visscherij heeft ontworpen die eerstdaags de Kamer bereikt.

Vele adressen hebben iets belangrijks en bijzonders.

Men zal zich door de lezing overtuigen, dat het onderwerp groote belangstelling wekt, dat er in lang geen w. o. is voorgedragen door zoovele en zoo degelijke adressen ondersteund en dat het hier geldt een strijd van den landbouw tegen de jagtliefhebbers, welke laatsten ten onregte dien strijd opvatten, als een strijd op leven en dood, *ten onregte* zeg ik, omdat, zoo als uit het adres van de landbouwers in de Beerta en uit den brief van Dr. Staring in de *Zutphensche Courant* blijkt, dat de jagt zeer mogelijk blijft, maar alleen kostbaarder wordt, terwijl de jagt op eigen grond gelijk blijft, ja beter wordt.

Ik kan natuurlijk alle adressen of de daarin gebezigde gronden niet mededeelen maar zal, om een overzigt van de gebezigde argumenten te geven, hier twee laten volgen, waarin vele der argumenten voor en tegen voorkomen.

Eerst zal ik de Amsterdamsche jagtliefhebbers laten spreken en dan zal ik de landbouwers uit de Beerta daarop laten antwoorden.

De jagtliefhebbers van Amsterdam en elders in 't geheele Vaderland zeggen:

Krachtens het grondwettig initiatief is door drie leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, bij dien tak der vertegenwoordiging ingediend: een voorstel tot intrekking van de bijzondere bescherming van de jacht en het jachtbedrijf. Bij dit voorstel is gevoegd eene Memorie van Toelichting, die veelzijdige en veelsoortige belangen ter sprake brengt. Onder deze komt, ook naar de bedoeling der ontwerpers, aan de rechten van de grondeigenaren eene eerste en gewichtige plaats toe. Een einde te maken aan de „bescherming", die gemelde rechten heet te verkorten, is zoo al niet de eenige, dan toch de doorgaande toeleg. Daardoor werden adressanten, grondeigenaren, genoopt tot naauwgezette kennisneming van 't ontwerp. Hun onderzoek leidde tot de slotsom, dat in het algemeen belang, aan de voordracht wettelijke sanctie niet behoort te worden verleend. Zij stellen zich voor, de gronden, waarop dit gevoelen steunt, met verschuldigden eerbied ter uwer kennis te brengen.

Opheffing van het staatstoezicht op jacht en jachtbedrijf is de bedoeling der ontwerpers. In beginsel tegen tusschenkomst van staatswege ten deze gekant, achten zij haar als zoodanig en op zich zelve verwerpelijk. Deze wijze van beschouwing moest leiden tot absolute bestrijding niet van deze of gene, maar van iedere jachtwet. Met loffelijke consequentie nemen de ontwerpers inderdaad dit standpunt in. Zij stellen de onschendbaarheid van den grondeigendom en zijne gevolgen tegenover de staatsbemoeijing. Hun dunkt de laatste strijdig met de beginselen van ons grondwettig en burgerlijk recht, uit staathuishoudkundig, meer bijzonder landbouwkundig, oogpunt verkeerd. Als belastingwet noch als politiemaatregel vindt eenige jachtwet genade in hunne oogen. Eindelijk is zij als voorzorgsmaatregel ten bate van den wildstand mede afkeurenswaard.

Tot principieel debat in den boezem der vertegenwoordiging is diervoege de weg geopend. Adressanten verheugen zich daarin, omdat ook hunne taak daardoor wordt vereenvoudigd. De bestaande jachtwet in gansch haren omvang te verdedigen, is noch hunne roeping, noch hunne bedoeling. Zij mogen en kunnen volstaan met het voorbeeld der ontwerpers te volgen. Zij wenschen aan te toonen dat, werd de voordragt wet, een toestand verkregen zou zijn, waarbij ieder belang, in de Mem. van Toel. als drijfveer der ontwerpers vermeld, meer geschaad dan gebaat zou worden.

Reeds dadelijk verschillen adressanten van de voorstellers, in behoorlijke afbakening der grenzen van het vraagstuk. Op ongewone wijze is reeds in den titel van het ontwerp, de waardeering der bestaande wet door de voorstellers aangeduid. „Wij bedoelen in te trekken de bijzondere bescherming, die de Staat aan de jacht en het jachtbedrijf verleent," zóó luidt verder de aanwijzing der ontwerpers. Geheel onverschillig is zij niet. Moest dit de maatstaf zijn, waarnaar de bestaande wet uitsluitend werd gemeten, hare afschaffing zonder meer, zou velen wenschelijk niet enkel, maar dringend noodig toeschijnen. Immers „jagen is eene zaak van weelde" naar het oordeel der ontwerpers. Tot bescherming van soortgelijke zaak bestaat recht, reden, noch aanleiding. Een geding, dat op deze wijze uit den boezem der Vertegenwoordiging bij de volksopinie wordt aanhangig gemaakt, mag onmiddelijk schier en reeds vooraf, als meer dan ten halve gewonnen worden beschouwd.

Dat de ontwerpers hebben gemeend deze hunne voorstelling als onbetwistsaar uitgangspunt van iedere jachtwet op den voorgrond te moeten stellen, achten adressanten bedenkelijk. Aan het onderzoek, waarvan de Mem. van Toel. de blijken draagt, brengen zij hulde. Duidelijk echter is het hun niet, waarom in de archaeologische studie, aan BLACKSTONE eene voorkeur is gegeven, die aan MITTERMAIER 1) is geweigerd? Waarom het jachtregaal der Noormannen werd herdacht, dat der oude Germanen verzwegen? Waarom niet liever, op ROSCHERS voetspoor 2), de moderne jachtwet, uitvloeisel van ons staatsbegrip, gesteld tegenover het oude jachtrecht als gevolg der leenroerigheid? De gang van het betoog zou daardoor ietwat veranderd zijn. De geestigheid des ongenoemden vaderlandschen schrijvers, die ingevolge BLACKSTONE's opmerking (tot het oude Noordsche recht betrekkelijk) „jachtwetten de thermometer van de macht der aristocratie" heet, zou diervoege wellicht verloren zijn gegaan. Adressanten echter zouden geneigd zijn geweest in dit verlies, voor een staatsstuk, dat rangen noch standen, slechts burgers zich voor te stellen heeft, te berusten.

In den afkeer alzoo van iedere ongegronde bescherming, wenschen adressanten bij de ontwerpers niet achter te staan. Ook voor hen is Art. 641 B. W. grondslag en regel. Geenszins echter zijn zij geneigd de uitlegging over te nemen, die de ontwerpers aan bedoeld voorschrift in verband met de artt. 625 en 626 B. W. geven. Deze draagt huns erachtens de blijken eener onverklaarbare verwarring tusschen recht van eigendom en recht van toeëigening. De zin van art. 641 B. W. schijnt duidelijk. Het feodale begrip van jachtrecht is geweken, voor 't nieuwe denkbeeld van grondeigendom met den

1) Grundsätze des deutsch. Privatr. II § 213 vlg.
2) Volkswirthschaft II p. 551.

aankleve van dien. Recht van toeëigening komt thans uitsluitend den eigenaar toe. Niet meer, aan iemand zijns ondanks en buiten hem om daartoe gemachtigd verklaard. Volgt daaruit echter dat staatbemoeijing met het jachtbedrijf, een toestand van bevoorrechting schept, van gelijkheid ondermijnt?

Adressanten meenen het ernstig te moeten betwisten. Zij achten den Staat ten deze tot tusschenkomst bevoegd, gerechtigd, verplicht.

De Staat is tot tusschenkomst bevoegd. Naar het oordeel der ontwerpers (§ 3, M. v. T.) zou art. 147 Gw. het tegendeel bewijzen. Niemand kan uit zijn eigendom worden ontzet dan tegen voorafgaande schadeloosstelling en ten algemeenen nutte. Beide kenmerken ontbreken hier. De gevolgtrekking zou alzoo voor de hand liggen.

Uit zijn eigendom. Maar van eigendom is hier geen sprake, slechts van recht op toeëigening. De fout in de praemisse wreekt zich natuurlijk in de conclusie. Doch zij het recht van toeëigening niet aanhangsel van, maar eenzelvig met het eigendomsrecht, — zal daarmede de gevolgtrekking der ontwerpers gegrond zijn?

Dit ware voorzeker het geval, indien art. 147 Gw. den wetgever, bij onverschillig welk onderwerp, in de beraming zijner maatregelen van algemeen belang binden kon. Moest echter die beteekenis aan het grondwettig voorschrift worden toegekend, geenerlei wetgevende arbeid zou meer mogelijk zijn. Ieder oogenblik en bij schier iedere wetsvoordragt in 's Lands Raadzaal, kan en mag een eigendomsrecht worden verkort, zonder dat aan voorafgaande schadeloosstelling ook maar wordt gedacht. Schending van eigendomsrecht des enkelen, ter wille van allen, is de grondtoon van geheel het wetgevend beleid. Iedere belastingwet schendt den eigendom. Iedere pensioenwet schendt den eigendom. Iedere militiewet schendt den eigendom. Iedere vestingwet schendt den eigendom. Iedere inundatiewet schendt den eigendom. In onze burgerlijke en handelswetgeving is geen stap mogelijk, zonder te ontmoeten de hand van het staatsgezag, die ordent, regelt, beperkt, begrenst en daardoor ingrijpt in de vrije eigendomsuitoefening.

Bleef het gevoelen der voorstellers op dit punt zonder tegenspraak, onberekenbare gevolgen zouden daaruit voortvloeijen. Art. 147 Gw. heeft uitsluitend de bedoeling, een regel te geven voor 't geval de Staat, voor zich of op zijn gezag ingestelde corporatiën, een eigendom behoeft, dat aan enkelen toebehoort. Privaatrechtelijke eigendomsverkrijging langs publiekrechtelijken weg wordt in dat voorschrift beoogd. Daarbuiten echter blijft de wetgever vrij en onbelemmerd in zijne overwegingen nopens algemeen nut en belang, al moest daaruit algemeene eigendomsverkorting voortvloeien.

Indien van algemeen nut blijkt, — een zuiver feitelijke vraag, — is de Staat derhalve bevoegd tot tusschenkomst bij het jachtbedrijf. Ook op dit punt gaan de ontwerpers van zonderlinge voorstelling uit. „De staat heeft alzoo geen recht op het wild en mag voor zich geen voordeel genieten door ontneming en beperking van erkende rechten; hij mag de aldus ontnomene rechten niet tegen eene retributie of belasting aan anderen geven of verkoopen.„ (§ 1 M. v. T.) Adressanten zien hier wel eene uitspraak. Zij missen echter hare gronden. Aan eenig „recht op wild„ ontleent het staatsgezag voorzeker zijne bevoegdheid niet. De jachtacte voor ieder, ook voor den eigenaar verplichtend, is het middel om staatstoezicht mogelijk te maken. Hare opbrengst is eene inkomst, die prijs gegeven of behouden, nimmer echter met „verkoop„ op ééne lijn gesteld worden kan. Ontneming en beperking van rechten eindelijk, is de doorgaande hoofdfunctie van den Staat. Of en hoe zij noodig en nuttig is, kan alleen door feitelijke gegevens beslist, aan het algemeen belang getoetst worden.

De Staat is tot tusschenkomst gerechtigd. Naar de meening der onderwerpers (§ 2 M. v. T.) wordt staatsbemoeijing, ten deze uitgesloten, door de beginselen van „natuurrecht en zedelijkheid.„ Hun bezwaar ligt in het feit, dat de wet tot overtredingen maakt, handelingen, die ieder grondeigenaar „van nature en uit den aard der zaak„ heeft. Daartoe wordt gebracht de gansche reeks bepalingen in de jachtwet, die tot den tijd en de wijze van uitoefening des jachtsbedrijfs betrekking heeft. Bedoelde voorschriften der bestaande jachtwet kunnen adressanten buiten beschouwing laten. Evenzeer behoeven zij de vraag zich niet te stellen, of herziening van enkele dier bepalingen al dan niet wenschelijk zou wezen. Ernstig daarentegen meenen zij te moeten opkomen tegen eene redeneering, die hoogst bedenkelijke strekking schijnt te hebben. Ter bepaling der rechten van het staatsgezag, kan noch mag een regel worden ontleend aan „bevoegdheden van nature en uit den aard der zaak„ den eigenaars toekomende. Beide die begrippen zijn volslagen zwevend, in zin en bedoeling, in waarde en beteekenis, ten eenenmale onbestemd. „Van nature„ bestaat ieder eigendomsrecht in onbeperkt gebruik en misbruik. Hij, die ongezind is daarvan eenige verkorting te gedoogen, zou echter wèl doen op een onbewoond eiland zich te vestigen. In den geordenden Staat heeft ieder burger, ieder oogenblik van natuurrechtelijke bevoegdheden iets, soms niet weinig op te offeren. En wel juist zooveel als zijne verhouding tot het staatsverband en de eischen van dit laatste medebrengen.

Handhaving der rechtsorde is de roeping en de plicht van het staatsgezag. Uit dien hoofde tracht de jachtwet den eigenaar tegen den strooper te beveiligen. Deze maakt inbreuk op het recht

van toeëigening, dat genen toekomt. Tot „misdadiger" gelijk de ontwerpers in rhetorischen ijver verklaren, maakt zij hem niet. Zij stelt hem eenvoudig deswegens strafrechtelijk aansprakelijk. Daartoe bestaan termen. Niet naar de meening der adressanten alleen. Zij achten zich gelukkig beroep te kunnen doen op het erkend gezag van een overleden staatsman, overigens om andere redenen tegenstander der bestaande jachtwet. Ter gelegenheid der beraadslaging over deze laatste zeide THORBECKE: „Het beslissend kenmerk is, meen ik, niet het betreden van „den grond van een ander, noch het bemeesteren van wild aldaar, „maar het ingrijpen in het jachtrecht, eigendomsrecht van een ander. Men kan zonder de betreding van den grond van een ander, diens jacht„recht krenken. En wat verbiedt zulk eene krenking onder de strafbare „daden op te nemen?" 1)

Inderdaad wacht die vraag nog steeds hare beantwoording. Door de ontwerpers is hare oplossing zelfs niet beproefd. In de wet op de coalitiën is terecht tegen den inbreuk op de vrijheid om te arbeiden, straf bedreigd. In de toelichting zelve tot het hier besproken aanhangig voorstel, wordt hoog opgegeven van des eigenaars bevoegdheden. Erkend en, naar het heet geëerbiedigd, wordt des laatsten recht, om bij uitsluiting op zijn grond te jagen. Het stroopen echter, de bemachtiging van wild zonder eenige bevoegdheid, wordt in één adem, van strafrechtelijk bedwang ontheven. Natuurrecht en zedelijkheid zoo even ten ten voordeele des eigenaars gehandhaafd, worden gelijktijdig te zijnen nadeele prijs gegeven. Van waar die wanverhouding?

De verklaring dier zonderlinge tegenstrijdigheid schuilt, naar de meening van adressanten, in gelijksoortige fout als meermalen reeds werd aangewezen. Ter beoordeeling van een feitelijken toestand, leveren afgetrokken beginselen een hoogst onvasten bodem. Nog steeds geldt ter aanbeveling eener jachtwet de beschouwing, die adressanten bij voorkeur aan THORBECKE's advies ontleenen: 2) „Wij hebben hier te „doen met eene wet, waarin zeer onderscheidene belangen elkander „ontmoeten en doorkruissen; behalve het belang van den eigendom, dat „gebiedt de braconage, het stroopen te weren, het belang om het wild „in stand te houden, en de noodzakelijkheid om den landbouw en het „grondbezit over het algemeen te beschermen. Zoolang wij het begrip „van jacht uit onze taal niet kunnen „uitroeien," zullen wij het ver„schijnsel aantreffen, dat de jager over de grenzen van zijn eigendom „getrokken wordt, naar de landen van een ander, om daar te vinden „hetgeen zijn lust is. Welnu die lust, die drift, dat bedrijf, hoe moeten „zij, in het belang der bescherming van allen, onder regels worden „gebracht? Wij zijn dus hier aan een terrein, waarop onderscheidene

1) Handelingen 56[57 blz. 797, verso.
2) Ibid. p. 797 recto.

„beginselen elkander ontmoeten. En nu komt het er op aan die be-
„ginselen en hunne gevolgen onderling in harmonie te brengen.“

Zeer zeker, daarop komt het aan. Vreemdsoortige harmonie echter zou verkregen worden door de doodeenvoudige afschaffing van alle staatstoezicht. Ware de oplossing zóó beknopt, het scherpziend oog van den zoo even genoemden staatsman zou vermoedelijk haar ontdekt hebben.

De Staat is tot tusschenkomst verplicht. Uit verschillend gezichtspunt eischt de feitelijke toestand, het publiek belang, waarop adressanten ten slotte verwijzen, staatsbemoeijing met het jachtbedrijf. Allereerst en allermeest uit het oogpunt der bescherming van den eigendom. Des eigenaars recht, (lees: recht van toeëigening) op eigen bodem trachten de ontwerpers te beveiligen, door strafrechtelijk te waken tegen het betreden van dien grond. Daarmede is het strafrechtelijk moment verplaatst, derhalve deels verzwakt, deels noodeloos versterkt. Strafwaardig is de inbreuk op het recht van toeëigening, krachtens art. 641 B. W. den eigenaar toekomende. Die inbreuk wordt vrijgelaten, uit eerbied voor den strooper (art. 2 ontwerp). Daarentegen wordt, uit ontzag voor den eigenaar, een ander feit: het betreden van zijn grond, strafbaar gesteld (art. 3 ontwerp). Naar de ernstige overtuiging van adressanten zijn met deze regeling, het doel der straf en het recht des eigenaars om strijd illusoir. Het doel der straf — in zooverre zij niet regtstreeks, maar zijdelings treft, wat bovendien naar de eigen meening der ontwerpers geen delict mag wezen. Het regt des eigenaars — in zooverre metterdaad voor zijn recht van toeëigening, alle wettelijke hoede wegvallen zou.

Of meent men werkelijk, dat eenig eigenaar aan de wisselvalligheden eener civiele actie en den last van het bewijs zich blootstellen zou? Of gelooft men inderdaad, dat eenig strooper om de mogelijkheid eener meestal onverhaalbare veroordeeling zich bekreunen zou? De maatregel der ontwerpers zal het in vollen eigendom bezeten jagtveld prijs geven, of dag en nacht tot voortdurende bewaking verplichten. Hoe met dit alles art. 641 B. W. tot uitgangspunt genomen, hoog in de wolken verheven zijn kan, is adressanten een raadsel.

Gevaar voor den wildstand voorzien adressanten in de tweede plaats door de regeling der ontwerpers. Deze zoeken ditmaal heil niet bij het natuurrecht, maar bij de natuurlijke verhouding in de dierenwereld (§ 5 M. v. T.). Naar hun oordeel ware hier het laisser faire meest gepast en minst voorbarig. Het kan zijn. Adressanten veroorloven zich echter te twijfelen of de hoofdbedoeling van het jachtbedrijf, gereglementeerd of vrij is, lijdelijk toeschouwer te blijven bij natuurlijke vermenigvuldiging en natuurlijke vervolging. Dergelijke sensiblerie pleegt, dusver althans, des menschen richtsnoer niet te wezen, bij zijne verhouding tot de dierenwereld. — Met uitzondering van de

volgelingen van Pythagoras, in onze dagen niet zeer talrijk, doet hij, jager of niet, steeds meer dan één, soms gevoeligen greep in de huishouding der dieren. Of de bestaande jachtwet te dien aanzien meer of min juiste voorschriften geeft, kan buiten beslissing blijven. Hare afschaffing echter zou vermoedelijk het wild aan onophoudelijke vervolging blootstellen. De eigenaars, niet bij machte hunne wildbaan doeltreffend te beschermen, zouden lijdelijk moeten toezien, dat deze werd ontvolkt. Op uitgebreide jachtterreinen en bij buitengewone voorzorgsmaatregelen, zal wellicht wild met moeite aangekweekt en behouden kunnen worden. Daardoor echter zal hoogstens eene onevenredigheid ontstaan, in het nadeel des kleinen grondeigenaars, die feitelijk zal moeten gedoogen, dat zijn wild verdwijnt. In dien zin zou bewaarheid worden, wat de ontwerpers 1) zeggen te beoogen, door de staatsbemoeijing te doen vervallen. Zij wenschen namelijk: „vooral aan de grootere grondeigenaren een tegenwicht te verschaffen," gelegen in versterking van hun eigendomsrecht. Een bedenkelijk streven, naar 't oordeel van adressanten, indien de belangen van minder grooten worden prijs gegeven. Zou de thermometer, die straks dienst deed, thans niet kunnen worden gebezigd, ter bepaling van den warmtegraad der ontwerpers voor 't kleine grondbezit?

Dat het aangeduid gevaar geenszins te licht moet worden geacht, meenen adressanten in de derde plaats. Zij hebben daarmede het oog op de oeconomische zijde van het vraagstuk. Naar hun oordeel is deze door de ontwerpers ten eenenmale miskend. „Oeconomisch wordt door de jacht geen nieuwe rijkdom voortgebracht" beweren deze laatsten (§ 4 M. v. T.). Adressanten moeten deze stelling bepaaldelijk en ernstig betwisten. Opmerkelijk is dan ook, dat de voorstellers de uitwerking van dit denkbeeld opzettelijk vermijden of ontwijken. Hun kon en moest bekend zijn dat de jacht tot volksvoedsel bijdraagt, een tak van binnen- en buitenlandsch vertier uitmaakt en van nationalen rijkdom een bescheiden onderdeel vormt. Dat dit alles bij de visscherij in hoogere mate dan bij de jacht het geval is, bewijst vóór de eerste, niet tegen de laatste. De ontwerpers zelve wagen dan ook niet, aan de jacht alle reden van bestaan als tak van nijverheid te ontzeggen. Zelfs komen zij, met opoffering hunner zoo even uitgesproken praemisse, tot eene conclusie, die het lijnrechte tegendeel doet onderstellen. „Voor zooverre de jacht een tak van nijverheid worden en blijven kan, zal ze zich juist „daartoe vormen en ontwikkelen op de natuurlijke, op de alleen juiste „wijze, op eene wijze thans bestaanbaar, wanneer de staat zijne bij„zondere bescherming intrekt. Als tak van nijverheid zou ze evenmin „moeten worden beschermd boven andere bedrijven van nijverheid," diervoege luidt hun uitspraak (§ 4 M. v. T.).

---

1) M. v. T. p. 3.

„Worden en blijven kan.“ Het redekunstig verband zou „blijven en worden kan“ hebben geëischt. Hebben de ontwerpers echter die fout tegen de logica zich getroost, om hun ontrouw aan het beginsel te bedekken? Wat een tak van nijverheid niet is, kan het niet blijven. Evenmin bestaat er eenig uitzicht, dat het dat wordt, indien de Staat zich terugtrekt. Met die overweging schijnt de uitspraak weerlegd, dat „bescherming“ van staatswege ten deze misplaatst zou wezen. De ontwerpers gelieven „bescherming“ te noemen, een toestand van staatstusschenkomst, buiten welken uitoefening van 't jachtbedrijf, ook als tak van nijverheid, binnen betrekkelijk korten tijd ophouden, dus volslagen onmogelijk worden zou.

Dit euvel, op zich zelf groot genoeg, brengt andere staathuishoudkundige bezwaren met zich, door de ontwerpers geheel uit het oog verloren. Adressanten meenen in de vierde plaats de aanwijzing daarvan aan Max Wirth te kunnen ontleenen 1): „In manchen Ländern „(Schweiz, Italien, Frankreich) is die Jagd ganz frei d. h. nur von „der Lösung eines Waffenpasses abhängig. *Wir halten diese Einrich-„tung für nachtheilig*, weil sie die Jagd den Händen der wohlhaben-„deren Classen, denen Geld und Zeit es erlauben, diesem Vergnügen „nachzugehen, entreisst, und oft in die Hände arbeitscheuer Leute „liefert, deren ökonomische Verhältnisse durch das Herumlungern auf „der Jagd zerrüttet werden. *In Deutschland ist während der um das „Jahr* 1848 *herrschenden allgemeinen Jagdfreiheit manches bäuerliche „Anwesen verkommen, weil die Eigenthümer, statt ihrem Geschäft obzu-„liegen, auf die Jagd gingen.*“ 2)

„Noch nachtheiliger wirkt ein anderer Umstand. Bei völliger Jagd-„freiheit hört der Wildstand bald fast ganz auf. Statt dass aber die „Jagd aufhört, dehnt sie sich auf einen Kreis von Thieren aus, wel-„cher sonst gar nicht jagdbar war. In Ermangelung von Wild werden „Singvögel oder Sperlinge und Raben geschossen d. h. diejenigen „nützlichen Thiere, welche die Feldpolizei wirksamer ausüben, als alle „Gemeindebehörden der Welt.“

Dat het feit, door den bekenden Staathuishoudkundige hier nopens Duitschland medegedeeld, de aandacht der ontwerpers ontgaan is, schijnt vreemd. Immers in eene plaats, waarop zij zich beroepen, wordt het aangevoerd als afdoende grond tegen hun stelsel. In het Rechtslexicon van Holtzendorff 3) leest men: „In etwas übereilter Reaction

---

1) Grundzüge der National-Oeconomie II p. 289.

2) Zouden ook niet rijke menschen en jongelieden hun tijd beter besteden kunnen en worden niet juist door de jagt velen bedorven en voor hun werk ongeschikt?

3) Voce: Jagdrecht.

„gegen den überkommenen unleidlich gewordenen Zustand wurde dieser „in einzelnen Ländern dadurch beseitigt, dass man die Jagd jedem „Grundeigenthümer auf seinem Grund und Boden freigab. *Allein eine „kurze Erfahrung lehrte, dass das selbständige Jagdrecht des kleinen „Grundbesitzers mit zahlreichen Uebelständen verknüpft sei. In mehreren „Staaten fand daher in den folgenden Jahren eine Reform der Jagd-„gesetzgebung statt, welche die Anforderungen des Rechts und des „praktischen Bedürfnisses zugleich in vermittelnder Weise befriedigte.*„

Met leedwezen ontwaren Adressanten, dat de ontwerpers aan de oeconomische studie van hun onderwerp niet die uitbreiding hebben gegeven, welke het verdient. De zwaarwichtige beteekenis der in Duitschland gemaakte ervaring, — het feit, dat men na één jaar werking, eene wet intrekken moest aan de hier voorgestelde gelijk, kon den onbevooroordeelde onmogelijk verborgen blijven.

De waarschuwende stem van geachte staathuishoudkundigen, paart zich aan de opgedane ondervinding. De ontwerpers hebben hunne afkeuring van de jachtwet als belastingwet gebracht in den vorm van een axioma (§ 7, M. v. T.) Een vluchtig lezer zou verleid kunnen worden tot de meening, dat de saamgedrongen uiting de weerklank is van wetenschappelijke eenstemmigheid. Ten onrechte, blijkens de volgende uitspraak van Roscher 1):

„Nicht ohne Grund ist man der Ansicht, dass sich das Jagdvergnü-„gen sehr wohl zu einer Luxusbesteuerung eignet; und dass eine starke „Theilnahme der kleineren Grundbesitzer an diesem Zeitvertreibe schon „durch ihr eigenes wirthschaftliches Interesse widerrathen wird.„

Die heffing hebben de ontwerpers een „verkoop van staatswege„ genoemd, waartoe den staat de bevoegdheid ontbreken zou. Dat de opmerking, zelfs in dezen vorm, niet nieuw is, kon hun uit Roscher mede zijn gebleken 2).

„Die französische Revolution erklärte 1789 die Jagd für du droit „naturel welche freie Pürsch eine *höchst gefährliche* Art Volksbe-„waffnung hervorbrachte. Erst im J. VII ist eine Jagdsteuer vorge-„schlagen, unter heftigem Geschrei gegen das *vendre* pour de l'argent „l'exercice d'un droit commun à tous.„

In gelijken zin wordt van fransche staathuishoudkundige zijde het vrije jachtstelsel veroordeeld. In de Dictionn. de l'Econom. politique 3) zegt Legoyt. „Toutefois la chasse ne devait-elle être l'objet d'aucune réglementation? — Devait-il être libre au premier venu de s'armer

---

1) N. O. II, p. 552.
2) t. a. p. p. 556, noot 15.
3) Voce: chasse.

d'un fusil et de poursuivre le gibier indistinctement sur toutes les terres, closes ou non, couvertes ou non de leurs récoltes et en tout temps? Les législateurs les plus éclairés ne l'ont pas pensé. Ils ont été d'avis: 1°. Que le gibier était comme le produit de la pêche une ressource alimentaire précieuse, dont il fallait assurer la reproduction, en défendant sa destruction, surtout aux époques d'accouplement. 2°. Qu'au point de vue de la sécurité publique, la chasse pouvant devenir l'occasion d'accidents graves et de crimes, il y avait lieu de n'en permettre l'exercice qu'aux individus dont la moralité était garantie par leurs antécédents, et d'en exclure en outre les mineurs de moins de seize ans. 3°. Qu'au point de vue du respect dû à la propriété et des intérêts agricoles, il convenait que l'exercice du droit de chasse fût subordonné à l'autorisation du propriétaire surtout sur les terres encore couvertes de leurs fruits. 4°. Que la chasse étant ou un plaisir ou une industrie, il était juste d'en frapper l'exercice d'une taxe représentant soit un impôt somptuaire, soit un droit de patente.

Uit staathuishoudkundig gezichtspunt, hadden de ontwerpers nopens de gevaren te duchten van hun stelsel, genoegzame voorlichting kunnen erlangen. Verbazing echter mag het wekken, dat zij gelijksoortige vermaning door BLACKSTONE gegeven, over het hoofd hebben gezien. Te meer daar zij onmiddellijk voorafgaat aan de plaats, door de ontwerpers aangehaald. Ditmaal spreekt de Engelsche jurist niet over het Noorsche recht, maar over een Romeinschrechtelijk voorschrift, den ontwerpers niet onbekend, daar zij het overnamen. 1) Als ter voorkoming echter van misverstand bij hen, die meenen konden, dat hij gelijksoortig beginsel nog voor onzen tijd deugdelijk acht, laat hij onmiddellijk er op volgen: 2)

„But it follows from the very end and constitution of society, that „this natural right, as well as many others belonging to man as an „individual, may be restrained by positive laws enacted for reasons of „state, or for the supposed benefit of the community. This restriction „may be either with respect to the place, in which this right may or „may not be exercised; with respect to the animals, that are the sub„ject of this right; or with respect to the persons allowed or forbidden „to exercise it. And in consequence of this authority, we find that, „the municipal laws of many nations have exerted such power of re„straint, have in general forbidden the entering on another man's „grounds, for any cause, without the owner's leave; have extended „their protection to such particular animals as are usually the objets „of pursuit; and have invested the prerogative of hunting and taking

---

1) M. v. T., 2 p. 4. Inst. II, 1, § 12.

2) BLACKSTONE. Comm, Ed. Coleridge II p. 410.

„such animals in the sovereign of the state only, and such as he shall „authorise. Many reasons have concurred for making these constitutions, „as 1) For the encouragement of agriculture and improvement of lands, „by giving every man an exclusive dominion over his own soil. 2) For „preservation of the several species of these animals, which would soon „be extirpated by general liberty. 3) For prevention of idleness and „dissipation in husbandmen, artificers, and others of lower rank; which „would be the unavoidable consequence of universal licence. 4) For „prevention of popular insurrections and resistance to the government, „by disarming the bulk of the people; which last is a reason oftener „meant than avowed by the makers of forest or game laws."

„*Nor, certainly in these prohibitions is there any natural* injustice, „as some have weakly enough supposed; since, as Puffendorff observes, „the law does not hereby take from any man his present property, or „what was already his own, but barely abridges him of one means of „acquiring a future property that of occupancy; which indeed the law „of nature would allow him, but of which the laws of society have in „most instances very justly and reasonably deprived him."

Men ziet — nu BLACKSTONE geraadpleegd is, had hij wat meer vertrouwen verdiend. Zijne meening had de ontwerpers veilig kunnen voorlichten, zoowel nopens de bedoeling van art. 641 B. W., als omtrent de bevoegdheid van het staatsgezag op dit stuk.

Ten slotte hebben adressanten nog stil te staan, bij het beweerde nadeel door de jacht aan den landbouw toegebracht (§ 6 M. v. T.). Bij de ontwerpers wordt die schade breed uitgemeten. Meer wellicht dan zij verdient. Op dit punt is eene onpartijdige beschouwing minder gemakkelijk, dan toe te geven aan de verleiding om dramatisch gekleurde tinten aan te brengen. Lichtelijk zou de voorstelling der ontwerpers het denkbeeld wekken, dat de jager, van nature hartstochtelijk, niets ontziet om zijn lust bot te vieren. De plastische schets der M. v. T. toont den landbouwer, als het deerniswaard slachtoffer, beurtelings van dier en mensch. Het eerste rooft den oogst. De laatste vertrapt, wat overgebleven zijn mocht. Van dit alles, draagt de barbaarsche jachtwet de schuld. Zij is het, die waardiglijk zich aansluit aan menig overblijfsel van middeleeuwsche willekeur en eigendunkelijke baatzucht; zij is het, die des jagers woestheid beschermt, den landbouwer verklaart: taillable et corvéable à merci.

Adressanten achten soortgelijken indruk mogelijk, bij de voorstelling der ontwerpers. Deze echter achten zij van schromelijke overdrijving niet vrij. Daarbij is één, doch een afdoend beginsel uit 't oog verloren. Wat de wettelijke regeling van het jachtbedrijf onderscheidt van het vroeger jachtregaal, is des eigenaars medewerking tot de uitoefening der jacht. Dit beginsel, in art. 2 der bestaande wet gehuldigd, verleent den landbouwer de mogelijkheid om tegen schade uit de jacht voortvloeijende zich te waarborgen. Tegen de wildschade, die hij voorziet, kan hij zich dekken door de

in de pachtsom voor 't jachtveld hare vergoeding te bedingen. Niemand is er, die zijns ondanks, over zijn eigendom beschikken mag. Hem derhalve staat de gelegenheid open met den jager zich te verstaan nopens een bedrag, groot genoeg om zijne vergunning, met inbegrip der schade daaraan verknocht, op te wegen. Trouwens van die gelegenheid wordt ruimschoots gebruik gemaakt. De pachtsom van het jachtveld is, voor de eigenaren, eene geenszins te versmaden bate. Voor klei- en bosch-jachtvelden wordt lichtelijk *f* 0.25 à *f* 0.75 per hectare bedongen, terwijl duinjachten met *f* 1.25 à *f* 2 per hectare plegen betaald te worden. De kleine landbouwer, huurder of pachter van eenigen grond, zal in die huur of pacht wel degelijk in rekening brengen het gevaar, door de ontwerpers gevreesd. De vrije transactie van partijen schijnt alzoo ook hier het meest afdoend middel. Wat de schade in gesloten jachttijd betreft, ieder op zijne beurt, is tot offers genoodzaakt aan het publiek belang. Feitelijk kan bovendien dit nadeel op meer dan ééne wijze worden voorkomen of verminderd.

Den adressanten is niet onbekend, dat van landbouwkundige zijde deze gereede oplossing van bestaande bezwaren niet zelden uit 't oog wordt verloren. Verre van algemeen echter bestaat ook bij den landbouw het besef, dat zijne belangen door algeheele vrijlating van het jachtbedrijf beter verzorgd zouden worden. Een sprekend bewijs voor deze meening vinden adressanten in het feit, dat zeer onlangs plaats greep. De Amsterdamsche afdeeling der Hollandsche Maatschappij van Landbouw heeft, na breedvoerige discussie, ter kennis van 't Hoofdbestuur gebracht het gevoelen, dat de afdeeling met het aanhangig wetsvoorstel zich niet kan vereenigen, zonder daarom alle bepalingen der bestaande wet goed te keuren. Dit verhinderde het Hoofdbestuur van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw niet, met een adres tot de Kamer zich te wenden, tot ondersteuning van 't ontwerp. Dit zal vermoedelijk de ontwerpers niet verhinderen, dien steun luide te doen klinken. Dit zal echter de Kamer verhinderen in de meening van het Hoofdbestuur, het eenparig gevoelen van den landbouw te zien.

Op deze gronden wenden adressanten zich eerbiedig tot de Tweede Kamer der Staten-Generaal, met verzoek om aan het voorstel van wet tot intrekking van de bijzondere bescherming van de jacht en het jachtbedrijf, de goedkeuring niet te verleenen.

AMSTERDAM, December 1873.

De landbouwers uit Beerta antwoorden hierop:

De ondergeteekenden, grondeigenaars, wenschen aan Uwe Vergadering de redenen te doen kennen, waarom zij de aanneming van het wetsvoorstel der heeren OLDENHUIS GRATAMA, IDZERDA en VAN KERKWIJK wenschelijk achten.

Zij meenen zich niet tot eene blootе adhaesie te kunnen bepalen,

eensdeels omdat sommige aanvullingen noodzakelijk schijnen, ten anderen omdat in een uitvoerig adres — volgens de dagbladen van ruim 1000 handteekeningen voorzien — de Staat tot tusschenkomst ten opzichte van jacht en jachtbedrijf *bevoegd*, *gerechtigd*, *verplicht* wordt verklaard.

Adressanten moeten erkennen, dat onderscheid tusschen bevoegdheid, gerechtigheid en verplichting niet te kunnen vatten. Het eerste en tweede schijnen hun woorden van gelijke beteekenis en gaarne hadden zij genoegen genomen met een betoog van des Staats *verplichting*, wijl deze toch bevoegdheid, gerechtigdheid insluit. Dat betoog heet ook nu wel geleverd te worden, maar, naar het bescheiden oordeel der adressanten, plaatst men zich daarbij op een geheel verkeerd standpunt en is de kracht der redeneering geenszins geëvenredigd aan het getal bladzijden, daaraan gewijd en aan de lengte der citaten, daarbij over de baan gehaald. Uitgaande van de stelling, dat, ter beoordeeling van een feitelijken toestand, afgetrokken beginselen een hoogst onvasten bodem leveren, is de geleerde steller van het bedoelde adres te zeer geneigd geweest in dien feitelijken toestand bij des Staats bevoegdheid en gerechtigdheid te vinden een voldoenden *grond* tot tusschenkomst. En zoo draagt wellicht het dubbele en — voor adressanten althans — overbodig betoog van de bevoegdheid tot staats-tusschenkomst ook er toe bij, dat voor de verplichting daartoe zoo weinig afdoende motieven zijn aangevoerd.

Adressanten erkennen, dat de Staat bevoegd is bijzondere bescherming te verleenen aan de jacht en het jachtbedrijf. Zij zien niet voorbij, dat zoodoende de grondeigenaar verstoken wordt van het recht, hem in art. 641 B. W. gegeven, dat hij schijnbaar in strijd met art. 147 Grondwet wordt belet zijn eigendomsrecht uit te oefenen. Wel beweert men, dat zij daarmede blijken geven van eene onverklaarbare verwarring tusschen recht van eigendom en recht van toeëigening. Ten onrechte naar het schijnt. De bewering zelve miskent den juisten zin van het woord *eigendom*. Dat b. v. in art. 147 Grondwet niet uitsluitend moet gedacht worden aan het recht van eigendom in den beperkten zin des woords, maar aan ieder recht, dat men ten opzichte der te onteigenen zaak heeft, onverschillig of het met het eigendomsrecht eenzelvig of wel daarvan een aanhangsel is, had men uit de bepalingen van art. 3, 42—47 der wet van 28 Augustus 1851, *Staatsblad* n°. 125, omtrent huurders, hypotheekhouders, vruchtgebruikers, enz., kunnen leeren. Het recht om bij uitsluiting zich het wild toe te eigenen, dat art. 641 B. W. den eigenaar van den grond verzekert, is dus in den zin van art. 147 Grondwet zijn eigendom, gelijk ook THORBECKE stroopen noemt het ingrijpen in het jachtrecht, *eigendomsrecht* van een ander. De grondeigenaar zou daarvan niet dan ten algemeenen nutte en tegen voorafgaande schadeloosstelling kunnen worden ontzet. Doch van zoodanige ontzetting is hier, waar de eigenaar slechts eene acte heeft te nemen,

— ook naar der adressanten meening, — geene sprake en dus, terwijl art. 147 Grondwet buiten beschouwing blijven kan, geven de slotwoorden van art. 641 B. W. er aanleiding toe om den Staat even goed bevoegd te verklaren tot beperking van het recht, in dat artikel gegeven, als b. v. de gemeentebesturen aan de beperkende zinsneden in art. 625 B. W. de bevoegdheid ontleenen om door bouwreglementen sommige eigenaren te beletten hun grond geheel te betimmeren.

Bevoegd is dus de Staat wel. De eenige, overheerschende vraag is, of het algemeen belang vordert, dat hij van die bevoegdheid gebruik maakt. Eerst daardoor wordt de bevoegdheid verplichting en zonder dat algemeen belang zou men mogen zeggen, dat de Staat niet *bevoegd* is van zijne *bevoegdheid* gebruik te maken.

Het recht om zich het wild toe te eigenen, dat zich op zijn grond bevindt, komt den eigenaar *van nature en uit den aard der zaak* toe. Die begrippen moge men volslagen zwevend noemen, in zin en bedoeling, in waarde en beteekenis ten eenemale onbestemd, de tegenwerping zou doel treffen, indien het om de juiste grenzen, aan de uitoefening van eenig recht gesteld, niet eenvoudig om het beginsel zelf te doen was. Het is er meê als met het eigendomsrecht. „Van nature en uit den aard der zaak" bestaat het in onbeperkt gebruik en misbruik. Daarmede is niet gezegd, dat men niet verplicht zou zijn daarvan eenige verkorting te gedoogen. Integendeel. De opneming van dat beginsel der onbeperktheid van het eigendomsrecht in art. 625 B. W., zoowel als het voorschrift van art. 641 B. W. omtrent het uitsluitend jachtrecht des grondeigenaars geschiedt wellicht minder om te sanctioneeren wat van nature en uit den aard der zaak reeds volgen zou, dan wel juist om te bepalen, dat men er geen gebruik van mag maken strijdig met de wetten of wettige verordeningen. Doch daarmeê is juist de waarde van het beginsel aangewezen. Slechts het algemeen belang moet de toets zijn voor den Staat. Ieder burger moet zooveel van zijne natuurrechtelijke bevoegdheden opofferen als de eischen van den Staat medebrengen. Kort de Staat de rechten der burgers verder in, dan misbruikt hij zijn gezag.

Duidelijk moet dan ook worden aangetoond het belang van den Staat, het algemeen belang, dat er bij beperkende bepalingen omtrent de uitoefening van het eigendomsrecht of van het recht van toeëigening van wild door den eigenaar betrokken is. En die last van bewijs *blijft* — juist om het beginsel — op de voorstanders van staatstusschenkomst rusten, ook al geldt het de beoordeeling van een feitelijken toestand. — Zoo zal juist, omdat ieder eigendom wordt vermoed vrij te zijn, ieder die beweert eenig recht op eens anders zaak te hebben, dat recht moeten bewijzen. En de eigenaar, die tegen de uitoefening van eenig zakelijk recht op zijn eigendom opkomt, zal eenvoudig zijn eigendomsrecht moeten bewijzen; niet meer. Zoo ook hier. De voorstanders van staatstusschenkomst kunnen niet volstaan met een

beroep op den feitelijken toestand en op het onbetrouwbare van afgetrokken beginselen ter beoordeeling van dien toestand. Nu het geding tegen de jachtwet aanhangig is gemaakt, rust op hen de last van het bewijs. Het bewijs zelfs van het onvolledige van het tegenwoordig ontwerp is niet voldoende. Tegenover het beroep op de vrijheid van toeëigening moeten zij bewijzen, dat het algemeen belang staatstusschenkomst wettigt, neen, eischt.

Dat bewijs is naar der ondergeteekenden meening tot nog toe niet geleverd, allerminst in het hierboven bedoelde adres, waarin wel op scherpzinnige wijze verzachtende omstandigheden worden gepleit voor de jachtwet, maar waarin men een afdoend betoog, één voldoenden grond slechts voor de beperking van het recht, den grondeigenaar in art. 641 gegeven, te vergeefs zal zoeken. Behendig wordt de bewijslast, ja, de geheele kwestie verplaatst, waar men uit het onvoldoende der bepalingen van het ontwerp omtrent de inbreuk op des grondeigenaars recht van toeeigening meent te kunnen afleiden, dat allereerst en allermeest uit het oogpunt der bescherming van den eigendom staatsbemoeiing met het jachtbedrijf door het publiek belang wordt geeischt. Ook den ondergeteekenden schijnt het ontwerp niet vrij van leemten; met name achten ook zij zwaardere strafbepalingen tegen het betreden van eens anders gronden met schietgeweer en strafbedreiging tegen het bemachtigen van wild op eens anders grond noodzakelijk. Daaruit schijnt te moeten volgen, dat tot Uwe Vergadering het eerbiedig verzoek worde gericht het ontwerp met die bepalingen aan te vullen. Maar een raadsel is het, hoe, in stede van dien, door een *grondeigenaar* bestendiging kan worden gevraagd van den tegenwoordigen toestand, waarin hem de uitoefening van zijn jachtrecht slechts onder zeer beperkende bepalingen is vrijgelaten en niet dan tegen betaling eener vrij hooge belasting, zonder welke hij strafschuldig is, als zij zijn oogst tegen vernieling door het wild tracht te beveiligen. Inderdaad eene vreemde houding voor grondeigenaren, die hunne rechten heeten te verdedigen! Alleen naar het schijnt te begrijpen van grondeigenaren, die als jachtliefhebbers zooveel prijs stellen op de conservatie van de wildbaan, dat zij — steeds het oog gevestigd op hun recht van toeeigening — voor de belangen van dat *aanhangsel*, de veel grootere van het *principale* met graagte opofferen. Die dan ook met ronde woorden erkennen, vooral voor den *kleinen* grondeigenaar te vreezen, dat *zijn* (!) wild verdwijnt, ... als of die grondeigenaar bij voorkeur wild verbouwt. Maar die dan ook oprechter zouden handelen in een adres omtrent de jachtwet hun grondeigendom niet zoo met nadruk op den voorgrond te plaatsen, hun passie voor het jachtbedrijf — die immers geene verontschuldiging behoeft? — niet te omhangen met het mom van teedere zorg voor de belangen van den grondeigendom.

De ondergeteekenden — *landeigenaren* en meest alle *landgebruikers* van beroep — aarzelen niet als hunne overtuiging uit te spreken, dat geen grondeigenaar *als zoodanig*, — dat is een, die of zelf of door anderen zijn grond laat gebruiken, die dan ook meer voor zijn oogst dan voor zijn wild zal zorgen, — het behoud van eenige jachtwet *kan* wenschen. En eene illusie is het, indien *jachtliefhebbers* door te wijzen op leemten in het ontwerp meenen bewezen te hebben, dat uit het oogpunt van bescherming van den eigendom staatsbemoeiing met het jachtbedrijf noodzakelijk of zelfs slechts wenschelijk is.

De belangen van den landbouwer, de rechten van den grondeigendom worden door de jachtwet miskend en verkort. Het schijnt inderdaad een waagstuk dit te ontkennen. Men beproeft het dan ook in waarheid niet. Alleen waarschuwt men voor overdrijving, en tracht juist door een *charge* de kracht van dit niet weg te redeneeren en alles beheerschend motief tegen elke jachtwet te verzwakken.

Zonder goed gevolg nogtans. Dat het wild zich voedt met de producten van den landman ligt voor de hand. Slechts enkele jagers besteden het wild, dat zij heeten te schieten, eerst in den kost. In den Economist van 1871 becijfert mr. L. U. DE SITTER op pag. 677, dat voor een haas aan den landbouwer een waarde van minstens 100 kilogram hooi als schade moet worden toegerekend.

Hoeveel of hoe weinig het zij, het wild doet schade aan den landman. En die schade wordt voorwaar niet overdreven. Waarom mag de landbouwer zich daartegen niet verdedigen? Hij mag het, doch onder vele restricties en mits hij eene acte neme. Maar volgt niet reeds daaruit, dat zijne belangen worden miskend, zijne rechten verkort?

Er is meer. Elke afwijking van de natuurlijke orde der dingen dringt onvermijdelijk tot meerdere, elke fout heeft in haar gevolg nieuwe soms grootere. In § 5 der zaakrijke — ook door tegenstanders geprezen — memorie van toelichting wijzen de voorstellers terecht op den roekeloozen greep, dien de jachtwet in de verhoudingen der dierenwereld doet. Met het schertsend verwijt van sensiblerie en eene geestige herinnering aan Pythagoras ontzenuwt men niet dat argument tegen die door de wetenschap veroordeelde onnatuurlijke bescherming van hazen en tegen de insgelijks bestreden doch door de wet zijdelings aangemoedigde vervolging van vossen en ander zoogenaamd schadelijk gedierte. Zelfs de reserve, dat wellicht de bestaande jachtwet minder juiste voorschriften te dien aanzien geeft, kan niet baten. Want *eenig* voorschrift *moet* dan toch iedere jachtwet daaromtrent geven, en de wetenschap — rusteloos werkzaam, niet door de letter van het *Staatsblad* verbonden — openbaart dagelijks nieuwe resultaten, wijzigt telkens de heerschende begrippen, Hier vooral geldt voor den wetgever het oude: bij twijfel onthoud u.

Men heeft gemeend, dat de landman zich kan dekken tegen de wildschade, die hij voorziet, door de pachtsom voor 't jachtveld. Al ware het juist, het zou niet wettigen het verbod om zelf die wildschade te *voorkomen*. Maar juist door dat verbod is ook de bewering zelve onhoudbaar. De grondeigenaar, die eene acte moet nemen om aan het verbod te ontsnappen, mist de vrije stelling van een verkooper of verhuurder in het gewone dagelijksch verkeer. De acte drukt den marktprijs. En dit — adressanten stellen er prijs op te doen zien, dat de zorg voor den *kleinen* landbouwer, huurder of pachter *vooral* de afschaffing der jachtwet eischt — dit te meer en op tweeerlei wijze, waar het een gering grondbezit geldt. Eerstens, omdat de kosten der acte dezelfde en dus naar verhouding voor dien eigenaar *veel* grooter zijn, ten andere doordien de jagers, die het omliggend veld geheel of ten deele in eigendom hebben of huurden, hem daardoor als 't ware in de macht hebben. Aan geen ander *kan* hij het verpachten, hun *moet* hij het à tout prix gunnen op straffe van òf zelf eene acte te moeten bekostigen òf weerloos en werkeloos te moeten zijn bij de vernieling van *zijn* vruchten door *hun* wild! Er behoort moed toe eene overeenkomst op dien voet gesloten te noemen: „de vrije transactie van partijen."

Maar daarbij. Wat is de wildschade, *die hij voorziet?* Hij *kan* de wildschade niet voorzien, want die hangt voor het grootste deel af van de luim des jagers. In de provincie Groningen kent men die groote jachtvelden weinig of niet. Maar in Drenthe b. v. zijn uitgestrekte velden verpacht aan eenige jachtliefhebbers uit eene verwijderde provincie, die behoorlijk toezicht doen houden op de conservatie van de wildbaan en nu en dan eens komen jagen. Wie zal nu vooraf kunnen zeggen of het hun dikwijls zal lusten ter jacht te gaan dan of toevallige omstandigheden zich daartegen in den weg stellen? En toch daarvan en van zooveel meer, dat in *hunne* macht staat, althans niet in die des landmans, hangt de wildschade af. Men zou bij de verpachting kunnen bedingen, dat er minstens zóóveel maal en door zóó veel personen moet worden gejaagd, doch wie wil bij de onzekerheid van den wildstand onder die conditie pachten? En moeijelijk zal men althans er eene voorwaarde van kunnen maken, dat de jager niet mag misschieten, afgescheiden nog hiervan, dat volgens een deskundige, 1) wel van een *ongelukkig* schot, doch van misschieten in den gewonen zin van het woord *natuurlijk* niet dan hoogst zeldzaam sprake is. Genoeg om te doen zien, hoe weinig die bewering houdbaar is en hoe vooringenomen een *landeigenaar* moet zijn met het *jachtbedrijf*, om te durven beweren, dat daarin eene gereede oplossing wordt gevonden van bestaande bezwaren.

---

1) Mr. H. F. Baron VAN ZUIJLEN VAN NIJEVELT in *Adm. Bijdragen* van mrs. BOER, FRUIN en VAN REES, XIV p. 393.

Intusschen ook van die zijde erkent men zoodoende het bestaan van bezwaren. En men moet dan ook ziende blind zijn om dat te ontkennen. De schade in *gesloten jachttijd* wordt daarbij gaaf toegestemd, doch met de bijvoeging, dat ieder op zijn beurt genoodzaakt is tot offers aan het algemeen belang.

Daarmede zijn de ondergeteekenden het volkomen eens. Alleen zoeken zij nog altijd te vergeefs naar het bewijs van dat *algemeen belang*, wat bij de jachtwet zou betrokken zijn, zij weten wel, dat de *jachtliefhebbers* daarop grooten prijs stellen — hoewel zij er minder belang bij hebben dan men schijnt te meenen — doch met den besten wil ter wereld kunnen zij het vermaak of belang (naar men het noemen wil) van omstreeks 6000 personen in ons geheele Vaderland — indruischende tegen het belang van den landbouw, tegen de rechten van den grondeigendom — niet aanmerken als een *algemeen belang*.

Men heeft op verschillende wijzen getracht dat staatsbelang duidelijk te maken.

Bezorgdheid voor eene volkswapening koestert men, naar men zegt.

De bezorgdheid schijnt hier in ons land, waar overigens de jacht aan den grondeigendom verknocht zou blijven en niet tot gemeen goed zou worden verklaard, volstrekt niet gewettigd. Koestert men ze toch, men neme daartegen maatregelen. Doch men zij dan oprechter dan BLACKSTONE dorst hopen, en gebruike de jachtwet niet als voorwendsel. Acht men overigens de *port d' armes* niet voldoende gereglementeerd, vreest men ongelukken, wat belet daartegen door wetsbepalingen zooveel mogelijk te waken, doch ook, wat heeft dit met de jachtwet te doen?

Men beweert met MAX WIRTH bevreesd te zijn, dat er, bij gebreke van wild, jacht gemaakt zal worden op zangvogels, of musschen, raven en andere nuttige dieren, die de veldpolitie krachtiger uitoefenen dan zulks met den besten wil ter wereld door de overheid geschieden kan. Welnu, men bepale daartegen straffen. Noodig schijnt het niet, want ook hier zal het eigenbelang al spoedig de oogen der verblinden openen. In ieder geval aan ééne instelling als de Staatsloterij, die de zucht tot spel heet te breidelen door het aan de hand geven van eene van staatswege gereglementeerde gelegenheid om er aan bot te vieren, heeft men dan toch voorwaar in Nederland genoeg. Totaal onnoodig schijnt het nu ook nog de *nuttige* vogels te willen beschermen door eene wet, die alleen het *schadelijk* gedierte te goede komt.

Wil men zich zelf en Uwe Vergadering overreden, dat een staathuishoudkundig bezwaar tegen de afschaffing der jachtwet ook daarin is gelegen, dat menig klein grondeigenaar aan de verleiding van het jachtvermaak geen weerstand zal kunnen bieden en zijn zaken zal laten verloopen, men ga op den ingeslagen weg voort en provoceere eene wet

waarbij met dezelfde vaderlijke bedoelingen de tapperijen en zoovoorts worden gesloten en gewaakt wordt tegen zoovele andere gelegenheden tot uitspattingen voor den „minderen man". Vooral ook zorge men, dat geen verkiezingen b. v. den „minderen man" uit zijn dagelijkschen werkkring rukken. Allicht heeft de opgewekte volksgeest in 1848 evenveel schuld gehad aan den ondergang van sommige Duitsche boeren als de jacht. Doch dan ook, en vooral, niet *tegen betaling* eene acte aan de kleine grondbezitters gegund. En bij die liefderijke zorg voor hunne belangen offere men zich zelf niet geheel en zonder noodzaak op. Heeft het jachtbedrijf zulken verderfelijken invloed, men wage er zich zelf niet aan, men verbiede eenvoudig de jacht. Ook buiten den „minderen man" zijn er arbeidschuwe lieden, op wie het jagen zoo al niet in finantiëel, dan toch in ander opzicht geen bijzonder gunstige uitwerking heeft.

Staat men er toch op dit offer te brengen, dan zal miskenning het deel zijn: de „mindere man", wel verre van dankbaar te wezen, zal beweren, dat het er eenvoudig om te doen is, zoo als MAX WIRTH zou zeggen, om dit vermaak te monopoliseeren voor de meer gegoeden, die geld hebben en tijd meenen te hebben om er aan te kunnen toegeven.

Doch te veel reeds over argumenten, die niet meer van dezen tijd zijn, die aan sensiblerie, aan ziekelijke filantropie doen denken, en waarvan ondergeteekenden het betreuren, dat zij een overigens wèl gesteld adres ontsieren.

Men zou anders willen vragen, hoe die vrees voor het welzijn van den „minderen man" te rijmen is met die krachtig verkondigde overtuiging, dat door de afschaffing der jachtwet de wildbaan zal worden ontvolkt, dat *binnen betrekkelijk korten tijd* de uitoefening van 't jachtbedrijf ophouden, dus volslagen onmogelijk worden zal.

Adressanten roeren daarmeê het laatste punt aan, dat zij aan Uwe overweging meenen te moeten onderwerpen. *Is* die vrees voor totale ontvolking gegrond? Wettigt zij de inbreuk op het eigendomsrecht, aan iedere jachtwet onafscheidelijk verbonden? Op beide vragen meenen ondergeteekenden ontkennend te moeten antwoorden.

De vrees voor totale ontvolking van de wildbaan is niet gegrond. In het belangrijke reeds aangehaalde opstel van Baron VAN ZUIJLEN wordt op verschillende omstandigheden gewezen, die er toe meewerken, dat het wild *ook onder deze jachtwet* steeds schaarser wordt. De toeneming van den landbouw, de verbeterde vuurwapenen, de lange jachttijd, worden met name daaronder gebracht. Een langzame, maar zekere achteruitgang van den wildstand voorspelt die schrijver. Onder andere punten bespreekt hij pag. 403 de particuliere krachtsinspanning en meent, dat de beste uitkomsten worden verkregen door het vormen van vereenigingen tot instandhouding en bescherming van den wilstand, gelijk deze reeds in Noordholland en Utrecht bestaan. Tot heden stellen die

zich hoofdzakelijk tot taak, om het uitroeien van schadelijk gedierte bevorderlijk te zijn door het verleenen van premien, te vinden uit eene matige contributie. „Het is, dunkt ons, onbillijk en het strookt niet met den geest onzer natie en onzer instellingen om in deze alles op de regeering te doen aankomen. *Help yourself* is ook hierop toepasselijk,„ zegt die schrijver.

Dat is — doch in uitgebreider zin dan de schrijver bedoelde — naar de meening der ondergeteekenden de oplossing der kwestie. Met alle zorg voor den wildstand, met alle tributaties voor de burgers zal de regeering het doel niet bereiken. Is eenmaal meer dan nu bij de jachtliefhebbers de overtuiging doorgedrongen, dat „opoffering van de zijde van den jager onontbeerlijk, dat *self help* het wachtwoord is,„ dan mag men verwachten, dat door samenwerking van velen nog een uitstekend jachtveld te behouden is. Zelf kunnen ze dan voor de bevolking van dat veld in het voorjaar, zelf voor de behoorlijke conservatie zorgen, mits slechts de wetgever tegen inbreuken op het eigendomsrecht, op het jachtrecht ook voldoende straffen bepale. Dan eerst zal de kleine grondbezitter de keus hebben, om òf zelf zijn wild te doen verdwijnen òf eene vrije transactie met de jagers aan te gaan. Voor de jagers zal het duurder worden, dat valt niet te betwijfelen. In sommige streken zal het wild verdwijnen. Te meer prijs zal men er elders op stellen. En wat de kosten betreft, de ondergeteekenden wenschen niet te spreken van „een aristocratisch tijdverdrijf„ — noch in, noch buiten staatsstukken kennen zij in ons gezegend Vaderland onderscheid van standen. Doch nu de voorstanders der jachtwet zelve er op wijzen, dat bijna uitsluitend de meer gegoeden zich de weelde van het jachtvermaak kunnen veroorloven, nu meenen zij toch ook met grond te kunnen beweren, dat de jachtliefhebbers de kosten er van dan ook zelf geheel moeten dragen en dat het onbillijk is, dat die met medewerking van het staatsgezag voor een deel worden gelegd op de grondeigenaren en landbouwers.

De kleine grondeigenaar, wiens gronden niet in de nabijheid van een behoorlijk jachtveld zijn gelegen, zal moeten gedoogen, dat zijn wild verdwijnt. Baron VAN ZUIJLEN meent dan ook pag. 395, dat juist voor dezen de instandhouding van de wildbaan van het grootste belang is; de ondergeteekenden zijn daarentegen overtuigd, dat hij er niet rouwig om zijn zal, als hij zijn oogst inhaalt. Door coöperatie van vele jachtliefhebbers zullen er uitgebreide jachtterreinen behouden kunnen blijven en met de noodige voorzorgsmaatregelen zal daar wild kunnen worden aangekweekt en behouden. Daarom juist achten ondergeteekenden de vrees voor totale ontvolking van het jachtveld voorshands niet gewettigd, en mocht dit op den duur blijken wel het geval te zijn, men trooste zich er meê, dat het de natuurlijke gang van zaken is, die met de meest mogelijke voorzorg had kunnen worden vertraagd, niet tegengegaan.

Maar zij die vrees al of niet gewettigd, het belang van den wildstand mag den wetgever niet verleiden tot zoodanige inbreuken op het eigendomsrecht, als elke jachtwet noodzakelijkerwijze meebrengt. Daartoe is op verre na niet genoeg het *algemeen belang*, bij de instandhouding van de wildbaan betrokken. De jacht levert eene bijdrage tot volksvoedsel, ze maakt een tak van binnen- en buitenlandsch verkeer uit en vormt een onderdeel van den nationalen rijkdom. Gereedelijk wordt dit alles toegestemd. De vraag is slechts, of die bijdrage nog niet meer voedsel onttrekt, of die tak niet te veel heilzame sappen eischt, of dat deel van den nationalen rijkdom, op den keper beschouwd, de waarde van zijn grondstof wel representeert. Mr. DE SITTER berekende in 1871, dat een haas 50 proc. oplevert van hetgeen hij aan voedsel gekost heeft.

Als dus het totaal van den nationalen rijkdom moest bestaan uit de som van zulke deelen, zou 't er treurig uitzien. Ondergeteekenden zwijgen daarbij nog, van de verspilling van kapitaal, tijd en krachten, die onafscheidelijk aan de jacht verbonden is. Als men dit alles in cijfers kon brengen, zou gewis de debetzijde van het jachtvermaak belangrijk accresceeren.

Als belasting, als bron van inkomsten voor den Staat, is de jacht almede zonder waarde. Men ziet de opbrengst der acten, doch de groote uitgaven, die de Staat daartegen heeft, ziet men niet. Opmerkelijk zijn de beschouwingen en cijfers, die Mr. L. U. DE SITTER in den Economist van Januari 1874 bladz. 65 en volg. daaromtrent geeft. En de curiositeit, door hem op bl. 67 vermeld, dat zonder de menschlievende tusschenkomst van een ongenoemde de niet uitlevering van één kivits-ei, of 3 cent, de waarde van dien, den Staat *f* 2.40 hebben gekost, is inderdaad beter in staat een juist inzicht te geven van de onpraktische werking der jachtwet dan lange betoogen. Genoemde bekwame schrijver zegt dan ook, dat het bij hem geen twijfel lijdt of finantieel is de jachtwet hoogst afkeurenswaardig.

De jachtwet mocht lucratief zijn voor den Staat, het wild mocht een groote bijdrage tot de volksvoeding, een belangrijke tak van handel zijn, dat alles zou de staatsbemoeiing niet justificeeren, zoolang niet vaststond, dat die voordeelen meer dan opwegen tegen de opofferingen, die ze den burgers, den landbouwers vooral afvergt. Dat bewijs nu *is* niet geleverd en *kan* niet geleverd worden. Met volle overtuiging zeggen adressanten het 't Hoofdbestuur der Maatschappij van Landbouw in de provincie Groningen na: de beperking van het eigendomsrecht der grondeigenaren door de jachtwet, wordt *niet* gerechtvaardigd door het algemeen belang. En daarmeê is het vonnis over deze en elke andere jachtwet geveld, want eene strikte eerbiediging van het eigendomsrecht, — ondergeteekenden vertrouwen 't met het Hoofdbestuur — moet en zal bij den wetgever zwaarder wegen dan het genoegen van enkelen.

In den Economist van 1864, bl. 188, betoogde F. C. W. K. op de volgende wijze het heilzame der afschaffing: „Het recht van den landbouwer zal dan geëerbiedigd worden, evenzeer als dat van den jager. Die het wild bovenal wenscht te sparen, zal het op zijn grond mogen houden, maar het dan ook zelf moeten voeden. En die zijn landbouwproducten meer lief heeft, zal het recht hebben alle roovers te verjagen of te vernielen. De nationale rijkdom zal wel eenig verlies lijden in het wild, dat dan in kleiner getal zal worden gevonden, maar oneindig grooter voordeel zal ons volk genieten door het ophouden van vernielingen, welke het wild thans nog aan de veldvruchten of bosschen toebrengt.„ Over de verdere goede gevolgen ook voor het zedelijk karakter van onze landbewoners, dat lijden moet onder het mogelijk dikwijls schenden van eene wet, waarin zij niet het minste kwaad of schande kunnen zien, wilde hij niet verder in bijzonderheden treden.

Adressanten volgen zijn voorbeeld; doch niet zonder met een enkel woord er op te wijzen, dat die schrijver eene spoedige opheffing „van de tegenwoordige bevoorrechting van het jachtrecht„ niet dorst verwachten, omdat de *eenige tegenstanders, onze jagtliefhebbers*, bijna allen tot den gegoeden stand behoorende, meerderen invloed hebben op het regeeringsbeleid.

Adressanten zijn huiverig dat punt aan te roeren. Niet den geringsten twijfel koesteren zij omtrent de onpartijdigheid en onbevangenheid, waarmeê elk lid uwer vergadering zijn oordeel over deze, als over iedere kwestie, zal trachten te vestigen. Toch schijnt de jacht, ook buiten het jachtveld, ook in de studeerkamer voor den waren liefhebber zijn meêsleepend karakter te behouden. Meer dan op een ander gebied schijnt hier kalm onbevangen nadenken moeielijk, voorzichtigheid dus dubbel plicht. Zonder voorbeelden zouden ondergeteekenden dit hun gevoelen niet durven uitspreken. Maar een voorbeeld, een leerzaam voorbeeld noemen zij het meermalen aangehaald adres, waar de hartstocht voor het jachtbedrijf de onderteekenaren verleid heeft hun rechten als grondeigenaren op den voorgrond te plaatsen. In menig adres schijnen eveneens de leemten van het ontwerp gretig te worden aangegrepen, om niet op aanvulling, maar op verwerping te kunnen aandringen. Zelfs afdeelingen van maatschappijen van landbouw ontzien zich niet op die wijze hunne oppositie, eenvoudig het uitvloeisel van den jachtlust der meerderheid van de leden, te doen voorkomen als het gevolg van hunne bezorgdheid voor den welstand der landelijke eigenaren. THORBECKE zou wellicht gezegd hebben, dat zij verkeerdelijk het gewicht van het *collegie van landbouw* in de schaal willen leggen, waar alleen de door *jachtliefhebbers* bijgebrachte redenen behooren te werken.

Ook bij die wetenschap zouden echter de ondergeteekenden het nimmer gewaagd hebben tot de jachtliefhebbers in uwe vergadering het dringend

verzoek te richten om zich wel te willen beproeven, om in eigen boezem te tasten en bij twijfel, of zij den jagersrok wel voor een oogenblik *geheel* zouden kunnen afleggen, zich liever te onthouden — indien niet een geacht gewezen lid uwer vergadering had geschreven: „Men zou mij ook nog kunnen tegenwerpen, dat ik in een door mij vroeger geteekend verzoekschrift aan de Staten-Generaal geheel andere beginselen heb beleden dan in dit opstel", en die mogelijke tegenwerping — adressanten zouden willen zeggen: zonder blikken of blozen — had bejegend met deze woorden: „Ik behoef daarop slechts te antwoorden, *dat ik toen als jachtliefhebber* heb gerequestreerd en dus een algemeen jachtveld wenschte te behouden". 1)

Op al deze gronden verzoeken adressanten eerbiedig aan Uwe Vergadering om hare goedkeuring te verleenen aan het voorstel van wet tot intrekking van de bijzondere bescherming van de *jacht* en het *jachtbedrijf*, liefst aangevuld met zwaardere straf bepalingen tegen het betreden van eens anders grond met schietgeweer en tegen het bemachtigen van wild op eens anders grond.

BEERTA, Februari 1874.

Men ziet uit deze adressen, dat de bewijsvoering voor een praktisch doel gedaan uitmunt door gloed en frischheid.

Door deze beide adressen kan ieder op de hoogte der zaak komen.

Uit al het medegedeelde meen ik te mogen afleiden dat het w. o. bij het groote publiek met belangstelling en gunstig is ontvangen, 't geen in nog meerdere mate het geval zal worden, wanneer eenige leemten ook in tijdschriften, dagbladen en adressen aangewezen zullen zijn hersteld.

In lang is er geen onderwerp behandeld, waarin bij het algemeen zooveel belang werd gesteld 2) en dat èn door landbouw èn door grondbezit zoozeer is ondersteund.

---

1) Mr. G. Dumbar, Nieuwe Bijdragen 1853, pag. 48.

2) Bij de beoordeeling van de herkiezing van enkele leden der Prov. Staten in Mei '74 werd het punt ter sprake gebragt (zie *Utrechtsch Prov. en Stedelijk Dagbl.* van 1 Junij '74, n°. 148) en de schrijver van „de Maandelijksche Kout" in Leeskabinet 74 no. 4 bl. 55 gebruikt het als argument tegen Kamerontbinding in deze woorden: „als de „candidaten bij eene ontbinding maar wilden verklaren dat zij tegen „het voorstel Gratama, tot afschaffing der jagtwet zouden stemmen, dan „zouden de groote heeren wel zorgen dat zij herkozen werden" enz. enz.

In het liberale programmma in Maart 1874 door 7 leden der liberale kiesvereenigingen „Grondwet" en „Burgerpligt" te Amsterdam opgesteld, om daarop de zamenwerking dier vereenigingen en van de liberalen te krijgen wordt niet vermeld, afschaffing zelfs niet reform der jagtwet, (indien deze laatste mogelijk ware).

Hoe echter een liberaal programma zonder dat volledig kan zijn, zal wel voor iederen liberaal (geen jagtliefhebber) onbegrijpelijk wezen.

In een uit den Haag in de *Arnhemsche Courant* van 25 Dec. 1873 nº. 2146 ingezonden artikel verwondert men zich, sprekende over het Amsterdamsch adres, dat „Burgerpligt" en de heer LEVY zich aan het hoofd stellen der oppositie in dezen.

Indien dit laatste waar is, dan is de weglating op het programma zeker niet anders dan de voortzetting dier oppositie van jagtliefhebbers afkomstig.

Ten slotte eenige bijzonderheden over de beweging *„for „abolition of game laws"* (tot afschaffing van jagtwetten) in Engeland.

Het is van belang daarop het oog gevestigd te houden, omdat de algemeene toestanden in Engeland en in ons Vaderland dikwijls iets gelijks hebben.

In Engeland was algeheele afschaffing, of althans zeer aanmerkelijke wijziging der jagtwetten sinds lang aan de orde.

De landbouwers beklagen zich dat meer acht wordt geslagen op een *„phaesant"* dan op een *„peasant"*.

De landbouwers zeggen: „het jagtregt is sedert 25 jaar „blijven stilstaan zonder hervorming. Er zijn landbouwers, „die door de werking onzer noodlottige wetgeving op de „verhouding tusschen den grondeigenaar en den pachter en „het jagtregt tot den ondergang zijn gebragt.

„De geheele afschaffing van het jagtregt moet gepaard „gaan met" enz.

Daily News zegt: Staatslieden zelfs onder de Tories erkennen de noodzakelijkheid; en de Trade unions van het genootschap tot bevordering van grondeigendom der arbeidende klasse hebben de geheele afschaffing der jagtwetten op haar programma. 1)

Zoowel *liberale* als *conservatieve* leden van het ontbonden Parlement hadden zich voorstanders betoond van het in overweging nemen eener nieuwe regeling.

Zoo had b. v. George Ward Hunt, kanselier der schatkist in het Tory-kabinet in 1868, in 1872 voorzitter van het *select committee on game laws* (parlementaire enquête over het nadeel der jagtwetten), sedert dit voorjaar (1874) weer lid van het Tory-kabinet, een volledig voorstel gereed, nu door de parlements-ontbinding vervallen.

In de zitting van 1863 was een ontwerp van Mr. Paull daarom alléén niet behandeld, omdat eene wet tegen stroperij werd ingediend (the poaching prevention act), waarvan eerst de werking moest worden gekend.

In de Engelsche dagbladen is indertijd van de eene zijde zeer gehekeld en van den anderen kant zeer geprezen eene uitdrukking in het Parlement van een Tory-lid aan een Whig, die ten voordeele van het stemregt der vrouwen sprak, daarop nederkomende: „dat, zoolang de mannen de wetten maken, „de vrouwen evenmin stemregt krijgen als de landbouwers „van den last der jagt bevrijd worden, zoolang de meerderheid „van het Parlement uit jagtliefhebbers (sportsmen) bestaat."

De Engelsche aristocraat was echter opregter dan sommige jagtliefhebbers bij ons, die zich achter hunne qualiteit van grondeigenaren en allerlei bezwaren verschuilen.

In Engelsche tijdschriften, maandwerken, week- en dagbladen werd steeds en wordt nog het onderwerp van alle kanten behandeld; de *Haarlemmer Courant* van 4 Febr. 1874 no. 30 vermeldt nog, dat het Londensche dagblad *the Examiner* aankondigt voortaan te zullen ijveren *„for the abolition of game laws"*.

---

1) Zie Staatscourant 26 Junij en 14 Sept. 1872, no. 148, 217.

Het groote verschil tusschen Engeland en ons in sociale toestanden, in landbezit, in pachtstelsel, in regtsontwikkeling maakt elke vergelijking van onze jagtwetgeving met de Engelsche „game laws" (trouwens zeer uiteenloopend, waar het Schotland en Ierland geldt) ondoeltreffend ja onmogelijk: ook is het getal jagtliefhebbers daar ongelijk veel grooter en zijn de verhoudingen van grondbezit geheel anders; echter is het zeer opmerkelijk dat sub nº. 22 van het (zeer conservatief) report van 6 Julij 1846 uitdrukkelijk als *beginsel* voorkomt, dat de eigenaar van den grond gehouden is tot schadevergoeding aan den pachter voor 't nadeel *„done to the growing crops"* aan het te veld staande gewas toegebragt door het wild.

Zelfs het driemaandelijksch Tory-tijdschrift: „the Quarterly Review" vestigde bij herhaling de aandacht op dit onderwerp; nog zeer onlangs in n°. 207 bl. 558.

Bij de jongste verkiezingen na de Parlements-ontbinding kwam de wenschelijkheid der afschaffing van de „game laws" in alle deelen van het Vereenigd Koningrijk zeer ter sprake: de eerste minister GLADSTONE bragt in zijn eerste adres aan de kiezers te Greenwich herziening der game laws op de lijst der dringende punten van wetgeving, evenzoo JOHN BRIGHT, (die reeds in 1846 voor de intrekking geijverd had), ROB. LOWE, Lord ENFIELD, allen leden der (afgetreden) regering, WATKIN WILLIAMS zitting hebbende voor Wrexham: („on the „game laws he might say, that he had voted and would again „vote for their *abolition*)": in de graafschappen (counties) van Schotland hing de uitslag van meer dan eene verkiezing af van de inzigten der candidaten betreffende dit punt: „every „victory won in a Scotch county is won on the basis of „Game-law Reform": in 1868 waren er zeer vele liberale leden gekozen onder de leus van Game-law reform; — deze liberalen werden in 1874 niet herkozen. Daily News zegt daarvan: „but the real reason of the liberal defeat is the dissatisfaction „of the scotch farmers with the failure of their representatives „to legislate for the removal of tenants grievances . . . . . „it would, indeed, be height of folly in the farmers to punish „their late members and discredit their new-found freedom

„merely because in a Parliament occupied even beyond its „capacity with great and exciting measures no sufficient oppor- „tunity was found for settling the important but still second- „rate question of the Game Laws. They certainly will not „mend their chance of a verdict by trusting themselves to the „Tories etc.„ — ook in Ierland en Engeland werden daarom verschillende liberale leden niet herkozen. *Daily News* 14 Febr. 1874, bl. 5 kolom 2.

In de kiesvergaderingen werd door vele sprekers beweerd, dat bij eventueele hervorming der wetten moet worden gelet op de mindere schadelijkheid van „running of ground game„ dan van „winged game,„ vooral de ex-minister LOWE drukte op dit onderscheid; maar de grieven en klagten der *pachters* werden algemeen geground geacht en erkend.

De voorzitter (speaker of the House of Commons) Mr. BRAND verklaarde te Cambridge op het „annual dinner of „the chamber of agriculture„: „In many counties they found „great excitement upon the question of the game Laws.... „he believed that if there was no such thing in the world „as a rabbit, they would never hear throughout England „the question of the repeal of the game Laws. But the rabbit „was very plentiful, he dared say it might be charged against „Parliament that it gave some protection to the rabbit, but „if there were such laws he thought *they ought to be done „away with* ..... he spoke with some personal knowledge „on the subject as he was both a farmer and a sportsman.„ Daily News 16 Febr. 1874.

Een der grootste voorstanders van de afschaffing der jagtwetten, GEORGE WARD HUNT, is thans lid van het kabinet.

In 1845 en 1846 werd gehouden een *select committee* (enquête) *appointed to inquire into the operation of the game laws*, het rapport bestaat uit twee deelen in folio (blue books, groot 945 en 613 bladz., bevattende *the proceedings of the committee* en *the minutes of evidence*), het getal vragen was 17.718 en 7885 met een zeer naauwkeurigen bladwijzer.

Op den 17 Augustus 1870 werd, op aandrang van het Parlement, door den Engelschen Minister van Buitenlandsche Zaken

geschreven aan elf gezantschappen van Engeland in het buitenland, en door den Minister van Koloniën aan de Gouverneurs van 44 Engelsche koloniën, om te weten *the laws and regulations relative to the protection of game and to trespass* en *the laws in force in the colonies as to trespass and also as to preservation of game.*

Al hetgeen dien ten gevolge inkwam en aan het Parlement werd medegedeeld komt voor in de blue books 1871 bl. 144 en bl. 33.

Den 21 Februarij 1872 besloot het Parlement „that a select committee be appointed to consider the game laws of the united kingdom with a view to their amendment"; dat select committee vergaderde in April, Junij en Julij 1872, er waren 21 leden van hetzelve, vijf was het quorum of minst aanwezige getal; voorzitter of chairman was George Ward Hunt; er werden 36 getuigen gehoord en 10340 vragen gedaan: het onderzoek zou in de volgende zitting worden voortgezet en beëindigd; het report, the proceedings of the committee, the minutes of evidence en the appendix komen voor in de blue books voor zooverre de enquête reeds is afgeloopen.

Het nadeel dat de landbouw door de jagt lijdt is daardoor bewezen: door sommige getuigen werd het begroot op 15 of 20 Sh. de acre, door anderen op het dubbele der belasting; een fezant vervreet en vernielt ongeveer een acre; het voedsel of de schade van een haas staat gelijk met 100 pound hooi; 720.000 konijnen worden, volgens de kamer van landbouw te Edinburg, gevoed met hetzelfde hoeveelheid voedsel die voeden kan $^1/_5$ van dat aantal schapen; dergelijke punten worden veel opgegeven, welke echter in een regtskundig tijdschrift minder op hunne plaats zouden zijn, 1) de schade is moeijelijk te begrooten maar is bewezen en erkend, niettegenstaande sommige sportsmen ze blijven ontkennen.

Vergelijk ook nog voor verdere bijzonderheden:

Oke's Handy-book of the game laws, London 1863 bl. 19 tot 25, en Every man's own Lawyer 1873 bl. 140.

---

1) Vergelijk Utr. Dagb. 3 Sept. '73 en Landbouw Courant 6 Nov. '73.

En wat is reeds in Engeland in de zaak geschied, sedert de verandering van Ministerie in Febr. 1874?

De leden van het Parlement Viscount CRICHTON, Mr. Serjeant SHERLOCK en de Markies VAN HAMILTON hebben bij het Parlement ingediend: „a bill for altering the Shooting „season for grouse and certain other game birds in Ireland.„

Tot het doen drukken werd besloten den 24 Maart 1874: deze wet, als tijdelijk en zonder beginsel, is later zonder discussie aangenomen.

De leden van het Parlement Mr. M' LAGAN, EDWARD COLEBROOKE, Mr. ORR EWING en Mr. MAITLAND hebben ingediend: „a bill to consolidate and amend the Laws rela„ting to game in Scotland„.

Tot het doen drukken werd besloten den 20 Maart 1874.

Het hoofddoel van dit wetsontwerp was: eene codificatie van alle bepalingen over de jagt in Schotland en om den landbouw meer te beschermen tegen de schade van hazen en konijnen, welke tot de schadelijke dieren werden gebragt.

En eindelijk hebben Parlementsleden van alle rigting, nl. Mr. P. A. TAYLOR, Mr. BURT, Mr. DICKINSON, Mr. GEORGE DIXON en Mr. M' COMBIE daarop ingediend: „a bill for „the abolition of the game laws„ 1) (tot het drukken werd besloten den 24 Maart 1874).

Den 29 April 1874 stelde Mr. M' LAGAN de tweede lezing voor van de voorlaatste Schotsche wet; de leden van

---

1) Ik laat dit w. o., merkwaardig door stijl en kortheid en ook door de overwegingen, hier volgen:

„Whereas various Statutes have from time to time been enacted for the „protection of certain species of wild animals for sporting purposes:

„And whereas in consequence of such legislation some of the 5
„said wild animals have in various parts of the country multiplied
„to an extent very injurious to the interests of the cultivators of
„the soil, as well as to the general well-being of the community,
„by diminishing the available produce of the land,

„And whereas such excessive quantity of the said wild animals 10
„has greatly contributed to the demoralization of the people,
„by affording continual temptation to breaches of the law,

„Be it therefore enacted by the Queen's most Excellent Majesty,
„by and with the advice and consent of the Lords spiritual and

beide kanten waren op hun post („there had been a strong whip on both sides and the Bill had the advantage of a temperate discussion in a full House") Mr. CROSS, secretaris van staat voor het Binnenland (Minister van Binnenlandsche Zaken) verzette zich uit naam van de regering tegen het w. o. „it would satisfy nobody, unsettle every thing and „settle nothing". Men moest trachten tot eenheid van wetgeving te komen en deze wetsvoordragt verwijderde nog meer daarvan, daarenboven was er een wetsontwerp ingediend tot algeheele afschaffing der jagtwetten, waarvan dan zeker onmiddellijk de tweede lezing zou worden voorgesteld; kolonel ALEXANDER stelde als amendement voor, eene tweede lezing over zes maanden, maar het wetsontwerp werd verworpen met 192 tegen 127 stemmen.

De leden EDMONSTONE, BARCLAY, MAITLAND, BALFOUR, PELL, MUNTZ, CUNINGHAME EN DILLWYN spraken voor het voorstel van wet; STEWART, DAVENPORT, MACDUFF en GREENE tegen; de gronden der tegenstanders kwamen daarop neer, dat het eene lamme, nietige poging was om de genezing te beproeven van eene erge en groote kwaal, alleen geschikt om de behandeling van de afschaffing af te snijden of uit te stellen; de wet drong niet door tot den wortel van het kwaad en zou in Schotland niet bevredigen, de agitatie zou er eer door vermeerderen, de Regering werd beschuldigd van nalatigheid wijl zij niet reeds lang de zaak had aangevat en werd alsnog aangemaand de zaak te bevorderen. 1)

„temporal, and Commons, in this present Parliament assembled, „and by the authority of the same: 15

„That from and after the fourteenth day of February 1876, all „those Statutes providing for the protection, preservation, and „sale of the wild animals aforesaid, namely, any game whatever, „and any woodcock, snipe, quail, or landrail, or any conies, or „any deer, shall cease and determine; and after the commencement 20 „of this act there shall be repealed the several acts, or such por„tions of them as are inconsistent with this act, mentioned in the „schedule hereto annexed. (Hierin worden 33 opgenoemd, de „oudste van RICHARD en dan volgt eene van 1621.)

1) Zie *Daily News* van 30 April 1874.

Uit de verwerping van deze Schotsche wet (hetgeen voor de abolitionisten eene overwinning is,) kan men eenigzins opmaken, hoe groot het getal leden in het Parlement is die afschaffing wenschen.

Het Parlement zal nu komen te staan voor de quaestie der afschaffing even als de Nederlandsche vertegenwoordiging.

Het zal te bezien staan, welke der beide Parlementen in deze de meest liberale en regtvaardige beslissing neemt.

Uit het weinige, dat omtrent Engeland is medegedeeld, blijkt het groote gewigt der vraag en tevens de belangstelling die ze daar bij meer ontwikkeld politiek leven en bij grooter magt der aristocratie ondervindt.

Welk ook het lot zij in de Tweede Kamer aan het w. o. beschoren,

Het kan zijn groot nut hebben op te geven — zoo als ik getracht heb te doen — den bijval dien het heeft gevonden, de bezwaren die er tegen ingebragt zijn en de wijze, waarop het is bestreden, alsmede te wijzen op het gewigt der zaak, met verwijzing naar 't geen in Engeland gebeurt.

Men bedenke dat de weerzin tegen de bescherming van de jagt en het jagtbedrijf door eene afwijzing niet zal verminderen.

Wij besluiten met eenen wensch, door aandachtige herlezing der beraadslaging over vorige jagtwetten bij ons opgewekt; den wensch namelijk, dat niet andermaal hartstogtelijke ingenomenheid met een geliefkoosd vermaak, maar kalme overweging van een groot volksbelang den boventoon voere. Moge de Tweede Kamer bij de behandeling van het nieuwe voorstel aan de Natie het bewijs geven, dat de verloopen jaren niet onvruchtbaar zijn geweest voor het besef dat het algemeen welzijn — en dat alleen — het rigtsnoer moet zijn bij de beslissing van teedere onderwerpen!

's Gravenhage, 2 Junij 1874.

REGTSGESCHIEDENIS.

Schets van het oud-Friesche privaatregt, door Mr. I. TELTING, lid van het provinciaal geregtshof in Friesland, te Leeuwarden.

C. ZAKENREGT (*Vervolg.*) (1)

2. *Gemeenschap. Medeeigendom.*

De grondeigendom was in Friesland in vroegeren tijd niet overal verdeeld. Men vindt voorbeelden van landerijen, die door de dorpsingezetenen in gemeenschap bezeten, doch niet in gemeenschap gebruikt werden, en ook van landerijen, waarvan zoowel de eigendom, als het gebruik gemeen was. De eersten waren de *hemrikken*, welke naam nog als plaatsnaam in Friesland en vooral in Groningerland voorkomt, de laatsten de *meenscharren*, die ook nog tegenwoordig hier en daar worden aangetroffen (1*a*), en de *marken*.

Over de hemrikken komt eene belangrijke plaats voor in het *Schoutenregt*, § 31—34: „Dit is riucht, dat oen da himrick, deer dis santis en dis koninges ende des huismannes land oen lenth ende leyt, dat hyt dis fiarda ieris dela moet, alsoe fyr dat di clagere deer se, deer dat oppe dae helgem bringe, dat dyo ieertale om commen se, ende hyt mit mara riucht dela schil, dan hit langera aldus oendeeld staen schil; soe schil hi to da tinge efter toelfta dey tinghes biginna, ende syn land meta mit riuchta wirde, mit sine tinchmanne. Iefse sine eed nellet ontfaen, dat hy da tinge alle fiower tingia schil; to da fyfta tinge soe is hy nyer dine eed to suarane en syn deel to nimane en toe winnane, soe hyt bilia schil; iof hit so comt dat hi da fyf tinge eer dae festa naet tingia moge, so moet hi in der festa aefta ban leda om een hemrickdeel, al ont hit fol bitinget is. § 32. Dit is riucht, om eenre hemrick deel, deer ma bigint itta fyfta tinge efter tolefta dei, dat di schelta moet omme saun nacht aefte ban leda al ti da fyfta tinge, al ont dy mensingheed swerren is; soe ist riucht dat di aesgha aegh toe delane, dat

(1) Zie *Themis*, jaarg. 1873, blz. 220 vlgg.

(1*a*) Verg. *O. Fr. W.*, bl. 42, 70, 304. RICHTHOFEN, *Wörterb.*, in voc. *hamreke*.

hya schillet itta haud bighinna bi euennacht, by sinte Benedictus. Buppa der clesie schellet hya alle deeld habba, trúch dat dyo kw oen den field schil; dat aegh di schelta toe bannen, datset alsoe laste. So ist riucht dat di schelta dat fregia schil, hor hya so deen habbe, als him di aesga deeld; iefse also naet deen habbe, so aegh hi aller husekem tweer schillingen wr to delen. So aegh di schelta dae biwysda bota toe monien, fyouwer tingh om saun nachta ende dat fyfte thingh to hiara fordele, ende deer to tingiane da ban. Soe ist riucht ief ma da acht schillingen naet wt achtia moet, dat di aesgha schel twa pond dae grewa toe dela, ende dae schelta x schellingen. Soe ist riucht dat hi da boete it aller manlikum mit sonderinga eed winna schil. § 33. Dit is riucht, iof di hemrick oendeeld is ont sumeris nacht, so is dera aller lyck deer des weygeret da grewa twa pond schieldich. § 34. Dit is riucht, ief dae lyoed enich onwillich se dat hi dela nelle, so schil di schelta dis onwilliga deel waria, ende mitta williga an field fara, ende da hemrick deer mede dela.» (2) d. i. Dit is regt, dat aan de hemrik, waar des heiligen en des konings en des huismans land aan grenst en ligt (3), dat hij het des vierden jaars deelen moet, alzoo ver als de klager daar zij, die dat op de heiligen zwere, dat het jaartal om gekomen zij, en hij 't met meer regt deelen zal, dan het langer ongedeeld staan zal; zoo zal hij tot het ding (geregt) na den twaalfden dag het ding (de klagt) beginnen, en zijn land meten met regte waarde, met zijne dingmannen. Indien ze zijn eed niet willen ontvangen, dat hij de dingen alle vier dingen zal; tot het vijfde ding zoo is hij nader den eed te zweren en zijn deel te nemen en te winnen, zoo hij 't toestaan zal; indien het zoo komt dat hij de vijf dingen voor de vasten niet dingen moge, zoo moet hij in de vasten ban leiden, tot dat het vol bedingd is. Dit is regt, om eener hemrik deel, daar men begint bij het vijfde ding na den twaalfden dag, dat de schout moet om de zeven nachten echten ban leiden al tot het vijfde ding, totdat de vermengingseed gezworen is; zoo is 't regt dat de asega heeft te deelen, dat zij zullen bij het

(2) RICHTHOFEN, S. 391 fg.

(3) Verg. hierbij ook *Schoutenregt*, § 5. RICHTHOFEN, S. 388.

hoofd beginnen bij evennacht, bij Sint Benedictus. Boven de klezie (?) zullen zij allen gedeeld hebben, door dat de koe in het veld zal, dat heeft de schout te bannen, dat zij 't alzoo volbrengen. Zoo is 't regt dat de schout dat vragen zal, of zij zoo gedaan hebben, als hun de asega deelt; indien zij alzoo niet gedaan hebben, zoo heeft hij ieder huis twee schellingen over te deelen. Zoo heeft de schout de toegewezene boete te manen, vier dingen om zeven nachten en het vijfde ding tot hun grondstuk (?), en daar te dingen den ban. Zoo is 't regt indien men de acht schellingen niet uithalen kan, dat de asega zal twee pond den graaf toedeelen, en den schout x schellingen. Zoo is 't regt dat hij de boete van ieder met afzonderlijken eed winnen zal. Dit is regt, indien de hemrik ongedeeld is tot zomersnacht, zoo is ieder hunner die dit weigert den graaf twee pond schuldig. Dit is regt, indien iemand der lieden onwillig zij dat hij niet deelen wil, zoo zal de schout des onwilligen deel bewaren, en met de willigen tot het veld varen, en de hemrik daarmede deelen.

Behoudens enkele duisterheden is de zin dezer plaats over 't algemeen zeer duidelijk. Zooals uit de woorden „truch dat dyo kw oen den field schil" blijkt, hebben wij hier te doen met weilanden, die aan de dorpsingezetenen gemeenschappelijk toebehoorden, doch waarvan ieder een afzonderlijk deel in gebruik had. Om de vier jaren moesten die landerijen telkens op nieuw verdeeld worden. Ieder der medegeregtigden kon die verdeeling in regten vorderen; men moest met de verdeeling aan het boveneinde der hemrik, welke naast aan 't dorp gelegen was, beginnen en wel met dag- en nachtevening of St. Benedictus, d. i. 21 Maart. Wanneer aan het bevel tot verdeeling niet voldaan werd, verviel ieder huis in eene boete van twee schellingen, welke bij wanbetaling na viermaal herhaalde aanmaning tot acht schellingen klom. Had de verdeeling met den langsten dag nog geen plaats gehad, dan moesten de weigerachtigen den graaf twee pond betalen. Waren er sommigen onwillig, anderen bereid, dan nam de schout het deel van den weigerachtige in zijn bezit, en ging met de overigen tot de verdeeling over. Enkele woorden en

uitdrukkingen verdienen nog eenigzins nader besproken te worden. Vooreerst het woord *hemrik*. Volgens RICHTHOFEN is dit zamengesteld uit *ham* en *merke*, en beteekent dus letterlijk „Heimmark" of „Dorf-mark" (4). De dingmannen zijn ons reeds vroeger voorgekomen (5), en evenzoo de herhaalde dagvaardingen (6). Het woord „bilia" wordt door de uitgevers der *Oude Friesche wetten* vertaald door „missen"; letterlijk beteekent het „bekennen, aussagen, zugestehen", zoodat, naar 't mij schijnt, de zin deze is, dat hij, die verdeeling vorderde, nader was met zijn eed te bezweren, dat de vier jaren verloopen waren, dan dat hij behoefde toe te geven. Het slot van § 31 is mij niet regt duidelijk. De „mensingheed" of vermengingseed was de eed, waarmede de klager bezweren moest, dat het jaartal verloopen was. Volgens de uitgevers der *Oude Friesche wetten* was die benaming zeer eigenaardig, omdat door het verloop der vier jaren het gebruik weer gemeen en dus als 't ware onder een vermengd werd (7); RICHTHOFEN zegt dat het een eed was, „der wegen Vermischung verschiedenen Gutes geschworen wird, ein Sonderungseid" (8). De woorden „dat hya schillet itta haud bighinna", of, gelijk de uitgevers der *Oude Friesche wetten* die vertalen, „dat ze van boven af zullen beginnen" vinden hunne verklaring in eene andere plaats *Over het weergeld*, § 12, waar wij lezen: „Dat is alle riucht, hweerso een torp is deer een hemmerickhaud is, dat deer een wei om schil gaen XXVI foten breed" (9). d. i. Dat is al regt, waar zoo een dorp is daar een hemmerikhoofd is, dat daar een weg om zal gaan XXVI voeten breed. Hieruit blijkt, dat het hoofd der hemrik de bovenste aan het dorp gelegen strook is (10). Minder duidelijk zijn de woorden „buppa der clesie".

(4) *Wörterb.*, in voc. *hamreke*. Andere doch min juiste verklaringen vindt men vermeld in de *O. F. W.*, bl. 42 en bij DRIESSEN, *Monum.*, p. 391. sq.

(5) Zie *Schets*, IX, in *Themis*, Dl. XXXIV, bl. 239 volg.

(6) Zie *Schets*, VIII, in *Themis*, Dl. XXXIII, bl. 452 volgg.

(7) Bl. 44.

(8) *Wörterb.*, in voc. *mensinged*.

(9) RICHTHOFEN, S. 415.

(10) Verg. *O. Fr. W.*, bl. 295 en RICHTHOFEN, in voc. *hamrekhaved*.

De uitgevers der *Oude Friesche wetten* vertalen: „voor de kleeving" en zij houden „kleving" dan voor hetzelfde als het Hoogduitsche „Kleibeltag, Bekleibungstag, Klybeltag" d. i. Maria Boodschap, 25 Maart. Zij stemmen evenwel toe dat „buppa", eigenlijk „boven" beteekenende, nergens in den zin van „vóór" wordt aangetroffen, zooals zij het hier vertalen. WIARDA houdt „clesie" voor „ecclesia", wat eigenlijk m. i. geen zin geeft. Ook RICHTHOFEN weet er geen raad mee (11). In eene zeedijksinstructie voor Burumerland komt het woord voor als beteekenende de hekken, welke dwars over den zeedijk geplaatst zijn (12); maar ook zoo kan ik er geen zin aan hechten. Wanneer de verklaring van de uitgevers der *Oude Friesche wetten* taalkundig verdedigbaar was, zou die zeker een gezonden zin opleveren. Ook het woord „fordel" dat ons reeds vroeger is voorgekomen (13), is duister. De uitgevers der *Oude Friesche wetten* vertalen 't hier door „huis"; volgens RICHTHOFEN zou het „Grundstück" beteekenen (14). De woorden „so schil di schelta dis onwilliga deel waria" worden door de uitgevers der *Oude Friesche wetten* aldus overgezet: „zoo zal de schout voor het deel van den onwilligen opkomen" en in de aanteekening verklaren zij „waria" door „tueri". Volgens RICHTHOFEN beteekent het „wairen, wahrnehmen" en overdragtelijk „bewaren, hüten, beschützen" (15); ik zou het hier dus liever door „in zijne hoede, in zijn bezit nemen" willen vertalen (16).

Over die hemriken, en inzonderheid over de verpligting der dorpsgenooten ot het onderhoud van dijken, wegen en slooten, komen ook nog elders bepalingen voor. Zoo lezen wij in de afdeeling *Over het weergeld*, § 12: „Dat is alle

---

(11) *Wörterb.*, in voc. *klesie*.

(12) Zie *Verslag van het Friesch Genootschap*, 1852—53, blz. 11, HALBERTSMA, *Lexicon*, p. 242.

(13) Zie *Schets*, IX, in *Themis*, Dl. XXXIV, bl. 244.

(14) *Wörterb.*, in voc. *fordel*.

(15) *Wörterb.*, in voc. *waria*.

(16) Verg. ook *Schoutenregt*, § 75, RICHTHOFEN, S. 400, waar eene soortgelijke bepaling bij boedelscheiding voorkomt.

riucht, hweerso een torp is deer een hemmerickhaud is, dat deer een wei om schil gaen XXVI foten breed, dyn aegh di schelta ende da lioed mit ban to halden. Alle deer in da torpe sitten ende dyn heemsteed habbet, da agen dine wei to wirtzen, also fyr so dio himmerik to comt fan da wtera slaet, ende di scil VIII foten wyd wessa" (17). d. i. Dat is al regt, waar zoo een dorp is waar een hemrikhoofd is, dat daar een weg om zal gaan XXVI voeten breed, dien heeft de schout en de lieden met ban te (onder) houden. Allen die in het dorp zitten en de woonplaats hebben, die moeten den weg bewerken, alzoo ver zoo de hemrik toekomt van de uiterste sloot, en die zal VIII voeten wijd wezen. § 37. "Hweerso een hemmerickmaer is al deer da hemmerika gaer comnet, so aegh hine to slatane deer, der mit sine lande to comt. Di maer schil acht fotem wyd vessa, dyne aegh nimmen toe sel'en ner to capien" (18). d. i. Waar zoo een hemmeriksloot is al waar de hemmerikken te zamen komen, zoo heeft hij diete slatten, die er met zijn land toekomt. Die sloot zal acht voeten wijd wezen, die mag niemand verkoopen noch koopen. Hier is sprake van een sloot, die twee hemrikken scheidt; volgens deze bepaling werd die sloot niet door de gezamenlijke eigenaren geslat, maar door dengene, wiens land daar 't naast aan gelegen was (19); die sloot was, als ten algemeenen nutte bestemd, eene zaak buiten den handel. Het toezigt over het onderhoud van wegen, dijken er slooten was, naar 't schijnt, opgedragen aan de dijkatten. In den dijkatteneed onder de *Eedsformulieren uit Wijmbrîseradeel* toch lezen wij: "Dit sidze ghi ende swerred bi gode ende bi iemma siele, fan dissen dey vnd alre goden helgene dey, and di dey alle, tha zyle and ther zylroede, and ther hemmerke naren ende mynneren, and dae mena hemweghum, hold and gonstich se" (20). d. i. Dit zegt gij en zweert bij god en bij uwe ziel, van dezen dag

(17) RICHTHOFEN, S. 415.
(18) Ald. S. 419.
(19) Zie *O. Fr. W.*, bl. 317.
(20) RICHTHOFEN, S. 490.

en aller goeden heiligen dag, en die dagen alle, (dat gij) voor de zijl en de zijlroede, en voor de hemrikken grootere en kleinere, en voor de gemeene dorpswegen, genadig en gunstig zijt. In Rustringerland vindt men buur- of dijkoldermannen met het opzigt belast. *Extract-Asegaboek*, § 43: „Alle thet tha buraldirmon behliat umbe hiara hamreke, umbe dika and umbe domma, umbe wega and wmbe watirlesna, hwasane undsetthe with hia to unriuchta, thi brecht tian reilmerk, and ther to hach hiam thi redieua and thi hodere to hilpande" (21). d. i. Alles wat de oldermannen uitspreken over hunne hemrikken, over dijken en over dammen, over wegen en over waterlossingen, wie zoo zich verzet tegen hen ten onregte, die breekt tien reilmarken, en daartoe heeft hun de regter en de hoeddrager te helpen.

In de *Fivelgoër boetetaxen* komt de naam hemrik, naar ik meen, in de meer algemeene beteekenis van dorp of landstreek voor. „Dyc ende lond hert togader. — An hockere hammerc sa thet is thet tha liude hiara ayne dyc nout makia ne mugen, sa scheln tha riuchteran, ther sen in ther hammerc, thene elmetha alder to thwinga, thet hiane makie; end alsa hi makat is, so schelma tha monne wither iewa ther hine acht" (22). d.i. Dijk en land behoort te gader. — In welk hemrik zoo dat is dat de lieden hun eigen dijk niet maken mogen, zoo zullen de regters, die zijn in de hemrik, de gemeente aldaar toe dwingen, dat zij hem maken; en alzoo hij gemaakt is, zoo zal men den man weder geven dien hij toekomt. Hiermede komt nagenoeg woordelijk overeen het *Hunsingoër overregt*, § 6 (23). Volgens den grondregel van het oude dijkregt, dat land en dijk bij elkaar behoorde, waren de gezamenlijke ingelanden, naarmate van de hoegrootheid van ieders land, tot het onderhoud der dijken verplicht; wanneer iemand hiertoe onvermogend was, werd de gemeente er mede belast, en nadat de dijk was hersteld, kwam het onderhoud wederom ten zijnen

(21) Ald. S. 541. Verg. over de oldermannen het belangrijk artikel bij RICHTHOFEN, *Wörterb.*, in voc. *aldirmon*.

(22) RICHTHOFEN, S. 308.

(23) Ald. S. 348.

laste, zooals uit de aangehaalde plaats blijkt (24). Het is geloof ik duidelijk, dat wij hierbij niet zoo zeer te denken hebben aan de eigenaren, die gezamenlijk landen in de hemrik in gebruik hadden, als wel aan de ingelanden in het algemeen, zoodat hemrik hier meer eene algemeene beteekenis heeft. In diezelfde algemeene beteekenis vinden wij het woord ook in het *Hunsingoër overregt*, § 18: „Item dat alle hamricke ende kerspelluden waren oer op sunte Andreasdach, daerse oer rechters kesen mytter meenen meente, ende by oer preesters rade ende worden, alsoe daet der menen meente meenheide nutte ende orber is" (25), en in het *Marktregt*, § 1 (26). Even zoo in den zin van onderhoorigheid of district eener villa komt het woord ook voor in eene *Uitspraak* van 12 September 1211, waarbij Otto I, bisschop van Munster, „totam villam in Marahusum et totam *hemmercam* illius ville, cum agris attinentibus et eorum inhabitatoribus" brengt tot de parochie van eene nieuw aldaar gestichte kerk (27), en in eene *Overeenkomst van eenige Reiderlander en Oldambster hovelingen nopens de grensscheiding, wateren, zijlen en dijken van deze beide landschappen* van 1391 (28). Belangrijk is verder nog eene *Verordening van de gemeene Buren van de Ooster- en Wester-Stads-Hammerikken, omtrent het verkiezen van Oldermans* van 22 Febr. 1386, waarin onderscheidene bepalingen voorkomen over het herstellen van wegen en dijken en het slatten van slooten (29), en een stuk van 1458, waarin dergelijke voorschriften worden gegeven (30). Het schijnt wel, dat men hier aan eigenlijk gezegde hemrikken te denken heeft. Ik merk daarbij op, dat blijkens het eerstgenoemde stuk ook in Groningerland het toezigt over de wegen, dijken en wateringen was opgedragen aan oldermannen, even als in Rüs-

---

(24) Verg. v. HALSEMA, bl. 506 volg.
(25) RICHTHOFEN, S. 350.
(26) Ald. S. 421.
(27) DRIESSEN, *Monum.*, p. 540 sqq.
(28) Ald. p. 423, sqq.
(29) Ald. p. 391 sqq. Ook bij RICHTHOFEN, S. 520.
(30) DRIESSEN, p. 296 sqq.

tringerland het geval was. In het *Stadboek van Groningen*, VII, § 2 vinden wij de stads „hemmerke" en „marke" genoemd (31). Het laatste beteekent, volgens DE RHOER, de stads vrijheid, schependom of stadstafel, terwijl de hamrik eene streek lands is, wel niet verre van de stad gelegen, echter niet onmiddelijk onder haren regtsdwang behoorende, waarbij hij opmerkt, dat de stad twee zulke hamrikken heeft, een Ooster- en Wester-hamrik (32). Ook in den *Appingadamster buurbrief*, § 28 wordt eene hamrik genoemd (33).

Over de meenscharren vindt men geen andere plaatsen dan § 21 en 22 *Over het weergeld*, waarvan de eerste vroeger reeds door mij is medegedeeld (34), terwijl in de tweede gehandeld wordt over het rooven van een stuk vee uit een meenschar.

In Westerwolde treft men marken aan. Het waren landerijen, aan een karspel, dorp of boerschap behoorende, welke gemeenschappelijk gebruikt werden (35). Volgens VAN SWINDEREN hebben hierop de volgende plaatsen van het *Westerwolder landregt* betrekking. C. IV, § 1: „De marckscheydinge sal wesen und geschien na olde kunde, ende bewys myt kundige mans, olt van iaren, guet van geruchte of kunde daer van, of wt breven, of bewys mith sloten, graven, busschen, of anderen manieren, datse weten of hebben gehoert van olde mans die nyet partyelick enweren, die sal tuech sweren, dat dit altoes soe gewest is. § 2. Nemant sal palen setten of graven tusschen lantscheydinge, of anders teken maken de schadelycken moegen wesen den luden, of niemant machse up trecken, of dammen maken, sonder consent beyder parten, of gene lantscheydinge doen, sonder kunde ende weten der negeste buren, die daer reden und recht toe hebben, dat weer cleyn off groot, in water off in lande, dat weer hemelick off openbaer; wel daer over dede, sal den gerichte in broke vervallen wesen van vyff marck. § 6.

(31) *Pro excol.*, V. bl. 133.

(32) Ald. aanteek., bl. 122.

(33) RICHTHOFEN, S. 298.

(34) *Schets*, VIII, in *Themis*, Dl. XXXIII, bl. 468.

(35) Zie Mr. A. Q. VAN SWINDEREN, *Landt-recht van Wedde ende Westwoldinge landt.* Gron. 1809, bl. 57. Over de marken zie ook NOORDEWIER, *Regtsoudh.*, bl. 211 volgg.

Ghene wateren salmen schutten up marcken, of in stegen, of in Ac; al sollense vry wesen sonder toevinge. C. V, § 24. Item in die ghemene marck in den lande machmen iagen, waer men wil" (36). Ik zou evenwel eerder denken, dat in de beide eerste § § gehandeld wordt over eene grensregeling tusschen twee naburen. Wat in de beide andere plaatsen voorkomt heeft daarentegen m. i. wel betrekking op de marken. En evenzoo is het gelegen met c. X, § 3: "Nemant mach graven enen wech in der buermarcke voer em sonderlinge te holden, noch niemant sal eygendom maken in der buermarke, sonder consent den buren" (37). Welligt heeft men in c. VIII, § 13 en 16 ook aan de marken te denken. "Item of emant holt potede up die gemene grunt, dat mach hy niet houwen of bruken, dat ensy mitter buren wille" (38) en "Nemant zal oerloff geven in dat gemene holt toe houwen, dat ensy by consent der gene, de dat mede to kompt; geschege dat anders, dat men dat holde up gewalt" (39). Immers volgens NOORDEWIER bestonden de marken niet alleen uit gemeenschappelijke weilanden, maar ook uit bosschen (40), terwijl het woord "buren" eerder schijnt te doelen op markgenooten, dan op gewone medeeigenaren. In c. X, § 25 is sprake van een "gemene heerde" of herder der "buerschap", die schade doet en daarvoor geen vergoeding kan geven, in welk geval bepaald wordt, dat de "buren" daarvoor zullen instaan (41). Ook hier zullen wij wel aan de markgenootschap moeten denken.

Over medeeigendom en verdeeling wordt gehandeld in den *Brokmerbrief*, § 87: "Hwasa welle lond dela, hit se lessa ieftha marra, sa dele thi ther fon welle, and thi other kiase; and thene slat makiama of eider londe bi thrim ierdfotem" (42). d. i. Wie zoo wil land deelen, het zij minder of meer, zoo deele die daar van

(36) RICHTHOFEN, S. 263, 266.
(37) Ald. S. 269.
(38) Ald. S. 268.
(39) Ald. S. 269.
(40) *Regtsoudh.*, t. a. pl.
(41) RICHTHOFEN, S. 271.
(42) Ald., S. 163.

wil, en de ander kieze; en de sloot make men van ieder land bij drie roedevoeten. Hiermede komt bijna woordelijk overeen het *Emsiger penningschuldboek*, § 36 (43). Hij, die opheffing der gemeenschap verlangt, moet dus de verdeeling maken, terwijl de andere medeeigenaar de keuze heeft tusschen de beide deelen; de afscheidingssloot moet zes voet breed zijn, en van ieder der beide landen voor de helft genomen worden. In de volgende § 88 wordt gesproken over eene verdeeling van landerijen, wanneer zich daarop een huis bevindt. „Hwasa heth enne sexta del fon ene werwe ieftha binna, and mitha huse besetse, sa skel thi werf alle gadder to riuchte dele hwerua; ist vr thene sexta del, sa beliwe thet hus vnberepped, and thi redieua wise thene lessa del forth buta huse bi like werthe.“ d. i. Wie zoo heeft een zesde deel van eene werf of minder, en die met huis bezet zij, zal die werf al te gader tot regte deelen keeren; is 't over het zesde deel, zoo blijve het huis ongerept, en de regter wijze aan het mindere deel toe buiten het huis bij gelijke waarde. De bepaling is duister. WIARDA stelt de volgende verklaring voor: „Hat Jemand an einem Warfe oder Landgut nur den sechsten oder einen noch geringeren Theil, indessen darauf sein eigenes Wohnhaus stehen, so soll, wenn auf die Theilung dieses Communion-warfes angetragen wird, das ganze Landgut mit dem Hause, jedoch nach vorhergehender Abschätzung des Werthes des Hauses, zusammen verkauft werden. Hat er aber einen grösseren Theil an den Warfe, so bleibet das Haus unberührt, und von der Theilung oder dem Verkaufe abgesondert, wogegen denn aber der Richter, nach billiger Schätzung, so viel Land von dem Warfe dem Haus-eigenthümer weniger zulegt, als der Raum beträgt, den das Haus mit den dazugehörenden Umgebungen einnimmt“ (44).

In § 35 van het *Emsiger penningschuldbock* wordt, naar 't mij voorkomt, gesproken over het geval, dat twee medeeigenaren verschil hebben over de vraag, of zij het land zelve

---

(43) Ald. S. 208.
(44) *Willk. d. Brockm.*, S. 67.

zullen gebruiken of verhuren; de eigenaar van het kleinste deel moet zich hierbij schikken naar den wil van den eigenaar van het grootste deel. „Hversar twen hebbath lond inna ener etfenne, sa is hit riucht, thet thet littic tha grata folgie, sa fir thi maste del sin selue bruke wel; ganckt hit bethe to her, sa nime monnick sin ayne here" (45). d. i. Waar zoo er twee hebben land in een weiland, zoo is het regt dat het kleine het groote volge, zoo ver het meeste deel het zijne zelf gebruiken wil; gaat het beide te huur, zoo neme ieder zijn eigen huur.

Ook in 't *Westerwolder landregt* komen enkele bepalingen voor over medeeigendom. Zoo wordt in c. VIII, § 10 over scheiding en deeling gehandeld. „Item of daer welcke luide weren, die hoffgrunt off ander landen scheyden wolden, die sollen dat midden ontwe delen off graven of tunen; ende wolde die ene niet mede graven, soe mochte he dre voeten graven van des anderen grundt, ende schietent upt syne, ende sal den sloet tot elcken ende worcken" (46). Dat hier geen sprake is van afscheiding van eigendom tusschen buren, maar van eene verdeeling van gemeenschappelijk eigendom blijkt, dunkt mij, uit het begin, waar gesproken wordt van de landen „midden ontwe te delen." De woorden „ende sal den sloet tot elcken ende worcken" worden door VAN SWINDEREN aldus vertaald: „en zal de sloot aan beide toebehooren, en tot een scheidsloot of bevrediging dienen" (47). Ik betwijfel evenwel of die vertaling juist is, hoezeer ik geen betere weet te geven.

Over een gemeenschappelijken molen vindt men eene bepaling in c. X, § 4: „Item off twe of dre ene moele tosamen hadden, ende een deel oer part niet maken wolden; die oere part makeden, moegen die moele besaten laten voer die gene die oer part niet maken willen, niet toe bruken hen ter tyt toe, datse hoer part gemaket hebben" (48). Het woord „besaten" beteekent

---

(45) RICHTHOFEN, S. 208.
(46) Ald. S. 268.
(47) T. a. pl., bl. 107.
(48) RICHTHOFEN, S. 269.

„in beslag nemen," zooals door VAN SWINDEREN wordt opgemerkt (49).

In c. XVI, § 3 wordt gehandeld over een gemeenschappelijk eigendom tusschen twee broeders. „Item of twe broders weren die arven und guet toesamen hadden, ende nyet voer een enkonden, soe sal de oldeste broder dat guet setten, ende die iongeste sal kesen" (50). Het woord „setten" wordt door VAN SWINDEREN verklaard als „iets tot een zekeren prijs instellen of inzetten, waaruit de ander kan kiezen en daarvoor overnemen" (51). Een bijna gelijkluidende plaats vindt men in het *Oldambtster landregt* (52).

Het *Stadboek van Groningen*, VII, § 3, spreekt over de verdeeling van een steenen huis, dat meerdere personen gezamenlijk hebben geërfd. „Soe waer een steen huus bynnen groninghe gheeruet wort an menigher hand dan an ene so scheden de eruende dat huus bi hem seluen bynnen ses weken na der tijt dat hore een de schedinghe begheert Mochten sie dat niet scheiden bynnen desen voerghenoemder tijt soe bliue de an den huus den dat merre deel daer aen gheeruet is ende des ghelikes salt wesen van hofsteden Ende he sal den eruenden rede ghelt gheuen oft wisse renthe bynnen groninghe an eenre geleghenheit nicht myn dan tyen scilde renthe of renthe wt den zeluen huus bi des rades woerde Valt dat huus ghelike en twe so salmen dat scheden mit enen lote Ende de an den huus bliuet de sal den anderen rede ghelt gheuen bynnen twaleff weken of wisse renthe bynnen groninghe of renthe inden seluen huus als hier voerghescreuen is Ende is der huus meer dan een of der hofsteden meer dan een so salmen setten huus teghen huys ende hofstede teghen hofsteden bi des rades woerden" (53).

Ook in het *Stadboek van Bolsward*, c. 67 en in het *Stadboek van Sneek* wordt gehandeld over de verdeeling van gemeen-

---

(49) T. a. pl. bl. 115. Verg. ook *Stadb. v. Gron.*, VI, 24 volgg., *pro excol.*, V, 126 en de aanteek. ald. bl. 117.

(50) RICHTHOFEN, S. 277.

(51) T. a. pl. bl. 187.

(52) *Pro excol.*, VI, bl. 711 nº. 10.

(53) *Pro excol.*, V, bl. 133.

schappelijk eigendom (54). Deze plaats is reeds vroeger door mij medegedeeld (55).

In de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXIV, § 3 en 5, vinden wij het beginsel, dat de medeeigenaar, die schade toebrengt aan het gemeene goed, die schade alleen moet dragen. „Hweerso tweer off tree gued a manda habbet, ende hueckera fan hiarem dat gued foersumet, dattet foerlerren blyw off schada fan criget, dijjen, deer dyn schada deth, dij aegh synes seluis deel to lyen alzo fula, als hij er fan ocht; ende da ora hyaere deel weer op te riuchten off to bytellien, alzo fula als hyaerem to schada schyn is, ende hya er oen ochten. Item: Omdatter dajeen neen schyld oen agen, deer dat gued mey ochten, soe aegh dijjeen dyn schada allynna om to tyaen, deer dat gued foersumet, dat dij schada schyn is". d. i. Waarzoo twee of drie goed mandeelig hebben, en wie van hen dat goed verzuimt, dat het verloren bleef of schade van krijgt, diegene, die de schade doet, die heeft zijn zelfs deel te lijden alzoo veel, als hij er van had; en den anderen hun deel weer op te regten of te betalen, alzoo veel als hun te schade geschied is, en zij er aan hadden. Item: Omdat er diegene geen schuld aan hebben, die dat goed mede hadden, zoo heeft diegene de schade alleen om te trekken, die het goed verzuimt, dat de schade geschied is.

3. *Verkrijging en verlies van eigendom.*

Men kan de wijzen van eigendomsverkrijging onderscheiden in *a.* eigendomsverkrijging uit de eerste hand of oorspronkelijke eigendomsverkrijging, *b.* door tweezijdige handeling of afgeleide eigendomsverkrijging, *c.* door verjaring (56).

a. Eigendomsverkrijging uit de eerste hand. In de eerste plaats noem ik hier het eigendom aan de zaak, welke men uit zijn eigen stof heeft vervaardigd, aan het vee, dat men zelf heeft aangefokt, aan de vrucht, welke men uit zijn eigen grond heeft

---

(54) *Charterb.*, I, bl. 559 en 576.

(55) *Schets*, IV, in *Themis*, Dl. XVI, bl. 122.

(56) Op deze wijze onderscheidt WALTER, § 542 fgg.

verkregen. Eene hiertoe betrekkelijke plaats uit het *Schoutenregt*, § 64, is vroeger reeds medegedeeld (57).

De overhangende takken en de overvallende vruchten daarentegen van een boom, die op de grens stond, kwamen volgens het Duitsche regt aan den buurman toe. Hierop schijnt te doelen het *Westerwolder landregt*, c. VIII, § 8: „Item of een boem hanget off wasset up eens anderen mans grunt of up syn timmer, soe machmen staen up die ploechrade, ende verhouwen den boem myt ener bylen, dat helff up enen dumeelle lanck, of up den timmer staen" (58). De plaats is evenwel niet zeer duidelijk. De lezing bij VAN SWINDEREN is eenigzins anders; daar heet het: „mit einer bijlen dat helf einen ellen lanck," en hij verklaart dan „helf" door „steel of hegt van den bijl" (59). Duidelijker is § 15: „Item wel daer hoppe hevet up synen grunde, ende wasset over eens anderen mans grunt, die mach die rancken toe sich trecken, was hem volget to den wortelen, dat mach he holden, dat ander mach die gene hebben daer hy boven syn grunt wasset" (60). In § 4 wordt gehandeld over een boom, die op de grens staat, doch voor het grootste gedeelte op een der beide erven. „Of een boem stonde tusschen twen landen, den de twe deel toe hoert, so mach den boem toe sick nemen" (61). Op de afvallende vruchten en takken doelt de uitspraak: „Wie den kwaden drup geniet, geniet ook den goeden" (62). Ditzelfde vinden wij ook in het *Westerwolder landregt*, c. VIII, § 14: „Item wel daer holt potet dat den anderen schade doet, die onnutten drup hevet, die mach den nutten drup hebben in hoffgrunde" (63).

Wat de vruchtgebruiker of huurder op vreemden grond teelde, behoorde hem natuurlijk toe. Een merkwaardige bepaling

---

(57) Zie *Schets*, IX, in *Themis*, Dl. XXXIV, bl. 272.
(58) RICHTHOFEN, S. 268.
(59) T. a. pl. bl. 105. Verg. ook NOORDEWIER, bl. 253.
(60) RICHTHOFEN, S. 268.
(61) Ald.
(62) Zie GRIMM, *R. A.*, S. 550 en NOORDEWIER, t. a. pl.
(63) RICHTHOFEN, S. 268.

vindt men in het Brokmer en Emsiger regt omtrent hetgeen regtens was bij het eindigen der huur. *Brokmerbrief*, § 160: „Hwasa enne mon oppa sinne werf set, sa moterne er Waldburge dei naut vrdriwa; wel hine vrdriwa, sa skel hine er sente Iohannis dei vrdriwa, sit hi ther vr, sa ne meyre hine naut vrdriwa. Sprecma vmbe en ierim, sa skel thi therne werf ach mith tuelef ethum vndvnga. Fon tha londe ist alsa den, buta Aurikera geste londe, thet tilathma thriu ier efter tha dunge, hit ne se thet mat sella skele ieftha wixlia. Tith ered and esen heth, thi nimene fech thes ieres, and thi ther thet lond ekapad heth ieftha wixlad, thi nieme tha hera. And alsa den set fon alrecke londe, sa mar mithe hwerft„ (64). d. i. Wie zoo een man op zijn werf zet, zoo moet hij hem voor Waldburgsdag niet verdrijven; wil hij hem verdrijven, zoo zal hij hem voor Sint Johannesdag verdrijven, zit hij daar over, zoo mag hij hem niet verdrijven. Spreekt men om een jaar, zoo zal die wien de werf toekomt met twaalf eeden ontgaan. Van het land is het al zoodanig, buiten Auriker geestland, dat teelt men drie jaar na de bemesting, tenzij dat men het verkoopen zal of verwisselen. Die 't geploegd en bezaaid heeft, die neme de vrucht, en die het land gekocht heeft of gewisseld, die neme de huur. En alzoodanig zij 't van elk land, zoo men er mede verandert. Bij Wiarda wordt deze plaats volgenderwijze verklaard: „Niemand kann seinen Pächter vor dem 1 May vertreiben. Läszt er ihn nach St. Johannis oder den 24 Jun. auf dem Warfe, so wird die Pacht dadurch stillschweigend bis zu dem andern Jahr verlängert und bleibt bis dahin der Pächter in dem ungestörten Besitz. Bei Streitigkeiten, ob die Pacht-Jahre verflossen sind oder nicht, wird der Eigenthümer des Warfes mit seinen Consacramentalen zum Eide gelassen. Diese Grundsätze sollen auch bei Stückländern, die mit keinem Hause besetzt sind, beobachtet werden. Nur machen die Auricher sandigten Geest-Länder eine Ausnahme. Diese können, wenn sie mit Vorwissen des Eigenthümers gedünget sind, von dem Pächter, wenn gleich die Pacht-Jahre verflossen sind, noch drei Jahre genutzet werden. Wird ein verpachtetes Land verkauft oder

(64) Ald. S. 173 fg.

vertauschet, so bleibt der Pächter in dem ruhigen Besitze das ganze Jahr hindurch, der neue Eigenthümer ziehet aber die Pacht" (65). Met deze plaats komt in hoofdzaak overeen het *Emsiger penningschuldboek*, § 41: "Hvasa annen mon oppa sinen werff seth, sa ne moter hine er Walburchdey nawt wrdriue; bisitter then werff wr sunte Iohannes, sa ne meyer hine thes ieres nawt wrdriue. Sprecma vmme iermel, sa scel thi therna werff acht vngunga mither thredda hond, ieff thi other biwise thet mith tuam tiugum. Fou londhere ist olsa den dom; heth hi then ecker donged, sa tili hine thria ier efther, alsa fir thet hi denged se bi tha londhere wille" (66). d. i. Wie zoo een man op zijne werf zet, zoo moet hij hem voor Walburgsdag niet verdrijven; bezit hij de werf over Sint Johannes, zoo mag hij hem dat jaar niet verdrijven. Spreekt men om jaarmaal, zoo zal die wien de werf toekomt, ontgaan met de derde hand, of de andere bewijze dat met twee getuigen. Van landhuur is 't al zoodanige doem; heeft hij den akker bemest, zoo tele hij dien drie jaar daarna, al zoo ver dat hij bemest zij bij des landheers wil. In de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXXVII, § 5, vindt men eene soortgelijke bepaling: "Di prester, deer dyn frucht haet byarbeydia leten, dij aegh dyn frucht ney Maya oter Sinte Jacop", d. i. De priester, die de vrucht heeft bearbeiden laten, dien behoort de vrucht na Mei of Sint Jacob. Men beschouwde dus minder den grond, als wel den arbeid als het producerende, terwijl misschien ook eene overweging van praktischen aard, nl. om eene verrekening van kosten te vermijden, medewerkte om het vermelde gebruik ingang te doen vinden (67).

Wat gebouwd of geplant wordt op eens anders grond behoort in den regel aan den grondeigenaar, *Westerwolder landregt*, c. VIII, § 12: "Item wel daer holt potet up een anderen mans grunt, die verlust dat holt und dat arbeyt" (68). *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XXXVII, § 12: "Haet so ma plantet, jeffta

---

(65) *Willk. d. Brockm.*, S. 134.
(66) Richthofen, S. 209.
(67) Verg. Walter, § 542.
(68) Richthofen, S. 268.

sedeth, jeffta tymmereth, dat schil blywa op da land, deer 't plantet, jeffta sedeth, jeffta tymret wirth". d. i. Wat zoo men plant, of zaait, of timmert, dat zal blijven op het land, daar 't geplant, of gezaaid, of getimmerd wordt.

Wanneer evenwel een huurder een huis had gebouwd op het door hem gehuurde erf, golden er andere regels. In het *Emsiger penningschuldboek*, § 42 wordt het volgende gezegd: "Hversar en seth en hus oppe thes others erue iefta werue, anda hi thet hus welle ieftha scel wrcapie, sa is hit riucht, thet thi londhere tofara se. Ac wel thi londhere hine wrdriue, anda hi sine here nawt muge ielde, sa scel thi londhere thet hus nime to goder liude sedzen, anda sin geld bi steithe anda bi stunde to reken. Ac mey hi sine here ielde, anda ma hine thach wrdriwe welle, sa scelma him sin red ield ledze oppe then dreppel, sa meyer hine wrdriwe mith aller Fresene riucht"(69).d. i. Waar zoo er een zet een huis op des anderen erf of werf, en hij dat huis wil of zal verkoopen, zoo is het regt, dat de landheer te voren zij. Ook wil de landheer hem verdrijven, en hij zijne huur niet moge gelden, zoo zal de landheer het huis nemen tot goeder lieden zeggen, en zijn geld bij plaats en stonde te reiken. Ook mag hij zijne huur gelden, en men hem toch verdrijven wil, zoo zal men hem zijn gereed geld leggen op den drempel, zoo mag hij hem verdrijven met aller Friezen regt. Over 't geheel is de zin der plaats niet duister. Wij zien daaruit, dat de huurder, die op gehuurden grond een gebouw had gezet, daarvan eigenaar was, en het kon verkoopen, doch dat dan de grondeigenaar in de eerste plaats regt had om het te koopen, en dat bij het eindigen der huur, onverschillig op welken grond, de grondeigenaar geregtigd was, om het gebouw op tauxatie van goede mannen over te nemen, in welk geval de prijs van overname onmiddelijk moest worden voldaan. Eene soortgelijke bepaling treft men aan in het *Stadboek van Groningen*, VII, § 7: "Soe wie ghehuert heuet ene hofste toe iaer malen. Vellet dat sijn huus brande Ende ne mach he nicht verdragen mit sinen lanthere syne iaer male to verlanghen of quijt to wesen So mach he weder tymmeren op die iaer

(69) Ald. S. 209.

male die hie inder stede beholden heuet dat sal wesen mit stene of mit leme bi vijf marken toe broke ende bi den tymmer of to breken Ende als die iaer male omme ghekomen sijnt so sal die lanthere dat huus beholden ende betalen bi des rades woerden Ist dat he mitten lantheren nicht ouer draghen en mach ten ware dat die lantsate dat huus seluen mit willen of breken wilde"(70). Volgens deze bepaling had dus de grondeigenaar het regt om het huis over te nemen, terwijl wanneer de grondeigenaar en de huurder het hierover niet eens konden worden, de laatste het door hem gebouwde huis mogt afbreken. In de volgende § 8 wordt over een eigenaardige overeenkomst gehandeld, "huur toe brantsparinghe". De plaats luidt aldus: "Soe wie eer desen daghe een hofste toe brantsparinghe ghehuert heuet de mach der hofstede bruken ende betymmeren na sinen breuen also dat van older wonicheit aldus langhe tijt ghewesen heuet wil he sijn tymmer verbeteren of vermerren de sal tymmeren mit stene oft mit leme mer he ne sal niet decken mit stene of mit leme ten si bi oerloue des lantheren Ende brant dat huus so sal de lanthere dat steen werck ghelden to des rades segghen" (71). Een voorbeeld van zoodanige verhuring van 11 Maart 1370 komt voor bij Driessen (72). Tot opheldering hiervan wordt in de aanteekeningen op het *Groninger stadboek* het volgende gezegd: "Het is eene hofstede op die voorwaarden te huren, dat de meijer, indien hij het huis, dat er op staat, door hem bij taxatie overgenomen, verbeteren of vergrooten wil, het gevaar van brand, zooveel hem mogelijk is, moet voorkomen of beletten door op eigene kosten hetzelve niet van ligt brandbaar hout, maar van steen of leem op te trekken. De meijer heeft dan de kosten van steen of leemwerk gedragen, die grooter zijn, dan wanneer hij het huis van houtwerk had opgetrokken. Maar het gevaar van eene afbranding is dan ook meer verhinderd. Dit is den eigenaar veel waardig. Evenwel, ontstaat er, in weerwil van deze precautie of voor-

(70) *Pro excol.*, V, bl. 136.
(71) T. a. pl.
(72) *Monum. Groning.*, p. 681.

behoeding, brand, zoo moet de eigenaar of landheer de kosten hoeden van het steenwerk bij de herbouwing, ten einde den meijer niet de geheele schade ten laste kome. Het bouwen met steen of met leem, ter verhindering van eene geheele afbranding, moet den landheer zooveel waardig zijn, dat hij, indien die al ongelukkig plaats heeft, den meijer te gemoet kome, met het steenwerk te *gelden*, dat tot de herbouwing noodig is. *Gelden* is hier *vergoeden*, *betalen*. Bij het bouwen van zulk een huis tot brandsparing of brandbeletting staat het nogtans aan de willekeur van den landheer, of de meijer ook hetzelve met steen of leemwerk dekken zal. Die willekeur moet den landheer gegund worden, deels, opdat de meijer, ten aanzien van zijne behuizing, van hem afhankelijk zij; deels, opdat het vooraf aan hem moge staan, of hij, bij eenen eventuelen brand, de kosten van al het steen- of leemwerk hoeden wil" (73). In § 10 wordt ook, naar 't mij toeschijnt, gehandeld over het geval, dat het huis op gehuurden grond aan den huurder toebehoort, en wordt in geval van verkoop aan den grondeigenaar regt van naasting toegekend. "Soe wellich man", leest men daar, "die een erue to huer heuet daer he een holten huus op staene heuet de ne mach dat holten huus noch setten noch verkopen buten oerloue des lantheren dat ne ware dat de raet en kande dat de lanthere ghenoech bewaert ware mit den ghenen de an dat huus komen solde Ende wort dat huus versat of verkoft ende wil die lanthere daer voer gheuen also vele gheldes alse daer dat huus voer sat oft voer verkoft is so mach he die naeste daer to wesen bynnen ses weken na der tijt dat den lantheren dat is to weten gheworden" (74). Wat de woorden "dat ne ware dat de raet en kande dat de lanthere ghenoech bewaert ware mit den ghenen de an dat huus komen solde" beteekenen moeten, is mij niet regt klaar. Volgens den *Appingadamster buurbrief*, § 3, was het huis den grondeigenaar verbonden voor de huur. "Item quodsi aliquis conducens aream aliquam, paupertatem incidat in tantum quod pensionem promissam solvere nequeat, domus que in area

(73) *Pro Excol.*, V, bl. 221.
(74) Ald. bl. 137.

fundata, dum sit domino fundi pro pensione tacite obligata, sine eius consensu nemini vendi potest" (75). Soortgelijke bepaling, als in het *Groninger stadboek* over het regt van naasting voorkomt, treft men ook aan in het *Stadboek van Bolsward*, cap. 63. "Off die Lantsaete syn huer nyet betaelde des enen jaers, soe mach die Landhere claghen om syn huer, off hy will, ende men salse hem to rechten, meer claecht hy nyet, soe sal die Landsate olde ende nye des anderen jaers betalen, doet dye Lantsate dat nyet, soe mach die Landhera dat huys nemen toe Schepena sethma, ende doen zyn wille myt die lande, meer wil hy dat huys alsoe nyet nemen, soe mach die Landsaete daer nae syn huys vercoepen, ween hy will, by holden den Landhera syn nyaer en de eer, ende men sal dye Landsaete nyet verdryuen" (76).

Ook gebeurde het wel, dat de eigenaar van een huis en erf het huis alleen verkocht, en den eigendom der huisstede aan zich behield. Daarover wordt gehandeld in het *Marktregt*, § 2: "Hwaso een hws an ene mercket selt, ende hi dine steed bihalt, ende di caper dine sedel foerd bitinget cortera iefta langera, so selma dat bisetta oen da bannena tinge ho lange hiara eental were, ief di seller moet dine caper of suara huaneer hi wil mit alle riucht" (77). d. i. Wie zoo een huis op eene markt verkoopt, en hij de stede behoudt en de kooper de zitting voort bedingt korter of langer, zoo zal men dat bezetten in het gebannen ding hoe lang hun overeenkomst ware, of de verkooper moet den kooper afzweren wanneer hij wil met alle regt. "Sedel" beteekent volgens Richthofen "Sitz", hier "das darauf stehen des Hauses"; hij zegt, "ein Haus ist verkauft, die Hausstätte zurückbehalten, und zugleich festgesetzt, wie lange das Haus noch auf ihr stehen dürfe" (78). Het woord "bisetta" is hier "festsetzen, bestimmen" (79), terwijl de slotwoorden "ief di seller moet

(75) Richthofen, S. 296.
(76) *Charterb.*, I, 559.
(77) Richthofen, S. 421.
(78) *Wörterb.*, in voc. *sedel.*
(79) Ald. in voc. *bisetta* n°. 4.

dine caper of suara huaneer hi wil mit alle riucht" beteekenen, dat de verkooper het den kooper met eede kan ontkennen (80). Volgens het *Stadboek van Bolsward*, c. 66 (81) en dat van *Sneek* (82) had, in gevalle er huissteden verkocht werden, degene, die daar een huis op staan had, regt van naasting (83).

Aan wilde dieren en bijezwermen werd door occupatie eigendom verkregen. Vrij uitvoerig handelt hierover het *Westerwolder landregt*, c. V, § 11: "Item of emant vonde een zwarm, ende volchde hem, ende een ander in den wege weer, dat hem de zwarm over vloege, die mach ock den zwarm volgen halff to holden; mer wel van der syden komet, die hevet daer nyet an. § 12. Item wel een zwarm vindet in velde of up een boem, die sal daer een teken by laten, al eer hy weder komet; anders hoert hy den vinder toe, de hem laest vindet. § 13. Of daer een zwarm vloge up een andermans holt off grunt, soe machmen daer een penninck by leggen, und laden den zwarm sonder broke; wanneer he volget, ist syn zwarm. § 14. Item of daer welcke ymen verdriet deden den anderen, den salmen stueren, na den dat die here dat weet, of wel die schade an kompt. § 15. Off daer emant syn eigen zwarm volgede van synen ymen, ende he dat bewysen konde, und vlogen in een andermans ymen, daer sal he den eersten zwarm weder wth hebben, of weer dattet geen zwarm hadde, soe sal dat wesen half und halff. § 16. Item of daer een vonde een zwarm by een andermans ymen, de zwarm sal daer af wesen soe veel he mit een hamer aff warpen kan over der luchteren arm, ende hy sal dat mytten luchteren hant holden an dat vorder ore; weren daer gene ymen neger, soe mach he den zwarm nemen. § 17. Daer en sal niemant gene lockheven setten in dat moer off velt, of in dat broeck by synen halse; welse vindet, machse den gerichte toe seen laten. § 18. Item wel daer na volget ymen, alsoe lange als he hem volget, soe hoert he hem toe waer hem

(80) Ald. in voc. *ofswera*.
(81) *Charterb.*, I, 559.
(82) Ald. bl. 576.
(83) Zie *Schets*, IV, in *Themis*, XVI, bl. 123.

vindet, in wes bomen of stede. § 19. Alsoe ist myt alle wilde beesten, ist dat een mans wint iaget een wilt, alsoe lange dat he hem myt den winde volget, vinget een ander mit syn winden, dat hoerde den eersten toe; dede hy anders, dat weer deverye. § 20. Item wilde beesten die getemmet sint, alsoe lange alsse aff sint ende weder komet, wel die henet, die breket gelyck die temmede beesten. § 21. Nemant sal ander beesten to sick trecken of locken, se weren tam of wilt, bij broke der beesten. § 22. Item weert sake dat iemant iagede den wolff myt syne hunden, een swyn of een ander beest, dat solde blyven synen heren; geschede dat anders, weer deverye.„ (84). Ook in de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XXXV, wordt over het vangen van wild gehandeld. „Dit is riucht: Hweerso ma een wyld opdeth ende jaget, ende dat me 't al dulget, ende hit stoed to foermoden, dattet naet muchte ontkomme, aldeer mey so aegh dijjen, deer 't opdeth ende jaget, in da wylde nen ayndom; mer dij, dyrt fucht ende in syn wer crigeth aegh den ayndom: hittense, dattet him foert ontwyeldie, ende hit comme dan in een oderes mannes hand, so aegh hij den ayndom, alzo oeffta so hit ontwyldet ende in een oers handen compt.„ d. i. Dit is regt: Waar zoo men een wild opdoet en jaagt, en dat men 't al wondt, en het stond te vermoeden, dat het niet mocht ontkomen, aldaar mede zoo heeft degene, die 't opdoet en jaagt, aan het wild geen eigendom; maar die, die 't vangt en in zijne weer krijgt heeft den eigendom: tenzij, dat het hem voort ontkome, en het kome dan in een ander mans hand, zoo heeft hij den eigendom, al zoo dikwijls zoo het ontkomt en in een anders handen komt.

Over gevonden goed deelde ik vroeger, bij de behandeling van het bezit van jaar en dag, reeds een paar plaatsen mede, nl. *Over het weergeld*, § 27 en de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXI, § 2 (85). In de laatste plaats wordt, naar 't schijnt, bepaald op strandvond gedoeld.

Over hetzelfde onderwerp handelt het *Westerwolder landregt*, c. V, § 5: „Item off daer guet of schepen an sloege, alsoe dat

(84) Richthofen, S. 265 fg.

(85) Zie *Schets*, VIII, in *Themis*, Dl. XXXIII, bl. 484.

men guet ende schepe weder geve to allen tyden sonder wederseggen, in den daer waerachtigheit van is of kunde, daer men dat up holden mach tuych to brengen; ende of daer niemant brochte tuych of bewys des guedes, soe salmen dat guet halff geven in de hillige kercke, daer dat guet in den karspel gevonden, ende halff dat gerichte" (86). De volgende §§ handelen over het vinden van geld. § 6. "Item wel daer gelt vindet in synen gronde, hoert hem toe. § 7. Item wel gelt vindet in eens andermans grundt, nyet myt voersate versocht, dat hoert hem halff, ende den heren des grundes halff. § 8. Op hillige steden, dat hoert daer to, daer dat gevonden wort. § 9. Item of hy dat vonde upter straten, dat salmen kundigen over die kercke, wel daer een teken van brenget, die salt nemen sonder aff trekken. § 10. Item wel daer vint gelt of geldes weerde buten wegen verhut of verloren, daer niemant kunde van hevet, dat hoert den vinder to, daer niemant of claget" (87). Over het vinden van geld wordt ook gehandeld in de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXI, § 1: "Hwaso jeld fynt jeffta oer gued, opper streta joff in der openbere wagen ende logen, dij is dat schyldich weer to jaen, kan hij den riucht schyldiga foeraschia; ende kan hij den riuchtschyldige naet foeraschia, soe mey hij, bij reed syn presters, dat byhalda, is 't seeck, dat hij eerm ende byhoefftich is; oers so bygeet hij tyeffte oen da gued." d. i. Wie zoo geld vindt of ander goed, op de straat of in de openbare wegen en plaatsen, die is dat schuldig weer te geven, kan hij den regtschuldige vooreischen; en kan hij den regtschuldige niet vooreischen, zoo mag hij, bij raad zijns priesters, dat behouden, is 't zaak, dat hij arm en behoeftig is; anders zoo begaat hij diefte aan het goed.

b. Wat de eigendomsverkrijging door tweezijdige handeling betreft, herinner ik aan hetgeen vroeger bij de behandeling van het niaarregt is medegedeeld (88). Wij zagen toen, dat bij verkooping van onroerend goed dit openlijk te bode moest worden

---

(86) Richthofen, S. 265.
(87) T. a. pl.
(88) *Schets*, IV, in *Themis*, XVI, bl. 105 volgg.

gesteld, en dat, wanneer bij die gelegenheid niemand daartegen op kwam of naasting begeerde, aan den kooper door het geregt een ferdban werd verleend, terwijl een enkel voorbeeld van zoodanigen ferdban werd medegedeeld. „Friedbann," zegt RICHTHOFEN, „wirkt der Richter dem Käufer nach ohne Widerrede geschlossenem und gehörig publicirtem Kaufe" (89). Op het platte land werd zoodanige ferdban door de grietmannen, in de steden door burgemeesters en schepenen gegeven, zooals blijkt uit het *Stadboek van Sneek* (90). Voorts wordt over de ferdbannen gehandeld in de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XXXI. In de stad Groningen vond eene geregtelijke inwijzing in den eigendom en het bezit plaats door burgemeesteren en raad, bekend onder den naam van *inweringe*. Herhaaldelijk wordt daarvan melding gemaakt in het *Stadboek van Groningen*, VI, § 24, 25, 27, VII, § 15, IX, § 57 (91), alle welke plaatsen evenwel alleen doelen op eene geregtelijke executie. Bij DRIESSEN komen voorbeelden voor van geregtelijke inwijzing in den eigendom en het bezit van erfelijke renten uit huizen (92) en van landerijen, welke voor eene schuldvordering waren verzet, die onvoldaan was gebleven (93).

c. Verjaring. Of het oudste regt eene verjaring, als wijze van eigendomsverkrijging, en respectievelijk van eigendomsverlies, kende, is m. i. niet geheel zeker. Uit de oude *Kesten* en *Landregten* zou men het tegendeel opmaken. In de 14e *kest* wordt gezegd: „Quarta decima petitio est. si quempiam Normanni accipiunt, et si quis fuerit relegatus, uel uenditus fuerit; si is reuersus fuerit, et potuerit cognoscere ethel et proprios agros et sui patris fundum; si suus frater uel suus inimicus, siue suus uitricus, siue suus gener, soror, siue suus proprius filius, suam terram exposuit uel uendidit uel permutauit; — tunc habet ipse intrare in suam propriam possessionem et in sua

(89) *Wörterb.*, in voc. *frethobon.*
(90) *Charterb.*, I. 573.
(91) *Pro excol.*, V, bl. 126 volgg. 140, 203.
(92) *Monum. Gron.*, p. 655, 659, 698.
(93) Ald. p. 661, 677, 735.

predia sine duello, secundum omnium Frisonum iura" (94). Hiermede komt in hoofdzaak overeen het 3e *landregt*. "Tertia constitutio est: si uirum quempiam Normanni accipiunt, et ille in exilium uel uter londes ductus fuerit, quisquis possessionem suam interim emat; quando iterum in londes redierit, tunc transeat super proprium suum. Quisquis eum inpugnauerit uel spoliauerit, tunc perdet ille decem marcas apud plebem, et tria talenta coram sculteto, quod unus et viginti solidi, regii banni" (95). Volgens deze plaatsen kon dus hij, die door den vijand gevangen genomen en buiten lands gevoerd was, wanneer hij terugkeerde, ten allen tijde zijn eigendom wederom van den bezitter terugvorderen; van eenige tijdsbepaling is hierbij geen sprake, en 't schijnt dus wel, dat verjaring in 't oudste regt onbekend was; tenzij men mogt willen aannemen, dat in dit bijzonder geval, wanneer iemand door geweld van zijn eigendom was ontzet, de verjaring was uitgesloten. In de Hunsingoër II, en Emsiger I teksten van het 20e *landregt* wordt evenwel eene verjaring genoemd, en wel van vijftien jaar. "Thet istet tuintegeste londriucht: hwanesa Northman nimat ande hine ur sinne willa and ur sine wald bindath, and ut lendes ledath, ende hia tha thorpe enne scatha duat, men slath ieftha fath, thet thorp bernat ieftha nede nimath, ande binna fiftene ierum to londe cume ande muge bikenna sin lond and sine liude, sinne ethel and sin erwe and sinera eldera statha; sa fare hi ende sin ein god uter liudscelde" (96). d. i. Dit is het twintigste landregt: wie zoo de Noorman neemt en hem over zijn wil en over zijn magt bindt, en uit het land leidt, en zij het dorp eene schade doen, mannen verslaan of vatten, het dorp branden of verkrachten, en binnen vijftien jaren in het land kome en moge bekennen zijn land en zijne lieden, zijn erfgoed en zijn erf en zijner ouders state; zoo vare hij in zijn eigen goed buiten volksschuld.

---

(94) Richthofen, S. 22.
(95) Ald. S. 48.
(96) Ald. S. 70.

Over het bezit van jaar en dag, wat, gelijk wij gezien hebben, door sommigen als eene acquisitieve verjaring beschouwd wordt, hebben wij vroeger reeds gesproken en kan dus naar het daaromtrent medegedeelde verwezen worden (97).

In latere regtsbronnen vinden wij een eigenlijk gezegde verjaring vermeld, doch blijkbaar als een instituut aan het Romeinsche regt ontleend. Zoo zegt het *Oldambtster landregt*, I, § 40: „Soo wie bysitter is arves ofte onreplycker gueder, nicht mit gewalt, heymelycken, ofte uyt gonst, tyn jaer lanck, vnde dat goet dan worde angesproocken van eyn ander, de inder Provincie wonet, daer dat arve vnde goet inne is, soo is de bysitter niet schuldich toe bewysen, mit wat recht em dat arve ofte goet angecomen is. Mehr het is recht, dat he bewyse, dat he dat arve edder goet rustelycken vnde vredelycken heeft gebruycket tyn jaren binnen landes, vnde twintich jaer buyten landes, sonder iegerhande besperinge edder ansprake, beyde giestlycker vnde wereltlycker rechten, als keyser Justinianus, de voor coninck Carolo was, in eynen syner boecken, dat *Institutiones* heet, geschreven heeft" (98). Wat bij Richthofen uit een HS. van het *Emsiger regt* wordt medegedeeld, is ook zuiver Romeinsch regt (99). De invloed van het Romeinsche regt is mede zigtbaar in eene bepaling uit het *Stadboek van Groningen*, IX, § 19: „Inden Jaer ons heren M° CCCC. ende XLVIII. op sencte thomas auent den apostel in den winter ouerdroghen die borghermestere ende raed swoerne meente mitter wijsheit van groninghen. Soe welc persone man of wijf de bynnen onser stad ofte bynnen landes als tusschen der emese ende der lauwersee ende in drenthe wonet ende teyn Jaer lanck mundich is gheweest ende na den teyn iaren yenighe erfachtighe guede ofte ander yenighe guede in onser marke gheleghen an spreket mit breuen van welken guede de clagher neen besit van heuet ghehat noch oec bynnen teyn iaren mitten breuen mit rechte nicht ghesproken heuet daeren wil de raet nene claghe van horen Men wonede wel buten

(97) Zie *Schets*, VIII, in *Themis*, XXXIII, blz. 482 volgg.
(98) *Pro excol.*, VI, bl. 680.
(99) *Rechtsquell.*, S. 553 fg.

landes als buten der eemese ende der lauwerse ende drenthe ende yenighe voersz guede mit breuen anspreke bynnen onser marcke gheleghen de sal spreken bynnen twintich iaren na der tijt dat he mundich is. ende dede he ofte se des nicht daer na en wil de raed daer nene claghe van horen" (100). Evenzoo is het gelegen met de *Jurisprudentia Frisica*, waar herhaaldelijk over verjaring sprake is. Zoo wordt in Tit. XV, § 35, de verjaring onder de peremtoire exceptiën genoemd. "Hweersoma orkenen wtbyeth, ende hya swarret ende prowed wirdeth, ende hiara orkenschip openbeeret is, soe mey yta dij igh riucht deer to jenst byede; dat haet *exceptio peremtoria*, dat bytiueth, dat een man sprecka mey, dis seeck is eens eynt formyds een riuchters ordel. Lettera tyd: Disse seeck hab ick eens aynt off riucht myt edem. Tredda tyd: Disse seeck habbet soenlywd eynt ende schaet. Fiarda tyd: Hij haet een forwirde uoer mij macketh, dat hij om disse seck naet op mij sprecka mey. Ffyfta tyd: Dit gued hab ick also langh bysetten, dat ma 't mij naet oefwinna mey. Mit disse fyf seckken so mey een man dat syn byhalda, als dat orkenschip al openbereth is, deer hem to jenst geet." d. i. Waar zoo men getuigen aanbiedt, en zij zweren en beproefd worden, en hunne getuigenis geopenbaard is, zoo mag nog de partij regt daar tegen bieden; dat heet *exceptio peremtoria*, dat beduidt, dat een man spreken mag, deze zaak is eens geeindigd door een regters oordeel. Latere tijd: Deze zaak heb ik eens geeindigd of beregt met eeden. Derde tijd: Deze zaak hebben zoenslieden geeindigd en gescheiden. Vierde tijd: Hij heeft een voorwaarde voor mij gemaakt, dat hij om deze zaak niet op mij spreken mag. Vijfde tijd: Dit goed heb ik al zoo lang bezeten, dat men 't mij niet afwinnen mag. Met deze vijf zaken zoo mag een man het zijne behouden, als het getuigenis al geopenbaard is, dat hem tegen gaat. In Tit. XXX, § 12 wordt de tien- en twintigjarige verjaring genoemd. "Hweerso een man een land capeth haet, ende dat x jeer bisetten haet, eefterdam so mey ma hym naet offdrywa myt neen boed ende nyaer off pliga, al weer 't seck, dat hit naet

(100) *Pro excol.*, V, bl. 178.

beden weer, ende xx jeer buta deel.„ d. i. Waar zoo een man een land gekocht heeft, en dat x jaar bezeten heeft, daarna zoo mag men hem niet afdrijven met geen bod of niaar of gewoonte, al ware 't zaak, dat het niet geboden ware, en xx jaar buiten het deel. Later in § 15 is sprake van eene tweejarige verjaring. „Item: So is 't syd ende plyga: Hweerso een man een land capeth haet, ende dat bysetten haet dat een jeer ende dat oer, eefterdam mey ma hym naet oeffdrywa mey neen boed, ner myt neen nyaer. Hyr op 11 Greetmannen breeff.„ d. i. Item: zoo is 't zede en gewoonte: Waar zoo een man een land gekocht heeft, en dat bezeten heeft het eene jaar en het andere, daarna mag men hem niet afdrijven met geen bod, noch met geen niaar. Hier op 11 Grietmannen brief. In Tit. XXXIII, § 14 wordt van een driejarig bezit gesproken. „Hweerso ma een gued haet besetten een jeer, dat oer ende dat tredde, openbeerlick, siker ende onbesaend, so thoer hij dyr efter hor oen waer, ner oen sinde, deer fora fan anderda; den myt sex eden, tho fara hij selff, da wird to swarene, ende syn fyff folgeren bij der ween.„ d. i. Waar zoo men een goed heeft bezeten een jaar, het ander en het derde, openbaarlijk, zeker en ongemoeid, zoo behoeft hij daarna noch aan de warf, noch aan de zeend, daar verder van te antwoorden; dan met zes eeden, te voren hij zelf, de waarheid te zweren, en zijne vijf volgers naar hunne meening. Blijkbaar wordt hier gedoeld op de verjaring van roerend goed; maar hoe de beide § § uit den XXXen Titel, tien- en twintigjarige verjaring en verjaring van twee jaar, te vereenigen zijn, is mij niet duidelijk, Misschien heeft de compilator, weinig bekend met de geschiedenis van het Romeinsche regt, de tweejarige usucapio van het oudere regt, welke in het Justiniaansche regt was vervallen, nog als praktisch geldend beschouwd en zoo naast de verjaring van het Justiniaansche regt opgenomen. In Tit. XXXVI wordt voorts de verjaring opzettelijk behandeld hoofdzakelijk volgens de beginselen van het Romeinsche regt.

(*Wordt vervolgd.*)

ALGEMEENE REGTSGELEERDHEID.

Eenige stellingen over geldboeten en subsidiaire gevangenisstraf, door mr. J. P. VERLOREN, lid van de Arrondissements-Regtbank te Hoorn.

I.

Aan gevangenisstraf zijn zeer ernstige nadeelen verbonden, welke de geldboete mist.

Reeds BENTHAM wees op twee gewichtige bezwaren tegen deze straf: het verlies dat het maatschappelijk vermogen door de opsluiting lijdt en de ongelijkheid der gevangenisstraf voor verschillende individuen.

Als bezwaar tegen deze straf mag zelfs genoemd worden dat huisvesting en onderhoud der gevangenen zeer aanzienlijke onkosten veroorzaken. Veel zwaarder evenwel behoort m. i. het verlies te wegen, 't welk geleden wordt in elk geval dat deze straf werkzame handen aan een nuttigen arbeid ontrukt; een verlies dat zich dikwijls over veel langer tijdsverloop uitstrekt dan den tijd der opsluiting, daar de gevangenen gedurende hunne opsluiting veeltijds, zoo niet de gewoonte van ledigheid, dan toch die van langzaam en slecht werken aannemen, de lust tot arbeid bij hen vermindert, en langdurige opsluiting hun dikwijls de kracht van op eigen wieken te drijven ontneemt.

Wat het ongelijk drukkende der gevangenisstraf voor verschillende individuen betreft, dit bezwaar valt terstond in het oog wanneer men nagaat uit welke ontberingen deze straf bestaat. Zij is geheel anders voor den vader van een gezin als voor hem die in de wereld alleen staat; zij is geheel anders voor den rijke, aan allerlei genietingen des levens gewend, als voor den arme, wiens toestand bijna voortdurend een toestand van ellende is; zij is geheel anders voor den man, wien arbeid een lust is, als voor den luiaard. Daarenboven wordt zij in sommige gevallen een buitengewoon zware straf, b. v. wanneer de veroordeelde een van die beroeps-

bezigheden uitoefent, die men niet tijdelijk kan staken dan met groot gevaar die broodwinning geheel of gedeeltelijk te verliezen; in dit geval toch kan deze straf den ondergang ten gevolge hebben van hem, die haar ondergaat.

Eigenaardige bezwaren bestaan er nog tegen gevangenisstraf, wanneer zij wordt opgelegd in gevallen, die den delinquent weinig of niet tot oneer verstrekken. Het denkbeeld dat er schande verbonden is aan het ondergaan dezer straf gaat hierdoor verloren. En de veroordeelden zelve worden gemeenzaam gemaakt met de gevangenis; soms zullen zij zelfs vergelijkingen gaan maken, die niet in alle opzichten gunstig uitvallen voor hun leven in de vrije maatschappij, waar zij niet, als in de gevangenis, goed voedsel ontvangen, ook dan wanneer zij slechts weinig of slordig, althands onbeduidend werk verrichten, waar zij niet als in de gevangenis zijn gevrijwaard tegen ontberingen van de allereerste levensbehoeften.

Deze bezwaren zijn verbonden aan alle gevangenisstraf, hoe uitmuntend de gevangenissen ook mogen zijn ingericht.

De geldboete-straf heeft die bezwaren niet; geene straf kan met meer gelijkheid worden opgelegd, en zij ontrukt den mensch niet aan zijn maatschappelijken werkkring.

Reeds daarom meen ik behoort geene gevangenisstraf opgelegd te worden [behalve als subsidiaire straf, waarover later] wanneer de veroordeeling tot eene geldboete voor de handhaving van de maatschappelijke orde genoegzaame waarborgen aanbiedt.

Daarenboven gaat de staat m. i. zijne bevoegdheid te buiten door een misdrijf zwaarder te straffen dan noodig is in het algemeen belang.

Wanneer de veroordeeling tot eene geldboete niet voldoende, maar de veroordeeling tot gevangenisstraf noodzakelijk is, hangt van zoovele omstandigheden af dat hiervoor bezwaarlijk algemeene regelen zijn aan te geven.

Bij de beantwoording dezer vraag verdienen evenwel behartiging de woorden van Montesquieu:

„L'expérience a fait remarquer que, dans les pays où les peines sont douces, l'esprit du citoyen en est frappé, comme il l'est ailleurs par les grandes.

„Il ne faut point mener les hommes par les voies extrêmes, on doit se ménager des moyens que la nature nous donne pour les conduire. Qu'on examine la cause de tous les relâchements, on verra qu'elle vient de l'impunité des crimes et non pas de la modération des peines.

„Suivons la nature, qui a donné aux hommes la honte comme leur fléau; et que la plus grande partie de la peine soit l'infamie de la souffrir.

„Que, s'il se trouve des pays où la honte ne soit pas une sorte de supplice, cela vient de la tyrannie, qui a infligé les mêmes peines aux scélérats et aux gens de bien.

„Et si vous en voyez d'autres où les hommes ne sont retenus que par des supplices cruels, comptez encore que cela vient en grande partie de la violence du gouvernement, qui a employé ces supplices pour des fautes légères.

„Souvent un législateur qui veut corriger un mal ne songe qu'à cette correction, ses yeux sont ouverts sur cet objet et fermés sur les inconvénients. Lorsque le mal est une fois corrigé, on ne voit plus que la dureté du législateur, mais il reste un vice dans l'état que cette dureté a produit: les esprits sont corrompus, ils se sont accoutumés au despotisme.

„Il y a deux genres de corruption; l'un, lorsque le peuple n'observe point les lois; l'autre, lorsqu'il est corrompu par les lois: mal incurable, parce qu'il est dans le remède même.„

En ook de woorden van Beccaria, die even goed, zoo niet in sterkere mate, op de meeste wanbedrijven en policieovertredingen van toepassing zijn als op misdaden, mits er maar eene groote waarschijnlijkheid bestaat dat het misdrijf gestraft worde.

„Pour que le châtiment produise l'effet que l'on doit en attendre, il suffit que le mal qu'il cause surpasse le bien que le coupable retire du crime.„

Gulden woorden voor den algemeenen en plaatselijken wetgever, voor den rechter ook, naar ik meen, wien bij de meeste misdrijven een zeer groote vrijheid moet gelaten worden, wat de op te leggen straf betreft.

II.

Heeft onze wetgever het beginsel gehuldigd dat gevangenisstraf slechts behoort opgelegd te worden, waar dit strikt noodzakelijk is en de oplegging eener geldboete onvoldoende straf zou zijn?

Volgens het bij ons heerschende strafrecht worden de meeste policie-overtredingen en ook sommige wanbedrijven uitsluitend met geldboeten gestraft. Art. 463 C. P. geeft daarenboven, wanneer er verzachtende omstandigheden bestaan, aan den rechter in vele gevallen de bevoegdheid niet alleen beneden het bedreigde minimum der gevangenisstraf te gaan maar zelfs die straf in eene geldboete te veranderen. En bij de wet van 29 Juni 1854 (Stbl. nº. 102) is die bevoegdheid des rechters tot een veel grooter getal gevallen uitgebreid.

Evenwel komt het mij voor dat de bevoegdheid om alleen eene geldboete op te leggen te veel beperkt is.

Zoowel art. 463 C. P. als art. 20 der wet van 1854 mogen alleen dan worden toegepast, wanneer tegen het wanbedrijf of de overtreding straf is bedreigd in het wetboek van strafrecht. De bedreigde gevangenisstraf kan alzoo niet in geldboete veranderd worden, waar de overtredingen bij speciale wetten of verordeningen zijn voorzien en strafbaar gesteld, tenzij uitdrukkelijk is bepaald dat art. 463 C. P. ook op deze toepasselijk is. (Zie SCHOONEVELD, aant. *e* al. 1, op art. 465.)

Ook ten opzichte van de overtredingen, in het wetboek van Strafrecht voorzien, vindt men eene gewichtige beperking in art. 463 C. P. Volgens de vaste jurisprudentie van het hoogste rechtscollegie in ons land en ook in andere landen, naar ik meen, waar de C. P. geldt of gegolden heeft, geeft dit artikel den rechter *wel* de bevoegdheid in plaats van de bedreigde gevangenisstraf eene geldboete uit te spreken, wanneer de wanbedrijven èn met gevangenisstraf èn met geldboete, maar *niet*, wanneer zij alleen met gevangenisstraf zijn bedreigd.

Eerst was de jurisprudentie zelfs deze: dat art. 463 die

bevoegdheid alleen dan geeft wanneer bij de wet is voorgeschreven dat *zoowel* eene geldboete *als* eene gevangenisstraf moet opgelegd worden en *niet*, wanneer alleen de oplegging der gevangenisstraf *verplichtend*, die der geldboete *facultatief* is gesteld. (Zie SCHOONEVELD ad art. 463 no. 9). — Volgens deze jurisprudentie kon alzoo wel alleen eene geldboete worden opgelegd bij oplichting, want deze wordt bij art. 405 C. P. strafbaar gesteld met eene gevangenisstraf van 1—5 jaren *en* eene geldboete van 50—3000 franken, maar niet bij eenvoudigen diefstal, want art. 401 schrijft alleen de gevangenisstraf van 1—5 jaren gebiedend voor, terwijl de oplegging eener geldboete van 16—500 franken facultatief is gesteld.

De Hooge Raad heeft echter later zijne jurisprudentie op dit punt gewijzigd. Zij is tegenwoordig deze: dat ook dan alleen eene geldboete kan worden opgelegd wanneer de gevangenisstraf verplichtend en de geldboete facultatief is voorgeschreven (zie SCHOONEVELD ad art. 463 no. 10). En alzoo kunnen volgens haar eenvoudige diefstallen alleen met eene geldboete gestraft worden, indien er verzachtende omstandigheden bestaan, hetgeen, naar mij voorkomt, dikwijls wenschelijk is, indien die diefstal slechts eenige boomvruchten, een gevonden voorwerp van weinig waarde, enz. betreft, en het feit onder weinig bezwarende omstandigheden is gepleegd.

Evenwel de jurisprudentie is blijven bestaan dat steeds eene gevangenisstraf, hoe klein ook, moet opgelegd worden, wanneer de overtreding met gevangenisstraf is bedreigd (zie SCHOONEVELD ad art. 463 no. 4 en nog later H. R. 27 Oct. 1868 Wbl. no. 3054). Dientengevolge moeten, om slechts een paar voorbeelden te noemen, steeds met gevangenisstraf worden gestraft, onder welke verzachtende omstandigheden ook gepleegd, misdrijven als verberging van misdadigers, die voor sommige naastbestaanden zelfs in het geheel niet strafbaar is (art. 248 C. P.), de dikwijls vrij onschadelijke usurpatie van titels, uniformen of ridderorden (art. 259 C. P.) diefstallen, in dienstbaarheid of met andere verzwarende omstandigheden als bij nacht en door meer dan één persoon

gepleegd, al is het ook slechts een diefstal van enkele appels of peren uit een boomgaard, welk feit, onder eenigszins andere omstandigheden gepleegd, met eene geldboete van 1—5 franken wordt gestraft (art. 471 nº. 9 C. P.). Zelfs moet het Hof — wanneer die diefstal van vruchten bij ongeluk is gepleegd onder omstandigheden, die het, hoewel voor de zedelijke qualificatie van het feit van weinig belang, tot misdaad stempelen — ingevolge art. 9 der wet van 29 Juni 1854 (Stbl. no. 102) eene gevangenisstraf van minstens drie maanden uitspreken of, bij toepassing van cellulaire straf, de helft daarvan.

De zwaarte der straf heeft ook hier, meen ik, het gewone gevolg, nl. dat vele delicten niet worden gestraft. Een gemoedelijk man aarzelt zulke feiten aan te geven, wanneer hij weet dat zij zóó zwaar worden gestraft.

Welke redenen bestaan er nu voor bovengenoemde onderscheiding? Zijn de misdrijven, waartegen in den C. P. zoowel geldboete als gevangenisstraf is bedreigd, minder zware vergrijpen tegen de maatschappelijke orde dan die, op welke in den C. P. alleen gevangenisstraf is gesteld? Eene vluchtige kennisneming van den C. P. is voldoende om in te zien dat dit niet het geval is. (1) Trouwens al ware dit het geval, zoude ik nog niet begrijpen welken redelijken grond er voor bestaat dat men den rechter, nu de wet hem bij wanbedrijven

(1) Tot welke dwaasheden deze onderscheiding zelfs leidt leert het volgende voorbeeld. Iemand stond terecht wegens eenvoudige mishandeling. De rechtbank qualificeerde dit feit ingevolge art. 321 C. P. als een verschoonbaar feit, daar de mishandeling door zware slagen van de tegenpartij was geprovoceerd en veroordeelde den beklaagde, met aanneming van verzachtende omstandigheden, tot eene kleine geldboete. Het O. M. kwam van dat vonnis in hooger beroep, meenende dat deze straf in strijd was met de wet, daar art. 326 C. P. de verschoonbare wanbedrijven strafbaar stelt met eene gevangenisstraf van zes dagen tot drie maanden *zonder* geldboete en derhalve deze straf, met toepassing van art. 463 C. P., niet in eene geldboete mag veranderd worden. En het hof vereenigde zich met dit gevoelen. Alzoo veroorlooft de wet, althands volgens deze jurisprudentie, *niet* eenvoudige mishandeling met eene geldboete alleen te straffen, wanneer het feit verschoonbaar is volgens de wet, maar veroorlooft dit *wel* wanneer het feit niet verschoonbaar is volgens de wet.

de bevoegdheid geeft tot gevangenisstraf van één dag af te dalen, niet de bevoegdheid toekent, in plaats van die gevangenisstraf een geldboete op te leggen.

Het zou derhalve m. i. zeer wenschelijk zijn dat de tegenwoordige beperking van de rechterlijke bevoegdheid om eene enkele geldboete op te leggen tot die wanbedrijven, welke èn met gevangenisstraf èn met geldboete zijn bedreigd, werd opgeheven door eene bepaling dat ook de bedreigde gevangenisstraf kan vervangen worden door eene geldboete. Het maximum dier geldboete moest natuurlijk hierbij genoemd worden, omdat de rechter behoort te weten hoe groot die geldboete mag zijn.

Nog wenschelijker evenwel dan de opheffing van die bestaande onderscheiding zou het m. i. zijn, indien het minimum der straf bij zoo niet alle dan toch de meeste overtredingen (infractions) geheel aan het oordeel des rechters werd overgelaten, zonder dat deze gebonden was aan de beperkende bepalingen van art. 463 C. P. — Dit artikel geeft namelijk alleen dan de bevoegdheid beneden het bedreigde minimum te gaan „bijaldien het veroorzaakte nadeel geen vijf en twintig franken te boven gaat *en* (niet *of*; van hier dat velen de m. i. juiste gevolgtrekking maken dat — ook na de wet van 1854 — niet beneden het minimum mag worden gegaan alleen op grond daarvan dat er geen of weinig nadeel is toegebracht) bijaldien de omstandigheden het wanbedrijf schijnen te verkleinen.„ Bestond er nu een min of meer objectieve maatstaf ter beantwoording van de vraag of er al dan niet verzachtende omstandigheden aanwezig zijn, zoo zoude men althands hierin een voordeel mogen zien dat de wetgever in zooverre ten minste eene gelijke strafbedeeling bevorderde dat er alleen onder dezelfde omstandigheden beneden het minimum der bedreigde straf werd gegaan. Doch zoo weinig is dit thands het geval dat dikwijls — waar eene rechtbank *alleen daarom* niet beneden het minimum gaat, omdat zij van oordeel is dat er geene verzachtende omstandigheden bestaan — in hooger beroep wel verzachtende omstandigheden worden aangenomen en dan sterk beneden het minimum wordt afgedaald.

Men versta mij wel. Geenszins ontken ik het groote gewicht daarvan dat overal in ons land gelijksoortige misdrijven, onder dezelfde omstandigheden gepleegd, gelijkelijk worden gestraft. Maar dit wordt door ons stelsel van verzachtende omstandigheden niet bereikt, zelfs niet bevorderd. Ieder, die met de rechtsspraak van verschillende colleges vertrouwd is, weet dat er eene zeer groote ongelijkheid in onze strafbedeeling bestaat. Vooral de ambtenaren bij het O. M., die naar eene andere rechtbank worden verplaatst, zijn dikwijls in de gelegenheid dit verschil waar te nemen, door de ondervinding die zij opdoen dat na die verandering bij verscheidene misdrijven of geregeld boven of ver beneden hun eisch wordt gegaan, hetgeen vroeger zelden of nooit het geval was. Mishandelingen, die weinig of geen schadelijke gevolgen hebben gehad en waartoe de mishandelde ook wel eenige aanleiding heeft gegeven, worden b. v. bij vele rechtbanken in den regel met eene kleine geldboete gestraft, wanneer ten minste de beklaagde niet reeds meermalen wegens mishandeling is veroordeeld, terwijl bij andere rechtbanken die misdrijven bijna altijd met gevangenis worden gestraft, ja zelfs in den regel bij eenvoudige mishandeling geene verzachtende omstandigheden worden aangenomen.

Wil men eene bevestiging dier persoonlijke waarnemingen, zoo behoeft men slechts de rubriek „eenvoudige mishandeling" in de Gerechtelijke Statistiek van de laatste jaren in te zien: een rubriek, die in 1870, blijkends de laatst uitgekomen statistiek, een cijfer van 2868 veroordeelden telt, d. i. 29 pCt. van het totaal veroordeelden bij de arrondissements-rechtbanken in ons land. Men zal bij het nagaan van die rubriek opmerken dat bij de eene rechtbank niet alleen in veel meer gevallen verzachtende omstandigheden worden toegepast dan bij een andere, maar ook in veel meer gevallen eene geldboete alleen wordt uitgesproken. Terwijl b. v. bij de rechtbank te Amsterdam in 1868 — 54 pCt., in 1869 — 56 pCt., in 1870 — 52 pCt. van de veroordeelden ter zake van eenvoudige mishandeling alleen met eene geldboete zijn gestraft, zal men zien dat dit cijfer bij vele andere rechtbanken jaarlijks beneden de 10 pCt. blijft.

Het eenige bezwaar tegen eene afschaffing van het wettelijk

minimum is, dunkt mij, hierin gelegen dat zich dan nog eerder dan thands het geval kan voordoen dat rechterlijke colleges in sommige gevallen eene minder zware straf opleggen dan het algemeen belang vordert. Evenals nu kan echter ook dan het O. M. hiervoor waken door tegen die vonnissen in hooger beroep te komen. En wil men ook de hoogere ambtenaren bij het O. M. in de gelegenheid stellen hierop toe te zien, zoo zoude men den rechter de verplichting kunnen opleggen, in het vonnis altijd het toegebrachte nadeel te vermelden en de omstandigheden, waaronder het misdrijf is gepleegd, b. v. bij mishandeling de aanleiding tot en de min of meer nadeelige gevolgen van die mishandeling, bij diefstal de waarde van het ontvreemde en de omstandigheden, die het misdrijf in het oog des rechters verkleinen of verzwaren.

De voordeelen der afschaffing bestaan m. i. hoofdzakelijk daarin dat er minder malen straffen zouden worden opgelegd, in strijd met het algemeen rechtsgevoel, en dat de rechter niet meer, ter wille van eene billijke rechtsspraak, gedrongen zal worden verzachtende omstandigheden aan te nemen, die eigenlijk geene verzachtende omstandigheden zijn. (1)

Daarenboven zal m. i., gelijk ik hierboven reeds heb opgemerkt, de afschaffing van het wettelijk minimum eer gunstig dan nadeelig werken op de gelijkheid van rechtsspraak in ons land.

III.

Door de wet is de bevoegdheid des rechters om alleen eene geldboete op te leggen m. i. te veel beperkt. En door sommige rechtscolleges wordt wellicht minder gebruik gemaakt van die bevoegdheid dan wel wenschelijk zou zijn. Een veel bedenkelijker verschijnsel zie ik evenwel daarin dat — waar eene geldboete wordt opgelegd — meestal de subsidiaire gevangenisstraf wordt ondergaan.

---

(1) Voorbeelden hiervan zal ik later mededeelen, zelfs naar aanleiding van zeer recente wetten, zooals die van 1869 betreffende de maten, gewichten, enz.

Voor eene juiste beoordeeling hoe de wet van 22 April 1864 (Stbl. nº. 29) „houdende bepalingen voor het geval van wanbetaling van boeten in strafzaken" in dit opzicht werkt, is het noodig na te gaan:

1º. hoevele personen tot geldboeten zijn veroordeeld en bij wanbetaling daarvan tot subsidiaire gevangenisstraf;

2º. hoevele personen de subsidiaire gevangenisstraf hebben ondergaan en derhalve de hun opgelegde geldboeten niet betaald.

Bij de beantwoording der eerste vraag zal ik afzonderlijk vermelden het getal personen die bij de Kantongerechten, bij de Arrondissements-rechtbanken en de Provinciale Gerechtshoven, in geval van wanbetaling der opgelegde boeten tot subsidiaire gevangenisstraf zijn veroordeeld. Voorts schijnt het mij wenschelijk toe afzonderlijk op te geven het getal personen die tot gevangenisstraf en geldboete te samen en die tot geldboete alleen zijn veroordeeld, daar ik meen dat de laatsten eer zullen betalen dan de eerstgenoemden die toch in elk geval eenigen tijd in de gevangenis moeten doorbrengen.

Getal der veroordeelden bij de Kantongerechten:

JAREN.	tot geldboeten alleen.	tot gevangenisstraf en geldboete te zamen.	TOTAAL.
1865	21643	460	22103
1866	24290	463	24753
1867	23664	775	24439
1868	26116	916	27032
1869	22164	586	22750
1870	20132	526	20658
gemiddeld p. jaar	23001	621	23622

Bovenstaande tabel levert geene moeilijkheden op. Aan alle personen, die door de Kantongerechten tot geldboeten worden

veroordeeld, moet, voor zoover ik weet, ook subsidiaire gevangenisstraf worden opgelegd. En dat de cijfers in deze tabel het getal personen aanduiden die tot geldboeten zijn veroordeeld en niet het getal uitgesprokene geldboeten blijkt, wanneer men gemelde totaalcijfers optelt bij het totaalcijfer der personen die bij de Kantongerechten „tot gevangenis alleen" zijn veroordeeld, daar men dan een cijfer krijgt dat sluit met het totaal der veroordeelde mannen en vrouwen boven en beneden de 16 jaar.

Meer moeilijkheden geven ons de staten van de Gerechtelijke statistiek betreffende de Provinciale Gerechtshoven en die betreffende de Arrondissements-rechtbanken.

Wat de eerste betreft is het zelfs onmogelijk geheel nauwkeurig na te gaan, hoevele personen door de Provinciale Gerechtshoven tot geldboeten zijn veroordeeld. Ik meen evenwel dit getal, gerekend naar de vijf jaren 1866—1870, gemiddeld per jaar op ongeveer 70 te mogen stellen, waaronder 9 die alleen tot geldboeten zijn veroordeeld. (1)

---

(1) Het staatje te vinden op pag. X van het verslag ten geleide van de Gerechtelijke Statistiek over het jaar 1870, met het opschrift „getal der veroordeelden tot doodstraf, tuchthuisstraf, geldboete enz. over de jaren 1866—1870" deugt niet voor dit doel. Zoo vindt men in dat staatje voor het jaar 1869 een cijfer van 587 „(veroordeelden tot) geldboeten, ter zake van misdaad uitgesproken", doch, de staten van den jaargang 1869 inziende, zal men bemerken dat 396 van deze 587 geldboeten zijn opgelegd aan éénen persoon, die door het Hof van Noord-Holland in dat jaar wegens 396 valschheden in acten door openbare ambtenaren is veroordeeld, enz. Er zijn alzoo in 1869 door de Provinciale Gerechtshoven niet 604 personen tot geldboete veroordeeld, gelijk men geneigd zou zijn op te maken uit de tabel op pag. 39, behelzende het totaal der (veroordeelingen of veroordeelden?) „tot gevangenisstraf bij wanbetaling der geldboete", maar slechts 99 personen, voor zoover ik heb kunnen nagaan, waaronder 9 tot eene geldboete alleen zijn veroordeeld, met name 6 getuigen wegens afwezigheid, ingevolge art. 177 Wetb. van Strafv. en 3 personen wegens beleediging met woorden van bedienende beambten.

Wat het getal der tot geldboete veroordeelden bij de rechtbanken betreft, onderstaande tabel geeft ons hiervan een overzicht.

Jaren.		Bij de Arrondissements-rechtbanken getal der			
		correctioneele en politie-straffen.	tot geldboete alleen.	tot gevangenisstraf en geldboete te zamen.	totaal der beide vorige kolommen.	veroordeelingen tot gevangenisstraf bij wanbetaling van boeten in strafzaken.
1865	corr. straff.	2900	1836	5452	5235
	pol. "	697	19		
1866	corr. "	2941	1703	5607	5542
	pol. "	959	14		
1867	corr. "	2602	1756	5503	5436
	pol. "	1135	10		
1868	corr. "	2246	1684	4770	4710
	pol. "	831	9		
1869	corr. "	2161	1810	4914	4848
	pol. "	933	10		
1870	corr. "	1813	1479	4237	4194
	pol. "	933	12		
gemiddeld p. jaar . .		3357	1723	5080	4994

Het verschil tusschen beide laatste kolommen ontstaat daaruit dat eenige personen wegens overtredingen der wetten en verordeningen betreffende de rijksbelastingen en den burgerlijken stand tot eene geldboete zijn veroordeeld, zonder dat hun subsidiaire gevangenisstraf is opgelegd. Dientengevolge moet het gemiddeld jaarlijksch cijfer van 3357 uit de eerste kolom met 86 worden verminderd, wil men het getal personen weten, die niet slechts tot eene geldboete alleen, maar

ook bij wanbetaling daarvan tot eene subsidiaire gevangenisstraf zijn veroordeeld. Dit cijfer wordt alzoo 3271.

Vrij veel moeite heeft het mij gekost om na te gaan wat de cijfers in bovenstaande kolommen aanduiden. Het getal geldboeten, die zijn uitgesproken? of het getal personen die hetzij tot één hetzij tot meer geldboeten zijn veroordeeld? Wanneer toch die cijfers het aantal opgelegde geldboeten aanduiden, zoude het aantal veroordeelde personen natuurlijk veel kleiner zijn dan de hierbovengenoemde cijfers, daar vele personen wegens meerdere misdrijven tegelijk hebben terecht gestaan en tot meerdere geldboeten zijn veroordeeld. Na nauwkeurige kennisneming van den inhoud der staten in de Gerechtelijke statistiek en de daaronder geplaatste noten ben ik evenwel tot de overtuiging gekomen dat die cijfers niet het aantal uitgesprokene geldboeten aanduiden, maar het getal personen, die wegens een of meerdere misdrijven hetzij alleen tot geldboeten, hetzij tot gevangenisstraf en geldboete zijn veroordeeld. (1)

---

(1) De cijfers van de kolom «veroordeeling tot gevangenisstraf bij wanbetaling van boeten in strafzaken» hebben in de staten betreffende de Arrondissements-Rechtbanken alzoo eene andere beteekenis dan de cijfers van de kolom «tot gevangenisstraf bij wanbetaling der geldboeten» in de staten betreffende de Provinciale Gerechtshoven. (Verg. de vorige noot). — Dat zij hier niet het aantal uitgesprokene geldboeten aanduiden blijkt in den jaargang 1870 b. v. duidelijk op pag. 104 (wet besmettelijke veeziekte Gorinchem) op pag. 78 (mondelinge bedreiging Almelo, Maastricht). — De aldaar genoemde personen moeten toch tot meerdere geldboeten zijn veroordeeld, en evenwel vindt men slechts een 1 in de kolom «veroordeeling tot gevangenisstraf bij wanbetaling».

Eerst meende ik dat gemelde kolom hier dezelfde gegevens bevatte als in de staten betreffende de Hoven, ook daarom omdat ik bemerkte dat men bij optelling der correctionele en politiestraffen een veel grooter getal verkrijgt, dan het totaal der veroordeelden. Uit de rubriek «mondelinge bedreiging» op pag. 78 en andere plaatsen blijkt echter ten duidelijkste dat men bij het optellen der correctionele en politiestraffen één kolom behoort over te slaan, namelijk die, behelzende het «getal der correctionele straffen — tot gevangenisstraf en geldboete te zamen», als zijnde deze cijfers ook reeds vervat in de kolommen «correctionele straffen tot gevangenisstraf». Deze kolom overslaande zal men bemerken dat men voor het jaar 1870 komt tot een getal van 9898 correctionele en politiestaffen

Gemiddeld per jaar zijn alzoo in het tijdvak 1865—1870 veroordeeld:

	tot gevangenisstraf bij wanbetaling van boeten in strafzaken:	waaronder „tot geldboete alleen" waren veroordeeld:
door de Kantongerechten . . .	23622	23001
„ „ Prov. Ger. Hoven . . .	70	9
„ „ Arr. Rechtbanken. . .	4994	3271
Totaal	28686	26281

Wij zullen nu nagaan hoevele personen gemiddeld per jaar in gemeld tijdvak de subsidiaire gevangenisstraf hebben ondergaan.

Onderstaande tabel geeft ons hiervan een overzicht. In de laatste kolom van die tabel heb ik het aantal veroordeelden

---

terwijl het totaal veroordeelden in dat jaar 9904 bedraagt. — Het is mij echter gelukt ook de reden van dit verschil te ontdekken; tegen 6 onbekende overtreders der wet betreffende de rijksbelastingen is namelijk alleen verbeurd-verklaring uitgesproken, zie pag. 57 noot 7 en pag. 59 noot 14 en 15; aan die onbekenden is geene correctionele of politiestraf opgelegd, maar zij zijn wel onder de veroordeelden medegerekend.

Eenigszins uitvoerig heb ik mijn gevoelen gemotiveerd, ook omdat eene aanteekening geplaatst onder het staatje van „veroordeelden tot enkele correctionele gevangenisstraf enz." te vinden op pag. XIX van het verslag behoorende bij de Gerechtelijke Statistiek van 1870, aanleiding zou kunnen geven tot de meening dat dit cijfer niet nauwkeurig is op te geven.

Tevens moge het verhaal van de moeilijkheden, waarmede ik bij mijn onderzoek te kampen had, mijn wensch billijken dat het gebruik van de Gerechtelijke Statistiek wat gemakkelijker worde gemaakt door eenige verklarende aanteekeningen, liefst te plaatsen onder het algemeen overzicht aan het slot van elken staat. Reeds eene mededeeling van de aanwijzingen, volgens welke deze staten worden opgemaakt, zou waarschijnlijk het voldoende licht verspreiden.

tot subsidiaire gevangenisstraf vermeld om de verhouding van de betalers tot de nietbetalers te laten uitkomen.

Getal veroordeelden tot gevangenistraf bij wanbetaling van boeten in strafzaken, welke die gevangenisstraf hebben ondergaan in de huizen van Verzekering, van Arrest en van Bewaring:			Totaal veroordeelden tot subsidiaire gevangenisstraf bij wanbetaling van geldboeten.
gedurende het jaar	totaal.	waarvan langer dan drie dagen.	
1865	9822	1375	27408
1866	14644	2125	30365
1867	16443	2432	29945
1868	16476	2270	31812
1869	17353	2543	27668
1870	15005	2428	24922
gemiddeld p. jaar	14957	2192	28686

Alzoo hebben van de 28686 personen, die gemiddeld per jaar tot geldboeten en subsidiaire gevangenisstraf zijn veroordeeld, 14957 d. i. $51^3/_4$ pCt. de subsidiaire gevangenisstraf ondergaan.

Een ander bedenkelijk verschijnsel, dat zich in bovengenoemde cijfers openbaart, is dit dat het getal personen, die de hun opgelegde boeten betalen, allengs vermindert. Mocht men aannemen dat alle personen, die de subsidiaire gevangenisstraf in een tijdvak van twee jaren hebben ondergaan, ook in dien tijd veroordeeld zijn tot de geldboete, in de plaats waarvan die subsidiaire straf treedt, zoo zoude men tot het resultaat komen dat in 1865 en 1866 — 42 pCt. van de tot geldboeten veroordeelden de subsidiaire gevangenisstraf hebben ondergaan, in 1867 en 1868 — 52 pCt., in 1869 en 1870 — 60 pCt. Nu genoemde vooronderstelling niet deugt, daar velen, eerst maanden na hunne veroordeeling, de subsidiaire gevangenisstraf hebben ondergaan,

verliest het juist cijfer van deze percentsgewijze berekening veel van zijne waarde; niettemin toont die berekening duidelijk aan dat het getal niet-betalers met groote snelheid toeneemt. (1)

Ongeveer vijftien duizend lieden per jaar hebben alzoo de subsidiaire gevangenisstraf ondergaan, waarvan minstens twaalf à dertien duizend alleen tot eene geldboete waren veroordeeld.

Van deze vijftien duizend personen, die jaarlijks door de subsidiaire gevangenisstraf een of meer dagen aan hunne gewone bezigheden zijn ontrukt, hebben gemiddeld 2192 per jaar eene subsidiaire gevangenisstraf van langer dan drie dagen ondergaan.

En men denke niet dat die cijfers een denkbeeld geven van de schade, zelfs maar van het verlies aan arbeidsvermogen, hierdoor der maatschappij toegebracht. De schadelijkste gevolgen van het ondergaan dezer straf ziet men in die cijfers niet, of kan men althans slechts eenigermate — door de sterke toeneming der niet-betalers — in die cijfers zien: den demoraliserenden invloed namelijk op allen, die door het ondergaan of zien ondergaan dezer straf een lager standpunt gaan innemen ten opzichte van hetgeen het fatsoen, de achting voor zich zelven van hen vordert, op hen die gemeenzaam worden gemaakt met de gevangenis en die weinig of geene schande meer gaan vinden in deze straf, die in zoovele gevallen, als bij keuze, door respectabele lieden wordt ondergaan.

Hierbij komt nog dat de subsidiaire gevangenisstraf bijna altijd in gemeenzame opsluiting wordt ondergaan, en dat men ook hier den schadelijken invloed der gemeenzame op-

---

(1) Met genoemd verschijnsel mag misschien — als gedeeltelijk een gevolg van dezelfde oorzaken — tevens het feit in verband worden gebracht dat ook het aantal personen, die het maximum der verbeurde geldboete betalen, ten einde de verdere vervolging te voorkomen, sterk afneemt; terwijl toch dit cijfer in 1866, 1867 en 1868 nog 18 pCt. der beklaagden bedroeg, verminderde het in 1869 tot 16 pCt., in 1870 tot 14 pCt.

sluiting niet gering moet achten. Niet alleen toch zijn verscheidene personen, die de subsidiaire straf ondergaan, niet van het beste gehalte, maar daarenboven bevinden zij zich in de huizen van bewaring dikwijls in gezelschap van lieden, die wegens diefstal door de Kantonrechters tot gevangenisschap van korten duur zijn veroordeeld, soms ook in gezelschap van doortrekkende gevangenen en personen bestemd om naar de bedelaarsgestichten of over de grenzen van het rijk te worden gebracht.

M. i. mag alzoo de vraag belangrijk genoemd worden: wat de oorzaak is van het verschijnsel dat meestal de subsidiaire gevangenisstraf wordt ondergaan en derhalve de bedoeling van den wetgever of rechter gemist om den delinquent alleen in zijn beurs te straffen.

De veroordeelde ondergaat de subsidiaire gevangenisstraf wanneer hij de geldboete niet betaalt. En de reden waarom bij deze niet betaalt is natuurlijk altijd daarin gelegen dat hij die geldsom niet heeft *kunnen* betalen of dat hij haar niet heeft *willen* betalen; hij is niet bij machte geweest de hem opgelegde geldboete te voldoen, of hij heeft de subsidiaire gevangenisstraf verkozen boven de betaling der geldboete. — In het laatste geval blijkt uit die handeling dat de subsidiaire straf voor hem eene minder zware straf is dan de geldboete. En ik meen derhalve te mogen zeggen dat nooit de subsidiaire gevangenisstraf zou worden ondergaan, maar steeds de geldboete betaald zou worden, wanneer men altijd eene geldboete oplegde, die de veroordeelde betalen kan, en eene subsidiaire gevangenisstraf die voor hem eene zwaardere straf is dan de betaling der geldboete.

Welke zijn nu de redenen dat een zoo groot aantal der tot geldboeten veroordeelden de subsidiaire gevangenisstraf ondergaan? Is de oorzaak hiervan gelegen in de omstandigheid dat er in ons land zoovele personen tot geldboeten worden veroordeeld, die niet bij machte zijn eene geldboete te betalen? of moet de reden hiervan grootendeels gezocht worden in de wetgeving of de rechtspraak ten onzent?

Alvorens dit te onderzoeken komt het mij wenschelijk

voor de vraag te behandelen, op welke wijze de grootte der geldboete, alsmede de duur der subsidiaire gevangenisstraf behoort bepaald te worden, m. a. w. de verhouding van de subsidiaire gevangenisstraf tot de opgelegde boete.

(*Wordt vervolgd.*)

BOEKBEOORDEELINGEN EN VERSLAGEN.

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

De rechtspersoonlijkheid der Coöperatieve vereenigingen, door Mr. H. Goeman Borgesius; Utrecht, J. L. Beijers.

Men kan zijn voorstander of tegenstander der arbeidersbeweging van onzen tijd, men kan de Coöperatie goed- of afkeuren, zeker is het dat niemand hare nuttige zijde zal ontkennen. Zij wekt bij den arbeider het gevoel van zelfstandigheid, van individualiteit op, zij overtuigt hem van de waarheid van het oude, doch eeuwig ware: kennis is macht, zij ontwikkelt zijn zucht naar goed onderwijs en schept behoeften voor zijn geest, die hij vroeger niet kende. Men keure haar goed of af, men zal met haar moeten rekenen.

Is de Coöperatie een belangrijk verschijnsel voor den philantroop, voor den fabrikant, voor allen die middellijk of onmiddellijk met haar in aanraking komen (en nagenoeg ieder onzer zal dit vroeg of laat), aan de aandacht van den jurist kan en mag zij evenmin ontsnappen.

Als een nieuwe vorm, waarin de behoefte naar samenwerking zich openbaart, eischt zij nauwgezet onderzoek. Zijn de bepalingen van het wetboek van Koophandel over vennootschappen, dan wel die van het Burgerlijk wetboek

over de maatschap, of eindelijk de artikelen van de wet van 22 April 1855 op de Coöperatieve vereeniging toepasselijk, is het noodig haar bij afzonderlijke wet te regelen, ziedaar vragen die niet zoo gemakkelijk zijn te beantwoorden en die toch dringend een antwoord behoeven. Elke poging die beproefd wordt in de thans bestaande duisternis omtrent deze punten eenig licht te verspreiden, verdient toejuiching en reeds in zooverre heeft de schrijver van bovenstaande brochure een loffelijk werk verricht.

Doch daarom niet alleen; ook om de wijze waarop hij zijn onderwerp heeft behandeld, om de helderheid van voorstelling, heeft hij zich jegens de Coöperatie verdienstelijk gemaakt. Men moge omtrent een en ander met hem van meening verschillen (en de volgende bladzijden zullen tot bewijs strekken, dat dit, wat mij betreft, in menig opzicht het geval is) met zijne conclusiën zal iedereen zich moeten vereenigen, die rechtszekerheid houdt voor den grondslag eener goed geordende Maatschappij. Met hem zal men na de lezing zijner goed doordachte brochure van oordeel zijn, dat er een einde moet komen aan den onzekeren rechtstoestand, waarin de Coöperatieve vereenigingen zich thans bevinden, een toestand geheel en al afhankelijk niet van een vaste en onveranderlijke wetsbepaling, maar van de subjectieve rechtsopvattingen van wisselende ministers van justitie. Doch (en ziehier de eerste grief die ik tegen den schrijver heb) het komt mij voor, dat hij in zijn conclusie niet ver genoeg is gegaan; hij heeft te veel uit het oog verloren, dat de Coöperatieve vereenigingen slechts een onderdeel zijn van de groote familie der associaties en, aandringende op wettelijke regeling van zijne lievelingsvereeniging, liet hij zich door zijn onderwerp in die mate medeslepen, dat hij de naamlooze vennootschappen stiefmoederlijk behandelde. En toch, er bestaat mijns inziens tusschen beiden een onafscheidelijk verband. Regeling van de Coöperatieve maatschappijen zonder die der naamlooze vennootschappen is slechts een halve maatregel; wat beiden onder anderen karakteriseert, is het belang van velen die niet in de

gelegenheid zijn zich uur aan uur op de hoogte der zaken te stellen, aan enkelen, directeuren of bestuurders, opgedragen; voor beiden moet de wet, in het stelsel van hen die waarborgen wenschen, gelijke waarborgen stellen en nagenoeg alle praeventieve vereischten, die de schrijver voor dezen wenscht, zijn voor genen van het hoogste belang. Niet alsof men konde vorderen, dat de schrijver het geheele leerstuk der rechtspersoonlijkheid aan een uitvoerige behandeling had onderworpen. Dat toch had gestreden tegen het doel dat hij beoogde en moeielijk ware het hem dàn voorzeker geweest, tegelijkertijd zoo grondig en toch zoo populair te schrijven, als hij gedaan heeft. Maar de gelegenheid ware zoo schoon geweest om nu ook tegelijkertijd een warm woord voor de geheele regeling der naamlooze vennootschappen te doen opgaan. Want ook daar is periculum in mora; ook daar geldt het groote belangen, die niet langer ten nadeele van den ondernemingsgeest van het vaderland mogen worden verwaarloosd. De titel over naamlooze vennootschappen in ons Wetboek van Koophandel is een carikatuur geworden; bepalingen omtrent commanditaire vereenigingen met of zonder aandeelen worden gemist en grooter strijd, dan in deze materie tusschen wetgeving en praktijk bestaat, is niet wel denkbaar. En geen wonder; terwijl wij ons behelpen met een wet voor meer dan dertig jaren samengesteld, dagteekent de ontwikkeling der aandeelen-maatschappijen, ja zelfs de wording van het grootste gedeelte van dezen eerst van den laatsten tijd. Vooral hij, die zooals de schrijver dezer aankondiging, dagelijks uit den aard zijner betrekking met deze stof in aanraking komt, kan zich een juist denkbeeld maken van de onoverkomelijke bezwaren, die, niettegenstaande al de welwillendheid van den ambtenaar of de ambtenaren met het onderzoek van concept-statuten belast, aan de oprichting eener naamlooze vennootschap verbonden zijn. Het verkeer wordt op die wijze belemmerd en menige nuttige onderneming moet binnen enge grenzen worden beperkt, zonder dat die beperking eenig nut heeft of eenigen waarborg aan de belanghebbenden oplevert.

Het zou mij te ver leiden wanneer ik nog langer bij een onderwerp stil hield, dat eenigszins buiten het kader dezer aankondiging ligt. Waar het hart van vol is, daar loopt de mond van over en misschien is onze grief tegen den schrijver wel wat onbillijk; is dat het geval dan pleit ik verzachtende omstandigheden, op grond van het oude navita de ventis enz. Doch ik meen toch, dat wel nog eenige meerdere bladzijden van zijn lezenswaardige brochure hadden mogen gewijd zijn aan een onderwerp, dat met het zijne in onmiddellijk verband staat. Het is wenschelijk dat telkens op hetzelfde aanbeeld geslagen worde, dat zij die verbeteringen der wetgeving wenschen en dien die verbeteringen ten goede zullen komen, ook hun wenschen luide uitspreken en aangezien het niet waarschijnlijk is, dat eenig minister de Coöperatieve Vereenigingen bij een wet zal regelen, zonder tevens de dringend noodige hervormingen in de bepalingen omtrent naamlooze vennootschappen te brengen, was het in het belang geweest van de instellingen waarvoor de heer Borgesius een lans breekt, de tweelingzuster niet *en passant* te behandelen. Hoe meer de publieke opinie zich uit, hoe beter; aan hen, die den eisch naar hervorming uitspreken, wordt te dikwijls (men denke aan de muntwet) als exceptie van niet-ontvankelijkheid tegengeworpen: gij staat bijkans alleen in uw eisch, die niet is een algemeene wensch en dus geen algemeen belang.

Wij komen thans tot ons eigenlijk onderwerp terug. Wij bespreken de inleiding, waarin over rechtspersoonlijkheid in het algemeen wordt gehandeld, verder niet, omdat de zoo even ontwikkelde bezwaren voornamelijk tegen deze gericht zijn. Blijkbaar is de schrijver zoo verlangend tot de Coöperatieve Vereenigingen te komen, dat hij ook in die inleiding wel wat overhaast te werk gaat, te veel als bekend vooronderstelt en niet breed genoeg omschrijft, wat wij onder een dergelijke vereeniging te verstaan hebben; de nadeelen van het gemis dier omschrijving doen zich in den loop van het betoog meermalen levendig gevoelen.

Drie vragen wenscht de schrijver nader te onderzoeken:

I. Hoe staat het met de rechtspersoonlijkheid der Coöperatieve Vereenigingen hier te lande?

II. Welke regeling verdient voor ons land de voorkeur?

III. Welke weg dient te worden ingeslagen om tot een dergelijke regeling te geraken?

I. Niet nauwkeurig is in dit gedeelte vooral de onderscheiding tusschen jus constitutum en jus constituendum in acht genomen. De schrijver zegt ons (bladz. 7) een onderzoek te zullen instellen naar de vraag of de Coöperatieve Vereeniging *behoort* (of moet behooren?) tot een van de bovengenoemde vereenigingen, waarop uitdrukkelijk de wet van 1855 niet van toepassing is verklaard. Is, vraagt hij, de Coöperatieve Vereeniging een burgerlijke maatschap? Neen, is zijn antwoord, bij een burgerlijke maatschap komen alleen de socii tot elkander in rechtsbetrekking te staan, bij de Coöperatieve Vereenigingen ontstaat een rechtsband tusschen de leden en de vereeniging. Mijns inziens hebben wij hier met een petitio principii te doen, ten minste van het standpunt van bestaand recht uitgaande. Dat een der gevolgen van het bestaan eener maatschap is de actio pro socio, is volkomen waar, maar wie zegt u, dat een lid eener Coöperatieve Vereeniging die niet tegen zijn medelid kan instellen? Waaruit volgt dit, tenzij het uitdrukkelijk bij maatschappelijk kontrakt (zoo noem ik voor een oogenblik de statuten) is vastgesteld? Dat een lid als hij iets te vorderen heeft, een actie tegen de vereeniging instelt (p. 8), is al daarom onjuist, omdat de schrijver zelf later betoogt, dat de vereeniging geen proces tegen iemand kan instellen, zoolang zij niet als rechtspersoon is erkend. De vereeniging is iets fictiefs, is, vòor dat ze erkend is, slechts een naam, gemakkelijkheidshalve uitgevonden voor „twee of meerdere personen, die zich ver„binden om iets in gemeenschap te brengen, met het oog„merk om het daaruit ontstane voordeel met elkander te „deelen.„ Juist omdat de Coöperatieve Vereeniging dikwijls aan al de essentialia eener maatschap voldoet, houd ik het voor onbetwistbaar, dat zij daartoe behoort en wel gewoonlijk

tot de soort in art. 1672 van het B. W. genoemd, de bijzondere maatschap. (1)

Ik verwacht, dat de schrijver mij zal antwoorden: maar lees dan toch de statuten der bestaande Coöperatieve Vereenigingen; daar vindt gij dikwijls hoofdelijke aansprakelijkheid, daar vindt gij een bestuur, een lidmaatschap met al de bepalingen bij de maatschap nooit geldende, over teruggave van kapitaal, over vervallenverklaring door het bestuur en dergelijke meer. Volkomen juist opgemerkt; maar spreken wij over het jus constitutum, dan antwoord ik eenvoudig: dat ik mij alleen aan de definitie houd door de wet van maatschap gegeven, en dat, zoo in de statuten bepalingen worden opgenomen afwijkende van deze overeenkomst, mits niet strijdig met de openbare orde of goede zeden, deze volkomen rechtsgeldige wijzigingen zijn, die echter aan het kontrakt zijn karakter niet ontnemen, zoolang de essentialia blijven bestaan. Het argument, dat een Coöperatieve Vereeniging haar burgerlijk karakter verliest door nijverheid uit te oefenen of handelszaken te doen, is mij niet recht duidelijk; ik beroep mij alweder op de wet. De bijzondere maatschap is de zoodanige, welke betrekking heeft tot zekere bepaalde zaken, of tot derzelver gebruik of tot de vruchten die daarvan zullen worden getrokken *of tot de uitoefening van eenig bedrijf of beroep.* Bedrijf of beroep, zonder onderscheid, dus ook koloniale waren of broodbakkerij.

Intusschen, de conclusie van den schrijver, dat de maatschap jure constituendo geen geschikte vorm is voor de Coöperatieve Vereenigingen kan ik volkomen beamen. Zij moeten vallen onder het technisch begrip van handelsvereenigingen, zij beoogen het maken van winst, door het uitoefenen van daden van koophandel en maken van deze haar gewoon beroep. Alle spitsvondige onderscheidingen omtrent al of niet verkoopen aan en deelen der winst tusschen de leden der ver-

(1) Zie over deze vraag de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 27 en 29 Mei, 2 en 4 Juni 1874. In die artikelen heb ik getracht aan te toonen, dat volgens de wet van 22 April 1855 geen rechtspersoonlijkheid aan coöperatieve vereenigingen kan worden toegekend.

eeniging, alle sophismen om te bewijzen dat er een groot verschil bestaat tusschen voordeel en winst (zie pag. 12), doen niets ter zake en berusten op den meest willekeurigen grondslag. Een en ander is door den schrijver helder in het licht gesteld.

Evenzeer heeft de schrijver gelijk als hij op blz. 16 enz. betoogt: „De vennootschap onder een firma kan uit den aard „der zaak volstrekt niet in aanmerking komen.„ En hetzelfde geldt omtrent de commanditaire en de naamlooze vennootschap, mits hij onder dat „kan„ het jus constituendum op het oog heeft. Doch mij dunkt ook hij had zijn taak wel wat breeder kunnen opvatten. De wet, die hij en ik innig wenschen, is nog niet in aantocht; wie weet, hoe vele ontwerpen nog tot hunne vaderen zullen worden verzameld, eer dat over de coöperatieve vereenigingen en naamlooze vennootschappen aan de kamers zal worden aangeboden, om dan stof te geven tot ontboezemingen over de revolutionaire beginselen onzer eeuw en de ongodsdienstigheid van den burgerstand, die door besparing kapitaal vormen wil. En intusschen worden statuten gemaakt en den Koning ter goedkeuring opgezonden en rechtspersoonlijkheid (mijns inziens volkomen terecht) geweigerd. Door welke wetsbepalingen wordt nu jure constituto de coöperatieve vereeniging beheerscht? Dat is een vraag van groot actueel belang, een vraag, die wel op een opzettelijk onderzoek van den schrijver had mogen aanspraak maken. Is zij, wat sommigen meenen aan wier zijde ik mij schaar, een maatschap, is zij wat anderen gelooven, een vennootschap onder een firma? In welke hoedanigheid treedt zij of liever hare leden tegenover derden op? Ik weet wel, dat die vragen niet tot de gemakkelijkste behooren; ik weet wel, dat zij van allerlei omstandigheden afhangt, zoo als van de akte van oprichting, de al of niet hoofdelijke aansprakelijkheid, de bepalingen omtrent het aannemen van leden enz. (1)

(1) Wij kunnen niet nalaten het vooral bij deze gelegenheid te betreuren, dat de schrijver in zijn inleiding het wezen en karakter der coöperatieve vereenigingen niet nader omschreven en de verschillende categoriën niet in hoofdzaak behandeld heeft.

Doch de schrijver behoort niet tot degenen die zich door moeite laten afschrikken, hij kent door en door de materie die hij behandelt, en daarom juist hadden wij mogen verwachten van hem te vernemen, hoedanig hij thans, onder 't geldend recht de coöperatieve vereenigingen beschouwt. Zij zijn, zegt hij, geen maatschap, geen vennootschap onder een firma, geen naamlooze vennootschap, zij kunnen geen rechtspersoonlijkheid verkrijgen door de wet van 1855. Maar wat zijn zij dan? Door welke bepalingen worden zij jure constituto beheerscht? De hoop die ik koester, dat hij den tegenwoordigen rechtstoestand der coöperatieve vereenigingen spoedig aan een opzettelijk onderzoek zal onderwerpen, is bij mij, door het stilzwijgen daarover in zijne thans uitgegeven brochure in acht genomen, levendig geworden.

II. In het tweede gedeelte der brochure behandelt de schrijver de vraag, welke regeling voor ons land de beste zou zijn.

Terecht keurt hij het stelsel der Duitsche wet van 4 Juli 1868 af, die de thans bestaande (of liever toen bestaande) coöperatieve vereenigingen opsomde en buiten dezen geen andere erkende, en merkt hij zeer juist op, dat het begrip zoo ruim mogelijk dient te worden opgevat. Ook zijn wensch naar openbaarheid zal wel iedereen deelen. Openbaarheid in den meest uitgebreiden zin, levert (en wie is dit in den tegenwoordigen tijd en onder den indruk van treurige gebeurtenissen niet met hem eens) meer waarborg op, dan een koninklijke goedkeuring, die den minder ontwikkelde in den waan brengt, dat deze of gene vereeniging, die door den Koning is gesanctioneerd, wel op soliede grondslagen berusten moet.

Vooral het Engelsche stelsel (p. 30) verdient, geloof ik, in dit opzicht onverdeelde goedkeuring. Doch (en hier ga ik weder met den schrijver verschillen) bij openbaarheid, bij eenige artikelen in de statuten omtrent doel, naam, plaats en duur der Vereeniging en enkele andere bepalingen ter beoordeeling van het verzoek tot verkrijging van rechtpersoonlijkheid, moet men ophouden, ten minste vooreerst en vooral zich niet

mengen in de vraag naar de verhouding der leden onderling, doch dat geheel en al aan de statuten en reglementen, aan de autonomie der belanghebbenden overlaten. Ik wensch de redenen voor deze onthouding eenigszins nader toe te lichten.

De vraag omtrent de al of niet wenschelijkheid der codificatie in het algemeen, is lang genoeg een onderwerp van discussie geweest. Over één punt echter bestaat nagenoeg volkomen eenstemmigheid. Knelt men een jonge instelling te spoedig binnen de enge banden eener wet, dan stoort men hare vrije ontwikkeling en brengt te weeg, òf dat zij hoegenaamd geen nut oplevert en niet beantwoordt aan het doel waarmede zij in het leven is geroepen, òf dat zij zich niet bekommert aan de wet en het hare er toe bijbrengt, om het prestige van den wetgever te verzwakken en weg te cijferen. Aan welke andere oorzaak moet het bij voorbeeld worden toegeschreven, dat in de meeste statuten van naamlooze vennootschappen een bepaling wordt opgenomen, waarbij de beslissing van geschillen aan de uitspraak van arbiters als goede mannen naar billijkheid wordt opgedragen? Waaraan anders is het toe te schrijven, dat een dergelijke bepaling bij een tal van verzekeringscontracten zoo menigvuldig voorkomt? Het is meer dan eens opgemerkt: wanneer de wetgever zich niet bekommert om de praktijk, bekommert zich de praktijk niet langer om den wetgever. De wensch naar een instelling als het praetorisch recht van de Romeinen, dat jaarlijks bij wisseling van het ambt door den nieuwen magistraatspersoon aan een herziening werd onderworpen, die het goede behield en het verouderde overboord wierp, is juist om dien strijd tusschen wetgeving en praktijk, in de laatste jaren zoo levendig geworden, hetzij men dien wensch formuleert in den eisch naar een vaste wetgevende commissie, hetzij op eenige andere wijze. En 't is juist naar mijn bescheiden meening, een fout geweest van den wetgever van 1838, dat hij, wat ons handelsrecht betreft, te spoedig tot codificatie is overgegaan. Wij weten het, een wet komt in ons land niet spoedig tot stand, maar is zij er eenmaal, dan wordt zij evenmin spoedig

gewijzigd. Misschien verdient daarom het stelsel van partiële herziening de voorkeur, maar waar het, zooals bij zoo menig onderwerp van handelsrecht te doen is om herziening der grondbeginselen, waar het b. v. geldt ons verouderd en in menig opzicht slecht wisselrecht, daar mogen wij ons ook van dit stelsel geen gouden bergen beloven.

Hoe dit ook zij, onder deze omstandigheden en zoolang het wetgevend werk den slakkengang blijft gaan, achten wij een poging tot te spoedige codificatie gevaarlijk, en vooral bij een instelling die in een phase van wording verkeert. In dit opzicht kunnen wij ons volkomen vereenigen met de door den schrijver gelaakte woorden van Mr. A. A. DE PINTO, echter met één klein onderscheid. Een wet moet er m. i. worden gemaakt, al zou zij dan ook niets anders bevatten dan één artikel: „De coöperatieve vereenigingen (eenigszins nader omschreven) zijn niet begrepen in de uitzonderingen genoemd in art. 14 der wet van 21 April 1855." Maar vooral regele die wet niet te veel. Laat het kind zich ontwikkelen, laat het zich vrij bewegen zoo lang het nog zoo jong is. Laten wij afwachten wat er binnen een aantal jaren van groeien zal. Wat het nu behoeft is alleen een luchtig kleed, dat zijne bewegingen niet belemmert. En dat druk ik vooral den schrijver op het hart, die tot de vaders behoort. Het kind heeft goede kiemen, laat ze niet verstikken door een te angstvallige opvoeding.

Daarom derhalve verklaar ik mij, ten minste vooralsnog tegen een aantal bepalingen die de schrijver in een wet wil zien opgenomen. Daarom acht ik voorschriften omtrent de verhouding tusschen de leden onderling schadelijk en overbodig en geloof ik, dat men de regeling daarvan aan de belanghebbenden zelve moet overlaten. Daarom zie ik er evenmin bezwaar in over faillissement en likwidatie geen afzonderlijke bepalingen te maken, gelijk de Belgische wet in haar loffelijke zucht om beknopt te zijn goed heeft begrepen. Wil de coöperatieve vereeniging, dat derden met haar in rechtsbetrekking treden, dan zal zij zeer zeker door regeling van al die punten aan derden de noodige waarborgen geven. En

die derden hebben het alleen aan zich zelve te wijten, zoo zij, zonder te weten waartoe zij zich verbonden en niettegenstaande het gemis aan voorschriften in de statuten die twijfelachtige punten moesten ophelderen, toch met de coöperatieve vereenigingen handelden en aldus schade leden. Doch om hen in staat te stellen over een en ander met kennis van zaken te oordeelen dient als nagenoeg eenig vereischte in de wet te worden geformuleerd, de meest mogelijke openbaarheid.

Openbaarheid der statuten, openbaarheid van balans, openbaarheid van ledenlijst, in een woord openbaarheid van al die stukken, die de belangen van derden kunnen raken. Dat, en dat alleen, is een voldoend middel tegen bedrog en onachtzaamheid, een middel, dat de belangen van derden waarborgt en tegelijkertijd niet de vrije ontwikkeling der coöperatieve vereenigingen zal belemmeren. En overigens late men, ik herhaal het, het kind zich vrij ontwikkelen en volge de wijze les van DE COURCY (*Essai sur les lois du hasard*, p. 129): „Laissez faire, longtemps encore, les coutumes et la jurispru„dence. Les bonnes lois sont celles qui suivent les coutumes „pour les coördonner, pour les unifier lorsqu'elles sont diver„gentes, non pas celles qui les précèdent.„

III. Na al het bovenstaande spreekt het van zelf, dat wij ons in de vraag of de wet hoofdelijke aansprakelijkheid der leden verplichtend moet stellen, dan wel die moet uitsluiten of eindelijk de oprichters in hun keuze moet vrijlaten, niet wenschen te verdiepen. Het is weder een van die vragen, waarmede de wetgever zich niet moet inlaten. Heeft een coöperatieve vereeniging het voor haar crediet noodig, dat, behalve zij zelve, ook nog haar directeur of hare leden voor hare verplichtingen aansprakelijk worden gesteld, hetzij hoofdelijk hetzij pro rata parte, dan zal zij stellig een daartoe strekkende bepaling in hare statuten opnemen, of wel hare vereeniging anders organiseeren. En wanneer, zooals wij vroeger zeiden, de meest mogelijke openbaarheid wordt gehuldigd, dan zijn de woorden: „niet solidair„ op de stukken der vereeniging een overbodige

herinnering, daar de statuten dan gemakkelijk voor iedereen verkrijgbaar en te lezen zijn.

Tegen het beginsel van aansprakelijkheid der leden, bestaan overigens mijns inziens groote bezwaren. Het is, dunkt mij, zoo geheel in strijd met de leer der rechtspersoonlijkheid, zoo in lijnrechte tegenspraak met het hoofdbeginsel: quod unversitas debet, non debent singuli, dat ik voor mij huiverig zou zijn een dergelijke bepaling in statuten op te nemen. Volkomen juist geformuleerd acht ik dit in het antwoord van den minister van justitie aan de Amerongsche credietvereeniging (p. 60): „De vereeniging als rechtspersoon „erkend, werdt een juridieke eenheid met eigen vermogen, „eigen rechten en eigen verpligtingen, afgescheiden van die „der individuëele leden. Met dit beginsel is de hoofdelijke „verantwoordelijkheid der leden niet te rijmen."

Het eenig argument door den Heer Borgesius tegen die woorden van den minister aangevoerd is, dat hij de aansprakelijkheid der leden beschouwt als een borgtocht, een argument dat zijn kracht verliest door artikel 1861 van ons Burgerlijk wetboek: „Borgtocht wordt niet voorondersteld, maar moet uit„drukkelijk worden aangegaan." Komt nu in de Amerongsche statuten een bepaling voor, dat de rechtspersoon voor de schulden aansprakelijk is, doch ingeval haar vermogen niet voldoende mocht zijn om de schuldeischers te betalen, deze het recht hebben voor 't overige de leden aan te spreken, dan levert dergelijke bepaling zeker eenige analogie met borgtocht op, maar strekt daarom geenszins tot bewijs dat een dergelijke overeenkomst uitdrukkelijk is aangegaan. Dit beweert de schrijver ook niet, hij zegt van den borgtocht sprekende: „want *daarop komt* de hoofdelijke aansprakelijk„heid dan ten slotte *toch neer.*" En dat weifelend „neerkomen" stelt reeds den minister in 't gelijk.

Doch nu wat de hoofdelijkheid betreft. Is het bezwaar, dat men hen die met kapitaal gezegend zijn, afschrikt zich als lid eener coöperatieve vereeniging aan te melden, omdat juist zij het eerst door den crediteur zullen worden aangesproken, werkelijk zoo denkbeeldig? Hebben de coöpe-

ratieve vereenigingen reeds dien graad van ontwikkeling bereikt, dat zij het buiten die meer gegoeden doen kunnen? In dit geval beken ik gaarne dat dit bezwaar weinig geldt. Maar zoolang men den steun dier kleine of groote kapitalisten nog behoeft, bestaat de rechtmatige vrees, dat zij er zich niet licht aan zullen blootstellen, zich met een aantal vlijtige, goedgezinde, doch geheel van vermogen verstokene menschen tot een en hetzelfde doel te vereenigen en niemand kan hun dit ten kwade duiden, die bedenkt, dat zij wat hebben te verliezen en het eerst aan de vorderingen van een crediteur zullen blootstaan. En ik voor mij, hoeveel vertrouwen ik ook heb in de arbeidskracht van vele vereenigden, zie niet goed in, op welke wijze hij die aldus de schulden heeft moeten voldoen, zijn penningen van zijn medeleden zal terug ontvangen.

Zoo ik derhalve in vele opzichten met den schrijver van meening verschil, met de strekking van zijn betoog kan ik mij volkomen vereenigen. Wettelijke regeling der coöperatieve vereenigingen is een dringende noodzakelijkheid geworden. Hetzij men met den Heer Borgesius een regeling wenscht die ook de onderdeelen raakt, hetzij men verlangt, dat de wetgever zich alleen tot het hoogst noodzakelijke bepale, het kind moet zich vrij ontwikkelen maar daarom niet wild opgroeijen. En niet alleen, om in rechten op te treden moet over de rechtspersoonlijkheid geen kwestie ontstaan. De bakker, die *f* 700 minder verantwoord heeft dan waartoe hij verplicht was (p. 53), zou zeer stellig kunnen worden vervolgd *namens het bestuur* der vereeniging dat met hem kontrakteerde, zoo andere meer ingewikkelde bezwaren het proces niet bemoeilijkten, dat echter wellicht toch nog zal worden begonnen. Als raadsman der bedoelde vereeniging met die zaak nauwkeurig bekend, heb ik voor mij geen bezwaar, de leden van dat bestuur, die de schriftelijke overeenkomst aangingen en onderteekenden, als eischers te doen optreden. En iets dergelijks zal met iedere goed ingerichte vereeniging die het dagelijksch beheer der zaken aan haar bestuur overlaat, evenzeer het geval kunnen zijn.

Maar de kwestie omtrent de rechtspersoonlijkheid is niet alleen belangrijk voor de vraag wie eischende of verwerende in rechten moet optreden. Een aantal andere twijfelachtige punten hangt daarmede ten nauwste samen en de omstandigheid dat, naarmate A. of B. met de portefeuille van justitie is belast van twee coöperatieve vereenigingen met gelijkluidende statuten de eene wel en de andere niet als rechtspersoon zal worden erkend, is op zich zelf reeds genoeg, om het verlangen van den schrijver naar regeling te wettigen. Hopen wij dat zijn stem niet zal geweest zijn als die van een roepende in de woestijn.

Rotterdam, Juni 1874. Mr. M. Th. Goudsmit.

Bedenkingen tegen het ontwerp van wet ter vernieuwde uitbreiding der celstraf, door Mr. P. W. Alstorphius Grevelink, oud Hoofd-Inspecteur van 's Rijks politie en gevangenissen. 's Gravenhage, M. Nijhoff 1874, 76 bl.

De heer Grevelink is geen (onvoorwaardelijk) voorstander van de celstraf. Hoofdzakelijk niet om de wijze, waarop zij in Nederland wordt toegepast. De heer G. verklaarde dit in onderscheidene geschriften, o. a. in eene brochure van zijne hand in 1868 in het licht verschenen onder den titel van: „*Ons „cellulair stelsel*, een woord tot Mr. M. H. Godefroi, „naar aanleiding zijner rede in de tweede kamer der Staten-„Generaal van den 11 Junij 1868".

„Zijn wij tot zekere hoogte," schrijft de heer Grevelink aldaar op bl. 15, „bepaalde voorstanders van *het* cellulair stelsel, wij kunnen ons niet vereenigen met *ons* cellulair stelsel, zooals het thans bij ons nog wordt toegepast.

Ja! wanneer dit *ons* cellulair stelsel bestemd moge zijn, zóó te worden uitgebreid (doorgevoerd), dat het tot *de* gevangenisstraf werd verklaard, ook bij langdurige straffen, zooals door de cellulaire dweepers (want die zijn er helaas! maar al te zeer) wordt verlangd, dan zouden wij dit betreuren." Het was derhalve wel te verwachten, dat de heer G. met het tegenwoordig wetsontwerp weinig ingenomen zou zijn.

Eervol uit gewigtige ambtsbetrekkingen ontslagen, blijft hij in de aangelegenheden van het gevangeniswezen belang stellen, en vermeent hij daarom ook thans, zijne bedenkingen niet terug te mogen houden.

Op verzoek der geachte redactie van dit tijdschrift, belast ik mij gaarne met de aankondiging van dit geschrift, ook omdat het daarin behandelde onderwerp, gedurende een reeks van jaren, in onderscheidene ambtsbetrekkingen, door mij met ingenomenheid is gadegeslagen.

Om ligt te bevroeden redenen, onthoud ik mij liefst van eene bepaalde beoordeeling van het wetsontwerp, en geloof ik te kunnen volstaan met de beschouwing van hetgeen de heer Grevelink daaromtrent of liever daartegen aanvoert.

De heer Grevelink zal zich niet verwonderen, dat ik nu en dan met hem verschil. Uit vroegere geschriften en zamenspreking zal de heer G. daarvan de overtuiging verkregen hebben.

Van de aanhaling van het gevoelen van den oud-minister van der Brugghen, waarmede het geschrift aanvangt, en omtrent wien de heer G. de woorden van hoogleeraar van Holtzendorff vermeldt: "qui avait étudié, observé, jugé, "administré, gouverné" zal zeker de S. geen afdoend argument tegen de uitbreiding der celstraf willen maken; immers er zijn andere, niet minder wetenschappelijke en praktische mannen, die ook van nabij het gevangeniswezen hebben gekend, nagegaan, bearbeid en bestuurd, en die in velen opzigte van den heer v. d. B. afwijken. Ook hunne namen zou men in gelijken zin tegenover de zijne kunne stellen, doch ik zou meenen dat men dan te veel op het terrein van algemeene en op zich zelf weinig afdoende uitspraken zou komen.

Wij gelooven dan ook de inleiding alleen te moeten beschouwen, als geschreven omdat men doorgaans een inleiding behoeft.

Weinig of in het geheel niet gemotiveerd zijn daarin de uitdrukkingen, dat het cellulair stelsel *een reeds versleten* (bl. 1, 5 en 6) stelsel zou zijn, slechts geleid zou hebben tot rampspoedige uitkomsten (bl. 2), dat die straf schier alle bijval ontvallen is (bl. 19), van welke soort er meerdere verklaringen tot kwalificering van het cellulair stelsel, in het geschrift voorkomen.

Overdrijving is nooit goed; de schrijver zegt reeds lang voor overdrijving van de celstraf te hebben gewaarschuwd. Maakt hij zich zelf, door gezegden als de bovenstaande, niet evenzeer aan overdrijving schuldig?

Blijkens de mededeeling daaromtrent op bl. 5 stelt hij zich voor, zijne bezwaren tegen de in Nederland gevolgde wijs van gevangenisbeheer en het bestaand stelsel te ontwikkelen, om daarna de thans voorgestelde uitbreiding der celstraf na te gaan.

De S. hoopt daarbij op eerbiediging en achting zijner gevoelens; mij dunkt die wensch is billijk; maar is niet wederom overdreven heen te wijzen naar een tijd, waarin hij, die bezwaren tegen overdrijving van het cellenstelsel inbragt, slechts minachting en beschuldiging van totale onkunde inoogstte?

Uit de bedenking van den S. op het eind van bl. 5 dat de tijd van overwinning voor de voorstanders van het overdreven cellenstelsel nog niet gekomen is, nu aan een staatscommissie is opgedragen om gansch ons verouderd strafrecht te herzien, blijkt dat hij de indiening van het thans besproken wetsontwerp praematuur oordeelt. Ook later wordt die verklaring herhaald.

De regering (bl. 3, mem. van toelichting), acht echter dergelijk uitstel wenschelijk, noch noodzakelijk, omdat de invoering van het Wetb. van Strafrecht niet mag verschoven worden, door groot gebrek aan cellen; men moet dus met kracht voortgaan om cellen te bouwen, om zoo mogelijk tegen het tijdstip der invoering gereed te zijn.

De bedenkingen van den heer G. omtrent het gevangenisbeheer komen hoofdzakelijk hierop neder:

Dit onderwerp is ten onrechte niet uitsluitend aan den Minister van Justitie opgedragen.

Een groot deel gevangenen, staat volgens den S. nog onder het rechtstreeksch beheer van den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Opgenomenen in de rijks bedelaars-gestichten zijn, met enkele uitzonderingen, veroordeelden ter zake van bedelarij en landlooperij, derhalve ook *gevangenen.*

Dergelijk tweeslachtig beheer werkt nadeelig.

Aan deze bedenking verbindt de heer G. al dadelijk, de opmerking, die eigenlijk wederom meer het strafstelsel zelf betreft, dat land- veld- en tuinarbeid vooral in staat is, tot zedelijke verbetering bij te dragen.

In arbeid, dit geven wij gaarne toe, ligt een magtige hefboom tot opbeuring.

Een groot aantal gevangenen behoort tot den landelijken stand; langdurige celstraf maakt hen voor de maatschappij ongeschikt; de tak van veldarbeid verdient alzoo onvermijdelijk in betrekking tot de bedoelde rijksgestichten, en met het oog op verbetering van ons strafrecht, de aandacht van den Minister van Justitie. Bonneville de Marsangy, Valentini en anderen, worden door den S. ingeroepen tot ondersteuning van zijn gunstig oordeel over de colonies agricoles. Ook op de meerdere waardeering van dien arbeid bij gevangenissen in Europa en Amerika wijst de heer G. Uit hetgene daaromtrent uit vroegere geschriften gebleken is, kan ik mij duidelijk voorstellen, hoe gaarne op nieuw deze voorliefde van den S. wordt herhaald.

Ik zou echter vermeenen, dat die herhaling niet behoefde gepaard te gaan met zoo scherpe verwijten van geheele veronachtzaming der zoo gelukkige voorbeelden elders, van het op zich laden van groote verantwoordelijkheid, bij het voortgaan op den tot dus verre gevolgden weg, van verzuim van om zich heen te zien, van doordrijven van een gevangenisstelsel, enz.

Het is bekend hoe meermalen in de tusschen regering en vertegenwoordiging gewisselde stukken, het wenschelijke is voorgesteld, om de aangelegenheid der bedelaarsgestichten tot het departement van Justitie over te brengen. Op grond der bedenkingen van regeringswege, daartegen ingebracht dat de opneming in die gestichten tot de zaak van het armwezen behooren, werd echter in de bestaande regeling berust — 't is evenwel zeer mogelijk misschien wenschelijk, dat vroeger of later, hieromtrent de zienswijze verandere.

De heer G. gaat echter te ver, wanneer hij de in de Rijksbedelaarsgestichten opgenomen personen, met gevangenen d. i. veroordeelden tot gevangenisstraf, gelijk stelt.

De eigenlijke gevangenisstraf ondergaat ook de veroordeelde bedelaar of landlooper in de gewone gevangenis.

De heer G. wenscht vereenvoudiging en verbetering in de begrootingswetten en keurt het af dat drie verschillende begrootingswetten jaarlijks voor het beheer van veroordeelden (?) aan de kamers worden voorgedragen:

a. de gewone begrooting voor Justitie, kosten der gevangenissen;

b. begrooting voor den arbeid van gevangenen;

c. de begrooting voor de rijksgestichten Ommerschans en Veenhuizen.

Bedrieg ik mij niet dan dateert de afzonderlijke begrooting van den arbeid der gevangenen reeds van 1851, en was dit een gevolg van het uitgedrukt verlangen der vertegenwoordiging, op grond o. a. dat in deze begrooting speciale uitgaven voorkwamen, waartegen wederom speciale inkomsten stonden.

De heer G. noemt het uittrekken van een bedrag voor *grondstoffen*, (het hoofdbestanddeel van die begrooting) een uit de lucht gegrepen som; immers zegt hij, op bl. 16, de behoefte wordt niet aangewezen: er wordt bloot een som uitgetrokken en later eerst, na vaststelling dezer begrooting wordt gevraagd, wat zullen wij nu daarmede doen, wat zullen de gevangenen verrigten? Ik zou vermeenen, dat dit een en ander een onvermijdelijk gevolg daarvan is, dat men

de bestellingen van een vorig jaar tot basis moet nemen, omdat eerst later na vaststelling der begrooting, de bestellingen der departementen van Kolonien, Oorlog en Marine, bekend worden.

De heer G. komt op bl. 18 tot het hoofddoel van zijn tegenwoordig schrijven en betreurt het, dat, nu tengevolge van de werkzaamheden der Staatscommissie, men grond heeft een nieuw strafstelsel en zekeren grondslag te verwachten, de Minister DE VRIES een wetsontwerp indient, dat als de kroon zet, op het vroeger geroep *om* en gedweep *met* cellen, en dat ten eenenmale onmogelijk zal maken, ook bij ons de groote verbeteringen in het gevangeniswezen te verwezenlijken, elders met het beste gevolg ingevoerd.

Wat de heer G. met die groote verbeteringen bedoelt, zegt hij met duidelijke bewoordingen, namelijk het beginsel van overgangen tot de vrijheid, of *het progressief stelsel.*

Daarop grondt hij eigenlijk zijne philippica tegen het cellenstelsel.

Hij betreurt daarom de uitbreiding der celstraf bij de wetten van 1854 en 1871; hij gaat zoo ver van te beweren, dat men buiten staat is, op *eenige* gunstige uitkomst te wijzen, en is van oordeel dat de cellulaire opsluiting niet gunstig op den recidivist gewerkt heeft. Wij vragen voorloopig, waar is het bewijs van het eerste, en is de uitkomst der recidive, uitsluitend aan de gevangenis te wijten, waar de veroordeelde zijn straf onderging?

Dat politie-gevangenen niet aan hun lot moeten overgelaten worden, en vooral ook voor hen het ondergaan der straf in afzondering wenschelijk is, geven wij gaarne toe: maar ook dit ligt in de bedoelingen der regering. (Zie mem. v. t. bl. 4).

Dat de cellulaire gevangenis te Rotterdam te uitgebreid is, daaromtrent deel ik het gevoelen van den heer G. 't Verheugde mij echter dezer dagen te vernemen, dat de behandeling en het toezicht, allen lof verdienen, eene uitkomst, bij het ernstige bezwaar van den omvang, zeker aan de uitnemende zorgen van den directeur en de beambten te danken. De

heer G. had gewenscht dat de aanneming van een gevangenisstelsel bij de wet, aan de kostbare verbouwing der gestichten te Leeuwarden en Hoorn ware voorafgegaan; die gevangenissen vorderen intusschen dringend verbetering. Ik laat de vraag daar of die verbouwing de thans daar aangegevenen uitgebreidheid vereischte, maar kan bezwaarlijk toegeven, dat ook die veranderingen konden wachten tot de aanneming van ons nieuw strafwetboek, waarbij toch de heer G. het strafstelsel eerst wil geregeld zien. Op bl. 21 noemt de S. de som van *f* 60.000 voldoende voor de inrichting der rijksgebouwen te Medemblik tot gevangenis, met nachtelijke afzondering. Die som is, bedrieg ik mij niet, slechts als *een deel* der kosten genoemd.

Tot de meer direkte beoordeeling van het wetsontwerp gekomen, wraakt de S. de uitdrukking in den considerans, van *afzonderlijke opsluiting*, welke soort van opsluiting met de cellulaire opsluiting niet gelijk staat. Deze bedenking is weder een gevolg van eenzijdige beschouwing.

Waarom kan geen wet de afzonderlijke *opsluiting* behandelen, zonder tot overdrijving de *cellulaire opsluiting* te bedoelen?

Ook de wetten van 1851 en 1871 spreken van eenzame opsluiting, niet van de *cellulaire* opsluiting.

De heer G. verlangt echter een afzonderlijke opsluiting, die in menig opzicht het karakter van afzondering verliest.

Het wetsontwerp thans door den heer G. bestreden, wil ook geene nieuwe regeling der *celstraf*, zooals de S. ze altijd verstaat. Blijkens de memorie van toelichting verklaart de regering dat bij de uitbreiding der gelegenheid tot toepassing van cellulaire gevangenisstraffen, niet altijd een vast plan is in het oog gehouden, en dat nu de tijd gekomen is, om het cellulair stelsel voor correctionele straffen in beginsel aannemende, de uitvoering door het doelmatig bouwen van cellen te verzekeren.

De heer G. komt evenwel altijd terug op zijn schrikbeeld, *de absolute opsluiting*, *de cellulaire straf* met al haar toebehooren.

Zooals de heer G. haar afschildert wordt de straf waarlijk in Nederland niet toegepast. Is zelfs niet sedert de invoering in 1851 al veel verbeterd, en is verbetering nog niet mogelijk, ook zonder dat als 't eenige redmiddel van den heer G., de afzonderlijke opsluiting door het progressief stelsel, in haar karakter wijziging erlange?

Diens raad onbepaald volgende, zou alligt wat met zorg was voorkomen, en goed was opgebouwd, weder verloren gaan, en afgebroken worden.

De heer G. gaat in zijne donkere beschouwingen nog verder: dit blijkt uit hetgeen hij op bl. 25 beweert, dat het nut van de cel voor langdurige straffen door *alle* bevoegde deskundigen zeer is betwijfeld, en bepaald ontkend.

Wanneer ik wederom de gegevens door de regering nalees, dan vraag ik den geachten S., waar zijn ook te dezen opzichte uwe bewijzen?

In elk geval zegt de heer G. moet men wachten; hoogst waarschijnlijk is het, dat de leden der Staats-Commissie van het cellulair stelsel als regel zullen terugkomen.

Ik kan dit vermoeden niet deelen.

In de memorie van toelichting lezen wij:

„In de zienswijze omtrent de mogelijkheid en noodzakelijkheid van de invoering van het cellulair stelsel, voor 't geen het thans geldende wetboek correctioneele straffen noemt, *wordt gedeeld* door de Commissie tot zamenstelling van een nieuw strafwetboek benoemd.„

Na afkeuring van den considerans komt de heer G. tot de artikelen en wijdt daaraan zijne beschouwingen van bl. 26 tot 50 om ten slotte op nieuw de ongunstige uitkomsten en nadeelige werking van de cellenstraf aan te toonen; zijn schrijven verkrijgt daardoor eene eigenaardige wijdloopigheid en herhaling, die, zonder aan het gewicht daarvan te schaden, hadden kunnen vermeden worden. De schijn van te groote ingenomenheid met eigen meening, zou tevens verminderd zijn. Om niet te uitgebreid te worden, stippen wij slechts enkele bedenkingen aan:

De S. keurt af dat het wetsontwerp zich bepaalt tot de

zoogenaamde *correctioneele* straffen, omdat het waarschijnlijk is, dat het verouderd onderscheid zal wegvallen.

Ik wensch met den S. dat die onderscheiding verbetering erlange, doch merk alleen op dat hier eigenlijk mede bedoeld worden, de straffen, die het thans geldend wetboek correctioneele straffen noemt. Men heeft meer op den duur, dan op de soort der straf het oog gehad.

Doch ook dan nog vindt de bepaling bij den heer G. afkeuring.

De celstraf is naar S. oordeel, gedurende drie jaren voldoende onraadzaam gebleken.

Geheel anders is het oordeel der regeering in de memorie ontwikkeld, met aanhaling van bestaande wetgevingen.

In onderscheidene gevangenissen die ik zelf bezocht, stemden mijne informatiën met die der regering in. Waarom, ik vraag het nogmaals, altijd als uitgemaakt beschouwd, dat wij hier met *de celstraf* in al haar overdrijvingen te doen hebben?

Politie-straffen zijn ten onregte voorbij gezien, zegt de heer G. en beroept zich op bl. 29 op een door mij in 1871 uitgesproken gevoelen.

Nog blijf ik dat gevoelen voorstaan.

Ook de regeering, zooals wij reeds opmerkten, helt daartoe over (mem. v. toel. bl. 3); de dàar ontwikkelde redenen hebben haar tot dusverre tot onthouding geleid.

Art. 3 vindt in haar 2e lid afkeuring omdat dit art. eene verzwaring of toevoeging aan de strafwet geeft, die niet te pas zou komen in een wet alleen de wijs van uitvoering ten doel hebbende, van *bestaande* straffen.

Wanneer ik de bedoeling van het tegenwoordig ontwerp wel begrijp, dan komt mij de bepaling van dit art. daarmede niet in strijd voor; 't bepaalt toch verhouding van strafsoorten tot elkander.

Art. 4 geeft naar S. meening onvoldoende waarborgen. Intusschen ook bij de nog bestaande wetgeving is soortgelijk oordeel aan den rechter toevertrouwd, en bij het tegenwoordig ontwerp geeft art. 15 daarenboven bevoegdheid

tot afwijking van het beginsel van afzondering volgens regelen bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur aan te geven.

Waarlijk ik geloof dat men veilig de vaststelling dier regeling kan afwachten.

Wanneer ik naga de wijze waarop ik de toepassing der straf van eenzame opsluiting zelf gedurende zoo geruimen tijd heb kunnen gadeslaan, dan kan ik geene voorbeelden mij herinneren, waarin de opgeslotenen door hunne afzondering, zoo geleden hebben, veel min zoo *geknakt* waren als de Heer G. aangeeft en vreest.

Art. 5 vindt bij den Heer G. evenmin goedkeuring.

Hij verlangde dat bepaalde cathegoriën van menschen werden uitgezonderd.

Ieder mensch, zegt hij, is zeer zeker door zijn aard en roeping ongeschikt voor langdurige afzondering.

Toegegeven: de mensch heeft in den regel behoefte aan gezelligheid; men vergete echter niet, dat wij hier op het terrein van straf verkeeren, dat in de straf ook het element van tucht moet aanwezig zijn: dat echter de tucht zoo moet bestaan, en de straf zoo ingericht zijn, dat de verbetering niet wordt uitgesloten.

Hoe evenwel de cathegoriën, die de S. verlangt, op goede gronden aantewijzen?

Ik zie geen bezwaar in de regeeringsvoorstellen om de beoordeeling aan den rechter over te laten, ook de voorziening van art. 15 verdient meer lof dan afkeuring. Gedeeltelijk was het beginsel van beoordeeling door den rechter reeds in de wet van 1851 opgenomen. Hoe of men nu voor de *soorten van misdrijf* een onderscheid zou kunnen maken, is mij in toepassing al zeer bedenkelijk voorgekomen.

Veeleer zouden de omstandigheden waaronder het misdrijf gepleegd is in aanmerking moeten komen. Ik wil slechts eene misdaad noemen: hoe verschillend zijn de omstandigheden en de gemoedstoestand, bij kindermoord.

Ofschoon groot voorstander van de afzondering bij ge-

vangenen, acht ik omzichtigheid in de toepassing bij kinderen raadzaam. De heer G. wenscht als minimum van leeftijd, 18 jaren vastgesteld te zien.

Zestien jaren is o. i. niets te jong, mits men bij jeugdiger leeftijd, den duur der afzondering, kort stelle; drie maanden kan te lang zijn: de bepaling daaromtrent van art. 5 van het wetsontwerp, vereischt, zou ik meenen, herziening.

In eene sectievergadering van het congres te Frankfurt in 1857, waar ik tegenwoordig was, werd ook de vraag van den leeftijd bij cellulaire opsluiting behandeld. Aan de beraadslagingen werd deelgenomen door Ducpetiaux, Mittermaier, Varrentrapp, Röder, en andere mannen van naam, door hunne geschriften over het gevangeniswezen bekend.

Ik lees in de notulen der vergadering van 17 Sept.:

„Zu alinea 13, beantragt Jolles den Zusatz, für Kinder „unter 12 Jahren ist die Zellenhaft nicht anwendbar.

„Was Ducpetiaux, Varrentrapp und Röder bekämpfen, da die Möglichkeit der Anwendung auch hier bestehen müsse, wenn gleich in der grossen Mehrzahl der Fälle, man sie nicht anwenden werde. Der Antrag bleibt ohne Unterstützung.“

Zoo dacht men toen, in eene bijeenkomst door Mittermaier gepresideerd. Ik blijf echter de toepassing dier straf voor kinderen beneden 12 jaren afraden.

Art. 6 van het ontwerp wil dat de voorloopig in hechtenis gestelden afzonderlijk worden opgesloten, voor zoover de omstandigheden het toelaten.

De heer G. keurt deze bepaling af, als onnoodig omdat het reeds feitelijk gebeurde.

Dat het op enkele plaatsen geschiedt, geef ik den geachten S. toe. Op vele anderen evenwel niet; van dat zamenzijn van preventief gedetineerden, heb ik noodlottige gevolgen gezien. Zij kunnen geen rechterlijk ambtenaar onbekend zijn; afzondering van preventief gedetineerden is in dubbele mate raadzaam, voor den aangehoudene zelve, en evenzeer voor het onderzoek der zaak.

Dat nu somwijlen het onderzoek te lang duurt, ligt niet aan de wet, maar doorgaans aan mindere voortvarendheid bij rechterlijke ambtenaren.

Nauwkeurige contrôle, en gemoedelijke ijver zijn noodzakelijk. Geen wettelijk voorschrift kan aan elke vertraging volkomen te gemoet komen. Ik veroorloofde mij voor eenige jaren, in dit tijdschrift, omtrent dit punt eenige beschouwingen te leveren. Zie 4e stuk, 1865, blz. 541. Mijne zienswijze is daaromtrent niet veranderd.

De heer G. in zijne beoordeeling tot art. 11 genaderd, verklaart groote bezwaren te hebben, tegen het bij het ontwerp naar zijne opvatting aangenomen beginsel, dat de opbrengst van den arbeid der veroordeelden aan den staat behoort.

Hij gaat zooverre in zijne afkeuring, dat zooals het ontwerp nu luidt, de dwangarbeid voor den staat, bij de straf gevoegd wordt. (bl. 39) En op bl. 40 leest men: „Het is intusschen duidelijk dat de celstraf voortaan zwaarder zal drukken. Immers in het denkbeeld dat de arbeid plaats heeft voor zich of voor de zijnen, is een groote troost gelegen; waarom nog die troost weggenomen, bij het behoud van al de elders reeds lang verlaten, schier ondragelijke celkunsten?"

Ik vraag zijn deze beschouwingen van den wetenschappelijken, en in menig opzicht, in het gevangeniswezen verdienstelijken schrijver, vrij van bevreemdende opvattingen, en overdreven gevolgtrekkingen?

Is zijn begrip van het wetsontwerp juist, wanneer men leest wat de regeering in de Memorie van Toelichting zegt:

„Men heeft, erkennende dat het van belang is, den gevangene een gedeelte der opbrengst van zijn arbeid te laten genieten, hem wel het uitzicht willen geven, maar niet met den wetgever van 1851, de aanspraak van den gevangene op den voorgrond willen stellen en het recht van den staat, die hem toch onderhoudt, eerst in de tweede plaats in aanmerking doen komen.

„Al wat de verdeeling der opbrengst en de wijze van uitbetaling der uitgaanskas betreft, blijft aan een algemeenen maatregel van inwendig bestuur overgelaten."

De bepaling van art. 12 noemt de heer G. een in hooge mate onvolledig, ten eenenmale onpractisch bouwvoorschrift.

Ik kan daarin bezwaarlijk uit een technisch oogpunt een bouwvoorschrift vinden; te streven naar vermijding van gemeenschap van gevangenen is een dringend vereischte bij afzonderlijke opsluiting.

Dit neemt niet weg dat tot bereiking van dit doel, geene maatregelen geoorloofd zijn, die op luchtverversching, ongunstig zouden werken, of anderszins het verblijf in de cel zouden kunnen benadeelen.

Bij menigvuldig bezoek van vele cellulaire gevangenissen, blijf ik het van zeer hoog gewicht achten, dat de zuiverheid van lucht, ernstig in het oog wordt gehouden; 't is mij meermalen gebleken dat zij te wenschen overliet.

Het doen genieten van de vrije lucht is noodzakelijk, ik stem ditmaal in met den heer G., dat hieraan niet behoorlijk de hand gehouden wordt en de eigenaardige inrichting der wandelplaatsen, de volkomenheid niet bereikt heeft.

Toch mag daarom art. 14 niet gemist worden.

De heer G. spreekt uitvoerig over de bezoeken, die de gevangene, volgens art. 13 zal ontvangen.

Niet alleen betwijfelt hij het nut van vele bezoeken, maar vraagt zelfs, of er niet zelden bezoeken plaats vinden, die meer kwaad dan goed doen? Over dit onderwerp is veel geschreven. Om thans daaraan te herinneren, zou herhaling van aan deskundigen bekende zaken zijn.

Dat het bezoeken een zeer moeilijke taak is, kan hij het best beoordeelen, die er toe geroepen was. Uitermate moeilijk en afmattend, is het onmisbaar tevens, en dikwerf blijkbaar heilzaam. Groote gevangenissen zullen zeker de aanstelling van vaste personen (geestelijken) noodzakelijk maken, die zich aan deze moeielijke taak wijden.

Na beschouwing der artikelen komt de heer G. van bl. 51 tot het einde weder meer terug op algemeene bedenkingen tegen de hoofdzaak.

Er behoort verband te bestaan, tusschen cellulaire en gemeenschappelijke opsluiting.

Er is niet met bedachtzaamheid gehandeld; de drie jaren, sedert de wet van 1871, hebben nog geene resultaten kunnen opleveren; waarom niet afgewacht het nieuwe strafwetboek, en thans zoo haastig vooruitgeloopen.

De overwinning van het progressief stelsel op het cellulaire is naar schrijvers oordeel aanstaande.

De gemeenschappelijke opsluiting wordt, zegt de heer G., te zwart voorgesteld; hij kan vrede hebben met afzonderlijke opsluiting, doch dan niet langer dan voor 18 maanden, de cel geeft aanleiding tot misbruik van gezag.

Begin liever met de gemeenschappelijke opsluiting te verbeteren, en neem niet als in wanhoop een nog erger uiterste aan. Verwissel de veel te talrijk bezochte zalen met kleinere, hoogstens met een twintigtal bevolkt, door veldarbeid en zorg voor goedgekozen en gestadigen arbeid, door goed toezicht, geschikte onderwijzers, vaste godsdienstonderwijzers, enz.

Nogmaals wordt de lof van het progressief stelsel op den voorgrond gesteld; op de gunstige uitkomsten ten opzichte van het getal recidiven wordt gewezen, en daarentegen op de ongunstige verhouding daaromtrent bij cellulaire veroordeeling.

De S. beroept zich tot staving (op bl. 61) op eene verklaring van den heer Saaymans Vader, bij gelegenheid, dat dit geacht lid der kamer, eens eene cellulaire gevangenis bezocht, en toont die uitkomsten met eenige cijfers aan, waarop wij later nog terugkomen. Door cellenbouw op zoo groote schaal te bevorderen als uit de aanneming van dit ontwerp zal voortvloeijen, praejudicieert men elk ander, inzonderheid het progressief stelsel, tegen de verklaring zelfs in, hieromtrent in de Memorie van Beantwoording geuit. Het eigenlijke doel van het ontwerp is niets anders, zegt de heer G. op bl. 64, dan een overgang tot het cellulair stelsel in zijn geheelen omvang.

Nog tracht de schrijver aan te toonen dat het door de regeering beweerde gebrek aan cellen ongegrond is, wijst op daaromtrent door den heer de Brauw in 1872 gegeven verklaring, en beroept zich op enkele bekende cijfers. (Zie bl. 67.)

Schrijver waarschuwt daarom zeer tegen de aanneming van het ontwerp.

Het cellulair stelsel is inderdaad stervende. (bl. 72) 't Is buitengewoon kostbaar, de heer SAAYMANS VADER, op wiens getuigenis zich de S. ook op bl. 73 beroept, heeft kunnen nagaan, dat in de stad zijner inwoning, een celbewoner *f* 1000 's jaars aan den staat kost, de in 1871 beoogde inrichting van een cellengevangenis zou *f* 4000 per cel hebben gekost, de cellengevangenis te Rotterdam kostte 1½ millioen. (1)

Hoe nu voort te gaan met het bouwen van zulke kostbare inrichtingen, nu die wijze van bouwen door alle corypheën der gevangenis-wetenschap (altijd naar 't oordeel des heeren G.) wordt veroordeeld.

Ik ben onwillekeurig uitvoeriger geworden dan ik mij had voorgesteld; ik heb getrouw trachten weder te geven, wat de heer G. aanvoerde.

Ik eindig met enkele beschouwingen, waartoe ook de in de laatste plaats, opvolgend, door mij medegedeelde aanmerkingen van den heer G. aanleiding geven.

Steeds ben ik een voorstander geweest van het stelsel van afzonderlijke opsluiting voor gevangenen. Ik heb dat stelsel beschouwd als in Nederland aangenomen en ingevoerd, en gemeend dat men op dien weg met het stelsel van afzondering, trapsgewijze wilde voortgaan; dat die meening gegrond is geweest, bleek uit de genoegzaam met algemeene stemmen aangenomen uitbreiding dier straf in 1871. Ik heb voor mij nog geen ingenomenheid met het Iersche stelsel, ik behoef niet te herhalen wat daarover gesproken en geschreven is. Er zijn, bij erkende voorstanders, ook zeer krachtige uitspraken tegen dat stelsel, van niet minder bevoegde beoordeelaars. Liever, zeide iemand hunner, hoegenaamd geen cellenstraf, dan die naar het Iersche stelsel, want wat men aan den eenen kant opbouwt, breekt men aan den anderen kant af.

Mijne ingenomenheid met het stelsel van afzondering neemt echter niet weg, dat ik daarbij geene overdrijving wensch,

(1) (*f* 1,249,162 was het cijfer.)

en niet gaarne alle bestaanbare verbetering daarin zou toelaten; er zijn blijkbaar nog gebreken. Een reeks van gevangenissen door mij bezocht heeft mij ze duidelijk doen zien.

Maar dit heeft mij in het schrijven van den heer G. verwonderd, en daarom sprak ik van eenzijdigheid en overdrijving, omdat hij altijd en onveranderd spreekt, over de *cellulaire* straf, *het cellulair stelsel*, en zich een stelsel voor den geest plaatst, zoo ingericht met die aanvankelijke gebreken, en uitersten, waarvan de wijze, waarop het bij ons bestaat, zich zeer gunstig onderscheidt.

Daarenboven, wat zegt de regeering ten opzigte van het Iersche stelsel: „Het is slechts geschikt voor straffen van langeren duur. Wel meenen sommigen, dat het ook op korte straffen van toepassing is, maar bedenkende, dat voor de volledige toepassing het doorloopen van vier afzonderlijke klassen van straf, waarvan wederom eene in vier onderdeelen gesplitst is, vereischt wordt, mag men met Crofton tot het besluit komen, dat een tijdperk van ten minste vijf jaar, voor de goede uitvoering noodig is. In Ierland werd het stelsel eerst ook op straffen van drie jaar toegepast, doch men heeft daarvan afgezien. Daaruit volgt, dat bij de hier voorgestelde wet, de vraag of ook bij ons een progressief stelsel behoort te worden aangenomen onaangeroerd blijft.„ (Mem. van Toelichting bl. 3.)

Over het beweren, dat er werkelijk geen behoefte aan cellen is, zal ik niet spreken, de regeering zal daaromtrent meer afdoende inlichtingen kunnen geven.

Eene mededeeling alleen; 't is mij in vroegere betrekking gebleken, hoe zelfs na de verklaringen waarop de heer G. zich beroept, in een belangrijk arrondissement, onderscheidene veroordeelingen tot afzonderlijke opsluiting in de gemeenschappelijke gevangenis zijn ondergaan. Men beriep zich toen op gemis aan plaats in de cellengevangenissen, vooral in de meer in de nabijheid gelegene. Doch zelfs bij het progressief stelsel, behoeft men meer cellen: in den eersten tijd toch is die straf *algemeen*, in afzondering, te ondergaan.

Dat de cellengevangenis te Goes, en ook anderen zeer

kostbaar gebouwd zijn, geef ik gaarne toe; tot den kostbaren bouw te Goes droeg de ongeschiktheid van het terrein veel bij; de latere ondervinding zal bij verderen bouw, zeker tot mindere kostbaarheid kunnen leiden. Kortere duur der eenzame opsluiting vermindert echter de kosten van onderhoud.

Dat goede ambtenaren, als 't ware een levenskwestie, bij het gevangeniswezen, inzonderheid bij het stelsel van afzondering zijn, ook hieromtrent deel ik het gevoelen van den heer G.: 't zijn zeer moeilijke betrekkingen, die veel te lang te karig bezoldigd waren.

Vaststelling van meer algemeen werkende voorschriften, omtrent de inrichting en het beheer der gevangenissen, is zeker eene gewenschte zaak; ik stem dienaangaande in met den voormaligen hoofd-inspecteur.

Minder met zijne beschouwingen omtrent de resultaten van het cellulaire stelsel, en bepaaldelijk niet ten aanzien van de gevolgtrekkingen, die hij uit het getal recidivisten afleidt. Ik heb daaromtrent meermalen mijne zienswijze uitgesproken. In bijzonderheden in de zitting der tweede kamer 8 Julij 1871, bl. 1155. Vroeger o. a. in de *Amsterdamsche Courant* 11 Julij 1858. Om uit statistieke opgaven omtrent recidive vergelijkingen te kunnen maken, die tot gegronde gevolgtrekking kunnen leiden, moet men de omstandigheden kennen, waaronder de misdrijven gepleegd zijn, en later de herhaling plaats vond.

Er zijn er vooral onder de jeugdige veroordeelden die alligt zouden terugkeeren, in welke soort van gevangenis ook hunne eerste veroordeeling ondergaan was.

Wat ik vroeger eenmaal verklaarde blijft nog mijne overtuiging:

„Afzonderlijke opsluiting is geene volmaakte straf, maar vergeleken bij de gevangenisstraf in gemeenschap, is zij eene weldaad voor de maatschappij en voor de gevangenen."

De heer G. eindigde met aanhalingen uit den vreemde.

Wij volgen daarin zijn voorbeeld.

Uit Frankrijk (Berenger): „L'emprisonnement collectif oppose par sa nature même, nonobstant tous les efforts

qui peuvent être tentés, pour en corriger les inconvénients, à toute réforme réelle et sérieuse, un obstacle insurmontable.»

Uit België: (DUCPETIAUX, *la colonisation pénale et l'emprisonnement cellulaire*): »L'emprisonnement séparé garantit le détenu de la contagion du vice; innocent, il lui épargne le contact flétrissant du coupable, il l'isole dans sa perversité; s'il ne devient pas meilleur en cellule, il n'est pas au moins exposé à y devenir plus mauvais.»

Uit Duitschland, de slotsom van eene talrijke vereeniging van deskundigen:

»Alle mit gehöriger Umsicht angestellten Versuche, die man in verschiedenen Ländern mit der Zellenhaft gemacht hat, haben zu der Erfahrung geführt, dass das System der Zellen, oder Einzelhaft, keine der Gefahren und Nachtheile im Gefolge hat, die ihm von seinen Gegnern zugeschrieben werden: dass er in Gegentheil in jener Beziehung den Forderungen der Gerechtigheit und der gebotene Rücksicht, auf das körperliche, geistige und sittliche Wohl der Gefangenen entspricht.»

Zoo telt elk belangrijk stelsel voor- en tegenstanders. Strijd van meeningen moet tot waarheid leiden, als het onderzoek, waarvan de strijd een gevolg is, ernstig en onbevangen is geweest. — Moest ik van den geachten schrijver, in menig punt verschillen, en hield ik mijne bemerkingen niet terug, ik blijf verzekerd, dat ook zijn doel, bij de bestrijding van het tegenwoordig wetsontwerp, geen ander geweest is, dan om naar overtuiging eene zaak te beoordeelen, waaraan hij gedurende zoo geruimen tijd van zijn leven, ijver en krachten heeft besteed.

's Gravenhage, 5 Junij 1874. J. A. JOLLES.

Wetboek van Koophandel met aanteekeningen van Mrs. C. D. Asser, W. E. J. Berg van Dussen Muilkerk, M. H. Godefroi, J. W. Tydeman en Jeronimo de Vries Jz. Tweede druk, Amsterdam bij Johannes Muller, 1873.

Tot de beste werken over ons wetboek van Koophandel behoort voorzeker het wetboek van Koophandel met de aanteekeningen van de vijf bovenvermelde regtsgeleerden, te Amsterdam in het jaar 1845 uitgegeven. Ieder die, zoo als ik, in de eerste jaren na het verschijnen van dit boek in de regten gestudeerd heeft, zal met mij instemmen, dat de zoogenaamde „Vijf Advocaten" onder de boeken, waarin de beoefenaar van ons wetboek van Koophandel licht zocht en vond, eene eerste plaats bekleedde. Zoowel de bekendheid met de practijk van den handel, die in die aanteekeningen doorstraalt, als de zorgvuldige mededeeling van belangrijke uitspraken en de naauwgezette uiteenzetting van de bedoeling des wetgevers door gestadige raadpleging der beraadslagingen in de Kamers, geven aan die aanteekeningen uitstekende bruikbaarheid.

Het deed mij daarom genoegen te vernemen, dat die aanteekeningen waren herdrukt en gaarne voldoe ik aan het verzoek der redactie van Themis om daarvan een verslag te geven.

De heeren aanteekenaars verklaren in de voorrede van den tweeden druk, dat „de aanteekeningen thans voornamelijk „door de goede zorg van den Hoogleeraar Mr. T. M. C. „Asser, aan wien wij daarvoor onzen besten dank schuldig „zijn, naauwkeurig zijn herzien." Dientengevolge zijn enkele aanteekeningen weggelaten, doch meerdere zijn ingevoegd, zoodat de eerste druk, die 350 bladzijden telde, tot 384 bladzijden is aangegroeid. De zonderlinge drukfout op bl. 250 van den eersten druk voorkomende, waar het geheele artikel 676 was weggelaten, is in den tweeden druk hersteld.

Men heeft de mededeeling der bronnen aan het hoofd der

meeste titels weggelaten en, zoo als de voorrede zegt, vervangen door eene opgave van de algemeene werken op bl. 1, die echter zeer onvolledig is, en niet belet, dat bij de Verzekeringen, op bl. 112, de opgave der bronnen, evenals in de eerste editie gevonden wordt. Ik zoude liever de speciale opgave bij iederen titel overal behouden hebben.

Weinige aanteekeningen zijn weggelaten. Ik heb alleen opgemerkt een paar aanteekeningen op de artikelen betreffende de makelaars. Zoo is bij art. 62 (2de druk, bl. 34) weggelaten de aanteekening, die in den 1sten druk bl. 28 voorkwam. Daar was omtrent de aan makelaars opgelegde pligten aangeteekend: „Ook reglementaire, want ofschoon „de reglementen hier niet mede worden vermeld, zijn zij „evenwel blijven bestaan, voor zooverre zij onderwerpen „betreffen waarin in die afdeeling niet is voorzien. Voor „Amsterdam geldt te dien opzigte het reglement op de „makelaardij van 24 Mei 1797.„ Die aanteekening is zonder opgave van redenen weggelaten. Waarom? Dit blijkt niet. Voorzeker is de voortdurende geldigheid van het Amsterdamsche reglement van 1797 twijfelachtig, vooral na de invoering van den Code, die van de makelaars eene Rijkszaak maakte. Er zijn echter ook thans nog geldige plaatselijke reglementen betreffende de makelaars mogelijk.

Zoo wordt bij art. 64 eene aanteekening weggelaten op „waren en koopmanschappen,„ waarbij de aanstelling van makelaars in onroerend goed werd afgekeurd. Daarentegen is bij de woorden van dit artikel: „of anderzins„ eene aanteekening gevoegd, waarbij beweerd wordt, dat de wet de aanstelling van makelaars in onroerend goed niet belet. Ik houd die verandering niet voor eene verbetering en vereenig mij nog steeds met het gevoelen in den eersten druk op goede gronden verdedigd. *Onroerende goederen* toch zijn geene *waren* of *koopmanschappen*, het koopen en verkoopen daarvan is geen *handel* en het bemiddelen van zoodanigen koop en verkoop geen *tusschenhandel*. Zij die zoodanigen koop en verkoop bemiddelen zijn dus geene *tusschenhandelaars*.

De bijvoegingen zijn talrijk. Zij kunnen onderscheiden worden in verschillende rubrieken. Men vindt aanhalingen van boeken, voornamelijk van Amsterdamsche dissertatiën, zooals op bl. 216, Mr. Polak, Het cognoscement; op bl. 260 Mr. Willeumier, Eigen gebrek van zeeschepen; op bl. 261, Mr. Jolles, Deviatie; op bl. 309, Mr. de Vries, Burg. faillissement; op bl. 324, Mr. de Monchy een betoog in het Magazijn van Handelsregt. Men vindt vergelijkingen met het Duitsche handelswetboek en het Pruissische ontwerp, op bl. 6, 7, 18, 28, 47, 48, 50, 74, 95, enz. Men vindt ook invoegingen van regterlijke uitspraken bij de artt. 65, 68, 101, 217, 717, 777, 789, enz.

Eindelijk vindt men ook nieuwe opmerkingen, wijzigingen van het vroeger geuite gevoelen, bestrijding van het gevoelen en anderen, bv. in het gevoelen van G. D. in Opm. en Med. XV bl. 66 en van het mijne, Handelspapier bl. 129, Handelsregt II, bl. 174, op bl. 67. In die bestrijding komt het mij voor dat de aanteekenaren gelijk hebben. Het is niet te ontkennen, dat door acceptatie ter eere van hem, voor wiens rekening getrokken is, ook de actie van den houder des wissels tegen den trekker, waarin de intervenient, volgens art. 171 zoude gesubrogeerd worden, te niet gaat. De intervenient behoudt dus in zoodanig geval alleen eene gewone actie tegen hem, voor wiens rekening getrokken is, en de trekker is bevrijd. De acceptatie ter eere desgenen, voor wiens rekening getrokken is, bevrijdt dus meer wisselschuldenaars, dan de acceptatie ter eere des trekkers, en moet diensvolgens den voorrang hebben.

Alle die bijvoegingen kunnen hier niet worden opgenoemd. Het zij mij vergund er alleen een paar van aan te stippen, die ik liever zoude hebben gemist of anders zoude hebben gewenscht.

De aanteekening op art. 3 op de woorden: *„koopen — om te verkoopen„* is uitgebreid met eene bestrijding van het gevoelen van Holtius, dat alleen de *inkoop* om te verkoopen en niet de verkoop tengevolge van zoodanigen inkoop gedaan,

eene handelsdaad is. Die bestrijding stemt geheel overeen met het gevoelen van Prof. Asser, in zijne redevoering „Handels-„regt en Handelsbedrijf„ blootgelegd. Dit gevoelen is echter niet zonder grond bestreden door Prof. Fruin, Themis 1865, IV bl. 518. Noch van die bestrijding, noch van het zoo grondig ontwikkelde gevoelen van Mr. P. Dijckmeester in zijne Diss.: „Bijdrage tot de leer der daden van koophandel„ bl. 65, noch ook van hetgeen door mij over die vraag is in het midden gebragt, Beg. van Handelsregt I bl. 24, wordt eenige melding gemaakt.

Bij art. 36 is eene lange algemeene aanteekening gevoegd, betreffende de zoogenaamde regtspersoonlijkheid van buitenlandsche naamlooze vennootschappen. Er wordt daar beweerd dat onze wet de Koninklijke bewilliging ook zoude eischen van buitenlandsche naamlooze vennootschappen. Ik voor mij had gedacht, dat die vraag, na het m. i. op juiste gronden gewezen Arrest van den Hoogen Raad van 23 Maart 1866, (Regtspr. 82 bl. 325) uit was. Dat arrest wordt intusschen bij de aanteekening niet bijzonder vermeld.

Achter de aanteekening op art. 85 wordt een betoog ingevoegd over de toepasselijkheid der bepalingen betrekkelijk commissionnairs op handelingen door commissionnairs *in naam* hunner lastgevers verrigt. Die toepasselijkheid wordt als twijfelachtig voorgesteld, zelfs wordt niet onduidelijk te kennen gegeven, dat men er toe overhelt, om die wetsbepalingen ook op commissionnairs, die niet als commissionnairs gehandeld hebben, toe te passen. Men vergeet bij die redenering geheel de woorden: „als zoodanig„ in art. 80. Een commissionnair is iemand, die op eigen naam voor rekening van anderen handelt; handelt hij voor anderen op hunnen naam, dan handelt hij niet als commissionnair, niet „als zoodanig,„ en die handelingen vallen dus niet onder art. 80 v.

De inleiding van den titel „over wisselbrieven„ is uitgebreid met eene opmerking, dat de Duitsche wet daarin van de Nederlandsche verschilt, dat die „den wissel niet beschouwt „als een bewijsstuk van bijzondere overeenkomsten„ en „ook

„het denkbeeld van mandaat heeft laten varen.„ Meenen dan de heeren aanteekenaars, dat de wissel volgens onze wet niets anders is dan een *bewijsstuk* van bijzondere overeenkomsten en dat de wisselverbindtenis, volgens ons regt, berust op mandaat? Ik geloof, dat zij de wisselverbindtenissen, zoo als die door onze wet geregeld zijn, moeijelijk uit eenige overeenkomst, laat staan dan lastgeving, zouden kunnen afleiden. Ik geloof evenmin, dat zij die verbindtenissen met een wissel, enkel als *bewijsstuk* beschouwd, zouden kunnen handhaven.

De wisselhandel zoude met dergelijke beschouwing niet zeer ingenomen zijn en die practische leden onzer Kamer, die, gelijk de heer Donker Curtius, hoewel geene andere theorie daarvoor in de plaats stellende, echter zooveel hebben toegebragt, om verkeerde theoretische bepalingen uit onze wet te verwijderen (zie Handelsregt II, bl. 81) zouden geloof ik het gevoelen der aanteekenaars niet onderschrijven.

De aanteekeningen op de bepalingen onzer wet betrekkelijk cognoscementen zijn onveranderd gebleven. Alleen wordt de Diss. van Mr. Polak daarbij aangehaald. Hadden de aanteekenaars geene aanleiding tot wijziging of verduidelijking, in het sedert 1845 over het cognoscement geschrevene? Mij dunkt de behandeling van het cognoscement in Goldschmidt's Handelsrecht, waar zooveel uit Nederlandsche schrijvers geput wordt, had eenige vermelding verdiend.

Doch wij mogen niet te veel verlangen, waar ons reeds zooveel gegeven wordt. Ook de tweede druk van 't werk der „Vijf Advocaten„ zal voor de beoefenaars van ons handelsregt onmisbaar zijn.

J. G. Kist.

BUITENLANDSCHE LITERATUUR.

Vier Fragen zur Deutschen Strafprozessordnung mit einem Schlusswort über die Schöffengerichte, von RUDOLF GNEIST, Berlin 1874, 185 S.

Deze beschouwingen van den beroemden Berlijnschen hoogleeraar zijn haar oorsprong verschuldigd aan een, door de Duitsche regeering tot hem gerichte, uitnoodiging, om een advies uit te brengen over het ontwerp van een nieuw Duitsch wetboek van strafvordering. Vier hoofdvragen van het strafproces zijn dientengevolge door GNEIST behandeld. Zij betreffen: I. *die Staatsanwaltschaft und die Privatanklage;* II. *die Oeffentlichkeit der Voruntersuchung;* III. *das Kreuzverhör;* IV. *die Construction des Hauptverfahrens*, terwijl een slotwoord gewijd is aan de, in Duitschland zoo druk besproken, quaestie der Schepenenrechtbanken.

In een beoordeeling te treden van de in dit geschrift ontwikkelde denkbeelden, ligt niet in mijn plan. De rijke inhoud maakt dit niet mogelijk, zonder zeer uitvoerig te worden, waartoe mij thans de gelegenheid ontbreekt. Ik wensch alleen, onder kenschetsing in 't algemeen van het door GNEIST ingenomen standpunt, de aandacht onzer rechtsgeleerden op dit merkwaardig geschrift te vestigen, dat niet alleen in Duitschland, maar ook in Nederland verdient gelezen en overwogen te worden. Want de algemeene beginselen van strafvordering, die door GNEIST behandeld worden, zullen, (*behooren* dit althans) bij een, altijd in Nederland nog mogelijke, herziening van het strafproces evenzeer ter sprake komen, als thans in Duitschland geschiedt.

Dat de Duitsche regeering over het bewuste ontwerp uit eigen beweging de kritiek heeft uitgelokt van een man, wiens denkbeelden over het te kiezen stelsel van strafvordering in zooveel opzichten van de hare afwijken, bewijst zoowel voor haar onpartijdigheid, als voor de erkende verdiensten van den beoordeelaar, dien zij zich gekozen heeft. En inderdaad men heeft hier niet te doen met een kritikus van alledaagschen stempel,

maar met een man, wiens woorden ook op dit gebied zwaar wegen. Als grondig kenner, en scherpzinnig beoefenaar van het staatsrecht in zijn ruimsten omvang, heeft RUDOLF GNEIST, zooals nog onlangs van bevoegde zijde is opgemerkt (1) »in Duitschland zelf slechts een enkele evenknie, en daarbuiten vermoedelijk geen«. Hij heeft daarenboven in een langdurige loopbaan, nagenoeg alle rechterlijke betrekkingen, die zijn vaderland heeft aan te wijzen, bekleed, zoodat gemis aan ervaring hem wel allerminst kan worden tegengeworpen. Hij heeft daarbij nog tijd gevonden zich persoonlijk met den toestand der Engelsche rechtspleging grondig bekend te maken. MITTERMAIER's bekend werk: »*Das Englische, Schottische und Nord-Amerikanische Strafverfahren*« heeft zijn oorsprong te danken aan voortgezette waarnemingen door den schrijver, te samen met GNEIST, gedurende een verblijf in Engeland gemaakt. En zonder overdrijving mag men beweren, dat op dit oogenblik niemand op het vaste land van Europa, zóo vertrouwd is met de Engelsche toestanden, en zóo geheel in den geest der Engelsche instellingen is doorgedrongen, als de gevierde schrijver over het *Engelsche Selfgovernment.* Wanneer zulk een man, die in Duitschland reeds een school heeft gevormd, zijn gevoelen uitspreekt over een zóo gewichtig, en zóo in het staatsleven der volkeren ingrijpend onderwerp als de hoofdbeginselen van het strafproces, kan hem zonder twijfel, billijke aanspraak op een aandachtig en talrijk gehoor niet worden ontzegd, zelfs niet door hen, die terecht of ten onrechte meenen, dat GNEIST te ver gaat, en dat vele der door hem voorgestane denkbeelden niet vatbaar zijn voor verwezenlijking.

GNEIST's verdienste schijnt mij vooral daarin gelegen, dat hij steeds den klemtoon legt op het nauw verband van rechterlijke inrichting en rechtspleging met het geheele staatsorganisme, en met de ontwikkeling van den constitutioneelen staat. De tegenwoordige rechtsgeleerden houden, naar zijn

(1) Door Mr. J. T. BUYS in zijn zoo lezenswaardige bijdrage: »de strijd tusschen Staat en Maatschappij« in het tijdschrift *Metis* II p. 359 vlg.

meening dit verband niet genoeg in het oog. Eenzijdige beoefening van hun vak doet hun te dikwijls den blik sluiten voor den samenhang tusschen het rechtswezen en het geheele publieke recht. Van de beoefening van dit laatste worden zij, zoowel door hun opleiding aan de hoogescholen, als door hun praktische loopbaan meer en meer vervreemd, en vergeten op die wijze dat de werkzaamheid der gerechten slechts een stuk is der geheele organisatie van het staatsgebouw. Van daar ook, dat zij zich met bijzondere voorliefde wijden aan het privaatrecht; dat in het burgerlijk recht en burgerlijk proces het eigenlijke zwaartepunt der juridische vorming en werkzaamheid is gelegen, terwijl de beginselen van het strafproces en van de geheele rechterlijke inrichting (die meer in 't bijzonder tot het publiek recht behooren) te weinig de aandacht trekken. Het gevolg daarvan is, dat nog steeds begripsverwarring en onzekerheid bestaat over onderscheiden publiekrechterlijke vragen van het hoogste belang, b. v. of gezworenen of schepenen bij de rechtspleging behooren te worden aangewend; hoe het vooronderzoek in strafzaken behoort geregeld te worden enz. Ervaren en bekwame rechtsgeleerden beroepen zich bij de beantwoording dier vragen gewoonlijk op hun praktijk, doch vergeten daarbij, dat zij, op eenzijdige beschouwingen steunende, niet zelden zeer gewaagde theorïen verkondigen, en dat de praktijk, al naar gelang van de verschillende instellingen, onder wier heerschappij zij is opgedaan, tot verdediging van de meest uiteenloopende gevoelens wordt aangevoerd. Dit is dan ook de reden, waarom het gezag zelfs der bekwaamste rechtsgeleerden allengs begint te verminderen, zoodra het de beslissing geldt van vragen, die met het publiek recht in verband staan, en van daar ook, dat de beslissing der hoofdvragen die zich bij de regeling van het strafproces voordoen, niet meer uitsluitend kan berusten in de handen der rechtsgeleerden, maar van zelve aan de maatschappij in wijderen kring toevalt. (1)

(1) Ik kan der verzoeking niet weêrstaan om ter nadere toelichting van dit door GNEIST telkens op den voorgrond gesteld standpunt, een daarop

Is volgens GNEIST de eenzijdige vorming der rechtsgeleerden dikwijls een hinderpaal tegen wenschelijke hervormingen, deze worden naar hij meent, ook belemmerd door het conservatief karakter, dat aan den rechterlijken werkkring uit den aard der zaak eigen is. In het geheele staatsleven is geen conservatiever element denkbaar dan de ambtsgewoonten der rechterlijke colleges. Op zich zelf strekt hun dit niet tot oneer. Gelijkmatige toepassing der regelen, binnen welke het recht zich beweegt, handhaving eener vaste praktijk, is een der eerste plichten van den rechter, en het nemen van proeven behoort niet tot zijn ambtsbezigheden. Van zelf echter gaat deze vasthoudendheid aan het bestaande ook licht over in een tegenzin tegen elke ingrijpende wijziging der wetgeving, een verschijnsel dat zich vooral bij de hoogere rechtscolleges openbaart. Iedere hervorming, hoe noodig ook, heeft daarmede te rekenen, en stuit daarop niet zelden af. En zelfs daar, waar na langen strijd eindelijk een wijziging in de grondbeginselen zelven der bestaande inrichting heeft plaats gevonden, heeft echter de tot nog toe gevolgde praktijk meestal zooveel kracht behouden, dat men in bijzonderheden zich nog aan het oude vastklemt, en de genomen maatregelen ten slotte slechts *halve* maatregelen blijven.

Eindelijk mag men volgens GNEIST niet uit het oog

---

betrekkelijke plaats van zijn geschrift (S. 83) af te schrijven. Zij luidt als volgt:

»In welchem Masze die Amtsgewohnheit den gesunden Sinn zu verwirren vermag, zeigt das persönliche Verhalten unserer Juristen noch vor einem Menschenalter, in welchem wohl kaum *ein* namhafter, freisinniger und aufgeklärter Man der Criminalstatistik zu finden war, der sich nicht zum Mitschuldigen der sog. Inquisitionskunst und ihrer Technik gemacht hatte. Es giebt wirklich Gebiete, in welchen die »Stimme des Volks« die Meinungen der Juristen zu berichtigen hat. Dahin gehört das Gebiet der Verirrungen, die aus der Verwechslung des Moralischen mit dem Rechtlichen hervorgehen. Ohne die öffentliche Meinung würde die Gerichtspraxis der Folter das 19 Jahrhundert erlebt haben. Noch einmal hat diese Macht in Deutschland die Grundprincipien des öffentlichen Anklageprocesses durchgesetzt. Dasselbe wird sich wiederholen in der engern Frage der Voruntersuchung.« u. s. w.

verliezen, dat zoo de rechtsgeleerden zelven van het publiek recht vervreemd zijn, dit verschijnsel ook in andere maatschappelijke kringen tegenwoordig zeer op den voorgrond treedt. Het rechtsbewustzijn onzer dagen blijkt gebrekkig ontwikkeld, zoodra op het gebied der wetgeving staatsrechterlijke vragen in discussie worden gebracht. De strijd tusschen de verschillende maatschappelijke belangen verduistert het juiste inzicht in het wezen der rechtsorde. Iedere maatschappelijke klasse schijnt alleen aan de handhaving van haar bijzonder recht te denken, en alleen *haar* aandeel in den Staat voor onschendbaar te achten. En ook deze wijze van opvatting werkt belemmerend op noodige hervormingen terug.

Hoewel volgens deze beschouwingen het vooruitzicht niet bemoedigend schijnt, meent GNEIST echter dat wij tegenwoordig leven in een overgangsperiode, die tot beter zal leiden, en dat in wêerwil van allen tegenstand de rechtsorde telkens een schrede voorwaarts zal doen, gelijk dit met het oog op den gang der geschiedenis, tot heden het geval is geweest. Ook in de brandende vragen van de regeling van het strafproces zal de eenzijdigheid der individualistische beschouwingen, die elkander wederzijds bekampen, (juist tengevolge van dien strijd) zich ten slotte verheffen tot het standpunt der objectieve rechtsorde, die boven alle strijdige belangen heerschappij voert.

In het meêgedeelde heb ik zoo beknopt mogelijk het uitgangspunt van de kritiek, die GNEIST over het Duitsche ontwerp uitoefent, trachten weder te geven, en terwijl ik voor een volledige uiteenzetting naar het werk zelf verwijs, wensch ik nog het volgende aan te stippen. GNEIST erkent dat het nieuwe Duitsche ontwerp in veel opzichten aanbeveling verdient. Hij geeft met de hem eigene bezadigdheid toe, dat een Commissie, welke een nieuwe wetgeving ontwerpt, van zelf op een minder vrij standpunt is geplaatst dan de beoordeelaar, die aan haar werkzaamheden geen deel heeft genomen; zij toch heeft om te slagen, te rekenen met de heerschende richting in de wetgeving en bij de rechts-

kundigen, terwijl de kritikus alles uit een vrijer oogpunt kan beschouwen en tevens minder verantwoordelijk is, dan een van ambtswege benoemde commissie. De kritiek is daarom echter niet minder verplicht een oordeel uit te spreken, en den juisten weg aan te wijzen, al zal die wellicht op dit oogenblik nog niet gevolgd worden. En dan komt het hem voor dat ook de commissie, belast met de samenstelling van het nieuwe wetboek, te angstvallig voor consequentie is teruggedeinsd. Zij is halverwege blijven staan. Zij is nog te zeer onder den invloed gebleven van de heerschende begrippen, ontleend aan de praktijk van het sedert 1848 in Duitschland ingevoerde onvolledig accusatorische proces, met Fransche toevoegsels en naar gelang der verschillende staten, met verschillende varianten voorzien. Gelijk het vroegere geheime inquisitorische proces langen tijd als het uitnemendste en bij uitstek praktische gold, en dan ook slechts ten halve verdrongen is, zoo wordt ook thans de daarvoor in de plaats gestelde regeling, waaraan men nu weder gewoon is geraakt, als een in beginsel juiste beschouwd, waarin men wel wijzigingen wil toelaten, mits die slechts van den tegenwoordigen toestand als middenpunt uitgaan. Vooral geldt dit ten opzichte van de taak, die de rechter in het strafproces heeft te vervullen. Vandaar dat in het ontwerp de bevoegdheden des rechters, althans wat betreft het eindgeding ter openbare terechtzitting, nagenoeg onveranderd zijn gebleven. De meeste veranderingen zijn aangebracht ten aanzien van het Openbaar Ministerie. Maar ook daarbij heeft men zich van vroegere opvattingen niet los weten te maken, terwijl ten slotte de bevoegdheden der verdediging er het slechtst afkomen. In één woord, wanneer het tegenwoordig ontwerp tot wet mocht worden verheven, dan zal, hoewel het op een meer onbevangen standpunt staat dan b. v. het Pruissische ontwerp van 1865, ook tegen deze hervorming met recht kunnen worden aangevoerd, dat zij niets meer heeft gegeven dan een *half* accusatorisch proces, *halve* openbaarheid en *halve* mondelinge behandeling.

Gneist's wenschen ter wegneming dezer grieven, zijn

hoofdzakelijk de volgende. Naast de vervolging van wege het Openbaar Ministerie, moet in subsidium ook de private aanklacht en vervolging zijn toegelaten Het Duitsche ontwerp heeft die bevoegdheid reeds erkend bij zekere delicten (26 in getal), welke tevens alleen op verlangen der personen, tegen wie zij gepleegd zijn, kunnen vervolgd worden, (Antragsverbrechen) en ook in die gevallen, waarin de strafrechter een aan den beleedigde te voldoene boete aan den veroordeelde kan opleggen. Weigert het O. M. aan de klacht gevolg te geven dan kan de aanklager *zelf* de vervolging instellen en voortzetten door middel van een *Rechtsanwalt*, na bekomen verlof van het college, waarvoor de zaak zou moeten dienen en onder nog andere, nader in 't ontwerp vermelde, bepalingen. Gneist nu is van oordeel, dat de beperking tot een zeker aantal delicten, op geen beginsel berust. Naar zijn meening moet de bevoegdheid tot subsidiaire aanklacht en vervolging, als het O. M. stilzit, aan ieder worden toegestaan, en bij alle delicten, zonder onderscheid of daarbij de belangen des aanklagers in meerdere of mindere mate zijn betrokken; een *actio popularis* derhalve, (zooals die ook vroeger in het Duitsche recht bekend was) doch ter voorkoming van misbruik gebonden aan zekere vormen en voorwaarden, ongeveer gelijk aan die, welke het ontwerp thans eischt, en in enkele opzichten nog verscherpt. Alleen een dergelijk stelsel van strafvervolging acht hij overeenkomstig het karakter van den tegenwoordigen staat, en van de rol, die het O. M. daarin vervult.

In de tweede plaats verlangt Gneist openbaarheid van het vooronderzoek, ongeveer gelijk aan die, welke in Engeland plaats vindt, en in tegenwoordigheid van den verdachte. Al de gronden, die bij het eindgeding voor openbare behandeling worden aangevoerd, pleiten volgens hem ook voor toepassing van denzelfden maatregel gedurende het vooronderzoek. De nadeelen, die daaruit zouden kunnen voortspruiten, zijn zeer gering, en worden meer dan opgewogen door de groote voordeelen, die er tegenover staan. Alleen onbekendheid met de werking van het stelsel in Engeland,

gevoegd bij de voorliefde voor het reeds zoo lang op dit punt gehandhaafde inquisitorische proces, is naar zijn oordeel de reden, waarom zoovelen zich bij de inconsequente halveering, van het strafproces in twee helften, waarvan de eene het stelsel van geheimhouding en schriftelijke behandeling, de andere dat van openbaarheid en mondelinge behandeling huldigt, als een niet betwistbare zaak nederleggen; een halveering, waarin trouwens reeds een bres is geschoten door de bepaling, dat instructie der strafzaken facultatief is, en die ook door de Duitsche Juristenvereeniging in 1873 is afgekeurd, welke vereeniging zich voor de toepassing van het beginsel der openbaarheid als regel, ook gedurende het vooronderzoek heeft verklaard. (1)

Verder verlangt GNEIST de invoering van het kruisverhoor (*cross-examination*) der getuigen, door den aanklager en den verdediger onder toezicht van den Voorzitter, als regel te zien ingevoerd. Evenals in Engeland moet de Voorzitter, eerst na afloop van het verhoor, bevoegd zijn ter aanvulling vragen tot de getuigen te richten. GNEIST ziet in het kruisverhoor het uitnemendst middel om ter ontdekking der waarheid te komen, en meent dat de daartegen aangevoerde bezwaren òf op onjuiste voorstellingen berusten, òf door

---

(1) De inconsequentie van het tegenwoordig stelsel heeft in 1870 ook aan den toenmaligen Franschen Minister van Justitie in een rapport aan den Keizer de volgende woorden ontlokt:

„La procédure pénale a été divisée par les lois .... en deux phases; celle de l'information ou instruction préparatoire, restée sous le coup du régime inquisitorial; celle de la procédure du jugement, placée sous les règles du régime accusatoire.... Le temps est venu de rechercher, si l'on ne pourrait pas, sans danger pour la société, réduire la part laissée au système inquisitorial" etc. (Journal officiel, Mai 1870, p. 805.

Men moet zich overigens niet voorstellen, dat in Engeland alle pogingen tot nasporing van een misdrijf openbaar behandeld worden. Slechts het resultaat daarvan, de bijbrenging der bewijsmiddelen, die de aanklager tegen den verdachte wil aanvoeren, zooals de verhooren der getuigen, heeft in Engeland steeds in tegenwoordigheid van den verdachte en in den regel in het openbaar plaats. De openbare behandeling is door de praktijk ingevoerd.

een bekwame leiding van den Voorzitter kunnen voorkomen worden. (1)

Wat in 't algemeen de geheele inrichting van het eindgeding ter openbare teregtzitting betreft, levert GNEIST een scherpe kritiek van het Fransche stelsel, (2) waarbij, naar hij beweert, niet even als dit in Engeland geschiedt, de behandeling zich bepaalt tot een eenvoudige bijbrenging en toelichting van bewijsmiddelen, maar reeds van den aanvang af door de voorlezing der gemotiveerde akte van beschuldiging en de bevoegdheid van het O. M. om deze nog nader toe te lichten, een voor den beschuldigde nadeelige indruk bij de rechters en vooral bij de gezworenen wordt opgewekt, terwijl de bevoegdheden aan den voorzitter toegekend, alleszins geschikt zijn om ook dezen op een partijdig en bevooroordeeld standpunt te plaatsen, en tevens de rechten der verdediging (die bij het vooronderzoek reeds geheel is

---

(1) Ook de laatste vergadering der Duitsche Juristenvereeniging kwam tot het resultaat »dass im Strafverfahren das *Kreuzverhör* dem Verhör durch den Presidenten *vorzuziehen* ist.»

Volgens § 194 van het D. ontwerp *kan* de voorzitter de ondervraging der getuigen en deskundigen aan het O. M. en aan den verdediger overlaten. Hoe men nu ook over het kruisverhoor moge denken, zooveel schijnt mij zeker, dat dergelijke facultatieve toelating geen aanbeveling verdient en weinig resultaten zal opleveren. De bezwaren daartegen door GNEIST geopperd (S. 117) komen mij alleszins gegrond voor.

In de motieven van het ontwerp (S. 167) worden overigens de voordeelen van het kruisverhoor erkend. De voornaamste bedenking daartegen was dat het kruisverhoor niet denkbaar is zonder dat de beklaagde van een verdediger voorzien is, 't geen in de meeste strafzaken niet het geval is. Mij dunkt echter dat dit bezwaar slechts schijnbaar is. Wordt eenmaal het kruisverhoor ingevoerd, dan zal even als in Engeland in de meeste zaken een verdediger optreden, die des noods kan worden toegevoegd. In die zaken, waarin geen verdediging noodig schijnt, kan de rechter, gelijk ook in Engeland geschiedt, zelf ondervragen. In allen gevalle zal in de belangrijkste en meest dubieuse zaken, in den regel, gelijk ook nu geschiedt, een verdediger verschijnen. En waarom dan daarvoor het kruisverhoor niet als regel erkend?

(2) »Wenn», zegt GNEIST, »ein *heftiger Parteimann* einen Streitfall zur Entscheidung vorzutragen hat, so verfährt er so, wie der französische Gesetzgeber den Procesz vor den Assisen gestaltet.» Zie S. 124 flg.

uitgesloten) in geenen deele op voldoende wijze zijn erkend. Maar al te dikwijls ontaardt door een en ander de behandeling ter terechtzitting in een stelsel van verdachtmaking, waartegen dan de verdediger van zijne zijde er toe wordt geleid, om zich ook niet streng tot het bijgebrachte bewijsmateriaal te bepalen, maar veeleer om door op effect berekende phrasen den nadeeligen indruk, dien de reeds in de war gebrachte gezworenen hebben verkregen, weder uit te wisschen, en zijn client, die nog kort te voren, geheel zwart van misdaden, uit de handen van het O. M. te voorschijn gekomen is, weder schoon te wasschen en met het reine kleed der onschuld te omhullen. Zulk een wijze van behandeling moet uit den aard der zaak de zoo noodige objectiviteit van beoordeeling benadeelen. Gneist ziet dan ook in het Fransche proces slechts den vorm van het accusatorische proces, verbonden met de beginselen van het vroeger heerschende inquisitorisch onderzoek. Hij erkent, echter, dat in Duitschland veel der gebreken van deze wijze van procedeeren, 't zij door de wetgeving, 't zij door de praktijk zijn verminderd, en dat alles wat door rechters, ambtenaren van het O. M. en verdedigers daar te lande wordt voorgedragen, een veel kalmer en zakelijker karakter draagt dan in Frankrijk. Ook het nieuwe ontwerp heeft blijkbaar getracht aan vele grieven tegemoet te komen. Dit neemt evenwel niet weg dat hoe ook gewijzigd, de basis dezelfde gebleven is, zooals Gneist dan nader in bijzonderheden tracht aan te toonen, waarbij hij ook te velde trekt tegen de speciale ondervraging van den beschuldigde, als in strijd met het objectieve standpunt des rechters en met den regel *nemo tenetur se accusare* (1), volgens Gneist in het Engelsche proces terecht aangenomen, waar de beschuldigde zich over niets anders dan over zijn schuld of niet-schuld in 't algemeen behoeft uit te laten, hoewel het hem tevens vrij staat nadere inlichtingen daaraan toe te voegen

(1) Over dezen regel is ook te vergelijken, wat Gneist op een vroegere plaats van zijn geschrift (S. 83) heeft gezegd.

Gneist besluit dit hoofdstuk met een resumé van de wijze van behandeling, zooals die naar zijn meening behoort te zijn.

Ik behoef na het medegedeelde, niet te zeggen dat Gneist aan de grondbeginselen van het Engelsche proces boven die van het Fransch-Duitsche de voorkeur geeft. In Engeland, waar volgens Gneist en zijn school, onder den invloed van het *selfgovernment* het staatsbegrip in den waren zin van het woord, zich het krachtigst heeft ontwikkeld, heeft ook het rechtswezen zich nauw aan de geheele organisatie van den staat aangesloten, en bestaat de elders aanwezige klove tusschen publiek recht en recht in engeren zin, niet. Zoo maakt het geheel der Engelsche rechtsinstellingen werkelijk een levensbestanddeel uit der Engelsche constitutie, een orgaan, dat in het organisme van een vrij en ontwikkeld volk past. Gneist is te doorkneed in de Engelsche toestanden om niet in te zien, dat ook aan het Engelsche rechtswezen groote gebreken aankleven, en dat het tevens niet zou aangaan het Engelsche stelsel van strafvordering in al zijn bijzonderheden in Duitschland in te voeren. Die zoo iets bij hem onderstellen mocht, zou daardoor slechts het bewijs leveren, hem niet begrepen te hebben. Gaarne geeft hij toe dat het vooronderzoek in Engeland dikwijls veel te wenschen overlaat, wegens het gemis van een O. M. en wegens de weinige rechtskundige ontwikkeling die, behalve in de grootere steden, onder de lagere magistratuur en zelfs bij de pleitbezorgers gevonden wordt, zoodat, wat dit laatste punt betreft (vooral gedurende het vooronderzoek), de waarneming der belangen, zoo van aanklacht als verdediging, niet zelden aan onbevoegden is toevertrouwd. Ook zal men in Gneist geen voorstander der in Engeland zelf door velen als geantiqueerd beschouwde Coroners Jury en Jury van beschuldiging aantreffen. Maar het standpunt, waarvan hij uitgaat, is dit, dat in weêrwil van al de ongunstige omstandigheden, waaronder in Engeland en Noord-Amerika het strafgeding wordt gevoerd, de *hoofdbeginselen*, waarop het rust, een gezonde en ook elders aanbevelenswaardige kern uitmaken, passende in een constitutioneelen regeeringsvorm, en tevens

de bescherming der maatschappij genoegzaam, en althans niet minder dan eenig ander stelsel verwezenlijkende. Juist omdat naar zijn gevoelen in Duitschland de elementen voor een juiste en heilzame toepassing dier beginselen, in grooter mate voorhanden zijn dan in Engeland en N. Amerika (o. a. een ijverig en bekwaam O. M., en daarnevens een niet minder voldoend personeel van rechters en pleitbezorgers,) meent hij het Engelsche stelsel in zijn hoofdtrekken en ontdaan van elke historische eigenaardigheid, ter navolging ook in zijn vaderland te mogen aanbevelen. Veel misverstand en begripsverwarring wordt volgens GNEIST, bij deze zaak teweeg gebracht door het oppervlakkig oordeel, dat vele met de Engelsche rechtspleging onbekende rechtsgeleerden, zich veroorloven daarover uit te spreken. Waren zij meer in het wezen der zaak doorgedrongen, en hadden zij zich in staat gesteld bovenal door eigen waarneming zich een juist oordeel te vormen, dan zouden ze inzien, dat vele door hen onoverkomelijk geachte bezwaren inderdaad niet bestaan, en dat zij ten aanzien van vele belangrijke punten geheel onjuist waren ingelicht. (1) En wanneer men hem tegenwerpt, dat de door hem verlangde hervormingen te zeer met de in Duitschland heerschende instellingen en begrippen strijden, om op invoering aanspraak te kunnen maken, dan vraagt hij niet zonder ironie of het Fransche proces, dat 25 jaren geleden, in Duitschland is ingevoerd, zooveel meer met die instellingen en begrippen strookte, en dan meent hij, dat een gering deel der moeite, welke toen is besteed om het Fransche stelsel in al zijn fijne onderscheidingen te leeren kennen en opnemen, voldoende zou zijn om hetzelfde resultaat ten aanzien van

---

(1) Hierop doelt GNEIST als hij, onder herinnering aan zijn eigen rechterlijke loopbaan en aan zijn studie der Engelsche instellingen, ironisch opmerkt: »Die mir täglich zukommenden Belehrungen darüber, wie sich diese Dinge »praktisch« verhalten, sind nicht immer nothwendig; ich empfange sie indessen stets mit lebhaften Dank. Als Gegendienst dafür beansprucht man dann aber eine Glaubwürdigkeit in solchen Dingen, die unseren Rechtsverständigen aus eigner Wahrnehmung nicht bekannt sind.« Zie S. 103 in de noot.

veel eenvoudiger zaken te verkrijgen. De Duitsche Juristen, voor zoover zij niet in de gelegenheid zijn persoonlijk waarnemingen te maken, kunnen met den arbeid van anderen, die zoowel praktisch als zuiver wetenschappelijk in dit onderwerp zijn doorgedrongen, daarbij uitnemend te rade gaan. (1)

Gelijk de meeste Duitsche rechtsgeleerden van naam, is ook GNEIST een voorstander van het leekenelement in de strafrechtspleging; in het aan zijn geschrift toegevoegde slotwoord, behandelt hij den tegenwoordig in Duitschland gevoerden strijd over de twee verschillende vormen van dat element, en geeft hij aan de Jury boven de schepenenrechtbanken de voorkeur. Ook in de beoordeeling van dit gevoelen zal ik thans niet treden. Het geldt hier een van wêerszijden zeer betwistbare vraag, die ik in de gelegenheid hoop te zijn, weldra elders toe te lichten. (2) Wellicht zullen echter anderen met mij het vermoeden niet kunnen onder-

---

(1) »Auch der Facheriminalist vergiebt sich nichts, wen er für *nothwendige* Aenderungen sich durch Andere informirt in Fragen, die er aus eigner Wahrnehmung zu beurtheilen keine Gelegenheit gehabt hat.« S. 102.

Het ontbreekt in de laatste jaren voorzeker niet aan uitstekende Duitsche rechtsgeleerden, die zoowel met behulp van eigen aanschouwing, als langs den weg van wetenschappelijk onderzoek, zich op de kennis van het Engelsche recht en van Engelsche rechtsinstellingen hebben toegelegd. Naast GNEIST wijs ik hierbij o. a. op MITTERMAIER, GLASER, RÜTTIMAN, MARQUARDSEN enz.

(2) Een kort overzicht van den stand der quaestie gaf ik in *Themis* 1872, p. 352 vlg.

Sedert dien tijd is de oppositie tegen de schepenen, althans voor zoover zij de Jury zouden verdringen, in Duitschland toegenomen. Naar het schijnt vooral tengevolge van de bedenkingen, door Beijeren en Wurtemberg tegen het door Pruissen ingeleverde ontwerp gemaakt, heeft dan ook het rechtsgeleerd Comité van den Bondsraad onlangs besloten, de rechtspleging met gezworenen te handhaven. Hoe de samenstelling der rechterlijke colleges bij minder zware zaken zal zijn, schijnt nog niet bekend. Het plan schijnt te bestaan om op den laagsten trap van rechtspraak schepenen aan den rechter toe te voegen. Of ditzelfde ook bij de rechterlijke colleges, die met onze correctionneele rechtbanken overeenkomst hebben, zal geschieden, is mij, bij gebreke van voldoende inlichtingen, nog niet gebleken.

drukken, dat de tegenstand, welke zich bij de meerderheid der Duitsche Juristen tegenwoordig openbaart tegen de vervanging der Jury door schepenencolleges, voor een groot deel daaraan is toe te schrijven, dat men bij de Pruissische regeering (van welke het plan is uitgegaan) de bedoeling schijnt te onderstellen om zich door deze nieuwe (trouwens reeds in enkele Duitsche Staten met goed gevolg in werking zijnde) phase van het leekenelement, van de in haar oogen lastige Jury te bevrijden en de leeken aan den rechter ondergeschikt te maken. Een onderstelling, die echter, noch wat de bedoeling zelve, noch wat het vermeend effect betreft, genoegzaam gerechtvaardigd schijnt. Hoe het zij, ook dit gedeelte van GNEIST's geschrift bevat zeer belangrijke bladzijden (1) en is een uitnemende, zij 't ook korte, bijdrage tot de kennis der rechtspleging met gezworenen, zooals die volgens de opvatting des schrijvers behoort te zijn ingericht.

---

(1) Ik maak o. a. opmerkzaam op de beschouwingen over de *eenstemmigheid* van het verdict der Jury, waarvan GNEIST een groot voorstander is, en die hij met betrekking tot de *schuldvraag* ook bij colleges, die alleen uit rechtsgeleerden zijn samengesteld, doelmatig schijnt te achten. Tegen hen, die de eenstemmigheid als een historische Engelsche eigenaardigheid beschouwen, voert hij o. a. aan: »Dass die Forderung der Einstimmigheit durchaus *unpraktisch* sei, ist eine Sache, über welchen die Praktischen gewöhnlich in wenigen Minuten, wenn nicht schon vorweg, einig sind. Man sollte glauben, dass solche Männer der Erfahrung wenigstens hundertmal oder zehnmal, oder einmal versucht hätten einen einstimmigen Spruch zu stande zu bringen, und dass ihnen dies nicht gelungen war. Allein dazu haben sie niemals Gelegenheit gehabt. Man sollte wenigstens glauben, dass sie sich an Ort und Stelle begeben und mit Geschworenen ein — oder zehn — oder hundertmal Rücksprache gehalten hätten, wie sich die Dinge im Berathungszimmer wirklich gestalten. Auch dies geschieht nicht..... Die gedankenlose Ausrede, dass es sich dabei um *historische* Rechtsverhältnisse handle, erscheint in ihrem wirklichem Lichte, wenn man die Einstimmigkeit in ihrem Geltungsgebiete (England, Amerika, Australien, die alten und die neuen Colonien, Texas und Braunschweig, Californien und Oldenburg, Frankreich und Irland etc.) nebeneinander stellt. Die tägliche Uebung der Sache in der einen Hälfte der civilisirten Welt ist doch wohl relevanter, als das, was sich der Geschäftsmann über Dinge denkt, die er nie gesehen hat« etc. S. 152 in de noot.

Ik beschouw hiermede mijn taak als afgeloopen en beveel de lezing van dit werk allen aan, die ter verfrissching der dagelijksche routine, nu en dan behoefte gevoelen kennis te nemen van hetgeen ook in andere landen (met name in Duitschland) over de hoofdbeginselen van het strafproces gedacht en gezegd wordt. Zelfs zij, die het allerminst de meeningen van GNEIST zouden willen onderschrijven, zullen dunkt mij, erkennen, dat dit werk getuigenis geeft van een ruimen blik, en van een niet gewoon talent. De verschijning van dergelijke geschriften op het gebied der rechtswetenschap kan niet anders, dan als een verblijdend teeken, begroet worden.

D. J. MOM VISCH.

BERIGTEN VAN GEMENGDEN AARD.

INTERNATIONAAL CONGRES TOT REGELING VAN HET OORLOGSREGT.

De Russische regering heeft een ontwerp doen opstellen dat aan een internationaal congres — den 27 Julij a. s. te Brussel te openen — zal worden aangeboden. Het strekt om de wetten en gebruiken te regelen, die bij oorlog tusschen beschaafde volken zullen worden in acht genomen.

De algemeene beginselen die in dit ontwerp worden aanbevolen, luiden als volgt:

„Art. 1. Een internationale oorlog is een staat van openbare worsteling tusschen twee onafhankelijke Staten (hetzij afzonderlijk, hetzij met bondgenooten ageerende) en hunne gewapende en georganiseerde strijdkrachten. Art. 2. De krijgsverrigtingen moeten uitsluitend tegen de strijdkrachten en de oorlogsmiddelen van den vijandelijken Staat worden gerigt en niet tegen zijne onderdanen, in zoover deze laatsten geen werkzaam deel aan den oorlog nemen. Art. 3. Ter bereiking van het doel van den oorlog zijn alle middelen en maatregelen geoorloofd, die overeenkomstig zijn met de wetten en gebruiken van den oorlog en door de noodwendigheden of eischen van den krijg gewettigd worden.

De oorlogswetten en gebruiken verbieden niet enkel alle nuttelooze wreedheid en barbaarschheid ten opzigte van den vijand, maar zij eischen ook de onmiddellijke bestraffing, door de bevoegde overheden, van degenen, die zich aan dergelijke daden schuldig maken, tenzij zij daartoe door eene volstrekte noodzakelijkheid gedreven zijn geworden. Art. 4. Onder de noodwendigheden of eischen van den oorlog kunnen niet gerangschikt worden: verraad omtrent den vijand, zijne buiten de wet verklaring en de vergunning om geweld of wreedheid tegen hem te plegen. Art. 5. In geval de vijand de wetten en gebruiken van den oorlog niet zoodanig in acht neemt als zij in de tegenwoordige overeenkomst zijn omschreven, kan zijne tegenpartij overgaan tot het nemen van maatregelen van wedervergelding, maar enkel als een onvermijdelijk kwaad en zonder de pligten der menschheid ooit uit het oog te verliezen.»

Het uit 71 artikelen bestaande ontwerp is voorts op de volgende wijze verdeeld: Afd. I. Over de regten der oorlogvoerenden onderling: *a.* militair gezag op het grondgebied der vijandige mogendheid; *b* karakter der oorlogvoerende partijen der strijdenden en der niet-strijdenden; *c.* geoorloofde en ongeoorloofde middelen om den vijand nadeel toe te brengen; *d.* belegeringen en bombardementen; *e.* spionnen; *f.* krijgsgevangenen; *g.* niet strijdenden en gekwetsten. Afd. II. Over de regten der oorlogvoerenden tegenover particulieren; *a.* militair gezag ten opzigte van particuliere personen; *b.* requisitiën en oorlogschattingen. Afd. III. Over de betrekkingen tusschen de oorlogvoerenden: *a.* wijze van gemeenschap en parlementairen; *b.* capitulatiën; *c.* wapenschorsingen. Afd. IV. Over maatregelen van wedervergelding.

Onder de voornaamste bepalingen behooren de volgende. Het leger, 't welk een vijandig land occupeert, heeft niet alleen het regt om beslag te leggen op alle fondsen van het gouvernement en op alles wat daaraan verder toebehoort en tot het voortzetten van den oorlog kan dienen, maar ook op al het spoorwegmaterieel van particuliere maatschappijen en op alle wapens en ammunitiedépôts van particulieren. Kerken, instellingen van liefdadigheid, van onderwijs, van wetenschap en kunst mogen niet door occupeerende krijgsmagten in bezit genomen worden. Elke inbeslagneming of voorbedachtelijke vernieling van dergelijke établissementen, van historische of andere gedenkstukken, van musea enz. zal door de bevoegde overheid vervolgd moeten worden (artt. 6—8). Het regt van oorlogvoerende mogendheid zal niet enkel toekomen aan het leger, maar ook aan de burgerwachten en aan de vrijwilligerscorpsen, wanneer zij: 1°. aan het algemeene commandement zijn onderworpen, 2°. op zekeren afstand aan eenig distinctief teeken herkenbaar zijn en 3°. zich bij hunne operatiën aan de wetten en gebruiken van den oorlog onderwerpen (art. 9). Verboden is: het gebruik van vergiftigde wapenen of projectielen, van met gruis van glas of van andere, noodelooze pijnen veroorzakende bestanddeelen gevulde kogels en van ontplofbare kogels van eene mindere zwaarte dan 400 wigtjes; het op eenigerlei wijze verraderlijk ombrengen van personen, tot het vijandelijk leger behoorende, en in het algemeen de verklaring van geen kwartier te zullen geven. Legers of detachementen, die geen kwartier geven, hebben het recht niet om wederkeerig kwartier te eischen (art. 12). Opene onversterkte plaatsen zonder zich te weer stellende bezetting of gewapende burgermagt mogen niet aangevallen of beschoten worden. Beschietingen moeten vooraf aangekondigd worden en met zooveel mogelijke sparing van kerken en van de hierboven vermelde instellingen plaats hebben.

Plundering van met storm genomen plaatsen is verboden, (artt. 14—17). Onder de categorie van spionnen zijn ook begrepen burgers van het door den vijand geoccupeerde land, die inlichtingen aan de andere oorlogvoerende partij geven. Spionnen, die, na volbragte zending, bij hun korps teruggekeerd zijn en later gevangen genomen worden, kunnen niet voor hunne vroegere daden worden teregtgesteld. Militairen, die binnen de operatielijn van het vijandelijk leger inlichtingen inwinnen, kunnen niet als spionnen aangemerkt worden, indien hunne hoedanigheid van militair kenbaar was (art. 20—22). Krijgsgevangen kunnen worden gemaakt, o. a. correspondenten, *reporters* van dagbladen, aannemers, leveranciers enz. (art. 24). Krijgsgevangenen mag geenerlei geweld, of kwade bejegening worden aangedaan; zij worden geacht in de magt te zijn van het vijandelijk Gouvernement, en niet van de personen of de corpsen, die hen gevangen hebben gemaakt (art. 25). Zij kunnen geïnterneerd, maar niet als misdadiger opgesloten worden, (art. 26). Men kan hen bij zekere openbare werken bezigen, maar deze mogen hunne krachten niet uitputten, niet in strijd zijn met den rang of de maatschappelijke positie, die zij in hun land bekleeden, en in geen dadelijk verband staan tot de krijgsverrigtingen, die tegen hun land of de bondgenooten daarvan worden gevoerd (art. 27). Een ontvlugte krijgsgevangene kan bij zijne nazetting gedood worden, maar na gevat, of later op nieuw gevangen genomen te zijn, kan hem wegens zijne ontvlugting geene straf worden opgelegd, (art. 30). Zamenspanningen van krijgsgevangenen, tegen de overheid, in de plaats hunner interneering gerigt of, om *en corps* te ontvlugten, zijn naar de krijgswet strafbaar (art. 32). Krijgsgevangenen mogen niet gedwongen worden, om (te hunner invrijheidstelling) hun woord van eer te verpanden, evenmin als eene oorlogvoerende mogendheid gedwongen kan worden, om gevangenen op hun woord van eer te ontslaan (art. 36). Krijgsgevangenen echter, die, na hun woord van eer verpand te hebben, later weder met de wapenen in de hand worden gevangen genomen, verbeuren de regten van krijgsgevangene, en worden voor den militairen regter gebragt (art. 37). Onder de niet strijdenden (*non-combattans*), die niet krijgsgevangen kunnen worden gemaakt, is begrepen het personeel der militaire hospitalen, en dat der veld-ambulances, mits geen deel aan de krijgsoperatiën nemende (art. 38). De bepalingen van de conventie van Génève worden gehandhaafd, maar de onzijdigheid van hospitalen en ambulancen houdt op, zoodra zij tot een den oorlog bevorderend doel worden gebezigd. Hunne bewaking door piketten of schildwachten doet hen hun onzijdig karakter niet verliezen; bij bemagtiging van de plaats, waar zij zich bevinden, worden die piketten of schildwachten alleen als krijgsgevangenen beschouwd (artt. 39 en 40).

Personen, die het regt van onzijdigheid bezitten en gedwongen worden, om tot zelfverwering van de wapenen gebruik te maken, verliezen daardoor hun onzijdigheidsregt niet (art. 41). Niet-strijdenden, aan wie het onzijdigheidsregt is toegekend, moeten een door hun Gouvernement afgeleverd distinctief teeken dragen en bovendien in het bezit van een identiteits-certificaat zijn (art. 44). Burgers van een door den vijand bezet land, die tegen dezen gewapend opstaan, kunnen wel aan de justitie worden overgeleverd, maar niet als krijgsgevangenen worden aangemerkt (art. 46). De vijand kan van de bevolking van het door hem geoccupeerde land geldelijke oorlogschattingen heffen, hetzij ter voorziening in volstrekt onvermijdelijke behoeften, hetzij bij wijze van straf of boete, maar zoomin in het eene als in het andere geval kan zulks plaats hebben zonder een door den opperbevelhebber genomen

besluit, terwijl voorts tegen uitputting der bevolking moet worden gewaakt.

Van de gelden, in het eerstbedoelde geval geheven wordende, kan teruggave worden gevraagd (art. 54). Maatregelen van wedervergelding zijn alleen dan geoorloofd, indien het ontwijfelbaar gebleken is, dat de wetten en gebruiken van den oorlog door den vijand geschonden zijn, en dat hij zich van middelen bediend heeft, die door het volkenregt worden gewraakt. Doch ook dan zelfs moeten de voorschriften van de wet der menschelijkheid zooveel mogelijk in het oog gehouden worden (art. 69). De keuze en de mate der represailles moeten in billijke evenredigheid staan tot de door den vijand op het volkenregt gepleegde inbreuk. Onmatig strenge maatregelen zijn met dat regt in strijd (art. 70). Represailles kunnen in geen geval worden genomen, dan met toestemming van den opperbevelhebber, die tevens de mate en den duur daarvan moet vaststellen.

De Duitsche Bondsraad heeft in een zijner jongste zittingen beraadslaagd over de vraag der regtbanken van schepenen, en deswege het volgende besluit genomen. Er waren twee hoofdrigtingen vertegenwoordigd: de eene, vooral door Saksen, met eenige andere Staten, voorgestaan, had ten doel om schepenen ook in de middelbare regtbanken, de »Landgerechten«, zitting te geven; het gevolg hiervan zou zijn, dat in strafregtelijke zaken, voor lagere en middelbare regtbanken gebragt, door schepenen uitspraak zou worden gedaan, bij de hoogere regtbanken door de jury. De voorstanders der andere rigting, hoofdzakelijk vertegenwoordigd door Hamburg, wenschten, dat bij de middelbare regtbanken schepenen zouden worden opgenomen (waar ze in het regeringsontwerp niet worden benoemd), terwijl men de schepenen niet benoemd wenschte te zien, waar het regerings-ontwerp ze wenscht op te nemen.

De Bondsraad heeft de voorstellen van Saksen *c. s.* en Hamburg *c. s.* verworpen en zich vereenigd met de regerings-voordragt, zoodat de regtbanken voor strafzaken op de volgende wijze zullen worden zamengesteld: een ambtenaar met twee schepenen, als laagste Regtbank, d. i. »Ambtsgerecht«; dan komt de »strafkamer«, uitsluitend zamengesteld uit regtsgeleerde regters, en vervolgens het Geregtshof, met de jury.

In zijne laatste zitting, den 17 Junij gehouden, heeft de Bondsraad besloten de wets-ontwerpen op de regterlijke organisatie en die betreffende het wetboek van burgerlijke regtsvordering en van strafvordering in de aanstaande najaarszitting van den Rijksdag in te dienen, tevens met een voorstel tot benoeming van eene vaste buitengewone commissie uit den Rijksdag, ten einde die ontwerpen voor de zitting van 1875 te onderzoeken.

THEMIS,

REGTSKUNDIG TIJDSCHRIFT.

DERDE VERZAMELING.

Vijfde Jaargang.

XXXVe Deel, — DERDE STUK.

STELLIG REGT (NEDERLANDSCH).

KOOPHANDELSREGT. — *De aansprakelijkheid van den voerman krachtens art.* 91 *W. v. K.*, door Mr. W. J. KARSTEN, lid van de Arrondissements-Regtbank te Brielle.

Vervolg en Slot. (1)

In het eerste gedeelte van dit opstel heb ik aangetoond, dat onze wetgever, door den voerman bij art. 91 W. v. K. — buiten het geval van een gebrek van het goed en van schuld of nalatigheid van den afzender of expediteur — alleen bij overmacht van alle verantwoordelijkheid te ontheffen, diens verantwoordelijkheid heeft willen uitbreiden tot buiten die voor culpa. Deze wetenschap — schreef ik verder — verplichtte ons tot een nauwgezet onderzoek naar de mogelijkheid eener onderscheiding tusschen de begrippen van toeval en overmacht, althans naar de mogelijkheid eener verklaring van laatstgenoemde uitdrukking, waardoor aan de bedoeling van den wetgever werd voldaan en die bedoeling in het leven kon treden.

(1) Zie *Themis*, September 1873, bl. 386 vlgg. Door toevallige omstandigheden heeft de bewerking van dit vervolg en slot eenige vertraging ondergaan.

Het is dit onderzoek, waartoe ik thans wensch over te gaan.

Vooraf ga een enkel woord over de beteekenis, welke volgens het gemeene recht aan het begrip van toeval moet worden gehecht.

Als opheffingsgrond nl. van de aansprakelijkheid voor het niet-nakomen eener verbintenis, heeft dit begrip minder een positieven dan wel een negatieven zin. Bepaald toch door dat van culpa, geeft het niets anders te kennen, dan dat de oorzaak van de niet-vervulling der verbintenis niet is gelegen in de schuld van hem, die zich verbonden heeft; dus niet in zijne nalatigheid om als een goed huisvader alles in het werk te stellen, hetwelk de vervulling had kunnen verzekeren. Het wijst in geenen deele op een of ander bepaald verschijnsel, dat zonder toedoen van den schuldenaar de vervulling heeft verijdeld, maar duidt slechts in het algemeen den toestand aan, dat deze daaraan geen schuld heeft. (2) Hieruit volgt, dat de taak van hem, die zich op toeval beroept, in het bewijs zijner niet-schuld bestaat; d. i. m. a. w. niet juist in de aanwijzing van eenig bepaald verschijnsel, als toevallige oorzaak der niet-nakoming, maar in het leveren van feiten, die den rechter van het ontbreken der schuld de overtuiging kunnen schenken, bijv. in het bloot leggen van de maatregelen, welke ter bevordering van de vervulling of ter voorkoming van hare verijdeling genomen zijn. (3) Wel moge in vele, ik wil aannemen in de meeste gevallen, de

---

(2) Zie Mommsen, Unmögl. der Leist. (Beitr. zum Oblig.-recht I) bl. 241 vlgg. Windscheid, Lehrb. des Pandektenr., § 264 nº. 2 (II, 1 bl. 47): «Bei der nachfolgenden Unmöglichkeit kommt es nicht darauf an, ob sie eine objective oder eine subjective ist, sondern darauf ob den Schuldner in Betreff derselben eine Schuld trifft, oder nicht. Trifft ihn eine Schuld nicht, so ist er frei, u. s. w.» Bij de laatste zinsnede teekent hij in een noot aan: «Man pflegt diesen Satz auch wohl so auszudrücken: der Schuldner haftet nicht für Zufall (vgl. l. 23 D. de R. I. 50. 17); aber damit ist nichts Neues gesagt, sondern eben nur das Negative, dass der Schuldner nicht haftet, wenn ihn in Betreff der Unmöglichkeit keine Schuld trifft.»

(3) Windscheid, t. a. p. § 265 nº. 6, bl. 51.

aanwijzing eener bepaalde oorzaak voor de vestiging van 's rechters overtuiging noodzakelijk zijn; toch blijft het wenschelijk aan de bovenomschreven negatieve beteekenis van toeval vast te houden; vooral met het oog hierop, dat, gelijk later blijken zal, volgens veler gevoelen, het onderscheid tusschen toeval en overmacht zich louter oplost in het verschil tusschen de medegedeelde negatieve en eene meer positieve opvatting van eerstgenoemd begrip.

Dat overigens de hier aangenomen beteekenis in onze wet gegrond is, behoeft, na hetgeen reeds door anderen hierover is geschreven, (4) geen uitvoerig betoog. Voldoende zij het er op te wijzen, dat met de woorden *overmacht* en *toeval*, voorkomende in art. 1281 B. W., moeilijk iets anders kan zijn bedoeld dan in het onmiddellijk daaraan voorafgaande artikel is te kennen gegeven met de *vreemde*, *den schuldenaar niet toerekenbare oorzaak*. Wat nu onder deze laatste uitdrukking te verstaan zij, kan ons alleen art. 1271 B. W.

---

(4) Zie Mr. Opzoomer ad art. 1276 B. W. (2e uitg.); P. R. Feith, Over de leer der Culpa, Amsterdam 1859, bl. 155 vlgg. · J. v. Heukelom, Bijdr. tot de leer van het periculum enz. Leiden 1861, bl. 48 vlgg., vooral bl. 55. Volgens laatstgenoemden schrijver kan de regel dat de vreemde oorzaak, om den schuldenaar te bevrijden, niet alleen de niet-vervulling, maar een *onmogelijkheid* van vervulling moet hebben te voorschijn geroepen, niet uit art. 1280, maar alleen in verband hiermede uit art. 1281 worden afgeleid. (T. a. p. bl. 52.) Ik ben het echter hierin met den geachten schrijver niet eens en meen daarentegen, dat art. 1280, ook op zich zelf beschouwd, dien regel bevat. Heeft immers de beweerde vreemde oorzaak wel de niet-vervulling, maar niet de *onmogelijkheid* van vervulling ten gevolge gehad, dan is zij inderdaad ook niet, wat art. 1280 eischt, eene *vreemde ontoerekenbare* oorzaak van de niet-vervulling zelve en ligt daarentegen die oorzaak geheel of ten deele in onwil of nalatigheid van den schuldenaar. Dit is dan ook het geval in het door den schrijver aangehaalde voorbeeld. De niet-levering der steenkolen toch, waarvan aldaar gewag wordt gemaakt, is niet hieraan te wijten, dat zij buiten schuld van den debiteur zijn te niet gegaan, maar aan diens onwil of nalatigheid, om zich in de plaats van de vergane kolen andere aan te schaffen. Van een *vreemde*, den schuldenaar *niet toerekenbare* oorzaak der niet-vervulling kan hier derhalve geen sprake zijn. Afwijkend van het in den tekst verdedigde gevoelen is de zienswijze van Mr. Pijnappel, die onder toeval een bepaald, als schade-oorzaak aangewezen verschijnsel schijnt te verstaan. Zie zijn praeadvies in de Handel. der Nederl. Juristen-Vereen. Jaarg. 1874 bl. 186.

leeren; het eenige artikel, dat, van toepassing niet alleen op verbintenissen om iets te geven maar evenzeer op die om iets te doen, in beginsel vaststelt, waartoe men ter verzekering van de vervulling eener aangegane verbintenis gehouden is, en dus daarmede tevens, wanneer hare niet-vervulling den schuldenaar niet kan worden toegerekend. Legt derhalve gemeld artikel laatstgenoemde de verplichting op, om tot gezegd einde de zorgvuldigheid van een goed huisvader te betrachten, dan moet ook, indien hij zich van dezen plicht gekweten heeft, maar de vervulling der verbintenis toch verijdeld is geworden, de oorzaak hiervan als een vreemde, hem niet toerekenbare, dus als in toeval of overmacht gelegen, worden aangemerkt.

De eerste vraag, die ons thans wacht, is deze: of onze wet, naast dit ruime, algemeen geldige begrip van toeval, ook voor enkele deelen van het recht in het bijzonder een enger begrip kent, en of dan dat begrip ook strekken kan ter verklaring van het woord *overmacht* in art. 91 W. v. K. Met de beantwoording dezer vraag geloof ik kort te kunnen zijn. Treft men nl. al artikelen aan, waarin van toeval in een meer beperkten zin, bijv. in dien van een bepaald aangewezen verschijnsel melding wordt gemaakt — men denke o. a. aan de voorziene en onvoorziene, de gewone en buitengewone toevallen van art. 1631 vlgg. B. W. (5) of aan de reeks van toevallen, opgenomen in de artt. 290 en 637 W. v. K. —

(5) De redactie van art. 1632 al. 2 laat, wanneer men haar in verband brengt met die van art. 1631, wel wat te wenschen over. Inderdaad toch komt de inhoud dier alinea hierop neer, dat het beding van art. 1631, waarbij de huurder aansprakelijk wordt gesteld voor *on*voorziene toevallen, zich tot buitengewone toevallen uitstrekt, indien hij behalve onvoorziene ook *voor*ziene toevallen op zich heeft genomen. Het fransche art. 1772, overeenkomende met ons art. 1631, sprak eenvoudig van *cas fortuits*. In art. 1773 werden dezen verdeeld in *c. f. ordinaires* en *extraordinaires* of *prévus* en *imprévus*. Had de huurder »tous les cas fortuits prévus ou imprévus« op zich genomen, dan was hij ook aansprakelijk voor »des cas fortuits extraordinaires«. Onze wetgever vertaalde ondoordacht zoowel het enkele *cas fortuit* van art. 1772 als het *cas fortuits imprévus* van art. 1773 door *onvoorziene toevallen*. Over den zin van *prévus* en *imprévus* zie men MARCADÉ ad art. 1773.

de voorbeelden, die men er in de plaats van een begrips-bepaling vindt, staan met de onderwerpen, tot wier regeling de aangehaalde artikelen bijdragen (huur van landerijen en verzekering) in een te nauw verband, om tot verduidelijking van het in art. 91 bedoelde begrip te kunnen dienen. Evenmin kunnen de artt. 536 en 538 W. v. K. ons van eenig nut zijn (6). Wel mag men uit de laatstgenoemde bepaling afleiden, dat met het aldaar vermelde *toeval* en met het *loutere toeval* van art. 536 (beide als oorzaak van overzeiling, aanzeiling enz. vermeld) iets anders bedoeld is dan het bloote gemis van schuld aan de overzeiling; maar wat men er wel mede bedoeld heeft, — welke kenmerken de oorzaak der overzeiling moet vertoonen, om voor toeval of louter toeval te kunnen worden gehouden, nopens dit alles zoekt men in de aangehaalde bepalingen te vergeefs naar een aanwijzing.

Onze wet verleent ons alzoo in de opsporing der beteekenis van overmacht hare hulp niet. De weg, die mij dientengevolge thans daartoe aangewezen schijnt, is deze: te onderzoeken, of zich ook in abstracto een begrip laat vormen, dat, aan de gestelde eischen beantwoordende, dus enger dan het boven omschreven ruime, negatieve begrip van toeval, tevens voor de werkelijkheid past.

Met Bluntschli (7) ben ik van meening, dat men, om

(6) Deze artikelen luiden als volgt: art. 536: »Indien dit overzeilen, aanzeilen, aanvaren of aandrijven door een louter toeval veroorzaakt is, dragen elk schip en lading deszelfs eigene schade; behoudens hetgeen bij art. 540 bepaald is.« En art. 538: »Indien noch de schuld, noch het toeval kan worden bewezen, en alzoo de oorzaak van het overzeilen, aanzeilen, aanvaren of aandrijven twijfelachtig is, zal de schade, aan de schepen of goederen toegebragt, zamengevoegd en door ieder in evenredigheid der respectieve waarde van de onderscheidene schepen en ladingen, gedragen worden. — Het bedrag enz.«

(7) Privatr. Gesetzb. f. d. Kant. Zürich, mit Erläut., III, bl. 537 (ad § 1646): »Die römische Theorie der Ersatzpflicht je nach *dolus*, *culpa* oder *casus* sei zwar im Allgemeinen auch in unserer Gesetzgebung als richtig anerkannt, und gegen die Logik derselben, sobald man den *subjektiven* Standpunkt als entscheidend betrachte, nichts einzuwenden. Aber das

hiertoe te kunnen geraken, niet op het subjectieve standpunt kan blijven, maar zich moet plaatsen op het objectieve. Men moet m. a. w. vragen, of het niet mogelijk is, de bevrijding van den schuldenaar afhankelijk te stellen, niet van hetgeen deze ter voorkoming van alle voor de vervulling der verbintenis schadelijke invloeden heeft gedaan, dus niet van de mate der door hem betoonde zorgvuldigheid, maar van het verschijnsel of van de gebeurtenis, die de niet-vervulling heeft veroorzaakt, met dien verstande natuurlijk, dat hij voor zijn schuld minstens steeds verantwoordelijk blijft. De beantwoording dezer vraag zal dan afhangen van den aard der vereischten, waaraan een gebeurtenis, om zoodanige bevrijdende kracht te kunnen oefenen, moet voldoen.

Nu kan men naar mijne meening in abstracto slechts tweeërlei eisch stellen: òf vorderen, dat de gebeurtenis *buiten toedoen* (*culpa*) van den schuldenaar zoowel is ontstaan als de niet-vervulling der verbintenis heeft veroorzaakt; òf, dat zij, ten opzichte van haar ontstaan en hare schadelijke werking, *volstrekt* van zijn wil onafhankelijk was.

Tot staving van de juistheid dezer bewering zal zich later de gelegenheid voordoen. Bepalen wij ons voor het oogenblik bij het begrip, hetwelk de verschijnselen omvat, die aan den eersten eisch beantwoorden.

Inderdaad zijn er niet weinigen, die het begrip van overmacht in dien zin opvatten, dat het bepaaldelijk aangewezen verschijnselen omvat, en overigens slechts vorderen, dat die verschijnselen in hun ontstaan en werking niet zijn te wijten geweest aan de schuld van den verbondene. Duidelijk laat zich in dien geest uit GERBER. Het *höhere Gewalt* van art. 395 van het Duitsche Handelswetboek omschrijvende als „ein durch menschliche Kraft und Vorsicht nicht abwendbares Ereigniss", teekent hij daarbij aan: „Der Fuhrmann

---

Bedürfniss des Handelsverkehrs habe dahin geführt, in einzelnen Geschäften, wie bei der Spedition, jenen subjektiven Standpunkt zu verlassen und, wie das deutsche Recht es früher allgemein gethan, die Frage der Ersatzpflicht von *objektivem* Standpunkt aus strenger zu beurtheilen".

ist daher nicht schon frei, wenn er die Diligenz eines ordentlichen Fuhrmanns beweist, so dass sich der Beschädigte etwa bei dem non-liquet des beschädigenden Ereignisses beruhigen müsste, vielmehr soll der Fuhrmann die thatsächliche Ursache des Schadens bestimmt angeben, und sodann der richterlichen Beurtheilung darlegen, dass sie vis major oder ein anderes der erwähnten befreienden Momente [natürliche Beschaffenheit des Guts oder äusserlich nicht erkennbare Mängel der Verpackung] enthalte. Kann er diess nicht, so haftet er, gleichviel, was er sonst zu seinen Gunsten zu beweisen vermöchte. In dieser Wirkung der Analogie des Receptum, *dass der Frachtführer das bestimmte beschädigende Ereigniss angeben muss* (8), liegt der entscheidende praktische Grund dafür, seine Haftung in dieser Weise festzusetzen, indem anderenfalls, bei dem Mangel einer Controle des Frachtführers während des Transports, der Frachtinteressent nur selten in der Lage sein würde, seinen Anspruch geltend machen zu können". (9)

In gelijken geest moet men m. i. de definitie van force majeure opvatten, waarmede CAMBACÉRÈS in den Franschen Staatsraad die leden beantwoordde, welke in art. 98 C. Co. het genoemde begrip in dier voege omschreven wenschten te zien, dat daaronder vielen "les accidents qu'on n'a pu éviter par la surveillance ou les connaissances de son métier". Volgens die definitie moet men er nl. onder verstaan "les accidents que la vigilance et l'industrie des hommes n'ont pu ni prévenir ni empêcher". (10) Geven reeds de aangehaalde woorden *les accidents* zelve genoegzaam te kennen, dat men tot het omschreven begrip slechts bepaaldelijk aangewezen verschijnselen heeft willen brengen; zoowel uit hetgeen bij de behandeling van art. 98 is voorgevallen, als uit den zin, waarin de definitie, voor zoover mij bekend is, door het meerendeel der Fransche schrijvers, die zich bij haar aansluiten, wordt

(8) Het is GERBER die cursiveert.

(9) System des D. Privatr., § 183, bl. 484, n. 3 (ed. 1870).

(10) DALLOZ, vo. Commissionnaire no. 65; LOCRÉ, Esprit du C. de Co. ad art. 98, I, bl. 300.

opgevat, mag men afleiden, dat men aan de bedoelde verschijnselen geen anderen eisch heeft willen stellen dan dezen, dat zij *zonder toedoen* (*culpa*) van den schuldenaar zijn ontstaan en de schade (de niet-vervulling der verbintenis) hebben veroorzaakt. Zoo werd, wat mijn eerste bewering betreft, naar aanleiding van het voorstel, om uit het artikel, gelijk het oorspronkelijk luidde — t. w. „il est garant des avaries, *naufrages* ou pertes de marchandises" etc. — het woord *naufrages* weg te laten, o. a. opgemerkt, „que la rédaction devait être expliquée par le principe général, que la garantie n'est établie *que pour le cas où le dommage vient* de la faute *du commissionnaire*". (11) En wat mijn meening betreft nopens de beteekenis, door de Fransche schrijvers aan de definitie gegeven, kan ik o. a. wijzen op LOCRÉ, die het systeem van den wetgever aldus weergeeft: „Les marchandises transportées ne peuvent périr que par la faute du voiturier ou par cas fortuit. Elles peuvent se détériorer par les mêmes causes .... Le système de la loi est, de *faire retomber sur le voiturier le dommage qui arrive par sa faute*, quelle qu'elle soit, lourde ou légère, et de *l'affranchir de toute garantie pour le dommage qu'il ne dépendrait pas de lui d'empêcher.*" (12)

Waarin verschilt nu, volgens deze bepaling van het begrip

(11) LOCRÉ, t. a. p. I, bl. 299.

(12) T. a. p. ad art. 103 C. Co., I, bl. 307. Cf. II bl. 70 (ad art. 230 C. Co.). Zie verder P. PONT, Petits contrats, I, no. 539 vlgg. (ad art. 1954 C. N.). In no. 540 schrijft hij: „Il ne faut pas exiger l'impossible des hôteliers; s'il était établi qu'ils n'ont pas été moins précautionnés *que le père de famille le plus diligent*, serait-il juste de les rendre responsables de faits d'adresse ou d'audace que ne peut déjouer la vigilance même la plus attentive?" Dat hij hiermede niet bedoelt culpa levissima, maar culpa levis, zij 't ook streng opgevat, blijkt uit no. 535, waar hij zegt: „POTHIER conclut de ces considérations, ... que l'hôtelier doit apporter à la garde des effets du voyageur non pas seulement de la bonne foi, comme dans le cas des dépôts ordinaires, mais un soin exact, et dès lors *qu'il est tenu* même *de la faute légère. Les rédacteurs du Code ont certainement entendu consacrer cette doctrine;* l'art. 1953 et surtout l'art. 1954 vont nous en donner la preuve irrécusable". Vgl. nog DALLOZ, t. a. p. no. 65 en no. 338, en vo. Force majeure no. 3 en no. 8; BOULAY-PATY, Cours de droit mar. I, bl. 143 (ed. Bruxelles 1838); MARCADÉ, ad art. 1733 C. N. (VI, bl. 464 vlgg.).

van overmacht, de aansprakelijkheid van den voerman van die voor schuld? Alleen hierin, dat bij deze op den schuldenaar slechts het bewijs rust van het gemis van schuld aan de teweeggebrachte schade, bij gene daarentegen dat van een bepaalde schade-oorzaak, ten aanzien van wier aanwezigheid en werking hem geen schuld treft. Een instaan voor toeval ligt dus in de laatste alleen in zoover opgesloten, dat de voerman, indien hij wel zijn volkomen onschuld, maar geen bepaalde oorzaak der schade kan aantoonen, toch tot vergoeding gehouden blijft. Voor zijn onderhoorigen, en a fortiori voor andere derden, staat hij verder, volgens dit begrip, even weinig onvoorwaardelijk in, als ware hij slechts voor culpa aansprakelijk. Hunne handelingen of verzuimen toch zijn — indien hem noch in het voorkomen daarvan of van hun schadelijken invloed, noch in eligendo culpa kan worden geweten — zonder twijfel schade-oorzaken, met betrekking tot wier aanwezigheid en werking hem geen schuld ten laste komt.

Vragen wij thans, om tot een oordeel over deze theorie in staat te geraken, wat er voor en tegen haar pleit. De vroeger aangehaalde woorden van GERBER kunnen ons op dit punt inlichten; zij doen ons althans zien, wat deze schrijver ten haren voordeele bijbrengt; en buiten zijn argument geloof ik niet, dat er op eenig ander kan worden gewezen. (13) De grond dan, waarop GERBER zijn theorie aanbeveelt, — een grond, dien hij beslissend noemt — komt hierop

---

(13) MARCADÉ, die met ZACHARIAE de artt. 1733 en 1734 C. N. in dien zin verklaart, dat den huurder daarbij niet, gelijk het meerendeel der Fransche schrijvers leert, het negatieve bewijs wordt opgelegd van niet schuldig te zijn aan den brand, maar het positieve, dat de brand door een der bij die artt. opgenoemde oorzaken is ontstaan, steunt zijn gevoelen, behalve op de redactie der artikelen, ook hierop, dat zij, moest de andere verklaring worden aangenomen, ten eenemale overbodig zouden zijn. De wetgever — beweert hij verder — is van meening geweest, dat de verplichting om ter zijner bevrijding de oorzaak van den brand op te geven, den huurder tot grooter waakzaamheid zou aansporen. Tegen dezen laatsten grond pleit, gelijk men zelf zal opmerken, het tegen GERBER aangevoerde. Met den eersten grond, die aan de redactie en het bestaan zelf der aangehaalde artikelen ontleend is, hebben wij ons hier niet bezig te houden.

neer: dat het den voerman, die schuld heeft, door maar over de oorzaak der schade het stilzwijgen te bewaren, gemakkelijker moet vallen zijn onschuld aan te toonen, indien hem slechts het negatieve bewijs is opgelegd, — en wel, omdat hij gedurende het vervoer aan alle contrôle ontsnapt — dan indien hij een bepaalde schade-oorzaak heeft op te geven.

Bedrieg ik me niet, dan ligt aan dit argument een min juiste opvatting ten grondslag van den aard van het bewijs, hetwelk bij de aansprakelijkheid voor culpa op den schuldenaar rust. Het is nl. volkomen waar, dat voor dit bewijs de aanwijzing eener schade-oorzaak *rechtens* niet gevorderd wordt. Verklaart nl. de rechter, dat hij zich door de aangevoerde feiten van de onschuld des debiteurs overtuigd houdt, dan mag hij niet, op grond alleen dat er van geen bepaalde schade-oorzaak gebleken is, het geleverde bewijs als onvoldoende verwerpen. Maar hieruit volgt allerminst, dat ook in facto die onbekendheid met de schade-oorzaak voor hem geen reden zou mogen zijn, om aan de onschuld te twijfelen en dus schuld aan te nemen. Reeds vroeger deed ik opmerken, dat het zoogenaamde negatieve bewijs gelegen is in het bijbrengen van feiten, die den rechter van het ontbreken der schuld de overtuiging kunnen schenken. Indien nu echter juist de omstandigheid, dat van de schade-oorzaak niets blijkt, zijn argwaan opwekt en zijn geloof aan de onschuld, welke feiten ook ten bewijze daarvan mogen zijn aangevoerd, in den weg staat, hoe zal men dan zijn bevoegdheid kunnen betwisten tot de uitspraak, dat hem het aangeboden bewijs niet geleverd voorkomt?

Hiermede vervalt het argument van Gerber. Is toch de rechter niet verplicht, met een — ik zou haast zeggen louter formeel — bewijs, dat er een zekere mate van diligentia is betoond, genoegen te nemen; is hij niet verplicht in het non-liquet van de schade-oorzaak te berusten; volgt hij, waar hij, niettegenstaande dit non-liquet, het gemis van schuld aanneemt, slechts zijn overtuiging en niet een of ander voorschrift, dat hem tot zoodanig een beslissing

dwingt: dan zie ik niet in, waarom men voor den voerman, dien men — dit vergete men niet — inderdaad slechts een verantwoordelijkheid voor culpa oplegt, de aanwijzing eener bepaalde schade-oorzaak verplichtend zou stellen. Zou toch niet alleen zelfs dan de beslissing, of hij aan de opgegeven oorzaak schuld heeft, van 's rechters overtuiging afhankelijk blijven, de aanwijzing zelve der oorzaak zal bovendien, gelijk reeds werd opgemerkt, ook bij het bewijs der niet-schuld, voor de vestiging dier overtuiging in den regel een vereischte zijn; (14) wijl juist des schuldenaars

---

(14) Dit is de reden, waarom het moeielijk is, rechterlijke beslissingen aan te halen, die op de vraag, of zij de gewone culpa-theorie dan wel het in den tekst bestreden begrip van overmacht huldigen, een stellig antwoord geven. Zoo kan bijv. voor het vonnis van Rotterdam, dd. 18 Febr. 1874, *W. v. h. R.* No. 3694, zoowel de eerste als de laatste theorie als grondslag worden aangenomen. Daarentegen is m. i. het vonnis van Dordrecht, dd. 30 Maart 1868, *W. v. h. R.* No. 3038, en vooral dat van Rotterdam, dd. 30 April 1862 t. a. p. No. 2378, en het arrest van Z.-Holland, dd. 25 Jan. 1869 t. a. p. No. 3751, waarbij 't vonnis van Dordt werd bevestigd, op de laatstbedoelde theorie gegrond. Gingen zij toch van het beginsel uit, dat de voerman slechts het gemis van schuld behoefde te bewijzen, de motiveering zou, dunkt me, anders zijn. Zoo wordt o. a. bij het vonnis van Dordrecht overwogen »dat hij (de ged.) als zoodanig (t. w. als overmacht) wil aangemerkt hebben het in judicio erkende feit, dat er brand aan boord is ontstaan, waardoor de schade is te weeg gebracht, zonder dat daarvan de oorzaak bekend zoude zijn; dat brand evenzeer een gevolg kan zijn van overmacht als van schuld of nalatigheid, waarvoor de schipper verantwoordelijk is; dat er in casu, *bij onbekendheid van de oorzaak van den brand, geen aannemelijke grond aanwezig is,* om de oorzaak van die ramp toe te schrijven aan overmacht.« — Het Rotterdamsche vonnis bevat de volgende overwegingen: »O, dat.... uit den inhoud (der overgelegde stukken enz.) niet volgt wat ged. daaruit omtrent het bestaan van overmacht willen afleiden; — O., immers, dat daaruit niet blijkt, *welke de oorzaak van het ongeval* (zijnde het zinken van het schip, waarmede de vergane balen mosterdzaad waren vervoerd geworden) in casu is geweest, maar alleen volgt, dat die oorzaak zich vooralsnog evenmin uit het aan dat ongeval voorafgegane, als uit hetgeen nader bevonden is verklaren laat; — O., dat, indien daardoor al bewezen ware, dat het ongeval niet voorzien is geworden, daaruit nog niet volgen zou, dat dit niet voorzien had kunnen worden, en bepaaldelijk, dat de onbekende oorzaak daarom overmacht zou geweest zijn; — O., toch, dat het bestaan van overmacht als schade-oorzaak volstrekt geen noodwendig gevolg is van de omstandig-

stilzwijgendheid op dit punt den rechter verdacht voorkomen en hem bij het wegen der argumenten, die ten betooge der onschuld zijn aangevoerd, des te scherper zal doen toezien. Voor eerstgenoemde zal daarom mededeeling der schade-oorzaak, zoo zij niet in het duister ligt, altijd geraden zijn. Daarentegen, mocht de rechter — hoe zelden dit zich ook moge voordoen — niettegenstaande van de oorzaak niets was gebleken, tot de overtuiging komen, dat de schade niet aan den schuldenaar kon worden geweten, zou het dan niet onbillijk zijn, dezen toch tot vergoeding te verplichten, alleen omdat hij tot de opgave der schade-oorzaak buiten staat was?

Uit het bovenstaande heeft men kunnen opmaken, dat het begrip van overmacht, zooals het ons tot nog toe werd voorgesteld, in zijn toepassing niet of althans zeer weinig verschilt van dat der aansprakelijkheid voor culpa. Wellicht zal deze omstandigheid tot de vraag aanleiding geven: waarom het dan zoo bestreden? Hierover derhalve nog een enkel woord. Het begrip lijdt nl. aan een tegenstrijdigheid, tengevolge waarvan het niet alleen, uit een theoretisch

---

heid, dat van geen bepaalde oorzaak blijken mocht, en dat, *waar die oorzaak nog in het duister ligt, zij in werkelijkheid even goed geen overmacht als wel kan geweest zijn.*« — Eindelijk leest men in het arrest van Z.-Holland: »O., dat aan de zijde der app.... tegen de vordering... is aangevoerd, dat door brand gedurende de reis het schip en de lading grootendeels zijn vernield; dat die brand is ontstaan geheel onvoorzien en zonder eenige bekende aanleiding of oorzaak; dat dadelijk na de ontdekking alle middelen, om dien te blusschen en de lading te behouden, zijn aangewend, doch dit onmogelijk is geweest; en dat uit dien hoofde het verlies en de schade aan de goederen geleden moeten beschouwd worden als het gevolg van overmacht; — O. echter dat, terwijl het ontstaan van brand kan zijn het gevolg van schuld of onvoorzichtigheid, de omstandigheid, dat de oorzaak is onbekend gebleven, niet kan leiden tot het besluit, dat dezelve aan overmacht toe te schrijven is geweest, veelmin geacht kan worden daarvan het bewijs op te leveren; en dat, *vermits het hier aankomt op de oorzaak van den brand zelven*, niet op die van zijn meer of min schadelijke gevolgen, *de onmogelijkheid, welke na het uitbreken daarvan zou hebben bestaan om de goederen te redden, op de beschouwing der zaak zonder invloed is;* — O., enz. — Bevestigt enz.«

oogpunt beschouwd, te veroordeelen is, maar bovendien, in toepassing gebracht, gevaarlijk wordt. Gedreven door de zucht, om den voerman voor meer dan culpa verantwoordelijk te stellen, is men uitgegaan van de objectieve beschouwing, dat het criterium der toerekenbaarheid in het verschijnsel, hetwelk de schade heeft veroorzaakt, kan gelegen zijn. Voor de vraag daarentegen, aan welke vereischten zoodanig verschijnsel, om ter bevrijding te kunnen strekken, moet voldoen, is men teruggekeerd tot de subjectieve beschouwing, die gemeld criterium in de schuld van den aansprakelijken persoon zoekt. Het gevolg hiervan is, dat men op den grondslag dezer beide tegenstrijdige beschouwingen een begrip heeft verkregen, dat, zoo zuiver mogelijk toegepast, tot een resultaat voert, nagenoeg overeenkomende met datgene, hetwelk men juist vermijden wilde. Welk gevaar ligt derhalve meer voor de hand, dan dit, dat men, ter bereiking van een resultaat, hetwelk met de bedoeling, waarmee het begrip gevormd werd, meer strookt, zich onwillekeurig laat verleiden tot een min zuivere toepassing, waarbij, ten koste van de subjectieve beschouwing, alleen de objectieve op den voorgrond treedt?

Uit den aard der zaak is het moeilijk voor de gegrondheid dezer vrees stellige bewijzen bij te brengen. Ik moet mij derhalve vergenoegen met op een paar verschijnselen de aandacht te vestigen, die althans m. i. aantoonen, dat zij niet ten eenemaal hersenschimmig is. Zoo zagen we bijv., dat Locré het systeem van den Franschen wetgever aldus opvat, dat de voerman slechts voor schuld en niet voor toeval instaat. Dit systeem nu is, volgens onzen schrijver, in dier voege uitgewerkt, dat niet de mate van zorgvuldigheid, wier gemis den voerman verantwoordelijk maakt, maar de gevallen, waarin zijn verantwoordelijkheid ophoudt (t. w. force majeure en vice propre de la chose), bepaaldelijk zijn opgenoemd. (15)

---

(15) »On pouvait établir ce système — zoo luidt het vervolg op zijn hierboven in den tekst ad not. 12 aangehaalde woorden — de deux manières, ou en définissant les soins dont l'omission rendrait le voiturier responsable, ou en fixant les cas où la garantie cesserait, et l'y soumettant au-delà indéfiniment.»

Let nu evenwel op de wijze, waarop L. de door den wetgever gevolgde methode verdedigt. „Het was gemakkelijker — zegt hij — het luttel aantal gevallen vast te stellen, waarin de voerman buiten schuld is, dan al de voorzorgsmaatregelen op te sommen (*que d'énumérer tous les soins*), welke hij zou moeten nemen; bovendien zou elk hierin begaan verzuim in het nadeel zijn geweest van den eigenaar der zaak." (16) Afgescheiden van de zonderlinge voorstelling, alsof er, ter formuleering van de aansprakelijkheid voor schuld, buiten de gevolgde methode geen andere zou bestaan dan eene, gelegen in een opsomming van voorzorgsmaatregelen, vraag ik, of niet in de aangehaalde woorden de gedachte opgesloten ligt, dat de wetgever, door de bedoelde methode te kiezen, het onderzoek naar de genomen maatregelen, dus dat naar schuld, heeft willen afsnijden, en derhalve onder force majeure slechts zoodanige gevallen heeft begrepen, die reeds zonder dat onderzoek en op zich zelve beschouwd moeten worden aangenomen buiten 's voermans toedoen te zijn ontstaan en schade te hebben berokkend?

Een gelijk verschijnsel kan men bij Dalloz waarnemen. Ook hij verstaat onder force majeure „un fait que n'a pu empêcher la vigilance du bon père de famille" (17), waarvan het bewijs „peut, à l'absence de faits constitutifs de la faute du voiturier, résulter des circonstances de la cause." (18) In overeenstemming hiermede acht hij dan ook een arrest van het Hof van Parijs, dd. 24 Febr. 1820, waarvan de laatste overweging luidt: „Que la cause de l'incendie..... est inconnue; mais que ne procédant pas du fait du voiturier, elle ne peut être regardée que comme le résultat de la force majeure." (18) Toch maakt hij een weinig verder van een

(16) „Cette dernière méthode — zoo laat hij op het in de vorige noot medegedeelde volgen — a été préférée: il était plus facile de fixer le petit nombre de cas où le voiturier n'est pas en faute, que d'énumérer tous les soins dont il doit être tenu; et ici toute omission eût été préjudiciable au propriétaire de la chose."

(17) Vo. Force majeure No. 8 en No. 10.

(18) Vo. Commissionn. No. 373.

volkomen gelijke beslissing melding op een wijze, als ware zij met de door hem gehuldigde theorie in strijd (19); en hecht hij zijn goedkeuring aan een uitspraak, waarbij het beroep op overmacht alleen uit dien hoofde werd verworpen, dat de oorzaak van den brand (d. i. dus niet eens de onmiddellijke oorzaak der schade, maar de daaraan voorafgaande) onbekend was gebleven. (20) Toch beaamt hij een arrest van het reeds genoemde Parijsche Hof, dd. 29 April 1820, hetwelk zonder eenig ander motief te bevatten dan dat „la cause de l'incendie, indiquée etc..... ne constitue pas le cas de force majeure prévu par la loi," een vonnis vernietigde van de Handelsrechtbank terzelfder stede, waarbij, juist overeenkomstig de leer van DALLOZ, op zeer uitvoerig ontwikkelde gronden was beslist, dat de voerman aan de bewezen oorzaak der schade, t. w. den brand, geen schuld had en dus die oorzaak als een geval van overmacht moest worden beschouwd. (21)

Tusschen de theorie, welke door de genoemde schrijvers wordt gehuldigd, en de wijze, waarop zij haar toepassen, bestaat dus ontegenzeggelijk strijd. Vraagt men waaraan dien strijd te wijten, dan dunkt mij slechts het antwoord mogelijk, dat ik zooeven gaf: aan den hierboven aangewezen tweeslachtigen aard der theorie zelve.

Ons gevoelen over het besproken begrip komt daarom in één trek weergegeven, hierop neer: dat het wegens zijn tweeledigen grondslag in beginsel te veroordeelen, uit een praktisch oogpunt zoowel onnoodig als gevaarlijk is.

Onderzoeken we thans, of het andere begrip van overmacht,

---

(19) T. a. p. No. 381.

(20) T. a. p. No. 375. Zie ook de in noot 14 vermelde beslissingen van Dordrecht, Rotterdam en Z. Holland, bij welke alle evenmin met de aanwijzing der onmiddellijke schade-oorzaak (brand, het zinken van 't schip) genoegen genomen, maar bovendien die der daaraan voorafgaande oorzaak wordt geëischt.

(21) T. a. p. No. 380 esp. 4; alwaar ook een memorie is opgenomen van PARDESSUS, waarin deze het door de rechtbank omhelsde systeem bestrijdt.

hetwelk wij als mogelijk stelden, gunstiger oordeel verdient. Het omvat, volgens onze bepaling, slechts die schade teweeggebracht hebbende verschijnselen, welke in hun ontstaan en werking van des schuldenaars wil *volstrekt* onafhankelijk blijken te zijn geweest. Oppervlakkig schijnt er tusschen deze bepaling en die, welke gewoonlijk van het absolute begrip van overmacht gegeven wordt, verschil te bestaan; niet alleen hierin, dat in den regel gevorderd wordt dat de verschijnselen *uitwendig*, *van buiten aangekomen* moeten zijn, maar ook in dit opzicht, dat door de meesten het criterium schijnt te worden gezocht, niet in de onweerstaanbare werking der verschijnselen in concreto, zoodat elk verschijnsel, daaraan voldoende, onder het begrip valt, maar in hun *aard*. Zoo mag men volgens BLUNTSCHLI slechts dan „höhere Gewalt" aannemen, „wenn ein *übermächtiges* Ereigniss *von Aussen her* einwirke und *gewaltsam* den Schaden verursache, nicht aber wenn innerhalb des Speditionsverhältnisses, z. B. durch Erkrankung eines Fuhrmannes oder der Pferde, oder durch Zerbrechen eiserner Ketten u. dgl. oder im Zusammenhange mit ungenügender Verwahrung ein Schaden eintrete. *Jene Ereignisse seien auch gewöhnlich notorisch oder sonst leicht zu beglaubigen.*" (22) KOCH acht schade door vis major veroorzaakt, „wenn der Schaden durch *offenbare* (unwiderstehliche) *Gewalt* verursacht wurde (wie durch Raub, gewaltsamen Einbruch, Aufruhr) oder durch *unabwendbare Naturzufälle* (wie durch Feuersbrunst, Ueberschwemmung, Sturm, Unwetter, etc.), wogegen, wenn durch einen der Leute des Recipienten oder durch einen Mitreisenden der Schaden verursacht worden ist, der Recipient unbedingt haftet". (23) Eindelijk begrijpt ten onzent Mr. KIST onder overmacht „elke door uitwendige macht voortgebrachte onweerstaanbare kracht", en voegt daaraan de opmerking toe: „de macht moet dus een onweerstaanbare zijn en van buiten aankomen." (24)

---

(22) T. a. p. bl. 537.

(23) Deutschl. Eisenb. IIe Abth. bl. 24.

(24) Beg. van Handelsr. enz. III bl. 128. Vgl. ook nog MOMMSEN, t. a. p. bl. 253.

Wat nu evenwel den eisch betreft, dat het verschijnsel uitwendig of van buiten aangekomen moet zijn: bedoelt men hiermede, dat het niet mag bestaan in een handeling of gebrekkigen toestand hetzij van den schuldenaar, hetzij van zijn onderhoorigen, hetzij van de middelen of werktuigen, waarvan hij zich voor de vervulling zijner verbintenis heeft bediend, dan ligt die eisch ook in onze bepaling, waar zij een volstrekte onweerstaanbaarheid vordert zoowel van het verschijnsel zelf als van zijn werking, gelijk later blijken zal, opgesloten.

Wat daarentegen de meening aangaat, die het criterium van overmacht in den aard van het verschijnsel zoekt: zij moge, wel is waar, van de eenmaal gekozen, vroeger vermelde objectieve beschouwing het noodwendig gevolg zijn, dit neemt niet weg, dat zij uit een praktisch oogpunt stellig te verwerpen is. Immers dan alleen zou men daartoe het recht wellicht missen, indien er verschijnselen waren, van 's menschen doen en laten, zoowel in hun ontstaan als hun schadelijke werking, *altijd en overal*, *dus onder welke omstandigheden ook*, volstrekt onafhankelijk; (25) wijl slechts in dat geval, na het bewijs van zoodanig een verschijnsel als schade-oorzaak, het onderzoek naar de schuld van den verbondene — welks vermijding, volgens BLUNTSCHLI, het doel en voordeel der objectieve beschouwing is, (26) —

---

(25) Zie GOLDSCHMIDT, Das receptum nautarum. Zeitsch. f. d. ges. Handelsr. III bl. 86 vlgg.

(26) T. a. p.: «Die wahre praktische Schwierigkeit sei bei Anwendung des römischen Rechts zu ermitteln, ob Fahrlässigkeit (culpa) oder Zufall (casus) vorliege. Alle diese Zweifel und Streitigkeiten werden aber im Interesse des Handels abgeschnitten, wenn die Regel feststehe, der Speditor werde nur durch den Nachweis höherer Gewalt frei. Die schwierige und zeitraubende Untersuchung, ob der Speditor im einzelnen Falle sorgfältig gehandelt habe oder nicht, werde vermieden und die viel einfachere Frage gestellt, die in der Regel leicht zu beantworten sei: Liegt höhere Gewalt vor oder nicht?« Vgl. zijn D. Privatr. II § 116 bl. 20 (ed. 1853). «Diese Unterscheidung innerhalb des Zufalls hat in der That ein praktisches Interesse. In den Fällen des gewöhnlichen Zufalls nämlich ist es meistens sehr schwer zu einem sicheren Urtheile zu gelangen, ob durch Sorgfalt der Schaden hätte abgewendet werden können oder nicht; in den Fällen der höheren Gewalt dagegen (Naturereignisse, Feindesgewalt) ist es klar, dass der

van zelf zou komen te vervallen. Maar zulke verschijnselen vindt men nu eenmaal niet. Wel zijn er, als bijv. de zoogenaamde natuurverschijnselen, wier *ontstaan* door den mensch bevorderd noch verhinderd — maar geene, wier *schadelijke werking* door hem nooit kan worden belet. Hoe menigmaal toch zal hem niet reeds hierin alleen schuld treffen, dat hij het voorwerp der verbintenis in een toestand heeft geplaatst of gelaten, waarin het die werking niet ontgaan kon. Mogen er dus al verschijnselen voorkomen, waarvan hij slechts zal behoeven aan te toonen, *dat* zij hebben plaats gehad, en niet dat dit *buiten zijn schuld* is geschied, het bewijs, dat hij ook aan hun schadelijke werking op het voorwerp der verbintenis niets heeft kunnen doen, zal nooit geheel te vermijden zijn. (27)

Bluntschli blijft dan ook zelf aan zijn standpunt niet getrouw, maar brengt integendeel tot het begrip van overmacht ook zoodanige verschijnselen, waarvan eerst in concreto kan blijken, dat zij daartoe behooren. Zoo is de reden, waarom in § 1646 van het Züricher Wetboek onder de aldaar vermelde voorbeelden van genoemd begrip, t. w. bliksem, lawine, vijandelijk geweld en brand, geen gewag is gemaakt van roof, volgens zijn getuigenis deze: dat die gebeurtenis „nur zuweilen als unvermeidliche höhere Gewalt zu betrachten ist, in manchen andern Fällen aber durch Sorgfalt vermieden werden kann.“ (28) Hier moet derhalve aan de beantwoording der vraag, of een gebeurtenis als een geval van overmacht kan worden beschouwd, het „lastige en tijdroovende onderzoek“, hoe de schuldenaar zich in concreto heeft gedragen,

---

Einzelne ihr nicht widerstehen kann. Jene Unterscheidung schneidet daher in objectiver sicherer Weise die Streit-und Beweisfrage ab, und eignet sich eben darum so vorzüglich für das Handelsrecht, indem der Handelsverkehr vor langwierigen Beweisführungen eine gerechte Scheu hat.“ Cf. ibid. § 130 bl. 71.

(27) Vgl. Mommsen, t. a. p., bl. 233 en 235 vlgg.

(28) T. a. p. bl. 538. Evenzoo zegt Mr. Kist: „Diefstal is *niet altijd* overmacht, ofschoon de kracht van buiten komt, want er *moet nog blijken*, dat die kracht onweerstaanbaar was.“ Ook „brand is *niet altijd* overmacht, want die *kan* door schuld of nalatigheid zijn ontstaan.“ T. a. p., bl. 128.

voorafgaan. Maar dan zie ik geen reden, waarom niet ieder ander verschijnsel, van welks overmacht, zoowel wat zijn ontstaan als zijn werking betreft, in concreto blijkt — ook al behoort het niet tot de zoodanige, die *uit hun aard* onafhankelijk van 's menschen wil in 't leven treden — evenzeer onder bedoeld begrip zou vallen.

Inderdaad, geloof ik dus, komt de opvatting van BLUNTSCHLI en zijn medestanders met de bepaling, die wij van het begrip gaven, overeen.

Misschien zal men de opmerking maken, dat het juist geleverde betoog van deze bepaling reeds de veroordeeling inhoudt. Het strekte immers ten bewijze, dat een consequente toepassing der objectieve beschouwing tot de onmogelijkheden behoort. Daarmee — zal men zeggen — is over die beschouwing zelve, en bijgevolg over onze bepaling, waaraan ook zij oorspronkelijk ten grondslag ligt, het vonnis geveld. De juistheid dezer redeneering wil ik niet tegenspreken. Ik wil tevens erkennen, dat het gemelde bepaling, even als de vroeger door ons bestredene, — door haar terugkeer tot een meer subjectief standpunt, waar zij de eischen stelt, waaraan het verschijnsel dat de schade heeft veroorzaakt, om voor overmacht te kunnen gelden, moet voldoen — aan logischen samenhang ontbreekt, en dat er alzoo theoretisch veel op aan te merken valt. Maar toch — wijl men, naar mij voorkomt, èn bij schrijvers èn in de jurisprudentie een met bedoelde bepaling overeenstemmende opvatting aantreft — acht ik het niet ondienstig, bij de vraag, welke waarde haar uit een praktisch oogpunt moet worden toegekend, nog een oogenblik te verwijlen.

Zij brengt dan — zeide ik — tot ons begrip alle verschijnselen, waarvan in concreto blijkt, dat zij in hun ontstaan en werking van des schuldenaars wil *volstrekt* onafhankelijk zijn geweest. In welken zin moet men die volstrekte onafhankelijkheid opvatten? In dezen, dat de schuldenaar tot het ontstaan en de werking van het verschijnsel, hetwelk hij als overmachtige schade-oorzaak aanvoert, op geenerlei wijs mag hebben meegewerkt: middellijk noch onmiddellijk, bewust noch onbewust, zelfs niet door te doen

of na te laten hetgeen in zijn plaats ieder ander, de voorzichtigste en verstandigste niet uitgezonderd, eveneens zou hebben gemeend in het belang der verbintenis te moeten doen of te moeten nalaten. (29). Is er nu echter wel één schade-oorzaak denkbaar, — ik zeg niet tot wier wording, maar — tot wier werking een schuldenaar kan worden geacht, in dezen zin, volstrekt niet te hebben bijgedragen? Of verschaft hem integendeel niet reeds de noodzakelijkheid, waarin hij verkeert, om het voorwerp der verbintenis in zijn macht, althans onder zijn beheer te hebben, — de noodzakelijkheid om er zich mee te bemoeien, een invloed op de lotgevallen van het voorwerp zelf, die blijvend is; zoodat, wat er ook mee gebeure, hij er in ieder geval een der mede-oorzaken van moet worden genoemd? Een ontkennend antwoord schijnt me op deze vraag niet mogelijk, en ik ben daarom van meening, dat een in bedoelden zin opgevat begrip van

---

(29) Hierin ligt derhalve de eisch, dat het verschijnsel van buiten moet zijn aangekomen, in den ruimst mogelijken zin opgesloten. Overigens zijn zij, die dien eisch stellen, het over zijn beteekenis niet eens. Zoo is bijv., volgens Bluntschli, ziekte van den voerman of van de paarden (over hun dood zwijgt hij) *geen* van buiten aangekomen verschijnsel; volgens Mr. Kist daarentegen zijn ziekte en dood des vervoerders, *mits niet door zijn schuld veroorzaakt*, dit *wel*. Ik weet niet, of laatstgenoemde geleerde ook die schade-oorzaken, welke b. v. in een gebrekkigen toestand van de door den voerman gebezigde werktuigen (als van zijn wagen enz.) bestaan, indien die toestand niet aan zijn schuld te wijten is, evenzeer daartoe rekent. Zoo ja, waartoe dient dan de geheele eisch, en met welk recht zal men dan den voerman in andere opzichten voor meer dan schuld aansprakelijk stellen? Zoo neen, waarom oefent dan het gemis van schuld juist bij die oorzaken alleen invloed uit, die (als ziekte en dood) in den persoon zelf des schuldenaars, dus minder dan eenige andere buiten hem gelegen zijn? Inderdaad is er, geloof ik, quoad jus constituendum, veel voor te zeggen, den voerman onvoorwaardelijk te doen instaan voor enkele schade-oorzaken, welke in den regel niet tot de zoogenaamde van buiten aangekomene worden gebracht, als bijv. voor die, welke bestaan in handelingen van zijn onderhoorigen of in een gebrekkigen toestand van de door hem gebruikte middelen; maar dan is het m. i. zaak, die gevallen zoo nauwkeurig mogelijk te omschrijven, in dier voege bijv. als dit thans hier geschiedt; en niet ze negatief aan te duiden, door hem alle schade-oorzaken toe te rekenen, welke buiten het vage en voor verschillende verklaring vatbare begrip der van buiten aangekomene vallen.

overmacht voor de werkelijkheid alle waarde mist en dat men den voerman even goed een volkomen onbegrensde verantwoordelijkheid kan opleggen, als hem alleen in die gevallen daarvan ontheffen, welke tot een zoodanig begrip zouden behooren: wijl zij zich, ik durf wel haast zeggen, nooit zullen voordoen. (30)

---

(30) Zoo besliste de Regtb. te 's Hage, bij vonnis van 7 April 1870 (*W. v. h. R.* nº. 3206), dat een in een met katoen geladen spoorwagen ontstane brand, waarvan de oorzaak, gelijk zij uitdrukkelijk erkent, *niet* »was te wijten aan gebrek van voorzorg of onvoorzichtigheid hetzij der ged. [spoorweg-maatschappij] of van haar dienstpersoneel, hetzij van derden, waarvoor de ged. evenzeer aansprakelijk is«, toch niet als een geval van overmacht kon worden beschouwd, wijl uit de omstandigheid, dat sommige niet gebezigde (ofschoon gebruikelijke) maatregelen het gevaar van brand niet geheel wegnemen, »niet volgt, dat er *geen andere* voorzorgen tegen brand kunnen genomen worden.« Zal ooit, zou men mogen vragen, het bewijs, dat *alle mogelijke* voorzorgsmaatregelen, *met uitzondering van geen enkele*, zijn aangewend, te leveren zijn? — De Regtb. te Amsterdam achtte, bij vonnis van 14 Febr. 1872 (*Weekbl.* no. 3520), alleen die schade door overmacht veroorzaakt, »welke ontstaat zonder dat *eenige handeling* des schuldenaars daartoe aanleiding heeft gegeven«; zij was dan ook van oordeel, dat werping [in vele gevallen niet alleen een geoorloofde, maar zelfs een plichtmatige daad] reeds uit dien hoofde alleen, dat zij »uit den aard der zaak *een bepaalde handeling* des schippers veronderstelt«, niet tot gemeld begrip kan behooren. — Bij haar vonnis van 21 Nov. 1872 (*Weekbl.* nº. 3555) nam zij aan, dat het bewijs, dat door de ged. »alle menschelijke voorzorg« is aangewend, *in casu* niet voldoende is, »omdat het geen bewijs van schuld maar van overmacht geldt, en onschuld en overmacht niet zijn synoniem, daar het zeer mogelijk is, dat, niettegenstaande *alle voorzorgen* der ged., door een *ongelukkig toeval* toch een verzuim bij de constructie of het nazien van den bodem hebbe plaats gehad, dat oorzaak was van het sinister.« — Koch vermeldt in zijn meermalen aangehaald werk een uitspraak van het Ober-Appellationsgericht te Lübeck over de vraag, of de beschadiging van eenige pijpen wijn ten gevolge van een daarop gevallen baal goed, terwijl ze zich in de schuit bevonden, waarmede zij door den schuitenvoerder eener spoorweg-maatschappij bij den afzender, ten einde per spoor verder te worden vervoerd, waren afgehaald, al of niet aan overmacht is te wijten. De baal viel op de pijpen, toen de schuit bij het pakhuis van een ander lag, om ook aldaar zoowel de bedoelde baal als andere goederen in te nemen; overigens was het vallen van de baal niet aan den schuitenvoerder te wijten. Het genoemde rechterlijke collegie nu besliste, dat hier geen geval van overmacht voorhanden was. »Darauf — zoo motiveerde het o. a. zijn uitspraak — darauf, *ob der Ewerführer es* [het vallen van de baal] *hätte abwenden können, kommt nichts an*, es genügt, *dass*

En toch is er tusschen deze opvatting, die het gemis van *alle* medewerking, in den meest volstrekten zin eischt, en die, welke, gelijk het eerst behandelde en bestreden begrip, slechts vordert, dat er geen *culpose* medewerking heeft bestaan, voor een derde geen plaats. Tenzij men de begraven theorie der drie graden van schuld weer in het leven zou willen roepen en de culpa levissima als uiterste grens der verantwoordelijkheid aannemen. (31) Is men echter hiertoe niet geneigd, — en voor eene verrijzenis dier theorie bestaat, geloof ik, weinig kans — waar zal men dan, vraag ik, de grens, waarbuiten de medewerking ophouden zou toerekenbaar te zijn, wèl stellen? Op deze vraag schijnt mij het antwoord niet te geven.

---

der Unfall in einem Kausalzusammenhange steht mit den von der Güterexpedition wegen Abholens der verschiedenen angemeldeten Güter getroffenen Einrichtungen und Anordnungen, — um ihn für einen für sie nicht absolut unabwendbaren zu erklären. Denn es ist völlig klar, dass der Unfall *nur dadurch* eingetreten ist, *dass der Ewerführer von Speicher zu Speicher fuhr, um die verschiedenen Güter einzunehmen.*« Zie Deutschl. Eisenb. t. a. p. Anlageh. bl. 246. Eindelijk wil ik nog wijzen op een in appèl bevestigd vonnis van een Kreisgericht, vermeld bij Busch, Archiv f. Th. u. Pr. d. Allg. D. HR. XI (1869), bl. 41, waarbij het breken van een ladder, zonder de schuld van den expediteur, wel voor een eenvoudig toeval, maar niet voor vis major werd gehouden, wijl het »abwenbar« was, »z. B. durch den Gebrauch *einer stärkeren oder metallenen* Leiter. Vis major ist ein unabwendbarer Zufall«.

Uit de medegedeelde beslissingen blijkt, dunkt me, dat een begrip van overmacht als aan die beslissingen ten grondslag ligt, veilig gemist kan worden, daar zich gevallen, die tot zoodanig begrip zouden te brengen zijn, zelden of nooit zullen voordoen.

(31) Zie bijv. Vinnius, Comment. ad § 5. Inst. de loc. cond. 3. 24, waar hij, aan de verantwoordelijkheid der nautae enz. herinnerende, deze aldus omschrijft: »Igitur ex sententia jurisconsulti is qui recepit praestat medium aliquid inter culpam et casum fortuitum, quod non praestat conductor: atqui hoc medium nihil aliud esse, fateri omnes debent, quam culpam levissimam«. Ook v. Hall schreef in zijne dissert. de magistro navis, Amst. 1822, I. bl. 68, naar aanleiding van art. 221 C. C°.: »Equidem, cum haec reputem, dubitare amplius non possum, quin legislator memorans les fautes même légères majorem diligentiam, quam quae diligentis patrisfamilias solet esse, exigere voluerit, adeoque eundem culpae gradum intellexerit, quam Romani dixerunt culpam levissimam, s. ejus curae omissionem, quam diligentissimus paterfamilias in suis rebus adhibet«.

De pogingen derhalve, om aan het woord *overmacht* een begrip te verbinden, hetwelk, enger dan dat van gewoon toeval, niet louter in abstracto bestaat, maar ook concrete verschijnselen omvat: die pogingen, zeg ik, moeten als mislukt worden beschouwd.

Wat staat ons thans te doen? Moeten we tot de erkentenis komen, dat de voerman ten onzent voor niet meer dan culpa aansprakelijk kan worden geacht? of resten er nog vragen, wier beantwoording aan zoodanig besluit dient vooraf te gaan? Het laatste is, dunkt me, het geval. In het eerste gedeelte van dit opstel wees ik er immers reeds op, dat de exceptie van overmacht niet alleen aan ons recht eigen is, maar aan alle, die den invloed van het Romeinsche hebben ondergaan, en dat zij, te recht of ten onrechte, aan dit laatste is ontleend. Met het oog nu hierop komt mij het onderzoek, of zij ook een historische beteekenis heeft, of er bijv. steeds enkele bepaalde gevallen onder begrepen zijn geworden, die, met uitsluiting van alle andere, alleen tot 's voermans bevrijding konden worden aangevoerd, noodzakelijk voor.

Wenden wij ons derhalve met dat doel allereerst tot het Romeinsche recht.

De betrekking tusschen schippers, herbergiers en stalhouders aan de eene-, en die met hen in die hoedanigheid handelden aan de andere zijde, werd aldaar in de eerste plaats beheerscht door de overeenkomst, welke zij hadden aangegaan. Die overeenkomst, ofschoon wel in den regel locatio conductio operis, kon evenzeer depositum, mandaat, innominaat-contract enz. zijn. Met betrekking evenwel tot het verlies of de beschadiging der aan genoemde personen toevertrouwde goederen, onderging de contractueele regeling een wijziging ten gevolge van een praetorisch edict, (32) waarbij te dien aanzien aan de enkele overneming van de goederen door of

(32) L. 1 pr. D. naut. caup. stab. 4, 9: «Ait Praetor: Nautae, caupones, stabularii, quod cujusque salvum fore receperint, nisi restituent, in eos judicium dabo.»

namens hen een verantwoordelijkheid werd vastgeknoopt, zwaarder dan die voortvloeide uit de gesloten overeenkomst, van welken aard deze overigens zijn mocht; een verantwoordelijkheid, die aanving met het oogenblik, waarop zij zelve of anderen, die zij daartoe hadden aangesteld, de goederen hadden overgenomen, onverschillig, of zij ze hierop al dan niet in het schip, de herberg of den stal hadden geborgen; en waaraan zij zich bovendien niet konden onttrekken dan door hun wil daartoe vóór het aangaan van het contract duidelijk kenbaar te maken aan de mede-contractanten. (33)

Het verschil nu tusschen deze wettelijke verantwoordelijkheid van het edict en die, waartoe men krachtens de gesloten overeenkomst gehouden kon zijn, wordt door ULPIANUS in algemeene trekken aldus weergegeven: (34) »Ex hoc edicto — zegt hij — in factum actio proficiscitur. Sed an sit necessaria? videndum, quia agi civili actione ex hac causa poterit. Siquidem enim merces intervenerit, ex locato et conducto, et si tota navis locata sit, qui conduxit ex conducto etiam de rebus, quae desunt, agere potest; si vero res perferendas nauta conduxit, ex locato convenietur; sed si gratis res susceptae sint, ait POMPONIUS, depositi agi potuisse. Miratur igitur, cur honoraria actio sit inducta, quum sint civiles? Nisi forte, inquit, ideo, ut innotesceret Praetor curam agere reprimendae improbitatis hoc genus hominum, et quia in locato et conducto culpa, in deposito dolus duntaxat praestatur; *at hoc edicto omnimodo qui recepit tenetur, etiamsi sine culpa ejus res periit, vel damnum datum est, nisi si quid damno fatali contigerit.* Inde LABEO scribit: si quid naufragio aut per vim piratarum perierit, aut damnum datum sit, non esse iniquum, exceptionem ei

(33) Ofschoon deze bevoegdheid tot opheffing der uit het edict voortvloeiende *civielrechtelijke* verantwoordelijkheid in de rechtsbronnen niet uitdrukkelijk wordt erkend, mag zij toch per analogiam hieruit worden afgeleid, dat zij ter vrijwaring tegen de bij hetzelfde edict gegeven strafacties in duplum was toegelaten. L. 7 pr. t. e.: »Item *si praedixerit*, ut unusquisque vectorum res suas servet, neque damnum se praestaturum, et *consenserint vectores praedictioni*, non convenietur.« Zie GOLDSCHMIDT t. a. p., bl. 333 vlgg.

(34) L. 3 § 1 D. t. e.

dari. Idem erit dicendum, et si in stabulo aut in caupona *vis major* contigerit."

In deze woorden vindt het streven der rechtsgeleerden naar een onderscheiding tusschen de begrippen van *casus* en *vis major* zijn verklaring. Eensdeels toch geven zij te kennen, dat de schipper, (35) verantwoordelijk is voor verlies en beschadiging, *buiten zijn schuld*, *sine culpa ejus*, dus oogenschijnlijk *door ieder toeval* veroorzaakt; anderdeels daarentegen, dat hij daarvoor niet instaat, indien het verlies of de beschadiging aan *vis major* te wijten is. Het ijdele van dit streven is reeds gebleken. Daarenboven heeft GOLDSCHMIDT in zijn verhandeling over het receptum nautarum aangetoond, dat bedoelde onderscheiding ook aan het Romeinsche recht ten eenemaal vreemd was, (36) en dat de jurist, die de medegedeelde woorden schreef, allerminst een tweeërlei begrip van toeval voor oogen had. Hoe dan deze verantwoordelijkheid voor niet-schuld of toeval eenerzijds en deze opheffing der verantwoordelijkheid ingeval van vis major andererzijds met elkander te rijmen? GOLDSCHMIDT heeft van dit raadsel, gelijk hij het noemt, een oplossing beproefd; en de oplossing, waartoe hij gekomen is, heeft de algemeene goedkeuring weggedragen. Daarom zij 't me vergund, aan de hier volgende korte ontwikkeling van des schippers verantwoordelijkheid krachtens het edict zijn verklaring ten grondslag te leggen.

In den digestentitel dan, die over het receptum handelt, wordt de schipper uitdrukkelijk verantwoordelijk gesteld voor het verlies en de beschadiging der hem toevertrouwde goederen, niet alleen indien de oorzaak daarvan aan zijn eigen schuld, maar ook, indien zij aan die zijner onderhoorigen en zelfs aan die der passagiers te wijten is, l. 1 § ult., l. 2 en 3 pr. t. c. — Verder wordt daar van hem gemeld, dat hij

---

(35) Ter vermijding van noodelooze herhalingen zal ik voortaan alleen van den schipper spreken.

(36) Zoo haalt hij t. a. p. bl. 89 vlgg. tal van digestenplaatsen aan, waarin de uitdrukkingen *damnum fatale* en *vis major* in denzelfden zin als *casus*, en in loutere tegenstelling met *culpa* voorkomen.

de verplichting tot custodia op zich neemt. „Et puto — zegt ULPIANUS in l. 1 § 8 t. c. — omnium eum *recipere custodiam*, quae in navem illatae sunt.“ (37) Onder dit laatste heeft men te verstaan, dat hij wordt geacht zich *uitdrukkelijk* tot custodia te hebben verbonden. Een dergelijke uitdrukkelijke belofte nu — en dus ook de rechtsfictie dat zij werkelijk afgelegd was — bracht, waar reeds zonder haar een louter wettelijke verplichting tot custodia bestond, een verzwaring daarvan mee. Gaat men derhalve van het gewoonlijk voorkomende geval uit, dat de overeenkomst tusschen schipper en afzender die van locatio conductio operis was, dan had — wijl reeds in deze overeenkomst zelve een verplichting tot custodia (diligentia diligentis in custodiendo) lag opgesloten — de bedoelde fictie ten gevolge, dat die verplichting strenger werd opgevat; in dier voege, dat ook buitengewone voorzorgsmaatregelen, waartoe in den regel een diligens conductor operis niet was gehouden, wel werden geëischt van den schipper. (38) Zoo behoefde men, bijv. wanneer de beschadiging of het verlies aan derden of aan gewelddadigen diefstal (39) was te wijten, bij een louter wettelijke verplichting tot custodia, in den regel slechts het bestaan dier schade-oorzaken aan te toonen, en rustte het bewijs, dat zij te voorkomen waren geweest, gewoonlijk op de wederpartij. Had men zich daarentegen, evenals de schipper, nog bovendien uitdrukkelijk tot custodia verbonden, dan behoorde men ook tegen dergelijke, meestal toevallige schade-oorzaken op zijn hoede te zijn en moest men derhalve het bewijs, dat men dit geweest was, dus m.a.w. dat men, ook om die oorzaken te voorkomen, voorzorgsmaatregelen had genomen, zelf leveren. (40)

---

(37) Cf. l. 5 pr. t. c.: „Custodiae nomine tenentur;“ en l. un. furti adv. naut. caup. stab., 47. 5: „recipiendo periculum custodiae subiit.“

(38) Natuurlijk bleef de vraag, tot hoever die verplichting zich in concreto uitstrekte, aan het oordeel van den rechter overgelaten. Zie GOLDSCHMIDT, t. a. p. bl. 115.

(39) Voor gewonen diefstal stond degeen, die wettelijk custodia presteerde, zoo hij niet bewees, dat de diefstal onvermijdelijk was geweest, gewoonlijk in.

(40) Zie GOLDSCHMIDT, t. a. p., bl. 106 vlgg. Hij grondt zijn meening op l. 35 § 4 D. de C. E. (18,1), l. 55, l. 60 § 6 en § 9 D. loc. (19,2),

Volgens de uitspraken der Romeinsche juristen komt dus de verantwoordelijkheid, den schipper bij het edict opgelegd, hierop neer: dat hij 1°. behalve voor eigen schuld, onvoorwaardelijk instaat voor die zijner onderhoorigen en voor die der passagiers; en 2°. dat, met betrekking tot schade-oorzaken, niet in de schuld der sub n°. 1 genoemde personen gelegen, zijn verplichting om daartegen te waken ook het aanwenden van bijzondere, van buitengewone maatregelen in zich sluit.

Brengt nu reeds deze gestrenge opvatting zijner gehoudenheid tot custodia in zoover een verantwoordelijkheid mee, welke die voor culpa overschrijdt, als uit dien hoofde den schipper menigmaal schade-oorzaken zullen worden toegerekend, welke, indien hij slechts diligentia in custodiendo behoefde te presteeren, tot het gebied van toeval zouden behooren: zonder eenigen twijfel is hij werkelijk voor toeval, werkelijk voor meer dan schuld aansprakelijk, waar hij instaat voor zijn onderhoorigen en voor de passagiers. Nu is het met het oog alleen hierop, dat Pomponius zegt: „at hoc edicto omnimodo qui recepit tenetur, etiamsi sine culpa ejus res periit." Geenszins wil hij daarmee te kennen geven, dat de schipper *in het algemeen* voor toeval instaat; maar slechts, dat zijn verantwoordelijkheid *in sommige opzichten*, en wel in de hierboven medegedeelde, die voor culpa overschrijdt. Ook de nadruk, waarmede in l. 1 § ult., l. 2 en l. 3 pr. t. c. van de aansprakelijkheid voor onderhoorigen en passagiers gewag wordt gemaakt, pleit voor deze uitlegging.

---

l. 1 en l. 4 C. de loc. (4, 65), l. 3 § 2 D. de off. praef. vig. (1, 15) en § 3 Inst. de emt. et vend. (3, 24). Vgl. l. 3 § 1 D. naut. caup. stab. Dat de uitdrukkelijke belofte tot custodia de daartoe reeds bestaande wettelijke verplichting verzwaarde: hierover zijn allen het eens; doch niet alzoo over de vraag, waarin die verzwaring bestond. Eenstemmig met G. denkt Windscheid t. a. p. § 384 not. 6. Zie ook Feith t. a. p., bl. 109 vlgg., en Dr. Baron, die Haftung für custodia, Archiv. f. d. civ. Praxis L II, N. F. Bd. II Hft. I (1869). Overigens is voor het doel, waarmede hier van het Rom. recht melding wordt gemaakt, de wetenschap, dat aldaar de gezegde verplichting des schippers strenger dan gewoonlijk werd opgevat, voldoende.

Vragen we derhalve, wat onder damnum fatale of vis major — de gevallen waarin de schipper van alle verantwoordelijkheid vrij is — te verstaan zij, dan luidt het antwoord, niet een ander, maar hetzelfde begrip als dat van casus of niet-schuld; alleen zijn aan het gebied van dat begrip door het positieve recht enkele bepaaldelijk aangewezen gevallen, t. w. de schade-oorzaken, gelegen in de schuld der onderhoorigen en der passagiers, onttrokken en den schipper steeds toerekenbaar verklaard; terwijl hem, ten opzichte van alle andere oorzaken, een buitengewone waakzaamheid, voor elk geval in concreto te bepalen, ten plicht is gesteld.

Behalve de actio de recepto, waarvan we den inhoud hier mededeelden, gaf het edict tegen den schipper ook twee strafacties, t. w. furti en damni injuria dati. Op het verschil tusschen dezen en de eerstgenoemde dient hier nog met een enkel woord te worden opmerkzaam gemaakt. De bedoelde acties strekten nl. in duplum en konden ingesteld worden wegens diefstal en beschadiging van alle *in het schip aanwezige* goederen, onverschillig of zij al dan niet den schipper of iemand van zijnentwege waren ter hand gesteld. In deze beide opzichten gaven zij dus meer dan de actio de recepto. Daarentegen stonden zij hierin bij haar ten achter, dat zij slechts golden: 1°. indien de ontvreemde of beschadigde goederen reeds in het schip zich hadden bevonden; zoodat, wanneer dit niet het geval was, ook al waren zij door den schipper aangenomen, van de acties geen gebruik kon worden gemaakt; en 2°. indien de schipper of een zijner onderhoorigen, *niet ook, indien een ander, bijv. een passagier*, aan den diefstal of de beschadiging schuld had. Het bewijs, dat de diefstal of de beschadiging in het schip had plaats gegrepen en dat de schipper of een met name aangewezen, tot de bemanning behoorend, persoon daaraan schuldig was, rustte op hem, die de acties instelde; terwijl ter toewijzing van de actio de recepto het bewijs voldoende was, dat de goederen door of namens den schipper in ontvang genomen en niet of in beschadigden toestand waren uitgeleverd geworden. Eindelijk lag de grond der laatstgemelde actie in de overneming der goederen door den schipper of

iemand van zijnentwege, die der beide strafacties daarentegen in een onrechtmatige daad. (41).

Mag men nu aannemen, dat met ons woord overmacht in art. 91 een op gelijke wijs beperkt gebied van toeval is bedoeld, als in het receptum nautarum aan vis major toekwam? Is m. a. w. deze exceptie van het Romeinsche recht, zooals zij daar werd opgevat, overgegaan in het onze? Alleen het historisch verband, dat met betrekking tot het behandelde punt tusschen de beide rechten bestaat, kan ons op de gestelde vraag het antwoord geven.

Werpt men daartoe een blik op het oud-Hollandsch recht, dan komt men tot de overtuiging, dat dit althans het Romeinsche niet tot voertuig heeft gestrekt. Wat toch het zeerecht betreft, overschreed, volgens de twee voornaamste bronnen, de Plakkaten van Karel V (1551) en Philips II (1563), die hierin met de oudere, de vonnissen van Damme in Vlaanderen en de Ordonnantie van de schippers en kooplieden te Amsterdam, overeenstemmen, des schippers verantwoordelijkheid voor de ingeladen goederen in het algemeen die voor schuld niet. Zoo was hij bijv. tot vergoeding verplicht, indien het verlies of de beschadiging was veroorzaakt doordien het schip niet gekalfaat en dicht gemaakt noch van het noodige, als touwen voor lading en lossing, voorzien, of doordien de stuwing niet behoorlijk geschied was. (42) Waren de goederen daarentegen „verminderd of verdorven" geworden door „uitloopen, smelten, verstrooien, verergeren of anderszins, *zonder schuld van den schipper of schiplieden*", dan droeg niet de schipper maar de eigenaar de schade. (43) Evenmin was hij aansprakelijk, indien — wat hij evenwel met twee of drie

---

41) Goldschmidt, t. a. p. bl. 67 vlgg. Zie l. 6 en l. 7 t. c., en l. un. furti adv. naut. (47, 5).

(42) Plakk. K. V a. 42, Ph. II van Schippers en Koopl. a. 6 en 7. Cf. Vonn. ten Damme a. 10 en 11 (= a. 22 en 23 van de Wisbuysche zeerechten), Ord. Amsterdam a. 11 (= a. 47 Wisb.). Zie ook Plakk. Ph. II van Schips-keuren a. 3.

(43) Plakk. K. V a. 44, Ph. II van Schippers en Koopl. a. 9.

zijner scheepslieden, door den eigenaar te kiezen, onder eede moest bevestigen — niettegenstaande behoorlijke kalfatering en voorziening van het schip en niettegenstaande goede stuwing der goederen, deze toch „nat geraakt of anderszins beschadigd" waren geworden door „tempeest of onvoorzienlijk fortuin". (44) Alleen stond hij in één opzicht voor meer dan schuld in. Hij was nl. in het algemeen tot vergoeding verplicht, indien de goederen „*binnen den schepe*" waren „beschadigd of verminderd" geworden „bij den schipper *of schiplieden*". (45) Hij was dus verantwoordelijk voor zijn onderhoorigen. Dat deze bepaling aan den digestentitel, die over het receptum nautarum handelt, ontleend is, acht ik niet twijfelachtig; èn, wijl men haar in de genoemde oudere bronnen van ons zeerecht, de vonnissen van Damme en de Amsterdamsche ordonnantie, niet aantreft; èn uithoofde van haar overeenstemming met een in gemelden titel voorkomend fragment. Ik bedoel l. 7 pr. t. c., waar ULPIANUS zegt: „Debet exercitor omnium *nautarum* suorum, sive liberi sunt sive servi, factum praestare.... Sed non alias praestat, *quam si in ipsa nave damnum datum sit;* ceterum si extra navem, licet a nautis, non praestabit." (46) Nu handelt evenwel deze wet, gelijk we reeds gezien hebben, niet over de eigenlijke verantwoordelijkheid ex recepto, maar over die, welke aan de strafacties furti en damni injuria dati ten grondslag lag; en het eigenaardige juist, waardoor die verantwoordelijkheid zich van de eerste onderscheidde, haar beperking nl. tot de onderhoorigen en tot de goederen in het schip, is in de bepalingen der Plakkaten bewaard gebleven. Men kan derhalve uit die bepalingen niet afleiden, dat het eigenlijke receptum, d. w. z. de verantwoordelijkheid des schippers voor onderhoorigen en passagiers en zijn gehoudenheid tot buitenge-

---

(44) Plakk. K. V a. 42, Ph. II l. c. a. 6.

(45) Plakk. K. V a. 43, Ph. II l. c. a. 8.

(46) Ook bij DE GROOT, die in zijne Inl. III, 20, een overzicht geeft van het voor „huur tusschen schippers, reeders" enz. heerschende zeerecht vindt men, waar hij den inhoud meedeelt van de in den tekst besproken bepaling, in margine de l. 7 D. naut. caup. aangehaald. Zie bl. 247 not. 10 (uitg. Groenew., Amsterdam 1706).

wone custodia, in ons oude zeerecht is overgegaan; maar wel daarentegen, dat zijn verplichting tot vergoeding destijds werd opgevat als een verbintenis uit een onrechtmatige daad.

De juistheid dezer meening komt te meer uit, wanneer men het oog vestigt op het toenmaals geldige gemeene recht. Ik bedoel hiermee het recht, waaraan onderworpen waren de schippers, die niet ter zee voeren, en de in het praetorisch edict met hen gelijk gestelde herbergiers en stalhouders. Zonder twijfel heerschte ten hunnen aanzien *jure*, als ik mij zoo uitdrukken mag, het Romeinsche recht, d. i. dus het receptum nautarum; en wel, gelijk v. d. Keessel reeds opmerkte, (47) niet zooals het toen misschien algemeen opgevat werd, maar zooals dit had behooren te geschieden; derhalve, is de hierboven weergegeven verklaring van Goldschmidt juist, in den zin dier verklaring. Toch is uit een geschiedkundig oogpunt de kennis eener oudtijds algemeen gehuldigde, zij 't ook verkeerde, uitlegging van eenig rechtsinstituut van meer belang dan die zijner ware beteekenis. Vragen we derhalve, welke voorstelling onze vroegere juristen zich van de verantwoordelijkheid der genoemde personen vormden. De *Inleiding* van de Groot en andere werken van dien aard, als het *Kort begrip van het R. H. Recht* van v. Leeuwen, de *Hedend. Rechtsgh.* van Huber enz. geven op deze vraag het antwoord. In al deze geschriften nu wordt, met aanhaling meestal van den digestentitel nautae, van de verantwoordelijkheid der schippers, herbergiers en stalhouders bijzondere melding gemaakt. Zoo zijn zij, volgens de Groot, „gehouden te vergoeden alle schade, die iemand lijf of goed hebbende *in* haar schip, huis of stal, door hare *schipgezellen*, *huisdienaars*, *stalknechts* zoude mogen lijden". (48) V. Leeuwen stelt ze verantwoordelijk voor de schade, „die aan lijf en goed, hetwelk *in* haar schip, herberg of stal is vertrouwd, bij

---

(47) Theses sel. n°. 23: „In regulis, quas constituimus supra, per jus Romanum sive leges Romanas non intelligimus vulgarem et communem de iis opinionem, sed veram et genuinam earundem sententiam."

(48) Inl. III, 38 n°. 10. De cursiveering in deze en de volgende aanhalingen is van mij.

(49) Kort Begrip IV, 4, c. 1 n°. 3.

hare *dienaars of anderen* is aangedaan." (49) HUBER laat ze "instaan voor het goed, dat hun te bewaren wordt gegeven, en zoo het gestolen wordt, moeten zij den prijs betalen aan den eigenaar, van wien zij het hebben ontvangen." (50) Dat er tusschen deze voorstellingen verschil is, valt niet te loochenen. Vindt men toch in die van DE GROOT en evenzeer in die van v. LEEUWEN, voor zoover deze nl. den schipper voor de *in* het schip aanwezige goederen aansprakelijk oordeelt, de verantwoordelijkheid terug, welke aan de actiones poenales ten grondslag lag; die van HUBER en ook die van v. LEEUWEN, voor zoover hij den schipper voor anderen dan zijn dienaars laat instaan, herinneren meer aan het eigenlijke receptum. Toch houden de beide laatsten niet minder dan de eerstgenoemde de verantwoordelijkheid, waarvan zij gewag maken, voor een uit een onrechtmatige daad ontstaande. Dit blijkt hieruit, dat zij haar evenals DE GROOT op geen andere plaats vermelden, dan in het hoofdstuk, handelende — om bij hun spreekwijze te blijven — "van misdaad door wetduiding", "van verbintenissen uit zake gelijk als misdaad", "van oneigenlijke misdaden"; en zij vermelden haar onmiddellijk na die, welke op hem rust, uit wiens huis, met schadelijk gevolg voor een derde, eenig voorwerp is gevallen of weggeworpen. HUBER zelfs maakt in het slot van het hoofdstuk, waarin hij van de schippers enz. spreekt, de opmerking, dat, "naar Keizers recht in eenige der voorgaande feiten de boete van dubbeld betaald werd", doch ten zijnen tijde was afgeschaft. (51) De dubbele vergoeding nu werd, gelijk we gezien hebben, alleen met de actiones poenales verkregen. Eindelijk wordt van vis major of overmacht door geen der genoemde schrijvers met een enkel woord gerept. M. i. moet men daarom tot het besluit komen, dat oudtijds ten onzent de verplichting des schippers om voor zijn onderhoorigen in te staan algemeen werd opgevat als een verbintenis uit een onrechtmatige daad, en

---

(50) Hedend. Rgh. II, B. III, c. 3, nº. 9.
(51) T. a. p., Nº. 12.

dat dienovereenkomstig het bewijs van de schuld der onderhoorigen rustte op dengeen, die hem deswege tot vergoeding aansprak; (52) al waren er misschien enkelen, die, de strafacties en de actio de recepto dooreenwarrende, hem ook voor andere derden verantwoordelijk achtten. Van de laatstgemelde actie echter, welke hem die ze instelde slechts tot het bewijs verplichtte, dat de goederen, die hij den schipper had toevertrouwd, verloren gegaan of beschadigd waren geworden, terwijl de schipper zich daartegen alleen kon verweren met de exceptie van vis major, in den hierboven meegedeelden zin: van deze actie kan men, dunkt me, niet zeggen, dat zij destijds feitelijk althans inderdaad gold.

Een ander resultaat levert de beschouwing op van het Fransche recht, de meer onmiddellijke en voornaamste bron tevens, ook met betrekking tot het hier behandelde onderwerp, van onze huidige wetgeving.

Reeds het Consulaat der zee, dat in de zuidelijke streken zoo van Europa als van Frankrijk heerschte, bevatte naast tal van bepalingen, waarbij de schipper slechts voor schuld aansprakelijk gesteld en zelfs het bewijs zijner schuld den afzender opgelegd werd, er andere, die hem voor het verlies der ingeladen goederen, indien zij door den scheepsschrijver in het register waren aangeteekend, onvoorwaardelijk deden instaan. (53) En in dit opzicht onderscheidde 't zich van de in noordelijk Frankrijk geldige *Rooles d'Oléron* en *Guidon de la Mer*, daar deze rechtsbronnen des schippers verantwoordelijkheid tot die voor culpa beperkten. (54) Ook de Ordonnance de la

(52) Zie bijv. ook v. D. KEESSEL, die in th. 811 op de in den tekst aangehaalde plaats van DE GROOT aanteekent: «Nautae, caupones, stabularii *ex delictis ministrorum* non amplius in duplum, sed in simplum tenentur.»

(53) Zie cap. 13, 22 en 224 volgens de uitg. van PARDESSUS, Coll. des lois marit. II, overeenkomende met de artt. 56, 65 en 266 der uitgave met Nederd. vertaling van ABR. WESTERVEEN. Vgl. GOLDSCHMIDT, t. a. p. bl. 342 vlgg.

(54) Zie bijv. van de R. d'O. art. 10, 11 en 26 (PARDESSUS I, LE CLERCQ,

Marine van 1681, had in l. II, tit. I, art. 9, een bepaling van den volgenden inhoud: „Demeurera [sc. le maître] responsable de toutes les marchandises chargées dans son bâtiment, dont il sera tenu de rendre compte, sur le pied des connaissemens"; (55) waarop VALIN in zijn Nouveau Comment. I, 394, aanteekende: „C'est donc à lui [au maître du navire] à en répondre, sauf les accidens maritimes non procédans de son fait ou de sa faute, *ou de ses gens*, et par conséquent à les livrer aux termes des connoissemens qui forment à cet égard son engagement spécifique. Il est tenu de toute faute procédant de son fait ou de sa négligence, même *de la faute appelée très-légère*; de manière qu'il n'y a que le cas fortuit qui puisse l'excuser.... C'est à lui à prouver le cas fortuit". Met betrekking eindelijk tot den herbergier, blijkt uit POTHIER, dat hij verantwoordelijk werd geacht voor diefstal, gepleegd door zijn knechts en door „des allants et venants", „à moins qu'il ne justifie que c'est par quelque accident de force majeure qu'il est arrivé"; en evenzoo voor schade, door wien ook veroorzaakt, „à moins qu'il ne justifie d'un cas de f. m. qui aurait causé le dommage, et qu'il n'aurait pas pu empêcher". (56) En dat deze exceptie in de praktijk niet licht aangenomen werd, blijkt o. a. uit een arrest van het Parlement van Toulouse dd. 27 Febr. 1584, (57) hetwelk een herbergier aansprakelijk stelde voor een diefstal van goederen, die geborgen waren geweest in een gesloten stal, waartoe zich de dieven, door in de muur een gat te maken, den toegang hadden verschaft.

Herinnert alzoo het oude Fransche recht aan het Romeinsche

Compl. Lichaam der zeer., bl. 110 vlgg., waar echter art. 26 voorkomt als art. 27), en van de Guidon de la Mer, cap. 5, art. 6, 7, 9, 10, 11, en cap. 9, art. 1, 4 en 5 (PARDESSUS II.).

(55) PARDESSUS IV.

(56) Contr. de dépôt, III, § 2 (Oeuvres, ed. 1821, VI, bl. 49 vlgg.).

(57) Vermeld bij P. PONT, Petits Contr., I, n°. 540 (ad a. 1954), die daarbij opmerkt: „Cette décision, généralement approuvée, paraît également soumise sous le Code". Evenwel vindt hij haar wel wat streng.

receptum; in den Code Nap. vindt men inderdaad dit instituut zoo goed als volledig weer.

Bezien we slechts de artikelen, die over den voerman handelen. Het zijn de volgende:

Art. 1782. Les voituriers par terre et par eau sont assujettis, pour la garde et la conservation des choses qui leur sont confiées, aux mêmes obligations que les aubergistes, dont il est parlé au titre du Dépot et du Séquestre.

Deze bepalingen luiden aldus:

Art. 1952. Les aubergistes ou hôteliers sont responsables, comme dépositaires, des effets apportés par le voyageur qui loge chez eux: le dépôt de ces sortes d'effets doit être regardé comme un dépôt nécessaire.

Art. 1953. Ils sont responsables du vol ou du dommage des effets du voyageur, soit que le vol ait été fait ou que le dommage ait été causé par les domestiques et préposés de l'hôtellerie, ou par des étrangers allant et venant dans l'hôtellerie.

Art. 1954. Ils ne sont pas responsables des vols faits avec force armée ou autre force majeure.

Eindelijk komen hier nog van de afdeeling „des Voituriers etc." te pas:

Art. 1783. Ils répondent non-seulement de ce qu'ils ont déjà reçu dans leur bâtiment ou voiture, mais encore de ce qui leur a été remis sur le port ou dans l'entrepôt, pour être placé dans leur bâtiment ou voiture. — En

Art. 1784. Ils sont responsables de la perte et des avaries des choses qui leur sont confiées, à moins qu'ils ne prouvent qu'elles ont été perdues et avariées par cas fortuit ou force majeure.

Bij deze bepalingen wordt dus de voerman: 1o. even als in het Rom. recht, van het oogenblik, waarop hem de goederen ten vervoer zijn toevertrouwd, onverschillig of zij zich reeds in het schip of voertuig, of nog in de haven of het entrepôt bevinden, zonder voorbehoud uitdrukkelijk aansprakelijk gesteld voor het verlies of de beschadiging, veroorzaakt hetzij door zijn onderhoorigen, hetzij door de

passagiers, hetzij door ieder ander, die met of zonder zijn voorkennis zich den toegang tot de bewaarplaats of het voertuig heeft weten te verschaffen. Dat toch de woorden „étrangers allant et venant etc.", op de verbintenis van den voerman toegepast, niet alleen de opgenomen passagiers aanduiden, maar ieder, die ook buiten 's voermans medeweten, doch zonder geweld, in het voertuig of de bewaarplaats is gekomen, kan dunkt me geen twijfel lijden. (58) In dit opzicht gaat dus het Fransche recht zelfs verder dan het Romeinsche, daar dit den schipper slechts voor de passagiers deed instaan.

2°. Is hij niet aansprakelijk voor *force majeure* (art. 1954). Dat de wetgever met dit woord een bijzonder, van dat van toeval of niet-schuld onderscheiden begrip heeft bedoeld, zal wel, na het vroeger hieromtrent medegedeelde, geen tegenspraak ontmoeten. (59) Op grond nu echter dat eensdeels zoodanig begrip, gelijk we gezien hebben, niet bestaanbaar, doch anderdeels de bedoeling, om de verantwoordelijkheid van den voerman te verzwaren, duidelijk is, schijnt me de verbintenis van laatstgenoemde gebracht te moeten worden tot diegene, waarbij, volgens art. 1137 al. 2 C. N.

---

(58) P. Pont, t. a. p. n°. 537: „.... elle [l'art. 1953] s'applique non pas seulement.... au fait émanant de voyageurs ou autres personnes reçues dans la maison, mais encore à celui d'étrangers qui s'y seraient furtivement introduits". Evenzoo Zachariae, II, § 406 n. 7. Daarom is de opmerking van Asser (Het Ned. Burg. Wetb. enz., bl. 563), dat onze wetgever, door in art. 1747 de woorden *ou par des étrangers allant et venant dans l'hôtellerie* te vervangen door *hetzij door ieder ander persoon*, de verantwoordelijkheid van den herbergier ten onzent heeft verzwaard, van minder gewicht, dan bij den eersten blik schijnt. Daar toch met *l'hôtellerie* niet enkel het hoofdgebouw, maar ook de bijgebouwen, als stal, wagenhuis enz., en de daarbij behoorende open plaatsen, in één woord het geheele perceel van den herbergier bedoeld wordt (zie P. Pont, n°. 532), valt ieder, die aldaar schade aanricht, onder de *étrangers allant et venant;* terwijl, zoo de herbergier de door den reiziger medegebrachte goederen buiten het terrein van zijn logement, bijv. op den openbaren weg heeft laten plaatsen, zonder tegen diefstal of beschadiging behoorlijke voorzorgsmaatregelen te hebben genomen, de schade reeds hierom alleen in den regel aan zijn schuld zal te wijten zijn.

(59) Zie hierboven ad not. 10, 11 en 12.

(art. 1271 al. 2 B. W.,) de verplichting om voor de verschuldigde zaak als een goed huisvader te zorgen, streng behoort te worden opgevat. *Formeel* nu moge hiermee zijn gehoudenheid tot custodia met die ex recepto niet volkomen gelijk staan, in concreto zal het verschil nauw merkbaar zijn.

Wij naderen thans tot de laatste nog te beantwoorden vraag: nl. deze, of het Fransche recht, voor zoover het den voerman een verantwoordelijkheid voor onderhoorigen en andere derden oplegt, in onze wetgeving is overgegaan.

Ik zeg, voor zoover het hem voor derden verantwoordelijk stelt. Immers zal men de bepaling van art. 1271 al. 2 B. W., — hetwelk de verplichting om voor de verschuldigde zaak als een goed huisvader te zorgen ten aanzien van zekere overeenkomsten streng wil hebben opgevat, — in ieder geval ook ten onzent op de verbintenis van den voerman toepasselijk moeten verklaren; daar ook onze wetgever van zijn bedoeling, om 's voermans verantwoordelijkheid tot buiten culpa uit te breiden, — gelijk in het eerste gedeelte van dit opstel is aangetoond, — duidelijk heeft doen blijken.

Wat derhalve de verantwoordelijkheid voor de onderhoorigen enz. aangaat: uitdrukkelijk komt zij in ons recht niet voor. De reden hiervan zal wel deze zijn, dat onze wetgever, door in afwijking van den Franschen de verbintenis des voermans niet in het Burgerlijk Wetboek maar in dat van Koophandel te regelen, bij de bewerking van de hierover handelende afdeeling, zich alleen aan den C. de C°. gehouden en de desbetreffende bepalingen van den C. Nap. over 't hoofd gezien heeft.

Nu zou men echter m. i., niettegenstaande zijn stilzwijgen op dit punt, de bedoelde verantwoordelijkheid toch in ons recht opgenomen mogen achten, indien bleek, dat de wetgever art. 103 C. C°., het model voor ons art. 91, had beschouwd als een bepaling, die de verantwoordelijkheid van den voerman, *zoo als zij in den C. Nap. was omschreven*, volledig doch geresumeerd weergaf; indien hij dus in het *force majeure* van genoemd artikel de benaming had gezien van een begrip, 't welk, overigens

met dat van gewoon toeval overeenkomende, juist alleen die schade-oorzaken van de reeks der ontoerekenbare uitsloot, welke gelegen zijn in de schuld der onderhoorigen en andere bedoelde derden. Maar het recht, om hem die opvatting toe te schrijven, ontbreekt ten eenemaal. Heeft toch de Fransche wetgever zelf bij de vaststelling van art. 103 aan de verantwoordelijkheid voor derden in het geheel niet gedacht; — wat ook niet hinderde, wijl de bepaling dienaangaande van den C. N. evenzeer gold voor den voerman, die koopman als voor hem, die dit niet was; — heeft hij in geen geval *door de uitdrukking force majeure* te kennen willen geven, dat die verantwoordelijkheid op den voerman rustte: (60) van onzen wetgever blijkt uit niets, dat hij het artikel in dit opzicht anders heeft opgevat dan zijn voorganger. Uit hetgeen toch de regeering bij de behandeling van art. 88 W. v. K. zeide: dat zij aldaar van art. 97 C. C°. was afgeweken, wijl het »een verkeerd en onrechtvaardig beginsel daarstelde door te bepalen, dat de expediteur voor het behoorlijk aankomen der goederen aansprakelijk is,... en denzelven alzoo daardoor als een verzekeraar te doen aanmerken, of met de verplichtingen van den voerman of schipper te belasten:» uit die woorden, zeg ik, — en zij zijn de eenige,

---

(60) Zie bijv. DALLOZ, v. Commiss. no. 65, waar hij ons het volgende résumé geeft van de beraadslagingen over het *force majeure* van art. 98 C. C°.: »M. *Lacuée* demande qu'on définisse la force majeure. Les fournisseurs de l'administration abusent souvent de ce mot pour élever les prétentions les plus extraordinaires. Ils donnent la qualification de f. m. *au plus léger accident, à celui de la pluie* par exemple. — M. *Gassendi* dit qu'il a vu des entrepreneurs soutenir que des bateaux chargés pour le compte du gouvernement avaient péri par f. m., *parce qu'ils avaient touché fond et s'étaient entr'ouverts pas la décroissance des eaux d'une rivière, et une autre fois par celle du reflux.* Les voituriers infidèles recherchent de *pareils accidents* de f. m. Il voudrait qu'on n'appelât f. m. que celle dont on n'a pu éviter les accidents par la surveillance ou les connaissances de son métier. — M. *l'archichancelier* dit que la définition de la f. m. est connue. On sait que ce nom n'est donné qu' aux accidents que la vigilance et l'industrie des hommes n'ont pu ni prévenir, ni empêcher. Le juge qui admettrait tous les prétextes dont on vient de parler ne ferait pas son devoir.»

waarin de regeering zich over de beteekenis van art. 91 W. v. K. of art. 103 C. C°. heeft uitgelaten, — uit die woorden kan men, dunkt me, moeilijk afleiden, dat onze wetgever aan *force majeure* of *overmacht* het begrip heeft gehecht, 't welk hem straks onderstellenderwijs werd toegeschreven; kan men dus niet afleiden, dat hij, door den voerman voor alles uitgezonderd overmacht te doen instaan, inderdaad gemeend heeft, hem als 't ware met name aansprakelijk te stellen, en wel onvoorwaardelijk, voor de onderhoorigen en derden. Maar dan moet men wel tot het besluit komen, dat die verantwoordelijkheid uit het Fransche recht in het onze niet is overgegaan, en dus ten onzent niet op den voerman rust.

Hiermede beschouw ik het onderzoek, dat ik me tot taak stelde, als ten einde gebracht. Herhalen we derhalve de vraag, waarmee dit opstel aanving, of nl. het in de artt. 91 en 92 gebezigde woord „overmacht" synoniem is met toeval of niet-schuld, of wel een hiervan onderscheiden beteekenis heeft, dan luidt het antwoord, 't welk de slotsom van ons onderzoek is, voor het eerste lid dier vraag bevestigend, voor het tweede ontkennend. De voerman kan dus, naar ons recht, slechts aansprakelijk worden geacht voor schuld, al behoort dan ook zijn verplichting tot diligentia en custodia streng te worden opgevat. Een gevolg hiervan is, dat hij — daar hem die verantwoordelijkheid niet uitdrukkelijk is opgelegd — noch voor zijn onderhoorigen, noch a fortiori voor andere derden onvoorwaardelijk instaat, maar slechts voor zoover hem in het voorkomen hunner schade teweeggebracht hebbende handelingen en, wat bovendien de eerstgenoemden betreft, ook in eligendo, culpa kan worden geweten.

Dat onze bepaling, aldus uitgelegd, in overeenstemming is met de behoefte van het maatschappelijk en handelsverkeer, zal ik de laatste zijn om te beweren. Integendeel gaf ik reeds te kennen, dat daaraan ook naar mijn meening slechts voldaan kan worden door den voerman onvoorwaardelijk te doen instaan voor zijn onderhoorigen en enkele

andere kategoriën van derden (op het voetspoor bijv. van het Romeinsche of Fransche recht); misschien ook, door hem bij sommige vervoermiddelen (als langs spoorwegen) zonder voorbehoud alle schade-oorzaken toe te rekenen, gelegen in een gebrekkigen, zij 't ook niet aan schuld te wijten, toestand van de gebruikte middelen of werktuigen (61). Maar, moge de behoefte van het verkeer een onontbeerlijke gids zijn voor den wet*gever*, voor den wets*verklaarder* is zij als zoodanig gevaarlijk; en daarom heb ik gemeend bij deze proeve van wetsuitlegging zoo min mogelijk naar haar stem te mogen luisteren.

NASCHRIFT.

In N°. 3660 van het *Weekblad van het Regt* heeft mijn vriend Mr. H. v. MANEN, thans Subst.-Off. van Just. te Hoorn, tegen de stelling, verdedigd in het 1e gedeelte dezer verhandeling, — dat art. 91 voor de schadevergoeding, den voerman aldaar opgelegd, geen maatstaf aanwijst en dat dus als zoodanig slechts gelden kan die van het gemeene recht, d. i. het *interesse* — in een openbaren brief protest aangeteekend. Die stelling kwam hem zoo vreemd voor, dat ze zijn »rechtsgeleerden mensch bepaald in opstand» bracht. Ja, zelfs durfde hij »tien tegen een» wedden, dat, zoo gij

---

(61) Ten aanzien van de verbintenis der spoorwegondernemers moge hier nog de opmerking hare plaats vinden, dat — daar art. 2 der spoorwegwet luidt: »ten aanzien van die ondernemers geldt hetgeen bij het W. v. K. betrekkelijk voerlieden, schippers en ondernemers van openbare rijtuigen en vaartuigen is bepaald:» — hun *contractueele* verantwoordelijkheid alleen wordt beheerscht door art. 91 vlgg. W. v. K.; en dat art. 1 van genoemde wet, waarbij zij uitdrukkelijk voor hun beambten en bedienden aansprakelijk worden gesteld, slechts van toepassing kan worden geacht op hun verantwoordelijkheid jegens personen, met wie zij *niet* contractueel verbonden zijn. Zie ook het bij de behandeling der wet door GODEFROI en CREMERS gesprokene, bij BOOGAARD, t. a. p. bl. 81 en 92.

ze iemand voorhieldt, „die van rechtsgeleerdheid niets wist en alleen te beschikken had over een gezond oordeel," deze u al „heel spottig en ongeloovig" zou aanzien.

Ik heb destijds op dien brief in het genoemde weekblad niet geantwoord, omdat ik daartoe spoedig de gelegenheid hoopte te vinden in dit Tijdschrift, bij de verschijning van het 2e gedeelte. Die verschijning is evenwel door toevallige omstandigheden vertraagd geworden, en dientengevolge heeft ook mijn antwoord hetzelfde lot ondergaan.

Mr. v. MANEN maakt zich zijn taak gemakkelijk. Dat art. 91 den voerman slechts vergoeding van de waardevermindering der beschadigde zaak en niet van het volle interesse oplegt, acht hij zoo onbetwistbaar, dat het geen betoog behoeft. „Dat de wet zoo en niet anders spreekt, is wezenlijk met multa noch multum te bewijzen;" evenmin als de bewering, „dat overdag de zon schijnt, dat wit wit is, en zwart zwart." Hij behoefde daarom — zoo meent hij — niet adstructief maar louter destructief te werk te gaan en dus slechts de onjuistheid aan te toonen van de gronden, waarop mijn stelling rust.

Over dit standpunt een enkel woord straks. Vooraf bepale zich onze aandacht bij de argumenten, waarmee hij de door mij aangevoerde tracht te ontzenuwen.

In de eerste plaats dan komt de beteekenis van het *voor iets instaan* ter sprake. Misschien zou ik over deze uitdrukking het stilzwijgen hebben bewaard, indien niet de hr. PINNER aan 't woordje *aan* (schade *aan* goederen) een bijzonder gewicht had gehecht. Dat gewicht: ik kon en kan het nog niet vatten. *Schade aan goederen*, of, om mijn vriend ter wille te zijn, *aan goederen overkomen* — ofschoon ook de kracht van dit laatste woord mij verborgen blijft en v. M. geen poging doet ons dienaangaande in te lichten; *schade aan goederen overkomen* dan: deze woorden, schreef ik, duiden niets meer aan dan een toestand, den toestand nl., dat er goederen beschadigd zijn geworden. Maar op de vraag, of — en welke verplichtingen daaruit voortvloeien

voor hem, die dien toestand veroorzaakt heeft: op deze vraag geven zij het antwoord niet. Hiertoe moet men zich wenden tot de bewoordingen, waarin die verplichtingen zelve zijn uitgedrukt, d. i. dus in dezen tot het woord *instaan*, en vragen: wat is *instaan* voor schade aan goederen overkomen? Ik gaf hierop de volgende beteekenis aan de hand: „het op zich nemen van de *nadeelige gevolgen*, die het plaats grijpen van het feit, waarvoor men gezegd wordt in te staan, na zich sleept. Men stelt zich als 't ware in de plaats van dit feit, d. i. men neemt de gevolgen daarvan evenzoo voor zijn rekening, alsof men die zelf had veroorzaakt, en verbindt zich *dus*, gelijk in het laatste geval, tot volledige schadeloosstelling."

Tegen deze verklaring nu is de grief van Mr. v. M. voornamelijk gericht. Ik zou er „zoo stilletjes" het (thans onderstreepte) woordje *dus* „binnengesmokkeld" en daarmee als bewezen gesteld hebben wat juist te bewijzen was. Had ik geformuleerd: „het op zich nemen van nadeelige gevolgen, die enz." (met weglating van het bepalend lidwoord), hij zou wellicht met die formule vrede hebben. Maar hij ontzegt mij „het recht, om aan 't woord *instaan* die taalkundige beteekenis te geven, dat wie gezegd wordt in te staan voor zeker feit, per se geacht moet worden in te staan voor *alle* nadeelige gevolgen, die dat feit berokkenen kan." „Voor *wat* of voor *hoeveel* men instaat — zoo besluit hij — wordt door het feit, *dat* men instaat, geenszins bepaald."

Maar waardoor — mag ik vragen — dan wel? Natuurlijk, indien het eventueel te vergoeden schade-bedrag van te voren uitdrukkelijk is vastgesteld; — indien, om bij het door Mr. v. M. gegeven voorbeeld te blijven, een behanger op iemands vraag, of het spiegelkoord nog sterk genoeg is, verklaart: „ik sta er voor in, als 't koord breekt en de spiegel stuk valt, *zal ik u een nieuwen betalen*"; in dat geval, zeg ik, is men volgens de juiste, doch, dunkt me, overbodige opmerking van mijn vriend, tot niets meer dan dat bedrag verplicht. Stel echter, dat het vooraf niet met zooveel woorden is aangewezen, dat men bijv. slechts voor de sterkte van het

touw, of, om de woorden van ons artikel te behouden, voor de aan eenig voorwerp te overkomen schade heeft ingestaan, waardoor — en ziehier de eenige vraag die moet worden beantwoord — waardoor wordt het dàn bepaald? Niet, althans niet uitsluitend — daar het er, gelijk van zelf spreekt, invloed op heeft — niet uitsluitend door het feit, waarvoor men instaat. En hier krijg ik, tot mijn groot genoegen, mijn vriend zelf tot bondgenoot. „Natuurlijk — schrijft hij — door de waardevermindering der zaak [lees liever door hare beschadiging of de haar overkomen schade] lijdt er *een persoon* (62) nadeel, en *dit* (63) nadeel moet vergoed worden." Zoo is het inderdaad. Voor vergoeding kan altijd slechts in aanmerking komen het nadeel geleden door een persoon, zij 't ook ten gevolge van schade toegebracht aan een zaak. Heeft immers die schade geen persoon benadeeld, dan is er ook voor vergoeding geen plaats. Het feit, waarvoor men instaat, de aan eenig voorwerp te overkomen schade, strekt dus altijd slechts ter aanwijzing van de oorzaak, waardoor het eventueel door een persoon te lijden nadeel, om vergoed te kunnen worden, moet zijn te weeg gebracht. Heeft het daarenboven ook al invloed op den omvang van dat nadeel, het bepaalt dien omvang niet. Kan toch dit laatste met het bedrag der waarde-vermindering, die de zaak door de beschadiging ondergaan heeft, gelijk staan, het kan dit evenzeer overschrijden. Nu komt het mij voor dat Mr. v. M. aan het volgende dilemma moeilijk ontsnappen kan: t. w. hij moet òf de mogelijkheid, dat het nadeel het bedrag der waarde-vermindering te boven gaat, volstrekt loochenen; maar daarmede een gevoelen aankleven, in strijd niet alleen met het algemeene gevoelen, maar ook met onze wetgeving (a. 1282 B. W.) en zoovele andere (ook het Romeinsche recht), welke alle die mogelijkheid, die trouwens in den aard der zaak ligt, huldigen in de leer van het interesse: òf hij moet erkennen, dat het *instaan voor alle aan koopmanschappen overgekomen schaden*, d. i., volgens zijn eigen omschrijving,

(62) Ik cursiveer.
(63) v. M. cursiveert.

de verplichting tot vergoeding van *het daaruit voor iemand geboren nadeel*, *niet per se* die tot uitkeering van het enkele bedrag der waarde-vermindering in zich sluit.

Ik voor mij beweerde zelfs, en beweer nog, dat zij die tot vergoeding van al het nadeel, natuurlijk binnen de bij de wet gestelde grenzen, dus die tot vergoeding van de K. S. en I. medebrengt: om de eenvoudige reden, dat wie den omvang van het nadeel, 't welk hij voor zijn rekening neemt, volstrekt niet bepaalt, slechts kan geacht worden het in zijn vollen omvang te hebben bedoeld. Neem bijv. den behanger, van wien reeds sprake was, en laat hem — niet met name een nieuwen spiegel beloven, maar slechts — instaan voor de sterkte van het spiegelkoord. Gelooft ge niet, dat, zoo het koord brak en dientengevolge de spiegel in stukken viel, onze welbekende vriend, de man zonder rechtskennis maar met het gezonde oordeel, u al heel spottig en ongeloovig zou aanzien, indien ge hem verzekerdet, dat de behanger nu slechts een nieuw koord en geen nieuwen spiegel had te leveren?

Maar, tot staving van de juistheid mijner opvatting beriep ik me op enkele artikelen van ons B. W., de artt. 1542, 1570, 1572 en 1588, waaruit m. i. bleek, dat ook de wetgever aan het *voor iets instaan* de verplichting verbond tot vergoeding van alle K., S. en I.

Wat heeft Mr. v. M. nu hiertegen in te brengen? Twee wegen stonden hem open. Of hij moest het betoog leveren, dat in de aangehaalde bepalingen van K., S. en I. geen sprake is: een betoog evenwel, dat hij niet kon leveren en ook niet geleverd heeft. Of hij moest tegenover mijne bepalingen andere stellen, waaruit bleek, dat aan onze uitdrukking ook wel de verplichting werd geknoopt tot vergoeding van het bedrag der waardevermindering. Wat doet hij echter? Behalve dat hij een opmerking ten beste geeft over art. 1545 j°. 1542; minder in ernst, vermoed ik, dan wel ter wille der fijne woordspeling „met een beroep *op* haar grond," heb ik die wetsbepaling „stilletjes *in* den grond gestopt" (64); —

(64) Immers ontken ik niet, dat de wetgever aan het *instaan* de verplichting *kon* knoopen tot een *gedeeltelijke* schadevergoeding, maar beweer

wijst hij slechts — nogmaals: ernst of kortswijl? — op een paar artikelen (87, 88 en 89 W. v. K.), te wier aanzien hij zelf verklaart, niet te willen onderzoeken, *welke* schadevergoeding zij bevatten: „dit is niet hujus loci"! Alsof niet hun bewijskracht juist van den uitslag van dat onderzoek eeniglijk en alleen afhing. Of zou niet mijn vriend, mocht hij bij gelegenheid tot dat onderzoek overgaan en — wie durft het tegendeel voorspellen? — tot het besluit komen, dat de gemelde artikelen den expediteur inderdaad vergoeding van K. S. en I. opleggen: zou hij dan niet zelf moeten erkennen, dat zij niet tegen, maar juist voor mij pleitten, en hij ze dus ten onrechte ter mijner bestrijding had te hulp geroepen? Overigens: dat zij werkelijk uitkeering van het volle interesse bedoelen, acht ik voor mij niet aan twijfel onderhevig. Maar wijl zij dit niet ipsis verbis zeggen, had ik, alvorens ze ten behoeve mijner stelling te kunnen aanhalen, de juistheid dezer opvatting moeten bewijzen. Dit nu zou me te ver hebben afgeleid. Daarom besloot ik — wat Mr. v. M. wel wat vreemd toescheen, daar zij zich immers in de onmiddellijke nabijheid van het door mij behandelde artikel bevonden — van hun steun geen gebruik te maken.

Bij de genoemde wetsbepalingen laat v. M. het niet. Hij bestookt me met nog andere, en wel — het is niet gemakkelijk te raden — met..... art. 91 zelf en zijn kopie art. 345 al. 2, de artikelen dus, waarvan, naar zijn eigen meening, met multa noch multum te bewijzen is, dat zij slechts vergoeding op het oog hebben van het bedrag der waarde-vermindering! Aangenomen — zoo luidt zijn redeneering — „dat, naar het spraakgebruik van den wetgever, hij, die voor zeker feit *instaat*, gehouden is tot vergoeding van K., S. en I., door de nadeelige gevolgen ontstaan", dan stelt art. 91 een uitzondering daar, die

---

slechts, dat hij dit nu eenmaal niet heeft gedaan, behalve in het enkele geval van art. 1545, en dat hij voor de bepaling van dit art. een bijzonderen en een goeden grond had. Kan men nu volstaan met hierop niets anders te antwoorden dan: „naar den grond dier bepaling vraag ik nu niet. Ik constateer slechts het feit"?

den regel bevestigt. In dat artikel laat nl. „de wetgever den vervoerder *instaan* voor het feit, dat de goederen beschadigd worden, en als dit feit plaats grijpt, moet hij.... *al* het nadeel, d. i. K., S. en I., vergoeden? neen, *dat* staat er niet, er staat wat anders, hij moet *vergoeden* (65): de schade, aan 't goed overkomen". Doch — zeg ik op mijn beurt — ook *dat* staat er niet; er staat niet, dat hij moet *vergoeden*, maar dat hij moet *instaan* voor de schade aan het goed overkomen. En nu herinner ik aan de zoo juiste opmerking van Mr. v. M., dat het natuurlijk het door de beschadiging *aan een persoon* veroorzaakte nadeel is, dat vergoed moet worden, en herinner ik tevens aan het vroeger gestelde, onvermijdelijke dilemma. — Maar waarom — vraagt hij — wordt dan niet, gelijk in de andere artikelen, ook in art. 91 van K., S. en I. melding gemaakt? „Is dit toeval of onachtzaamheid"? Vreesde ik niet voor de exceptie „non hujus loci" — een exceptie, die mijn vriend niet ongebruikt laat — ik zou hem verwijzen naar art. 92 en de door hem aangehaalde artt. 87 en 89, die evenmin van K., S. en I. spreken, en vragen, welke vergoeding hij dáár dan aanneemt? Maar bovendien, de reden van het verschijnsel, waarop hij de aandacht vestigt, is niet ver te zoeken en ligt noch in toeval noch in onachtzaamheid. Gelijk ik nl. reeds in het eerste deel van dit opstel (66) te kennen gaf, lag het bij de vaststelling der artt. 91 en 92 *niet* in 's wetgevers bedoeling, den *maatstaf* der door den voerman verschuldigde schadevergoeding (interesse of waarde der zaak) bepaaldelijk aan te wijzen, maar slechts *de maat te vergrooten zijner aansprakelijkheid;* en wel, niet voor alle gevallen, waarin zijn verbintenis onvervuld bleef, maar alleen voor die, waarin de niet-vervulling het gevolg was van verlies, beschadiging of vertraging: gelijk de strenge aansprakelijkheid ex recepto slechts voor 't geval van verlies of beschadiging gold. Hij kon dus volstaan met de aanduiding dier gevallen. Van de verplichting daarentegen tot ver-

---

(65) Ik cursiveer.

(66) T. a. p., bl. 405.

goeding van K., S. en I. behoefde hij geen melding te maken, daar die verplichting, zoo al niet uit de uitdrukking *instaan* enz., in ieder geval uit de algemeene bepaling van art. 1279 voortvloeide.

En hiermede geloof ik het betoog van mijn bestrijder, voor zoover het destructief is, voldoende te hebben weerlegd. Tot een adstructie zijner meening rekende hij zich, gelijk we reeds zagen, niet gehouden. „Dat de wet zoo en niet anders spreekt — hoorden we hem zeggen — is wezenlijk met multa noch multum te bewijzen. Als gij mij betwist, dat overdag de zon schijnt, dat wit wit is, en zwart zwart, kunt gij bezwaarlijk een nadere adstructie van mijn uitspraak verlangen." Is hier echter — vraag ik met bescheidenheid — het vertrouwen op de scherpte van het eigen oog — een vertrouwen, dat nader toetsing als ten eenemaal overbodig versmaadt — niet te groot? Vooral indien er zijn — en daaronder, wier bevoegdheid om in dezen te oordeelen, door Mr. v. M. moeilijk kan worden betwist — die *wel* iets anders in de wet lezen? Ik wijs slechts op de beslissingen van den rechter in het 3e kanton te Amsterdam, dd. 4 Mei en 29 Juni 1871, van de rechtbank aldaar, dd. 13 Maart 1872, van die te Breda, dd. 27 Juni 1871, van die te Dordrecht, dd. 30 Maart 1868, van het Hof in Z.-Holland, dd. 25 Jan. 1869 (67); op Mr. Levy (68) en de beide praeadviseurs over de regeling van de aansprakelijkheid der spoorweg-

---

(67) De vonnissen van het Kantonger. en de Rb. te Amsterdam zijn te vinden in 't *Mag. van Handelsr.* XIV (1872) bl. 252 vlgg., dat van Breda in *W. v. h. R.* nº. 3371, dat van Dordt ib. nº. 3038, en het arrest van Z. H. ib. nº. 3751. Ook de Proc.-Gen. bij den H. R., Mr. Karseboom, schijnt, blijkens zijn conclusie voorafgaande aan 't arrest van 25 Oct. '72 (*Mag v. Hr.* t. a. p. en *W. v. h. R.* nº. 3525), eer tegen dan voor de door Mr. v. M. verdedigde opvatting te zijn, in ieder geval haar niet boven allen twijfel verheven te achten. Hij overweegt toch aldaar, „dat, *al mocht men kunnen* aannemen, dat art. 91 K. alleen heeft beloeld de materiële schade, aan de vervoerde goederen bij het vervoer overkomen, niettemin bij de artt. 92 en 95 K. tegen den vervoerder ook uitdrukkelijk wordt toegekend de vordering tot vergoeding der schade, door vertraging .... veroorzaakt."

(68) Zie *W. v. h. R.* no. 3393 en 3400.

ondernemingen enz., Mr. v. Bolhuis en Mr. Pijnappel (69); eindelijk op de Fransche jurisprudentie, die de woorden *il est garant des avaries ou pertes* etc. waarvan ons *instaan* enz. de vertaling is, blijkens Dalloz (70), evenzeer in den door ons verdedigden zin opvat. Gaat het nu aan, deze allen eenvoudig toe te roepen: Gij ziet verkeerd; *ik*, Mr. v. M., lees in het artikel slechts een verplichting tot vergoeding van het bedrag der waarde-vermindering; derhalve staat er dat ook in, en is het even ijdel *deze* uitspraak te betwisten als die, dat overdag de zon schijnt, of dat wit wit is en zwart zwart? Moet het rechtsgeleerd publiek, 'twelk door mijn vriend tot scheidsrechter over ons geschil is verkozen, op deze vraag het antwoord geven, dan zal dit, vrees ik, niet in zijn voordeel uitvallen.

---

(69) Zie Handelingen der Nederl. Jur. Ver. 1874, bl. 169 en 190. Evenwel zal volgens Mr. Pijnappel »*veelal* tusschen het belang bij een zaak en de waarde dier zaak geen verschil zijn.« Terwijl het, dunkt me, moeilijk is, hierover in abstracto te oordeelen, wil ik doen opmerken, dat met het interesse niet het belang bij de zaak, maar dat bij de vervulling der verbintenis bedoeld wordt, het belang dus bij de bezorging der zaak op een bepaald tijdstip in handen van den geadresseerde. Of moet men met Mr. v. Bolhuis aannemen, dat wat de geadresseerde »zich voorstelt« met de zaak »te doen en welke voordeelen hij daarmede denkt te behalen«, een punt is, »dat geheel ligt buiten de gesloten overeenkomst van vervoer«? Maar is er wel een interesse denkbaar, — een interesse nl., dat de waarde der zaak overschrijdt, — 'twelk niet eenig op winst doelend voornemen met het voorwerp der verbintenis tot grond heeft? En liggen niet bij alle contracten (koop, huur enz.) de voornemens, die men met het voorwerp der verbintenis heeft, daar buiten?

(70) Vo. Commiss. no. 350: »Si les objets ont été simplement avariés,... le propriétaire doit les prendre et se contenter d'une indemnité basée sur la perte qu'il a éprouvée et le gain dont il a été privé.« En no. 352: »Dans le cas de perte des marchandises .... il [le propriétaire] doit être indemnisé de la perte qu'il a soufferte et du gain dont il a été privé.«

Overzeesche Beurtvaart. — Art. 507—520 *Wetboek van Koophandel*, door Mr. J. G. A. Faber, Advokaat te Amsterdam.

Waarom wordt het Romeinsch regt nog altijd door den aanstaanden regtsgeleerde beoefend, is een vraag, welke bij allen opkomt, die, zelven geen regtsgeleerden, toch den loop der studien met belangstelling volgen. Is onze Maatschappij daaraan niet ontgroeid? Heeft vooral ons handelsverkeer, zoo geheel van dat der ouden verschillend, iets te leeren van de wereldveroveraars, wier heerschappij sints eeuwen is gesloopt door de grondleggers der nieuwe Staten, op geheel andere begrippen met geheel andere behoeften gebouwd, op geheel andere beginselen rustende? Blijft die studie nog altijd geeischt uit oude sleur en vooroordeel, waaraan men zich niet weet te onttrekken, of is het een resultaat der ervaring, dat hij, die door dagelijksche beoefening der regtspraktijk, niet enkel als bedrijf, maar gepaard met ernstige zich rekenschap gevende studie, zich gevormd heeft, toch in het zuiver juridisch denken pleegt achter te staan bij den regtsgeleerde, naar wetenschappelijke theorien, vooral op het Romeinsche regt gegrond, opgeleid? Meent men die vraag in den laatstgemelden zin te moeten beantwoorden, dan blijkt het, dat de beoefening van het Romeische regt onmisbaar is; dat teregt in ieder programma, welke wijzigingen van diepgaanden aard ook overigens mogen worden voorgesteld, voor wetenschappelijke regtsbeoefening de studie der bronnen van het Romeinsche Regt zelven wordt opgenomen.

Waarin ligt nu die vormende kracht?

In het zamenstel der bepalingen — de justinianeesche codificatie — zeker niet, en evenmin in den vorm, waarin de bronnen ons zijn overgeleverd. Op beide punten staan niet alleen vele nieuwe Duitsche Wetboeken, en zelfs de Fransche Codes, hun systeem aangenomen, hooger, maar dan zoude de studie der nieuwere Compendia, die in logischen en dikwerf in schoonen vorm het verwerkt hebben, kunnen

volstaan. Een gewigtig moment is buiten twijfel de juiste methode der Romeinsche juristen bij het beantwoorden van regtsvragen; hun scherpe onderscheidingsgave en takt om het beslissend punt te vinden, maar daarin schijnt de afdoende reden niet gelegen. Immers die scherpzinnigheid behoort bij de beantwoording van elke wetenschappelijke vraag; ze is noodig voor elke wetenschap, geen bijzondere eigenschap van het juridisch denken. Wordt daarom ook niet de aanvankelijke beoefening der mathematische wetenschap, waarin elke logische fout zich zelve straft en terstond in het oog valt, den jurist voorgeschreven? De eigentlijke grond schijnt hierin te liggen, dat de Romeinen met onovertroffen meesterschap het overgeleverde volksregt hebben weten te ontwikkelen naar de steeds veranderende eischen van het leven zonder den innerlijken logischen grondslag ervan aan te tasten, en waar de behoeften van het verkeer, waarvoor zij steeds de oogen open hadden, nieuwe regtsvormen of regtsbepalingen vorderden, die hebben weten af te leiden uit het bestaande, en in het regtsbewustzijn in te passen zonder de eenheid ervan te verbreken. Een voorbeeld uit velen moge mijne meening ophelderen, en haar voor verkeerde duiding vrijwaren.

Het strenge Romeinsche eigendom — *dominium ex jure quiritium* — eischte tot wettige overdragt vormen voor het stadsgebied en verkeer op het Forum berekend, onmogelijk na te komen bij de toenemende uitzetting van het Romeinsche gebied en verspreiding der Romeinsche burgers, die regtshandelingen met elkander wilden sluiten: onder de leiding van den Praetor vormde zich het begrip van bonitarisch eigendom, *in bonis esse*, dat oorspronkelijk het eerste onaangetast liet, en onder gestadige ontwikkeling en versterking er eeuwen lang naast voortleefde, tot beiden in één begrip zich hebben opgelost, waarop nog heden ons eigendomsregt rust. En naast dien praetorischen tak vormde zich aan den krachtigen stam van het volksregt een andere, de *bonorum possessio*, elkander beschuttende, die het strenge begrip van het Romeinsche erfregt, op den verouderenden

grondslag van *gens* en agnaten gevestigd, langzaam vervormde naar de meer en meer het regtsgevoel beheerschende voorkeur voor den natuurlijken familieband uit bloedverwantschap — cognaten — waarop onder den invloed van Novelle 119 ook ons erfregt steunt.

Is die studie, als onmisbaar erkend, nu bij ons werkzaam op het gebied, waar ze vooral het behoort te zijn, dat van regtsvorming, waar het verkeer nieuwe eischen doet? Wij betwijfelen het. Een blik op het onderwerp aan het hoofd dezer schets genoemd, de Overzeesche beurtvaart — een nieuwe naam voor een nieuwe zaak — zal het naar onze bescheiden meening aantoonen, en tegelijk den band vormen, die dit opstel aan vroegere over Bezit en Binnenlandsche en Buitenlandsche Scheepvaart (*Themis* 1872 en 1874 I), vastknoopt.

Het Wetboek van Koophandel regelt in den Vden Titel van het II Boek (art. 453—520) de regtsbetrekkingen ontstaande uit het bevrachten en verhuren van schepen. Hoewel nu nergens een definitie van het vracht-contract voorkomt, schijnt het naar het zamenstel der bepalingen niet twijfelachtig, wat het naar onze wet is. De bevrachter huurt — gelijk de vervrachter verhuurt — een geheel schip of een gedeelte daarvan met de diensten van schipper en scheepsvolk tot vervoer van koopmanschappen van de eene zeehaven naar de andere; die overeenkomst wordt met de reederij, in wier dienst schipper en scheepsvolk zijn, gesloten bij chertepartij; de schipper, met de uitvoering belast, verbindt zich daartoe ook regtstreeks tegenover den bevrachter door de onderteekening der cognoscementen (453, 454, 507). Bij aanleg van een schip op stukgoederen vervalt de chertepartij (506).

De overeenkomst is dus tweeledig: huur van scheepsruimte en huur van scheepsdiensten; doch zóó, dat zij uit haren aard zoowel als naar de bedoeling van partijen onsplitsbaar is. Tot hare uitvoering zijn beide deelen onafscheidbaar. De reederij verhuurt de ruimte en diensten; de voorwaarden, waaronder dit geschiedt, blijken uit de chertepartij; de bevrachter heeft het regt over de gehuurde ruimte te beschikken

tot berging der koopmanschappen zonder daartoe volstrekt verpligt te zijn (art. 464 en 465); in hoeverre hij daarvan gebruik maakt, blijkt uit de cognoscementen; de schipper neemt de goederen in ontvangst, is met hunne stuwing belast, en verpligt zich ze met zijn schip naar de bestemmingsplaats te vervoeren en aan den regthebbende af te geven.

Bij inlading van stukgoederen heeft de afzender geen beschikking over een gedeelte scheepsruimte noodig; de berging gedurende de reis van het te vervoeren coli is deel van het vervoer, van de dienst door den schipper te presteren; daarbij komt dus geen chertepartij te pas, maar blijkt de overeenkomst volledig uit het cognoscement.

Uit de cognoscementen blijkt dus in de eerste plaats wat krachtens de vrachtovereenkomst is ingeladen en door den schipper onder zich genomen. Zij vervullen echter nog een andere taak, waarom zij in meerdere exemplaren worden opgemaakt. Zij wijzen den schipper aan, wien hij als regthebbende op de ingeladen goederen heeft te beschouwen, en tot wiens beschikking hij ze dus bij behouden aankomst — in den regel tegen betaling der vracht (460) — heeft te stellen; evenzeer regtigen zij den wettigen houder tot inontvangstneming en betaling der vracht. Welke regtsbetrekkingen tusschen inlader en ontvanger daarvan de oorzaak kunnen zijn, of daaruit mogen voortvloeijen, is den schipper onverschillig. Hij heeft aan de verpligtingen voor hem uit het vrachtcontract voortvloeijende voldaan door na rigtig volbragte reis de goederen aan den regelmatigen houder van het cognoscement te laten volgen. (508)

Op twee zaken heeft dus de inlader bij het sluiten der vrachtovereenkomst hoofdzakelijk te letten: de zeewaardigheid van het schip en de zeemanschap van den schipper. Dit laatste treedt echter meer op den achtergrond en lost zich ten deele op in het vertrouwen, dat men schenkt aan de wederpartij, de reederij, die mag gerekend worden aan geen onbevoegde haar schip te vertrouwen.

Op die algemeene opvatting rusten de bijzondere bepalingen der wet, uit het gewoonte-regt overgenomen. Zij vormen

den grondslag — moge er in bijzonderheden afwijking bestaan — van het gemeene regt tusschen de beschaafde zeebouwende volken. Zij beantwoordden aan de eischen van den handel en het verkeer in den tijd, toen zij zich ontwikkelden, en doen dit nog voor de gewone scheepvaart.

De bevrachter huurt geheel of gedeeltelijk een bepaald aangewezen schip — wat trouwens reeds uit het begrip van huur volgt (art. 1583 B. W.) — en daarmede is ook een bepaalde schipper aangewezen. Ieder schip toch heeft een bepaalden gezagvoerder, die onder voortduring der aansprakelijkheid van de reederij tegenover de inladers alleen op wettige wijze kan vervangen en opgevolgd worden.

Zoo vindt men in alle havens de lijsten der aangekomen, der zich tot vertrek gereed makende, der in lading liggende schepen. Daaruit doet hij, die wil bevrachten, eene keuze. Ze vestigt zich op een bepaald schip. Vracht en andere voorwaarden regelen zich naar de algemeene oeconomische wetten van vraag en aanbod. Is er geen schip in de haven van afzending bestemd naar de haven, werwaarts de goederen zullen moeten worden vervoerd, de bevrachter zal zich genoodzaakt zien er een in ballast te laten komen (503).

Zoo was de regelmatige toestand, doch daarin is een gewigtige uitzondering gekomen door de uitbreiding der stoomvaart.

In een geheel andere rigting ontwikkelt zich nu de wijze van vervoer van koopmanschappen, vooral tusschen druk en regelmatig bezochte havens. Wat zich op de binnenvaart naast het huren van scheepsgelegenheid tot vervoer van de eene plaats naar de andere tegen overeen te komen vracht reeds voor het bestaan der stoombooten gevormd heeft — de beurtvaart, vertoont zich nu ook op de groote vaart. De onderneming, waarvan zij uitgaat, neemt op vaste, vooraf aangekondigde tijden tegen een bepaald tarief goederen ter vervoer aan met het aan de beurt liggend schip, den afzender onverschillig. Het vertrouwen in de onderneming vervangt het vertrouwen in schip en schipper. Onze wetgever zag den eigen aard van deze overeenkomst in, en plaatste ze in art. 97 buiten de gewone regelen van binnenlandsch vervoer. Vroeger beperkt tot de

binnenlandsche vaart, langzaam uitgebreid, doch meest met het oog op passagiers, naar het buitenland vooral langs de kanalen en rivieren, doch door de stoom geholpen ook de zee niet vreezende, neemt de beurtvaart thans plaats in de transatlantische vaart, evenzeer tusschen den Staat en zijne koloniën als met vreemde havens. Krachtige maatschappijen, die in het bezit zijn van groote opzettelijk daarvoor ingerigte booten, dreigen de gewone scheepvaart op de meest bezochte havens, waarmede een geregeld verkeer plaats heeft, te verdringen of zeer te beperken. Van den wind onafhankelijk kondigen zij den dag van aankomst of vertrek vooraf aan, zooveel mogelijk op regelmatig gekozen tijdstippen tegen een vast tarief. Dit geschiedt niet alleen regtstreeks tusschen de uiterste havens van vertrek en bestemming, maar op ééne reis worden vele tusschenhavens aangedaan volgens een aangekondigd plan, die nu zoowel plaats van bestemming als van inlading zijn. Daar is een agent der maatschappij gevestigd, die evenzeer de aangekomen goederen aan de geadresseerden bezorgt en de vracht int, als de te vervoeren goederen in ontvangst neemt; tegenover den schipper is hij de vertegenwoordiger der reederij. De handel maakt gretig gebruik van die nieuwe wijze van vervoer, die aan de eischen van het hedendaagsch verkeer beantwoordt. Zoo is er een overzeesche beurtvaart ontstaan. Waarom is geene vraag, die den jurist als zoodanig bezig houdt. Hij zoekt de plaats te bepalen, die de nieuwe zaak inneemt in de *variae causarum figurae*, en vraagt zich af, hoe de regtsbetrekkingen, die daaruit ontstaan, passen in de bestaande wetgeving; of bij de vorming van vroeger onbekende regtsbetrekkingen het bestaande regt, in een wetboek gekneld, ruimte geeft voor de vrije ontwikkeling ervan, en vormen toelaat, die de regtszekerheid ervan beschermen naar de bedoeling van partijen en het wezen der zaak.

Dat de nieuwe handelsontwikkeling niet past in het bestaande juridische raam, hoofdzakelijk ontleend aan de ordonnantiën van LODEWIJK XIV, maar een nieuwen COLBERT wacht, schijnt genoegzaam te worden aangewezen door de opmerking, dat de wetgever blijkens het aangehaald artikel 97 reeds

in 1838 voor de binnenlandsche beurtvaart, toen zelfs nog bijna zonder stoom gedreven, de wettelijke regeling der binnenvaart onvoldoende achtte voor dit onderwerp en naar de bijzondere reglementen verwees. Bij nadere beschouwing blijkt het volkomen.

Immers, aan huur van een schip geheel of gedeeltelijk, het kenmerkend teeken van de eigenlijke vrachtovereenkomsten, wordt niet meer gedacht. Dit blijkt al dadelijk daaruit, dat het bij den handel evenmin als bij de maatschappijen opkomt van de overeenkomst een chertepartij op te maken. Het regtsgevoel van den handel ziet er — en teregt — een geheel andere overeenkomst in.

Zouden de bepalingen op den aanleg van een schip op stukgoederen dan toepasselijk zijn? Men zie de bepalingen van art. 472 en 473, waar goede wind, getij en gelegenheid de hoofdrol spelen, en rijme die met het vooraf vastgesteld tijdstip van vertrek. Maar ook de juridische aard van het contract is geheel anders; de schipper treedt bij de overeenkomsten met de maatschappijen niet alleen geheel op den achtergrond, maar zelfs het bepaalde schip; de maatschappij neemt aan te vervoeren met de eerste harer booten, die zal vertrekken en genoegzame ruimte heeft. De maatschappij of haar agent ontvangt regtstreeks de vracht.

Daaruit leeren wij den aard dezer overeenkomsten kennen. Het zijn zuivere expeditiecontracten: de maatschappij verbindt zich tegenover den afzender zekere omschreven goederen tegen een bepaalde vracht te vervoeren naar eene omschreven zeehaven door een harer booten, die daartoe de eerste gelegenheid aanbiedt, regtstreeks of met een kleinen omweg, en die goederen af te geven aan het aangewezen adres. Er is noch huur van een bepaald schip, noch toetreding van den schipper. Deze is gezagvoerder van de boot ten behoeve der maatschappij en treedt met de inladers niet in onmiddellijke betrekking.

Daarom valt de maatschappij echter niet onder het begrip van expediteur, zoo als dit bij artt. 86—90 is omschreven. Niet alleen had de wetgever, die den expediteur kende als zich belastende met het vervoer te water en te land, het overzeesch vervoer niet op het oog; maar de daar bedoelde

expediteur verzendt in den regel met vervoermiddelen, die niet door hem zelf worden geëxploiteerd; hij bezorgt alleen het vervoer en belast schippers of ondernemers van diligences of dergelijken er mede; bij de overzeesche expeditie daarentegen ligt het denkbeeld tot grond, dat het vervoer geschiedt met de booten der maatschappij. De praktijk van den handel vergenoegt zich dan ook niet met een vrachtbrief, als in art. 90 omschreven.

Hoe helpt zij zich?

Indien de groote maatschappijen voor trans-atlantische zeevaart van hare opkomst af zich bewust waren geweest van den geweldigen omkeer, dien zij in de handelsbeweging zouden veroorzaken, met al de gevolgen daarvan, zouden zij waarschijnlijk dadelijk een formulier hebben ontworpen, om bij het sluiten der overeenkomsten tot vervoer van koopmanschappen tot rigtsnoer te strekken — een formulier, dat de gewone chertepartij zou vervangen, en welks zamenstel geen ernstige moeijelijkheden zou opleveren, daar geen der bepalingen, die bij deze overeenkomsten hetzij uitdrukkelijk plegen bedongen te worden, hetzij door partijen worden verondersteld stilzwijgend erin te zijn opgenomen, in strijd zijn met de wet.

De meest ernstige moeijelijkheid, die men zou hebben ontmoet, ligt in de cognoscementen. Niet alleen de wet, maar het wezen der handeling vordert bij cognoscementen, waardoor de schipper toetreedt tot het vrachtcontract, zijne onderteekening bij de afgifte der goederen. Bij dit vervoer is ze in den regel ondoenlijk of bestaat slechts in schijn; ze is ook zonder waarde voor den inlader, die zijn goed niet meer aan een bepaald schip vertrouwt, maar aan de maatschappij, wier ontvangbewijs hem voldoet. Van den vorm, door de wet voor cognoscementen voorgeschreven, kan echter niet worden afgeweken, zonder de overdraagbaarheid door endossement in gevaar te stellen. Dit middel van overdragt is eene uitzondering op het gemeene regt, en schijnt alleen bestaanbaar bij het handelspapier door de wet uitdrukkelijk genoemd. Het bij overeenkomst uit te breiden op ander papier schijnt niet op te gaan. Waarschijnlijk zou men de oplossing dier moeijelijkheid gevonden

hebben, als men, zich aansluitende aan art. 90, een vrachtbrief hadde ontworpen, uitvoeriger en meer in bijzonderheden tredende. Ze zou tevens tot lastbrief hebben kunnen strekken aan wien de goederen bij de aankomst af te leveren.

Dien weg is men echter niet gevolgd.

Er bestaat bij den handel zekere neiging zich van gedrukte formulieren te bedienen (1). Waarschijnlijk acht men zich daardoor ontheven van de aansprakelijkheid voor inhoud en vorm. Ook in dit opzigt is men den stroom gevolgd. In den regel bedienen zich de transatlantische stoomvaartmaatschappijen van de gewoonlijk gebruikte formulieren voor cognoscementen, die in de eindplaatsen hetzij door den schipper zelven hetzij door den cargadoor namens hem plegen onderteekend te worden. De schipper ontvangt echter zelden van den inlader regtstreeks, meestal van de maatschappij, die ook in de bestemmingsplaatsen voor de aflevering aan den geadresseerde zorgt. Op de tusschenplaatsen geschiedt de onderteekening in den regel door den agent der maatschappij. De naam van het schip blijft dan voorloopig in blanco. Later, als het bekend geworden is op welke boot het goed is ingescheept, wordt de naam, vooral ten behoeve der assurantie, ingevuld. Daarbij wordt veelal, vooral op de tusschenstations,

---

(1) Dit aanwendsel, te Amsterdam een gewone kwaal, leidt tot zonderlinge gevolgen. Zoo pleegt een der voornaamste huizen in steenkolen door de binnenschippers, welke ze uit de zeeschepen door de kanalen en vaarten naar het hart van Holland vervoeren, cognoscementen te doen teekenen, waarin gebazeld wordt van de gevaren der zee.

De oorsprong van vele dier formulieren is onbekend; het zijn voor een deel waarschijnlijk niet anders dan boekverkoopersspeculatiën. Velen zijn ware juridische cacographiën; wanneer b. v. in een schriftelijk huurcontract voor bepaalden tijd wordt gestipuleerd, dat men zich vóór een bepaalden termijn over het verlengen of opzeggen der huur zal verklaren; anderen hinken op twee gedachten en willen in twee slooten te gelijk loopen, als b. v. in polissen aan art. 251 W. v. K. al en niet wordt gerenuntieerd.

De prolongatie en beleeningscontracten zeggen geheel wat anders dan partijen bedoelen; de eigenaar komt er als voorwaardelijk kooper in voor. Daartoe lag de aanleiding in de fiscale wet. Het is te verwachten, dat de nieuwe wet, die het registratieregt voor de pandacten opheft, daarin verbetering zal brengen.

door de maatschappij het regt zich voorbehouden naar een andere haven, in de nabijheid der bestemmingsplaats of over een andere lijn het vervoer te doen.

Verzekeren nu dergelijke quasi-cognoscementen de regten van partijen?

Wij betwijfelen het ten zeerste: ze missen om regtsgeldig te zijn als cognoscement in vele gevallen de onderteekening van den schipper. Dit is niet alleen een gebrek in den vorm, dat men door eene milde wetsuitlegging, alsof de onderteekenaar gemagtigde ware van den schipper, geneigd zou kunnen zijn te verhelpen, maar deze stukken zijn in hun wezen, ook al zijn zij door of namens den schipper geteekend, geheel iets anders. Zij bewijzen alleen de inontvangstname door de maatschappij; cognoscementen echter zijn de verklaring van den schipper, dat hij de daarin vermelde goederen op de omschreven voorwaarden tot vervoer in zijn schip heeft geborgen. Uit dezen ontstaat eene directe regtsbetrekking tusschen inlader en schipper; uit genen niet. Zij worden dan ook niet binnen 24 uur na de inlading geteekend (508), maar ten gevolge van de ontvangst der in te laden goederen door de maatschappij. De cargadoor of agent bezorgt de expeditie ook niet ten behoeve van de inladers (507 no. 8), maar voor de maatschappij, die ze op zich heeft genomen en daartoe jegens de inladers is verbonden.

Is dit stuk nu vatbaar voor overdragt door endossement?

Welke regten ontleent de houder eruit?

Welke verwikkelingen kunnen er met assuradeurs uit ontstaan?

Waar blijft de bewijskracht van art. 460?

Zietdaar zoo vele regtsvragen, wier beslissing onzeker is, die moesten en konden voorkomen worden. De soliditeit der maatschappijen moge tot heden het gebrekkige van den vorm, waarin hare overeenkomsten met de afzenders worden gekleed, weinig hebben doen in het oog springen — het gebrek blijft daarom niet minder met al zijn schadelijke gevolgen bestaan.

Het opzettelijk sluiten van de oogen baat evenmin, als het verbergen van den kop in het zand den struisvogel onzigtbaar maakt.

ALGEMEENE REGTSGELEERDHEID.

Staatsexamens voor magistratuur en balie, door Mr. A. A. DE PINTO, raad-adviseur bij het Departement van Justitie, te 's Gravenhage.

Bij koninklijke boodschap van den 25 Februarij 1868 werd aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangeboden een ontwerp van wet tot regeling van het hooger onderwijs, afkomstig van den minister HEEMSKERK. Dit ontwerp, dat in de kamer buiten behandeling bleef, werd ingetrokken door den minister FOCK, op wiens voordragt door den Koning een nieuw ontwerp werd aangeboden bij boodschap van den 15 Maart 1869, waarover in de volgende zitting, onder dagteekening van 11 Augustus 1870, een belangrijk voorloopig verslag werd uitgebragt. Dit verslag bleef onbeantwoord tengevolge van de politieke omstandigheden in het najaar van 1870 en de daarop gevolgde aftreding van het ministerie FOCK in Januarij 1871. Onder het derde ministerie THORBECKE bleef de zaak rusten. Een derde ontwerp, met eene door den minister GEERTSEMA onderteekende memorie van toelichting, werd aan de Tweede Kamer ter overweging aangeboden bij koninklijke boodschap van den 15en Januarij 1874. Een uitgebreid, helder en zaakrijk verslag werd daarover uitgebragt onder dagteekening van den 7en Julij 1874. Aan het slot van dit verslag werden door de commissie van rapporteurs niet minder dan negentien vragen gesteld, waaromtrent zij overleg met de regering noodig oordeelde. Maar nadat de minister van Binnenlandsche Zaken zich daartoe reeds «volgaarne bereid» had verklaard, openbaarde zich eene nieuwe uiting van de chronische kwaal, waaraan onze constitutionele instellingen in

de laatste jaren lijden. Weder was er eene ministeriële crisis in het land, en nadat zij officiëel was geconstateerd door de kennisgeving van den voorzitter van den ministerraad in de zitting van 22 Junij 1874, kon, naar het oordeel der commissie, het te houden overleg met den minister niet meer in aanmerking komen. Zij meende echter door openbaarmaking van haar verslag — dus ook van de 19 vragen zonder de antwoorden — zich *zooveel mogelijk* van hare taak te moeten kwijten.

Wat zal er nu worden van het derde ontwerp tot regeling van het hooger onderwijs, dat binnen een tijdvak van zes jaren de kamer bereikte? Zal het het lot deelen van zijne beide voorgangers, die begraven werden bij het eindigen van het ministeriële leven hunner auteurs? Niemand kan het op dit oogenblik weten.

Maar gesteld, wat niet onwaarschijnlijk is, ook het derde ontwerp wordt ingetrokken, de zaak zelve is daarmede niet van de baan. De „nieuwe regterlijke inrigting" heeft van 1851 tot 1873 wel acht ontwerpen beleefd. Eerst nadat het achtste dood — ik zal maar niet zeggen gedood — en begraven was, heeft men besloten zich voorloopig te blijven behelpen met de oude en verouderde organisatie.

Het hooger onderwijs kan dus zeker nog wel een vierde ontwerp beleven, en zoo onmogelijk schijnt het niet, dat daaruit eindelijk eens eene wet groeit ter voldoening aan de grondwettige belofte, voor meer dan het een vierde eener eeuw gedaan, en ter bevrediging van behoeften, die, nu het organiek besluit van 1815 in menig opzigt eene antiquiteit is geworden, geen deskundige ontkent.

De zaak is en blijft dus aan de orde. Dit geeft mij vrijheid om in verband daarmede de volgende korte beschouwingen aan het oordeel der lezers van dit tijdschrift te onderwerpen, in de hoop dat daardoor iets zal kunnen worden bijgebragt ter juiste waardering eener vraag van groot praktisch gewigt, die in het ontwerp wel niet regtstreeks

wordt beslist, maar welker nadere uitdrukkelijke beslissing in een door mij minder wenschelijk geachten zin zoude zijn het noodzakelijk gevolg der aanneming van het ontwerp, zoo daarin geen belangrijke wijzigingen worden gebragt.

Staatsexamens of niet?

Bij het stellen en beantwoorden dezer vraag bepaal ik mij als jurist tot de juristen.

Trouwens haar belang voor staat en maatschappij is ook bij deze beperking groot genoeg. Geen andere faculteit levert den staat zooveel ambtenaren, zooveel mannen, ook buiten ambtelijke betrekking, rijk aan invloed in het maatschappelijk leven, als de juridische, en het aantal juristen bedraagt dan ook veel meer dan een derde van het geheele aantal studenten aan onze drie hoogescholen gezamenlijk (1).

Staatsexamens of niet voor magistratuur en balie?

De vraag is niet nieuw, maar bij ons aan de orde sedert het eerste ontwerp eener nieuwe regterlijke organisatie na de grondwet van 1848.

Meestal, wanneer zij bij verdere ontwerpen ter sprake kwam, meende men van regeringswege hare beslissing te moeten verdagen tot de nieuwe wettelijke regeling van het hooger onderwijs.

Nu deze aan de orde is, mogen allen, die bij de zaak belang hebben of daarin belang stellen, wel waken, dat de vraag wat in het vervolg voor den jurist het praktisch resultaat zal zijn van een wel volbragte akademische loopbaan niet onherroepelijk beslist worde, althans hare beslissing niet voor goed in de eene of andere rigting gestuurd worde, vóórdat zij van alle zijden is toegelicht en met de meeste naauwgezetheid is overwogen.

---

(1) Den 31 Dec. 1870 studeerden van 1339 studenten 540, en den 31 Dec. 1871 van 1460 studenten 595 in de regten. Deze cijfers zijn ontleend aan de twee laatste regerings-verslagen van den staat der hooge, middelbare en lagere scholen (1870/71 en 1871/72).

Ik wil trachten het mijne daartoe bij te dragen, en stel mij voor:

1°. in herinnering te brengen wat over onze vraag is voorgevallen bij de ontwerpen eener nieuwe regterlijke inrigting, die sedert 1848 door de regering bij de vertegenwoordiging zijn ingediend;

2°. aan te toonen, welken invloed de aanneming van het ontwerp-GEERTSEMA, zoo als het daar ligt, op de beantwoording dier vraag moet uitoefenen;

3°. mijne bezwaren tegen dit eventueel praejudicium in het kort uiteen te zetten.

I.

Een woord vooraf over den tegenwoordigen toestand.

Hierbij komen in de eerste plaats in aanmerking de artikelen 85, 119—121 van het K. B. van 2 Aug. 1815, waarbij de organisatie van het hooger onderwijs in de noordelijke provinciën is vastgesteld, (Bijv. tot het Stbl., 2e deel 1815, bl. 52 sqq.).

Zij luiden als volgt:

ART. 85.

De doctorale graad in de faculteit der regten zal tweederlei zijn: het *doctoratus juris romani et hodierni*, te verleenen aan de zoodanigen, die de ontwijfelbaarste proeven van hunne bekwaamheid zullen gegeven hebben en op dien titel hunne aanspraak willen vestigen tot de waardigheid, voor de bekoming van welke een akademische graad vereischt wordt, en het eenvoudig *doctoratus juris* ten behoeve van vreemdelingen en van hen, welke eenen wetenschappelijken titel verlangen.

ART. 119.

De graad van kandidaat in de regten geeft volstrekt geene

regten naar buiten. Die van doctor in de beide regten, zooals ten behoeve der vreemdelingen dezelve in art. 85 vooral is aangeduid geworden, geeft alleen wetenschappelijke en zoodanige in het diploma uitgedrukte regten, welker uitoefening geene nadere admissie of vocatie vereischt.

ART. 120.

De admissie, om voor een Onzer hoven en regtbanken als advokaat te mogen praktiseeren, zal, van het uitvaardigen van dit Ons besluit af, alleen gegeven worden aan hen, die het diploma van het doctoraat in het hedendaagsch zoowel als in het romeinsch regt zullen bekomen hebben. Alleen zijn hiervan uitgezonderd zij, die voor dien tijd een diploma van doctor of licenciaat in de regten bekomen hebben.

ART. 121.

De bedieningen, ambten en waardigheden, tot welke voortaan het eerste of tweede doctoraat der regten vereischt zal worden, zullen bij afzonderlijke besluiten worden vastgesteld. Het aanvaarden derzelve zal altijd door de overlegging der diploma's moeten worden voorafgegaan.

Beschouwt men deze bepalingen in onderling verband, dan blijkt daaruit:

1°. dat bij de verordening op het hooger onderwijs het doctoraat in het romeinsche en hedendaagsche regt wordt erkend als voldoende titel van bekwaamheid voor de uitoefening der advocatie, eene erkenning later bevestigd bij art. 1 van het reglement III tot uitvoering van art. 19 der wet op de regterlijke organisatie, vastgesteld bij K. B. van 14 Sept. 1838 (Stbl. n°. 36) en uitgebreid tot de procureurs bij art. 22 van datzelfde reglement;

2°. dat men bij de regeling van het hooger onderwijs, uitging van de onderstelling, dat voor zekere bedieningen, ambten en waardigheden het *doctoratus juris romani et hodierni*

noodig zoude zijn, in overeenstemming waarmede in de artt. 48, 64 en 85 de graad van meester of licenciaat in de regten als vereischte wordt gesteld en als voldoende waarborg van bekwaamheid wordt aangemerkt om benoemd te worden als lid van of ambtenaar bij een onzer regterlijke collegiën.

1. Bij het ontwerp-NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL (Februarij 1851), de eerste der acht mislukte proeven om Nederland aan eene nieuwe regterlijke inrigting te helpen, werd ten aanzien van de vereischten van benoembaarheid tot eene regterlijke betrekking eene radicale verandering voorgesteld.

Het doctoraat in de regten werd een vereischte om tot kantonregter en bleef een vereischte om tot lid van of ambtenaar bij een regterlijk collegie, met uitzondering van de betrekking van substituut-griffier bij eene arrondissements-regtbank, te worden benoemd. Maar daarenboven stelden de artt. 41, 55, 69 en 77 van het ontwerp als vereischte dat de meester in de regten „na het afleggen van een staats-examen „tot het dingen naar regterlijke betrekkingen toegelaten zij".

Met dit stelsel hing te zamen de instelling van referendarissen bij de regterlijke collegiën (artt. 98—99). Zij zouden door den minister van justitie worden gekozen uit hen, die aan eene van 's rijks hoogescholen den graad van meester in de regten hebben verkregen. De bedoeling dezer instelling (mem. van toel., bl. 7, 8, verslag en mem. van beantwoording, § 5) was voor toekomstige regterlijke ambtenaren eene soort van stage of leertijd in het leven te roepen. De referendarissen zouden ten getale van twee of meer worden benoemd bij alle regterlijke collegiën, *de kantongeregten daaronder begrepen.* Hun werd, volgens het voorstel, hoofdzakelijk opgedragen het uitbrengen van verslag of advies over de behandelde zaken. Bij de regterlijke collegiën konden zij daarenboven door den voorzitter worden belast met „eene bepaalde „soort van werkzaamheden, hetzij ter griffie, hetzij elders" — ook, in overleg met het hoofd van het O. M. bij het collegie, op het parquet. Zelfs konden zij ter teregtzitting worden belast met de ontwikkeling van door het O. M. te nemen conclusiën.

„Zij die gedurende twee jaren in deze betrekking zijn werk-„zaam geweest" — zoo luidde de slotbepaling van art. 104 (99 gew. ontw.) — „worden tot het staatsexamen toegelaten, „na welks gunstigen afloop zij tot regterlijke ambten benoem-„baar zijn".

De commissie van rapporteurs begreep hieruit, m. i. niet ten onregte, dat het regter-ambt alleen dengene zoude kunnen worden opgedragen, die door het referendariaat en het staatsexamen benoembaar was geworden; en had daartegen groot bezwaar.

De regering handhaafde de bepaling ongewijzigd, maar beweerde, dat zij door de commissie verkeerd was begrepen. De stage, bij het ontwerp geregeld, was, volgens de bedoelingen van den minister, een der wegen, niet de eenig weg om tot het afleggen van het staatsexamen te geraken. Integendeel was de minister van oordeel: „dat een gelijk stadium, als „hier voor het referendariaat is bepaald, onder de leiding van „pleitbezorgers doorgebragt, evenzeer den weg tot het staats-„examen moet kunnen openen en dat voor de toelating tot de „regtsgeleerde praktijk eveneens de aflegging van een voldoend „staatsexamen kan worden gevorderd".

De commissie meende echter, ook op dit punt, bij hare aan de regering medegedeelde denkbeelden te moeten volharden (§ 8).

In het verslag (§ 5) werd dus de verklaring opgenomen, dat de plaatsing van onbezoldigde referendarissen bij de verschillende regterlijke collegiën hare goedkeuring geenszins had verworven.

Daarentegen vond het voorstel om hen, die eenmaal tot regterlijke betrekkingen wenschen benoemd te worden, aan een staatsexamen te onderwerpen algemeen bijval. „Ook oor-„deelde men het goed, dat dit punt wierd geregeld niet bij de „wet op het hooger onderwijs, maar bij die op de regterlijke „inrigting". Verder wenschte de commissie een staatsexamen ook voor hen, die zich aan de praktijk wilden wijden, en dat op *dit* punt eenstemmigheid heerschte tusschen den minister en de zelfstandige rapporteurs over zijn ontwerp blijkt

uit het door mij reeds medegedeelde regeringsantwoord.

2. Met het oog op die eenstemmigheid is het te vreemder, dat uit het ontwerp-STRENS (April 1853), artt. 37, 49, 65 en 72, met het referendariaat, ook de staatsexamens verdwenen zijn, zonder dat daarvoor eenige reden gegeven wordt in de memorie van toelichting.

Dit ontwerp bleef in de Tweede Kamer buiten behandeling, en geen der volgende ontwerpen eener nieuwe regterlijke inrigting bevatte een nieuw voorstel tot het invoeren van een stage of een staatsexamen voor regterlijke ambtenaren. Alle, ook de nooit in werking getreden wet van 31 Mei 1861 (*Stbl.* n°. 49), bleven bij het oude stelsel, dat voor geen regterlijk ambt een ander bewijs van regtskennis vordert dan den sedert korteren of langeren tijd verkregen graad van doctor in de regten.

Intusschen maakte onze vraag bij de behandeling van al die ontwerpen een punt van overweging uit in de afdeelingen der Tweede Kamer. Het is niet van belang ontbloot dienaangaande nog het een en ander in herinnering te brengen.

3. Bij het onderzoek in de afdeelingen van het ontwerp-DONKER CURTIUS (November 1855) deden onderscheidene leden zich kennen als voorstanders van „eene instelling als die van referendarissen bij de regterlijke collegiën". Het bezit van den akademischen graad was, naar hun gevoelen, bij de tegenwoordige organisatie van het hooger onderwijs, geen afdoend bewijs van het bezit der gevorderde kennis. Maar ook bij meerderen waarborg in dit opzigt, moest, naar het oordeel dier leden, de gelegenheid tot practicale oefening na de promotie een vereischte zijn. De gewenschte instelling zoude aan die oefening bevorderlijk kunnen wezen.

Het voorloopig verslag, waarin deze opmerkingen voorkwamen (ad art. 14. bl. 28), bleef onbeantwoord.

4. Op nieuw en meer in het breede dan vroeger kwam de zaak ter sprake bij het sectie-onderzoek van het ontwerp-VAN DER BRUGGHEN (Januarij 1857) (1).

---

(1) Voorl. Versl. ad art. 17, bl. 17.

„Zeer vele leden vonden, met het oog op de onvoldoende „waarborgen, die de bestaande organisatie van het hooger „onderwijs aanbiedt, het meesterschap in de regten, als „*eenig* vereischte, geen voldoenden waarborg van bekwaam„heid. Over de noodzakelijkheid van aanvulling was men het „vrij algemeen eens. Maar *hoe* dit te doen? Door betere „regeling van het onderwijs en door strengere examens, af „te leggen voor van staatswege aangestelde examinatoren? „Voorzeker zoo iets zoude zeer veel, maar geen volkomen „verbetering aanbrengen. Want dan is er nog geen waarborg „voor het bezit van praktische kundigheden, die in den „regter vereischt worden. Deze toch kunnen niet aan de „hoogeschool worden opgedaan".

Als praktische voorbereiding kon nu worden voorgeschreven een stage, dat, volgens eene onbewezen bewering in het voorloopig verslag voorkomende, bij onze zuidelijke naburen *zeer goed* zoude werken, of een *referendariaat*, dat men echter minder wenschelijk achtte, omdat, waar die instelling werkt, naar Pruissisch model, de keuze tusschen de staatsdienst en de praktijk te spoedig na de promotie moet geschieden. Men kwam tot de conclusie, dat welligt het beste ware: „bij den waarborg van verbeterde examina „tot het erlangen van den meestergraad nog te eischen een „„tweede staatsexamen: b. v. twee jaren na de promotie". Verder scheen men dan niets verpligtend te willen voorschrijven aangaande stage of referendariaat, maar het aan den *juris doctor* te willen overlaten om zich, langs welken weg dan ook, met practische kundigheden voor het tweede examen uit te rusten.

Merkwaardig is het antwoord op deze beschouwingen van den minister VAN DER BRUGGHEN. (1) Het volgt hieronder tekstueel.

„Dat de promotie aan de hoogeschool voldoenden waarborg „aanbiedt van bekwaamheid zal zeker de regering niet be-

(1) Memorie van beantwoording, bl 9.

„weren. Maar maatregelen te nemen om haar daartoe weder (1) „te maken, of door een anderen waarborg te vervangen, dat „behoort zeker niet in deze wet. Verder wordt nevens die „bekwaamheid ook nog geschiktheid vereischt voor de be„trekking, die zal worden vervuld. En daarvoor is geen „andere waarborg te vinden dan in de naauwgezette pligts„betrachting van allen die tot de benoeming medewerken. „Men bedenke vooral dit nog. De meest geschikte personen, „om tot leden der regtbanken te worden benoemd, zullen „dikwijls zijn advocaten, die eenige jaren eene belangrijke „praktijk uitoefenden. Alle voorwaarden, die men stelt, zullen „zij, als lastig of vernederend, van zich werpen, en men zal „een minder geschikt persoon moeten kiezen. Zal men van die „voorwaarden ontheffen hen, die eenigen tijd advocaat waren? „Maar het bloote advocaat zijn, zonder de uitoefening der „praktijk, levert op zich zelven geen genoegzamen waarborg, „hetzij van bekwaamheid, hetzij van geschiktheid. Moet men „aard en omvang van de praktijk onderscheiden, in het alge„meen is geen bepaalde grens te trekken. En zoo moet ook „wederom hier de zaak worden overgelaten aan de naauwge„zette pligtsbetrachting van hen, die op de benoeming invloed „uitoefenen".

5. Bij het onderzoek van het ontwerp-Boot (Februarij 1859) kwam de wenschelijkheid van een staatsexamen voor hen, die zich in de magistratuur wenschen te begeven, op nieuw ter sprake. „Zoo als thans de academische graden kunnen „verkregen worden, vinden velen in den blooten doctoralen „graad geen voldoenden waarborg voor kunde, veelmin voor „practische geoefendheid. Men herinnerde, dat ook voor het „notariaat afzonderlijke bewijzen van practische geschiktheid „gevorderd worden" (2).

De minister Boot was zoo min een voorstander van staatsexamens als zijne laatste voorgangers. Hij antwoordde (3), mijns inziens zeer *ad rem*:

(1) *Weder* —, was het hiermede dan vóór 1857 zooveel beter gesteld?
(2) Voorl. Versl. ad art. 11, bl. 11, 12.
(3) Mem. van beantw., bl. 4 sub 4o.

„Over het nut van een staatsexamen, om bekwaam te wor-
„den geoordeeld tot het erlangen van regterlijke bedieningen,
„kan verschillend gedacht worden. Neemt men het stelsel
„aan, dat het geheel onverschillig is waar iemand zijne kennis
„verkreeg, mits hij maar de noodige kennis hebbe, dan is het
„houden van een staatsexamen zeer rationeel. Maar laat men
„tot de eigenlijke regterlijke bedieningen slechts gegradueerden
„toe, die, na de academische lessen te hebben bijgewoond,
„geëxamineerd en na geschiktbevinding worden toegelaten,
„dan schijnt zoodanig staatsexamen niet noodig. Wordt er
„wel eens over geklaagd, dat de professoren te gemakkelijk
„zijn in het *promoveren* van studenten der juridische faculteit
„tot *juris doctores*, wat waarborgt dat gelijke klagte niet ook
„zoude kunnen oprijzen tegen de leden eener staatscommissie?
„Alles hangt af van de wijze, hoe degenen die examineren
„over hunne roeping denken. Maar bij nadenken over de
„strekking van het door verschillende leden op dit punt te
„kennen gegeven verlangen, mag nog gevraagd worden: zoude
„dat examen moeten worden afgenomen vergelijkend, van de
„aspiranten naar eene bepaalde plaats in eenig regterlijk col-
„legie, of is een eenmaal met goed gevolg afgelegd examen,
„gelijk thans bij de candidaat-notarissen het geval is, vol-
„doende? Aan het eerste kan, bij de tastbare practische be-
„zwaren daartegen, niet worden gedacht; maar wil men dus
„het laatste, welken meerderen waarborg geeft een staats-
„examen, dat korten tijd na de promotie wordt afgelegd,
„boven de academische promotie zelve, wanneer de geexami-
„neerde tien of meer jaren later zich tot het bekomen eener
„regterlijke bediening aanmeldt of beschikbaar stelt?„

6. Niet zonder eenigen grond had men kunnen verwachten, dat de minister Godefroi bij zijn ontwerp (Mei 1860) een met goed gevolg afgelegd staatsexamen als vereischte der benoembaarheid tot regterlijk ambtenaar zoude hebben gevorderd. Immers, hij was een der vijf (zelfstandige) rapporteurs over het ontwerp-Rosenthal, bij wie het denkbeeld van zoodanig staatsexamen „algemeen bijval„ had gevonden. Het bleef echter ook in artikel 13 van gemeld

ontwerp (1) bij het oude. Geen andere waarborg van bekwaamheid voor het lidmaatschap der regterlijke magt werd gevorderd dan de sedert korteren of langeren tijd verkregen graad van „meester in de beide regten". Gelijk te verwachten was werd in de afdeelingen der kamer ook nu weder gewezen op het onvoldoende van dien waarborg. „Dat het in te stellen examen „verbeterd moest worden werd algemeen toegegeven". Men verschilde alleen daarin, „dat eenigen een practikaal ambts-„examen verlangden, anderen heil zochten in doelmatiger „inrigting van het akademisch eindexamen" (2).

De heer Godefroi antwoordde kort en bondig: „De „regering deelt in het gevoelen, van die leden, welke in „doelmatiger inrigting van het akademisch eindexamen meer „heil zoeken dan in een practikaal ambtsexamen. Geschikt-„heid tot het vervullen eener regterlijke betrekking en prac-„tische kennis zullen zich nimmer uit een examen laten „beoordeelen" (3).

7. In het tiental jaren 1851—1861 mogt Nederland zich verheugen in het bezit van een zestal ontwerpen van regterlijke organisatie, totdat het laatste eindelijk in het kleed eener wet werd opgeborgen in het *Staatsblad.*

Het volgende decennium werd nu besteed aan het ontwerpen, bewerken, overwerken, indienen, intrekken, weder overwerken, weder indienen en weder intrekken van wetten en wetboeken, bestemd om de na zooveel strijd aangenomen organisatie van 1861 van het papier in het leven te roepen.

Alles vergeefsche moeite, alles tijds- en krachtsverspilling.

In de zitting van de Tweede Kamer der Staten Generaal van 23 Junij 1870 werd met groote meerderheid het doodvonnis uitgesproken over de wet, die gedurende 9 à 10 jaren den grondslag had uitgemaakt van een zeer omvangrijken wetgevenden arbeid aan het departement van justitie. Alzoo de wet, onder n°. 49 in het *Staatsblad* van 't jaar 1861

---

(1) Art. 12 der wet van 31 Mei 1861 (*Staatsblad* n°. 49).

(2) Voorl. Versl., ad art. 13 bl. 8, 9.

(3) Mem. van antw. ad art. 13 bl. 10.

prijkende, wilde men niet meer. Maar wat wilde men dan wel?

Aan den minister JOLLES viel de weinig benijdenswaardige taak ten deel om te trachten, zonder opoffering van eigen overtuiging, een bevredigend antwoord op die lastige vraag te geven. Zijn ontwerp, bij koninklijke boodschap van 27 Dec. 1871 der vertegenwoordiging aangeboden, was het resultaat van dat streven.

Gelijk bijna alle bepalingen over de regterlijke magt in het algemeen was ook art. 12 der wet van 1861, in hoofdzaak onveranderd, in het *zevende* ontwerp eener nieuwe regterlijke inrigting overgenomen. Intusschen bleek bij het onderzoek van dit ontwerp in de afdeelingen, dat, wat ook de Tweede Kamer in die tien jaren van gewapenden vrede op het gebied der regterlijke organisatie vergeten mogt hebben, zeker niet de oude quaestie van het staatsexamen voor regterlijke ambtenaren. Met meer uitvoerigheid zelfs dan vroeger werd zij behandeld in het den 7en Mei 1872 vastgestelde voorloopig verslag. De meeningen waren weder zeer verdeeld. „Eenige leden achtten een staatsexamen voor regterlijke amb„tenaren noodig". Ook voor het procuraat, mogt het behouden worden, werd een staatsexamen nuttig geoordeeld, onverschillig of de candidaat al of niet gepromoveerd zij. Men wees daarbij op hetgeen thans geldt voor het notariaat. „Daartegen deden andere leden gelden, dat al is het goed, „de tegenwoordige promotie door een staatsexamen te ver„vangen voor hen, die den doctorstitel niet begeren, het „daarom niet noodig is verder te gaan". Als waarborg van *wetenschappelijke* kennis was, naar het oordeel van die leden, zoodanig staatsexamen voldoende. „Wilde men daarenboven „nog waarborgen voor *praktische* kennis, men zoude het „Pruissische stelsel van referendarissen en auscultatoren moeten „invoeren. Doch daartegen — zoo vervolgt het verslag — „bestaat hetzelfde bezwaar, dat aan het *praktikaal* ambts„examen, voorgesteld in het wetsontwerp van den minister „NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL, was verbonden. Zulk een „examen geeft aanspraken ten nadeele van geschikte per„sonen, die de voorwaarde niet vervuld hebben". Voorts

blijkt, uit het verslag, dat naar de meening der leden, die noch een praktikaal ambtsexamen, noch een stage naar Pruissisch model wenschten, de waarborg, dien men algemeen noodig oordeelde, lag in „de nauwlettende zorg van den „minister van justitie om voor elk ambt zooveel mogelijk te „kiezen hen, die praktische ondervinding hebben kunnen „opdoen". Men besloot met den raad: „jongelieden, die met „eer de hoogeschool hebben verlaten, tot ambtenaren bij de „griffie der regtbanken aan te stellen en ook der kanton-„geregten".

8. De minister DE VRIES begaf zich bij zijne memorie van beantwoording, tevens memorie van toelichting van het *achtste* en laatste ontwerp eener nieuwe regterlijke inrigting, niet op het terrein dezer beschouwingen. Hij bepaalde zich tot de opmerking: „dat eerst na eene nieuwe wettelijke re-„geling van het hooger onderwijs zal kunnen worden uit-„gemaakt of nevens de vereischten, die deze voor den aka-„demischen graad zal vaststellen, nog andere, met goed ge-„volg afgelegd staatsexamen of stage, noodig zullen zijn voor „het lidmaatschap der regterlijke magt" (1).

Vele leden waren door dit antwoord niet bevredigd. Bepaaldelijk achtten zij het noodig in de wet op de regterlijke organisatie „een waarborg op te nemen voor *de eerste* „*benoeming* des kantonregters, zij het dat die waarborg „besta in een staatsexamen of in een stage" (2).

II.

De minister DE VRIES sprak in zijne aangehaalde woorden in de onderstelling, dat, wat de nieuwe wettelijke regeling van het hooger onderwijs ook mogt veranderen, DE akademische graad zoude worden behouden, en onder DEN akademischen graad verstond hij blijkbaar niets anders dan het doctoraat in de regten.

---

(1) Memorie van beantwoording, ad art. 12, bl. 22.
(2) Eindverslag, § 4, bl. 9.

Van deze onderstelling waren gedurende meer dan twintig jaren zijne zeven ambtsvoorgangers uitgegaan, die achtereenvolgens 's lands vertegenwoordiging hadden bezig gehouden, om niet te zeggen lastig gevallen, met het voor Nederland onoplosbaar probleem eener „nieuwe regterlijke „inrigting".

Allen vorderden als vereischte tot het bekleeden van een regterlijk ambt het doctoraat in de regten, ook de minister VAN ROSENTHAL, al eischte hij *daarenboven* voor de benoembaarheid in de magistratuur een met goed gevolg afgelegd staatsexamen, waartoe de weg zoude worden geopend door een stage naar Pruissisch model.

Ook in de Tweede Kamer was men bij de bespreking van onze vraag steeds uitgegaan van de onderstelling, dat de doctorale graad zoude blijven een vereischte voor de benoembaarheid in de magistratuur. Niet of die graad zoude zijn een vereischte, maar of hij zoude zijn het eenig vereischte was het punt in geschil. Alleen bij het onderzoek van het ontwerp-JOLLES was er spraak van eene vervanging van de tegenwoordige promotie door een staatsexamen, niet algemeen, maar voor hen, die den doctorstitel niet begeerden, alzoo, als ik de strekking dezer woorden wel begrijp, van een alternatief vereischte, doctorale graad *of* met goed gevolg afgelegd staatsexamen. Altijd en door allen werd dus in deze quaestie gerekend met het behoud van het doctoraat in de regten. Velen, die, zooals thans de akademische graden kunnen verkregen worden, in „den blooten „doctoralen graad" geen voldoenden waarborg voor de vereischte wetenschappelijke kennis vonden, zochten heil in „verbeterde examina tot het erlangen van den meestersgraad", hetzij dat die examina dan al of niet zouden gevolgd worden door een tweede examen op praktisch gebied. Nooit schijnt iemand zich bij het zoo dikwijls herhaald parlementair debat over onze vraag te hebben voorgesteld de mogelijkheid van eene nieuwe regeling van het hooger onderwijs, waarin *niets* geregeld zoude worden ten aanzien van het doctoraat in de regten.

Maar nu — *omnia jam fiunt fieri quae posse negabant.*

In het ontwerp-GEERTSEMA vindt men niets aangaande het doctoraat of meesterschap in de regten. Het woord doctor of meester wordt daarin zelfs niet genoemd.

Zal de eeuwen-oude doctorstitel blijven bestaan, zoo ja, wordt dan in de faculteit der regten slechts één doctoraat erkend; wat wordt vereischt om doctor te worden zal daartoe één eindexamen, met of zonder plegtige promotie, voldoende zijn, of zal men, om tot het doctoraal examen te worden toegelaten eerst, zooals nu, met goed gevolg een candidaatsexamen hebben moeten afgelegd; eindelijk, zal „het propaedeutisch" ook voor juristen blijven bestaan?

Alle vragen, waarop het ontwerp geen antwoord geeft.

De hooggeleerde heeren moeten het weten. Dit alles wordt ter regeling overgelaten aan de autonomie der akademische senaten.

Men vindt in het ontwerp een titel (artt. 66—71) handelende over „de wetenschappelijke titels".

„Deze titel — aldus de mem. van toel. bl. 14 — bepaalt „zich tot de omschrijving van datgene wat gevorderd wordt „om wetenschappelijke titels, bij de wet als zoodanig erkend, „te kunnen verkrijgen".

De toelichting is hier echter geenszins in overeenstemming met den tekst.

De wet *erkent* geen enkelen wetenschappelijken titel als zoodanig. Natuurlijk bepaalt zij dus ook niet, wat (welke kundigheden) tot verkrijging van de wetenschappelijke titels wordt gevorderd.

Art. 66 (1) geeft aan den senaat van elke rijks-universiteit de bevoegdheid om aan hen, die dit verlangen, nadat zij met goed gevolg, ten overstaan van een of meer faculteiten, in het openbaar een examen hebben afgelegd een wetenschappelijken titel toe te kennen. Gelijke bevoegdheid kan bij Koninklijk Besluit, den raad van state gehoord, worden toegekend aan het bestuur van een athenaeum.

---

(1) Verbeterde redactie volgens eene nader ingediende nota.

Tot het examen in art. 66 vermeld worden, volgens art. 67, alléén toegelaten zij, die, overeenkomstig de eischen bij art. 69 bedoeld, blijken hebben gegeven van genoegzame voorbereiding tot het genieten van hooger onderwijs aan eene rijks-universiteit.

Uit art. 69 blijkt, dat de omvang en inrigting van het admissie-examen (art. 67) en van alle examina in het belang van den regelmatigen gang van het hooger onderwijs aan de universiteiten noodig geacht (1), daaronder begrepen het eindexamen ter verkrijging van de wetenschappelijke titels (art. 69), de wijze en de voorwaarden waarop (2) die titels verleend worden door de senaten der rijks-universiteiten gemeenschappelijk geregeld worden, binnen één jaar na het in werking treden van de wet (3). Die gemeenschappelijke

---

(1) Achten de senaten na het admissie-examen nog een voorbereidend examen noodig, vòòrdat de student naar een wetenschappelijken titel in zijn vak kan dingen of tot eenig ander examen in dat vak kan worden toegelaten, zij zijn, volgens art. 69, zeker bevoegd dit voor te schrijven. Afschaffing van »het propaedeutisch« voor juristen moge, zoo als sommigen meenen, in de strekking der wet liggen, uit haar tekst volgt zij niet.

(2) Lees: »de wijze waarop en de voorwaarden waaronder«. Hieruit blijkt, dat voor het verkrijgen van den wetenschappelijken titel nog *andere* voorwaarden kunnen worden gesteld dan het met goed gevolg afgelegd faculteits-examen van art. 66. De autonomie der akademische senaten wordt consequent volgehouden. Ook in dit opzigt kunnen de hoog geleerde heeren zonder aan eenig wettelijk voorschrift gebonden te zijn, behoudens 's Konings sanctie, vorderen wat zij maar willen.

(3) Hoe is die gemeenschappelijke regeling te verstaan? Het antwoord is weder, de hooggeleerde heeren moeten het maar weten. Toch had deze, op zich zelve reeds zoo vreemde, attributie van wetgevende magt aan drie zelfstandige corporatiën van rijksambtenaren wel eenige nadere omschrijving gevorderd. Zullen de drie senaten zich voor deze gemeenschappelijke regeling in ééne vergadering vereenigen? Die vergadering zal dan zeer talrijk en daardoor te minder geschikt tot het maken van reglementen zijn. Of kan de zaak voor de gemeenschappelijke regeling commissoriaal gemaakt worden? Of wel is de bedoeling, dat elk der drie senaten zelfstandig eene regeling ontwerpt, dat zij die aan elkanders oordeel onderwerpen en dat alleen in geval en voor zoover zij het niet eens kunnen worden, de Koning den knoop of de knoopen doorhakt? *Non liquet.* Toch is het te vreezen, dat als de rijkswetgever in dit opzigt zijn laconisme zoover drijft

regeling, evenals de later daarin te brengen wijzigingen, eischt 's Konings goedkeuring. Kunnen de senaten zich te dezer zaken niet verstaan, de regeling geschiedt door den Koning.

Dit alles kan zeer fraai en praktisch zijn, zeker is het dat het *moet* leiden tot een staatsexamen voor de benoembaarheid in de magistratuur en de toelating tot de balie, zonder onderscheid of de candidaat al of niet een wetenschappelijken titel aan de akademie heeft verworven.

Het ontwerp erkent dit zelf in de eerste zinsnede van art. 71:

„De wetenschappelijke titels in deze wet bedoeld geven „*geenerlei* bevoegdheid tot het uitoefenen van een beroep of „bedrijf, noch tot het bekleeden van een openbaar ambt of „bediening".

Deze bepaling, ofschoon geheel in overeenstemming met geest en strekking der wetsvoordragt, is daarin echter, naar mijne zienswijze, niet op haar plaats.

---

als door den minister GEERTSEMA wordt voorgesteld, de akademische wetgevers, die hij schept, het al dadelijk oneens zullen worden over de wijze waarop zij hunne wetgevende bevoegdheid moeten uitoefenen. En wie zal dan dat geschil uitmaken? Waarlijk de vertegenwoordiging mag er zich wel tweemaal op bedenken eer zij deze nieuwe akademische wetgevende magt, met 's Konings subsidiaire bevoegdheid om haar uit te oefenen, in ons staatsregt wortel doet schieten. Als vaststaat, wat ik niet geloof, dat de wet onmagtig is om de hoogst belangrijke zaken in art. 69 vermeld in breede trekken te regelen, men late dan die regeling geheel over aan een algemeenen maatregel van inwendig bestuur, waarvan het onderzoek niet bij den raad van state aanhangig wordt gemaakt dan na ingewonnen advies van de akademische senaten. Dit is eenvoudig en praktisch, het waarborgt der regering een regt van initiatief bij noodzakelijke wijzigingen die de akademische senaten soms liever wilden laten rusten, en schijnt ook meer bevorderlijk voor het prestige der hoogleeraren dan het eventueel schouwspel hunner oneenigheid, uit hoofde waarvan de Koning hun het werk uit de handen moet nemen, dat de wet hun in de eerste plaats opdraagt. Wel verzekert de memorie van toelichting, dat het naauwelijks denkbaar is, dat de senaten „zich niet zouden kunnen verstaan". Maar die voorstelling schijnt mij wat al te optimistisch, want dit hebben de *viri docti* gemeen met het *profanum vulgus*, dat zij het over zaken van gewigt, die nog steeds aanleiding geven tot groot verschil van gevoelen, niet spoedig eens worden.

De wet, die het hooger onderwijs regelt, heeft niets te bepalen, negatief zoo min als positief, omtrent de waarde, der, ingevolge hare voorschriften, te verleenen wetenschappelijke titels voor de benoembaarheid tot ambten en de toelating tot de uitoefening van beroepen.

Zij stelle alleen de praemissen, waaruit de bijzondere wetten, welke de laatstgemelde onderwerpen regelen, de conclusie hebben te trekken.

Maar nu die conclusie in zoo algemeene termen in het ontwerp *is* opgenomen, kan er te minder twijfel bestaan over den invoed, dien deze voordragt, tot wet verheven, zoude uitoefenen op de eischen, nader bij de wet of wettelijke verordening te stellen voor de benoembaarheid tot eene regterlijke betrekking of de toelating tot de advocatie en het procuraat, zoolang dit laatste nog als afzonderlijke betrekking in wezen blijft.

Tot nu toe werd alleen gewezen op den tekst van het ontwerp. Ik mag echter de toelichting niet geheel met stilzwijgen voorbijgaan.

De paraphrase van art. 71 in de memorie van toelichting zegt nog eens, alsof dit in het artikel zelf niet duidelijk genoeg te lezen stond: „Het stelsel dezer wet brengt mede, dat de „krachtens haar te verleenen wetenschappelijke titels geene be„voegdheid geven tot het uitoefenen van een beroep of bedrijf „noch tot het bekleeden van een openbaar ambt of bediening".

Niet minder belangrijk dan deze negatieve verklaring van het stelsel der wet is de positieve verklaring der reden waarom zij de gelegenheid opent tot het verkrijgen van wetenschappelijke titels. Die reden namelijk is, volgens de algemeene toelichting der artt. 66—71, *te zoeken in den prikkel, die daarin voor den bloei van het hooger onderwijs gelegen kan zijn.* Een meer regtstreeksch maatschappelijk- of staatsbelang blijft daarbij geheel buiten spraak.

Trouwens deze verklaring is geheel in overeenstemming met de opvatting van het doel van het hooger onderwijs in de algemeene toelichting van den eersten titel van het ontwerp.

Het ontwerp-HEEMSKERK (art. 1) zocht dat doel in

„de vorming en voorbereiding tot zelfstandige beoefening der „wetenschappen en tot het bekleeden van maatschappelijke „betrekkingen, waarvoor eene wetenschappelijke vorming „vereischt wordt".

Het ontwerp-Fock onderscheidde in art. 1 reeds dadelijk het *gymnasiaal* en het *universitair* onderwijs. Het laatste heeft eene tweeledige strekking:

„eensdeels om het aankomend geslacht op te leiden tot zelf-„standige beoefening der wetenschap en het te vormen tot de „maatschappelijke betrekkingen en beroepen, die op weten-„schappelijke grondslagen berusten;

„ten andere, om de beoefening der wetenschap om haar zelve „te bevorderen en alzoo ons vaderland tot haren vooruitgang „te doen medewerken".

De heer Geertsema heeft, mijns inziens te regt, deze bespiegelingen en ontboezemingen over aard en strekking van het hooger onderwijs uit zijn ontwerp gelaten, maar zegt dienaangaande het een en ander in de toelichting van Titel I. Ik zal nader nog gelegenheid hebben om daarop terug te komen. Voor het oogenblik vestig ik alleen meer bijzonder de aandacht op de volgende woorden:

„Een hooger onderwijs, geregeld met het oog op alles wat „wetenschappelijke opleiding en vorming vordert, zonder te „letten op de eischen, die de staat mag stellen aan hem, „die een beroep of bedrijf, waartoe dusverre universitaire „ontwikkeling onmisbaar werd geacht, wenscht uit te oefenen, „schijnt aanbevelingswaardig".

Het is duidelijk genoeg.

Op de eischen, die staat en maatschappij stellen aan hen, die eenig ambt of beroep uitoefenen, heeft men bij het akademisch onderwijs niet te letten.

Met die eischen kan men dus evenmin rekening houden bij de examens, die den weg moeten openen tot het verkrijgen van een akademischen graad.

Alzoo de staatsexamens, of juister gezegd, de professionele examens, ook voor hen, die zich aan de magistratuur en de balie willen wijden, staan, als de voordragt van den heer

GEERTSEMA door zijnen opvolger wordt gehandhaafd en de goedkeuring der vertegenwoordiging erlangt, voor de deur.

III.

Er is in de laatst aangehaalde woorden van den minister GEERTSEMA eene tegenstelling, welker juistheid ik mij veroorloof met het oog op de regtswetenschap — over andere wetenschappen matig ik mij geen oordeel aan — te betwisten.

Het is alsof men bij het onderwijs in de regten, geregeld met het oog op alles wat wetenschappelijke opleiding en vorming vordert, niet tevens zoude kunnen, ja moeten letten op de eischen, die de staat mag stellen aan hen die optreden in de rijen der magistratuur en balie.

Het regt is de wetenschap van de regeling der betrekkingen, die de maatschappelijke zemenleving doet ontstaan tusschen bijzondere personen onderling en bijzondere personen en den staat, — wijsgeerig, hoe die regeling behoort te zijn, historisch hoe zij geworden is wat zij is, praktisch, hoe wat is, verklaard uit wat behoort te zijn en wat geweest is, moet worden opgevat, verstaan en toegepast.

Theorie en praktijk zijn in onze wetenschap niet te scheiden, met het doel om de eene aan de geleerden over te laten, de andere aan de mannen, die door hun ambt of beroep geroepen zijn om het regt, dat in het eene of andere land geldt, dagelijks in toepassing te brengen.

Ik voorspel niets goeds van onze toekomstige regtsbedeeling wanneer daaraan die scheiding, het beginsel der professionele examens, ten grondslag zal moeten liggen.

Het is nu reeds 34 jaren geleden, dat de grootste regtsgeleerde van onze eeuw, FRIEDRICH CARL VON SAVIGNY, zijn *System des heutigen Römischen Rechts* in het licht gaf.

Die titel teekent.

Het Romeinsche regt wordt door VON SAVIGNY niet behandeld als een gesloten boek uit de oudheid, alleen van belang voor en genietbaar door geleerden van professie, waarmede onze moderne maatschappij niets te maken heeft, maar als

een boek voor ieder ernstig jurist, die daarin nu nog uit het voorbeeld der Romeinen kan leeren, dat wat velen scheiden willen in onze wetenschap onafscheidelijk is.

„Besteht das Hauptübel unsres Rechtszustandes in einer „stets wachsenden Scheidung zwischen Theorie und Praxis, „so kann auch die Abhülfe nur in der Herstellung *ihrer „natürlichen Einheit* gesucht werden. Gerade dazu aber kann „das Römische Recht, wenn wir es richtig benutzen wollen, „die wichtigsten Dienste leisten. Beij den Römischen Juristen „erscheint jene naturliche Einheit noch ungestört, und in „lebendigster Wirksamkeit; es ist nicht ihr Verdienst, so „wie der entgegengesetzste heutige Zustand mehr durch den „allgemeinen Gang der Entwicklung, als durch die Schuld „der Einzelnen, herbeigeführt worden ist. Indem wir uns „nun mit Ernst und Unbefangenheit in ihr, von dem uns-„rigen so verschiedenes, Verfahren hinein denken, können „auch wir uns dasselbe aneignen, und so für uns selbst in „die rechte Bahn einlenken„ (1).

Niet tegen het heilzame beginsel van verdeeling van arbeid (2) komt VON SAVIGNY op, maar hij voert strijd tegen die eenzijdigheid, waarmede de een, die zich tot taak heeft gesteld het regt aan anderen te leeren, meent zich op een afgetrokken theoretisch standpunt te kunnen plaatsen zonder een geopend oog voor de eischen en behoeften van het leven, en de ander, geroepen tot toepassing van het regt in het leven, zich voorstelt, dat hij het wel af kan met zijne codes en hunne commentatoren.

Nu — zegt onze groote meester (3), en ik wil ook hier zijne woorden in den oorspronkelijken tekst behouden — komt het bij de noodzakelijke verdeeling van arbeid daarop aan: „dass Jeder *die ursprüngliche Einheit* fest im Auge „behalte, dass also in gewissem Grade jeder Theoretiker den „praktischen, jeder Praktiker den theoretischen Sinn in sich

---

(1) System, Vorrede, S. XXV.

(2) „das heilsame Princip der Theilung der Arbeit„ —, aldaar S. XXVI.

(3) Vorrede, S. XX.

„erhalte und entwickle Wo dieses nicht geschieht, wo die „Trennung zwischen Theorie und Praxis eine absolute werd, „da entsteht unvermeidlich die Gefahr, dass die Theorie zu „einem leeren Spiel, die Praxis zu einem blossen Handwerk „herabsinke".

Ik vrees, dat wij op den weg zijn om die absolute scheiding tusschen theorie en praktijk, dat onwetenschappelijke dualisme waartegen VON SAVIGNY vóór 34 jaren zijne stem met zooveel kracht verhief en dat toen zeker in Duitschland grooter was dan nu bij ons, in niet geringe mate in de hand te werken als wij het hooger onderwijs in de regten gaan opvatten en regelen in die eenzijdige rigting van het ontwerp-GEERTSEMA en daardoor professionele examens voor den praktischen jurist onvermijdelijk maken.

Het universitair onderwijs in onze wetenschap worde geregeld „met het oog op *alles* wat de wetenschappelijke opleiding en vorming vordert".

Uitstekend. Maar hoe is het mogelijk, dat men daarbij niet zal letten, zoo als de memorie van toelichting ons mededeelt, op de eischen, die de staat moet stellen aan den praktischen jurist?

De vorming van regtsgeleerden, niet van advocaten en regterlijke ambtenaren, trede op den voorgrond.

Ik heb er niets tegen. Maar regtsgeleerden vormende, vormt gij tevens de beste leden der magistratuur en balie. Want een goed regtsgeleerde is men niet — ik beroep mij op geen minder gezag dan dat van VON SAVIGNY — zonder een helder praktischen blik, zonder besef van „de oorspronkelijke eenheid" van theorie en praktijk.

Wat doet het er toe, zal men welligt vragen, of de memorie van toelichting al eene scheiding maakt, die eigenlijk niet bestaat?

Ik antwoord, wel iets.

Want als gij in uwe wet op het hooger onderwijs, al is zoodanige bepaling daar in geen geval op hare plaats, uitmaakt, dat de wetenschappelijke titels, die men aan de akademie kan erlangen, geenerlei bevoegdheid geven tot de

toepassing van het regt als praktisch jurist, en wanneer gij, daarmede niet tevreden, in uwe toelichtende memorie nog eens verzekert, dat, men bij de wetenschappelijke vorming van den regtsgeleerde niet heeft te letten op hetgeen in den praktischen jurist wordt vereischt, dan ontstaat er gevaar, dat het akademisch onderwijs in de regten gestuurd zal worden in eene eenzijdig theoretische rigting, en dat de akademische examens in dezelfde rigting zullen worden afgenomen.

Wat daarvan zij, als eens zal zijn uitgemaakt, dat de doctorstitel of welke andere titel, door de hooggeleerde heeren daarvoor in de plaats te stellen, geenerlei bevoegdheid geeft tot het bekleeden van een ambt of de uitoefening van een beroep, dan is het te vreezen dat zij, althans zeer velen van hen, die zich willen wijden aan die betrekkingen, *waartoe* — zoo als de memorie van toelichting het uitdrukt — *dusverre universitaire ontwikkeling onmisbaar werd geacht*, de hoogescholen niet meer zullen bezoeken en zullen trachten zich elders spoediger en goedkooper tot de professionele examens voor te bereiden of zich daartoe te doen afrigten. Het is mogelijk, zoo als de memorie van toelichting ons verzekert, dat dan de studie aan de akademie, als zij daar niet langer gerigt is op examens, van wier goeden afloop de maatschappelijke positie van den student afhankelijk is, voor die weinige uitverkorenen, die de wetenschap alleen om de wetenschap beoefenen, vrijer en rustiger zal worden. Maar hiertegen valt op te merken vooreerst, dat die examen-vrees, die de vrije en rustige studie aan de akademie zoo zoude belemmeren, nog al overdreven wordt voorgesteld en ten andere, wat van meer belang is, dat men het kwaad van het voor het examen werken misschien zal verplaatsen, maar zeker veeleer zal vermeerderen dan verminderen door het invoeren der professionele examens voor juristen.

Aangenomen de gunstigste onderstelling, waarop de m. v. t. ad art. 71 eenig uitzigt opent, dat, zoo voor het uitoefenen van een beroep of bedrijf examens worden gevorderd, het bezit van eenen akademischen graad of wetenschappe-

lijken titel een groot deel van dat examen zal kunnen vervangen. Welnu, zal dan de student, die weet dat de verworven akademische graad hem een grooten stap verder zal brengen op den weg, dien hij heeft af te leggen, al is deze daarmede niet ten einde toe afgeloopen, zooveel rustiger werken dan nu, als de tijd van het examen begint te naderen? Zeker niet, en het eenige onderscheid is dus, dat in het Duitsche stelsel van stage en staatsexamens het examen-werk geen einde neemt met den akademischen leeftijd, maar de vrije en zelfstandige ontwikkeling van den jeugdigen regtsgeleerde tot zeven en twintig- à dertig-jarigen leeftijd belemmert (1).

Ziedaar dus reeds twee groote nadeelen verbonden aan het stelsel der staatsexamens:

1. Gedeeltelijke ontvolking van de akademiën, als zij, die er vroeger de voorbereiding zochten tot die betrekkingen waartoe *dusverre* — en niet zonder regt — *universitaire ontwikkeling onmisbaar werd geacht*, van het oogenblik dat die voorbereiding daar niet meer of niet meer dan ten deele is opengesteld, haar elders zullen gaan zoeken waar men hen spoediger en goedkooper door hunne examens helpt.

2. Langdurige belemmering van de zelfstandige ontwikkeling van den jeugdigen regtsgeleerde, ook van hem die de akademische lessen met vrucht heeft bijgewoond, door examen-werk, met of zonder stage naar Pruissisch model.

Maar er zijn aan de professionele examens voor den praktischen jurist ook nog andere, misschien nog grooter bezwaren verbonden, waarbij ik niet lang behoef stil te staan, omdat daarop reeds met nadruk is gewezen door den minister VAN DER BRUGGHEN en vooral door den minister BOOT, beiden regtsgeleerden van den echten stempel en beiden eenmaal sieraden onzer magistratuur. Bij hunne opmerkingen heb ik slechts weinig te voegen.

---

(1) Ik mag verwijzen naar hetgeen ik dienaangaande voor ruim elf jaren reeds schreef in de *Themis* van 1863, bl. 200 en 206. Ik ben sedert op dit punt niet van gevoelen veranderd.

Wil men vak-examens, dan zij men consequent en vordere in aard en omvang verschillende proeven van bekwaamheid voor advokaten en procureurs, zoo het procuraat op den tegenwoordigen voet blijft bestaan, voor regters, voor ambtenaren van het openbaar ministerie en van de griffie.

Allen, met uitzondering welligt van de procureurs en de griffiers, moeten zijn wetenschappelijk gevormde juristen, maar de praktische bekwaamheden, vereischt tot eene goede waarneming hunner respectieve betrekkingen, verschillen onderling zeer.

Gesteld men brengt, ofschoon dat inconsequent ware, de vak-examens tot twee terug, één voor den regtsbijstand en een voor de magistratuur, dan nog maakt men den overgang op rijperen leeftijd van de laatste tot den eersten en, wat van veel meer gewigt is, van den eersten tot de laatste onmogelijk voor allen, die, geen rekening houdende met deze eventualiteit, in hunne jeugd eene keus hebben gedaan, ook om niet de beste jaren van hun leven door te brengen met de voorbereiding tot de beide examens.

Om al deze redenen acht ik het wenschelijk, dat men blijve bij het stelsel van de geldende wet en wettelijke verordeningen en van de zeven laatste ontwerpen van eene nieuwe regterlijke inrigting.

Dat stelsel berust, naar mijne overtuiging, op een juist beginsel.

Tot de uitoefening van de regtspraktijk en de bekleeding van een regterlijk ambt — de nu nog geldende uitzondering voor de kantonregters moet natuurlijk vervallen — wordt vereischt het door het doctoraal diploma te leveren bewijs, dat men is een wetenschappelijk gevormd jurist. Geschiktheid tot de vervulling van eene bepaalde regterlijke betrekking, substituut-officier bij eene kleine regtbank of procureur-generaal bij een hof, plattelands-kantonregter of lid van den hoogen raad, kan echter alleen blijken uit de vruchten van de voortgezette wetenschappelijke studie van den *juris doctor* of uit de wijze waarop hij zich in het maatschappelijk leven beweegt, gelijk het daarvan ook zal

afhangen of hij, zijne keus op de regtspraktijk vestigende, daarin zal slagen.

Verder is geen afdoende waarborg mogelijk, dat in de magistratuur steeds de regte man op de regte plaats worde geroepen dan „de naauwgezette pligtsbetrachting" — zoo als de minister VAN DER BRUGGHEN het uitdrukte, en ik zoude er willen bijvoegen, de verantwoordelijkheid — „van allen, die tot de benoeming medewerken". Verhooging van de bezoldiging der regterlijke magt, ook uit anderen hoofde billijk en noodig, zal er zeker dikwijls veel toe bijdragen om, als de regte man voor de regte plaats gevonden is, hem ook te bewegen om die te bezetten.

Ten slotte nog een woord over het vermoeden der geldende wetten en wettelijke verordeningen, dat het doctoraal diploma het bewijs levert wel niet van geschiktheid voor eene bepaalde betrekking, maar van wetenschappelijke vorming als jurist.

Ik geloof, dat bij eene nieuwe wettelijke regeling van het hooger onderwijs veel zoude kunnen worden gedaan om dit vermoeden nader tot de waarheid te brengen, wat alles in het laatste ontwerp, hoe groot overigens zijne verdiensten zijn, om de beginselen waarop het berust, ontbreekt.

Ik noem slechts enkele punten.

Vermindering van het aantal hoogescholen zoude er zeker toe leiden om aan de overblijvende vooral ook die vakken, die den meesten invloed uitoefenen op de praktische vorming van den student, zoo als handelsregt, procesregt en administratief regt, beter en vollediger te bezetten dan thans mogelijk is.

Openstelling van een afzonderlijk doctoraat voor de staatswetenschappen (1) zoude veel kunnen bijdragen tot concentratie der studie tot het noodige bij hen, wier keuze na het candidaats-examen reeds bepaald gevestigd is hetzij op eene administratieve of diplomatische betrekking, hetzij op de uitoefening der regtspraktijk of het lidmaatschap der regterlijke magt.

---

(1) Artt. 104—108 ontwerp-HEEMSKERK, artt. 90—95 ontwerp-FOCK. Zie ook mijn opstel in de *Themis* van 1863, bl. 204 en 205.

Afschaffing van het mathesis- en propaedeutisch examen zoude ik eene weldaad achten voor den jurist, voor wien het eerste akademiejaar nu in den regel een verloren jaar is, al heeft hij het geluk om na het einde daarvan tot de regtsscholen te worden toegelaten. Aan zijne klassieke vorming zoude daardoor niets te kort worden gedaan, vooral waar zooveel zorg besteed wordt aan het gymnasiaal onderwijs als waarvan het ontwerp-GEERTSEMA getuigt.

Wat verder de moeijelijke materie der examens betreft, lees ik in de memorie van toelichting van dit ontwerp (bl. 15): „Hebben de akademische examens niet altijd aan de vereischten voldaan, grooter publiciteit, uitbreiding van schriftelijken arbeid, het wijden van meer tijd aan de zaak kan verbetering brengen".

Zeer juist, maar ik vraag, is het dan onmogelijk de noodige vingerwijzing tot het aanbrengen dezer verbeteringen in de wet op te nemen, met overlating van de bijzonderheden der regeling aan een algemeenen maatregel van inwendig bestuur, door den Koning niet te nemen dan na ingewonnen advies der akademische senaten? (1) Wijziging der voorschriften, waar haar noodzakelijkheid door de ondervinding was aangewezen, zoude dan zoo moeijelijk niet vallen.

Maar, en dit is het groote argument van de voorstanders der vak-examens, hoe gij de akademische examens ook verbetert, tot maatstaf van praktische bekwaamheid kunnen zij nimmer dienen, daar men van den student, die zich nog niet in het maatschappelijk leven heeft bewogen, geen praktische bekwaamheid kan vorderen.

Dit laatste is volkomen juist, maar als de candidaat na verloop van eenige jaren in de gelegenheid is geweest om praktische kennis te verzamelen, dan zal toch uit een examen in den regel niet zijn op te maken of hij van die gelegenheid voldoende gebruik heeft gemaakt. Naar waarheid zeide de minister GODEFROI reeds in 1860: „Geschiktheid tot het

---

(1) Vgl. de artt. 135 en vgg. ontwerp-HEEMSKERK, 129 en vgg. ontwerp-FOCK.

„vervullen eener regterlijke betrekking en practische kennis „zullen zich nimmer uit een examen laten beoordeelen".

De notaris-examens, waarop men zich meermalen in de afdeelingen der Tweede Kamer heeft beroepen, bewijzen het tegendeel niet.

Ook zij zijn zeker geen alles afdoende maatstaf ter beoordeeling van geschiktheid en bekwaamheid voor het notariaat. Maar vóórdat men iemand het radicaal verleent van benoembaarheid tot eene betrekking, waarin hij door zijn woord tot waarheid maakt wat hij schrijft, is het pligt zich *zooveel mogelijk* te verzekeren of hij de technische kennis, tot uitoefening van dit ambt vereischt, in voldoende mate bezit. Daarbij komt, dat het hier geldt werkzaamheden van zeer bijzonderen aard, waarmede de adspirant zich gedurende geruimen tijd aanhoudend heeft bezig gehouden, zoodat een onderzoek naar zijne bekwaamheid daarin, al blijft het moeijelijk, toch mogelijk is.

Maar hoe zal men onderzoeken of iemand genoegzame praktische kennis bezit om als advokaat op te treden, regter of ambtenaar van het O. M. te zijn?

Hoe is het mogelijk, zich op een examen te verzekeren of de adspirant-advokaat zich met gemak in de pleitzaal zal bewegen of hij in staat is om over alles wat men een advokaat al zoo vragen kan advies te geven?

Hoe zal ooit uit een examen kunnen blijken of iemand, bij de vereischte regtskennis ook heeft een door ervaring gerijpt oordeel met de noodige bezadigdheid en zelfstandigheid om als regter op te treden, en of hij die vlugheid, beradenheid en kalmte bezit, vereischt tot de opsporing en vervolging van misdrijven?

Aangenaam zoude het mij zijn op deze vragen eens eenig antwoord te mogen ontvangen van een voorstander der vakexamens voor praktische juristen. Voor mij zijn zij tot op dit oogenblik onoplosbaar.

's GRAVENHAGE, Augustus 1874.

BOEKBEOORDEELINGEN EN VERSLAGEN.

NEDERLANDSCHE LITTERATUUR.

Contracten van correspondentie en andere bijdragen tot de geschiedenis van het ambtsbejag in de Republiek der Vereenigde Nederlanden, met eene Inleiding, door Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS. 's Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. 1873.

De oude verdeeling der boeken in twee soorten houdt nog altijd stand. Sommige worden tot ons vermaak, andere tot onze leering geschreven.

Met welk oogmerk Jhr. DE WITTE VAN CITTERS dit boek uitgegeven heeft, valt echter niet zoo dadelijk te beslissen. Gewis, de wakkere ijver en vermoeiende inspanning, waarmede hij van alle kanten de bouwstoffen heeft bijeengebracht, de diplomatische nauwgezetheid, waarmede hij de uitgave heeft bezorgd, de ernstige studie, door hem aan het onderwerp besteed, eene studie, waarvan niet enkel de Inleiding maar het geheele boek de bewijzen levert, dit alles moet er ons toe brengen, hem dank te zeggen voor eene belangrijke bijdrage tot de kennis onzer volksgeschiedenis, voor nieuw licht, dat hij ontstoken heeft ten behoeve van hen, die de politieke en sociale toestanden der Nederlandsche gewesten tijdens de Republiek tot voorwerp van wetenschappelijk onderzoek maken, voor eene openbaarmaking van historische bescheiden, die aan al onze geschiedschrijvers, tot BILDERDIJK en GROEN VAN PRINSTERER toe, nagenoeg onbekend gebleven waren, en die voortaan mede zullen moeten wegen bij de beoordeeling van de bedoelingen en daden onzer voorvaderen, van de drijfveeren hunner handelingen en den loop der gebeurtenissen. Maar van den anderen kant zijn de door hem aan het licht gebrachte mysteriën zoo interessant en zoo pikant, dat het doorbladeren van zijn boek voor den lezer met een onuitputtelijk vermaak gepaard

gaat — al is het dan ook maar het vermaak der ergernis.

Er wordt ons hier blootgelegd en met onafwijsbare bewijzen gestaafd, hoe gedurende al de dagen der Republiek, in haren bloeitijd zoowel als in den tijd van verval, de erntfeste, deftige, vroede en vrome vaderen knoeiers geweest zijn, die met het slimste overleg en met de meest zelfzuchtige en baatzuchtige bedoelingen het publiek belang in stad en land en kerk hebben ondergeschikt gemaakt aan het grofste eigenbelang; hoe zij dat gedaan hebben, niet bij uitzondering hier of daar, maar als regel, altijd en overal; hoe zij dat deden zonder blikken of blozen, alleen nog in zooverre eenige schaamte bewarende, dat zij hun geknoei voor de wereld geheim trachtten te houden en onder elkander met mooie woorden bedekten; hoe zij dat deden onder inroeping van Gods heiligen naam en zich bij eede jegens elkander verbonden of den ambtseed zelven tot bekrachtiging van hunne geheime samenspanningen inriepen; hoe zij er zelfs geen kwaad in zagen, hunne konkelarijen te bedrijven na vooraf in het gebed Gods zegen over dat bedrijf te hebben afgesmeekt.

Wie deze uitspraken te hard oordeelt moge zich laten overtuigen door enkele uittreksels uit de oorkonden zelve.

Blz. 5. (Overeenkomst tusschen de leden van den Raad te Middelburg, waarbij zij zich wederkeerig verbonden te zorgen dat elk hunner onder alle omstandigheden in zijne magistraatsbediening zou worden gehandhaafd, 1 Aug. 1661): „Verwaghtende de segen van Godt almaghtigh over deze „eenparige en welgemeynde Resolutie, beloovende deselve in „alle occurrentien tot dienst en welvaart vant gemeene beste „deser stadt ende de goede Borgerie, maar voor all tot groot„maeckinge van Godes H. naems eere, naer yder een sijn „vermogen getrouwelijck en onverbreeckelijck te sullen execu„teeren en bevorderen, ende dat alles op den eedt ende be„lofte als voren"; waarbij later (1666, zie blz. 6) nog gevoegd is, dat „de Heeren Raden niet alleen moghen maer „oock *moeten* op hen selven stemmen."

Blz. 9. (Correspondentie tusschen de Heeren regenten van

de provintie van Zeelant, 19 Juni 1676) „Tot fondament „van deze correspondentie werd gelegt de eere Gods, maintien „van de ware Christelijke gereformeerde religie, gelijk deselve „op huyden in dese landen bij publyke autoriteyt worden „geleert, den dienst van sijn hoogheyt den heere Prince van „Orange mitsgaders de bevordering van het welwezen van den „staet deser landen in het generaal en van de provintie van „Zeelant, steden en leden van dien int particulier....„

Blz. 46 v. (Correspondentie van Zierikzee, 12 Januari 1652 aangegaan „met belofte ter wederzijden, deselfde „heyliglijck en onverbrekelijck, als luijden met eere 't on- „derhouden op den eet bij haer luyden aan de Stat gepre- „steert„). Wordt onder anderen een regel vastgesteld op de vergeving „bij gebeurte„ van winstgevende bedieningen „aan- „gesien men bij ervaringe ondervint, dat meest alle verwij- „deringen werden gecauseert door de rentmeesters-ampten en „andere profitabele bedieningen.„

Blz. 171. In de vergadering der Staten van Zeeland wordt „na 't gedaen gebed en resumtie der notulen„ officieel kennis gegeven van het gesloten verdrag tusschen de gezamenlijke Heeren Raadspersonen der Stad Veere en op deze kennisgeving geantwoord: „en wert voorts aan de welge- „melte Heeren van der Vere toegewenscht een perpetuelen „zegen over het gemaeckte Verdrag, ten effecte dat zij met „diergelijcke moeijelijckheden niet meer voor het toe-komende „mogen werden getravailleert....„

Blz. 221. Te Lochem „wist een burgemeester (in 1737) „het door zijn invloed zoover te brengen, dat men, zoo als „uit het stuk blijkt nog wel op zijn eigen daartoe gedaan „verzoek, zijn oudste zoontje, dat toen den leeftijd van elf „jaren bereikt had, tot zijn mede-burgemeester benoemde.„

Blz. 229—232. Een paar staaltjes, hoe het met de benoeming tot de hoogste staatsbedieningen in Holland toeging. In eene „conferentie„ van de afgevaardigden der steden van 9 Sept. 1723 werd onderhandeld over de benoeming van een raadsheer in den Hoogen Raad. „De versoekers waren „Delft voor B. en Purmereynde voor M. En geen van beyde

„genegen wesende te desisteeren, wierd eenparich besloten, „eerst, en alvorens te stemmen, viam concordiae te tenteren. „Hetwelck, na veel vergeefsche pogingen, niet gelukkende, „wierden Delvt en Purmereinde versocht malcander in een „bisonder vertreck te spreken. Alwaer de laatste aan de eerste „voorsloeg te loten, 't welk Delft afslaende, wierdt in 't ge„selschap omgevraegt, of men loten soude of niet. Dortrecht „en Haarlem stemden daartoe, doch alle de andere stemden „'t loten af....„

In eene bijeenkomst van 6 Juli 1724 wordt gehandeld over de begeving van een compagnie aan een hoofdofficier. Die begeving geschiedt, zoo als werd aangeteekend: „met „voorbijgangh van Luit.-colonel L..., die aan niemant van „de leden het minste compliment om de compagnie ge„maakt had.„

Zoo ging het in de steden, zoo in de provinciale besturen, zoo bij de admiraliteiten, zoo bij de O. I. Compagnie, zoo bij den Raad van State, zoo ook in de Christelijke Gereformeerde Kerk. De „vriendschappen„ in het consistorie hadden evenwel deze goede bedoeling, althans uitwerking, dat de twee partijen in de kerk, de orthodoxen en liberalen (de Voetianen en Coccejanen zooals men toen sprak), elkander bij beurte eene benoeming toestonden. Thans tracht de eene of de andere partij zich meester te maken van de meerderheid van stemmen, om aan de gemeente de mannen van hare richting op te kunnen dringen.

De heer VAN CITTERS maakt in zijne Inleiding de opmerking, dat het ambtsbejag in onze republiek niet erger geweest is dan dat wat men in vroegere en latere tijden in andere staten, vooral ook in andere republieken, heeft kunnen waarnemen. Men kan hem dit zonder bezwaar toegeven. Ik veroorloof mij, er nog een andere opmerking aan toe te voegen. De vormen, waarin dat kwaad zich bij ons openbaarde, hebben het kwaad zelf zonder twijfel dikwijls tot op zekere hoogte onschadelijk gemaakt. Wat ik hierboven ter loops van de kerkelijke „vriendschappen„ zeide, kan ten deele

ook van de andere „correspondentien" gelden. Door onderlinge schikking voorkwam men het uitsluitend despotisme van ééne factie, voorkwam men vooral den strijd tusschen de factiën onderling. In allen gevalle was nog de toestand in Holland en Zeeland niet slechter dan die in de Geldersche steden, waar men elkander beurtelings door oproer en wapengeweld uit de regeringszetels verdrong en wel eens de aanhangers der onderliggende partij zonder vorm van proces ter dood veroordeelde. (1)

Zijn wij nu beter dan onze voorvaderen? Ik zou het niet durven beweren. Maar de kwestie is niet in weinige woorden af te doen. Mij komt het voor, dat dezelfde gebreken van het menschelijke hart, die hen tot afkeuringswaardige daden dreven, heerschzucht, eigenbaat, partijdrift, ook thans nog niet uitgeroeid zijn. Maar zij uiten zich in andere, bescheidener vormen en hunne kwade werking ondervindt meer belemmering. In wat zij spraken en bedreven, in het booze zoowel als het goede, waren de mannen van het voorgeslacht krasser, minder kieskeurig, naïever, zoo men wil, dan wij zijn. En onze zuiverder staatsvormen, onze kieschere zeden, niet het minst het heilzame ontzag voor het algemeen oordeel, gevolg der openbaarheid in staatszaken, zijn voor ons zoovele prikkels ten goede en breidels onzer hartstochten. Maar zoo wij dan geen reden hebben om ons zelven ten koste van het voorgeslacht te verheffen, aan den anderen kant is het evenmin met historischen waarheidszin overeen te brengen, dat men ons de mannen uit een of ander tijdperk onzer geschiedenis als volmaakte toonbeelden van oprechten burgerzin en vlekkelooze deugd of vromen wandel voor oogen stelle.

Juli 1874. S. VISSERING.

---

(1) Verg. het onlangs verschenen akademisch proefschrift van Mr. A. BRANTS, Bijdrage tot de geschiedenis der Geldersche Plooijerijen.

AKADEMISCHE LITTERATUUR.

De getuigen bij Notarieele acten volgens de Nederlandsche wetgeving. Academisch Proefschrift, door A. F. A. LEESBERG. Amsterdam, C. L. VAN LANGENHUYSEN. 1873.

Onder die deelen der bestaande wetgeving, waaromtrent de noodzakelijkheid eener herziening zich in de laatste jaren meermalen heeft doen gevoelen en door de Regeering zelve erkend is, bekleedt eene voorname plaats de regeling van het Notaris-ambt. Wij zijn, wel is waar, reeds sedert 1842 in het bezit eener wet van Nederlandschen oorsprong, welke ten doel had om de bepalingen der vroeger hier te lande vigerende wet van 25 Ventôse jaar XI door andere, meer met de in 1838 ingevoerde Nederlandsche wetgeving en met de hier te lande gebleken eischen der praktijk overeenstemmende voorschriften te vervangen: maar daargelaten nog de onvolledigheid dier nieuwe regeling (1), zoo zal het wel thans als eene onbetwiste waarheid worden beschouwd, dat zij niet aan de verwachting heeft beantwoord en dat de wetgever daarbij op sommige punten wijzigingen in de vroeger vigerende bepalingen heeft aangebragt, welke geenszins als even zoo vele verbeteringen kunnen worden aangemerkt, terwijl hij daarentegen in andere opzigten zich niet genoeg van die vroegere bepalingen losgemaakt en hierdoor hoog noodige verbeteringen achterwege gelaten heeft.

Verdient derhalve elke poging, om de aandacht van het regtsgeleerd publiek op de Notariële wetgeving te vestigen, reeds op zich zelven bijval, dan heeft zeker de Schrijver van dit Proefschrift eene gelukkige keuze gedaan, door zich een met de inrigting van het Notariaat ten naauwste zamenhangend

(1) Men zie slechts art. 81 der Wet van 9 Julij 1872, waarbij de chaotische toestand der Fransche wetgeving op den verkoop van roerende goederen *voorloopig* gehandhaafd is, terwijl de destijds door de Regeering afgelegde belofte eener spoedige herziening nog altijd op hare vervulling wachten laat.

onderwerp, den bijstand namelijk der *instrumentaire* getuigen (1), ter behandeling voor te stellen en zich daarbij niet te bepalen binnen de engere grenzen eener uitlegging van de bestaande wettelijke voorschriften, maar er een kritisch onderzoek naar de meerdere of mindere waarde dezer regts-instelling en naar de noodzakelijkheid eener herziening aan toe te voegen.

In het Iste hoofdstuk, met het opschrift: „Geschiedkundige opmerkingen," vangt S. aan met de ontwikkeling van den oorsprong der instelling en de mededeeling van menige belangrijke bijzonderheid daaromtrent uit het Romeinsch, Canoniek, Germaansch, voormalig Fransch en oud-Hollandsch regt, als inleiding voor de daarop volgende meer opzettelijke vermelding der bepalingen van de Wet van Ventôse en van de thans bestaande Wet van 1842. Te regt wordt de opmerking op den voorgrond gesteld, dat de oorsprong en ontwikkeling dezer instelling gelijken tred hebben gehouden met die van het Notaris-ambt, waarvan zij een onderdeel uitmaakt. Immers de allengs door toeneming van beschaving en onderling verkeer ontstane behoefte, om het oorspronkelijk éénig bewijsmiddel, dat door getuigen, door dat bij geschrifte (niet oneigenaardig *getuigenis bij doode stem* genoemd) te vervangen, en de daaruit voortgesproten aanstelling van openbare ambtenaren, belast met de handelingen der partijen op regtsgeldige wijze te constateren en daaraan uitvoerende kracht te geven, bragten aanvankelijk en als een geleidelijken overgangs-maatregel mede, dat de schriftelijke verklaring dier ambtenaren op zich zelven niet voldoende geacht werd, ten ware zij door de medewerking 't zij van een ambtgenoot, 't zij van andere geloofwaardige personen, versterkt en bevestigd was. In dien zin konden dus deze laatsten, de instrumentaire getuigen, met regt gezegd worden een deel der

(1) Niet ondienstig zoude het geweest zijn, indien S. het cursief gedrukt woord in den titel van zijn werk had bijgevoegd, ter onderscheiding van de *identiteits*-getuigen, wier roeping geheel verschillend is en van wie hij dan ook slechts ter loops op eene enkele plaats (bl. 64) gewag maakt.

staatsmagt uit te oefenen en tot de aan den openbaren ambtenaar opgedragen vrijwillige regtsmagt mede te werken, terwijl hierdoor tevens (zoo als S. op bl. 22 opmerkt) de uitsluiting van vrouwen, minderjarigen, enz. voldoende verklaring vindt.

Hoezeer dankbaar voor de moeite, welke S. zich bij het opsporen dier geschiedkundige bijzonderheden gegeven heeft, kan ik de opmerking niet achterwege laten, of hij hier niet, met het oog op het door hem behandeld onderwerp, de instelling der Notariële getuigen volgens de *Nederlandsche* Wet, deels te veel, deels te weinig heeft geleverd. Die Wet toch, het is bekend, is grootendeels geschoeid op de leest van hare voorgangster, de Wet van Ventôse, wier voorschriften zich ontwikkeld hebben uit de vroeger in Frankrijk van kracht geweest zijnde bepalingen aangaande het Notariaat. Met deze heeft zij dus een gemeenschappelijken grondslag, de ook door S. vermelde instelling der "Notaires du Châtelet de Paris", welke, volgens het getuigenis der Fransche schrijvers, het model is geweest, naar hetwelk zich daar te lande de inrigting van het Notariaat gevormd heeft (1). En daarom ware mijns inziens hier niet misplaatst geweest eene meer opzettelijke ontwikkeling, hoe aanvankelijk voor de evengenoemde Notarissen verpligtend was gesteld de bijstand en medeteekening van eenen ambtgenoot, welke verpligting te minder bezwaar opleverde, omdat die ambtenaren nergens elders, dan in het *Châtelet*, hunne bediening mogten uitoefenen; hoe echter op andere plaatsen, waar die bijstand niet even gemakkelijk konde ingeroepen worden, daarvoor de tegenwoordigheid van twee ambtelooze burgers in de plaats is getreden, zoodat het eindelijk op de meeste plaatsen, behalve bij enkele bepaald aangewezen akten, aan de vrije keuze van

(1) Voor meer uitvoerige bijzonderheden daaromtrent en aangaande hetgeen in den tekst volgt moet ik, om niet te uitvoerig te worden, verwijzen naar de Fransche schrijvers over het Notariaat: b. v. GARNIER DESCHESNES, *Traité élémentaire du Notariat*, pag. 20 en 75; MASSÉ, *Le parfait Notaire*, t. I, liv. 1, chap. 21; LORET, *Eléments de la science Notariale*, t. I, pag. 28, 209 en volg.

den instrumenterenden Notaris overgelaten was, op welke van die beide wijzen hij aan het voorschrift der wet wilde voldoen; maar hoe reeds van den aanvang af tot zelfs na de invoering der wet van Ventôse, in de praktijk het beginsel aangenomen en zelfs door wettelijke verordeningen bekrachtigd was, dat de tegenwoordigheid van den tweeden Notaris bij het verlijden der akte meer in naam, dan inderdaad vereischt werd en zijne latere handteekening voldoende was; terwijl men eindelijk met opzigt tot de getuigen wel niet openlijk hetzelfde beginsel durfde erkennen, maar toch hunne verpligte tegenwoordigheid binnen de meest enge grenzen trachtte te beperken. Door zoodanige ontwikkeling zoude in het licht zijn gesteld, dat de meermalen door S. besproken Fransche Wet van 21 Junij 1843, volgens welke de Notariële akten, op enkele uitzonderingen na, niet vernietigd kunnen worden op grond, dat die buiten de tegenwoordigheid van den tweeden Notaris of van de getuigen verleden zijn, en alzoo dit wettelijk vereischte in eene bloote formaliteit van medeteekening ontaard is, geen nieuw regt ingevoerd, maar slechts de overoude gebruiken der praktijk bevestigd heeft, en zoude tevens een krachtige steun aan de bewijsvoering van S. in het 3de hoofdstuk (waarover later) zijn bijgebragt.

In het IIde hoofdstuk behandelt S. de wettelijke vereischten der getuigen, en wel allereerst die, welke voor de Notariële akten in het algemeen, vervolgens die welke voor den uitersten wil bij openbare akte in het bijzonder gesteld zijn, terwijl daarna wederom de algemeen geldende voorschriften omtrent hunne bekendheid, onderteckening en belooning, alsmede de gevolgen hunner onbekwaamheid ter sprake worden gebragt.

Ik zoude de grenzen van een gewoon verslag ver overschrijden, indien ik hier den S. op den voet wilde volgen bij de behandeling der menigvuldige regtsvragen, waartoe dit onderwerp hem aanleiding gaf, zooals de verklaring van het woord *ingezetenen*, het verband tusschen de voorschriften van de Notariële wet en die van het Burgerlijk Wetboek,

de gevolgen der putatieve bekwaamheid enz. Over het algemeen zal men hem den lof van volledigheid en naauwkeurigheid niet kunnen onthouden. Slechts op enkele punten wil ik de aandacht vestigen, welke door S. of niet of slechts ter loops behandeld zijn.

Bij de behandeling van het vereischte van ingezetenschap mis ik de vermelding der bepaling, voorkomende in art. 5 al. 3 der wet van 22 Pluviose jaar VII aangaande processen-verbaal van openbaren verkoop van roerende goederen: „deux témoins domiciliés." Ofschoon nu dergelijke processen-verbaal niet in alle opzigten den naam van notariële akten verdienen, ware echter eenige verklaring dier woorden hier niet misplaatst geweest, inzonderheid omdat daaraan somwijlen door de praktijk de mijns inziens verkeerde zin gehecht wordt, alsof daarmede bedoeld wordt een domicilie ter plaatse waar de verkooping wordt gehouden.

Bij art. 24 al. 1 der wet van 1842 gaat S. met stilzwijgen voorbij het verschil in de redenen van uitsluiting bij dat art., en die bij art. 21 en 22 opgenomen. Volgens de laatste geldt als zoodanig bloedverwantschap of zwagerschap in de regte linie zonder onderscheid van graden, volgens het eerste slechts tot den derden graad. Volgens de laatste komt niet alleen in aanmerking de familiebetrekking met den comparant zelven, maar ook met dengene, die door hem vertegenwoordigd wordt; volgens de laatste alleen die met den verschijnenden persoon. Welke gegronde reden er voor dit verschil bestaan kan, is mij niet duidelijk, ofschoon ik overigens gaarne toestem, dat in geen dier gevallen de nietigheid der akte bij analogische toepassing, hoe juist die overigens moge zijn, uitgesproken zal kunnen worden.

Bij hetzelfde art. wordt wel door S. opgemerkt en uit de beraadslagingen toegelicht het verschil met art. 10 der wet van Ventôse met betrekking tot de toelating der klerken van den Notaris, maar niet met opzigt tot die van de bedienden der

partijen. Of beide wijzigingen, althans in het stelsel van den wetgever en afgescheiden van andere beschouwingen, goedkeuring verdienen, meen ik te mogen betwijfelen; is men toch eenmaal van oordeel, dat de verklaring van den openbaren ambtenaar op zich zelven onvoldoende is en door de medewerking van andere personen moet bevestigd worden, dan wordt men er bij noodzakelijk gevolg toe geleid om aan die medewerking alleen dan waarde te hechten, wanneer zij verleend wordt door personen, die op een volstrekt onafhankelijk standpunt geplaatst en boven alle verdenking van bedriegelijke zamenspannning, 't zij met de partijen, 't zij met den Notaris, verheven zijn.

Terwijl de bijzondere voorschriften van het B. W. aangaande de getuigen bij notariële testamenten door S. volledig behandeld zijn, maakt hij slechts met enkele woorden (bl. 50) gewag van het exceptioneel vereischte bij art. 987 van dat wetboek voor de akte van superscriptie van een geheim testament gesteld, de tegenwoordigheid namelijk van vier getuigen, zonder zich met eenige verklaring der beweegredenen of kritiek van dit voorschrift in te laten. Een en ander zoude echter te meer wenschelijk geweest zijn, omdat die bepaling aangaande geheime testamenten onder de tegenwoordige wetgeving, welke den erflater toelaat zijn olographisch testament verzegeld aan den Notaris in bewaring te geven en bij de daarvan op te maken akte niet meer dan het gewoon getal getuigen vordert, alle reden van bestaan heeft verloren, althans wanneer de erflater zelf het geheim testament geschreven heeft, terwijl in het tegengesteld geval, dat waarin het met de hand van een derde geschreven is, met regt mag betwijfeld worden, of dit exceptioneel vereischte wel den meest doeltreffenden waarborg aanbiedt tegen de gevaren, welke van dien vorm van beschikkingen te vreezen zijn. Welligt is voor het behoud van die bepaling in het B. W. zoowel als van de verdere exceptionele voorschriften aangaande de akte van superscriptie, slechts ééne verklaring te vinden, de slaafsche navolging namelijk der hiertoe betrekkelijke voorschriften van den Code Napoléon, zonder dat men indachtig is geweest aan den invloed, welken

de nieuwe bepalingen omtrent het in bewaring geven van olographische uiterste willen daarop hadden behooren uit te oefenen.

Dan ik heb hiermede misschien reeds te lang stilgestaan bij bijzondere punten, welke alleen voor den man der praktijk eenige waarde kunnen hebben. Van meer algemeen belang is het IIIde Hoofdstuk, waarin S. blijkens het opschrift handelt over het doel en het nut der getuigen.

Na in het licht te hebben gesteld, dat de bedoeling van den wetgever bij het voorschrijven van den bijstand der instrumentaire getuigen geene ander is geweest, dan dat hij de tusschenkomst van den Notaris alléén geen voldoenden waarborg voor de geloofwaardigheid der akten rekende, gaat S. na, in hoe verre die bijstand eenige meerdere en afdoende zekerheid daarvoor oplevert, en komt hij, gelijk te verwachten was, tot het besluit, dat, zooals de eischen voor de getuigen thans door de wet gesteld zijn, die waarborg meer in schijn, dan in werkelijkheid bestaat en in de praktijk tot eene ijdele formaliteit ontaard is. Natuurlijkerwijze brengt hij hierbij ter sprake den toestand in Frankrijk volgens de wet van 1843, waarover reeds boven gehandeld is, en de voorstellen der Staatscommissie van 1867, in hoofdzaak inhoudende opheffing der getuigen voor de meeste gevallen en, waar zij behouden blijven, bevoegdheid om in hunne plaats den bijstand van een tweeden Notaris in te roepen. Hij wijst op de noodzakelijkheid, om zoolang als de getuigen 't zij voor alle, 't zij slechts voor sommige akten behouden blijven, andere en betere eischen ten hunnen aanzien in de wet op te nemen, dan die thans daarin gevonden worden, maar erkent, dat men hierbij op practische bezwaren stuit en komt alzoo tot het besluit, dat indien de wetgever niet tot verbetering van den bestaanden toestand wil of kan overgaan door het eischen van meer degelijke waarborgen, het verkieslijk zijn zal, de getuigen zoowel in de Notariële Wet voor alle akten in het algemeen, als in het Burgerlijk Wetboek bij uiterste willen geheel af te schaffen.

Ten slotte wordt het een en ander medegedeeld omtrent

de meening der Fransche regtsgeleerden en de wetgevingen van enkele Duitsche Staten, Zwitserland en Italië, welke den verpligten bijstand der instrumentaire getuigen behouden hebben (1).

Ook in dit Hoofdstuk zijn enkele bijzonderheden, welke ik niet stilzwijgend kan voorbijgaan.

Hiertoe behoort o. a. de bewijsgrond, door S. op bl. 78 aangevoerd, dat de vele vreemde woorden en lang gerekte volzinnen der Notariële akten voor lieden van den gewonen stempel den zin daarvan geheel onverstaanbaar maken. Ik erken, dat ook thans nog maar al te veel akten aan dit euvel mank gaan, maar dat het onvermijdelijk zoude zijn en alzoo een afdoenden grond tot afschaffing der getuigen opleveren, meen ik zeer bepaald te moeten tegenspreken.

Bij de kritiek der voorstellen van de Staats-Commissie van 1867 betwijfel ik, of S. zich voldoende rekenschap gegeven heeft van hare beweegredenen, om bij uitzondering voor sommige akten den bijstand van een tweeden Notaris of van getuigen te behouden. Zóó b. v. keurt hij dat behoud af voor akten van huwelijks-voorwaarden en processen-verbaal van openbaren verkoop. Maar wat de eerste betreft, welke grootendeels eerst na den dood der partijen toepassing vinden en daarbij dikwijls ook beschikkingen na doode inhouden, wordt het, althans zoolang de bepalingen omtrent den vorm van uiterste willen geene wijziging ondergaan, door de overeenkomst met die laatste soort van akten gebiedend gevorderd. En wat de bedoelde processen-verbaal aangaat, waarbij S. in de openbaarheid der handeling voldoenden waarborg tegen fraude meent te vinden, moet ik hem vooreerst vragen, hoe, althans in den tegenwoordigen toestand der volksbeschaving in fabrieksteden en ten platten lande, *a priori* zekerheid kan bestaan

(1) Over de Italiaansche wet van 15 Januarij 1869 kan men een belangrijk overzigt van PIERANTONI vinden in de *Revue de droit international*, 1870, bl. 1 en 204.

voor de onderteekening door al de verschenen personen, bij gemis waarvan hij zelf het behoud van getuigen goedkeurt; en ten anderen of hij wel indachtig is geweest, dat ook bij dergelijke handelingen niet alles, waaruit verbindtenissen der partijen voortspruiten, in het openbaar geschiedt, maar eerst later na de verwijdering van het publiek in de akte wordt geconstateerd. Men denke slechts aan het menigvuldig voorkomend geval, dat het bod door een derde gedaan wordt en deze eerst daarna, op denzelfden of des noods den volgenden dag, met zijnen lastgever voor den Notaris verschijnt om dien laatste als kooper op te geven.

Als aanvulling van het overzigt der Duitsche wetgevingen, door S. geleverd, kan ik wijzen op een opstel in *Regt en Wet* D. XXV bl. 169 en volg. naar aanleiding van het werk van Dr. J. Schunkowsky: „Handbuch zur neuen Oester-„reichischen Notariats-Ordnung.“ Volgens hetgeen daar wordt medegedeeld, is in Baden de verpligte bijstand van getuigen niet meer algemeen voor alle Notariële akten, maar zijn sommige van die formaliteit vrijgesteld. In Beijeren heeft de wetgever die verpligting behouden, maar aan de partijen het regt gegeven om de getuigen van de kennisneming van den inhoud der akten uit te sluiten, zoodat die alleen bij de onderteekening daarvan door de partijen tegenwoordig zijn. De reeds aangehaalde Oostenrijksche wet eindelijk, welke ten aanzien van dit laatste eene gelijke bepaling als de Beijersche behelst, laat wel aan partijen toe, om bij alle Notariële akten de tegenwoordigheid van getuigen te vorderen, maar legt de verpligting daartoe alleen op voor bepaalde akten, zooals uiterste willen, boedelscheidingen, enz., of voor bepaalde gevallen, b.v. wanneer de partijen niet kunnen schrijven, blind, doof of stom zijn of de taal der akte niet verstaan. Uit dit een en ander blijkt, dat, hoezeer men in Duitschland nog niet zoo ingrijpende hervormingen, als in Frankrijk, op dit punt heeft tot stand gebragt, evenwel het denkbeeld eener 't zij geheele afschaffing, 't zij beperking van den verpligten bijstand der getuigen ook daar te lande

hoe langer hoe meer in de wetgevingen der verschillende Staten begint door te dringen.

Inderdaad, en hiermede keer ik tot het werk van den S. terug, met de slotsom van zijn betoog en met de twee eerste stellingen, achter zijn Proefschrift opgenomen en waarin zich dat betoog zamenvat, zal ieder deskundige, naar mijn inzien althans, volledig moeten instemmen. Niets is gemakkelijker en voor minder gegronde tegenspraak vatbaar, dan de toepassing der regts-instelling, zooals zij over het algemeen niet slechts hier te lande, maar ook elders plaats heeft, te veroordeelen en in een bespottelijk licht te stellen. Wie niet met de eischen der wet bekend is, zal een glimlach niet kunnen onderdrukken, als hij den Ambtenaar, van Staatswege met een gezag bekleed, waarvan eerlijkheid en betrouwbaarheid den grondslag uitmaken, bij de uitoefening zijner betrekking niet anders ziet optreden dan vergezeld van twee personen, die (zooals meestal gebeurt) kennelijk ongeschikt zijn om zich van al, waartoe hun bijzijn vereischt wordt, volledige rekenschap te geven, en als hij naar de reden daarvan vraagt, het antwoord ontvangt, dat die lieden onmisbaar zijn om op den Ambtenaar contrôle uit te oefenen en aan diens akten de kracht van authentiek geschrift en parate executie te verzekeren. Maar indien de instelling niet aan haar doel beantwoordt, indien de praktijk, in strijd met de verheven idealen des wetgevers, die contrôle illusoir heeft gemaakt en verlaagd tot eene zinledige formaliteit, waaraan men zich met weêrzin onderwerpt, dan wijte men dit niet aan de Ambtenaren met de toepassing der wet belast. Wil men billijk zijn, men zal tot de erkentenis moeten komen, dat de oorzaak van het kwaad dieper schuilt, dat het ligt in de instelling zelve, welke, ofschoon aanvankelijk om goede redenen ingevoerd, in den tegenwoordigen toestand van de maatschappij en van de wetgeving hare reden van bestaan verloren heeft en waarvan de uitvoering in den zin, zooals de wetgever die bedoeld heeft, niet alleen onmogelijk, maar zelfs in menigerlei geval schadelijk zoude zijn. Zal toch de

tegenwoordigheid der getuigen iets beteekenen, zoo zullen het personen moeten zijn van zekere beschaving en zekeren rang in de maatschappij: maar dan vraag ik vooreerst, waar men zoodanige lieden vinden kan, bereid om, zooals op een druk kantoor noodig is, den Notaris den geheelen dag en ieder oogenblik ter zijde te staan en zich met het sober loon van 25 cent voor elk uur of elke akte, hun door de wet toegelegd, te vergenoegen, en ten anderen hoe de tegenwoordigheid van zulke meer ontwikkelde getuigen overeen te brengen is met het stellig voorschrift der wet en het regtmatig verlangen der partijen, dat de inhoud der akte voor ieder derde, die niet in zijne ambtsbetrekking daarvan kennis nemen moet, een volstrekt geheim blijve.

Boven alles echter is, ik gaf het reeds hierboven te kennen, het hier behandeld wettelijk vereischte, althans in verreweg de meeste gevallen, ten eenenmale doelloos. In vroeger tijd moge het zijn nut gehad hebben, toen het gemis van onderteekening der akte door den verschijnenden persoon zelven alles behalve zeldzaam zal geweest zijn en de eischen aan den openbaren Ambtenaar door de wet gesteld geen voldoenden waarborg voor zijne integriteit en geloofwaardigheid opleverden: de Notaris, die in alle opzigten aan de eischen der tegenwoordige wet beantwoordt, is in gelijke mate boven den ambtenaar van gelijken naam of den *Tabellio* van destijds geplaatst, als de algemeene ontwikkeling en beschaving thans in vergelijking met vroeger zijn vooruitgegaan. Waar de belanghebbende zelf geheel vrijwillig het geschrift met zijne onderteekening bekrachtigt, behoeft de wetgever geene meerdere voorzorgen te nemen tegen vervalsching of verduistering, waartegen bovendien thans reeds door de verpligte inschrijving op het Repertoire en de aanbieding ter registratie gewaakt is. En is men van oordeel, dat de eischen van benoembaarheid en het toezigt op de uitoefening der betrekking van Notaris volgens de tegenwoordige wet geene genoegzame zekerheid aan de maatschappij geven, men stelle daarvoor, zooveel als slechts redelijkerwijze kan verlangd

worden, strengere bepalingen in de plaats, maar men ontsla den Notaris van de verouderde, nuttelooze en vernederende contrôle, waaraan hij thans onderworpen is.

Het zoude intusschen meer dan waarschijnlijk eene hopelooze poging zijn, nu reeds op eene volledige en onvoorwaardelijke afschaffing der instrumentaire getuigen aan te te dringen: uitzonderingen hierop zullen wel, immers voor alsnog, moeten blijven bestaan, ten deele ontleend aan de meerdere solenniteit der akten, zooals uiterste willen en dergelijke (waarover het hier de plaats niet is verder uit te weiden), ten deele aan het feit, dat de verschijnende persoon niet bij magte is om zelf op de handelingen van den Notaris toezigt uit te oefenen en die door zijne onderteekening te bekrachtigen. Mijn betoog zoude dus onvolledig zijn, indien ik niet de vraag beantwoordde, hoe naar mijne meening in dergelijke gevallen aan den eisch en het doel der wet kan voldaan worden, m. a. w. welke vereischten voor de instrumentaire getuigen moeten worden gesteld, zoodanig dat hunne tegenwoordigheid eenige beteekenis hebbe en de eisch der wet niet op de onmogelijkheid om geschikte personen te vinden afstuite.

De beantwoording dier vraag is op verschillende wijzen beproefd: zij zal echter niet zoo moeijelijk vallen als oppervlakkig schijnt, mits men zich slechts niet vastklemme aan de tot dus verre algemeen aangenomen formule: „één Notaris = twee getuigen,„ maar zich vergenoege met de tegenwoordigheid van slechts één persoon, die voldoende waarborgen van geschiktheid en geloofwaardigheid aanbiedt. Als zoodanig zoude in aanmerking komen 't zij een tweede Notaris, aan wien ook voor dat geval de verpligting tot het verleenen zijner dienst, des vereischt zelfs kosteloos, door de wet konde worden opgelegd, 't zij ieder ander ingezetene, die b.v. den *census* betaalt, tot de verkiezing van leden van den Gemeenteraad gevorderd. Voor de gevallen eindelijk, dat de bijstand van een tweeden Notaris niet te verkrijgen en de belanghebbende niet in staat mogt zijn om de belooning te

betalen, welke, zooals van zelven spreekt, aanzienlijker behoort te zijn dan volgens het tegenwoordig Tarief, zoude ik in overweging geven, de tegenwoordigheid voor te schrijven van een Ambtenaar ter Secretarie van de Gemeente, tot welke de belanghebbende behoort of waar deze zich tijdelijk ophoudt, en aan zoodanigen Ambtenaar mede de verpligting op te leggen, om op de vordering van den Notaris zijnen bijstand als getuige te verleenen.

Indien het derhalve eenmaal tot eene verandering der tegenwoordige wet op het Notaris-ambt komen mogt, zoo hoop ik, dat de wetgever hier te lande, op het voetspoor der Fransche wet van 1843, maar meer open en volledig, dan bij die wet heeft plaats gehad, tot geheele wijziging der thans op het ten deze behandelde onderwerp bestaande bepalingen moge overgaan. Hetgeen ik verlang, is de afschaffing der instrumentaire getuigen als algemeenen regel, en hun behoud alleen bij uitzondering en voor bepaalde gevallen, doch zoodanig, dat in die gevallen de bijstand slechts van één getuige worde gevorderd en daartegen de vereischten om in die betrekking op te treden aanmerkelijk strenger worden gesteld, dan thans het geval is. Wat de toepassing dier beginselen betreft, geef ik mijne hier ontwikkelde denkbeelden voor beter: ben ik daarbij te uitvoerig geweest, de lezer zal dit, naar ik vertrouw, indachtig aan het: *navita de ventis*, gereedelijk willen verschoonen. Moge slechts de besproken wijziging der wet niet langer tot de *pia vota* blijven behooren en het Notariaat, eene instelling die uit haren aard reeds met zóó vele vormen belast is, eenmaal hier te lande van de ijdele formaliteit, waarover hier gehandeld is, ontheven worden: de Schrijver, die lof verdient om den ijver, waarmede hij zich van de opgenomen taak gekweten heeft, zal dan de voldoening smaken, dat hij het zijne bijgedragen heeft om eene lang gewenschte verbetering voor te bereiden.

J. DE BAS.

S. J. LAGERWEIJ, *De gecontinueerde gemeenschap volgens Art.* 182 *Burg. Wetb. in het voormalige en hedendaagsche regt.* Utrecht, 1874.

De toevoeging, nog in 1832, bij de behandeling van het voorstel tot wijziging van het Wetboek in 1830, op de aanmerking van eene der afdeelingen, aan Art. 182 B. W. gedaan, heeft aanleiding gegeven tot veel verschil van gevoelen. En niet zonder reden, bij die enkele slotwoorden toch wordt een belangrijk regtsinstituut van het oude regt hersteld, zonder eenige verdere regeling. De voortgezette gemeenschap toch, waaraan nog het ontwerp van 1820 eene reeks van artikelen wijdde, (Art. 258 tot 264) die door den Code Civil (Art. 1442) was verboden, werd in het nieuwe wetboek hersteld, met deze enkele woorden: „Bij gebreke van „zoodanige boedelbeschrijving, duurt de gemeenschap voort, ten „voordeele der minderjarigen, doch nimmer ten hunnen nadeele.„

De wetgever meende daarmede genoeg te hebben gedaan en achtte verdere regeling onnoodig. Vandaar de vele vragen waartoe de bepaling aanleiding geeft. Vandaar de verschillende meer of min gegronde meeningen der uitleggers.

Het was een gelukkig denkbeeld van den Heer LAGERWEIJ om die voortgezette gemeenschap tot het onderwerp zijner dissertatie te kiezen. Hij heeft zijn onderwerp *con amore* behandeld en geene moeite gespaard om ook door een naauwgezet historisch onderzoek licht te doen schijnen over dit door den wetgever zoo schraal bedeelde regtsinstituut.

Hij verdeelt zijn werk in vijf hoofdstukken. In het eerste handelt hij over de gecontinueerde gemeenschap in het oude Nederlandsche regt en onderscheidt daar de verschillende soorten in continuata communio (zie ARNTZENIUS, Inst. Jur. Belg. § 71). Twee daarvan waren ten tijde van DE GROOT nog gebruikelijk, die namelijk, welke bij huwelijksche voorwaarden of bij testament was ingevoerd en die, welke door de statuten werd bevolen, tot straf voor het verzuim van den langstlevenden echtgenoot om inventaris van den gemeenschappelijken boedel te doen opmaken.

Het tweede hoofdstuk behandelt de voorgezette gemeenschap volgens het Wetboek Lodewijk, hetwelk de beide straks genoemde soorten van voortgezette gemeenschap had behouden in Art. 196: 1°. in geval de langstlevende echtgenoot verzuimde inventaris op te maken; 2°. indien de eerststervende echtgenoot bij testament den langstlevenden in het bezit van den gemeenschappelijken boedel laat en zijne erfgenamen instelt in de helft van hetgeen de langstlevende onvervreemd en onverteerd zal nalaten.

Het derde hoofdstuk beschouwt het Fransche regt en wel Art. 240 der Coutume de Paris, waarbij aan de kinderen de bevoegdheid gegeven wordt om voortduring der gemeenschap te vorderen, indien de langstlevende echtgenoot verzuimt inventaris te maken en Art. 1442 Code Civ., waarbij zoodanige voortgezette gemeenschap wordt afgeschaft.

Het vierde hoofdstuk bevat de geschiedenis onzer wetgeving, wat dit onderwerp aangaat. In het eerste ontwerp van een Burgerlijk Wetboek, dat van 1816, was de bepaling van het Wetb. Lodewijk, betreffende de beide soorten van gecontinueerde gemeenschap overgenomen en werd die gemeenschap bovendien uitvoerig geregeld in Art. 261 v. Gelijke regeling werd voorgesteld in het ontwerp van 1820 voor de daarin opgenomen *onbepaalde* of *algeheele gemeenschap*, Art. 258 v.

De meerderheid der Kamer ontving dit voorstel zeer ongunstig, zoodat de Regering in 1822 een ander ontwerp van den zesden titel van het 1ste Boek van het Burgerlijk Wetboek voorstelde, waaruit de onbepaalde of algeheele gemeenschap was verdwenen en dus ook van de gecontinueerde gemeenschap geene sprake meer was. Dit ontwerp werd den 25 Junij 1822 aangenomen en zoude zonder de Belgische revolutie in 1830 zijn ingevoerd. De invoering is echter daardoor belet.

Bij de herziening in 1832 werd in het Regerings-ontwerp van den titel van gemeenschap, te dezen opzigte niets gewijzigd. Bij de behandeling in de Tweede Kamer echter achtte eene der Afdeelingen het raadzaam om op de niet

nakoming van de bepaling van het tegenwoordige Art. 182 eene straf te bedreigen en stelde voor achter het ontworpen artikel te voegen: „Bij gebreke daarvan zal de gemeenschap „voortduren ten voordeele van de minderjarigen, doch nimmer „ten nadeele.„ De Regering nam dit voorstel met ééne eenigzins gewijzigde redactie over en zonder discussie werd ons Art. 182 door de Kamers aangenomen.

Het vijfde hoofdstuk eindelijk bevat eene uitvoerige verklaring van Art. 182. Wij zullen die verklaring niet in haar geheel nagaan. De resultaten daarvan vindt men aan het slot van het proefschrift in eenige theses zamengetrokken (*Them.* IV—X). Ik zoude mij slechts met zeer enkele van die theses kunnen vereenigen. De meeste komen mij ongegrond voor. Vooral de vijfde thesis, waarvan de zesde en de achtste de consequente gevolgen zijn, acht ik strijdig met de woorden en met de bedoeling der wet.

De S. stelt in de 4e thesis: „De strafbepaling der geconti„nueerde gemeenschap in Art. 182 B. W. bedoelt geene voort„zetting van huwelijks-gemeenschap, maar eene geheel nieuwe „gemeenschap„ In de 5e: „De omvang dezer gemeenschap is „steeds dezelfde, onverschillig welke huwelijks-gemeenschap „vroeger tusschen de echtgenooten hebbe bestaan,„ en in de 7e: „Art. 182 is toepasselijk op huwelijken onder vigueur van de Code Napoleon aangegaan.„

Het onjuiste beginsel is hier de bewering, dat de *voortgezette* gemeenschap zoude zijn een *nieuwe* gemeenschap. Die stelling is eene contradictio in adjecto. De gemeenschap, die voortgezet wordt, is niet nieuw. Zij strijdt met de woorden der wet, die eenvoudig bepaalt, „duurt gemeenschap voort„ en wat *voortduurt* is niet *nieuw*. Men moet dan ook aan de woorden der wet (zie p. 123) geweld aandoen en ze in eene geheel andere beteekenis opvatten, dan hunne natuurlijke, om aan de stelling eenigen schijn van grond te geven.

De wet zegt: „de gemeenschap duurt voort„, d. i. de regtsbetrekking die vroeger tusschen de echtelieden vóór de ontbinding van hun huwelijk bestond, blijft bestaan, nu natuurlijk niet meer tusschen de echtelieden, want één

hunner is overleden, maar tusschen den eenen echtgenoot en de erfgenamen des anderen. Dezelfde regtsbetrekking, die tusschen de echtelieden bestond, bestaat nu tusschen de erfgenamen met deze belangrijke wijziging, dat de regtsbetrekking geen nadeel, maar wel voordeel aan de minderjarigen kan aanbrengen, dat zij niet werkt, zoodra haar gevolg is nadeel voor de minderjarigen, welke wijziging is ingevoerd om den langstlevenden tot het maken van inventaris te nopen. Overigens is dus de regtsbetrekking tusschen den langstlevenden en de erfgenamen des eerststervenden bestaande, dezelfde als die tusschen de echtgenooten bestond. Is er tusschen de echtgenooten geweest algeheele gemeenschap, dan blijft die regtsbetrekking tusschen den langstlevende en de kinderen bestaan. Zij gaat niet over in gemeenschap van winst en verlies of in gemeenschap van roerend goed alleen, evenmin als de gemeenschap van roerende goederen of van winst en verlies overgaat in een algeheele gemeenschap. De wet zegt daarvan niets. De stelling des S. dat de omvang van alle voortgezette gemeenschappen steeds dezelfde is, is dus ongegrond. Hij meent dat die ook onder het Oud Hollandsche regt zoude gegolden hebben, en bestrijdt ARTZENIUS, Inst. Jur. Belg. § 73, en VOET ad Dig. tit. *Soluto matrimonio* (24, 3) § 29, die het tegendeel beweren. Hij beroept zich daartoe op den letterlijken inhoud der keuren, b. v. op Art. 21 der Weeskeuren van Amsterdam (bl. 25). Hij schijnt echter uit de keuren iets anders te lezen, dan ik er in vinden kan. Die keuren zeggen niet dat de voortgezette gemeenschap altijd dezelfde zal zijn. Zij spreken van de algeheele gemeenschap en bepalen, dat de voortgezette *algeheele* gemeenschap. (De Vlissingsche keur nog wel met de bijvoeging, „alwaar dezelve bij contracte ante„nuptiaal niet is uitgesloten„) zal omvatten „alle accessen „ofte profijte 't zij bij fortuijne van coopmanschap, ofte bij „besterfnisse ende anders hoe 't selve genoemt mag worden, „'t welk vader ofte moeder aankomen zal mogen.„ Nergens evenwel vindt men eenige bepaling waaruit zoude kunnen volgen, dat de regtsbetrekking na de ontbinding des huwelijks

eene andere zoude zijn dan de staande huwelijken bestaan hebbende.

Zoo is het ook onder onze wet. Het kan een vraag zijn of Art. 182, voorkomende onder titel van de „wettige ge„meenschap,„ ook op de „conventionele gemeenschap„ toepasselijk is, maar het kan er geene zijn, of de voortgezette gemeenschap van roerende goederen of van winst en verlies of van vruchten en inkomsten of andere, ten gevolge van Art. 182, overgaat in eene algeheele gemeenschap. Daarvan zegt Art. 182 geen woord. Dit artikel bepaalt alleen, dat de bestaande gemeenschap voortduurt, indien die regtsbetrekking voordeelig is voor de minderjarigen.

J. G. Kist.

BERIGTEN VAN GEMENGDEN AARD.

De inhoud der onlangs verschenen 2de Afl. van den Jaargang 1874 der *Revue de Droit International*, onder redactie der Heeren Asser, Rolin-Jacquemyns en Westlake, is vooral belangrijk op het gebied van het internationaal *privaatregt*. Een groot deel dier aflevering is gewijd aan de *regtspraak* betreffende internationale quaestien, in onderscheidene landen. Behalve voortzetting van het overzigt der Belgische jurisprudentie op dit gebied (over de jaren 1872 en 1873), vindt men daarin een eerste artikel, betreffende de Italiaansche regtspraak (1870—1873) van den Heer Cesar Norsa, Advocaat te Milaan, en een eerste artikel betreffende de regtspraak van het opperste Duitsche Handelsgeregtshof, te Leipzig (tot op het einde van 1873) door den Heer E. Sachs, Advocaat bij dit Hof), — beide voorzoover die regtspraak internationale quaestiën bevat. Die overzigten zullen geregeld worden voortgezet, waardoor de waarde van dit Tijdschrift ook voor de regts*praktijk* niet weinig zal worden verhoogd. De aflevering bevat voorts nog een opstel van den Heer Charles Brocher, te Geneve, over internationaal wisselregt en een eerste artikel van den Heer Hippert, te Brussel, over het *self-government*, — terwijl de Heer Rivier daarin merkwaardige mededeelingen doet omtrent de voorbereiding der uniforme wetgeving in Zwitserland. Aan het slot der aflevering vindt men eenige stukken betreffende het Instituut van Internationaal Regt, waarvan de zitting van dit jaar op 31 Aug. en volgg. dagen te Geneve is gehouden. — De volgende vergadering is in Augustus 1875, te 's Gravenhage, bepaald, wanneer het eerst aan de orde zullen worden gesteld de punten, betreffende het internationaal privaatregt (rapporteurs: de heer Mancini voor het burgerlijk regt en de heer Asser voor de regtsvordering.)

SURINAME.

DE STRAFVERORDENING VAN 1874.

Met belangstelling, zegt de *Surinaamsche Courant*, hebben wij kennis genomen van den inhoud der ontwerpverordening *„regelende de beregting van eenige daarin opgenoemde overtredingen,"* met Memorie van Toelichting en bijlagen, welke, onder den hierbovengenoemden titel, door Z. Exc. den Gouverneur ter goedkeuring aan de Koloniale Staten is aangeboden.

Genoemd blad geeft van die ontwerpverordening, sedert bij de Koloniale Staten onderzocht en door hen aangenomen, en alreeds als wet afgekondigd, eene verkorte vermelding van inhoud en strekking, in verband met de uitvoerige Memorie van Toelichting. — Als vervolg van vroegere mededeelingen over de wetgeving in Suriname, laten wij daaruit een en ander volgen.

Als inleiding voor de Memorie van Toelichting is een overzigt gegeven van de geschiedenis der verordening van den 1n April 1873 (*G. B.* n⁰. 13), welke thans de wijze van beregting der overtredingen in de districten regelt, en bestemd is om door het tegenwoordige ontwerp te worden vervangen. Uit dit overzigt blijkt, dat de verordening slechts tot stand kwam, omdat de gelegenheid ontbrak om nog tijdig eene betere in het leven te roepen; uitdrukkelijk en luide toch werd door de leden der Koloniale Staten het beginsel afgekeurd waarvan zij uitging.

Den 1n Julij 1873 trad zij in werking, en al spoedig bewezen de gevolgen welken indruk het te weeg bragt bij de bevolking in de districten, die aan kort regt gewoon was, dat de strafzaken zoo omslagtig moesten worden behandeld als de nieuwe regeling het voorschreef, en dat spoedige en geregelde afdoening van zaken niet meer mogelijk was. Het duurde niet lang of meerdere rustverstoringen vonden plaats, en ontevredenheid en onrust over den gang van zaken werden algemeen en maakten zich van alle standen der koloniale maatschappij meester.

De toestand werd van zoo ernstigen aard, dat de Koloniale Staten zich reeds op den 9n October jl. geroepen vonden om in het openbaar de overtuiging uit te spreken, dat herziening en grootendeels vervanging van de verordening van 1 April 1873 (*Gouv. Bl.* n⁰. 13) dringend noodig was, en de Gouverneur vereenigde zich, bij monde van zijn gedelegeerde, met deze zienswijze der Staten, op grond vooral ook van de klagten, welke van alle zijden over de werking der verordening ontvangen werden en van de onberekenbare schade reeds in de kolonie geleden, door de wanorde op de plantages, welke daarvan het gevolg was. — Dit alles in verband met de rapporten en adviesen der Districts-Commissarissen, welke later inkwamen, bragt te weeg dat de Gouverneur, in het belang der kolonie, wel besluiten moest, *onverwijld*, over te gaan tot het ontwerpen eener regeling, welke beter zoude kunnen voldoen aan de eischen van rust en orde, en aan den lokalen toestand van Suriname. Door de dringende eischen van het oogenblik wordt in de Memorie van Toelichting het streven van den Gouverneur geregtvaardigd om reeds zoo spoedig na zijne optreding als landvoogd eene instelling te verbeteren, welke nog zoo kort geleden en met inspanning door het vorig bestuur werd geregeld.

Eene betere en doeltreffende regeling in het leven te roepen was geene gemakkelijke taak. Wel is waar werd er aan te gemoet gekomen door de wenken, bij gelegenheid der discussiën over de bestaande verordening, door onderscheidene leden der Koloniale Staten te dien opzigte gegeven, en door de ondervinding gedurende de laatste maanden op het stuk van beregting der overtredingen verkregen, maar men had door de laatste tevens geleerd van hoeveel invloed deze aangelegenheid was op den geheelen gang van zaken in de kolonie, en hoe groot bij gevolg de verantwoordelijkheid om er een initiatief in te nemen.

Dat het geoorloofd zoude zijn om af te wijken van de Nederlandsche regtsvormen, welke in de districten nu bewezen waren volstrekt ongeschikt te zijn voor de beregting der overtredingen in deze kolonie, is door art. 117 van het Reglement op het beleid der Regering in Suriname buiten twijfel gesteld. In de bepaling toch: dat het strafregt en de strafvordering *zooveel mogelijk* overeenkomstig de in Nederland bestaande wetten zullen worden geregeld, kan geen beletsel gevonden worden om zich van de Nederlandsche vormen te ontdoen, waar dit wegens de lokale toestanden *moest*, en zonder de waarborgen van goed regt te verzwakken *kon* plaats vinden.

Bij afwijking der Nederlandsche procesvormen werd het echter de vraag, in hoeverre men tot die van Britsch Guyana, Cayenne en anderen zou kunnen naderen. Vooral die van Britsch Guyana kwamen in aanmerking; doch zijn eenige practische voorschriften daaruit overgenomen, er is toch getracht om zich *zooveel mogelijk* naar de Nederlandsche regtsinstellingen te regelen en om deze als grondtoon te behouden.

In de hoofdzaak meenen wij hier dus in de Memorie van Toelichting te moeten lezen, dat door afwijking van de Nederlandsche procesvormen, voor zooveel de lokale toestanden van Suriname die vereischen, is getracht eene verkorte procesorde in het leven te roepen, welke, met een zweem van Engelsche vormen, echter aan de beginselen van het Nederlandsche regt getrouw blijft. Het laatste gedeelte der algemeene beschouwingen van de Memorie duidt ons aan op welke wijze dit geschied is, en dit vooral ook in verband met het beginsel, dat niemand in deze kolonie buiten het algemeene regt gesteld mag worden.

Met het oog op het vorenstaande, vinden wij in het ontwerp de strekking om voor *alle* ingezetenen, van welken rang of stand ook, zoowel in Paramaribo als in de districten, ééne zelfde exceptionele regeling in te stellen, omvattende die overtredingen, welke zijn voorgekomen in de eerste plaats eene meer summiere beregting te behoeven, onverschillig door wien zij mogten gepleegd worden. — Afzonderlijke regters zullen ze beregten.

Van het stellen van sommigen onder eene exceptionele regtsmagt, is derhalve geen sprake; maar er zal een *algemeen* exceptionele toestand *ten opzigte van de bedoelde delicten* ontstaan. Eene uitzondering voor *plantage-delicten* zoude hoofdzakelijk de plantagebewoners en bij gevolg de immigranten en andere arbeiders treffen; — de speciale regtspleging zou daardoor den arbeidersstand treffen en niet het algemeene regt uitmaken. Ingevolge het ontwerp is daarentegen *ieder*, die maar eenige daarin opgenomen overtreding pleegt, aan dezelfde exceptionele procesorde onderworpen.

De verordening kan als een zelfstandig geheel beschouwd worden, waarin de geheele exceptionele regtspleging is zamengevat. — Slechts

zijn er verwijzingen naar de beginselen der Wetboeken van Strafregt en Strafvordering, en naar enkele artikelen van andere wetten of verordeningen. — Deze zelfstandigheid heeft het voordeel, dat ieder maar eenigzins beschaafd ingezeten, zich gemakkelijk op de hoogte kan stellen van de regtspleging, welke in het dagelijksch leven het meest zal voorkomen, en dat ieder belangstellende een overzigt zal kunnen erlangen van den geheelen omvang der exceptioneele regtsmagt, en met juistheid zal kunnen nagaan, hoever haar invloed zich uitstrekt.

Bij de behandeling der onderscheidene hoofdstukken van het ontwerp, wenschen wij de aandacht te vestigen op de beginselen, welke hoofdzakelijk bij de zamenstelling zijn in acht genomen.

Het ontwerp is ingedeeld in 8 hoofdstukken en 241 artikelen, terwijl er eenige formulieren voor dagvaarding, enz. zijn bijgevoegd. De opsomming der overtredingen en der daarop gestelde straffen (Hoofdstuk II) heeft 123 van deze artikelen ingenomen, en de wijze van vervolging (Hoofdstuk V) 99 artikelen; de overige 6 Hoofdstukken tellen dus te zamen niet meer dan 29 artikelen.

Hoofdstuk I bevat de algemeene bepalingen, waarbij is voorgeschreven, dat de overtredingen in de verordening genoemd en strafbaar gesteld, zullen worden beregt en gestraft ingevolge hare voorschriften en volgens de beginselen der Wetboeken van Strafregt en Strafvordering, die ook ten opzigte der poging tot overtreding toepasselijk zijn verklaard.

Hoofdstuk II *Van de Regters.*

Aan de Kantonregters te *Paramaribo*, van *Nickerie* en van *Coronie* en aan *drie* ommegaande regters is de regtspraak over de in de verordening genoemde overtredingen opgedragen. De ommegaande regters houden hun verblijf ter plaatse door den Gouverneur bij besluit aan te wijzen, en op dezelfde wijze worden bepaald hun regtsgebied, hunne gewone zittingplaatsen en het getal hunner gewone zittingen. De zittingen der gewone Kantonregters, voor zooverre betreft deze verordening, worden evenzoo door den Gouverneur bepaald.

De regters kunnen echter op andere dan de aangewezene plaatsen extra-zittingen houden. De plaatsvervangers der kantonregters zullen ook als zoodanig fungeren, ten opzigte der overtredingen, vallende onder de verordening; terwijl voor elk der ommegaande regters twee plaatsvervangers benoemd worden, beiden of één van beiden te Paramaribo hun verblijf houdende. Bij verhindering of ontstentenis van langen duur, zullen de plaatsvervangers uit Paramaribo, waarvoor men, volgens de Memorie van Toelichting, deskundigen hoopt te vinden, voor den regter optreden. Zij zullen, ingeval de dienst buitengewone zittingen of bemoeijingen vereischt, onder goedkeuring van den Gouverneur, ook gelijktijdig met hen kunnen fungeren; hetgeen mede toepasselijk is verklaard op de plaatsvervangers van den kantonregter te Nickerie.

Ieder der kantonregters en ommegaande regters wordt bij de uit deze verordening voortvloeijende werkzaamheden bijgestaan door een griffier, die bij verhindering of ontstentenis wordt vervangen door een ingezeten, gelijke vereischten als de griffier bezittende; daartoe door den betrokken regter of plaatsvervangend regter te benoemen en te beëedigen.

De regeling, in dit 2e Hoofdstuk vervat, is in de Memorie van Toelichting en in de bijlagen A. en B. uitvoerig toegelicht. Volgens de raming in de laatstgemelde bijlage zal zij eene hoogere uitgaaf van ongeveer f 8000. vorderen, dan de bestaande regeling van 1873; doch

daarvoor zal het getal der regters en evenzeer dat der griffiers met *twee* vermeerderd zijn.

De vermeerdering van personeel en van onkosten is gemotiveerd door de noodzakelijkheid om in de districten *Coronie* en *Saramacca* afzonderlijke regters te plaatsen. Door de ondervinding toch sinds 1 Julij jl. heeft men geleerd dat het eene onmogelijkheid is, om op den duur de districten *Nickerie* en *Coronie* aan denzelfden regter op te dragen; bij alle vroegere regelingen waren zij dan ook afgescheiden gehouden. En wat betreft den afzonderlijken regter in de Saramacca-districten: de afstanden van Paramaribo naar het station Groningen, en van dit station naar de in de nabijheid der zee gelegen plantages, vorderen zoo veel tijd en kosten, *èn* van den regter die thans in de hoofdplaats is gevestigd en maar ééns per maand op evengemeld station zitting kan houden, *èn* van de regtzoekenden, — dat de meerdere kosten van een' afzonderlijken regter in de Saramacca-districten, worden geacht in geene verhouding te staan tot de voordeelen, — welke er door zijne vestiging kunnen worden verkregen. — Men is nu te Coronie evenzeer als in de Saramacca-districten in de onmogelijkheid om er de klagten behoorlijk aan te brengen en te vervolgen, en dit brengt den toestand van straffeloosheid te weeg, waarover belanghebbenden zich steeds beklagen en die door de statistiek in cijfers is aangeduid.

De Gouverneur spreekt in de Memorie van Toelichting zijne overtuiging uit, dat zoowel voor een ordelijken en geregelden gang van zaken, als tot vermijding van overmoed en uitspattingen onder de arbeidende bevolking, het een noodwendig vereischte is, om elke overtreding zoo snel doenlijk te beregten en te straffen, en dat tot bereiking van dit doel met geen minder dan het voorgestelde getal regters kan worden volstaan. — Zijn beginsel van vereenvoudiging der koloniale huishouding heeft Z. Exc. hier dus niet mogen toepassen.

Naar het gewigt en den omvang van den werkkring der regters zijn de traktementen berekend. Verwisseling van standplaatsen zal dus met promotie in werking en inkomsten voor den regterlijken ambtenaar gepaard kunnen gaan.

De voorgestelde regeling zal, zoo men meent, in verband met de verkorte proces-orde, aan het doel — eene geregelde en degelijke afdoening van strafzaken — kunnen beantwoorden, en wat de kosten betreft, zij zullen, vooral met het oog op de mindere getuigenkosten, met de bestaande geen belangrijk verschil opleveren.

In art. 13 van het ontwerp vinden wij het beginsel dat ook verder is in toepassing gebragt, om zooveel doenlijk afscheiding van regterlijk en administratief gezag tot stand te brengen; de vervanging van de regters door Districts-Commissarissen of hunne Secretarissen is dientengevolge vermeden.

Men wil trachten deskundige personen in Paramaribo te vinden, om de regters bij ontstentenis of verhindering van eenigzins duurzamen aard te vervangen, aan wie, volgens een' billijken maatstaf, voor elke optreding buiten Paramaribo, belooning zal behooren te worden toegekend. — Om te voorkomen dat zelfs bij tijdelijke opeenhooping van werkzaamheden de afdoening van zaken achterwege blijven, is in art. 14 bepaald dat deze plaatsvervangers, onder goedkeuring van den Gouverneur, ook gelijktijdig met de regters zullen kunnen fungeren.

Hoofdstuk III. *Van de straffen.*

Aan de snellere en meer summiere behandeling is hier een belangrijk deel ten offer gebragt van de zwaarte der straffen. De bevoegdheid van den regter strekt zich toch niet verder uit dan het opleggen:

1°. van gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling van twee maanden of minder;

2°. gevangenisstraf van twee maanden of minder, en

3°. geldboete van drie honderd gulden of minder.

Men is echter van het beginsel uitgegaan dat de straffen in zwaarte kunnen verminderen, naarmate zij spoediger en zekerder zullen treffen. Ingevolge art. 20 geschiedt de uitvoering der sub 1 en 2 genoemde straffen volgens bepalingen van den Gouverneur; — gedwongen tewerkstelling echter altijd aan openbare werken. In de Memorie van Toelichting wordt medegedeeld dat gedwongen tewerkstelling op de plantages geheel is ter zijde gesteld, voornamelijk omdat het bezwaren zoude opleveren om voor de gestraften op de plantages behoorlijke huisvesting te verkrijgen en hen er onder voldoend opzigt en buiten den invloed der planters of andere belanghebbenden te houden. Bovendien wordt als argument voor deze afwijking der bestaande verordening opgegeven, dat er nog zooveel aan de verbetering der wegen in de kolonie te doen is, dat men al het mogelijke moet aanwenden, om in dien dringenden arbeid te voorzien; daar vele verbeteringen in het administratief bestuur, de justitie, de politie, de contrôle op de inning der belastingen, het schoolwezen, het Godsdienstonderwijs, de geneeskundige dienst, — te kampen hebben met- of afstuiten op het gebrek aan goede wegen.

Eene andere gewigtige afwijking van de bestaande verordening, vinden wij vervat in de artt. 21 en 22 van het ontwerp. De subsidiaire straf, bij wanbetaling van boete of kosten zal niet meer bestaan in gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van één dag voor elken halven gulden; maar bij wanbetaling van boeten zal dezelfde duur van gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling worden toegepast, als in de schaal van art. 24 van het Wetboek van Strafregt is aangegeven, en voor de wanbetaling der kosten zal de regter den duur der gevangenisstraf bepalen (waarom ook hier niet met of zonder gedwongen tewerkstelling?), mits niet hooger dan *veertien* dagen. Een geldboete van f 10 zal nu vervangen worden door hoogstens *drie* dagen gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling, in plaats van door *twintig* dagen, zoo als bij de vigerende regeling is bepaald.

De duur der subsidiaire straf bij wanbetaling van boeten is dus gelijk gesteld met dien van art. 24 van het Wetboek van Strafregt; maar de termijn voor de betaling, twee maanden na aanmaning, kon natuurlijk niet worden overgenomen zonder het gansche systeem van spoedige afdoening, dat in het ontwerp is aangenomen, te niet te doen. Volgens art. 234 moeten de boeten en kosten worden betaald, zoodra het vonnis in kracht van gewijsde gegaan is; anders treedt de subsidiaire straf onmiddellijk in de plaats.

In de Memorie van Toelichting verklaart de Gouverneur zich niet met het Engelsche stelsel van lijfstraffen op sommige overtredingen te hebben kunnen vereenigen, omdat het geheel in strijd is met zijne beginselen; doch met dat, om veroordeeling tot een zeker aantal dagen gedwongen tewerkstelling gelijk te stellen met eene veroordeeling tot hetzelfde getal taken arbeid. Dit laatste heeft in Britsch Guyane tot het resultaat geleid, dat de straftijd gemiddeld verdubbeld is, en die uitkomst is te zwaar voor den veroordeelde en te nadeelig voor den planter in deze kolonie. Het dubbel getal strafdagen zou er voor den particulieren arbeid door verloren worden. In de *wijze van uitvoering* der straffen wenscht de Gouverneur echter, bij afzonderlijke regeling verandering te brengen; hij is er ten volle van overtuigd, dat die thans hoogst gebrekkig is.

Nog valt omtrent dit Hoofdstuk op te merken, dat verzwaring van straffen bij herhaling van overtreding is weggelaten, hoofdzakelijk op grond dat er genoeg speling is tusschen het minimum en het maximum der straffen, en dat de recidive, bij de gedurige verplaatsingen onder de bevolking, in den regel moeijelijk te constateren zijn.

Hoofdstuk IV. *Van de overtredingen en daarop gestelde straffen.*

De overtredingen welke in dit hoofdstuk zijn opgenomen, ten einde voortaan naar de voorschriften dezer verordening volgens eene verkorte procesorde te worden beregt, zijn overgenomen uit het Wetboek van Strafregt en uit de onderscheidene verordeningen aan het hoofd der afdeelingen vermeld. Het zijn die waarvoor in de eerste plaats eene summiere behandeling geschikt en wenschelijk is voorgekomen. Werkt de nieuwe procesorde goed, dan kunnen successivelijk al de daarvoor vatbare overtredingen daaronder gebragt worden.

De wijzigingen in de overgenomen artikelen — wier afkomst in de Memorie van Toelichting overal is aangeduid — bestaan in enkele redactie-veranderingen, waartoe men zich verpligt vond, doch hoofdzakelijk in de vermindering der straffen, waarvan reeds sprake was. Zoo als reeds gezegd is: men meende dat zij bij sneller toepassing zonder bezwaar konden verligt worden, maar bovendien werden zij in verhouding tot de overtredingen soms onevenredig hoog geoordeeld, en zijn op dien grond verlaagd.

Het Reglement op het beheer der districten, van het jaar 1863, is het eerste der verordeningen, waaruit eenige strafartikelen in het ontwerp zijn opgenomen, en tevens, met het oog op de veranderde tijdsomstandigheden, gewijzigd en aangevuld.

Zoo zijn in de Artt. 25 en 32 bepalingen opgenomen welke den Agent-Generaal de onbelemmerde uitvoering zijner bevoegdheid verzekeren, om op de plantages en gronden het noodige onderzoek naar de immigranten en hunne belangen in te stellen.

Art. 38 bevat eene nieuwe strafbepaling tegen het verontreinigen van drink- of waschwater, welke uit de Immigration Ordinance van Britsch Guyana is overgenomen.

In de 3e Afd. treffen wij de overtredingen aan uit het *Wetboek van Strafregt*, welke voor eene kortere beregting zijn vatbaar geoordeeld. Aan verwijzing naar het Wetboek van Strafregt schijnt eerst gedacht te zijn, om dat wetboek in zijn geheel te kunnen laten, doch, volgens de Memorie van Toelichting, vreesde men dat verwijzing voor minder geoefenden tot onduidelijkheid en verwarring zoude leiden. De meeste artikelen zijn onveranderd overgenomen, doch bij sommigen (zie vooral art. 59 in vergelijking met art. 256 Wetboek van Strafregt en Publ. 1871, G. B. No. 12) zijn de straffen merkelijk verligt, omdat het van meer belang voorkwam om ze onder de verkorte procesorde te brengen, dan om de zwaardere straffen te behouden. De snelheid waarmede de straf op het misdrijf volgt, moet de mindere zwaarte vergoeden, en vooral in een land waar de arbeid zoo schaarsch en zoo kostbaar is, zijn snelwerkende en ligtere straffen verkieslijk boven trage en zware, zooals nu meermalen op de overtredingen gesteld zijn.

Op art. 67 hebben wij bijzonder de aandacht te vestigen omdat er afzonderlijke straf bij bedreigd is op kleine diefstallen, gepleegd door loontrekkende arbeiders, op eene plantage of grond gevestigd, die voorzeker in eene andere verhouding staan tot hunne huurders dan de huis- of loonbedienden in art. 336 van het Wetboek van Strafregt bedoeld: doch evenzeer in eene andere verhouding dan degenen, die aan de plantage of den grond geheel vreemd zijn. Tusschen de bedienden

en de vreemden is hier als het ware eene derde cathegorie van personen gevormd.

Ten opzigte der 4e Afdeeling: *Maten, gewigten* en *weegwerktuigen*, valt weinig op te merken. Vooral ook om eene krachtige invoering van het metriekstelsel in de districten te bevorderen, zijn deze bepalingen opgenomen, en nagenoeg zonder wijziging.

5e Afdeeling. De immigratie-verordening van 1872 (G. B. No. 8) moet onveranderd worden gelaten, en er zijn dien ten gevolge slechts de straf bepalingen van art. 76 *d* uit overgebragt in de art. 95 en 96 van het ontwerp.

Art. 97 is een der artikelen welker opneming vooreerst zullen overbodig maken om bij afzonderlijks verordening de uitoefening der functiën van Agent-Generaal te regelen.

De drie laatste artikelen dezer Afdeeling bevatten nieuwe bepalingen, waarbij het verkoopen van rantsoenen, het zoekmaken of vernielen van bewijzen van inschrijving, en het verontreinigen van woning of omgeving, voor de immigranten is straf baar gesteld. De eischen van orde en gezondheid maakten deze straf bepalingen onmisbaar; — de eerste en de laatste zijn uit de Immigration Ordinance van Britsch Guyana overgenomen.

In de 6e Afdeeling zijn de overtredingen der *Geneeskundige regeling* overgenomen, met uitzondering van die der huurders, welke thans met zwaardere straffen, dan ingevolge dat ontwerp kunnen opgelegd worden, zijn bedreigd, en die men gemeend heeft niet aan de kennisneming van den gewonen regter te mogen onttrekken.

7e Afdeeling. *Lediggang en Zwerverij.*

Indien wij goed onderrigt zijn, hebben de beide verordeningen van den 19 April 1873 (G. B. Nos. 15 en 16) geen bijval mogen vinden bij het Opperbestuur. In de Memorie van Toelichting is melding gemaakt van *bemerkingen*, ten opzigte van beiden, van den Minister van Koloniën ontvangen. Waarschijnlijk omdat de bedoelde verordeningen dien ten gevolg wijziging of vervanging vereischten, maar hoofdzakelijk zeker omdat vooral de in dezelve vervatte overtredingen eigenaardig behooren beregt te worden volgens de verkorte procesorde van het ontwerp, hebben deze in het IVe Hoofdstuk eene plaats gevonden voor zooverre zij geschikt waren om te blijven bestaan.

De voornaamste afwijkingen van de vigerende vagabondagewet zijn de volgende:

Voorloopige aanhouding bij vermoedens van vagabondage is weggelaten, omdat die bij de gewijzigde en sneller werkende procesregeling niet noodig voorkwam.

Artt. 110—112 bevatten nieuwe voorschriften voor het bijhouden der bevolkingsregisters in de districten. Men meent dat ten gevolge dier bepalingen deze aangelegenheid behoorlijk zal kunnen worden geregeld en bijgehouden. Het is ons bekend, hoe zij, onder de bestaande voorschriften, sinds de opheffing van het Staatstoezigt geheel in de war is geraakt.

Het ongekleed verschijnen *binnen* de woningen, op plaatsen van buiten zigtbaar, is straf baar gesteld bij art. 114. De ondervinding schijnt geleerd te hebben dat het verbod om buiten zijne woning ongekleed te verschijnen, nog niet voldoende was.

In art. 116 is het maken van *burengerucht* straf baar gesteld, met wijziging van art. 2 der Publicatie van 1832 No. 10. Men achtte deze tusschenvoeging hier wenschelijk.

Art. 118 is aangevuld door niet alleen het weghalen zonder vergunning van troelie en andere zaken, maar ook het *kappen* straf baar te stellen.

Het vangen van visch door *bedwelming* is in art. 119 met zwaardere straffen bedreigd, dan in het vorig artikel elke andere soort van vischvangst zonder vergunning.

Bij art. 123 is strafbaar gesteld, die zonder permit eenig open corjaal onder zijne berusting heeft, of er zich van bedient; en dit, volgens de Memorie van Toelichting, hoofdzakelijk als politiemaatregel. Het wordt geenszins als eene beperking der individueele vrijheid beschouwd, dat het bezit en gebruik van corjalen in dit opzigt op ééne lijn wordt gesteld met dat van vuurwapenen. Met het oog toch op diefstallen van bannanen en andere voortbrengselen der kostgronden, en op de menigvuldige ontvlugtingen van immigranten, zijn de corjalen in sommige handen zelfs gevaarlijker dan vuurwapenen, en het is daarom dat het algemeen belang eischt om vooral over deze kleine en meest in gebruik zijnde vaartuigen naauwlettend contrôle te houden, waartoe eene geringe belasting bevorderlijk wezen kan. De belasting strekt zich niet verder uit dan tot de open corjalen, omdat andere kleine vaartuigen, die tot dezelfde doeleinden gebruikt worden, slechts zelden voorkomen.

Ten opzigte van het lossen en verkoopen van visch zijn de beperkingen weggevallen.

8ste Afdeeling. *Regten en verpligtingen van huurders en gehuurden.*

De overtredingen der huurders zijn bij art. 131 strafbaar gesteld, voor zooverre er niet reeds bij eenige andere verordening straf tegen bedreigd is, zooals in de Immigratie-verordening en in de verordening regelende de geneeskundige behandeling, enz., is geschied.

Met uitzondering van wijzigingen in de straffen, is het ons voorgekomen dat de verordening van 1873, G. B. No. 16, geene veranderingen ondergaan heeft. Het schijnt dat de bezwaren die er tegen geopperd zijn, zoowel als tegen de vagabondagewet, hoofdzakelijk gerigt waren tegen de tewerkstelling op plantages en tegen de zwaarte der subsidiaire straffen, ingeval van wanbetaling van boeten of kosten. In de artt. 20, 21 en 22 van het ontwerp is daaraan tegemoet gekomen.

Hoofdstuk V. — *Van de wijze van vervolging.*

Wij hebben vooral dit hoofdstuk van het ontwerp met aandacht gelezen, omdat deszelfs inhoud de vraag moet oplossen: waarin nu eigenlijk de verkorte en snellere beregting der overtredingen zal bestaan. — De reeds vermelde vermeerdering en betere indeeling van het regterlijk personeel zullen er ongetwijfeld toe bijdragen om de behandeling der zaken te bespoedigen, doch de ware bekorting moet, naar het ons voorkomt, in de *wijze van vervolging* gevonden worden, en wij willen onderzoeken hoe en in hoeverre dit geschied is.

Intusschen vereenigen wij ons gaarne met het citaat uit DE BOSCH KEMPER, waarmede de toelichting aanvangt: „dat de zedelijke indruk der straf minder in hare zwaarte bestaat dan wel in de zekerheid en den spoed, waarmede zij het misdrijf volgt, en in de overtuiging dat misdrijf en straf vereenigd zijn. Eene spoedige strafvordering verhoogt het gezag van de regterlijke magt, terwijl eene trage strafvordering het ontzag vermindert. Daarenboven is spoed dikwijls noodig tot ontdekking van de waarheid".

De ondervinding — zoo lezen wij verder in de Memorie van Toelichlichting — heeft nu geleerd welke gevolgen eene omslagtige en langzame strafvordering voor de kleinere delicten na zich sleept, en hoe dien ten gevolge de verpligting op den kolonialen wetgever rust, om alle overbodige vormen ter zijde te stellen, en om bij deze proces-orde geene meerdere pœnaliteiten te behouden dan strikt noodig zijn om *goed regt*

te verzekeren, of om te voldoen aan beginselen, waarvan niet mag worden afgeweken.

Hoe heeft men nu getracht, in het ontwerp, aan deze eischen te voldoen?

In de eerste plaats hebben de District Commissarissen en Commissarissen van Politie een register van strafzaken aan te houden (formulier A), waarin de klagten en overtredingen en de dagvaardingen worden ingeschreven. Bij extract uit dit register wordt de zaak voor den regter gebragt (Art. 140), en de Commissarissen hebben er zich verder niet mede te bemoeijen — behalve in het geval dat zij zelven wenschen, tot het geven van inlichtingen, ter teregtzitting op te treden (Art. 197) — vóór dat de regter hun bij extract uit zijn register kennis geeft van de beslissing, met welker uitvoering zij belast zijn (Artt. 232 en 233).

De *schriftelijke* dagvaardingen van de Commissarissen (formulier B) zijn merkelijk bekort, in vergelijking van de tegenwoordige, en worden beteekend door politiebeambten, die de commissarissen toch altijd ter beschikking hebben (Art. 148), en op zoodanigen termijn, dat de gedaagde aan de oproeping behoorlijk gevolg kunne geven (Art. 151). Oponthoud door noodelooze vaste termijnen wordt daardoor vermeden en de opgeroepene kan in geen geval door de bespoediging benadeeld worden, omdat bij verschil ten opzigte der dagvaarding, de regter beslist of zij al dan niet naar behooren en tijdig heeft plaats gevonden (Art. 168). De dagvaarding kan nog korter *bij monde* van den Commissaris plaats vinden, door aanzegging bij het voorloopig onderzoek der zaak (Art. 145); doch, in dat geval, wordt, om aan het geheugen van den belanghebbende tegemoet te komen, een biljet aan hem afgegeven, waarop tijd en plaats van de teregtzitting vermeld staan.

Ook *geheel zonder dagvaarding* kunnen beklaagden en getuigen voor den regter verschijnen, en bijaldien deze van oordeel is, dat de zaak, zonder nadeel van den beklaagde of voor de beregting, dadelijk kan behandeld worden, zal hij tot de beregting kunnen overgaan (Art. 146).

Tot dusverre *het aanhangig maken der zaak;* wij kunnen toegeven dat het merkelijk bij de voorgestelde regeling bekort is. Alvorens nu over te gaan tot de *behandeling bij den regter,* — welke wij als tweede hoofdpunt van ons resumé der proces-orde willen beschouwen, — zij hier opgemerkt, dat geene bekeuringen meer zullen plaats vinden. Men heeft deze beschouwd als eene soort van beslissing buiten den regter om, die niet kan worden toegelaten bij het in het ontwerp aangenomen systeem van afscheiding van administratief en regterlijk gezag. — Waar enkel geldboete op de overtreding is bedreigd, zal regtsvervolging kunnen voorkomen of gestuit worden, door vrijwillig het maximum der bedreigde boete te betalen (Art. 153), — eene bepaling geheel in overeenstemming met het in het Wetboek van Strafvordering aangenomen stelsel.

De regter ontvangt het extract uit het register van strafzaken van den Commissaris en doet de zaak afroepen op de bepaalde teregtzitting, in volgorde zoo als bij art. 161 is voorgeschreven. Het is hier waarschijnlijk de bedoeling, dat de strafzaken, welke zonder dagvaarding worden voorgebragt, eerst na afloop van de andere zullen behandeld worden.

De griffier houdt het register van strafzaken, waarin de regter verpligt is elke zaak te doen inschrijven, en waarin ook het vonnis of welke andere beslissing ook, wordt opgenomen (art. 154). Het formulier *D* leidt hier tot eene bekorting van het proces-verbaal der teregtzitting en vonnis beide, die de afdoening voorzeker bespoedigen zal; vooral ook in verband met de bepaling dat ten opzigte der getuigenissen eenvoudig zal kunnen worden verwezen naar het ter zake aanwezig extract uit het register van den commissaris, wanneer zij met de daarin opgenomene volkomen gelijkluidend zijn (art. 154, 2e al.).

De extracten uit de registers van de commissarissen en het strafregister van den regter, met de bijlagen, geven dus te zamen een volledig en blijvend overzigt van de behandeling der zaken, dat bij den regter zal bewaard worden (Art. 154, 3e al.).

Eene belangrijke bekorting vinden wij nog in art. 163, dat toelaat om meerdere zaken gezamenlijk te behandelen, wanneer de feiten, waarvoor de onderscheidene beklaagden teregt staan, van dezelfden aard, en de getuigen dezelfde personen zijn. Even als bij zamenhangende overtredingen zal de regter over deze zaken bij een en hetzelfde vonnis uitspraak kunnen doen.

Een hoofdbeginsel dat bij de beschouwing der vereenvoudigde procesorde bijzonder onze aandacht getrokken heeft, is de weglating van het Openbaar Ministerie. Het betreft eene hoogst gewigtige afwijking van het Nederlandsch regt, die ten volle in de Memorie van Toelichting als zoodanig is erkend en begrepen, doch gemotiveerd is door argumenten, welke, ook naar onze opvatting, kunnen geacht worden haar te wettigen.

De districts-commissarissen en de commissarissen van politie zullen de strafzaken op de hiervoren aangeduide wijze aanhangig maken — uitgezonderd alleen het geval waarin beklaagden en getuigen geheel vrijwillig, zonder hunne tusschenkomst voor den regter verschijnen — en zullen met de uitvoering der regterlijke beslissingen worden belast. De schriftelijke aanbrenging van feiten en bewijzen en de uitvoering van vonnissen nemen zij op die wijze van de ambtenaren van het O. M. over.

Het is dus hoofdzakelijk op de teregtzittingen dat het O. M. gemist zal worden, en voor de noodzakelijkheid en wenschelijkheid van die weglating zijn de volgende gronden aangevoerd:

1o. De voorgestelde proces-orde, hoe verkort en summier ook in sommige opzigten, levert ook zonder het O. M. genoegzame waarborgen op voor een naauwgezet onderzoek en eene degelijke behandeling, waarvan ten allen tijde en ten opzigte van elke zaak, uit de registers van regters en commissarissen zal kunnen blijken;

2o. Wanneer het overtollige bij de beregting der overtredingen zou vermeden worden, dan moest het O. M. vervallen;

3o. De noodige personen, geschikt voor de betrekking van ambtenaar van het Openbaar Ministerie zijn onmogelijk te vinden. Immers de districts-commissarissen mogen er niet mede belast blijven; in de eerste plaats omdat dit strijdig zoude zijn met het beginsel van afscheiding van het regterlijk en administratief gezag, maar hoofdzakelijk ook, omdat aan die hoofdambtenaren reeds zóóveel bemoeijingen van anderen aard zijn of zullen worden opgedragen, dat er geene geregtelijke aan kunnen worden toegevoegd. Zoo treden zij o. a. in de plaats van »sub-agent of immigration» in Britsch Guyana. De verplaatsingen, welke aan het bijwonen der teregtzittingen verbonden zijn, zouden te veel tijd van de districts-commissarissen vorderen.

Tegen de optreding der districts-secretarissen bestaan met eenige

wijziging dezelfde bezwaren, en andere personen. met genoegzame zaaken regtskennis zijn niet overal te vinden: — en

4o. De ondervinding leert dat de voorlichting van het Openbaar Ministerie bij de teregtzittingen van weinig nut was.

De lokale omstandigheden maakten het *praktisch onmogelijk* om het Openbaar Ministerie te behouden, en men is er verzekerd van dat de beregting der overtredingen door de weglating van hetzelve niet in het minst kan lijden. De beklaagde zal echter vóór zijne verdediging door den regter worden bekend gemaakt met de straf, welke op de hem ten laste gelegde overtreding gesteld is; anders zou hij, nu er geen requisitoir is van het Openbaar Ministerie, tot aan de uitspraak toe onbekend blijven met den aard en de mate der straf, welke hem kan worden opgelegd, en dit zou met zijn belang strijdig *kunnen* zijn (art. 181).

Het *verzet* van het Wetboek van Strafvordering is vervangen door de voorschriften van artt. 169—175 van het ontwerp. Alle vertraging is door de in deze artikelen opgenomen bepalingen onmogelijk gemaakt.

Kinderen van wie den regter voldoende gebleken is, dat zij den ouderdom van 15 jaren niet hebben bereikt, kunnen slechts tot het geven van inlichtingen gehoord worden; overigens heeft de regter zich met den *leeftijd der getuigen* niet in te laten (art. 182 en 185). *Tolken* moeten den ouderdom van 18 jaren bereikt hebben (art. 200).

Ingevolge art. 202 zal in den regel de uitspraak der beslissing onmiddellijk, of na eene schorsing der zitting, op het onderzoek der zaak volgen. De uitspraak mag in geen geval langer dan 14 dagen worden uitgesteld.

De *bewijsleer* van het Wetboek van Strafvordering is in haar vollen omvang toepasselijk verklaard (Art. 212), hoewel men, volgens de Memorie van Toelichting, gaarne gewenscht had iets meer te kunnen overhellen naar het stelsel der *conviction intime* van de Fransche naburen, of naar dat der verordening van 1856 No. 19 in Britsch Guyana. Men heeft echter gemeend zich van afwijkingen op dit punt te moeten onthouden.

Aan *hooger beroep* bij het Hof van Justitie zijn de vonnissen slechts onderworpen, wanneer tegen de overtreding eene andere of hoogere straf bedreigd is dan eene gelboete van *tien* gulden. Hier is dus het stelsel gevolgd, dat in de verordening van 1 April 1873 No. 13 werd aangenomen.

Voor *de tenuitvoerlegging der vonnissen* keeren wij tot de Districtscommissarissen en commissarissen van Politie terug, die weder optreden zoodra de uitspraak van den regter gevallen is, en zij daarvan, bij extract uit diens register, geïnformeerd zijn (artt. 232 en 233).

Na de uitspraak zijn er *drie vrije dagen*, ten einde den veroordeelde de gelegenheid te geven om des verkiezende van zijn regt van hooger beroep of om gratie te vragen, gebruik te maken, of wel om zich de gelden te verschaffen voor de betaling der boeten of kosten waarin hij veroordeeld is. Na verloop van deze drie dagen wordt echter onmiddellijk het vonnis ten uitvoer gelegd, en worden ook de subsidiaire straffen toegepast, wanneer de boeten en kosten niet betaald zijn. Indien er vrees bestaat, dat de veroordeelde de drie vrije dagen na de uitspraak benuttigen zal om zich uit de voeten te maken, dan kan de regter bepalen, dat hij in personeel arrest zal gehouden worden, of, des verkiezende, tegen het gewone loon door den commissaris zal worden te werk gesteld.

Zelfs met schriftelijke dagvaarding zal, volgens deze regeling, eene

overtreding in *acht* dagen tijds, aangebragt, beregt en gestraft kunnen zijn. Men veronderstelle b. v. dat de klagt des Maandags morgens zij ingekomen en de dagvaardingen dadelijk uitgaan voor de teregtzitting welke den volgenden dag zal gehouden worden. De beklaagde wordt veroordeeld tot geldboete en kosten en des Vrijdags avond in arrest genomen om wegens wanbetaling zijne subsidiaire gevangenisstraffen te ondergaan, welke te zamen drie dagen bedragen. Den volgenden Dingsdag is de zaak dan geheel afgeloopen.

Zullen de meeste strafzaken wat meer tijd vorderen: zeker is het echter, dat de voorgestelde wijze van afdoening een belangrijk verschil zal opleveren met de trage werking der tegenwoordige regeling.

De Hoofdstukken VI, VII en VIII bevatten de *overgangsbepalingen*, de *intrekking van bestaande bepalingen* en de *slotbepalingen*, die eigenaardig voortvloeijen uit de verordening, of bij haar inwerkingtreding zullen vereischt worden. Ook het laatste artikel bevat nog eene bekorting; het zal ons in staat stellen om de verordening, zonder den gewonen omslag van datum en nummer in alle stukken, op voldoende en officieele wijze aan te duiden, en haar eenvoudig de Strafverordening van 1874 te noemen.

Voorloopig verslag der Commissie van Rapporteurs over deze voordragt.

§ 1. Onder de gewigtige voorzieningen die door de opheffing van het Staatstoezigt gebiedend waren bevolen, hebben voorzeker behoord organisatie van de regtspraak in de districten, strafbepalingen tegen lediggang en zwerverij en regeling van de verhoudingen tusschen huurders en gehuurden.

Hiervan doordrongen heeft het Bestuur dan ook in den aanvang van het verleden jaar daartoe betrekkelijke ontwerpen aan de Vertegenwoordiging ingediend.

Door de Koloniale Staten werden goedgekeurd de later vastgestelde verordeningen van 1 April/31 Mei 1873, houdende opheffing van de disciplinaire regtsmagt der Districts-Commissarissen en vaststelling van de daaruit voortvloeijende voorzieningen (G. B. No. 13), en van 19 April/31 Mei 1873, houdende voorzieningen tegen lediggang en zwerverij en tegen eenige daarmede in verband staande overtredingen (G. B. No. 15), en waarbij nader worden geregeld de regten en pligten van en de verhouding tusschen huurders en hen die hunne diensten verhuren (G. B. No. 16).

Het zal niet noodig zijn van de geschiedenis dier verordeningen in het breede te gewagen. In beide afdeelingen is alleen in herinnering gebragt de afkeurende stem die in den boezem der Staten over de verordening G. B. N° 13 is uitgesproken; de reden die tot hare goedkeuring de Staten hebben verpligt, wilde men in de kolonie in betrekking tot die belangrijke onderwerpen op 1o. Julij 1873 niet voor een wetteloozen toestand staan, en tevens ook de rigting die de Staten in eene gemotiveerde motie hebben geteekend om het Bestuur op de noodzakelijkheid te wijzen om ten spoedigste in dit alles wijziging, herziening en verbetering te brengen.

In de afdeelingen heeft men dan ook gaarne erkend dat, zoowel bij gelegenheid van de openbare vergadering der Staten van 9 October 1873, als uit de onderwerpelijke verordening en hare memorie van toelichting, is gebleken dat het tegenwoordig Bestuur kort na zijne optreding zich naar het door de Staten uitgedrukte gevoelen aan den arbeid heeft gezet en naar de gewenschte wijziging, herziening en verbetering heeft getracht.

De indiening van de ontwerp-Strafverordening van 1874 heeft bij de Staten een gunstigen indruk gemaakt, die in beide afdeelingen is geconstateerd geworden.

§ 2. Uit officiëele mededeelingen van het Bestuur aan de Staten in verband met het ingediende ontwerp, is het den Staten zeker geworden, dat bij Koninklijk Besluit van 2 November 1873, No. 25, de verordeningen van 19 April/31 Mei 1873, G. B. No. 15 en 16, zijn vernietigd geworden en dat aan het Koloniaal Bestuur in last is gegeven de afkondiging van dat Besluit te doen plaats vinden vóór of op den 9n. Junij a. s.

§ 3. Het tegenwoordig ontwerp, dat het onderzoek der afdeelingen heeft bepaald, heeft hoofdzakelijk ten doel om tegelijk met eene andere dan in de verordening van 1 April/31 Mei 1873, G. B. No. 13, vastgestelde regeling der regtspraak, de thans vernietigde verordeningen te vervangen en het is ongetwijfeld noodzakelijk dat het thans ingediende ontwerp vóór de afkondiging der vernietiging in werking kome, wil men geen gevaar loopen om een toestand van ordeloosheid en verwarring in het leven te roepen, die op allen en op alles ten hoogste verderfelijk zal moeten terugwerken.

Vóór 9 Junij a. s. *moet* dus hierin voorzien zijn en nu was men het in beide afdeelingen algemeen eens, dat een eenvoudige lezing van het ontwerp reeds het bewijs levert, dat het feitelijk onmogelijk zal zijn, om wanneer men in de afdeelingen een naauwkeurig onderzoek der verordening zou instellen, om daarna op de gewone wijze de discussiën daarover in het openbaar te voeren, tijdig gereed te kunnen zijn. Ter regtvaardiging van dit gevoelen heeft men in de afdeelingen gemeend te kunnen volstaan met alléén te wijzen op den datum waarop de ontwerp-strafverordening in druk aan de leden is rondgedeeld: 19 April 1874.

§ 4. Het heeft in beide afdeelingen een onderwerp van gezette overweging uitgemaakt, of, nu men geene mogelijkheid zag om op voldoende wijze zich tot het onderzoek en de behandeling te begeven van het zoo belangrijk thans ingediende ontwerp in zijn geheel, men zich niet zou kunnen bepalen tot een onderzoek van die deelen der verordening die de meer bepaalde strekking hebben om de thans vernietigde verordeningen, G. B. No. 15 en 16, Hoofdstuk IV, afdeeling VII (artt. 103—130) en afdeeling VIII (art. 131—136) te vervangen.

In de afdeelingen is men algemeen van meening geweest daartoe niet te kunnen of te mogen besluiten.

Men heeft, en naar men meent teregt, gevreesd dat het verband door het Bestuur tusschen de onderscheidene gedeelten van de ontwerp-verordening gelegd, door een partieel onderzoek zou worden verbroken en de nadeelige terugwerking niet alleen op het geheel maar ook op de gedeelten zelven daardoor zeer zou worden gevoeld. De voorgestelde bepalingen toch, die in bedoeld hoofdstuk neergeschreven zijn, zouden op zich zelve niet goed kunnen beoordeeld worden. Voor het uitbrengen van een juist oordeel daarover is toch zeer zeker noodzakelijk, — daargelaten het verband in betrekking tot de overige in de verordening bedreigde straffen, — om de gedeelten der verordening waarop zoo even is gedoeld speciaal in verband tot Hoofdstuk V (Strafvordering) te onderzoeken en in beschouwing te nemen. De straffen zouden toch ligter kunnen zijn naarmate de zekerheid van straf grooter en het tijdsverloop tusschen de overtreding en de straf minder werd; een onderwerp dat eene der gewigtigste bedoelingen van de Strafverordening van 1874 zoo zeer raakt en van nabij betreft.

Als andere reden heeft ook zeer geklemd de overtuiging dat, al

besloot men tot een partieel onderzoek, men toch niet tijdig gereed zou zijn met de verordening, wilden de bepalingen in Hoofdstuk IV afd. 7 en 8 vervat, aan een naauwkeurig en gezet onderzoek worden onderworpen. Het doel om op 9 Junij a. s. niet voor een toestand van ordeloosheid en verwarring te staan, zou dan toch niet worden bereikt.

§ 5. In dien stand van zaken en met den uitdrukkelijken termijn van 9 Junij a. s. voor zich, meende men als in een buitengewoon geval ook tot buitengewone middelen, waartoe men anders niet zou besluiten, de toevlugt te moeten nemen. Algemeen was men daarom dan ook in beide afdeelingen, op het gevoelen van twee leden na, van meening dat het belang der kolonie het best zou worden behartigd wanneer de verordening door de Staten zou worden goedgekeurd *in haar geheel* zooals zij door het Bestuur was ingediend; onder voorwaarde dat in het ontwerp alsnog de bepaling zou worden geschreven: *dat de verordening uiterlijk tot* 31 *December* 1875 *zal van kracht blijven* en *minstens vóór* 1°. *Mei te voren, eene nieuwe ontwerp-verordening aan de Staten zal moeten worden ingediend.* Regtvaardiging van de meening vond men in de afdeelingen in den gunstigen indruk dien het ontwerp in het algemeen had gevestigd, zoowel door de voorgestelde strafregtspleging, die zich door meerderen eenvoud en door het wegvallen van eenige vormen aanbeval en die tevens het gewenschte beginsel van: *gelijkheid voor de wet van allen, had gehandhaafd.*

§ 6. Een der leden, die zich met het gevoelen der meerderheid niet heeft vereenigd, verdedigde zijne bestrijding op grond dat de aanneming van het ontwerp op de wijze zooals die meerderheid daartoe wilde besluiten, in strijd was met art. 93 van het Regerings-reglement, dat een onderzoek der door het Bestuur aan de Staten ingediende ontwerpen bepaald voorschreef.

Omtrent de verordening zelve in haar geheel en in hare deelen achtte hij geene meening te kunnen uitbrengen, omdat hij geen tijd had voor het onderzoek dat daartoe werd vereischt.

Hij kon ook niet meêgaan met het gevoelen dat men, kwam de Strafverordening van 1874 niet vóór 9 Junij a. s. tot stand, aan ordeloosheid en verwarring in de onderwerpelijke materie zou zijn bloot gegeven. Dit toch lag zijns inziens geheel aan het Bestuur, dat het in zijne magt had, krachtens art. 43 van het Regerings-reglement de afkondiging of uitvoering van het Koninklijk Besluit van vernietiging van 2 November jl. op te schorten.

Op die bezwaren werd geantwoord. Het Regerings-reglement schrijft *onderzoek* van ingediende ontwerpen voor, doch geene vormen, ook geene grenzen binnen welke dat onderzoek zich moet bepalen. Het oordeel daarover is bij de Staten, die zich daaromtrent naar eigen inzigt, met het oog op het belang der kolonie en op de wijze hoe zij dat het best meenen te behartigen, regelen.

Wat betreft de bevoegdheid die aan het Bestuur stond krachtens art. 43 van het Regerings reglement, meende men uit de mededeelingen die van het Bestuur tegelijk met de indiening van het ontwerp waren ontvangen en met het oog op het verband tusschen de dagteekening van het Koninklijk Besluit van vernietiging (2 November 1873) en den bepaalden termijn van afkondiging of uitvoering (9 Junij 1874) veilig te mogen afleiden dat het Bestuur, overtuigd van de dure pligten die eene zoo belangrijke materie, als welke de Strafverordering van 1874 moest regelen, met zich bragten, zeer zeker niet zal hebben nagelaten tijdig de Regering te wijzen op het gevaar van de afkondiging der vernietiging van de koloniale verordeningen van 19 April/31 Mei

1873, Gouv. B. Nos. 15 en 16, voor dat die door andere wettelijke bepalingen zouden zijn vervangen, en daardoor reeds door het Bestuur zou gehandeld zijn in overeenstemming met het voorschrift van al. 1 van art. 43 van het Regerings-reglement.

§ 7. Meende men dus zooals hiervoren blijkt, om het buitengewone van den toestand waarin men zich bevond, aan het Bestuur to kunnen mededeelen dat men geneigd was de ontwerp-verordening in haar geheel onder restrictie van slechts tijdelijke werking of kracht, goed te keuren, tegelijkertijd achtte men het zich ten pligt het Bestuur te wijzen op gewigtige onderwerpen die in de afdeelingen zijn besproken geworden, waarop, zooals men zich voorstelde en ook uitdrukkelijk wenschte, door het Bestuur bij de door de Staten verlangde *herziening* zou worden gelet; eene herziening die naar men meende niet *per se* tot ultimo December 1875 behoefde te worden verschoven.

§ 8. In ééne afdeeling werd de meening geopperd dat, met het oog op de verpligte bezuiniging die in de administrative huishouding der kolonie om hare zeer beperkte geldkrachten streng moest worden in het oog gehouden, de voorgenomene regterlijke inrigting en het vermeerderen van het regterlijk personeel niet gereedelijk kon worden goedgekeurd. Algemeen wilde men toch dat de Strafverordening, die men bereid was goed te keuren, uiterlijk na ultimo December 1875 door eene andere zou worden vervangen. Benoemde men nu inmiddels meer regterlijke ambtenaren, dan zoude men voor moeijelijkheden staan, wanneer het Bestuur later tot andere regterlijke inrigtingen mogt besluiten. Men dacht dus wel te mogen voorstellen om de organisatie te laten zooals zij was, te meer, omdat men van de thans voorgedragene vereenvoudigde regtspleging spoediger en meerdere afdoening van strafzaken door het thans bestaande regterlijk personeel meende te mogen verwachten. Aan het Bestuur bleef toch altijd de bevoegdheid om, wanneer gedurende de werking der nieuwe Strafverordening van 1874 blijken mogt van de noodzakelijkheid tot vermeerdering van personeel, daarin door tijdelijke benoemingen te voorzien.

Onder de leden waren er ook die daarbij hunne meening uitdrukten over de bij het ontwerp voorgestelde bezoldiging. Moesten de regterlijke ambtenaren worden benoemd, dan vond men de bezoldiging te laag. Het Bestuur moest toch geschikt personeel trachten te verkrijgen, hetgeen met te lage bezoldiging niet goed mogelijk zoude zijn.

In de andere afdeelingen werd in betrekking tot dit onderwerp uitdrukkelijk er op gewezen dat reeds in 1873 de Staten de aandacht van het Bestuur er op hebben gevestigd dat het nu voorgestelde getal regters het minimum behoorde te zijn van het personeel dat men noodzakelijk vereischt achtte.

Wat de bezoldiging betreft drukte men zich ook daar in denzelfden geest uit als in de andere afdeeling en vroeg men naar regtvaardiging van de voorgesteide vermindering van het inkomen van de tegenwoordige titularissen.

Eén lid gaf als zijn gevoelen te kennen dat als het Bestuur meende met de voorgestelde bezoldiging te kunnen volstaan, het niet in de roeping der Staten was om verhooging voor te spreken.

§ 9. Een ander onderwerp, dat men het Bestuur in overweging wenschte te geven, betrof de regtspraak.

In beide afdeelingen was men zeer gestemd voor eene disciplinaire regtsmagt. Alléén daardoor toch, zoo meende men, kon de bedoeling van spoedig en snel, in andere woorden, van *summier regt* worden bereikt. Niet dat men *al* de delicten die in de onderwerpelijke Strafverordening

waren opgenomen onder het bereik der disciplinaire regtsmagt wenschte gebragt te zien, maar slechts eenige en voornamelijk die waarop kleine en ligte straffen waren gesteld en welke men zich voorstelde dat dikwijls zouden voorkomen. Uitdrukkelijk wenschte men echter in de afdeelingen er op gewezen te hebben dat bij het voorspreken van de noodzakelijkheid, van het wenschelijke der disciplinaire regtsmagt, men den staf bleef breken over de vroegere *discretionaire regtsmagt* der districtscommissarissen, die, aan geene regelen gebonden, evenmin goed en degelijk als gelijk regt voor allen had kunnen waarborgen. Sprak men dus al de disciplinaire regtsmagt, en men wilde wel erkennen met eenigen klem, voor, dan verstond men daaronder eene *gecodificeerde*, aan vaste regelen gebonden, op de wijze van hetgeen daaromtrent in Demerary regtens was, en tot en met eene competentie, die uit den aard der zaak zich niet binnen zeer wijde grenzen behoefde te bewegen.

In ééne afdeeling werd ook vrij algemeen de meening geuit dat de uitoefening der disciplinaire regtsmagt die men op het oog had, zonder eenig bezwaar kon worden opgedragen aan de hoofden van het plaatselijk bestuur. Deze zouden onder de nu voorgestelde regeling toch tot het verbaliseren van alle overtredingen hun ministerie moeten verleenen, en er werd gedacht dat indien voor de delicten die men op het oog had hunne bevoegdheid zich eenige stappen verder uitstrekte, de straf dadelijk op de overtreding zou kunnen volgen en bij snel en met weinige vormen omkleed, goed en summier regt zou kunnen worden verkregen. Er waren er in die afdeeling die in de opdragt der disciplinaire regtsmagt aan de plaatselijke hoofden der districten, om de verantwoordelijkheid die op deze ambtenaren drukte, zoo al niet grooteren dan toch denzelfden waarborg meenden te vinden als in de regtspraak van den gewonen regter. Er was echter in de afdeeling ook eene meening die zich met de laatst uitgedrukte niet kon vereenigen.

In de andere afdeeling beval men, bij het voorspreken van het wenschelijke van disciplinaire regtspraak, het Bestuur ter overweging aan of ook niet hier, in navolging van hetgeen in Demerary wet is, tegen *enkele* overtredingen, lijfstraffen behoorden bedreigd te worden, en of het hooger beroep niet nog meer kon worden beperkt, dan het ontwerp thans wilde.

§ 10. Men verlangde in ééne afdeeling het Bestuur er ook op te wijzen dat zeer gevoegelijk meerdere en in den regel zoogenoemde kleine delicten in de thans voorgedragen Strafvordering konden worden opgenomen. Het oog had men hier op deswege in andere koloniën aangenomen beginselen. Aan het Strafregterlijk begrip van vagabondage en lediggang wenschtte men in betrekking tot moedwillige en langdurige verlating van den arbeid, ingeval men zich daartoe verbonden had, meerdere uitbreiding te geven. Ook het stelsel van *passen* dacht men eenigzins vollediger te moeten worden geregeld.

In diezelfde afdeeling achtte men het ook noodig dat het contractenstelsel (de overeenkomsten tusschen huurders en gehuurden, artt. 131—136) moest worden gepraeciseerd. Men achtte het noodzakelijk dat, zoowel de *vorm* als de *bewijskracht* in regten van de gesloten overeenkomst bij de wet moest worden geregeld en duidelijk bepaald. Men had hierbij het oog op gelijksoortige bepalingen in andere koloniën. Gemis aan voorschriften zooals men die hier bedoelde, zoude bij geschillen tusschen huurders en gehuurden het meest summiere regt altijd en in vele opzigten langwijdig doen worden door de verpligting om door gewone regtsmiddelen het *bestaan* en de *voorwaarden* der overeenkomst te bewijzen, of wel te veel autoriteit in den huurder

vestigen, wanneer het gewone dienstbodenregt in die materie zou moeten blijven gelden.

In diezelfde afdeeling erkende men eindelijk dat in het systeem der ingediende Strafverordening het stelsel van het vrijwillig voldoen aan bekeuringen, dat in de nu vernietigde verordeningen van April 1873, G. B. Ns. 15 en 16, was geschreven, moest worden verlaten. Het stelsel op zich zelf bleef men evenwel goedkeuren en ook daarin vond men regtvaardiging der voorspraak die eene goed gecodificeerde disciplinaire regtsmagt in de afdeelingen had ontmoet, omdat dan tot het stelsel van vrijwillige voldoening aan bekeuringen *in beginsel* kon worden teruggekeerd, voornamelijk in betrekking tot die kleinere en in den regel veelvuldige overtredingen die men aan de regtsmagt wenschte onderworpen te zien. Ook hierin meende men een stap verder te doen in de gewenschte rigting om goed, maar in werkelijkheid summier en snel regt te verkrijgen.

Paramaribo, 7 Mei 1874.

COLAÇO BELMONTE.
VAN EMDEN.
ARLAUD.

Beantwoording van het Voorloopig verslag der Commissie van Rapporteurs.

§ 1. De ondergeteekende heeft met voldoening vernomen, dat de indiening der *ontwerp-straf-verordening van* 1874, bij de Staten een gunstigen indruk gemaakt heeft.

§ 2. De last die aan het Koloniaal Bestuur is gegeven, om vóór of op den 9den Junij a. s. de vernietiging der verordeningen van den 19 April/31 Mei 1873, G. B. Ns. 15 en 16, af te kondigen, is van den *meest bepaalden* aard.

§ 3. De ondergeteekende beaamt volkomen deze overwegingen. De wenschelijkheid toch, om het thans ingediende ontwerp vóór de afkondiging der vernietiging van de evengenoemde verordeningen in werking te brengen, is evenmin te ontkennen, als de onmogelijkheid, om de eerst op den 19 April jl. aan de leden in druk rondgedeelde ontwerp verordening nog vóór den fatalen termijn op de gewone wijze af te handelen.

§ 4. De slotsom der overwegingen in de beide afdeelingen, over de wenschelijkheid van een onderzoek, uitsluitend van die deelen der verordening, die de meer bepaalde strekking hebben om de verordeningen van 19 April/31 Mei, G. B. van 1873 Ns. 15 en 16, te vervangen, is geheel in overeenstemming met de denkwijze van den ondergeteekende. Het verband, dat tusschen de onderscheidene gedeelten van het ontwerp gelegd werd, is van dien aard, dat zelfs partieele invoering niet kan worden aanbevolen.

§ 5. Met de voorwaarden, gesteld voor de goedkeuring door de Staten van de verordening *in haar geheel*, zooals zij is ingediend, kan de ondergeteekende zich volkomen vereenigen. Dientengevolge is art. 240 van het ontwerp gewijzigd. De verpligte indiening vóór 1°. Mei 1875 is niet in de verordening zelve opgenomen, omdat het voldoende is voorgekomen dat de ondergeteekende haar bij deze toezegt, voor zoover zich tegen dien termijn geene onvoorziene bezwaren voordoen. In de bijgevoegde *nota van wijzigingen*, zijn tevens eenige andere wijzigingen opgenomen, die tot aanvulling of verduidelijking der

artikelen of verbetering van schrijf- of drukfouten, wenschelijk voorkwamen, doch uit den aard der zaak geene beginselen betreffen.

De ondergeteekende mag niet nalaten zijne hulde te brengen aan de breede opvatting van hunne roeping, om het belang der kolonie te behartigen, waarvan de Staten in dit buitengewoon geval hebben blijk gegeven, — en hij waardeert de wijze waarop de Staten de beginselen van *meerderen eenvoud*, *in de strafregtspleging* en van *gelijkheid voor de wet van allen*, waarnaar hoofdzakelijk getracht is, — in het ontwerp hebben erkend.

§ 6. Bij de verklaring reeds hiervoren sub § 2 afgelegd, kan de ondergeteekende nog voegen, dat de met het Opperbestuur gevoerde correspondentie over deze aangelegenheid, elke mogelijkheid tot uitstel van de afkondiging der vernietiging volstrekt uitsluit.

§ 7. De gewigtige onderwerpen, waarop de Staten het zich ten pligt achten te wijzen, en waarop men wenscht dat bij de door de Staten verlangde, en in § 5 door het Bestuur toegezegde, herziening zal gelet worden, zullen in ernstige overweging worden genomen.

§ 8. Aan de meening, door de ééne afdeeling geopperd, met het oog op de beperkte geldmiddelen der kolonie in verband met de benoeming van nieuw regterlijk personeel, dat weder bij de bepaalde herziening der verordening zou kunnen blijken overbodig te zijn, — zal het Bestuur kunnen te gemoet komen, door dáár waar nieuwe regterlijke ambtenaren noodig zijn, slechts tijdelijk te benoemen. Daarentegen hecht het er aan, om bij de voorgenome proefneming met de verordening, de proef zuiver in haar geheel te nemen. Het zou in strijd komen met zijn argumentatie op pagina 356 der Memorie van Toelichting, wanneer het aannam om bij wijze van proefneming de thans vigerende organisatie te laten zoo als zij is. Ook daardoor zou het verband tusschen de onderscheidene gedeelten van het ontwerp verbroken worden, en de verordening zou in de uitvoering moeten falen. Een minder getal regters blijft de ondergeteekende volstrekt onvoldoende achten.

Wat de bezoldiging betreft, — het is niet te ontkennen dat zij laag gesteld is. Bij vermeerdering echter van het personeel en de vermindering van werkzaamheden en verplaatsingen, die men meent dat op den duur het gevolg van de nieuwe regeling zullen worden, achtte men zich verpligt om haar lager voor te stellen dan bij de bestaande regeling. Het uitgedrukt gevoelen op dit punt in het voorloopig verslag, zal echter tot nadere overweging van het onderwerp leiden.

§ 9. Het Bestuur heeft voorzeker getoond door de indiening der onderwerpelijke conceptverordening, dat het *summier regt* voor de dusgenaamde kleine delicten volkomen strookt met zijne bedoelingen. Het zou zich echter niet kunnen vereenigen met de meening in ééne afdeeling uitgesproken, dat zonder bezwaar eenige regtsmagt aan de hoofden van het plaatselijk bestuur kon worden opgedragen. Zooveel mogelijk administratieve en regterlijke magt af te scheiden, is een der hoofdbeginselen van de verordening, en men vleit zich dan ook dat, zonder met dit beginsel te breken, goed en summier regt zal kunnen verkregen worden.

In antwoord op de laatste alinea dezer § wordt voorloopig verwezen naar de Memorie van Toelichting bij het ontwerp, pagina 359 (van de straffen) en pagina 369 (van het hooger beroep). De hierbij betrokken onderwerpen behooren echter onder die, welke bij de voorgenomene herziening der verordening de bijzondere aandacht zullen eischen.

§ 10. Dat het geheel in de bedoelingen ligt van het Bestuur, om

overeenkomstig de hier medegedeelde opmerking te handelen, blijkt reeds uit de Memorie van Toelichting (pagina 360 hoofdstuk IV) door de volgende woorden: „Bij goede werking der verordening, zullen later successivelijk alle daarvoor vatbare overtredingen volgens hare procesorde kunnen beregt worden."

Meerdere uitbreiding van het strafregtelijk begrip van vagabondage en leidiggang, en vollediger regeling van het stelsel van passen, zullen bij de herziening der verordening in aanmerking komen.

In hoever, met het oog op een summier regt, nadere bepalingen omtrent het contracten-stelsel noodig zijn, en in welken vorm het zoude kunnen gepraeciseerd worden, — zal het Bestuur gaarne in overweging nemen.

Het stelsel van het vrijwillig voldoen aan bekeuringen, is wegens het beginsel, maar daarenboven om redenen van practischen aard, geheel ter zijde gesteld. Deze leidden er toe, om aan de Districts-Commissarissen elke soort van regtsmagt te ontnemen.

De ondergeteekende koestert de hoop dat de ondervinding bewijzen zal, dat zulks teregt geschied is, en over het algemeen vleit hij zich, dat men ook zonder disciplinaire regtsmagt en zonder bekeuringen, in den zin der nu vernietigde verordeningen van April 1873 Ns. 15 en 16, tot goed en in werkelijkheid summier en snel regt zal kunnen geraken.

PARAMARIBO, 12 Mei 1874.

De Gouverneur der kolonie Suriname,
C. A. VAN SYPESTEYN.

Deze Strafverordening van 1874 werd door de Koloniale Staten goedgeheurd den 29 Mei jl. en den 1 Junij d. a. v. door den Gouverneur vastgesteld; zij is afgekondigd als volgt:

IN NAAM DES KONINGS!

DE GOUVERNEUR VAN *SURINAME*,

In overweging genomen hebbende, dat in het belang der ingezetenen dringend vereischt wordt, om eene meer naar de lokale toestanden geregelde beregting van sommige overtredingen in het leven te roepen;

Heeft, den Raad van Bestuur gehoord, na verkregen goedkeuring der Koloniale Staten, vastgesteld onderstaande verordening.

HOOFDSTUK I.

Algemeene bepalingen.

Artikel 1. De overtredingen, welke in deze verordening zijn genoemd en strafbaar gesteld, worden beregt en gestraft, zooals in dezelve is voorgeschreven.

Art. 2. De beginselen nedergelegd in de Wetboeken van Strafregt en van Strafvordering zijn daarbij van toepassing.

Art. 3. Poging tot overtr ding is strafbaar, zooals in art. 3, juncto 2, van het Wetboek van Strafregt is voorgeschreven.

Hoofdstuk II.

Van de Regters.

Art. 4. De regtspraak over de in deze verordening genoemde overtredingen, is opgedragen:

aan de Kantonregters te Paramaribo en van Nickerie en van Coronie, en aan drie ommegaande regters.

Art. 5. Over de burgerlijke vordering tot vergoeding van schade, mits f 150 niet te boven gaande, alsmede over elken anderen eisch tot betering ingesteld door de beleedigde partij, die zich in het geding over de strafzaak gevoegd heeft, doen de in het vorig artikel bedoelde regters, gelijktijdig met de strafzaak, uitspraak.

Art. 6. Hun regtsgebied wordt met betrekking tot deze verordening bepaald, als volgt:

dat van den Kantonregter te Paramaribo bepaalt zich tot de stad Paramaribo met hare buitenwijken en de nederzettingen aan de Marowijne;

dat van den Kantonregter van Nickerie tot het district Nickerie;

dat van den Kantonregter van Coronie, tot het district Coronie;

dat van de ommegaande regters omvat het overige gedeelte der Kolonie.

Art. 7. Het Hof van Justitie neemt kennis van alle jurisdictiegeschillen, betreffende de onder deze verordening vallende overtredingen.

Art. 8. De ommegaande regters houden hun verblijf ter plaatse aan te wijzen bij besluit van den Gouverneur, waarbij tevens hun regtsgebied en hunne zittingplaatsen, met opgave van het getal der te houden gewone zittingen, zullen worden aangewezen.

Art. 9. De artt. 10, 13, 15, 23, 27, 28 en 29 sub 1°. van het Reglement op de inrigting en de zamenstelling der regterlijke magt, zijn op hen en hunne griffiers van toepassing.

Art. 10. Bij besluit van den Gouverneur wordt mede bepaald waar de Kantonregters zitting zullen houden, en hoeveel malen, tot beregting der onder deze verordening vallende overtredingen.

Art. 11. De Kantonregters van Nickerie en van Coronie, en de ommegaande regters, zullen echter ook op andere dan de hun aangewezene plaatsen zitting kunnen houden.

Art. 12. De Plaatsvervangers der Kantonregters fungeren ook als zoodanig ten opzigte der overtredingen, vallende onder deze verordening.

Art. 13. Ter vervanging van elk der ommegaande regters, worden twee plaatsvervangers benoemd, die of beiden of een van beiden te Paramaribo hun verblijf houden. De Gouverneur kan boven het getal een of meer benoemen. Die te Paramaribo hun verblijf houden, zullen dienst doen, zoodra de verhindering of ontstentenis van den regter van eenigzins duurzamen aard blijkt te zijn. Wanneer beide plaatsvervangers te Paramaribo woonachtig zijn, treden zij op naar rang van benoeming.

Art. 14. De Plaatsvervangers der ommegaande regters, die te Paramaribo hun verblijf houden, zullen, onder goedkeuring van den Gouverneur, ook gelijktijdig met hen kunnen fungeren, ingeval de dienst buitengewone zittingen of bemoeijingen vereischt.

Ditzelfde is van toepassing op de plaatsvervangers van den Kantonregter van Nickerie.

Art. 15. Ieder der Kantonregters en ommegaande regters wordt bij de uit deze verordening voortvloeijende werkzaamheden bijgestaan door een griffier.

Art. 16. Bij verhindering of ontstentenis van een griffier, worden zijne

functiën waargenomen, door een ingezeten, gelijke vereischten als de griffier bezittende, daartoe door den betrokken regter of regterplaatsvervanger te benoemen en te beëedigen.

Hoofdstuk III.

Van de straffen.

Art. 17. De straffen, welke ingevolge deze verordening kunnen worden opgelegd, zijn:

1°. gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling van twee maanden of minder,

2°. gevangenisstraf van twee maanden of minder, en

3°. geldboete van drie honderd gulden of minder.

Art. 18. De regter zal ook, in de gevallen bij deze verordening bepaald, verbeurdverklaring mogen uitspreken, hetzij van de goederen bij de overtreding aangehouden, hetzij van hetgene waarin of waarmede zij begaan is.

Art. 19. Onverminderd de bepaling van het vorige artikel, kan de vernietiging of onbruikbaarmaking van werktuigen, of andere voorwerpen, vervaardigd, geschikt gemaakt of gediend hebbende tot het plegen van een misdrijf, in het vonnis worden gelast, zelfs bij vrijspraak. Evenzoo kan de last tot slechting of opruiming van tot stand gebragte of aangevangen werken, binnen een bij het vonnis te bepalen tijd, in hetzelve worden opgenomen. Nalatigheid om er gevolg aan te geven, wordt gestraft met gevangenisstraf, met of zonder gedwongen tewerkstelling, van drie dagen tot eene maand, en geldboete van tien tot honderd gulden, te zamen of afzonderlijk.

Art. 20. De uitvoering der in art. 17 sub 1 en 2 genoemde straffen, geschiedt ingevolge de daaromtrent bestaande of bij besluit van den Gouverneur te maken bepalingen, — gedwongen tewerkstelling altijd aan openbare werken.

Art. 21. Bij elke veroordeeling tot geldboete wordt door den regter bepaald, dat de boete, zoo de veroordeelde haar niet betaalt binnen de bij deze verordening bepaalde termijnen, door gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling vervangen zal worden, naar den volgenden maatstaf:

geldboete van meer dan twee honderd gulden, door gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van hoogstens twee maanden en ten minste zeven dagen;

geldboete van meer dan honderd gulden, door gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van vier dagen tot ééne maand;

geldboeten van meer dan vijftig gulden, door gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van drie tot veertien dagen;

geldboete van meer dan tien gulden, door gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van twee tot zeven dagen;

geldboete van niet meer dan tien gulden, door gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van één tot drie dagen.

Art. 22. Bij elke veroordeeling in de kosten van het geding, in eerste instantie, wordt door den regter, in subsidiaire gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling, bepaald, welke bij wanbetaling zal worden toegepast. Zij zal in geen geval het maximum van veertien dagen te boven gaan.

Art. 23. Medepligtigheid wordt gestraft zooals is voorgeschreven in art. 29, 1e alinea, van het Wetboek van Strafregt. De inhoud van den

6den titel van het 1ste boek van gemeld Wetboek, voor zooverre toepasselijk, zal worden in aanmerking genomen.

Hoofdstuk IV.

Van de overtredingen en de daarop gestelde straffen.

1ste Afdeeling.

(Reglement op het beheer der districten, publicatie 1863, G. B. n°. 10.)

Art. 24. Ieder plantage-gezagvoerder die weigert, wanneer de Districts-Commissaris dit eischt, om hem inzage te verleenen van zoodanige plantage boeken of documenten, waarin zijn opgeteekend de betaalde loonen of andere opgaven van de plantage-arbeiders betreffende. of wel hem in de gelegenheid te stellen om zich te vergewissen van den toestand der arbeiderswoningen, der ziekenhuizen en ziekenvertrekken, en van datgene wat hij verder in het belang der plantagebevolking zal hebben te onderzoeken, wordt gestraft met eene boete van vijf en twintig gulden tot drie honderd gulden.

Art. 25. Gelijke weigering aan den Agent-Generaal op plantages of gronden waar zich immigranten bevinden, is strafbaar als voren.

Art. 26. Het rondventen van koopwaren in de districten zonder bijzondere vergunning van den Gouverneur, wordt gestraft met boete van tien gulden tot vijftig gulden en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van acht dagen tot eene maand, te zamen of afzonderlijk, met verbeurdverklaring zoowel der bij zoodanigen rondventer gevonden koopwaren, als van het vaar- of voertuig, waarmede hij ze vervoert.

Art. 27. Ieder ingezeten die, gehouden om dienst te doen bij de gewapende burgermagt, verzuimt om vóór zijn vertrek uit eenig district daarvan aangifte te doen bij den Burgerkapitein, of bij zijne vestiging in een ander district verzuimt om binnen acht dagen daarvan aangifte te doen aan den Burgerkapitein aldaar, wordt gestraft met eene geldboete van drie gulden tot vijftig gulden.

Art. 28. Ieder lid der gewapende burgermagt die de bevelen, door zijn meerdere in rang in dienstzaken gegeven, niet onverwijld en zonder tegenspreken ten uitvoer brengt, of zijn meerdere in rang in de waarneming van zijn dienst, of ter zake van die waarneming, beleedigt of dreigt, wordt gestraft met gevangenisstraf van drie dagen tot eene maand en met geldboete van tien gulden tot honderd gulden, hetzij te zamen of afzonderlijk.

Art. 29. De leden der gewapende burgermagt, en rang bekleedende, die zich voor langer dan 24 uren uit het district hebben verwijderd, zonder daarvan op de bij het reglement voorgeschreven wijze kennis te geven, worden gestraft met geldboete van drie gulden tot tien gulden.

Art. 30. De leden der gewapende burgermagt die voor de dienst in het district opgeroepen, of bij rampen en onheilen, niet verschijnen in de voor hun rang bepaalde kleeding en met de onderscheidingsteekenen en wapenen voor hun rang bepaald, worden gestraft met geldboete van tien gulden tot honderd gulden.

Art. 31. Ieder ingezeten van het district die den Districts-Commissaris of eenig lid der gewapende burgermagt dat zich ambtshalve tot hem wendt, niet in zijne woning ontvangt of een lokaal verschaft, geschikt om er zijne dienstzaken te behandelen, en niet alle gevorderde inlichtingen en bijstand zooveel doenlijk verstrekt, wordt gestraft met

gevangenisstraf van veertien dagen tot twee maanden en geldboete van vijf en twintig tot drie honderd gulden, hetzij te zamen of afzonderlijk.

Art. 32. Voor ieder ingezeten van eenig district, die immigranten gehuurd of onder zijn opzigt heeft, is het vorig artikel toepasselijk ingeval van optreding van den Agent-Generaal.

Art. 33. De gezagvoerders van plantages of gronden, die het vereischte gevolg niet geven aan de bij artt. 66 en 67 van voornoemd reglement voorgeschreven verpligtingen, of die ingevolge deze artikelen ingeroepen bijstand, hebben geweigerd of niet dadelijk verleend, worden gestraft met geldboete van tien tot honderd gulden, en gevangenisstraf van acht dagen tot eene maand, te zamen of afzonderlijk.

Art. 34. Die, buiten de gevallen vermeld in artt. 66 en 67 van het reglement op het beheer der districten, bij dag of bij nacht, in eenig district drie achtereenvolgende schoten doet, die voor minutschoten kunnen worden aangemerkt, wordt gestraft met geldboete van tien tot vijftig gulden en gevangenisstraf van drie dagen tot eene maand, te zamen of afzonderlijk.

Art. 35. Die, ingeval van alarm, geen gevolg geeft aan een der voorschriften van artt. 69, 70 en 71 van hetzelfde reglement, wordt gestraft met geldboete van drie tot vijftig gulden en gevangenisstraf van drie dagen tot eene maand, te zamen of afzonderlijk.

Art. 36. De gezagvoerder van eene plantage of grond, of eigenaar of beheerder van eene verlaten plantage of grond, die, na den termijn gesteld ingevolge art. 77 van het reglement van 1863, G. B. no. 10, niet voldaan heeft aan de verpligtingen ten opzigte van de communicatie en de bruggen, hem bij gemeld reglement opgelegd, wordt gestraft met eene geldboete van tien tot honderd gulden.

Art. 37. Ieder die eenige communicatie belemmert of verspert, of wel zonder vooraf verkregen toestemming van den Gouverneur verlegt, wordt gestraft met geldboete van tien tot twee honderd gulden en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van drie dagen tot eene maand, te zamen of afzonderlijk.

Art. 38. Ieder die opzettelijk eenig watergat of trens, waarvan het water tot drink- of waschwater dient, verontreinigt, wordt gestraft met geldboete van drie tot tien gulden.

Art. 39. Ieder eigenaar, administrateur of pachter van eene plantage of grond, waar 40 of meer arbeiders gevestigd zijn, die niet voldoet aan het voorschrift van art. 82, 1e alinea, van het reglement van 1863, G. B. no. 10, of geen stoomvaartuig beschikbaar heeft, wordt, telkens wanneer hij bij de halfjaarlijksche inspectiën in gebreke bevonden wordt, gestraft met geldboete van tien tot honderd gulden.

Art. 40. Wanneer het vaartuig in onbruikbaren staat verkeert, wordt het geacht niet aanwezig te zijn.

Art. 41. Alle verzet tegen de uitvoering der bevelen, door den Districts Commissaris ingevolge art. 84 van evengenoemd reglement verstrekt, wordt gestraft met gevangenisstraf van acht dagen tot twee maanden en geldboete van tien tot twee honderd gulden, te zamen of afzonderlijk.

Art. 42. Alle plantages en gronden moeten voorzien zijn van een exemplaar van:

deze verordening,

het reglement op het beheer der districten,

de geneeskundige regeling voor plantages en gronden en (zoo er immigranten zijn) een exemplaar der immigratie-verordeningen;

deze exemplaren moeten, des gevorderd, aan den Districts-Commissaris vertoond worden.

Art. 43. Het niet aanwezig zijn of het niet vertoonen van eenig exemplaar, wordt gestraft met eene geldboete van drie tot tien gulden.

2e Afdeeling.

Statistieke opgaven.

(Publicatie 1865, G. B. No. 15.)

Art. 44. Beheerders of pachters die niet voldoen aan de invulling, onderteekening en indiening der statistieke tabellen, zooals in de eerste alinea van art. 5, en in art. 6 der publicatie van 1865, G. B. No. 15, is voorgeschreven, worden gestraft met geldboete van vijf tot honderd gulden.

Art. 45. Ieder die niet voldoet aan de voorschriften van art. 9 van de evengemelde verordening, betreffende de opgaven door de Districts-Commissarissen verlangd, wordt gestraft met eene geldboete van vijf tot honderd gulden.

3e Afdeeling.

Wetboek van Strafregt.

Art. 46. De beleediging door woorden, gebaren of bedreigingen van een bedienend beambte, een agent der openbare magt, of een ondergeschikten bediende of beambte van de politie, in of ter gelegenheid van de waarneming zijner bediening, wordt gestraft met gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van drie tot veertien dagen.

Art. 47. De straf is gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van zes dagen tot een maand, zoo de in het vorige artikel vermelde beleediging wordt gerigt tegen een bevelhebber der openbare magt.

Art. 48. In de gevallen, vermeld in de artikelen 46 en 47, kan de schuldige, behalve tot gevangenisstraf, worden veroordeeld om de beleedigde uitdrukkingen in te trekken, hetzij op de eerste teregtzitting, hetzij schriftelijk, en de gevangenisstraf wordt alsdan gerekend eerst in te gaan op den dag dat die intrekking plaats heeft.

Art. 49. Zij, die, daartoe in staat zijnde, weigeren of nalaten den arbeid of de dienst te doen, of den bijstand te verleenen, die van hen gevorderd wordt, bij buitengewone ongelukken, oproer, schipbreuk, brand of andere rampen, of bij rooverijen, plunderingen, betrapping op heeter daad, den openbaren kreet of bij geregtelijke executiën, worden gestraft met gevangenisstraf van een tot vijf dagen en geldboete van drie tot vijf gulden, te zamen of afzonderlijk.

Art. 50. Zij, die, ofschoon tot werken in staat, zich gewoonlijk overgeven aan bedelarij, worden gestraft met gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van acht dagen tot twee maanden.

Art. 51. Elke vereeniging, welke ten doel heeft:

1o. ongehoorzaamheid aan of overtreding van eene algemeene verordening;

2o. aanranding of bederf der goede zeden;

3o. stoornis in de uitoefening der regten, van wien het ook zij;

is, als strijdig met de openbare orde, verboden.

Art. 52. De deelneming aan eene verbodene vereeniging, voor zoover die niet reeds door de strafwet is beteugeld, wordt gestraft, voor de oprigters of bestuurders met gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van acht dagen tot twee maanden en geldboete van vijftig tot drie honderd gulden, te zamen of afzonderlijk, en voor de overige deelgenooten, met gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van drie dagen tot eene maand en geldboete van vijf tot twee honderd gulden, te zamen of afzonderlijk.

Art. 53. Openbare vergaderingen tot gemeenschappelijke beraadslaging worden in open lucht niet toegelaten dan op bekomen vergunning van den Gouverneur of van den ambtenaar tot het verleenen van zoodanige vergunning door den Gouverneur aangewezen.

Art. 54. Tot alle vergaderingen in gebouwen, waarbij het publiek wordt toegelaten, hebben de ambtenaren van politie den vrijen toegang.

Weigering van toegang geeft regt aan de ambtenaren der politie om zich den toegang te verschaffen.

Art. 55. Het dragen van wapenen is verboden in de vergaderingen in de twee voorgaande artikelen bedoeld.

Dit verbod is niet toepasselijk op militaire officieren en onderofficieren in uniform gekleed.

Art. 56. Bijeenkomsten om zich in het hanteren van wapenen te oefenen, worden op plaatsen, in den regel voor het publiek toegankelijk, of wanneer zij door meer dan tien personen worden bijgewoond, niet toegelaten dan met vergunning van het hoofd der plaatselijke politie.

Deze vergunning wordt niet verleend dan ten minste vijf dagen vóór dat de bijeenkomst wordt gehouden, en onder de voorwaarden in het belang der openbare veiligheid gevorderd.

Art. 57. Elke vergadering, waarin de openbare orde wordt verstoord, of tegen de bepalingen der voorgaande artikelen gehandeld wordt, gaat op de vordering der politie terstond uit een.

Art. 58. Onverminderd de straffen vastgesteld op bijzondere misdrijven in geoorloofde of ongeoorloofde vergaderingen, of ter gelegenheid daarvan gepleegd, worden zij, die de artt. 53 tot en met 57 dezer verordening overtreden, gestraft met gevangenisstraf van drie dagen tot eene maand met of zonder gedwongen tewerkstelling en geldboete van vijf tot honderd gulden, te zamen of afzonderlijk.

Art. 59. Ieder die kwetsuren of slagen toebrengt, die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan drie dagen ten gevolge hebben, wordt gestraft met gevangenisstraf, met of zonder gedwongen tewerkstelling van drie dagen tot twee maanden en geldboete van acht tot honderd gulden, te zamen of afzonderlijk.

Art. 60. Ieder, die verzuimt de aangifte van een geboorte te doen, waartoe hij volgens art. 22 van het Burgerlijk Wetboek verpligt is, binnen de bij art. 21 van dat Wetboek voorgeschreven termijnen, wordt gestraft met gevangenisstraf van drie dagen tot twee maanden en geldboete van acht tot honderd gulden, te zamen of afzonderlijk.

Art. 61. Ieder, die verzuimt eene aangifte van overlijden te doen, waartoe hij volgens de artt. 43 en 44 van het Burgerlijk Wetboek verpligt is binnen de bij art. 43 van dat Wetboek voorgeschreven termijnen, wordt gestraft met geldboete van tien tot vijf en twintig gulden.

Art. 62. Zij, die, zonder voorafgaand verlof van den Ambtenaar van den Burgerlijken Stand, wanneer dat voorafgaand verlof is voorgeschreven, een overledene doen begraven, worden gestraft met

gevangenisstraf van zes dagen tot twee maanden en geldboete van acht tot vijf en twintig gulden, onverminderd de vervolging der misdrijven, van welke de daders dezer overtreding in dit geval verdacht mogten worden.

Art. 63. Schuldig aan de overtreding van hoon is hij, die aan iemand, wie het ook zij, met het oogmerk om te beleedigen, eene bepaalde ondeugd ten laste legt.

Art. 64. Hoon, uitgesproken op openbare plaatsen of in openbare vereenigingen, of opgenomen in gedrukte of ongedrukte geschriften, die zijn openbaar gemaakt, door aanplakking, tentoon- of te koopstelling, verkoop of verspreiding, wordt gestraft met geldboete van acht tot twee honderd gulden.

Voor zooveel de bepalingen dezer verordening betreft, worden de wegen en paden op plantages en gronden beschouwd als openbaar.

Art. 65. Elke minder zware beleediging, die niet het dubbele kenmerk van zwaarte en openbaarheid heeft, en waartoe geene aanleiding is gegeven door eene onmiddellijk voorafgenane uitterging, wordt gestraft met geldboete van drie tot vijf en twintig gulden.

Art. 66. Diefstallen, zooals bedoeld zijn in art. 348 van het Wetboek van Strafregt, die gepleegd zijn ten aanzien van zaken beneden de waarde van vijf en twintig gulden, worden gestraft met gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van acht dagen tot zes weken, en geldboete van acht tot twee honderd gulden, te zamen of afzonderlijk.

De waarde der ontvreemde zaken wordt, zonder eenigen vorm, door den regter begroot.

Art. 67. Indien een diefstal zooals in het vorig artikel bedoeld, gepleegd wordt op eenige plantage of grond door personen op die plantage of grond als veld- of fabriekarbeiders werkende, is de straf gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van veertien dagen tot twee maanden, en geldboete van tien tot drie honderd gulden.

Poging tot de in dit of de in het vorig artikel bedoelde overtreding, is strafbaar.

Art. 68. Met gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van één tot vijf dagen en geldboete van drie tot vijf gulden, te zamen of afzonderlijk, worden gestraft zij die op straten, wegen, pleinen of openbare plaatsen loterij spelen, of andere hazardspelen aanleggen of houden.

Art. 69. De tafels, gereedschappen en toestellen der in het vorig artikel bedoelde spelen, de inleggelden en de prijzen worden verbeurd verklaard.

Art. 70. Ieder, die geen eigendom, vruchtgebruik of genot hebbende van een stuk gronds of van een regt van over- of doorgang, daar op- of overgaat, in den tijd dat de grond bezet is met rijpe of onrijpe vruchten, wordt gestraft met geldboete van drie tot tien gulden.

Art. 71. Ieder, die vee, rij- last- of trekdieren doet of laat loopen op eens anders bezaaiden, bepooten of in den oogst staanden grond, wordt gestraft met gevangenisstraf van een tot acht dagen, en geldboete van vijf tot vijf en twintig gulden, te zamen of afzonderlijk.

Art. 72. Ieder, die een boom dien hij weet dat aan een ander toebehoort, velt of wel schendt, zoodat de boom er van sterven moet, wordt gestraft met gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling, van drie dagen tot twee maanden en geldboete van drie gulden tot vijftig gulden, te zamen of afzonderlijk.

Art. 73. Bij verwoesting van een of meer gezette enten is de straf, voor elke ent, van drie dagen tot eene maand gevangenisstraf met

of zonder gedwongen tewerkstelling, en geldboete van drie gulden tot vijf en twintig gulden, te zamen of afzonderlijk; doch mag in geen geval twee maanden gevangenisstraf of het bedrag van drie honderd gulden boete te boven gaan.

Art. 74. Het minimum der in de vorige beide artikelen bedreigde straffen, wordt verdubbeld, zoo de boom of enten waren geplant op openbare pleinen, wegen, straten of paden.

Art. 75. Ieder, die graan of beestenvoeder, dat hij weet dat aan een ander toebehoort, afsnijdt, wordt gestraft met gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van drie dagen tot eene maand en geldboete van drie tot vijf en twintig gulden, te zamen of afzonderlijk.

Art. 76. Het maximum der in het vorig artikel bedreigde straf, wordt verdubbeld als het graan wordt afgesneden vóór dat het tot rijpheid is gekomen.

Art. 77. In de gevallen voorzien bij de vijf voorgaande artikelen, wordt de schuldige gestraft met het maximum der straf zoo het feit is gepleegd uit haat tegen een openbaren ambtenaar ter zake van zijn bediening, of zoo het feit wordt gepleegd bij nacht.

Art. 78. Die zonder noodzakelijkheid, paarden of andere rij-, last- of trekdieren, hoornvee, schapen, geiten of varkens doodt, op plaatsen waarvan de meester van het dier eigenaar, huurder, bruiker, pachter of opzigter is, wordt gestraft met gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van veertien dagen tot twee maanden en geldboete van acht tot honderd gulden, te zamen of afzonderlijk.

Art. 79 Zoo dit geschiedt op plaatsen, waarvan de schuldige eigenaar, huurder, bruiker, pachter of opzigter is, wordt hij gestraft met gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van drie tot veertien dagen en geldboete van een tot vijf en twintig gulden, te zamen of afzonderlijk.

Art. 80. Zoo dit geschiedt op eene andere plaats is de straf gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van acht dagen tot een maand en geldboete van drie tot vijftig gulden, te zamen of afzonderlijk.

Het maximum van straf wordt in de gevallen van artt. 78 en 80 toegepast bij schending van sluiting.

Art. 81. Zij, die zonder noodzakelijkheid een der in het artikel 78 vermelde dieren wonden of verminken, worden, volgens de onderscheidingen in hetzelve vermeld, gestraft met de helft van de aldaar bedreigde straffen.

Bij schending van sluiting wordt het maximum der straf toegepast.

Art. 82. Ieder die zonder noodzakelijkheid een huisdier doodt, op eene plaats van welke de meester van dit dier eigenaar, huurder, bruiker, pachter of opzigter is, wordt gestraft met gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van drie dagen tot een maand en geldboete van drie tot vijftig gulden, te zamen of afzonderlijk.

Het maximum der straf wordt toegepast bij schending van sluiting.

Art. 83. Ieder houder of bewaarder van dieren, vermoedelijk aangedaan door eene besmettelijke ziekte, die daarvan niet dadelijk kennis geeft aan het hoofd van de politie der plaats, waar deze zich bevinden, en die, zelfs voor dat hij antwoord heeft ontvangen op die kennisgeving, deze dieren niet opgesloten heeft, wordt gestraft met gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van zes dagen tot twee maanden, en geldboete van acht tot honderd gulden.

4e Afdeeling.

Maten, gewigten en weegwerktuigen.

(Publicatie 1871, G. B. N$_{o}$. 3.)

Art. 84. Het gebruiken, bezitten of voorhanden hebben van valsche maten, gewigten, meet- of weegwerktuigen op plaatsen, bestemd of gebruikt tot het verkoopen, inkoopen, afleveren, of in ontvang nemen van waren, of waar die voorwerpen, tot grondslagen van heffingen of andere ontvangsten strekken, wordt gestraft met geldboete van twintig tot vijftig gulden en gevangenisstraf van drie tot zeven dagen, te zamen of afzonderlijk.

Art. 85. Weigering of verhindering van den toegang van ambtenaren belast met of bevoegd tot het opsporen van overtredingen of het doen van visitatie, — onverminderd de toepassing van de strafwet, wegens feitelijkheden of beleedigingen den ambtenaar aangedaan, — wordt gestraft zooals in het vorig artikel is vermeld.

Art. 86. Het gebruiken, bezitten of voorhanden hebben van andere dan wettelijke maten en gewigten, op de plaatsen in art. 84 hiervoren vermeld, wordt gestraft met geldboete van tien tot twintig gulden.

Art. 87. Het hebben van bijzondere merkteekenen op de plaatsen in art. 84 vermeld, met het doel om bij andere dan wettelijke maten te verkoopen, wordt gestraft zoo als in het vorig artikel is vermeld.

Art. 88. Op dezelfde wijze wordt gestraft het gebruiken, bezitten of voorhanden hebben op de plaatsen in art. 84 hiervoren vermeld, van maten, gewigten, meet- of weegwerktuigen, voorzien van het afkeuringsmerk of niet voorzien van de vereischte stempelmerken.

Art. 89. Het gebruik van maten, gewigten, meet- of weegwerktuigen, die na herstellingen, welke een veranderden inhoud of onjuiste aanwijzigingen tengevolge kunnen hebben, of waarvan, na herstelling, de stempelmerken geschonden zijn, zonder de voor die gevallen voorgeschreven verificatie of stempeling, op de plaatsen hiervoren in art. 84 genoemd, wordt gestraft met geldboete van vijf tot tien gulden.

Art. 90. Het doen van aankondigingen in strijd met het voorschrift van art. 9 der publicatie van 1871, G. B. N°. 3, wordt gestraft met geldboete van één tot vijf gulden.

Art. 91. Het voorhanden hebben of het gebruik van elk voorwerp, alsmede elke aankondiging in haar geheel, waardoor de straffen in de artt. 84 tot 90 toepasselijk worden, maakt eene overtreding uit.

Er kunnen echter niet meer dan tien geldboeten voor gelijktijdig gepleegde overtredingen worden uitgesproken, alles te zamen tot geen hooger bedrag dan drie honderd gulden.

Art. 92 Valsche en andere dan wettelijke maten, gewigten, meet- en weegwerktuigen worden bij het ontdekken of constateren eener overtreding of van een zwaarder misdrijf, waartoe zij gediend mogten hebben, in beslag genomen en kunnen worden verbeurd verklaard en vernietigd.

Art. 93. Maten, gewigten, meet- en weegwerktuigen die van het afkeuringsmerk voorzien zijn, of niet van de vereischte stempelmerken, worden in beslag genomen en kunnen worden verbeurd verklaard en vernietigd.

Art. 94. Wanneer voorwerpen bedoeld in art. 5 der publicatie van 1871, G. B. N$_{o}$. 3, een valschen inhoud aanwijzen, worden zij verbeurd verklaard en vernietigd.

5de Afdeeling.

Bepalingen ten opzigte van immigranten en gezagvoerders.

Art. 95. De gezagvoerder van plantage of grond die verzuimt de aangifte te doen, bedoeld bij art. 60 der publicatie van 1872, G B. No. 8, of te voldoen aan de voorschriften van art. 61 dier verordening, met betrekking tot de monsterrol, wordt gestraft met eene boete van tien tot honderd hulden.

Art. 96. De gezagvoerder die binnen de grenzen bij art. 63 van dezelfde verordening den door een immigrant verlangden. bij art. 67 daarvan vermelden, pas weigert, wordt gestraft met eene boete van tien tot honderd gulden.

Art. 97. Ieder immigrant, die zijne identiteit verbergt of weigert daaromtrent de inlichtingen te geven, welke de agent-generaal, de districts-commissaris of een beambte der politie van hem vordert, wordt gestraft met eene geldboete van één tot vijf en twintig gulden en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van een tot veertien dagen, zoo te zamen als afzonderlijk.

Art. 98. Ieder, die rantsoenen welke zijn verstrekt aan immigranten van wege de plantage of grond alwaar de verkooper gecontracteerd is, koopt of verkoopt, wordt gestraft met geldboete van een tot drie gulden Voor gereedschappen die gratis verstrekt zijn of nog niet door den verkooper afbetaald, is dezelfde straf toepasselijk.

Art. 99. Ieder immigrant, die het hem bij zijne aankomst in de kolonie uitgereikte bewijs van inschrijving zoek maakt of vernielt, wordt gestraft met geldboete van een tot drie gulden.

Art. 100. Ieder immigrant, wiens woning in zulk een onreinen staat wordt bevonden dat de gezondheid er door kan lijden, — of die verzuimt binnen den door de politie te bepalen termijn en volgens hare aanwijzing datgene op te ruimen of weg te voeren, wat zich in of nabij zijne woning of elders door zijn toedoen voor de gezondheid schadelijk mogt bevinden, — wordt gestraft met eene boete van drie tot tien gulden.

6de Afdeeling.

Geneeskundige regeling voor plantages en gronden.

(Publicatie 1873, G. B. No. 4.)

Art. 101. De districts-geneesheer, die te kort komt in eene der verpligtingen hem bij art. 15 alinea 2, artt. 16, 17, 18, 19 en 21 van de aan het hoofd dezer afdeeling vermelde verordening opgelegd, wordt gestraft met eene boete van tien tot drie honderd gulden.

Met gelijke straf wordt tekortkoming in de verpligtingen bij de 1e, 2e en 4e alinea van art. 20 van dezelfde verordening gestraft.

Art. 102. Bij overtreding van art. 26 van dezelfde verordening wordt de lijder gestraft met eene geldboete niet te bovengaande tien gulden of met gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling voor den tijd van drie dagen tot één maand.

7de Afdeeling.

Lediggang en Zwerverij.

(Verordening 1873, G. B. No. 15.)

Art. 103. Ieder, die te Paramaribo door den commissaris van politie

en in de buitendistricten door den districts-commissaris opgeroepen of bij hen gebragt, niet voldoende doet blijken een middel van bestaan te hebben of wel gewoon te zijn eenig ambacht of beroep uit te oefenen, of wel zonder nadeel van het algemeen in zijn levensonderhoud te voorzien, wordt door de voornoemde ambtenaren aangemaand om alsnog daarvan te doen blijken.

Hij, die na den bij die aanmaning te stellen termijn in gebreke blijft daaraan te voldoen, wordt als verdacht van lediggang en zwerverij vervolgd, en kan te dier zake tot gevangenisstraf en gedwongen tewerkstelling voor den tijd van veertien dagen tot twee maanden veroordeeld worden.

Art. 104. Dezelfde straf wordt toegepast op dengeen, die zonder wettigen titel zich heeft nedergezet of gevestigd op gronden of landerijen, die aan het domein of aan anderen toebehooren.

Art. 105. Die des nachts, zonder vergunning, gevonden wordt op of in eens anders eigendom, zal kunnen gestraft worden met geldboete van een tot tien gulden.

Art. 106. Ieder die vrijwillig huisvesting of nachtverblijf verleent aan lieden, die kennelijk geen middel van bestaan hebben en niet gewoon zijn eenig ambacht of beroep uit te oefenen, kan worden gestraft met eene boete van twee gulden en vijftig centen tot vijftig gulden.

Art. 107. Die te Paramaribo van woonplaats verandert en verhuist, hetzij naar een der districten, hetzij naar eene andere wijk, en daarvan binnen drie maal 24 uren geen kennis geeft aan den wijkmeester zijner wijk, met juiste opgave van de plaats waar hij zich heeft gevestigd, of die zich te Paramaribo vestigt of er van woonplaats verandert, en niet binnen hetzelfde tijdsverloop mededeeling doet van zijne verhuizing aan den wijkmeester van de wijk waar hij zich komt vestigen, met opgave van zijn vroegere woonplaats, van zijn naam, voornaam, ouderdom, geslacht, godsdienst en beroep, zoomede van de namen, voornamen, ouderdom, godsdienst en beroep van de leden tot zijn gezin behoorende, wordt gestraft met geldboete van een tot tien gulden.

Art. 108. Die te Paramaribo binnen dezelfde wijk verhuizende, daarvan binnen driemaal 24 uren geen kennis geeft aan den wijkmeester, wordt gestraft met geldboete van een tot vijf gulden

Art. 109. Ieder hoofdbewoner van een huis en erf te Paramaribo, die op aanvraag van den wijkmeester, niet binnen drie dagen of van den commissaris van politie niet onmiddellijk opgave doet van de personen in zijn huis of op zijn erf verblijvende, ook tijdelijk, of die met opzet onjuiste opgave doet, wordt gestraft met gevangenisstraf van drie dagen tot eene maand, en geldboete van vijf tot vijftig gulden, te zamen of afzonderlijk.

De opgaven aan den wijkmeester zullen, indien zij schriftelijk gevorderd zijn, bevatten: namen, voornamen, ouderdom, geslacht, godsdienst en beroep van de bedoelde personen.

Art. 110. Ieder in de districten die, onder welken titel ook, aan het hoofd staande van eenige plantage of andere vestigingsplaats, geen register houdt en dagelijks bijhoudt, waarin (volgens het door den Gouverneur te bepalen model) de bevolking dier plantage of grond, ook die er tijdelijk verblijf houdt, is ingeschreven, wordt gestraft met eene geldboete van tien tot honderd gulden

Art. 111. De personen in het vorig artikel vermeld, die verzuimen om vóór den 8sten van elke maand aan den districts-commissaris opgave te doen van de mutatiën welke gedurende de vorige maand

onder de bevolking op hunne plantage of vestingsplaats voorvielen, worden gestraft met geldboete van een tot vijf en twintig gulden.

Art. 112. Ieder die zich op eene plantage of grond vestigt, zonder daarvan onmiddellijk kennis te geven aan den gezagvoerder of opzigter, of die plantage of grond, waar hij gevestigd is, met der woon verlaat zonder daarvan vóór zijn vertrek kennis te geven aan den gezagvoerder of opzigter, met vermelding waar hij zich heen begeeft, — wordt gestraft met geldboete van een tot vijf gulden.

Art. 110. Niemand mag buiten zijne woning ongekleed verschijnen.

Om als gekleed te worden aangemerkt moeten mannen minstens met broek en hemd of boezeroen, en vrouwen minstens met rok of paantje of japon gekleed zijn.

Kinderen beneden den twaalfjarigen leeftijd moeten zijn gekleed met een broek of een lang hemd.

Overtreding van dit artikel door personen boven den vijftienjarigen leeftijd, wordt gestraft met geldboete van een tot tien gulden.

Bij overtreding door personen beneden dien leeftijd begaan, kan die boete worden opgelegd aan ouders, voogden of hen die zich met de zorg of het toezigt op die kinderen hebben belast.

Art. 114. Het ongekleed verschijnen binnen de woningen op plaatsen van buiten zigtbaar, wordt met het in het vorige artikel vermeld verschijnen buiten de woningen gelijk gesteld.

Art. 115. Met gelijke geldboete als in art. 113 vermeld, wordt gestraft een ieder die in het openbaar voor de zedelijkheid kwetsende taal of woorden uit.

Art. 116. Ieder die op of aan de openbare wegen of straten burengerucht verwekt, hetzij door uitbundig schreeuwen, tieren of ander rumoer, hetzij door andere orde- of rustverstoring, wordt gestraft met eene geldboete van twee gulden en vijftig centen tot vijftig gulden en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van drie tot veertien dagen, te zamen of afzonderlijk

Art. 117. Ieder die suikerriet of andere veld-, boom- of aardvruchten aan een ander toebehoorende, afgesneden, geplukt of wel uit den grond gehaald en op de plaats zelve verbruikt zal hebben, wordt gestraft met geldboete van een tot tien gulden.

Art. 118. Ieder die zonder vergunning op eigendom van het gouvernement of van eenig ander, of wel op eenig ander gedeelte dan waarvoor hem vergunning is verleend, jaagt, — waaronder elke soort van wildvangst wordt begrepen, — vischt, — hoe dan ook, uitgezonderd alleen de wijze in het volgend artikel vermeld, — hout hakt, kolen brandt, troelie of andere zaken kapt, of weghaalt, wordt gestraft met gevangenisstraf, met of zonder gedwongen tewerkstelling van drie tot acht dagen en eene geldboete van vijf tot vijftig gulden, te zamen of afzonderlijk, en verbeurd-verklaring van het jagt- of vischtuig.

Art. 119. Het vangen van visch door bedwelming is verboden, op straf van gevangenis met of zonder gedwongen tewerkstelling van acht tot veertien dagen en geldboete van tien tot honderd gulden, te zamen of afzonderlijk.

Art. 120. Ieder die eenig vuurwapen, van welke soort ook, onder zijne berusting heeft of er zich van bedient, zonder van een port d'armes voorzien te zijn, wordt gestraft met eene geldboete van drie tot tien gulden, met verbeurdverklaring van het voorwerp waarmede de overtreding begaan is.

Art. 121. De bepaling van het vorige artikel is niet toepasselijk

op krijgslieden in werkelijke dienst, leden der schutterij en der gewapende burgermagt, of reserve-schutters en leden der politie, voor zooveel betreft de vuurwapenen, waarvan zij uitsluitend in die hoedanigheid gebruik maken.

Art. 122. Die het bedrijf van visscher uitoefent, zonder permit, is strafbaar zoo als in het voorlaatste artikel is vermeld.

Art. 123. Die zonder permit eenig open corjaal onder zijne berusting heeft of er zich van bedient, is strafbaar zooals in art. 120 is vermeld.

Art. 124. Geene plantage-producten mogen worden vervoerd, zonder vergezeld te zijn van een schriftelijk bewijs, waaruit de wettige herkomst blijkt.

Dit bewijs vermeldt de dagteekening der afzending, alsmede den aard, de hoeveelheid en de bestemming der producten, en is niet langer geldig dan gedurende veertien dagen na de dagteekening.

Binnenlandsch gedistilleerd, vervoerd wordende onder geleide van documenten volgens de daartoe betrekkelijke verordening afgegeven, behoeft geene andere dekking.

Art. 125. Al wie plantage-producten vervoert, of doet vervoeren, niet vergezeld van het in het vorig artikel bedoeld bewijs, kan te dier zake alleen veroordeeld worden in eene geldboete van twee gulden en vijftig centen tot vijf en twintig gulden.

Art. 126. Ieder die in het bezit wordt gevonden van eene hoeveelheid plantage-producten, voor elk de waarde van drie gulden te boven gaande, zonder des gevraagd op voldoende wijze de wettige herkomst te kunnen aantoonen, kan gestraft worden met geldboete van twee gulden en vijftig centen tot honderd gulden, met of zonder verbeurdverklaring der producten.

Art. 127. De plantage-producten waarvan de rede is in de vorige artikelen, zijn: suiker, melassie, suikerriet, suikerrietsap (likker), ongekookt rietsap, loowijn, rum, voorloop, dram, cacao, koffij, katoen, banannen, kokosnooten en inlandsche houtwaren.

Art. 128. Die banannen, groenten, vruchten, of andere levensmiddelen, uitgezonderd visch, brandhout of houtskolen, welke, anders dan over zee, te water zijn aangevoerd, te Paramaribo lost, op andere plaatsen dan langs den Waterkant, van de plattebrug tot aan de Luthersche kerk en langs den openbaren weg aan de Saramaccabrug, wordt gestraft met geldboete van vijf tot vijf en twintig gulden.

Art. 129. Geen banannen, groenten, vruchten of andere levensmiddelen, uitgezonderd visch, noch brandhout, mogen, behoudens het bepaalde in de volgende alinea, op de openbare wegen, straten of pleinen te Paramaribo elders worden verkocht dan op de daarvoor bij besluit van den Gouverneur aangewezen markten.

Op schriftelijke vergunning van den commissaris van politie mogen die waren langs de openbare wegen, straten en pleinen te Paramaribo worden rondgevent.

Ook voor het rondventen van alle andere koopwaren langs de openbare wegen, straten en pleinen te Paramaribo, wordt eene schriftelijke vergunning van den commissaris van politie vereischt.

Overtreding van dit en het vorig artikel wordt gestraft met eene geldboete van drie tot tien gulden.

Art. 130. De agenten der openbare magt of de beambten der politie, en de ambtenaren der recherche zijn ten allen tijde bevoegd om zich aan boord te begeven van ponten en andere vaartuigen, vertooning te vragen, voor zooveel betreft plantage-producten, van het schriftelijk

bewijs van herkomst der lading; het noodige onderzoek naar de ingeladen voorwerpen te doen, alsmede gelijke vertooning te vragen en gelijk onderzoek in te stellen bij vervoer door andere middelen.

8ste Afdeeling.

Regten en pligten van huurders en gehuurden.

(Verordening 1873, G. B. No. 6).

Art. 131. De huurders van dienstboden, werk-, ambachts- of zeelieden-, — laatstgemelden alleen voor wat betreft schepen en vaartuigen bedoeld bij art. 724 van het Wetboek van Koophandel, — van arbeiders op plantages of gronden en in het algemeen van personen, die hunne diensten voor een' tijd of voor eene bepaalde onderneming hebben verbonden, die niet voldoen aan de voorwaarden met dezen bij overeenkomst bedongen of aan de wettelijk hem opgelegd verpligtingen, wordt, bijaldien op de overtreding bij geene andere verordening straf is gesteld, gestraft met eene geldboete van vijf en twintig gulden tot drie honderd gulden, onverminderd de schadeloosstelling door den regter toe te kennen, indien daartoe termen bestaan.

Art. 132. Alle personen, die hunne diensten voor een tijd of voor eene bepaalde onderneming hebben verbonden en zich schuldig maken aan onwil om te werken of verzet met woorden of gebaren tegen huurders, gezagvoerders of degenen die deze personen vertegenwoordigen, worden gestraft met geldboete van een gulden tot tien guiden en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van een tot acht dagen, te zamen of afzonderlijk.

Art. 133. De in art. 132 bedoelde personen, die de dienst, het werk of de onderneming, waarvoor zij zich verbonden hebben, willekeurig verlaten, of in eenig ander opzigt, niet voldoen aan de voorwaarden bij overeenkomst bedongen, of aan de wettelijk hun opgelegde verpligtingen, worden gestraft met geldboete van een tot twintig gulden, en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van een tot veertien dagen.

Art. 134. De in art. 132 bedoelde personen, die zich schuldig maken aan dronkenschap, luiheid of het zonder pas van den gezagvoerder verlaten van de plantage of grond, tot den arbeid waarop zij gehuurd zijn, in de gevallen waarin zulk een pas volgens algemeene verordening wordt vereischt, worden gestraft met geldboete van een gulden tot vijf gulden.

Art. 135. De in artikel 132 bedoelde personen, die gedurende den tijd dat zij bij overeenkomst zijn verbonden, getracht hebben de kolonie te verlaten of haar verlaten zullen hebben, worden gestraft met geldboete van vijf gulden tot vijftig gulden en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van veertien dagen tot twee maanden, hetzij te zamen, hetzij afzonderlijk.

Art. 136. De in artikel 132 bedoelde personen, die moedwillig gereedschappen, machienerien of andere voorwerpen, aan hunne huurders, gezagvoerders of degenen die deze personen vertegenwoordigen, toebehoorende, beschadigen of vernielen, worden gestraft, zooals in het vorige artikel is vermeld, en zulks behoudens de schadevergoeding, die op hun loon kan gekort worden.

Indien de beschadiging of vernieling tengevolge van onachtzaamheid heeft plaats gevonden, wordt zij gestraft met eene geldboete van een tot vijf gulden, behoudens de schadevergoeding, zooals is vermeld.

HOOFDSTUK V.

Van de wijze van vervolging.

1ste AFDEELING.

Van het opsporen der overtredingen en het voorloopig onderzoek.

Art. 137. Met het opsporen der in deze verordening genoemde overtredingen zijn belast, ieder voor zooveel betreft het grondgebied, warvoor hij is aangesteld en beëedigd:

1°. de districts commissarissen,

2°. de commissarissen van politie, en

3°. de beambten der maréchaussées of politie en de buitengewone politie-agenten.

Art. 138. De in het vorig artikel vermelde ambtenaren ontvangen de berigten, aangiften en klagten daartoe betrekkelijk, of maken zelven een procesverbaal op van hunne bevinding.

Art. 139. De berigten, aangiften, klagten of processen-verbaal die tot vervolging aanleiding kunnen geven, worden door de sub 1 en 2 in art. 137 genoemde ambtenaren in het register der strafzaken (formulier A) vermeld.

Ook die, waarvan de vervolging geen plaats vindt, zullen in hetzelve worden opgeteekend met opgave der redenen, waarom zij niet vervolgd worden.

De op te maken processen-verbaal zullen inhouden den aard en de omstandigheden der overtredingen, den tijd wanneer en de plaats waar zij bedreven zijn, mitsgaders de bewijzen en aanwijzingen ten laste der vermoedelijke schuldigen.

Art. 140. Een extract uit het register der strafzaken wordt, met de stukken of bijlagen de zaak betreffende, binnen den kortst mogelijk termijn toegezonden aan den bevoegden regter.

Art. 141. De ambtenaren in art. 137 sub 3 vermeld, doen de bij hen ontvangen berigten of stukken en de door hen opgemaakte rapporten of processen-verbaal toekomen aan den ambtenaar sub 1 of 2 vermeld, onder wiens bevelen zij gesteld zijn.

Art. 142. De agent-generaal, die bevoegd is om processenverbaal op te maken, waar het geldt overtredingen zijn departement betreffende, zal deze processen-verbaal bij den bevoegden districts-commissaris of commissaris van politie inzenden.

2de AFDEELING.

Van het aanhangig maken bij den Regter.

Art. 143. De ambtenaren in art. 137 sub 1 en 2 vermeld, binnen wier regtsgebied de overtreding is begaan, binnen wier regtsgebied de beklaagde woont, binnen wier regtsgebied de beklaagde gevonden wordt, zijn geregtigd tot het doen uitgaan der dagvaarding.

Ingeval van gelijktijdige bemoeijing van onderscheidene ambtenaren zal diegene hunner met de behandeling der zaak belast blijven, die bij de voorstaande rangschikking vroeger is geplaatst.

Art. 144. Zij dagvaarden om te verschijnen ter meeste geschikte teregtzitting, binnen den kring hunner bevoegdheid en houden aanteekening van elke dagvaarding in hun register van strafzaken.

Art. 145. De dagvaarding vindt bij monde of bij geschrifte plaats:

bij monde, door aanzegging bij het voorloopig onderzoek der zaak;
bij geschrifte, door beteekening der dagvaarding (formulier B) aan den betrokken persoon.

Indien de dagvaarding bij monde geschiedt, wordt aan den betrokken persoon een biljet afgegeven, waarop tijd en plaats van de teregtzitting waarvoor hij is gedagvaard, vermeld zijn (formulier C.)

Art. 146 Bijaldien beklaagden en getuigen zonder dagvaarding voor den regter verschijnen, en deze van oordeel is dat de zaak zonder nadeel voor den beklaagde of voor de beregting dadelijk kan behandeld worden, dan wordt zij beschouwd als aanhangig te zijn gemaakt en zal hij tot de beregting kunnen overgaan.

Art. 147. Van de dagvaarding op bevel des regters gedaan in reeds aanhangige zaken, waarin hij het noodig acht andere personen te hooren, wordt aanteekening gehouden in zijn register van strafzaken.

Art. 148 Elke schriftelijke dagvaarding geschiedt door tusschenkomst van een politie-beambte, die haar aan den persoon zelven overhandigt, of wel ter zijner woonplaats aan iemand anders.

Art. 149. Ingeval de met de dagvaarding belaste politie-beambte niemand aan de woonplaats van den gedaagde vindt, of zijne woonplaats of zijn laatste verblijf onbekend is, zal de dagvaarding worden aangeplakt aan het locaal der teregtzitting, voor welke is gedagvaard.

Art. 150. Indien eenige schriftelijke dagvaarding moet worden gedaan buiten het gebied van den ambtenaar die de zaak moet aanhangig maken, zal de dagvaarding ter beteekening worden gezonden aan den districts-commissaris of den commissaris van politie binnen wiens regtsgebied de op te roepen persoon gevestigd is of laatst gevestigd was.

Art. 151. Elke dagvaarding geschiedt op zoodanigen termijn, dat de gedaagde behoorlijk gevolg aan de oproeping kan geven.

Art. 152. Geenerlei beteekening van dagvaarding zal op een Zondag mogen geschieden, noch vóór zes ure 's morgens of na zes ure 's avonds, ten ware uit kracht eener vergunning van den regter of van den districts-commissaris.

3e Afdeeling.

Van het voorkomen van regtsvervolging.

Art. 153. Wanneer geen zwaardere straf op eene overtreding is gesteld dan eene enkele geldboete, zal de beklaagde de regtsvervolging kunnen voorkomen of stuiten, door vrijwillig het maximum der boete te betalen, met de reeds gemaakte kosten, indien hij reeds was gedagvaard.

In dat geval worden de gelden tegen kwitantie betaald bij den betrokken districts-commissaris of commissaris van politie, of wel bij den griffier, indien de beklaagde reeds ter teregtzitting verschenen was.

4e Afdeeling.

Van de teregtzitting.

§ 1. *Het register van strafzaken van den Regter.*

Art. 154. De regter houdt een register van strafzaken, (formulier D.), waarin elke zaak, naar de volgorde der behandeling, en het vonnis of de beslissing worden ingeschreven, met vermelding van beklaagden en getuigen en van al wat betreffende de zaak ter teregtzitting is voorgevallen.

Ten opzigte der getuigenissen zal de regter kunnen verwijzen naar het ter zake aanwezig extract uit het register van strafzaken van den districts-commissaris of den commissaris van politie, wanneer die voor hem afgelegd volkomen gelijkluidend zijn met die in gemeld extract voorkomende.

De stukken welke bij de behandeling der zaken gediend hebben, worden genommerd en als bijlagen bij het register bewaard.

§ 2. *Van de handhaving der orde.*

Art. 155. De teregtzittingen worden in het openbaar gehouden.

Art. 156. Om gewigtige redenen, in het register der strafzaken te vermelden, kan de regter bevelen dat de behandeling eener zaak geheel of ten deele met gesloten deuren plaats vinden.

Art. 157. De toehoorders zullen de teregtzittingen met ongedekten hoofde bijwonen en voorts een betamelijk ontzag en stilzwijgen bewaren; al wat de regter tot handhaving der orde beveelt, zal stiptelijk en terstond ten uitvoer gelegd worden.

Art. 158 Ingeval een of meer personen gedurende de teregtzitting de stilte storen, of teekenen van goed- of afkeuring geven, of, op welke wijze ook, geraas of beweging verwekken, en zij, op de waarschuwing van den regter, zich niet dadelijk stil houden, zal hun gelast worden te vertrekken, en die zich daarentegen verzetten, zullen verwijderd, of naar gelang van omstandigheden worden gevat, en veroordeeld tot gevangenisstraf voor den tijd van 24 uren.

Zij zullen door den gevangenbewaarder ingenomen worden op vertoon van het bevelschrift van den regter.

Art 159. Wanneer de opschudding op de teregtzitting is vergezeld geweest van omstandigheden welke tot verdere oplegging van straffen aanleiding geven en tot de bevoegdheid van den regter behooren, zullen het onderzoek en de beregting onmiddellijk plaats vinden.

Art. 160. Ingeval het misdrijf niet valt onder de termen dezer verordening, zal de regter, na, zoo daartoe gronden zijn, den dader te hebben doen vatten, proces-verbaal opmaken en dat stuk aan den bevoegden ambtenaar van het Openbaar Ministerie ter verdere vervolging doen toekomen.

§ 3. *Van de volgorde en de behandeling der zaken.*

Art. 161. De volgorde der voorgebragte zaken wordt door den regter bepaald; de volgorde der datums van aangiften, klagten of processenverbaal, wordt hierbij zooveel doenlijk in aanmerking genomen.

Art. 162. Over zamenhangende overtredingen zal de regter bij een en hetzelfde vonnis uitspraak doen.

Art. 163. Meerdere zaken kunnen gezamenlijk behandeld worden wanneer de feiten, waarvoor de onderscheidene beklaagden teregtstaan, van denzelfden aard en de getuigen dezelfde personen zijn.

Bij een en hetzelfde vonnis zal over deze zaken uitspraak kunnen worden gedaan.

Art. 164. De beleedigde partij die hare vordering niet bij den burgerlijken regter aanhangig gemaakt heeft, zal zich in het geding over deze strafzaak kunnen voegen vóór den aanvang van het getuigenverhoor, zonder dat er dagvaarding vereischt wordt. Hare vordering wordt gelijktijdig met de strafzaak behandeld en beslist.

§ 4. *De wraking van den regter.*

Art. 165. Zoodra het onderzoek eener zaak aanvangt, kan de beklaagde den regter wraken, om de redenen in Art. 265 van het Wetboek van Strafvordering vermeld.

Art. 166. De regter houdt aanteekening van de opgegeven redenen van wraking in het register van strafzaken en stelt de behandeling der zaak uit tot de eerstvolgende zitting.

Art. 167. Hij geeft kennis van de wraking en van de gronden waarop zij heeft plaats gevonden, aan den naastbij zijnden plaatsvervanger, met zijn schriftelijk advies, en deze beslist over hare geldigheid; zijne beslissing is niet aan hooger beroep onderworpen.

§ 5. *Van de geldigheid der dagvaarding.*

Art. 168. De regter beslist over alle ten opzigte der dagvaarding ontstane geschillen, en bij niet- of niet tijdige verschijning van opgeroepen personen of de dagvaarding naar behooren heeft plaats gevonden en of de termijn voor den opgeroepene voldoende was om tijdig gevolg aan de dagvaarding te kunnen geven.

§ 6. *Van den beklaagde.*

Art. 169. Ingeval de beklaagde niet ter teregtzitting verschijnt, zal de regter onderzoeken of hij al dan niet behoorlijk is gedagvaard. Is dit niet geschied, dan zal het alsnog plaats vinden op bevel van den regter.

Indien daarentegen gebleken is dat de beklaagde behoorlijk gedagvaard is, dan wordt verstek tegen hem verleend en met het onderzoek en met de beregting der zaak voortgegaan.

Art 170. Het vonnis bij verstek gewezen, moet zoodra mogelijk aan den veroordeelde worden beteekend op dezelfde wijze als bij dagvaardingen geschied. (Formulier E.)

Art. 171. Wanneer een bij verstek veroordeelde zich binnen drie dagen na het beteekenen van het vonnis niet heeft aangemeld tot het ondergaan van zijne straf of het betalen van boete en kosten, dan wordt door den ambtenaar met de uitvoering van het vonnis belast, een bevel van medebrenging tegen hem uitgegeven. (Formulier F.)

Bijaldien er vrees bestaat voor ontvlugting van den veroordeelde, dan kan de regter magtigen, om dadelijk na de uitspraak het bevel van medebrenging tegen hem uit te geven.

Art. 172 Als de nalatige daarop voor den in het vorig artikel gemelden ambtenaar verschijnt, wordt hem door dezen de keuze gelaten om of dadelijk de hem opgelegde geldboete en kosten te betalen en de gevangenisstraf te ondergaan of wel, om op de eerstvolgende teregtzitting voor den regter te worden gebragt; bij welke laatste keuze hij inmiddels in provisioneel arrest wordt gehouden, desverkiezende met tewerkstelling van het gewone loon, tenzij hij slechts tot enkele geldboete en kosten veroordeeld zijnde, het gezamenlijk bedrag daarvan deponere.

Art. 173. Bewijst de veroordeelde ten genoege van den ambtenaar in de beide vorige artikelen vermeld, dat hij in de onmogelijkheid verkeerde om te verschijnen, dan kan hij, — verlangende alsnog voor den regter te worden gebragt, — op vrije voeten worden gelaten.

Art. 174. Wanneer de veroordeelde op de eerstvolgende zitting voor den regter verschijnt, zal de zaak op nieuw worden behandeld en

afgedaan en wordt het bij verstek gewezen vonnis gehouden voor vervallen.

Art. 175. Bijaldien hij niet verschijnt, wordt het bij verstek gewezen vonnis dadelijk ten uitvoer gelegd.

Art. 176. De beklaagde die behoorlijk ter teregtzitting verschenen is, zal door den regter voorloopig worden ondervraagd of en in hoeverre de hem ten laste gelegde feiten door hem erkend of ontkend worden.

Voorts zal hem aangezegd worden en zal hij in de gelegenheid worden gesteld om tijdens het onderzoek zijne aanmerkingen of bezwaren dadelijk in te brengen tegen elke afgelegde verklaring of elk voorgelezen stuk.

Art. 177. Indien bij den aanvang of in den loop van het onderzoek de beklaagde weigert of in gebreke blijft op de aan hem gedane vragen te antwoorden, zal de regter bevelen dat desniettemin met de zaak zal worden voortgegaan, nadat hij aan den beklaagde zijne verpligting om te antwoorden zal hebben onder het oog gebragt.

Art. 178. Indien bij den aanvang of in den loop van het onderzoek de beklaagde door geraas of beweging de orde op de teregtzitting verstoort, zal, nadat de regter hem vruchteloos tot stilte zal hebben vermaand, deze hem buiten het lokaal doen leiden en zal met de verdere behandeling van de zaak worden voortgegaan, en daarin uitspraak worden gedaan, even als of de beklaagde daarbij tegenwoordig ware gebleven; alles onverminderd de vervolging van het misdrijf, waaraan hij zich bij die gelegenheid mogt hebben schuldig gemaakt.

Art 179. De raadsman of woordvoerder van den beklaagde blijft in de gevallen in de beide voorgaande artikelen vermeld, belast met diens verdediging.

Art. 180. De beklaagde heeft het regt om den regter de vragen op te geven, welke hij wenscht dat door diens tusschenkomst aan getuigen of deskundigen zullen gedaan worden. Indien zij door den regter ter zake afdoende en dienstig worden geoordeeld zal aan zijn verlangen worden gevolg gegeven.

Art. 181. Nadat al de getuigen en deskundigen zijn gehoord, zal de regter den beklaagde ondervragen, tenzij dit reeds vroeger geschied zij, en zal hij hem vóór zijne verdediging duidelijk maken wegens welke overtreding hij teregt staat en met welke straffen deze bedreigd is.

§ 7. *Van de getuigen.*

Art. 182. Ieder, die gedagvaard is om getuigenis der waarheid te geven, is gehouden om voor den regter te verschijnen, om zijne namen en voornamen, woonplaats of verblijf en beroep op te geven, alsmede of hij den beklaagde in den bloede of door aanhuwelijking bestaat, en in welken graad; ook of hij in dienstbetrekking tot den beklaagde staat. Hij zal voorts, op straffe van nietigheid en vóór zijne getuigenis, des gevorderd, den eed (of belofte) afleggen „van de geheele waarheid en niets dan de waarheid te zullen zeggen", en getuigenis der waarheid geven.

Die tot geen erkende godsdienstige gezindheid behooren, leggen alleen de belofte af, nadat hun zal zijn voorgehouden de strafbepaling op het geven van valsche getuigenis voor den regter.

Art. 183. Als getuigen mogen niet worden gehoord en kunnen zich verschoonen:

1o. bloedverwanten en aangehuwden van den beklaagde of een zijner medebeklaagden, in de opgaande en nederdalende linie;

2°. de broeders, zusters en aangehuwden in gelijken graad, deszelfs ooms, moeijen (ook aangehuwden) en broeders en zusterskinderen;
3°. de echtgenoot des beklaagden of des medebeklaagden, zelfs na echtscheiding; en
4°. de aanbrengers wier aangiften met geld beloond worden.

Zij kunnen door den regter worden toegelaten om zonder eedsaflegging inlichtingen te geven.

Art. 184. Hetzelfde is toepasselijk op hen die, uithoofde van hun stand, beroep of wettige betrekking, tot geheimhouding verpligt zijn, doch alleen en uitsluitend nopens hetgeen waarvan de wetenschap als zoodanig aan hen is toevertrouwd.

Art. 185. Zonder beëediging en niet anders dan tot het geven van inlichtingen kunnen worden gehoord:
1°. kinderen van wie den regter voldoende gebleken is dat zij den ouderdom van 15 jaren niet hebben bereikt;
2°. degenen die onder curatele gesteld zijn, wegens gebrek aan verstandelijke vermogens, hoezeer zij bij tusschenpoozen het gebruik hunner verstandelijke vermogens mogten hebben;
3°. Veroordeelden tot lijf- of onteerende straf of personen tegen wie ter zake van misdaad regtsingang verleend is.

Art. 186. De beoordeeling der gegrondheid van de redenen van verschooning of uitsluiting van getuigen is aan den regter overgelaten.

Art. 187. Wanneer de getuige, die gedagvaard is, niet verschijnt, zal de regter des noodig oordeelende, de zaak uitstellen tot eene nadere zitting.

Art. 188. De achtergebleven getuige wordt veroordeeld tot betaling van al de kosten door of ten gevolge van zijn achterblijven veroorzaakt.

Hij zal, bijaldien de zaak is uitgesteld, nader worden gedagvaard, met bevel om des noods door de openbare magt voor den regter te worden gebragt. (formulier G.)

Indien de zaak niet is uitgesteld, zal de achtergebleven getuige nietemin in een geldboete van vijf tot vijf en twintig gulden worden veroordeeld.

Art. 189. Indien de aldus veroordeelde getuige aantoont, dat hij wettelijk is verhinderd geweest, zal hij van schadeloosstelling en van de boete en kosten worden ontheven.

De opheffing kan ook voor een gedeelte plaats vinden, indien er buiten wettige verhindering verschoonende omstandigheden aanwezig zijn.

Het bewijs dier verhindering of dier omstandigheden moet geleverd worden ter teregtzitting, indien de getuige, andermaal gedagvaard, ter teregtzitting verschenen is, of anders bij verzoekschrift aan den regter in te dienen.

Art. 190. Indien een getuige ter teregtzitting verschenen, zonder wettigen grond weigert de opgave te doen, waartoe hij ingevolge art. 182 verpligt is, den eed of belofte af te leggen, of getuigenis der waarheid te geven, kan de regter de zaak tot eene nadere zitting uitstellen. In dat geval gelden de bepalingen van het eerste lid van art. 188 dezer verordening en wordt de onwillige veroordeeld tot gevangenisstraf van hoogstens eene maand.

Art. 191. Indien de zaak niet is uitgesteld of de getuige, in geval van uitstel, bij zijne weigering volhardt, zal hij ter zake van onwilligheid worden gestraft met geldboete van vijf en twintig tot drie honderd gulden en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van acht dagen tot twee maanden, te zamen of afzonderlijk.

Art. 192. Ingeval van uitstel zal de weigerachtige getuige inmiddels in arrest worden gehouden.

Art. 193. Indien de regter het noodzakelijk acht, om andere personen te hooren of nadere inlichtingen in te winnen, en op dien grond de zaak uit te stellen, is hij daartoe bevoegd.

Art. 194 Hij zal, indien daartoe aanleiding bestaat, in dat geval kunnen bepalen dat de beklaagde inmiddels niet op vrije voeten gesteld zal worden maar in provisioneel arrest worde gehouden, desverkiezende met tewerkstelling tegen het gewone loon.

Art. 195. De getuigen mogen op de teregtzitting niet met elkander in woordenwisseling treden.

Art. 196. De regter regelt de verhooren en de wijze waarop zij gehouden zullen worden, zooals hem in verband met de voorschriften dezer verordening dienstig zal voorkomen.

Art. 197. De ambtenaren in Art. 137 sub 1 en 2 vermeld, zijn in alle zaken bevoegd om tot het geven van inlichtingen bij de behandeling ter teregtzitting op te treden.

De agent-generaal heeft dezelfde bevoegdheid in alle zaken immigranten betreffende.

Art. 198. Indien eene getuigenis ter teregtzitting afgelegd, wordt verdacht gehouden valsch te zijn, wordt gehandeld zooals in art. 160 van het Wetboek van Strafvordering is voorgeschreven.

§ 8. *Van de deskundigen.*

Art. 199. Deskundigen zullen op gelijke wijze als de getuigen kunnen opgeroepen en verhoord worden in de gevallen waarin de regter dit òf zelf òf bij daartoe strekkend verzoek van den beklaagde noodzakelijk acht, en zijn aan de bepalingen der vorige §, voor zooverre toepasselijk, onderworpen. Zij moeten den vollen ouderdom van 23 jaren bereikt hebben.

§ 9. *Van de tolken.*

Art. 200. Indien de regter, de beklaagde en diens raadsman en de getuige of een hunner, de gebruikt wordende taal niet magtig zijn, wordt door eerstgenoemden een tolk benoemd die den ouderdom van 18 jaren moet hebben bereikt, en wanneer hij niet reeds als beëedigd tolk is toegelaten, den eed moet afleggen van getrouwelijk de gezegden te zullen vertolken, welke tusschen degenen, die de verschillende talen spreken, zullen worden gewisseld.

Indien hij tot geene erkende godsdienstige gezindheid behoort, legt hij alleen de belofte af.

§ 10. *Van de schriftelijke verklaringen en andere bewijsstukken.*

Art. 201. Schriftelijke bewijsstukken of andere stukken vóór of tegen den beklaagde aangevoerd, worden ter teregtzitting voorgelezen in de orde en op zoodanig tijdstip als de regter gelasten zal.

Ten bezware van den beklaagde kan op geen stukken worden acht geslagen, dan die, of voor zoover zij voorgelezen zijn.

De voorwerpen, welke tot de overtreding betrekking hebben of tot overtuiging kunnen dienen, worden gedurende de zitting volgens zijn last vertoond.

§ 11. *Van de uitspraak van den regter.*

Art. 202. Nadat de beklaagde zijne verdediging heeft voorgedragen,

verklaart de regter dat het onderzoek is gesloten, en doet hij, tenzij hiertegen gewigtige bezwaren te taan, onmiddellijk of na eene schorsing der zitting, uitspraak van zijne beslissing.

De uitspraak mag in geen geval langer dan veertien dagen worden uitgesteld.

Art. 203 Wanneer de regter den beklaagde schuldig cordeelt, zal hij de straf uitspreken, bij deze verordening op de overtreding gesteld en kan hij aan de beleedigde partij, zoo deze zich in het geding gevoegd heeft, eene schadevergoeding van hoogstens vijftig gulden toekennen.

Art. 204. Bevindt hij dat de schuld van den beklaagde niet bewezen is, dan wordt deze vrijgesproken.

Indien hij oordeelt, dat het feit noch misdaad noch wanbedrijf, noch overtreding oplevert, dan ontslaat hij den beklaagde van alle regtsvervolging te dier zake.

In het eene en het andere geval beveelt hij dat de beklaagde, indien hij in hechtenis is, zal worden in vrijheid gesteld, ten ware hij om andere redenen behoorde gevangen te blijven.

Art. 205. Indien de regter bevindt, dat de zaak zijne bevoegdheid te boven gaat, zal hij zich onbevoegd verklaren, en de stukken doen toekomen aan den bevoegden ambtenaar met een extract uit zijn register van strafzaken, houdende al wat op de zaak betrekking heeft.

Art. 206. Het vonnis zal door den regter met open deuren worden uitgesproken.

Art. 207. Het vonnis moet het gepleegde feit uitdrukken met aanwijzing, ingeval van veroordeeling, van de wetsartikelen en de gronden waarop deze berust en de straf, waarin de beschuldigde wordt veroordeeld, alles op straffe van nietigheid. (formulier D.)

Art. 208. Wanneer op grond van verzachtende omstandigheden Art. 23 dezer verordening, juncto art. 41 Wetboek van Strafregt, wordt toegepast, zullen de redenen waarom zulks geschiedt in het vonnis vermeld worden.

Art. 209. Behoudens het bepaalde bij art. 18 en 19 1e gedeelte dezer verordening, zal de regter bevelen dat de gestolen goederen, en de overtuigingsstukken aan den regthebbende worden teruggegeven.

Art. 210. Ieder veroordeelde tot straf, wordt tevens veroordeeld in de kosten van het regtsgeding.

Bij geheele vrijspraak of ontslag van alle regtsvervolging komen de kosten voor rekening van den Lande.

Art 211. De kosten zullen naar het tarief van justitiekosten in strafzaken worden berekend, met inachtneming van de afwijkingen, die bij verordening zullen worden vastgesteld.

5de Afdeeling.

Van het bewijs.

Art. 212. De bewijsleer, vervat in den 17n titel van het Wetboek van Strafvordering, is bij deze verordening van toepassing.

Art. 213. Het door de districts-commissarissen en commissarissen van politie te houden register van strafzaken, alsmede de daaruit door hen afgegeven extracten worden geacht te zijn opgemaakt op den eed bij den aanvang hunner bediening gedaan en zullen gelden als schriftelijke bescheiden, zooals bedoeld in Art. 313 van het Wetboek van Strafvordering.

6de Afdeeling.

Van het hooger beroep.

Art. 214. De vonnissen zijn aan geen hooger beroep onderworpen, wanneer tegen de overtreding geene andere of hoogere straf is bedreigd dan eene boete van tien gulden.

Art. 215. De veroordeelde die van het middel van hooger beroep gebruik wil maken, zal op straffe van daarvan vervallen te zijn, zijne verklaring moeten doen binnen drie dagen na de uitspraak, ten bureele van den districts-commissaris of commisssaris van politie, die met de uitvoering van het vonnis belast is.

Art. 216. Deze ambtenaar houdt in zijn register van strafzaken aanteekening van de afgelegde verklaring en geeft bij extract uit hetzelve kennis van de verklaring aan den regter die het vonnis heeft uitgesproken.

Art. 217. De betrokken griffier zendt het in het vorig artikel gemeld extract met al de stukken en gehouden aanteekeningen ter zake betrekkelijk, — de laatste bij afschrift — ter griffie van het Hof van Justitie.

Art. 218. Ingeval de districts-commissaris of commissaris van politie, die de zaak heeft aangebragt, vermeent dat er termen aanwezig zijn voor den procureur-generaal, om in hooger beroep te komen, stelt hij dezen ten spoedigste in staat om over de zaak te oordeelen, en schorst hij de uitvoering van het vonnis tot dat de procureur-generaal zich zal hebben verklaard.

De schorsing zal in geen geval langer mogen duren in de oude kolonie dan 14 dagen en in Nickerie en Coronie dan eene maand na den dag der uitspraak.

Art. 219 Bij ontvangst van het berigt dat de procureur-generaal in hooger beroep wensch te komen, handelt de districts-commissaris of commissaris van politie zooals in art. 216 is vermeld.

Art. 220 Hangende het hooger beroep wordt de uitvoering van het vonnis geschorst.

Van alle vonnissen, welke geen eindvonnissen zijn, kan alleen gelijktijdig met de hoofdzaak in hooger beroep worden gekomen.

7de Afdeeling.

Van het verzoek om gratie.

Art. 221. De veroordeelde kan binnen drie dagen na de uitspraak van het vonnis een verzoek om gratie, met bijbetaling der op hetzelve verschuldigde kosten, indienen bij den ambtenaar die met de uitvoering van het vonnis belast is.

Deze indiening heeft het gevolg dat de tenuitvoerlegging geschorst wordt.

Art. 222. De in het vorig artikel genoemde ambtenaar zendt na aanteekening in het register van strafzaken gemeld verzoek chrift aan den betrokken regter, die het met zijn advies aan den Gouverneur doet toekomen.

Art. 223. Zoolang de Gouverneur het verzoek om gratie in beraad heeft, blijft de uitvoering van het vonnis van regtswege geschorst.

Na de beslissing van den Gouverneur wordt het vonnis dadelijk ingevolge die beslissing ten uitvoer gelegd.

8ste Afdeeling.

Van de gevolgen en de tenuitvoerlegging der vonnissen.

Art. 224. Allen die wegens dezelfde overtreding bij hetzelfde vonnis in de kosten zijn veroordeeld, zijn hoofdelijk daarvoor aansprakelijk.

Art. 225. De veroordeelingen in de kosten worden ten uitvoer gelegd op dezelfde wijze als die in de geldboeten.

Art. 226. De verbeurdverklaringen en de veroordeelingen tot geldboeten en in de kosten zijn altijd ten behoeve van den Lande, ten ware bij algemeene verordening anders mogt zijn bepaald.

Art. 227. De aandeelen in geldboeten of verbeurdverklaarde voorwerpen, in sommige gevallen aan ambtenaren of anderen toegekend, worden hun uit de koloniale kas uitbetaald, nadat het bedrag der boeten of gelden daarin zal zijn gestort.

Art. 228. De schadevergoeding aan de beleedigde partij toegewezen, wordt door haarzelve verhaald.

Art. 229. Met uitzondering van de gevallen waarin de veroordeelden zelven dadelijke uitvoering verlangen, worden de vonnissen ten uitvoer gelegd, zoodra zij in kracht van gewijsde gegaan zijn.

Dit laatste wordt geacht het geval te zijn, wanneer drie dagen na de uitspraak zijn verloopen, uitgezonderd in de gevallen van hooger beroep en gratie, en in dat bij artt. 171 en volgende omschreven, waarop de daartoe betrekkelijke voorschriften van toepassing zijn.

Art. 230. Bijaldien er vrees bestaat voor ontvlugting van den veroordeelde, kan de regter bepalen dat deze, door den ambtenaar die met de uitvoering van het vonnis belast is, in provisioneel arrest zal worden gehouden, of wel, indien de veroordeelde dit verkiest, tegen het gewone loon zal worden te werk gesteld; en zulks tot dat het vonnis in kracht van gewijsde is gegaan, of hooger beroep is aangeteekend of wel gratie verzocht is.

Art. 231. Zoodra een vonnis in kracht van gewijsde gegaan is, wordt een bevel van medebrenging (formulier E) tegen den afwezigen veroordeelde uitgevaardigd, tenzij deze zich zelf aanmeldt.

Art. 232. Met de ten uitvoerlegging der vonnissen en van de daarbij opgelegde straffen zijn belast de districts-commissarissen en de commissarissen van politie, binnen wier gebied de overtredingen werden beregt.

Art. 233. Na elke teregtzitting wordt hun door den regter toegezonden een extract uit zijn register van strafzaken, houdende opgave van de op die zitting gedane uitspraken.

Art. 234. De boeten en kosten welke door den veroordeelde betaald moeten worden, zullen worden voldaan zoodra het vonnis in kracht van gewijsde is gegaan, en bij gebreke van dien, zal de subsidiaire gevangenisstraf worden ten uitvoer gelegd.

9de Afdeeling.

Van de verjaring.

Art. 235. Voor zooveel geene bijzondere voorschriften omtrent de verjaring der vervolgingen en opgelegde straffen bestaan, betreffende de onder deze verordening vallende overtredingen, worden die van artt. 333 en volgende van het Wetboek van Strafvordering ten deze toepasselijk verklaard.

Hoofdstuk VI.

Overgangsbepalingen.

Art. 236. Na het in werking treden dezer verordening, zullen op de daarin genoemde overtredingen die reeds begaan doch niet aanhangig gemaakt zijn, de straffen worden toegepast welke daartegen bedreigd waren op het oogenblik dat zij worden bedreven.

Art. 237. Indien echter de bij deze verordening bedreigde straf lighter is, zal deze laatste worden opgelegd.

Art. 238. De bij den regter aanhangige zaken worden volgens de regeling waaronder zij worden aangevangen, beregt. De reeds begane doch nog niet bij den regter aanhangige overtredingen welke vallen onder deze verordening zullen volgens hare voorschriften worden aanhangig gemaakt en beregt.

Hoofdstuk VII.

Intrekking van bestaande bepalingen.

Art. 239. Bij het in werking treden dezer verordening vervallen de hieronder vermelde vigerende bepalingen benevens alle andere zoodanige bepalingen als ten opzigte der vervolging en beregting van de in deze verordening opgenomen overtredingen bestaan, als:

a. De publicatie van den 23 April 1863, G. B. No. 10, houdende vaststelling en afkondiging van een reglement op het beheer der districten in de kolonie Suriname, voor zooveel betreft de artt. 14, 2e alinea, 17, 2de alinea, 23, 37, (met uitzondering van de beide laatste zinsneden), 40, 1e alinea, 45, (de strafbepaling), 58, 60 (de strafbepaling), 66 beide laatste alinea, 77 (strafbepaling), 82, 2e alinea, 84, 2e alinea, 85, 89 en 90.

b. de publicatie van den 25 November 1865, G. B. No. 15, betreffende de indiening van statistieke tabellen en van door districtscommissarissen verlangde opgaven, voor zooveel betreft de art. 7, 1e en 3e alinea, 8, 1e en 3e alinea en 9, 3e, 4e en 6e alinea.

c. het Wetboek van Strafregt voor zooveel betreft de artt. 171, 172, 173 (ten opzigte van het bepaalde omtrent art. 172), 174, 182, 216, 232 tot 238, 256, 3e alinea, 292, 303, 304, 321, 322, 348, 2e alinea, 370, 397, 398, 401, 402 (voor zooveel betreft art. 401), 403, 404, 408, 3e en 4e alinea, 409 en 414;

d. het Koninklijk besluit van 15 Maart 1871, No. 22, (G. B. No. 3) betreffende de maten, gewigten en weegwerktuigen voor de kolonie Suriname, voor zooveel betreft de artt. 24, 25, 27, 28, 29 en 30;

e. de verordening van den 22 October 1872 (G. B. 1873 No. 4), waarbij nader worden geregeld de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden, voor zooveel betreft de artt. 32, 33, 34 en 36;

f. de verordening van den 1sten April 1873, (G. B. No. 13), houdende opheffing der disciplinaire regtsmagt der districts-commissarissen en vaststelling van de daaruit voortvloeijende voorziening;

g. De verordening van den 19 April 1873, (G. B. No. 15), houdende voorzieningen tegen lediggang en zwerverij en tegen eenige daarmede in verband staande overtredingen, alsmede art. 2 der publicatie van 1832, G. B. No. 10;

h. de verordening van den 19 April 1873, (G. B. No. 16), waarbij nader worden geregeld de regten en pligten van en de verhouding tusschen huurders en hen die hunne diensten verhuren;

i. de uit de verordeningen hiervoren sub *f*, *g* en *h* vermeld, voortgevloeide besluiten van 24 Junij en 16 Julij 1873, opgenomen in het Gouvernementsblad van dat jaar onder Nos. 25 en 32.

Hoofdstuk VIII.

Slotbepalingen.

Art. 240. Deze verordening treedt in werking op den veertienden dag na dien der uitgifte van het Gouvernements-blad, waarin zij geplaatst is en zal uiterlijk van kracht blijven tot den 31 December 1875.

Art. 241. Zij zal genaamd zijn: „de Strafverordening van 1874."

In verband tot de Kolonie Suriname ontleenen wij uit het onlangs verschenen verslag over 1873 het volgende betreffende de regterlijke magt en regtspraak aldaar:

Door het Hof van Justitie werden in 1873 afgedaan 96 burgerlijke zaken, (waarvan 22 op verstek en 4 bij roijement) en 82 strafzaken, waarvan 72 bij vonnis en 10 bij roijement.

Er werden 92 requesten behandeld.

Ter generale rolle werden 68 zaken aangebragt.

Op ultimo December 1872 waren bij het kantongeregt te Paramaribo 10 burgerlijke zaken aanhangig gebleven: gedurende 1873 werden 252 zaken aangebragt.

In dat jaar werden 193 vonnissen gewezen, waarvan 156 op verstek, 28 op contradictie en 9 op consent, terwijl van de rol werden geroijeerd 59 zaken, zoodat 10 zaken aanhangig zijn gebleven. Bovendien zijn nog 6 interlocutoire vonnissen gewezen.

Voorts hebben plaats gehad 53 voorzieningen in voogdijen en toeziende voogdijen, 13 verzegelingen, 10 ontzegelingen, 5 openingen van uiterste wilsbeschikkingen, 21 beëedigingen van deskundige schatters, 23 van afgelegde verklaringen door gezagvoerders van Nederlandsche koopvaardijschepen en 13 ter griffie overgebragte boedelbeschrijvingen.

Nog werden 30 requesten behandeld.

Door den griffier werden in verschillende zaken verleden 32 acten.

In den loop van 1873 werden 80 strafzaken aangebragt. Er werden 80 vonnissen gewezen, waarvan 14 op verstek en 66 op ingebragte verdediging.

Nog werden 2 vonnissen gewezen tegen afwezige getuigen en 7 adviezen aan den Gouverneur uitgebragt.

Door het voormalig kantongeregt in Nickerie werden, van 1 Januarij tot ultimo Junij 1873, afgedaan 16 burgerlijke zaken, waarvan 7 op verstek, 6 bij roijement en 3 op contradictie; alsmede 5 strafzaken, waarvan 1 bij verstek en 4 na ingebragte verdediging.

Door het kantongeregt te Nieuw-Rotterdam, werden van 1 Julij tot ultimo December 1873 behandeld 10 burgerlijke zaken, waarvan 1 op verstek, 1 op roijement, 3 op consent en 5 op contradictie werden afgedaan

Op ultimo December bleef ééne burgerlijke zaak aanhangig. Het aantal beschikkingen op verzoeken beliep 4. Eén bevel werd gegeven tot gijzeling bij voorraad van een vreemdeling.

Op verzoek van den regter-commissaris bij het Hof van Justitie werden in 5 strafzaken 15 getuigen gehoord, op magtiging van het Hof van Justitie hadden er 2 verhooren en op verzoek van den kantonregter te Paramaribo had er 1 verhoor van bloedverwanten plaats.

Voorts werden van 1 Julij tot ultimo December 1873 aangebragt 215 en afgedaan 206 strafzaken, waarvan 13 op verstek en 193 na ingebragte verdediging.

Vier adviezen werden aan den Gouverneur uitgebragt.

Op ultimo December bleven de strafzaken aanhangig.

Bij het hulpkantongeregt in het stadsdistrict werden, van 1 Julij tot ultimo December 1873, geen burgerlijke zaken aangebragt.

Het aantal aangebragte strafzaken beliep 105, waarin zijn gewezen 104 vonnissen, waarvan 19 bij verstek en 85 op verdediging.

Aanhangig bleef dus 1 strafzaak.

Bij het hulpkantongeregt gevestigd in het district Beneden-Commewijne werden van 1 Julij tot ultimo December 1873 158 strafzaken aangebragt, waarin zijn gewezen 9 vonnissen bij verstek en 148 op ingebragte verdediging; ééne strafzaak bleef alzoo op ultimo December aanhangig.

Over burgerlijke zaken werd de beslissing van den hulpkantonregter niet ingeroepen.

Het aantal praktizijns beliep op ultimo December 1873, 10, onder welke 5 gegradueerden, en het aantal notarissen 2, behalve de districtssecretarissen.

WETGEVING EN REGTSWEZEN IN NED.-INDIE.

In het kolon. verslag wegens Nederlandsch-Indië over 1873 leest men deswege o. a:

Burgerlijk regt, handelsregt en burgerlijke regtsvordering.

Levering en openbaarmaking van den titel van eigendom van onroerende zaken. De door den directeur van justitie vroeger aangeboden ontwerp ordonnantien (1°. ter volledige uitvoering van het stelsel van openbaarmaking der eigendoms-overgangen, zoo van onroerende goederen en zakelijke regten, als van schepen en vaartuigen en van hypothecaire verbanden; 2°. ter bepaling van de wijze waarop de belasting op den eigendomsovergang van onroerende goederen en zakelijke regten, alsmede van schepen en vaartuigen zal worden geheven), welker omwerking, zoo als reeds in het vorig verslag werd vermeld, aan dien hoofdambtenaar was opgedragen, zijn, in vorm en inhoud gewijzigd, aan het Opperbestuur ter vaststelling aangeboden en worden thans hier te lande onderzocht.

Burgerlijke stand. In afwachting der vaststelling van een reglement op den burgerlijken stand voor Chinezen, is in der tijd bij de Indische Regering eene ordonnantie in behandeling genomen, regelende de verpligting van inlanders en met dezen gelijkgestelde personen op Java en Madura tot het doen van aangifte van geboorten, huwelijken, echtscheidingen en overlijden. De definitive regeling van dit onderwerp voor de Chinezen op Java en Madura hangt zamen met de invoering van andere bepalingen van burgerlijk-, handels- en strafregt voor personen van dezen landaard en met de voorgenomene nog in behandeling zijnde aanvulling van art. 124, n° 2, van het reglement op de regterlijke organisatie (zie vorig verslag).

Intrekking van art. 569. *Indisch Burgerlijk Wetboek.* Bij Koninklijk besluit van 31 Augustus 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 229) had de intrekking plaats van art. 569 van het Burgerlijk Wetboek voor Europeanen en daarmede gelijkgestelden, waarbij de possessoire actie ontzegd werd aan bezitters van „tot het domein behoorende gronden."

Dit artikel was in het leven geroepen omdat men den Staat in de gelegenheid wilde stellen zijn beweerd eigendomsregt te handhaven op gronden, niet aan particulieren afgestaan, maar door dezen geoccupeerd, ook wanneer de Staat zich niet beroepen kon op eenigen bij het Burgerlijk Wetboek erkenden titel van eigendomsverkrijging. Was het doeltreffende der bepaling steeds twijfelachtig geweest, in elk geval kon het doel der ontwerpers geacht worden bereikt te zijn door art. 1 van het Koninklijk besluit van 20 Julij 1870, n°. 15 (*Indisch Staatsblad* n°. 118), en mogt een voorschrift niet gehandhaafd blijven, dat ongelijke regten schiep, dat geacht kon worden in strijd te zijn met art. 78 alinea 1 van het Regeringsreglement, en welks bestaan het aan inlanders onmogelijk maakte om eenige regtsvordering dan de persoonlijke actie van schadevergoeding tegen den Staat in te stellen, wanneer deze in strijd met de wet over hun grond mogt beschikken.

Strafregt, strafvordering en gevangeniswezen.

Wetboek van Strafregt voor Europeanen, strafvorderingen buiten dat wetboek. Omtrent de voorstellen tot wijziging en aanvulling van sommige artikelen van het Wetboek van Strafregt voor Europeanen, en omtrent het ontwerp tot vaststelling van nieuwe strafbepalingen tegen misdrijven en overtredingen, die met betrekking tot houtbosschen kunnen worden gepleegd, — waarvan in het vorig verslag melding is gemaakt — is het Opperbestuur in eene nadere gedachtenwisseling getreden met de Indische Regering.

Een ontwerp van Koninklijk besluit tot regeling der straffen tegen zeerooverij en daarmede zamenhangende misdrijven is van den Gouverneur ontvangen, en hier te lande in onderzoek.

Wetboek van strafregt en politie-strafreglement voor inlanders. Voor zoover de korte tijd, gedurende welken deze wetboeken in werking zijn, toelaat een gemotiveerd oordeel uit te spreken, heeft hunne toepassing tot geene overwegende bezwaren aanleiding gegeven, maar integendeel eene groote verbetering in de regtsbedeeling te weeg gebragt.

Inzonderheid de regtspraak der politierol is sedert de invoering van het poliliestrafreglement veel minder willekeurig en gelijkvormiger dan vroeger het geval was.

Het onderzoek naar de werking van art. 2 n°. 27 van het inlandsch politie-strafreglement, bepalende straf tegen willekeurige contractverbreking door dienstboden en werklieden, is nog bij het departement van Justitie aanhangig. In afwachting daarvan is den Gouverneur-Generaal ernstig gewezen op de zwakke argumenten, die ten voordeele dezer exceptionele bepaling waren aangevoerd, en op de misbruiken die reeds gezegd worden daarvan ondervonden te zijn; en is de vraag gedaan, of het niet raadzaam zou zijn het bewuste artikel geheel in te trekken.

Doodstraf. Blijkens het vorig verslag is in het laatst van 1872 in Indië een onderzoek aanhangig gemaakt nopens het denkbeeld om, ingeval de doodstraf aldaar nog behouden moet blijven, die zoowel aan Europeanen als aan inlanders niet anders te doen voltrekken dan „intra muros".

De hierop betrekking hebbende stukken zijn nog bij het departement van Justitie in behandeling.

Revisie. Ten gevolge der invoering der facultatieve revisie is het aantal in revisie bij het Hooggeregtshof behandelde zaken veel verminderd. Daar intusschen de veroordeelden en de inlandsche officieren van Justitie niet altijd een duidelijk begrip schenen te hebben van de hun toekomende bevoegdheid, is door den Gouverneur Generaal de aandacht van het Hooggeregtshof op deze omstandigheid gevestigd.

Hulpofficieren van Justitie. Naar aanleiding eener uitspraak van het Hooggeregtshof, volgens welke de adsistent-residenten voor de politie niet als hulpofficieren van justitie, noch als hoofden van gewestelijk of plaatselijk bestuur zijn te beschouwen (1), is bij Koninklijk besluit van 31 Mei 1874, n°. 25, art. 20 van het reglement op de strafvordering gewijzigd in dien zin, dat ook aan adsistent-residenten voor de politie de bevoegdheid is toegekend om als hulpofficier van justitie werkzaam te zijn. In verband daarmede kunnen zij ook optreden bij het onderzoek, bedoeld bij de ordonnantie van *Indisch Staatsblad* 1865, n°. 84.

Getuigen in strafzaken. In het gemis aan vaste bepalingen nopens het op 's lands kosten terugzenden naar hunne woonplaatsen van veroordeelde Europeanen, na verstrijking van hun straftijd, werd, krachtens magtiging des Konings, door den Gouverneur-Generaal voorzien bij een besluit van 9 December 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 234).

Bij die gelegenheid zijn tevens regelen aangenomen omtrent het verleenen van schadeloosstelling wegens de kosten van terugkeer naar hunne woonplaats aan preventive gevangenen, die op vrije voeten worden gesteld, zoomede omtrent de te verstrekken tegemoetkoming in de kosten van verplaatsing aan verdachten, die krachtens art. 63 van het Reglement op de strafvordering voor den regter worden ontboden, en aan beklaagden, tegen wie regtsingang met dagvaarding in persoon wordt verleend.

Door den Koning is magtiging verleend om, met aanvulling en wijziging der betrekkelijke bepalingen (*Indisch Staatsblad*, 1854, n°. 42, 1873, n°. 60, en 1866, n°. 120), over te gaan tot eene meer volledige en meer gelijkvormige regeling der schadeloosstellingen, enz. (zoowel op reis als ter plaatse hunner verschijning voor den regter) aan Europesche en inlan s he onderofficieren en mindere militairen, die door eene Europesche of inlandsche regterlijke autoriteit als getuigen in strafzaken worden opgeroepen.

Voorloopige inhechtenisneming en aanhouding. De in overweging genomen beperking der bevoegdheid tot voorloopige inhechtenisneming van inlanders is door de meerderheid der in Indië gehoorde autoriteiten ontraden en ten slotte ook door de Indische Regering niet wenschelijk geacht omdat gevreesd werd dat daardoor de openbare orde en veiligheid in gevaar gebragt zouden worden.

Over het algemeen is door de Regering hier te lande ingestemd met het resultaat, waartoe men in Indië gekomen was; doch is den Gouverneur-Generaal uitdrukkelijk er op gewezen, dat de minder duidelijke redactie der betrekkelijke bepalingen van het inlandsch reglement aanleiding gaven tot misbruik; en daarin dus een reden te meer gelegen

---

(1) Ten onregte werd aldaar gesproken van adsistent-residenten in het algemeen.

was om spoedig over te gaan tot de voorgenomen wijziging der Indische wetboeken, ter uitvoering van het Koninklijk besluit van 4 Februarij 1873, no. 14 *Ind. St.* no. 157). De redactie toch der ontworpen nieuwe artikelen, die de thans bestaande in dit opzigt zouden vervangen, schijnt de bedoelde gelegenheid tot misbruik *niet* te openen.

Regterlijke magt en regtsbedeeling.

Hooggeregtshof. Ingevolge 's Konings besluit van 10 Januarij 1874, no 6 (*Ind. St.* no. 101), geschiedt de jaarlijksche indeeling van 's Hofs leden bij de verschillende Kamers, waaruit het collegie is zamengesteld, niet meer door den president, maar, in navolging van de voor Nederland bestaande wetgeving, door het geheele collegie, waartoe de president, na ingewonnen consideratiën van den procureur-generaal, het Hof een ontwerp der zamenstelling aanbiedt. De regel dat allen om beurten in de verschillende kamers zitting nemen, is echter behouden. In genoemd besluit zijn tevens de noodige bepalingen opgenomen tot verzekering van een geregelden gang der werkzaamheden.

Daar het nieuwe beginsel eene wijziging noodzakelijk maakte van 's Konings besluit 3 Februarij 1867, no. 34 (*Ind. St.* no. 44), omtrent de organisatie van het Hof, en dit besluit reeds meer dan eens door latere verordeningen verandering had ondergaan, laatstelijk nog bij art. 2 van het Koninklijk besluit van 15 November 1873, no. 42 (zie lager in § 9 van dit hoofdstuk onder "*Landsadvocaten*"), door vermindering van het drietal advocaten-generaals met één, is het regelmatig geacht deze verschillende voorschriften, door opneming in het nieuwe besluit, tot ééne verordening zamen te voegen.

De aanwijzing van den vice-president en van de leden, die deel nemen aan de beraadslegingen van het Hoog Militair Geregtshof, geschiedt voortaan op dezelfde wijze als voor de kamerindeeling van het Hof is aangenomen.

Even als in 1871, is aan de griffie, ter vermijding van achterstand, buitengewone hulp moeten worden verleend.

Stijging van het aantal regtszaken. Zoo als door de bij vorige verslagen overgelegde statistiek van de regtsbedeeling in Nederlandsch Indie wordt aangetoond [zie wegens de laatst ontvangen statistiek, over 1871, o. a. *Themis* 1873] valt eene voortdurende stijging van het aantal regtszaken waar te nemen, vooral bij de landraden op Java en Madura. Die stijging, welke zich ook later heeft voorgedaan, wordt, volgens de door de Indische Regering ter zake verstrekte inlichtingen, veroorzaakt: *bij de raden van justitie*, door de invoering van het Strafwetboek voor Europeanen en door de toeneming van het aantal overtredingen, die in hooger beroep (van uitspraken der landraden) bij deze collegiën worden behandeld; *bij de landraden*, door beter toezigt der politie, door toeneming der bevolking en door de strengere naleving der wettelijke verordeningen, ten gevolge waarvan feiten, die vroeger door den politie-regter werden afgedaan, bij de landraden worden behandeld (verg. *Bijblad op het Ind. St.* n°. 1792 en 2165). Nu inmiddels het Strafwetboek voor inlanders is in werking getreden en van lieverlede regtskundigen als voorzitters der landraden optreden, is voor het vervolg zeker geene vermindering van het aantal zaken te wachten. Tegenover de klagten, welke nu en dan tegen regtspleging en politie worden vernomen, is echter zoodanige uitkomst geenszins als een bedenkelijk, maar als een verblijdend verschijnsel te beschouwen.

De veiligheid van personen en goederen toch moet er bij winnen wanneer er meer aan het licht komt, wanneer er ijveriger wordt nagespoord en vervolgd.

Militair strafregt en militaire regtspraak.

Het Koninklijk besluit regelende het regt der militairen om zich over eene opgelegde disciplinaire straf bij eene hoogere autoriteit of zelfs bij den regter te beklagen, waarvan reeds in het vorig verslag melding werd gemaakt, is den 2den November 1873 tot stand gekomen, en afgekondigd in *Ind. St.* 1874, n°. 28.

De meest betwiste vraagpunten waartoe de tot dusver bestaande bepalingen aanleiding gaven, zoo als omtrent den aard van het door den reclamant te ondergaan arrest, den tijd wanneer en den termijn binnen welken reclames kunnen worden ingediend, de bevoegdheid tot intrekking eener eens ingediende reclame, de wijze van procederen in reclame-zaken, zijn bij dat Koninklijk besluit tot eene beslissing gebragt.

In afwijking van het aanvankelijk ontwerp is bij art. 7 van bedoeld besluit bepaald, dat de plaatsing in de tweede klasse van militaire discipline is eene straf, waartegen eene klagt kan worden ingebragt. Ten aanzien der verwijzing naar een militairen strafcursus is echter vastgehouden aan het denkbeeld, om zoodanige plaatsing te beschouwen als een administrativen maatregel, waartegen geen reclame is toegelaten.

Tusschenkomst van den Gouverneur-Generaal in zaken van justitie.

Regt van gratie. De Indische Regering heeft in den loop van 1873 als beginsel aangenomen, dat het aan den Gouverneur-Generaal bij het Regeringsreglement toegekend regt van gratie in dien zin moet worden opgevat, dat gratie of remissie van straf ook tegen den wil van den veroordeelde kan worden geschonken.

Bij gelegenheid van de behandeling van een voorstel, om aan een tweetal wegens feitelijke insubordinatie tot den dood met den kogel veroordeelde militairen gratie te verleenen, rees de vraag, of bij inwilliging van dit voorstel de opgelegde straf moest worden veranderd in detentie dan wel in kruiwagenstraf. Die vraag is in laatstgemelden zin beantwoord.

Van de in 1873 ingediende verzoeken om gratie ging slechts de minderheid van de veroordeelden zelven uit, de meeste verzoeken geschiedden door den procureur-generaal Deze van den procureur-generaal uitgaande voorstellen, die vroeger tot de zeldzaamheden behoorden, zijn in aantal zeer toegenomen. De met 1 Januarij 1873 in werking getreden strafwetgeving voor inlanders toch vordert voor hare toepassing eene mate van regtskennis, die, althans in den eersten tijd, van inlandsche regtbanken, voor het meerendeel voorgezeten door niet-regtskundige ambtenaren, niet te verwachten is. Het gevolg daarvan was een aantal ver ordeelingen tot evenredig zware straffen, of zonder het aanwezig zijn van voldoende bewijsmiddelen uitgesproken.

Dat die omstandigheid een grooten invloed uitoefende op het aantal verzoeken om gratie, blijkt daaruit, dat, terwijl in het vorige jaar (1872) 945 verzoeken werden ingediend, waarvan 512 werden ingewilligd en 433 afgewezen, in 1843 het getal der verzoeken klom tot 2528, van welke 2217 tot eene gunstige en 311 tot eene ongunstige beschikking leiden.

THEMIS,

REGTSKUNDIG TIJDSCHRIFT.

DERDE VERZAMELING,

Vijfde Jaargang.

XXXVe Deel, — VIERDE STUK.

STELLIG REGT (NEDERLANDSCH).

BURGERLIJK REGT EN REGTSVORDERING. — *Bewaargeving*; *mandaat*; *of verbruikleen?* Eene vraag, door Mr. G. A. FOKKER, te Middelburg.

Er is verschil van gevoelen omtrent de rechtsbetrekking tusschen hem die geld in eene spaarbank brengt en die spaarbank zelve; m. a. w. omtrent den aard der overeenkomst, welke door het inbrengen eenerzijds en door de aanneming er van anderzijds geboren wordt.

In het April-nommer van *de Economist* (1874) heb ik getracht de meening te rechtvaardigen, dat deze overeenkomst die is, welker gevolgen in den XIIen titel van het *derde* boek van ons Burg. Wetboek geregeld worden, — de overeenkomst van *bewaargeving*. Ik grondde deze meening hoofdzakelijk op de overweging, dat de afgifte van eene som gelds aan het bestuur van eene spaarbank en de aanneming er van door dat bestuur geheel valt onder de definitie, welke art. 1731 j°. art. 1734 en 1736 B. W. geeft van *vrijwillige bewaargeving;* dat de verpligtingen van den bewaarnemer, in de artt. 1743, 1749, 1751, 1756, 1757, 1761 en 1762 omschreven, ook die zijn van de besturen der spaarbanken en doorgaans ook in de spaarbank-reglementen aan de

bestuurders worden opgelegd; dat wel is waar, de bewaarnemer niet bevoegd is zich van het in bewaring gegevene te bedienen, zonder het uitdrukkelijk of verondersteld verlof van den bewaargever, terwijl alle spaarbank-besturen dat doen, door het ingebrachte geld te besteden tot aankoop van rentegevende waarden; maar dat, vermits ieder inbrenger weet, dat het door hem ingebrachte niet *in natura* bewaard, doch rentegevend belegd zal worden, in het feit van den des bewusten inbreng het bij de wet bedoeld verondersteld verlof ligt opgesloten; dat de zwarigheid welke men zou kunnen ontleenen aan de artt. 1731 en 1751, bepalende dat de bewaarnemer dezelfde zaak welke hij ontvangen heeft — alzoo geldsommen in dezelfde stukken — moet teruggeven, voor oplossing vatbaar is, wanneer men in het oog gelieft te houden, dat het verondersteld verlof, door den inbrenger stilzwijgend aan het bestuur der spaarbank verleend, om zich van het ingebrachte geld te bedienen, *in casu* de verplichting van den bewaargever tot teruggaaf *in natura* opheft; zulks met volkomen wetenschap en toestemming van de zijde des bewaargevers, wien het geheel onverschillig is, of hij dezelfde geldstukken ontvangt welke hij heeft ingebracht, mits hem maar gelijke waarde, of, als Mr. DIEPHUIS zegt (1), „evenveel *gelijke geldstukken*" worden teruggegeven als hij gedeponeerd heeft; waarom ik, met genoemden geleerde, van oordeel was, dat, „al heeft de bewaarnemer zich van het geld bediend, de handeling bewaargeving blijft en niet van aard verandert." (2) Eindelijk nam ik met PARDESSUS (3) aan, dat deze soort van bewaargeving eene bijzondere is, door hem *dépôt irrégulier* genoemd, d. i. *un contrat par lequel celui qui a une somme d'argent, ou une certaine quantité de choses fongibles, la confie à un autre, avec la faculté de s'en servir et par conséquent le dispense de les rendre individuellement*; eene soort van bewaargeving, alleen hierin van het *dépôt régulier* onderschei-

---

(1) Het *Ned. burg. recht*, d. VIII, § 264.
(2) Ald. § 265.
(3) *Cours du droit commercial*, t. I, § 514.

den, dat in het eerste geval *»le dépositaire a droit de se servir des choses qui lui sont confiées et même, si elles sont fongibles, de les consommer, à la seule charge de rendre des choses de même espèce, nature, qualité et quantité«* (1); terwijl hij, in het andere geval, verplicht is de in bewaring genomen zaak *in natura* terug te geven.

Ik werd in deze opvatting vooral gesteund door het feit, dat nagenoeg alle spaarbankreglementen, in hun *eerste* artikel, het doel der inrichting omschrijven als dat, van aan minvermogenden gelegenheid te geven hunne spaarpenningen op zekere en voordeelige wijs *in bewaring te geven* (2); en ik meende in een en ander grond te vinden om het gebruik van het Engelsch *depositors*, en van het Fransch *déposants*, als het eenige juiste, in tegenstelling van het bij ons gebruikelijke *deelhebbers* of *inbrengers*, aan te merken.

Mijn vriend, de redacteur van *De Economist*, is het evenwel, blijkens zijn *Naschrift* onder mijn betoog: *De spaarbank en haar overwinst*, niet met mij eens; hij meent dat de strekking en het verband der door mij uit het Burgerlijk Wetboek aangehaalde bepalingen duidelijk op iets geheel anders doelen, dan op »het toevertrouwen van geldsommen, met het doel die »vruchtgevend te maken, hetgeen de eigenaar zelf, om ver»schillende redenen, niet bij machte is te doen«. Hij meent dat dit het karakter is der handeling en dat men dus te denken hebbe »aan een *mandaat tot geldbelegging*, door de spaarbank »op zich genomen«.

Het is zeer mogelijk dat deze zienswijze de juiste is en dat ik

---

(1) Ald. § 492.

(2) *De spaarbank heeft hoofdzakelijk ten doel de belangen der arbeidende klasse van dienstbaren enz. te bevorderen, door hunne spaarpenningen* IN BEWARING TE NEMEN, *en daarvoor eene matige rente te vergoeden* (Eindhoven). — *Het hoofddoel der in* 1819 *te* Middelburg *opgerichte spaarbank is, om aan minvermogenden gelegenheid te geven om de penningen die zij van hunne verdiensten en inkomsten kunnen afzonderen, op eene zekere en voordeelige wijze* TE DOEN BEWAREN. — *De spaarbank neemt gelden* IN BEWARING en *vergoedt daarvoor eene matige rente* (Tilburg). — *De spaarbank* (te Brielle) *heeft ten doel gelegenheid te geven spaarpenningen op eene voordeelige wijze* TE DOEN BEWAREN, enz. enz.

mij vergist heb. Maar ik meen te mogen betwijfelen, *vooreerst*: of bij de meesten die geld in eene spaarbank brengen, het doel, althans het hoofddoel, is, dat geld te doen beleggen, omdat zij zelven, om verschillende redenen, niet bij machte zijn dat te doen. Het hoofddoel van verreweg de meesten der inbrengers, is m. i. *besparing*, d. i. *het doen bewaren* van hetgeen zij op hunne inkomsten kunnen ter zijde leggen, als toevlucht in tijden van nood of voor den ouden dag, of tot vorming van een kapitaaltje ter aanwending tot eventueel productief gebruik. Om dat doel te bereiken is een *zekere* BEWAARPLAATS een eerste — een hoofdvereischte. Menigéén vindt zulk een zekere bewaarplaats niet in zijn eigen huis; hetzij omdat dit, bij gebrek aan goed sluitende kasten, daartoe ongeschikt is; hetzij omdat hij, zijne spaarpenningen steeds onder de hand hebbende, maar al te dikwerf in de verzoeking komt die voor de eene of andere min noodige of min wenschelijke uitgaaf aan te spreken. Vandáár dat hij, wetende dat in zijne nabijheid eene spaarbank is, in welker soliditeit hij, om welke reden ook, vertrouwen stelt, zijne spaarpenningen daarheen brengt, om die *te doen bewaren* en, zoowel tegen de begeerlijkheid van anderen als tegen eigen verzoeking, *in veiligheid te brengen*; verzekerd als hij is, zijn geld ieder oogenblik of, zoo het boven zeker bedrag gaat, binnen betrekkelijk korten tijd te zullen kunnen terug krijgen. Het *zekere* van *de bewaarplaats* is voor hem de hoofdzaak; het voordeelige aan deze wijs van bewaargeving verbonden, slechts bijzaak; ofschoon het zeer zeker den inbrenger aanmoedigt en in de hand werkt. Het is eene bijkomende, ofschoon te recht gewaardeerde omstandigheid; maar, behalve voor hen die van de spaarbank als van een kantoor van geldbelegging gebruik maken — 't geen door de schuld van vele spaarbankbesturen door sommigen gedaan wordt — is geldbelegging niet het hoofdmotief van den inbrenger. Ware dit zoo, de spaarbanken die den hoogsten intrest toekennen zouden dan ook de evenredig grootste clienteele moeten hebben, terwijl de ondervinding leert dat dit niet het geval is. „Ce n'est pas l'élévation de l'intérêt „qui attire les déposants; c'est surtout la facilité du rembourse„ment et la certitude de retrouver les épargnes des jours

„prospères, au moment même où elles deviennent nécessaires „pour traverser les temps de crise„ (1).

De Engelsche wetgever, die zich zoo herhaaldelijk met de spaarbanken heeft bezig gehouden (2), ging dan ook van een geheel ander denkbeeld, dan dat van geldbelegging, uit, toen hij bij art. 2 der wet van 28 Julij 1828, het doel van de spaarbank omschreef, als dat „for *the safe custody* and increase of *small savings* belonging to the industrious classes„. Geheel in overeenstemming daarmede, beweerde de welbekende Belgische statisticus Aug. Visschers, in zijne *Nouvelle étude sur les caisses d'épargne* (3): „Le service que rendent les caisses „d'épargne est *de conserver, de garantir* les faibles épargnes, „jusqu'à ce que, grâce à leur accumulation, on puisse leur don„ner un emploi définitif et fructueux„ (p. 12). Les caisses „d'épargne reçoivent, non des *capitaux*, mais des *parcelles*, „des *fragments* de capitaux, afin que leur réunion et leur accu„mulation permettent avec le temps au déposant d'en faire „usage. La *conservation*, l'accumulation de ces économies est „le plus grand bienfait que procurent les c. d'é. Le taûx de l'in„térêt, à côté de cet avantage, *n'est que d'une importance tout „à fait secondaire* (p. 58). Tout en favorisant et en facilitant „l'économie parmi les classes ouvrières, l'on ne doit pas pro„voquer, par des primes ou un intérêt élevé, le placement de „*capitaux* dans les c. d'é. afin de procurer des *revenus* à leurs „possesseurs . . . . . elles doivent servir, non de *but*, mais „comme simple *moyen* d'accumulation; elles doivent offrir, *non „un moyen définitif et avantageux de placement*, mais simple„ment un *lieu de passage*, où les fragments, les parcelles de

(1) *Annuaire de l'écon. polit.* 1852, p. 83.

(2) Zie de wetten van 11 en 12 Julij 1817; van 30 Mei 1818; van 24 Julij 1820; van 17 Julij 1824; van 28 Julij 1828; van 10 Junij 1833; van 9 Aug. 1844; van Mei 1857; van 28 Aug. 1860; van 17 Mei 1861; bij welke laatste de zoo weldadige *postspaarbank* werd ingevoerd. — Hoe ongunstig steekt daarbij de onthouding van den Nederlandschen wetgever af, die, behalve bij de zegelwet, de spaarbank en het daaraan bij uitnemendheid verbonden volksbelang ignoreert!

(3) *Brux.* 1861. Door mij besproken in *De Economist* 1861, blz. 389 volg.

„capitaux s'unissent bout à bout et ressortent à l'état de sommes „propres à être utilisées dans la vie commune ou dans l'in„dustrie„ (p. 71).

Maar zelfs afgezien van deze m. i. zóó juiste beschouwing van het doel der spaarbank, stuit men op onoverkomelijke bezwaren, wanneer men de inbrengst in zulke bank als een mandaat tot geldbelegging aanmerkt. *Vooreerst* zou dan iedere gulden in eene spaarbank ingebracht aanstonds rentegevend moeten worden belegd en zouden er, let wel! in ieder gegeven jaar evenveel geldbeleggingen behooren plaats te hebben, als er posten van inbrengst in dat jaar voorkwamen; 't geen even ongerijmd als onmogelijk zijn zou; *ten andere* is het genoegzaam bekend, dat ieder spaarbankbestuur steeds een zeker deel van de inbrengst *in 't geheel niet* belegt, maar dat in kas houdt, ter voldoening van eventueele opvragingen, zoodat de pretense lasthebber in dit opzicht niet voldoet aan de veronderstelde lastgeving; *eindelijk* zou, wanneer er spraak van lastgeving tot geldbelegging zijn kon, de lastgever het in zijne macht moeten hebben den aard en de wijze van geldbelegging voor te schrijven; vermits hij, naar art. 1846 B. W., gehouden is *den lasthebber schadeloos te stellen wegens de verliezen, welke deze, ter gelegenheid der uitvoering van zijn last, mocht geleden hebben, mits hem te dien opzichte geene onvoorzichtigheid te wijten zij*, en het van de zijde des lastgevers, met het oog op dat wetsartikel, de grootst mogelijke roekeloosheid zou zijn, de wijze van geldbelegging, voor welker nadeelige gevolgen hij aansprakelijk is, geheel aan de willekeur van zijn lasthebber over te laten. Deze omstandigheid schijnt, meer nog dan iets anders, der meening van mijn geachten vriend in den weg te staan. Nam men haar aan, er zou uit volgen, dat wanneer het spaarbankbestuur, ofschoon zonder onvoorzichtigheid te werk gegaan zijnde bij de belegging, daarop schade leed, het verlies op de lastgevers zou kunnen verhalen. Maar hoe? Om recht van verhaal te hebben wegens verlies op eene speciale geldbelegging, zou het spaarbankbestuur moeten kunnen aantoonen *wiens* geld tot die belegging ge-

bezigd is geworden; want tegen dien alléén zou het verhaal krachtens het contract van lastgeving kunnen gelden. Maar dat bewijs is onmogelijk, vermits de belegging zal geschied zijn met de penningen door zeer velen, in kleine sommen, van lieverlede ingebracht, zonder dat kan worden nagegaan, wiens geld, en in welke mate, gestrekt heeft tot het doen van de belegging, waarop buiten schuld van het spaarbankbestuur schade geleden is. De reglementen van *alle* spaarbankbesturen zijn voorts, op ééne uitzondering na, in flagranten strijd met het begrip van *mandaat tot geldbelegging* en met art. 1839 B. W., bepalende, dat de lasthebber verplicht is *rekenschap te geven van hetgeen hij verricht heeft, en aan den lastgever verantwoording te doen van al hetgeen hij uit kracht van zijne volmacht ontvangen heeft, al ware het ook dat het ontvangene niet aan den lastgever mocht zijn verschuldigd geweest*; want het is genoegzaam bekend, dat alle spaarbankreglementen een vasten, matigen interest uitloven en de spaarbank in den regel van de belegde gelden meer interest ontvangt, dan zij aan de bewaargevers uitkeert.

Maar er is nog een derde meening denkbaar. Deze namelijk, dat het feit van den inbreng in eene spaarbank en de aanneming er van door deze, de overeenkomst van verbruikleen (*mutuum*) uitmaakt. En wel, omdat de spaarbank niet gehouden is, dezelfde stukken gelds, welke haar zijn toevertrouwd, terug te geven, maar slechts eene gelijke hoeveelheid. *Mutuum damus, recepturi non eandem speciem quam dedimus* (*alioquin commodatum erit aut depositum*) *sed idem genus. Appellata est autem* mutui datio, *ab eo, quod de meo tuum fit.* (*Lex* 2 *ff De rebus creditis.*)

Voor deze meening is m. i. meer te zeggen, dan voor die van lastgeving tot geldbelegging. Ik heb dan ook in mijn aangehaald betoog erkend, dat de inbreng van geld in eene spaarbank en de aanneming er van, de overeenkomst van verbruikleen nadert; doch tevens er op gewezen, dat de eerste hierin van de laatstbedoelde onderscheiden is, dat de uitleener van eene som gelds, voor welks tijdelijk gebruik hij intrest bedongen

heeft, niet bevoegd is het uitgeleende vóór den bepaalden tijd op te vorderen (art. 1796 B. W.), terwijl het in bewaring gegevene ten allen tijde kan worden teruggevorderd (gelijk bij de spaarbank het geval is), zelfs al ware bij de overeenkomst een bepaalde tijd voor de teruggaaf gesteld (art. 1762 B. W.); alsmede dat er nog een ander onderscheid is tusschen bewaargeving en verbruikleen, hierin bestaande, dat de eerste geschiedt in het belang van den bewaargever, terwijl de laatste in den regel plaats heeft in het belang van beide partijen, — in 't belang van den uitleener, wiens hoofddoel daarbij is intrest van zijn geld te maken, 't geen bij bewaargeving in eene spaarbank slechts bijzaak is, — in 't belang van den leener, ten einde het geld ter bevordering van zijne industrie te bezigen of daarmede op andere wijs winst te doen; 't geen niet het doel is van de spaarbank, welke uitsluitend in 't belang van den sparende is opgericht en gedreven wordt.

Moet de omstandigheid, dat het in bewaring gegevene in den eigendom van den bewaarnemer (de spaarbank) overgaat, ten gevolge hebben, dat de inbrengst niet als een in bewaring geven, maar als verbruikleening moet worden aangemerkt, waar blijft dan het *dépôt irrégulier* van PARDESSUS? waar de meening van DIEPHUIS, dat de bewaarnemer — die geacht moet worden het bij de wet verondersteld verslag te hebben gekregen om zich van het in bewaring genomene te bedienen — kan volstaan met „evenveel gelijke geldstukken „terug te geven, als hem in bewaring gegeven zijn", en dat „al heeft hij zich van het geld bediend, de handeling toch be„waargeving blijft en niet van aard verandert?" (1)

Ik erken dat de handeling *letterlijk* schijnt te vallen in de termen van de artt. 1791, 1792, 1793, 1800 en 1802 van het Burg. Wetboek, handelende van *verbruikleening*. Maar mag, moet niet de *causa movens* van eene handeling in aanmerking

---

(1) Verg. PARDESSUS § 507; waar hij hetzelfde leert, voor het geval dat *une certaine quantité de choses fongibles, p. e. une somme d'argent* in bewaring gegeven is.

genomen worden bij de bepaling van haar juridiek karakter? Zoo ja, dan komt mijn rechtsgevoel er tegen op, dat eene handeling, waarvan het hoofdmotief wederzijds is: *in bewaring geven* en *in bewaring nemen*, niet als zoodanig zou mogen worden aangemerkt, omdat aan diezelfde handeling een bijkomend voordeel verbonden is; 't welk niet anders verkregen kan worden dan door den bewaarnemer verlof te geven zich van het inbewaring gegevene te bedienen, ten gevolge waarvan de eigendom van het ingebrachte moet geacht worden op den bewaarnemer over te gaan (1). Mijn rechtsgevoel komt er tegen op, dat eene handeling, als de bedoelde niet als bewaargeving zou mogen worden aangemerkt, omdat het in bewaring gegevene door den bewaarnemer — in 't belang van den bewaargever — tot geldbelegging gebezigd wordt en dus niet *in natura* kan worden teruggegeven; maar dat zij als eene overeenkomst van verbruikleen zou moeten worden aangezien, van welke handeling het hoofddoel is, *winst te behalen;* welk doel niet dat is van een spaarbankbestuur, 't welk geld van minvermogenden in bewaing neemt. De spaarbank toch is vooral hierin van iedere andere bankinstelling onderscheiden, dat de laatste, geld *a deposito* van anderen nemende, dat doet in haar eigen belang, ten einde het tegen hoogeren intrest aan *derden* uit te leenen; terwijl de eerste het noch in haar eigen belang, noch in dat van derden doet, maar *uitsluitend* in dat van den inbrenger, zonder daarbij voor zich zelve eenig voordeel te bëoogen. En vermits, naar de uitdrukkelijke verklaring van de regeering, bij de beraadslaging in de Tweede Kamer, over den XIIn titel van het *derde* boek des B. W., de overeenkomst van bewaargeving alleen onder deze benaming behoort te worden gekenschetst," omdat het belang slechts aan de zijde des bewaargevers is" (2), ligt ook hierin eene reden te meer de besproken handeling, welke uitsluitend in 't belang van den inbrenger geschiedt, als bewaargeving, niet als

---

(1) Dit is ook voor PARDESSUS geen bezwaar om de handeling als bewaargeving aan te merken. Zie § 514 l. l.

(2) Zie VOORDUIN, *Gesch. en Beg. van de Ned. Wetg.* d. V bl. 357.

verbruikleen aan te merken. Is het waar, gelijk ik geloof, wat PARDESSUS leert, dat *„le dépôt irrégulier* a infiniment de rapport *avec le prêt,„* en dat: *„l'effet de ce dépôt est* à peu près *le même que celui d'un prêt„* (1), dan volgt daaruit dat deze soort van bewaargeving niet is verbruikleening; maar dat zij er alleen *veel op gelijkt* en *bijna* dezelfde rechtsgevolgen heeft als deze.

Gaarne erken ik, dat de door mij voorgestane leer niet toepasselijk is op de *zeer enkele* spaarbanken hier te lande, welke de winst op de belegging der spaarpenningen behaald telken jare onder de inbrengers verdeelen. Wanneer men bijv. in het *Reglement voor de spaarbank te* Haarlem leest: *de bij de spaarbank aanwezige gelden worden zoo spoedig mogelijk belegd, doch niet anders dan:* 1°. *in beleeningen of prolongatiën op soliede en courante effecten;* 2°. *in eerste hypotheken op ongebouwde eigendommen enz.* (a. 14); *Uit de ontvangen renten van beleeningen, prolongatiën en hypotheken, na aftrek der kostsn van beheer, wordt aan de deelhebbers zooveel rente toegekend, als bij het afsluiten van elke halfjaarlijksche rekening door de commissie, met inachtneming van art.* 20, *zal worden vastgesteld* (a. 15). *Blijkt het reservefonds meer dan zeven percent uit te maken van het aan de deelhebbers verschuldigd bedrag, dan kan het meerdere door de Commissie geheel of gedeeltelijk tot verhooging der aan de deelhebbers toe te kennen rente* (lees: *dividend*) *worden aangewend* (a. 20); *De deelhcebers waarborgen elkander, in verhouding tot hetgeen ieder hunner van de spaarbank te vorderen heeft, alle verliezen welke de spaarbank door bij dit reglement niet voorziene omstandigheden zou kunnen lijden* (a. 4), — dan kan men voorzeker den inbreng in deze spaarbank niet als eene eenvoudige bewaargeving aanmerken; maar is de benaming van *deelhebbers* volkomen juist, omdat de inbrengers deelnemen in eene finantieele operatie, eene handelsonderneming, van welke zij de winsten deelen, maar voor welker verliezen zij *pro rata parte* aansprakelijk zijn. Of hier

(1) § 501 en 514.

echter spraak is van *mandaat tot geldbelegging*, dan wel van *maatschap*, of van *handeling voor gemeene rekening*, zou ik niet durven beslissen. Maar dit is zeker, dat de zeer enkele spaarbanken, welke gelijk die van Haarlem zijn ingericht, (1) hier te lande tot de uitzonderingen behooren; en het m. i. niet aangaat het karakter van alle de overigen daarnaar te bepalen. Het is hier niet de vraag, of zulke inrichting misschien niet de meest wenschelijke zou mogen geacht worden; maar alleen, welk juridiek karakter de handeling draagt van de overgroote meerderheid van onze spaarbanken, welker reglementen uitdrukkelijk verklaren, dat haar doel is, het in bewaring nemen van de spaarpenningen der minvermogenden, zij het dan ook met een daaraan voor de bewaargevers verbonden geldelijk voordeel.

De rechtsgevolgen van de overeenkomsten van bewaargeving, van lastgeving en van verbruikleening zijn verschillend. Daarom is het, met het oog op de rechten van hen die geld in eene spaarbank brengen en op de verplichtingen van hen die als bestuurders der spaarbank dat geld aannemen, gansch niet onverschillig; maar integendeel van groot belang, dat worde uitgemaakt, met welke van deze drie soorten van overeenkomst men *in casu* te doen heeft. Ook, ten einde een zekeren maatstaf ter beoordeeling te hebben, van de deugdelijkheid der reglementen, welker inhoud bij ons zoo wonderbaarlijk uitéénloopt; een gevolg daarvan, dat de stellers er van zich geen rekenschap hebben gegeven van het juist begrip, of onbekend waren met den aard der handeling, welke het onderwerp uitmaakt van de bemoeiingen der spaarbankbesturen. Het doel van dit mijn

---

(1) Het spaarbankreglement van *Holwierde* (Zie *Staatscour.* 1869 no. 178) beantwoordt eenigszins aan het denkbeeld van mijn vriend Kops. Daarin wordt het doel der instelling gezegd te zijn: *de minvermogenden in de gelegenheid te stellen hunne spaarpenningen op zekere wijze, tegen vergoeding van intrest*, te beleggen (a. 1); *de leden* (der *Vereeniging*) *dragen alle de lasten uit de belegging voortkomende* (a. 2). Maar met het denkbeeld van mandaat tot geldbelegging is wederom art. 4 in strijd, waarbij aan de inbrengers eene *vaste* rente van 4 percent wordt toegekend.

schrijven is alléén, om anderen, in het civiel recht meer ervaren dan ik, op te wekken hunne meening uit te spreken, opdat zoo mogelijk de kwestie worde uitgemaakt.

Mocht een der kundige redacteuren van *Themis*, of een ander, de vraag tot een onderwerp van studie willen maken en zijn gevoelen mededeelen, hij zou aan de zaak van het spaarbankwezen, „een volksbelang bij uitnemendheid," grooten dienst bewijzen.

STRAFREGT EN STRAFVORDERING. — *Art.* 211 *Wetboek van Strafvordering*, door Mr. J. A. JOLLES, lid van den Hoogen Raad der Nederlanden, te 's Gravenhage.

„Het (arrest) moet met redenen bekleed zijn."

Tot de degelijke rechtsgeleerden, en uitstekende rechtsmagistraten, behoorde voorzeker de procureur-generaal van den Hoogen Raad Mr. G. A. G. VAN MAANEN. Tal van conclusiën kunnen mede tot bewijs verstrekken, hoe onbevangen hij de zaken wist te beoordeelen, hoe helder hij de vraagpunten uiteenzette, en hoe juist hij ze doorgaans oploste. Ik heb thans het oog op eene conclusie, op een merkwaardig tijdstip genomen. Ik bedoel die op 18 December 1838, door hem als advokaat-generaal uitgebracht, op de eerste voorziening in cassatie tegen een condemnatoir arrest, na de invoering der nog bestaande, toen pas ingevoerde rechterlijke organisatie gewezen. De conclusie betrof, de beweegredenen bij de vonnissen op te geven. Ofschoon nu sedert bijna veertig jaren verloopen zijn, en omtrent vele punten genoegzaam eene gevestigde jurisprudentie bestaat, blijft m. i. diezelfde conclusie nog groote waarde behouden, eene waarde die te meer uitkomt, wanneer men nagaat, hoe

dikwerf, juist het voorbijzien der daarin aangegeven regels en opmerkingen, tot cassatie van rechterlijke uitspraken heeft geleid. Al moge nu ook de loop der jaren wijziging van zienswijze omtrent sommige punten hebben medegebracht, zou ik toch vermeenen, dat die wijziging van zienswijze niet van dat groote belang is geweest, en, waar ze kan worden opgemerkt, wèl bezien, niet zoo zeer hoofdbeginselen betreft, en in de daad mindere afwijkingen bevat, dan men oppervlakkig zou vermeenen.

Evenzeer acht ik de opvatting van den heer VAN MAANEN, wat de hoofdbeginselen betreft, ook door de latere jurisprudentie gehuldigd.

Laten wij daaraan zijne bovenvermelde conclusie nog eens toetsen, en enkele opmerkingen omtrent de naleving van het aan het hoofd van dit opstel geplaatste voorschrift, aan het onderzoek toevoegen.

1°. Er bestaat geene schuld in den rechterlijken zin, tenzij de daad bewezen zij, door bewijsmiddelen bij de wet bepaaldelijk opgenoemd, en in al hunne bijzonderheden, ontwikkeld en toegelicht, al ware het ook, dat de rechter, voor zich zelven, als mensch, van het bestaan der schuld zedelijk overtuigd mogt zijn.

2°. Door welke bewijsmiddelen ook het feit moge gestaafd worden, kan de rechter niemand veroordeelen, wanneer hij niet daarenboven, van de schuld zedelijk overtuigd is.

Op deze beginselen werd het stelsel omtrent het bewijs, door de regeering in de memorie van toelichting gezegd te rusten, en daaruit leidde de heer VAN MAANEN af, dat de wetgever den rechter, met betrekking tot de bewijzen in strafzaken aan stellige regels heeft willen binden, regels die niet slechts zijn raadgevingen, maar stellige voorschriften, die hij, zonder eed en plicht te schenden, niet mag verwaarloozen. En wanneer nu onder die voorschriften voorkomt, dat 's Rechters uitspraak in strafzaken met redenen moet bekleed zijn, dan staat vast, dat ook die uitspraak, zoowel ten aanzien van het bewijs der feiten, als van de schuld der be-

schuldigden, de blijken moet dragen, dat des rechters overtuiging gegrond is geweest op de regelen van bewijs in het Wetboek voorgeschreven, en dat zoodoende het stellige voorschrift van art. 427 door den rechter niet uit het oog is verloren.

Hieruit leidt de heer VAN MAANEN niet af, dat ieder afzonderlijk bewijsmiddel, ieder getuigenis, ieder schriftelijk bescheid, iedere aanwijzing, en al wat de beschuldigde heeft erkend, moet worden vermeld; de uitspraak kan naar eisch der wet met redenen zijn bekleed, zonder dat in al die bijzonderheden getreden wordt: de motieven kunnen ook zonder dien, zoo worden ingericht, dat daaruit duidelijk blijkt, dat, het zij door de verklaringen van meer dan één getuige, omtrent het zelfde feit, hetzij door den zamenloop en het verband van afzonderlijke getuigenissen, omtrent onderscheidene feiten, hetzij door schriftelijke bescheiden, hetzij door de bekentenis der beschuldigden, hetzij door aanwijzingen, hetzij door de vereeniging van twee of meer dier onderscheidene bewijsmiddelen, de rechter die overtuiging heeft bekomen, welke de wet tot veroordeeling vordert.

Geheel in overeenstemming met deze beginselen vorderen de artt. 206 en 211 dat afzonderlijk over het aanwezig zijn der daadzaken en afzonderlijk over de kwalificatie moet worden gehandeld. Zonder dien daarenboven is het onmogelijk het regtscollegie bij de grondwet aangewezen, om toezicht te houden op de nakoming der wetten, in staat te stellen aan zijne roeping te voldoen. Omtrent rechtskwestiën toch is het laatste oordeel aan den Hoogen Raad opgedragen.

Zoo omschreef de heer VAN MAANEN in 1838, de bedoelingen van den Nederlandschen wetgever, en nu, na zooveel jaren later, die opvatting en omschrijving herlezende, blijkt uit de latere toepassing van de voorschriften der wet, hoe juist de beoordeeling van den heer VAN MAANEN geweest is, en hoezeer afwijking daarvan is gebleken, in strijd met die rechtsbeginselen te zijn geweest.

Wel eenige bevreemding moet het dan ook wekken, hoe na meer dan 35 jaren, nog vele rechterlijke uitspraken,

bijna uitsluitend om verkeerde toepassing dier beginselen, als in strijd met de voorschriften der wet worden gewezen geoordeeld.

Is dit te wijten aan duisterheid der wettelijke bepalingen, aan dubbelzinnige bewoordingen der wet, aan weifeling van jurisprudentie of wel aan andere oorzaken?

Ik wil trachten na te gaan, aan welke dezer omstandigheden, de nog onvoldoende naleving der wettelijke voorschriften hoofdzakelijk moet worden toegeschreven.

Wij zijn geen onbepaalde voorstanders van de leer van het bewijs in ons Wetboek van Strafvordering; ofschoon voor het behoud van het beginsel, is er toch veel grond, om wijzigingen in de bestaande voorschriften wenschelijk te achten, niet zoo zeer om duisterheid van de bepalingen zelve, of dubbelzinnigheid der bewoordingen, maar omdat de verkregen ervaring heeft doen zien, dat enkele voorschriften, al ware het vooral om hunne rekbaarheid, voor verbetering vatbaar zijn. — De wenschelijkheid der verbetering evenwel thans daarlatende, zouden wij meenen dat in de meeste gevallen, waarin voorschriften der wet niet zijn nageleefd, de aanneming van een zekeren vorm in strijd met de bedoelingen des wetgevers, daartoe vooral aanleiding heeft gegeven. Juist de aanneming van zoodanigen werkelijk schadelijken vorm, brengt mede, dat vele arresten en vonnissen inhouden, wat zij niet noodig hebben, en missen wat zij moeten inhouden. — Het groote hoofdbeginsel eischt, dat de rechter zal uitdrukken, door welke wettige bewijsmiddelen, hij de overtuiging verkregen heeft, dat werkelijk eene strafbare daad gepleegd is, en dat de beklaagde daaraan schuldig is; dit zuivere beginsel is, of meermalen verkeerd begrepen, of op eene wijze in toepassing gebracht, als de wetgever zich nooit heeft voorgesteld. Verreweg de meeste cassatiën waren juist daarvan het gevolg.

Wanneer men toch de registers raadpleegt dan valt dadelijk in het oog, het groot aantal rechterlijke uitspraken, die wegens gebreken in den vorm, niet werden gehandhaafd. Zoo veel mogelijk was, hebben wij ze vergeleken, en zijn

wij tot de slotsom gekomen, dat schending van de artt. 206 en 211 Wetboek van Strafvordering, verreweg de meerderheid heeft.

Wij willen eens nagaan, welke artikelen uit den 22sten titel van dit wetboek hoofdzakelijk het meest, tot de schending van de voorschriften der artt. 206 en 211 aanleiding gegeven hebben.

Wat ik voor eenige jaren, bij de korte behandeling der vraag „hoe wordt dikwerf de leer van het bewijs der misdrijven in ons Vaderland toegepast,„ te kennen gaf, (1) blijft nog mijne overtuiging, dat namelijk eene opsomming van, of wel afschrijving van al wat de getuigen hebben verklaard tot in de minste bijzonderheden, volstrekt niet medebrengt, dat het beginsel van art. 427 Wetb. van Strafvordering is in acht genomen; door de overneming der verklaringen der getuigen, blijkt op zich zelve nog niet, op welke omstandigheden de rechter het telast gelegde feit of de schuld van den beklaagde daaraan, als bewezen heeft aangenomen. In de redactie van sommige uitspraken, wordt dit dan ook blijkbaar gevoeld, en om nu de gemaakte bedenking te voorkomen, volgt na de volledige opgave der getuigenissen, eene nadere opgave van die omstandigheden. Doch nu veroorloof ik mij de vraag, waartoe diende dan die uitvoerige mededeeling der getuigenissen? „Men behoeft voorzeker in een veroordeelend arrest of vonnis, geen geschiedverhaal van het gebeurde te leveren: juist dergelijke handelwijze heeft eene hoogst gevaarlijke zijde, immers worden zoo doende omstandigheden vermeld, die, zoo later de omschrijving der feiten, werkelijk tot het bewijs gebezigd, niet zeer naauwkeurig is afgebakend, òf als meeningen en gissingen, of als onvolledig bewezen, de geheele bewijsvoering gebrekkig doen zijn. Ik heb meermalen kunnen opmerken, hoe juist dergelijke door niets gevorderde uitvoerigheid, tot vernietiging der rechterlijke beslissing geleid heeft. Menige geheel overbodige bijvoeging is daarvan de oorzaak geweest. Doelmatige beknopt-

(1) Sectie-vergadering van het prov. Utrecht genootschap 1861, bl. 13.

heid had, de herhaling van het onderzoek en de berechting van strafzaken kunnen voorkomen.

Wij zouden tal van voorbeelden kunnen aanhalen, doch gelooven het overbodig, omdat zij van algemeene bekendheid zijn. Is het werkelijk niet genoegzaam, dat die omstandigheden uitsluitend worden vermeld, met aangeving der bewijsmiddelen waardoor zij bewezen zijn, op grond van welke de rechter het bestaan der telast gelegde feiten en de schuld des beklaagden of beschuldigden heeft aangenomen? Is dit niet volkomen voldoende, om aan het voorschrift der wet te beantwoorden? In het oogvallend is, door het opvolgen der bovenvermelde o. i. zeer bedenkelijke gewoonte, de buitengewone uitgebreidheid der rechterlijke uitspraken, waarvan meermalen verre weg de grootste helft wordt ingenomen door mededeeling van de verklaringen der getuigen in extenso, terwijl het kleinste gedeelte, de eigenlijke en noodige bewijsvoering inhoudt. — Nu is wel eens beweerd, dat beslissingen van den H. R. zelve, vooral die van lateren tijd, tot de meening zouden hebben geleid, dat de verklaringen der getuigen in de veroordeelende uitspraak moeten worden opgenomen: m. i. is die meening volstrekt ongegrond. Wel heeft de H. R. verklaard, dat in het vonnis of arrest moest blijken welke feiten uit de bekentenis des beklaagden, uit de verklaringen der getuigen of uit een proces-verbaal, tot het bewijs hebben medegewerkt, en dat het niet genoegzaam was, te overwegen, dat uit de bekentenis des beklaagden in verband met het proces-verbaal van de beambten, of met de verklaringen der getuigen was bewezen, dat het telast gelegde feit gepleegd, en de beklaagde daaraan schuldig was; eene leer overeenkomende met voor vele jaren reeds gegeven beslissingen: o. a. met het arrest van 29 Dec. 1840. (v. D. Honert, *Strafv.* IV, bl. 250), doch daaruit volgt nog in geenen deele, dat eene afschrijving van de afgelegde getuigenissen, of algeheele mededeeling dier getuigenissen een vereischte zou zijn geoordeeld. De H. R. verlangde alleen, dat zou worden aangewezen, wat uit de bekentenis, of de verklaringen der getuigen, of het proces-verbaal *gebleken* was. In

overeenstemming daarmede werden bij herhaling uitspraken vernietigd, wanneer niet bleek op welk deel der teruggegeven verklaringen, het zij als getuigenbewijs, het zij als bewijs door aanwijzingen, de rechter zijne overtuiging gegrond had; door niet te onderscheiden daaromtrent, en in het algemeen naar de teruggegeven verklaringen te verwijzen, loopt men allicht gevaar, dat daaronder een onwettig bewijsmiddel voorkomt, hetwelk de geheele bewijsvoering gebrekkig maakt. Zoo redeneerende, verzuimt de rechter daarenboven aan te geven, welk soort van bewijsmiddel hij tot de bewijsvoering heeft gebezigd. (1)

Wanneer wij achtereenvolgens het oog vestigen op de voornaamste artikelen van den 22sten titel van het Wetboek van Strafvordering, dan komen, in de eerste plaats, de artikelen 428, 432 en vgg. in aanmerking, omdat zij een der hoofdbewijsmiddelen — het bewijs *door getuigen* — betreffen; ook deze hebben meermalen aanleiding gegeven tot verschil van toepassing; hunne voorschriften leveren toch o. i. weinig moeilijkheid op. Bevreemding moet het baren, hoe nog dikwerf gehecht wordt aan de in onze strafvordering ongeoorloofde, doch bij den Code d'Instr. Criminelle bestaande bevoegdheid tot het hooren van personen à titre de renseignement, die anders niet tot de personen behoorden, van het geven van getuigenis uitgesloten, of die niet onder eede behoefden gehoord te worden.

Het hooren van personen om getuigenis van strafzaken af te leggen, is toch alleen onder eedsaflegging geoorloofd, ten ware die personen vallen onder het bepaalde bij de artt. 188 vgg. Wetboek van Strafvordering. Ons tegenwoordig Wetboek is derhalve ook daaromtrent duidelijk, en kan bij gezonde opvatting tot geene moeilijkheid aanleiding geven. Dat buiten eede hooren, bij goedvinden, en niet om in de wet aangegevene omstandigheden, zou daarenboven niet zijn

---

(1) Het aangehaalde arrest was gewezen, geheel in overeenstemming met de conclusie van den Heer VAN MAANEN. Het is, ook met de pleitrede van Mr. D. LÉON, te vinden in het *Weekblad* nº. 147.

overeen te brengen met art. 432 en in ons stelsel omtrent het bewijs der misdrijven, in verband met het bepaalde bij art. 431, kwalijk voegen.

Ook daarom is het voor de noodzakelijkheid tot vernietiging der uitspraak, waarin het hooren bij renseignement buiten de geoorloofde gevallen plaats vond, onverschillig, of dergelijke getuigenis, al dan niet blijkt tot de bewijsvoering te hebben medegewerkt. De jurisprudentie schijnt op dit punt gevestigd. Men zou kunnen vergelijken voor zooveel noodig de daarover gewezen arresten in 1873 en 1874, opgenomen in de *Nederlandsche Rechtspraak* van die jaren.

Het tweede lid van art. 433 gaf meermalen aanleiding tot beroep in cassatie. — Daarvan getuigen de beslissingen aangehaald in de *Pasicrisie*, „Getuigen-bewijs in strafzaken," o a. n°. 6, 9 enz. Of werkelijk deze wetsbepaling met grond tot zoovele moeielijkheden in de toepassing aanleiding geeft, zou ik niet durven toestemmen. De bedoeling des wetgevers, is uit de woorden der wet duidelijk te verklaren. Eene geheel op zich zelf staande verklaring van een enkelen getuige kan niet als wettelijk bewijs gelden: daardoor ontstaat geene voldoende zekerheid, die de onschuld van den bekl. ten eenenmale onaannemelijk maakt. Nu is de wetgever evenwel niet zoover gegaan, dat hij minstens twee getuigenissen omtrent het feit zelve heeft verlangd, — verre van daar; zoodra toch de verklaring van een getuige door van elders bekende en *bewezene* omstandigheden bevestigd wordt, is er meer aanwezig, dan de afzonderlijke getuigenis van een enkelen getuige, en kan wettelijk bewijs aanwezig zijn. In gelijken zin heeft de wetgever toegelaten, dat eene bepaalde daadzaak kan worden gestaafd door zamenloop en verband van afzonderlijke en op zich zelf staande getuigenissen, en dat deze alzoo omtrent onderscheidene feiten als wettelijk bewijs kunnen gelden.

Om het gewicht intusschen van deze wetsbepaling, heeft de wetgever er in de derde al. van dit art. aan toegevoegd, dat de beoordeeling daarvan aan de voorzichtigheid van den rechter wordt overgelaten.

Zeer veelvuldig waren de beroepen in cassatie op grond

van beweerde schending van art. 434, inzonderheid van het 2de lid van dit artikel. Men vindt de meest belangrijke vermeld in de *Pasicrisie*, „Getuigenbewijs in strafzaken," § 2, 3, 4 en 5, — en dikwerf bleken de ingestelde beroepen gegrond te zijn. — In vele gevallen had wederom te groote uitvoerigheid, opneming van verklaringen die veilig hadden kunnen wegblijven, aanleiding tot de schending van het wetsartikel gegeven.

Een kort woord over het in de tweede plaats genoemd wettige bewijsmiddel.

Dat de bepaling van art. 436, Wetboek van Strafvordering, onvermijdelijke moeielijkheden zou opleveren, voorzag reeds de uitstekende rechtsgeleerde, die het eerst, op waarlijk reeds toen volledige wijze, ons Wetboek van Strafvordering naar deszelfs beginselen ontwikkelde en met de algemeene rechtsgeleerdheid in verband bracht; 't is dan ook wel te verklaren dat de toepassing dikwerf aanleiding gaf tot verschil van zienswijze. Zie o. a. *Pasicrisie*: „Schriftelijk bewijs in strafzaken", 52, 58 en 127 en „Getuigenbewijs in strafzaken", 2, 3 en 4.

Veel minder wezenlijke bezwaren levert het voorschrift van art. 437. Bevreemdend is het derhalve dat vele rechterlijke beslissingen dit blijkbaar verkeerd begrepen. Het groote aantal dier uitspraken vindt men vermeld in de *Pasicrisie*, „Schriftelijk bewijs in strafzaken", waar de 159 nummers bijna uitsluitend dit art. betreffen. Wilde de wetgever aan de afzonderlijke verklaring van een getuige, voldoende wettige bewijskracht ontzeggen, bij art. 437 werd te dien opzichte eene uitzondering toegelaten, met betrekking tot personen, in openbare bedieningen geplaatst, edoch uitsluitend aangaande zaken, die zij in hunne ambtsbetrekking zagen, hoorden of ondervonden.

Deze belangrijke uitzondering brengt uit haren aard mede, dat zij niet mag worden uitgebreid; maar daarbij gestreng moet worden gelet, op de bevoegdheid der ambtenaren, en het zelf waarnemen. En wanneer men nu de lange lijst van uitspraken nagaat, waarbij in strijd met art. 437 is gehandeld, dan blijkt duidelijk, dat alsdan een van die beide hoofdele-

menten van dat voorschrift, uit het oog was verloren. Er zijn weinig artikelen in ons Wetb. van Strafv. van wier stipte en nauwgezette toepassing zooveel afhangt, juist omdat in afwijking van de algemeene regelen, aan de verklaring van één persoon bewijskracht is toegekend, al wordt daarbij ook gevorderd, dat het eene schriftelijke verklaring zij. — „Ofschoon nu ook," zegt terecht DE BOSCH KEMPER, bl. 437 (IIIe d.), „eene schriftelijke, op den ambtseed opgemaakte verklaring, van een openbaren ambtenaar, omtrent misdrijven in zijne bediening opgespoord, een wettig bewijsmiddel oplevert, kan het echter, daar de bewijskracht van het proces-verbaal geene veroordeeling kan wettigen, zoolang de rechter niet volkomen overtuigd is van de schuld van den aangeklaagde, dikwijls noodzakelijk zijn, de opstellers van het proces-verbaal als getuigen te dagvaarden, *ten einde nadere ophelderingen te geven.*"

't Neemt echter niet weg, dat desniettemin, het bewijsmiddel niet van aard verandert, noch zich verdubbelt. Uit de redactie van sommige uitspraken is wel grond aan te nemen, alsof aan dit laatste gedacht werd.

Art. 438, behoorende tot de afdeeling waarin over schriftelijke bescheiden gehandeld wordt, heeft mede veelvuldig tot een beroep in cassatie aanleiding gegeven. De meest belangrijke beslissingen vindt men wederom aangeteekend in de *Ned. Pasicrisie*, „Deskundigen in strafzaken". Wanneer men die uitspraken nagaat, dan valt de niet-naleving van de bepaling van gemeld art. duidelijk in het oog.

De strekking van dat art. is, dunkt mij, niet onduidelijk, de wetgever heeft het onderzoek van deskundigen niet willen brengen tot de bij de wet erkende bewijsmiddelen; wanneer zoodanig onderzoek mogt blijken noodzakelijk te zijn, dan mag en kan het alleen dienen tot 's rechters inlichting; de rechter kan echter verklaren, dat de door deskundigen uit waargenomen feiten getrokken conclusie, hem aannemelijk voorkomt; dat hij zich daarmede vereenigt en derhalve een zelfstandig oordeel uitspreekt. Eene verklaring van een deskundige, die den eed als getuige heeft afgelegd, houdende opgave van een feit, door den expert waargenomen, kan

intusschen als getuigenis worden aangenomen. Wat zij in facto gezien en bevonden hebben, geeft dan aan hunne verklaring het karakter van getuigenis. Geheel overeenkomstig die beginselen kan er niet gedacht worden aan schending van art. 183, Wetb. van Strafv., wanneer deskundigen op de terechtzitting als *getuigen* den eed afleggen, mits slechts van hunne verklaringen geen bij de wet verboden gebruik gemaakt zij.

Het bewijsmiddel van *bekentenis*, in art. 439 omschreven, gaf meermalen aanleiding tot vreemde en met de wet strijdende opvattingen, en nog wordt m. i. de strekking wel eens voorbijgezien.

Van hoe groote waarde dit bewijsmiddel is geoordeeld, is over-bekend. Langen tijd werd het als het eenige wettige bewijsmiddel van misdaden aangemerkt. Terecht is men echter later meer algemeen tot de overtuiging gekomen, dat niet in de verklaring van den beschuldigde zelve, de bewijskracht der bekentenis lag, maar in de gronden dat die bekentenis waarheid bevatte. Van daar de bepaling van art. 440, ten aanzien van blooie bekentenis van schuld door *geenerlei in het geding bekende omstandigheden* bevestigd. Zeer terecht noemt DE BOSCH KEMPER (bl. 565 III D.), als vereischten voor een tot wettig bewijs voldoende bekentenis van schuld, 1°. dat zij van den beschuldigde of beklaagde uitgaat; 2°. dat zij voor den rechter is afgelegd; 3°. dat zij eene nauwkeurige opgave van omstandigheden bevat; 4°. dat zij van elders bevestigd wordt, en 5°. dat zij zoo aannemelijk is, dat zij als volledig bewijs van schuld kan worden beschouwd. Miskenning van deze vereischten gaf meermalen aanleiding tot verkeerde toepassing van het besproken wetsartikel.

Ook thans veroorloof ik mij te verwijzen, naar de nauwkeurige opgave der rechterlijke uitspraken, in de *Pasicrisie*, „*Bekentenis in strafzaken*", § 265. Ik veroorloofde mij meermalen op te merken, hoe het bewijsmiddel der *bekentenis*, in art. 439 omschreven, verward werd met *erkentenis* van omstandigheden, meer eigenlijk bij art. 443 n°. 4 bedoeld. Men geeft dan daaraan, naar mijn oordeel, wanneer het niet geldt bepaalde kenmerken van het misdrijf, stellig

ten onrechte, den naam van gedeeltelijke *bekentenis van schuld.* Zoo iets heeft de wetgever in art. 439 niet gewild.

Er is in dergelijke gevallen eene omstandigheid, een feit bekend, dat tot aanwijzing kan en mag gebezigd worden; het karakter van gedeeltelijke schuldbekentenis, met het oog op art. 439, wordt daaraan ten onrechte gegeven. In dien zin dan ook kan de bekentenis van sommige feiten door den beklaagde afgelegd, als bewijs daarvan worden aangenomen, wanneer zij namelijk door andere daarmede overeenstemmende en bewezen omstandigheden gestaafd worden. Ofschoon nu ook bij herhaling is uitgemaakt, dat bij art. 439 Wetb. van Strafv. niet gevorderd wordt, dat de verklaring van den persoon, *tegen* wien het misdrijf gepleegd is, moet zijn eene *beëedigde* verklaring, gaat men wederom te ver, en oordeelt men in strijd met art. 439, wanneer men het voldoende acht, dat de omstandigheden waarop dit art. doelt, uit onbeëedigde verklaringen blijken: de wet spreekt duidelijk van *bewijsmiddelen*: onbeëedigde verklaringen hebben ook hier geen andere strekking dan bij art. 445, 2de lid, is aangegeven. In geen anderen zin kan ook het vereischte omtrent het bestaan van in het geding bekende omstandigheden, in art. 440 worden opgevat.

Geene artikelen uit den 22sten titel hebben tot meer verschillende beschouwingen aanleiding gegeven, dan de artt. 442 en vgg., waarin over het *bewijs door aanwijzingen* gehandeld wordt. — Minder nog was er verschil omtrent de vraag wat de wetgever door »aanwijzingen« in art. 442 verstond, dan wel over de wijze, hoe het bewijs van aanwijzingen in art. 443 voorgeschreven naar eisch der wet in toepassing behoorde te worden gebracht. — Dit is dunkt mij daaraan toe te schrijven, dat, ofschoon ook de wetgever in art. 442 wel heeft aangegeven, wat door aanwijzingen verstaan wordt, evenwel bij art. 444, aan de bescheidenheid des rechters is overgelaten, de kracht van bewijs, die aanwijzingen in elk bijzonder geval zouden hebben, te beoordeelen; — en alhoewel nu mede in het slot van hetzelfde artikel des rechters geweten op het ernstigste belast is geworden met de inachtneming van de alleruiterste zorgvuldigheid en nauw-

keurigheid in het onderzoek, is toch vrij algemeen aangenomen, dat de *judex facti* vrij is, in het aannemen van daadzaken, gebeurtenissen en omstandigheden, die hij als aanwijzingen tot het bewijs bezigt. — Ik erken gaarne, dat de aard van het bewijsmiddel medebrengt, dat veel aan den rechter moet worden overgelaten, doch mag de opmerking niet terug houden, dat meer dan eens bij mij de vraag is gerezen, hoe toch die daadzaken, gebeurtenissen en omstandigheden, door den rechter zijn aangenomen als klaarblijkelijk aan te toonen dat er misdrijf gepleegd, en door den bekl. bedreven is: te vergeefs zocht ik naar bestaan en overeenstemming, zoo onderling, als met het misdrijf; immers hoe de rechter tot de conclusie daaromtrent gekomen is, heb ik vruchteloos uit het arrest of vonnis trachten op te sporen, al werden ook somtijds die zamenhang en dat verband uitgesproken; toch zou ik vermeenen dat eenige verklaring, te dien aanzien niet overbodig kon worden geoordeeld. Zij licht zeker in de bedoeling des wetgevers, in art. 442 opgesloten. Immers al mogt meermalen (*Pasicrisie*, „Aanwijzingen" 1 vgg. 73, zijn beslist, dat elke bewezene daadzaak, gebeurtenis en omstandigheid, als aanwijzing kan worden aangenomen, toch blijkt tevens duidelijk uit die beslissingen, dat alleen die daadzaken enz. bedoeld worden, waarvan het bestaan en de overeenstemming klaarblijkelijk aantoonen, dat er misdrijf is gepleegd en wie het bedreven heeft. In gelijken geest schreef ook DE BOSCH KEMPER (III, bl. 575), dat de aanwijzing in zoodanig verband tot de misdaad en tot de schuld van den bekl. of beschuldigde staan moet, dat de rechter, uit dezelve, naar hetgene de ervaring leert, het wettige bewijs kan afleiden, dat er een volkomen bewijs aanwezig is.

Tot meer bezwaren, gelijk wij reeds opmerkten, heeft art. 443 stof geleverd. Het bestaan der aanwijzingen kan, zegt dit art., niet anders worden bewezen, dan door de vier daarbij aangegevene middelen. Daaronder wordt in de eerste plaats opgenoemd, het getuigenbewijs: en nu deed zich bij herhaling de vraag voor: zijn derhalve de voorschriften van art. 432 vgg. volkomen van toepassing op elke

daadzaak, gebeurtenis of omstandigheid als aanwijzing aangenomen. Reeds zeer spoedig na de invoering der tegenwoordige wetgeving verklaarde de Hooge Raad bij arr. van 25 Maart 1839, *Pasicrisie*: „Aanwijzingen," nº. 46, wat aangaat het bestaan der aanwijzingen zelve, d. i. der daadzaken of omstandigheden die door den rechter als aanwijzingen worden beschouwd; deze kunnen niet worden bewezen, dan op de wijze bij art. 443 Strafvordering uitdrukkelijk omschreven. Later werd bij verschillende arresten, vermeld als boven nº. 49, aangenomen, dat art. 433 al. 2 Wetb. van Strafv. ook op het bewijs van aanwijzingen toepasselijk is: deze kunnen dus gestaafd worden door de beëedigde verklaring van slechts één getuige, in dien zin, dat waar de aanwijzingen voortvloeien uit de verklaringen van onderscheidene getuigen, niet iedere als aanwijzing vermelde daadzaak of omstandigheid, uit de verklaring van meer dan een getuige behoeft te zijn gebleken.

Bewijs van aanwijzingen door aanwijzingen, is onwettig bewijs geoordeeld, wanneer het niet berust op hetgeen regtstreeks verklaard of anderszins bewezen is nopens de daadzaak of omstandigheid, die als aanwijzing wordt aangenomen. Zie o. a. *Pasicrisie*, nº. 52. Ook bij herhaling is nog in den laatsten tijd het in strijd met de wet geacht, aanwijzingen, door aanwijzingen te bewijzen.

Meermalen is gevraagd, of — met toepasselijk-verklaring van art. 433, 2de lid, niet wel eens inbreuk is gemaakt op art. 443, 1°., en of men door goed te keuren, dat onderscheidene slechts door een getuige en alzoo onvoldoend bewezen feiten of omstandigheden, in onderling verband, het gepleegde feit konden staven, niet voorbij heeft gezien, dat men zoodoende eigenlijk het bewijs grondde op niet bewezen aanwijzingen, en ten onrechte het telast gelegde feit zelve, beschouwde als de daadzaak, tot welker staving afzonderlijke en op zich zelve staande getuigenissen, de bewijsvoering hadden uitgemaakt? Ik voor mij zou liefst de meening voorstaan, dat wanneer het bestaan van eenig te last gelegd feit, en de schuld van den bekl. op aanwijzingen gegrond wordt, het

bestaan dier aanwijzingen volgens art. 443 moet zijn bewezen, en dat dit bewijs ontbreekt, wanneer eenige op zich zelve staande omstandigheden niet volgens den eisch der wet bewezen, in de uitspraak worden opgenoemd en daarna wordt verklaard, dat al deze omstandigheden het wettig bewijs opleveren; — dergelijke redeneering toch wordt niet door art. 433, 2de lid, gerechtvaardigd; die afzonderlijke, en onvoldoend bewezen feiten, maken op zich zelf geene aanwijzingen uit, maar wel kunnen zij leiden tot het bewijs van de daadzaak, of de omstandigheid, welke de rechter als aanwijzing aanneemt. — Deze mijne zienswijze stemt geheel overeen met het arrest van den H. R. van 5 Junij 1860, *Ned. Rechtspr.*, D. LXV, 16. Gemakshalve voor de inzage laten wij hier de voornaamste overwegingen nog eens volgen:

„O., dat wel in het arrest worden opgegeven onderscheidene verklaringen van getuigen, maar niet wat op grond dier verklaringen omtrent zekere daadzaak, gebeurtenis of omstandigheid als bewezen is aangenomen;

„O., dat intusschen kennelijk het bewijs door aanwijzingen, waarop hier recht is gedaan, is gegrond op het aanwezig zijn van een zamenstel van daadzaken, gebeurtenissen of omstandigheden, die elk op zich zelve door de bij de wet aangeduide bewijsmiddelen moeten bewezen zijn, en dat het daarvoor, niet daarop aankomt, dat in het arrest wordt vermeld, wat elk getuige heeft *verklaard*, maar wat het Hof, op grond van een of meer afgelegde getuigenissen, of andere bijgebrachte bewijsmiddelen, omtrent elke daadzaak, gebeurtenis of omstandigheid, als bewezen aanneemt;

O., dat aan gemeld vereischte niet daardoor kan geacht worden voldaan te zijn, dat, nadat alle afgelegde verklaringen waren opgegeven, wordt verklaard, dat door aanwijzingen is bewezen dat er misdaad gepleegd is, en wie die misdaad bedreven heeft, omdat dusdanige verklaring alleen het gevolg kan zijn daarvan, dat de rechter vooraf verschillende daadzaken, gebeurtenissen of omstandigheden als bewezen aanneemt, *niet daarvan*, dat, zoo als het zich hier naar de redactie van het arrest voordoet, onderscheiden getuigen een

aantal opgegeven daadzaken hebben verklaard, zonder dat het daaromtrent blijkt, wat daardoor den rechter omtrent elke der omstandigheden als bewezen is voorgekomen.»

Wanneer aan dat beginsel bij de toepassing van het bewijs door aanwijzingen wordt vastgehouden, zoude men m. i. een zuiver terrein betreden, en vele moeielijkheden doen wegvallen.

Wat in art. 443, n°. 4, van *eigen erkentenis* wordt gezegd, kan, dunkt mij, niet anders worden opgevat, dan als een aangewezen middel, *waardoor* daadzaken, gebeurtenissen of omstandigheden, die aanwijzingen opleveren, kunnen bewezen worden: namelijk erkentenis, toestemming, verklaring van den beschuldigde of bekl., dat die daadzaken, gebeurtenissen of omstandigheden werkelijk zoo zijn, zoo hebben plaats gevonden, onverschillig of die erkentenis in of buiten het gerecht is gedaan. — Ik voor mij zou vermeenen, dat daarom de uitdrukking van *erkentenis* beter was dan *bekentenis*, omdat in het woord «bekentenis» meer ligt opgesloten het bekennen van schuld, hoedanige bekentenis, wanneer zij volledig is, en beantwoordt aan de vereischten bij art. 439 gevorderd, een volledig bewijs van schuld kan opleveren. En ofschoon nu ook, gelijk ik boven opmerkte, een bekl. of beschuldigde ook enkele daadzaken of feiten kan bekennen of erkennen, meerdere kracht dan die van eene aanwijzing zal aan dergelijk erkennen wel nimmer kunnen gegeven worden.

Art. 445 gaf meer aanvankelijk, dan later stof tot verschil.

De oorspronkelijke redactie, dat de rechter alzoo *geen geloof* zal mogen slaan, later vervangen door de tegenwoordige «geen *volkomen* geloof mogen hechten» enz. (1) gaf wel eens aanleiding dat aan dergelijke verklaringen eenige kracht van bewijs werd toegekend.

Wat ik reeds voor vele jaren schreef, in het Rechtsgeleerd Bijblad 1845, bladz. 73, blijft nog altijd mijne

(1) Men vergelijke DE BOSCH KEMPER, III, 597.

meening: (1) deze verklaringen zijn op zich zelve nooit bewijsmiddelen: de enkele uitzondering dat zij een ander bewijsmiddel kunnen staven, ligt in art. 439, wanneer het geldt de verklaring van den persoon tegen wien het misdrijf gepleegd is. Hunne verklaringen kunnen overigens, gelijk de wet zegt, door den rechter alleen worden gebezigd, om bekend te worden met, en op het spoor te geraken van daadzaken welke van elders kunnen blijken of bevestigd worden; juist daarom behooren, m. i. de onbeëedigde verklaringen niet dan in zeer onvermijdelijke gevallen, in een arrest of vonnis te worden opgenomen. — Belangrijke, dat art. betreffende beslissingen worden aangegeven in de *Pasicrisie*, *"Getuigen-bewijs in strafzaken"*, nº. 193, vgg.

Zoo bracht ik ten einde wat ik mij thans voorstelde. Ik wilde nog eens de aandacht vestigen op eene conclusie van een uitnemend rechtsgeleerde, die reeds zoo kort na de invoering van het tegenwoordig Wetboek van Strafvordering, den zin en de bedoeling van de wetsartikelen omtrent de leer van het bewijs in strafzaken, volledig begreep en juist verklaarde. Ik veroorloofde mij daarbij, een vluchtigen blik op enkele dier artikelen en hare naleving te werpen zonder daarbij misschien in het oog te houden, dat ik bekende dingen herhaalde. Ook het nagaan van de daartoe betrekkelijke rechterlijke uispraken, hebben mij op nieuw doen zien, dat waar nu de bovengenoemde uitstekende rechtsmagistraat in der tijd is voorgegaan, hij sedert is opgevolgd door kundige, en onvermoeid werkzame ambtenaren, die de belangrijke betrekkingen van het Openbaar Ministerie bij den Hoogen Raad bekleeden, en in wier uitgewerkte en degelijke conclusiën, de juiste toepassing onzer wetgeving zulk een krachtigen steun blijft vinden.

---

(1) Volledig werd dit artikel toegelicht door Mr. M. SCHOONEVELD Pz., *Ned. Jaarboeken*, IV. 1842, nº. 4, bl. 624.

ALGEMEENE REGTSGELEERDHEID.

Eenige stellingen over geldboeten en subsidiaire gevangenisstraf, door Mr. J. VERLOREN, Lid van de Arrondissements-Regtbank te Hoorn.

(*Vervolg en slot.*)

IV.

Op welke wijze behoort de grootte der geldboete bepaald te worden, alsmede de duur der subsidiaire gevangenisstraf? Welke moet de verhouding zijn van de subsidiaire gevangenisstraf tot de opgelegde geldboete?

De grootte der geldboete behoort m. i., behalve door de zwaarte van het misdrijf, bepaald te worden door het fortuin van den veroordeelde. — Met BENTHAM neem ik aan dat, wanneer men twee individuen, wier vermogen verschilt, gelijkelijk wil straffen, de meest juiste althands de minst gebrekkige maatstaf deze is, dat men beiden een gelijk evenredig deel van hun jaarlijksch inkomen ontneemt. Eene boete van *f* 1 is toch natuurlijk eene geheel andere straf voor hem die *f* 1 per dag verdient als voor hem, wiens dagelijksch inkomen op *f* 10 moet geschat worden. Wil men beiden zooveel mogelijk gelijkelijk straffen, zoo moet men den één minstens eene tienmaal hoogere geldboete opleggen dan den ander. — „Il n'est point de peine," zegt BENTHAM van geldboeten sprekende (1), „qu'on puisse asseoir avec plus d'égalité ni mieux proportionner à la fortune des délinquants. Nous avons observé ailleurs que telle portion, par rapport au capital entier, était la mesure la plus exacte ou la moins fautive des peines ou des plaisirs qu'un individu puisse se procurer. D'après cette supposition la peine sera

(1) Zie BENTHAM, T. II, livr. 3, ch. IV. Gelijk men ziet, heb ik gebruik moeten maken van eene Fransche vertaling van BENTHAM's werken.

la même pour deux individus, s'ils perdent la même somme, non la même somme nominale, mais la même proportion de leur capital. Entre deux délinquants possédant l'un cent livres et l'autre mille, pour les punir avec égalité, il faut ôter à l'un dix livres et à l'autre cent.»

Met BENTHAM's stelsel over de grootte der geldboeten staat in nauw verband diens stelsel over den duur der subsidiaire gevangenisstraf. Hoe eene som gelds te vergelijken met een som gevangenisstraf (1)? m. a. w. hoeveel van de geldboete zal een dag gevangenisstraf uitdelgen? En zijn antwoord luidt: een dag gevangenisstraf moet geacht worden eene geldboete uit te delgen, die gelijk staat met het inkomen van een dag. Vervolgens gaat hij over tot de vraag hoe het dagelijksch inkomen van den delinquent te berekenen. Bij veld-arbeiders, handwerkslieden, dienstboden, enz. is dit gemakkelijk na te gaan; de verdiensten van dergelijke personen zijn over het algemeen vrij wel bekend; bij anderen moet het inkomen berekend worden naar de huishuur. BENTHAM berekende voor zijn tijd het jaarlijksche inkomen van een winkelier op *vier* maal, van een ambachtsman op *zes*

---

(1) Zie BENTHAM, T. II, livr. 2, chap. XV: «L'emprisonnement doit être la peine suppléante au défaut des peines pécuniaires.

Mais comment comparer une somme d'argent avec une somme d'emprisonnement? Combien un jour de prison acquitera-t-il d'une dette? Disons qu'une journée de prison sera censée acquiter une dette égale au revenu d'une journée.

Le revenu d'une journée, pour un ouvrier mécanique, matelot, laboureur, domestique, soldat, artisan, sera calculé d'après les gages des personnes de la même occupation.

Le revenu d'une journée pour un fermier sera estimé égal à la 365e partie de la rente de sa ferme, y compris sa maison.

Le revenu d'un homme qui n'exerce aucun art mécanique ou n'est pas manufacturier peut être pris à huit fois la rente de sa maison; s'il est manufacturier à quatre fois la rente de sa maison; s'il a un métier à six fois cette même rente.

Le revenu de celui qui loge et paie pension dans la maison d'autrui doit être estimé égal à deux fois ce qu'il paie pour l'année, s'il ne fait que loger à quatre fois,» etc.

maal, van een persoon die geen ambacht uitoefent en ook geen winkel heeft op *acht* maal de huurwaarde; van een persoon, die bij anderen inwoont en in de kost is, op *twee* maal het bedrag van de som die hij hiervoor betaalt en, wanneer hij alleen bij anderen inwoont, op *vier* maal die som; het jaarlijksch inkomen van een landbouwer stond volgens zijne berekening ongeveer gelijk met de huurwaarde van zijn erf.

Het stelsel van BENTHAM volgende, moet de rechter, bij het bepalen der grootte van de geldboete zich alzoo steeds de vraag stellen: hoeveel dagloonen of het inkomen van hoeveel dagen moet den delinquent ontnomen worden? en hiermede is tevens de vraag beantwoord hoeveel dagen subsidiaire gevangenisstraf hem moet opgelegd worden. Even goed, om het nauwe verband tusschen beiden, kan de rechter zich eerst afvragen: welke subsidiaire gevangenisstraf behoort een aan het misdrijf evenredige straf genoemd te worden? en dan hiernaar de geldboete vaststellen. Gaat men bij voorb. van het standpunt uit dat de meeste policie overtredingen, voor de eerste maal gepleegd, met eene subsidiaire straf van één dag genoegzaam gestraft zijn, zoo behoort de boete gelijk of beneden het dagelijksch inkomen van den delinquent te zijn, althands wanneer dat inkomen niet is beneden het minimum dat een arbeider verdient en mits dien beneden het minimum dat noodig is om te leven.

Werd deze verhouding van geldboete en subsidiaire gevangenisstraf algemeen aangenomen, mij dunkt niemand die zijn dagelijksch brood pleegt te verdienen, zou de subsidiaire gevangenisstraf ondergaan.

Vinden de tot geldboeten veroordeelden toch er geen voordeel bij de subsidiaire gevangenisstraf te ondergaan, zoo zullen zij de geldboeten betalen, want allen die gewoon zijn te werken — en de wegens policie-overtredingen veroordeelden behooren bijna zonder uitzondering tot die klasse — vinden naar ik vertrouw, het aangenamer hun gewone werk te verrichten dan in de gevangenis te zijn. En nog is in dit laatste voor hen eenige schande gelegen, al moge dit gevoel

ook hoe langer hoe meer verflauwen, tengevolge van de heillooze werking der wet van 1864.

V.

Waaraan nu is het toe te schrijven dat in ons land de subsidiaire gevangenisstraf zooveel wordt ondergaan? (1)

Niet daaraan, meen ik, dat de meeste veroordeelden de hun opgelegde geldboeten niet *kunnen* betalen. Absolute onmogelijkheid om eene geldboete van enkele guldens te betalen, bestaat er in ons land bijna niet. Een oppassend arbeider kan gemakkelijk eenige guldens te leen krijgen, wanneer hij ze niet tijdig mocht hebben kunnen opsparen. En anderen, in wie minder vertrouwen wordt gesteld, hebben — hoe armoedig zij ook zijn — altijd nog wel het een of ander te verpanden.

Grootendeels meen ik de reden te moeten zoeken in gebreken van onze wetgeving en wel daarin bestaande: 1°. dat zij in vele gevallen verhindert dat eene geldboete wordt opgelegd, geevenredigd aan het vermogen van den delinquent; 2°. dat zij in vele gevallen onmogelijk maakt eene subsidiaire gevangenisstraf te bepalen, die evenredig is aan de opgelegde geldboete.

Ad I.

Onze wet bepaalt niet alleen een maximum van de geldboete maar ook een minimum, welk laatste, zelfs bij policie-overtredingen, voor de meeste delinquenten onmatig hoog is.

Bij de overtredingen van art. 475 C. P. is het minimum op *f* 3, — bij die van art. 479 op *f* 5,50 bepaald: sommen

---

(1) Wij hebben hierboven, p. 232, als resultaat van een statistisch onderzoek medegedeeld, dat gedurende de jaren 1865—1870 van de 28,686 personen, die gemiddeld per jaar tot geldboeten zijn veroordeeld, 14,957, d. i. 51¾ pct. de subsidiaire gevangenisstraf hebben ondergaan, en dat het getal niet-betalers sterk toeneemt, zoodat het in 1869 en 1870 60 pct. bedroeg.

die arbeiders ten platten lande slechts kunnen verdienen door minstens vier en zeven dagen te arbeiden.

Zeker, het is niet bevreemdend dat zeer vele Kantonrechters het loopen op eens anders met gras begroeid stuk grond (art. 475 n°. 9), het na zonsondergang zingen of schreeuwen op straat, waarbij de rust van de ingezetenen kon worden verstoord (art. 479 n°. 8) — de policie-overtredingen, in den C. P. voorzien, die bij vele Kantongerechten het meest voorkomen, — in den regel genoegzaam gestraft oordeelen met gevangenisstraf van één dag en op grond hiervan geene hoogere subsidiaire straf opleggen. — Maar evenzeer is het niet bevreemdend dat zulke overtreders ten platten lande, die gewoonlijk nog geen vijftien stuivers daags verdienen, liever één dag gaan zitten en zelfs meestal liever het maximum der subsidiaire straf van drie dagen zouden ondergaan dan eene boete van *f* 3 of *f* 5,50 te betalen.

En konden wij alle schuld nu maar schuiven op dien verouderden en met nog zoovele andere en leelijker epitheta te bestempelen C. P. Maar ook de wetgever van onze dagen maakt nog telkens bepalingen die aanduiden, hoe weinig oog hij heeft voor de belangen en de rechten van den kleinen, geringen man. Om slechts één voorbeeld te noemen, bij de wet van 7 April 1869 (*Stbl.* n°. 57) betreffende de maten, gewichten, enz. is het verzuim van gewichten of maten te laten herijken strafbaar gesteld met eene geldboete van *f* 10 tot *f* 20: eene boete die zeker niet te hoog is bij winkeliers of kooplieden, die groote zaken drijven, maar onmatig hoog voor de groote massa van winkeliers, van welke velen ter nauwernood een arbeidersloon verdienen.

Nu is wel is waar de Kantonrechter bij art. 20 der wet van 29 Juni 1854 (*Stbl.* n°. 102) gemachtigd bij policie-overtredingen als die van art. 475 en 479 C. P. tot eene geldboete van *f*0,50 af te dalen. Maar dit artikel bevat eene gewichtige beperking door te bepalen dat art. 463 C. P. toepasselijk is op overtredingen van policie, in het Wetboek van Strafrecht voorzien, zoodat gemeld artikel niet van toepassing is op overtredingen, waartegen bij speciale wetten

of verordeningen straf is bedreigd, tenzij dit bij die wet of verordening is bepaald, zooals b. v. in de wet op de Maten en Gewichten, maar niet bij de meeste plaatselijke verordeningen is geschied. Daarenboven mag de rechter alleen beneden het minimum gaan, zooals art. 463 zegt, bijaldien de omstandigheden het wanbedrijf (hier de overtreding) schijnen te verkleinen. En men geeft zeker eene juridisch minder juiste verklaring dier woorden, wanneer men aanneemt dat bij de meeste policie-overtredingen gemis aan schade, gemis aan boosaardigheid, de weinige verdiensten van den delinquent, verzachtende omstandigheden zijn. Hieraan meen ik het dan ook te moeten toeschrijven dat de Kantonrechters zoo zelden bij de policie-overtredingen van den C. P. verzachtende omstandigheden aannemen, al komt hun ook de boete te hoog voor.

Zonderling schijnt het zooals de regeering zelve soms met het wettelijk minimum omspringt. De overtredingen van art. 29 der wet betreffende de maten, gewichten en weegwerktuigen zijn strafbaar gesteld met eene geldboete van minstens tien gulden. Vele Kantonrechters nemen m. i. terecht slechts zeer zelden verzachtende omstandigheden aan, daar zij meenen niet als zoodanig de omstandigheid te mogen laten gelden dat er geen schade is gebleken en dat er overigens niets op den man is aan te merken. Zij veroordeelen alzoo den delinquent tot het minimum der geldboete. De delinquent verzoekt gratie. De ambtenaar van het O. M. en de Kantonrechter rapporteeren ongunstig, bepaald opgevende dat hun geene enkele verzachtende omstandigheid bekend is geworden. En toch wordt de geldboete, met toepassing van het recht van gratie, verminderd, zoo geregeld verminderd dat in sommige Provinciën — o. a. wanneer ik mij goed herinner in Friesland — de Procureur-Generaal, ten einde voor dat geval het steeds toenemend aantal requesten om gratie te voorkomen, eene circulaire heeft gezonden om de toepassing van verzachtende omstandigheden bij dit misdrijf te bevorderen. En waarom wordt in dit geval zoo geregeld gratie verleend? De reden, die algemeen voorondersteld

wordt, is deze: dat de regeering zelve die boete van *f* 10 te hoog oordeelt; niettegenstaande deze wet van betrekkelijk zoo jongen datum is, 9 April 1869, en de wetgever toch wel niet gedachteloos in die wet zooveel strengere bepalingen zal hebben vastgesteld als in den C P., art. 479 n°. 5 en 6.

Hierboven heb ik reeds mijn gevoelen ontwikkeld dat de rechter in de meeste gevallen niet door een minimum moest gebonden zijn. Maar vooral moest hij dit niet zijn waar de straf in eene geldboete bestaat. — Ten minste moest bij policie overtredingen het minimum zijn beneden het dagloon van een arbeider. Bij recidive d. w. z. herhaling van *dezelfde* overtreding en niet, zooals art. 483 C. P. bepaalt, wanneer de delinquent reeds vroeger veroordeeld is wegens *eenige* policie-overtreding, kon des noods dit minimum bij sommige overtredingen verhoogd worden.

Het zou echter niet veel baten, wanneer de rijks-wetgever dergelijke bepalingen maakte en niet tevens de bevoegdheid van den plaatselijken wetgever beperkte bij het maken van policie-verordeningen, wier overtredingen het grootste contingent leveren tot de vonnissen bij de Kantongerechten. (1). Ten opzichte van sommige overtredingen wordt dit in den C. P. gedaan, zooals ten opzichte van de verordeningen „concernant la petite voirie", art. 471 n°. 5, de verordeningen betreffende het besturen, enz. van rijtuigen, art. 475 n°. 3 en 4, in welke artikelen de straf wordt bepaald waarmede de overtreders van dergelijke verordeningen zullen gestraft worden. — Maar het is, dunkt mij, zeer wenschelijk dat de bevoegdheid van den plaatselijken wetgever *ten opzichte*

---

(1) In 1870 vindt men op de 23,660 veroordeelden 10,583 die wegens overtredingen van plaatselijke verordeningen, 1210 die wegens overtredingen van provinciale reglementen, en 202 die wegens overtredingen van waterschaps-verordeningen zijn veroordeeld, gezamenlijk 11,955, terwijl wegens overtredingen van den C. P. of andere wetten zijn veroordeeld 5,700, en wegens overtredingen van maatregelen van inwendig bestuur 559 personen, alzoo gezamenlijk 6,259. Voorts vindt men veroordeeld wegens overtreding van de jachtwet 2,557 personen en wegens kleine diefstallen 2,849 personen.

van de zwaarte der straf meer wordt beperkt. De Gemeenteraden kunnen nu tegen overtredingen hunner verordeningen, behoudens de beperkingen, in gemelde artikelen van den C. P. vervat, *geldboeten bedreigen* tot van vijf en twintig gulden en gevangenisstraf tot van drie dagen, art. 161 der Gemeente-wet. En maar te veel behooren de gemeente-wetgevers tot dat soort van wetgevers, waarvan MONTESQUIEU spreekt, die, een kwaad willende verbeteren, alleen denken aan de verbetering van dat kwaad en niet aan de bezwaren welke aan te zware straffen zijn verbonden.

Vooral in de kleine gemeenten van ons land vindt men dikwijls onmatig zware strafbepalingen. Geheel verschillende strafbepalingen vindt men in naburige gemeenten ten opzichte van dezelfde overtreding, zooals het vertoeven in een herberg na een zeker uur. — In het kanton Tiel was in sommige gemeenten, zoo ik mij goed herinner in de gemeente Zoelen, het rijden met hondewagens op den openbaren weg bedreigd met eene geldboete van *minstens* *f* 10 EN eene gevangenisstraf van één dag, hoewel bij het Provinciaal reglement het rijden met hondewagens op de dijken slechts met eene geldboete van hoogstens *f* 5 is strafbaar gesteld en het ongerief en gevaar van hondewagens op de dijken natuurlijk veel grooter is dan op grintwegen in een streek waar het water zeer schaarsch is.

Dat de zwaarte dezer straf weinig of geen invloed uitoefent op het getal overtredingen zal ik bijna niet uitdrukkelijk behoeven te vermelden; het is — hoe onbegrijpelijk het ook schijne — een gewoon verschijnsel.

„Qu'on examine la cause de tous les relachements, on verra qu'elle vient de l'impunité des crimes et non pas de la modération des peines.“

Reeds komt mij de som van *f* 1, die bij art. 161 der gemeentewet, zonderling genoeg! is vastgesteld als de minste geldboete die opgelegd kan worden, bepaald te hoog voor, omdat die som reeds het dagloon van vele delinquenten overtreft.

Ook in dit opzicht heeft de wetgever van 1851 weer op

onbegrijpelijke wijze de belangen van den kleinen man uit het oog verloren. Zelfs de C. P. was liberaler door bij vele policieovertredingen een minimum van een frank aan te nemen.

Ad II.

Onze wet van 22 April 1864 (*Stbl.* n°. 29), houdende bepalingen voor het geval van wanbetaling van boeten in strafzaken, was eene groote verbetering, voor zoover zij eene eenheid in onze wetgeving bracht die zij vroeger geheel miste en een beter stelsel dan dat van lijfsdwang bij wanbetaling aannam.

Vóór de invoering van deze wet golden de meest verschillende bepalingen. In den C. P. was bepaald dat de geldboeten, evenals de kosten, invorderbaar zouden zijn bij lijfsdwang, artt. 52, 53, 467 en 469. In verschillende wetten van 1814 tot 1849 werd aangenomen het beginsel van subsidiaire gevangenisstraf bij onvermogen en van lijfsdwang bij onwil en voor de gerechtskosten (1). In verschillende wetten van 1850 tot 1861 werd het beginsel aangenomen dat subsidiaire gevangenisstraf de boete bij wanbetaling vervangt zonder onderscheid of deze het gevolg is van onvermogen of van onwil (2). In sommige wetten van 1855—1863 treedt subsidiaire gevangenisstraf bij wanbetaling in de plaats, zoowel van gerechtskosten als van boeten (3). Al deze wetten bevatten voorts zeer uiteenloopende bepalingen omtrent den duur der

---

(1) Art. 3 Kon. Besl. v. 22 Juli 1814 (*Stbl.* n°. 86); art. 28 der wet van 26 Januari 1815 (*Stbl.* n°. 7); art. 6 der wet van 1 Maart 1815 (*Stbl.* n°. 21); art. 1 der wet van 28 Sept. 1816 (*Stbl.* n°. 51); art. 2 der wet van 12 Dec. 1817 (*Stbl.* n°. 33); art. 225 der wet van 26 Aug. 1822 (*Stbl.* n°. 38); art. 15 der wet van 13 Aug. 1849 (*Stbl.* n°. 40); art. 2 der wet van 12 Aug. 1849 (*Stbl.* n°. 36).

(2) Art. 25 der wet van 12 April 1850 (*Stbl.* n°. 15), art. 7 en 8 der wet van 5 Juli 1855 (*Stbl.* n°. 61); artt. 165 en 273 der wet van 29 Juni 1851 (*Stbl.* n°. 85); art. 101 der wet van 18 Sept. 1852 (*Stbl.* n°. 178); art. 14 der wet van 21 Dec. 1853 (*Stbl.* n°. 128); art. 188 der wet van 19 Aug. 1861 (*Stbl.* n°. 72).

(3) Art. 5 der wet van 12 Juli 1855 (*Stbl.* n°. 102); art. 43 der wet van 13 Juni 1857 (*Stbl.* n°. 87); art. 9 der wet van 13 Aug. 1857 (*Stbl.* n°. 103); art. 7 der wet van 2 Mei 1863 (*Stbl.* n°. 50).

subsidiaire gevangenisstraf, omtrent de verhouding van deze tot de geldboete, omtrent de aanmaningen, enz.

Tegen het beginsel van den C. P. — lijfsdwang, in geval van wanbetaling, zonder onderscheid of deze het gevolg is van onwil dan van onvermogen — was men bij de behandeling der wet van 1864 algemeen gestemd. „Bij onvermogen (leest men in de Memorie van Toelichting), houdt de lijfsdwang op een middel te zijn tot verhaal van het verschuldigde en wordt eene straf veelal onevenredig aan het misdrijf dat tot de veroordeeling aanleiding gaf en zwaarder dan de boete door den rechter opgelegd: eene straf ongelijkmatig in de toepassing, daar het bevel van de toepassing van den lijfsdwang en de bepaling van den duur moeten worden overgelaten aan den ambtenaar met de ten-uitvoer-legging van het vonnis belast; voor den staat eindelijk eene oorzaak van nuttelooze onverhaalbare onkosten". — „Door het stelsel van subsidiaire gevangenisstraf bij onvermogen (zoo leest men verder), wordt voorkomen dat menig misdrijf, ook bij veroordeeling van den dader, geheel straffeloos blijft, gelijk thans het geval is, omdat de facultatief gestelde lijfsdwang, ook om de kosten, op den onvermogenden veroordeelde slechts zelden wordt toegepast." Volgens het voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs over het Ontwerp, vereenigde zich verreweg de meerderheid der Leden van de Tweede Kamer met de bezwaren van den Minister ten opzichte van lijfsdwang bij onvermogen: 1o. de kosten en ook den omslag bij executie door lijfsdwang; 2°. behoeft men er slechts op te wijzen hoe door de toepasselijkheid der voorschriften van het Wb. van Burg. Rv. lijfsdwang tot verhaal van geringe geldboeten een schier onbruikbaar middel is, en hoe dientengevolge menig overtreder zijne welverdiende straf ontloopt. Hierbij werd nog in eene afdeeling de opmerking gemaakt dat, naar men meende, van het bestuur der registratie afhangt de bepaling van den duur van den lijfsdwang.

Minder eenstemmig was men over de vraag of bij onwil

de lijfsdwang moest behouden blijven. In de Memorie van Toelichting werden als bezwaren tegen het behoud van den lijfsdwang, ook in dit geval, aangevoerd dat het „zeer moeijelijk is na te gaan of iemand vermogend is of niet; het bewijs van art. 858 B. Rv. is niet voldoende in dit geval. Hierdoor onbillijke ongelijkheid in de ten-uitvoer-legging der straf die aan bijzondere ambtenaren moet worden overgelaten. Daarenboven lijfsdwang behoort langer te zijn en is zeer kostbaar". Blijkens het voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs vonden vele leden der Tweede Kamer echter het behoud van lijfsdwang bij onwil wenschelijk, vooral met het oog op de tweeledige bestraffing bij misbruik van vertrouwen, enz. waar hebzucht de overwegende aanleiding tot het feit is geweest. — (Art. 408, 410, 411, 412, 419, 423 C. P.).

Ook bestond er groot verschil van gevoelen welke bepalingen moesten gemaakt worden voor het geval van wanbetaling der Gerechtskosten. Tegen subsidiaire gevangenisstraf voor dit geval vindt men in de Memorie van Toelichting de volgende bezwaren: „Hoezeer door het misdrijf veroorzaakt, is de veroordeeling in de kosten geene straf, en behoort zij dus bij wanbetaling niet door eene straf te worden vervangen. Het is de veroordeeling tot teruggave van een door den Staat gedaan voorschot en dit voorschot kan volgens de tegenwoordige wetgeving door alle middelen rechtens, ook door lijfsdwang, op den veroordeelde worden verhaald..... Tegen onvermogenden wordt thans ter zake van kosten de lijfsdwang in den regel niet toegepast. . . . Dat subsidiaire gevangenisstraf ook voor de kosten zou worden ondergaan, zou eene groote hardheid zijn jegens hem die niet kan betalen en voor den Staat de reeds gemaakte onverhaalbare onkosten slechts met nieuwe vermeerderen". — Blijkens het voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs waren echter verscheidene leden der Tweede Kamer voor subsidiaire gevangenisstraf, wanneer de gerechtskosten niet betaald werden. Anderen voor lijfsdwang, sommigen gaven de voorkeur aan het stelsel bij het Ontwerp van Strafwetboek van 1858/1859 aangenomen

om voor het verhaal van Gerechtskosten geen lijfsdwang in het geheel toe te laten, maar het op de gewone middelen van uitwinning te laten aankomen, om zoo mogelijk dat verhaal te verzekeren.

Ook dit is in mijn oog eene groote verdienste van de wet van 1864 dat zij niet heeft aangenomen het stelsel van subsidiaire gevangenisstraf bij wanbetaling van Gerechtskosten.

Art. 1 der wet van 22 April 1864 bepaalt dat geldboeten, in geval van wanbetaling — onverschillig of deze een gevolg is van onwil of van onvermogen — zullen vervangen worden: wanneer het eene geldboete is van hoogstens *f* 10, door eene gevangenisstraf van 1—3 dagen; wanneer het eene hoogere geldboete is, tot *f* 50 toe, door eene gevangenisstraf van 2—7 dagen; wanneer het eene nog hoogere geldboete is, tot *f* 100 toe, door eene gevangenisstraf van 3—14 dagen enz.

Hoe nu wordt deze wet toegepast?

Men kan zich bij de toepassing dezer wet op vierderlei standpunt stellen. En dit wordt ook werkelijk gedaan.

A. gaat van het standpunt uit dat de subsidiaire gevangenisstraf een dwangmiddel behoort te zijn; hij beschouwt die straf nog steeds als lijfsdwang, die echter tot zeer korten tijd is gereduceerd; ook de wetgever, meent hij, huldigt dit standpunt in art. 5 door te bepalen dat de betaling der geldboete, nadat de ten-uitvoer-legging der gevangenisstraf is aangevangen, den veroordeelde bevrijdt van den verderen duur dier straf. Men moet, meent hij, steeds trachten den delinquent door de subsidiaire gevangenisstraf tot betaling te dwingen en hem derhalve eene hooge, zoo niet de hoogste subsidiaire gevangenisstraf opleggen, indien er maar eenige kans bestaat dat hij dan de boete betaalt.

B. daarentegen stelt zich op het standpunt dat men nooit eene zoo hooge subsidiaire gevangenisstraf mag opleggen dat het ondergaan daarvan eene onbillijk zware straf zou zijn voor het gepleegde misdrijf. Men moet, meent hij, wanneer het misdrijf voldoende is gestraft met één dag gevangenisstraf, nooit eene hoogere subsidiaire straf opleggen, al weet men

ook zeker dat de veroordeelde dan de geldboete niet zal betalen en al denkt men dat hij dit misschien wel zou doen, wanneer hem de hoogste subsidiaire gevangenisstraf werd opgelegd. Zoo veroordeelt B dikwijls personen wegens policie-overtredingen van art. 475 en 479 C. P. tot het minimum der geldboete van *f* 3 en *f* 5,50, of wegens de veel voorkomende wanbedrijven van art. 224 C. P. (beleediging met woorden, enz. aan een bedienend beambte in de waarneming of ter gelegenheid van de waarneming zijner bediening gedaan) en art. 375 C. P. (het op eene openbare plaats uiten van smaad- of scheldwoorden en beleedigende uitdrukkingen die geenerlei te-laste legging van eene bepaalde en omschrevene daad maar van een aangeduide ondeugd behelzen) tot het minimum der geldboete van *f* 8, omdat hij in de omstandigheden geene aanleiding vindt verzachting van straf toe te passen, maar bepaalt de subsidiaire straf op één dag, hoewel hij zeker weet dat de boete dan niet betaald zal worden.

Op het cijfer der betalers oefent het een grooten invloed uit of men van het zeldzamer aangenomen standpunt van A. dan van het veel algemeener standpunt van B. uitgaat. De ontvangers der registratie, met de inning der geldboeten belast, kunnen dit uit hunne ervaring getuigen. En het laat zich trouwens gemakkelijk begrijpen.

C. — en ook deze categorie vindt men ruim vertegenwoordigd — verdeelt de rubriek van geldboeten tot en met *f* 10 in evenveel rubrieken als hij dagen tot zijne beschikking heeft, alzoo drie in getal; hij legt bij geldboeten van *f* 1 of *f* 3 eene subsidiaire gevangenisstraf van een dag; bij geldboeten van *f* 5 op *f* 8 eene van twee dagen; bij geldboeten van *f* 10, soms ook van *f* 8, eene van drie dagen op. Oppervlakkig schijnt dit gehandeld in den geest van de wet van 1864 die blijkbaar zulk een groot gewicht hecht aan het cijfer der guldens. Van den anderen kant mag men vragen, waarom de wetgever, zoo dit zijne bedoeling is, het dan zelf niet zoo geregeld heeft. En C. verliest hier zoowel de door B. voorgestane billijkheid uit het oog als het beginsel van A. dat de subsidiaire straf een dwangmiddel behoort te zijn.

D. eindelijk — en dit is m. i. het beste standpunt — vereenigt zich met het beginsel van A. dat de subsidiaire straf min of meer een dwangmiddel behoort te zijn dat tot betaling der geldboete noopt; hij vereenigt zich met het beginsel van B. dat de subsidiaire gevangenisstraf nooit eene onmatig hooge straf mag zijn; hij vereenigt zich ook met het beginsel van C. dat de subsidiaire straf evenredig moet zijn aan de geldboete. — Maar hij heeft eene andere opvatting dan deze van die evenredigheid. Hij meent zelfs dat er meestal hoegenaamd geene evenredigheid tusschen zwaarte van geldboete en subsidiaire gevangenisstraf bestaat, wanneer men als C. bij de bepaling van de subsidiaire straf alleen op het getal guldens let, daar het z. i. geheel van het vermogen van den delinquent afhangt hoe zware straf de veroordeeling tot betaling van een zeker aantal guldens moet beschouwd worden. Legt men een arbeider, die 10 stuivers per dag verdient, eene geldboete van *f* 1,50 op, zoo meent hij met BENTHAM dat men de subsidiaire gevangenisstraf moet bepalen op drie dagen om haar evenredig te maken aan de opgelegde geldboete. Acht men deze subsidiaire gevangenisstraf te hoog en vindt men een gevangenisstraf van 1 of 2 dagen voldoende, welnu men verlage ook de geldboete tot een som die gelijk staat met of iets beneden de verdienste van een of twee dagen is.

In hoeverre veroorlooft nu onze wet het systeem van D. te volgen?

De wet van 1864 verhindert den rechter aan een arbeider eene evenredige subsidiaire gevangenisstraf op te leggen, zoodra de boete een paar gulden te boven gaat, daar de subsidiaire straf bij die wet is bepaald op „ten hoogste drie dagen en ten minste één dag, indien niet meer dan *f* 10 aan boete is opgelegd". Daarenboven, zooals ik reeds hierboven heb aangetoond, belemmert hem dikwijls het wettelijk minimum eene geldboete op te leggen die niet te zware straf is voor het gepleegde misdrijf, wanneer de delinquenten eenvoudige arbeidslieden zijn. Ziet men er geen bezwaar in waar het minimum, als bij de policie-overtredingen van art.

475 en 479, bij de wet Maten en Gewichten, enz. onmatig zwaar is voor ongefortuneerde delinquenten — om die reden verzachtende omstandigheden aan te nemen, zoo kan men bij alle dergelijke overtredingen eene geldboete opleggen, evenredig aan het inkomen van den delinquent. Acht men het echter zijn plicht recht te spreken volgens den geest van een wet, m. a. w. zooals de wetgever dit blijkbaar heeft gewild (een wreede bijna onmogelijke taak bij wetten als onzen C. P.), zoo mag men niet ter wille van een billijke rechtsspraak verzachtende omstandigheden aannemen, tenzij men meent dat deze werkelijk aanwezig zijn. En evenmin mag men, wat de toepassing der subsidiaire gevangenisstraf betreft, van het standpunt van D. uitgaan.

En uit de woorden èn uit de geschiedenis der wet van 1864 blijkt toch ten duidelijkste dat de wetgever eene geheel andere evenredigheid tusschen boete en subsidiaire straf heeft gewild. In de Memorie van Toelichting bij het ontwerp dezer wet leest men dat voor de verhouding van de gevangenisstraf tot de boete art. 273 der gemeentewet is gevolgd; doch het „billijk (!) scheen in de laagste categorie der gemeentewet (1) nog eene splitsing te maken, daar een maximum van zeven dagen gevangenis te hoog is in verhouding tot boeten van *f* 10 en daar beneden." Volgens het systeem van BENTHAM daarentegen is eene gevangenisstraf van zeven dagen in verhouding tot eene geldboete van *f* 10 veeltijds niet te hoog maar te laag. Een arbeider die 10 stuiver per dag verdient, moet toch 20 dagen werken om die som te verdienen en derhalve moet de subsidiaire gevangenisstraf op minstens 20 dagen bepaald worden wanneer men zulk een arbeider tot eene geldboete van *f* 10 veroordeelt.

Door de wetgevende macht is het beginsel van het ontwerp

(1) Art. 273 dier wet bepaalt namentlijk dat de geldboete zal worden vervangen door gevangenisstraf van ten hoogste twee maanden, indien meer dan *f* 200, van eene maand, indien meer dan *f* 100, — van veertien dagen, indien meer dan *f* 50 — en van zeven dagen, indien niet meer dan *f* 50 aan boete is opgelegd.

bekrachtigd. En zelfs is het door haar invloed nog meer consequent toegepast door voor elke categorie niet alleen een ander maximum maar ook een ander minimum te bepalen. Naar aanleiding van art. 1 van het ontwerp werd namentlijk door zeer vele leden van de Tweede Kamer in de afdeelingen opgemerkt „dat dit artikel te veel overlaat aan het arbitrium judicis. Het minimum der subsidiaire gevangenisstraf is voor elke der in art. 1 vermelde categoriën geheel aan het oordeel van den rechter overgelaten. Het minimum, zoo luidt de laatste alinea, is in alle gevallen één dag, zoodat de rechter, mits blijvende beneden de maxima, onverschillig hoe hoog het bedrag der boete, naar goedvinden den duur der gevangenisstraf kan regelen en dien voor de hoogste boete zelfs op één dag kan bepalen. Hierdoor kan alle evenredigheid tusschen de boete en de subintrerende gevangenisstraf worden verbroken. Het zal mitsdien noodig zijn voor elke categorie een minimum aan te nemen."

In de Memorie van Beantwoording van het voorloopig Verslag werd deze opmerking aldus beantwoord: „Na ernstig overwegen der bezwaren hieromtrent gerezen (dat is omtrent het minimum) is het wenschelijk voorgekomen daaraan te gemoet te komen door het thans nieuw voorgestelde art. 1." In dit nieuwe artikel, gelijkluidende met art. 1 der wet, werd voor elke categorie een ander minimum der subsidiaire straf bepaald; in de hoogste van drie maanden, in de laagste van één dag.

De wetgevende macht wilde alzoo blijkbaar evenredigheid tusschen de subsidiaire gevangenisstraf en het aantal guldens waaruit de geldboete bestond. Uit vrees dat de rechter *die* evenredigheid niet in acht zou nemen werd in het ontwerp het arbitrium judicis reeds meer beperkt dan in vroegere wetten het geval was en werden die grenzen later, op aandrang van vele leden der Tweede Kamer, nog nauwer toegehaald dan zij in het oorspronkelijk ontwerp waren. Ja het schijnt zelfs inconsequent dat men nog iets aan het oordeel des rechters heeft overgelaten.

Dat de wet van 1864 zoo weinig aan het arbitrium

judicis overlaat mag m. i. op zich zelf geen grief zijn tegen deze wet. De uitspraak „optima lex quae minimum relinquit arbitrio judicis" zou zeker verkeerd worden toegepast wanneer men den rechter voorschreef met hoeveel dagen gevangenisstraf of met hoeveel guldens boeten een misdrijf behoort gestraft te worden, maar zij wordt niet verkeerd toegepast wanneer de verhouding van subsidiaire gevangenisstraf tot geldboete zooveel mogelijk wordt bepaald. De wetgever moet voorschrijven hoe de subsidiaire gevangenisstraf zal worden bepaald; hij moet niet aan den rechter overlaten of de subsidiaire straf zal gebruikt worden als lijfsdwang dan of deze een straf van ongeveer dezelfde zwaarte zal zijn als de geldboete; hier moet zoo weinig mogelijk aan individueele inzichten worden overgelaten.

Wat ik in de wet van 1864 afkeur is niet dat het arbitrium judicis te veel is beperkt maar dat zij een verkeerd standpunt heeft aangenomen om de verhouding tusschen geldboete en subsidiaire gevangenisstraf te regelen. Een goed beginsel heeft de wetgever dunkt mij neergelegd in art. 2 dier wet dat de subsidiaire gevangenisstraf „niet wordt aangemerkt als eene andere straf dan de geldboete" maar hij heeft dit beginsel verkeerdelijk uitgewerkt in art. 1; wil men werkelijk het beginsel van art. 2 in toepassing brengen zoo moet men maken dat de subsidiaire straf niet veel zwaarder en evenmin veel lichter straf dan de geldboete is. En art. 1 schrijft voor eene wettelijke verhouding van het aantal dagen gevangenisstraf tot het aantal guldens; alsof de zwaarte eener boete van een zeker aantal guldens niet eene geheel individueele zaak is, niet geheel afhangt van het fortuin van den veroordeelde.

Nu de wet van 1864 zich op dit verkeerde standpunt heeft geplaatst is het m. i. zeer te bejammeren dat zij, in afwijking van vroegere wetten, zoo weinig aan het arbitrium judicis heeft overgelaten, daar zij nu voor een groot deel er de schuld van is dat in de meeste gevallen niet de opgelegde geldboete wordt betaald maar de subsidiaire gevangenisstraf ondergaan.

Een verwonderlijk optimisme heerschte er bij het maken

van deze wet. De Minister OLIVIER zeide in zijne Memorie van Toelichting: „men kan aannemen dat door hem die betalen kan slechts zeer zelden de gevangenisstraf, die algemeen zwaarder en schandelijker wordt geacht dan de boete, boven deze zal worden verkozen en dat in den regel de veroordeelde, die den termijn tot betaling laat verloopen en zich in de gevangenis begeeft, wel geene keuze zal hebben.„ En even luchtig dacht de heer GODEFROI over de werking dezer wet waar hij zeide: „de Minister heeft volkomen teregt in de Memorie van Beantwoording de opmerking gemaakt dat de gevallen, waarin iemand die betalen kan zich uit onwil of om welke reden dan ook zal laten welgevallen gevangenisstraf te ondergaan, hoogst zeldzaam zullen zijn of het moesten zijn liefhebbers, die lust gevoelden om de werking der gevangenisstraf zelve proefondervindelijk te leeren kennen, maar ook deze zullen wel altijd gering in aantal zijn.„

De werkelijkheid heeft die optimistische beschouwingen beschaamd. Wij merkten reeds op dat er zeer weinig personen wegens policie-overtredingen worden veroordeeld die niet eene kleine geldboete betalen kunnen, hetzij uit eigen kas, hetzij door het geld van anderen te leenen, desnoods met verpanding van eenig hun toebehoorend goed. Het getal personen die tot groote geldboeten worden veroordeeld is zeer gering (1), en van deze hoogere geldboeten wordt nog een betrekkelijk vrij groot aantal betaald. Toch ondergaan jaarlijks pl. m. 15000 menschen, d. i. meer dan de helft van hen die tot eene geldboete zijn veroordeeld, de subsidiaire gevangenisstraf. En wat de schande betreft, die men in 1864 nog aan gevangenisstraf hechtte, is de werking dier wet deze geweest: dat men dit begrip heeft laten varen en het integendeel in vele gevallen eene daad vindt, eenen verstandigen en goeden huisvader waardig, wanneer een arbeider een dag in de gevangenis gaat zitten in plaats van eene

(1) Men kan dit o. a. zien aan het kleine getal personen, die meer dan 3 dagen subsidiaire gevangenisstraf hebben ondergaan, zie pag. 498 noot 3.

som te betalen, die hij onmogelijk in een dag kan verdienen.

Dacht dan niemand aan die groote schaar van lieden voor wie de betaling eener geldboete wel mogelijk is, maar alleen met vrij groote opofferingen, en die er derhalve licht toe zullen komen zich bij de veroordeeling tot eene geldboete de vraag voor te leggen, wat zwaarder straf voor hen zelve en voor hun huisgezin is: de betaling dier geldboete of het ondergaan der gevangenisstraf?

Een der afgevaardigden heeft om hen gedacht. De heer DE BRAUW zeide bij de beraadslaging: „wanneer men de zaak in de praktijk behandelt, zooals ik krachtens mijne betrekking (van officier van justitie) moet doen, dan bemerkt men... dat bij kleine geldboeten, bij overtredingen der politie (want daarbij komt het meest te pas), de delinquenten liever drie dagen in de gevangenis zitten dan drie gulden te betalen. *Drie gulden*, zoo redeneren zij, *verdien ik zoo spoedig niet*, en wanneer ik drie dagen in de gevangenis ben dan behoef ik dien tijd niet voor mij te zorgen.“

Hij zag de zaak alzoo minder optimistisch in; volgens hem zouden zeer velen de geldboete niet betalen maar de subsidiaire gevangenisstraf verkiezen; volgens hem zoude voor velen niet slechts eene boete van *f* 10 maar reeds eene boete van *f* 3 zwaardere straf zijn dan eene gevangenisstraf van 3 dagen. — Vreemd klinkt het hierna dezen zelfden afgevaardigde den Minister met nadruk zijn dank te hooren uitbrengen dat hij gehoor heeft gegeven aan de aanmerkingen, in de afdeelingen gemaakt, ten opzichte van de gradatie der straffen en de overeenstemming van de gevangenisstraf met de grootte der geldboete. Men zou dunkt mij van dezen afgevaardigde hebben mogen verwachten dat hij, in gevolge zijne practische ervaring, zou hebben afgekeurd dat de subsidiaire gevangenisstraf voor boete van *f* 3 en zelfs van *f* 10 nooit hooger dan 3 dagen mag zijn.

Van eene wet toch als die van 1864 „houdende bepalingen voor het geval van wanbetaling van boeten in strafzaken“ meen ik te mogen zeggen dat zij niet aan haar doel beantwoordt wanneer zij de wanbetaling der boeten bevordert en daardoor maakt dat de bedoeling van den wetgever of

rechter gemist wordt om den delinquent alleen in zijne beurs te straffen. En deze wet bevordert die wanbetaling door den rechter in vele gevallen te dwingen eene subsidiaire gevangenisstraf op te leggen, die voor den veroordeelde eene veel lichter te dragen straf is dan het betalen der geldboete.

Een arbeider die tot *f* 8 veroordeeld wordt (het minimum van veel toegepaste artikelen als art. 224, 375 C. P.) met eene subsidiaire gevangenisstraf van twee of drie dagen — moet in onze dagen al een exceptionneel fijn schaamtegevoel bezitten zal hij het ondergaan der gevangenisstraf niet verkiezen boven het betalen der geldboete; in vele gevallen zal hij zelfs meenen dat hij dit tegenover zijn huisgezin verplicht is.

De wetgever heeft in art. 1 der wet van 1864 een tarief vastgesteld voor de verhouding tusschen het cijfer der guldens van de opgelegde boete en het cijfer der dagen subsidiaire gevangenisstraf die moeten worden opgelegd; één uniform tarief waarin dus geen acht wordt geslagen op het vermogen van den veroordeelde. En het is geheel in den geest van deze wet gehandeld dat de rechter dit tarief nog nader uitwerkt en b. v. aan eene geldboete van *f* 3 altijd eene subsidiaire gevangenisstraf van één dag, aan eene boete van *f* 5 of *f* 8 altijd eene gevangenisstraf van twee dagen, aan eene boete van *f* 10 altijd eene gevangenisstraf van drie dagen verbindt zonder acht te slaan op de persoonlijkheid van den veroordeelde. Maar het gevolg hiervan is dat voor vele veroordeelden de subsidiaire straf eene veel minder zware straf is dan het betalen der geldboete en dientengevolge jaarlijks duizenden, die wel in staat zijn de geldboete te betalen, toch de subsidiaire gevangenisstraf ondergaan. En de wet van 1864 maakt daarenboven door bovengenoemd tarief dat bij het bepalen van het bedrag der geldboete minder acht wordt geslagen op de persoonlijkheid van den beklaagde; want, waar eene vaste verhouding tusschen het cijfer der guldens boete en het cijfer der dagen subsidiaire gevangenisstraf wordt aangenomen moet aan gegoeden en niet gegoeden pl. m. dezelfde geldboete worden opgelegd, wil men aan beiden dezelfde subsidiaire gevangenisstraf opleggen.

Van de wet van 1864 meen ik derhalve gerust te mogen zeggen dat zij verderfelijk werkt. En door de letter èn door den geest harer bepalingen bevordert zij de onbillijkheid dat aan niet gegoede lieden onmatig zware boeten worden opgelegd. Zij heeft het demoraliserend gevolg dat door de meeste veroordeelden, het ondergaan van de subsidiaire gevangenisstraf wordt verkozen boven het betalen der opgelegde geldboeten, en hierin is ook de reden te zoeken van het ongelukkige verschijnsel dat er bij vele rechterlijke colleges eene neiging ontstaat om in minder gevallen eene geldboete op te leggen. (1).

M. i. is het alzoo meer dan tijd dat de wet van 1864 worde afgeschaft en door andere bepalingen vervangen. In welken geest die nieuwe bepalingen m. i. zouden moeten zijn is zeker na het voorgaande niet twijfelachtig: zij zouden namentlijk eene verhouding tusschen geldboete en subsidiaire gevangenisstraf moeten voorschrijven als door BENTHAM wordt voorgestaan. Deze nieuwe bepalingen zouden b. v. aldus kunnen luiden:

„Bij elke veroordeeling tot geldboete wordt door den rechter bepaald dat de boete — zoo de veroordeelde die niet betaalt . . . enz. — zal vervangen worden door eene gevangenisstraf van minstens één dag en hoogstens zes maanden. — De duur dezer gevangenisstraf moet steeds evenredig zijn aan de opgelegde geldboete, met dien verstande dat één dag gevangenisstraf slechts eene som vervangt die gelijk staat met het vermoedelijk dagelijksch inkomen van den veroordeelde.

Eene gevangenisstraf van één dag vervangt minstens eene som van *f* 0.50.„

Men zou tevens in zulk eene wet kunnen bepalen hoe het dagelijksch inkomen van den veroordeelde moet berekend worden.

---

(1) Wegens wanbedrijven werden tot geldboete alleen veroordeeld: in 1865—2900; in 1866—2941; in 1867—2602; in 1868—2246; in 1869—2161; in 1870—1813 personen.

Naar het mij echter voorkomt zou men wel den rechter kunnen overlaten dit te berekenen mits aan het O. M. de verplichting werd opgelegd de noodige gegevens ter beoordeeling te verschaffen (zooals bij arbeidslieden eene opgave van hun gewone dagelijksche verdienste; bij anderen van het bedrag waarop hun inkomen bij den hoofdelijken omslag is geschat, de huurwaarde van het huis dat zij bewonen enz.) en de beklaagde in de gelegenheid werd gesteld zich ook omtrent dit punt te verantwoorden.

Natuurlijk zou de rechter ingevolge zulk eene wet in zijn vonnis moeten vermelden op welk bedrag het inkomen van den veroordeelde door hem was geschat, even goed als hij bij verbreking van afsluiting (art. 456 *C. P.*) de toegebrachte schade in zijn vonnis moet vermelden.

Zeker de taak des rechters om eene subsidiaire straf uit te spreken zoude hierdoor minder eenvoudig worden, maar niet altijd is het „simplex sigillum veri".

En het gevolg hiervan zoude zijn dat niet alleen steeds eene subsidiaire gevangenisstraf zou bepaald worden, die meer evenredig was aan de opgelegde geldboete, maar ook dat bij de bepaling der geldboete meer op het vermogen van den beklaagde werd gelet.

Aan den rechter moest evenwel de bevoegdheid worden gegeven om geldboeten op te leggen, evenredig aan het fortuin van den beklaagde, beter dan thans het geval is.

In afwachting van nieuwe wettelijke bepalingen zoude de jurisprudentie in deze reeds veel kunnen doen. In betrekkelijk zeer weinig gevallen wordt eene hoogere subsidiaire gevangenisstraf dan van drie dagen opgelegd (1). Welnu in

---

(1) Op de 14957 personen, die gemiddeld per jaar de subsidiaire gevangenisstraf hebben ondergaan, vindt men slechts 2192 die langer dan drie dagen in de Huizen van Verzekering, van Arrest en van Bewaring hebben doorgebracht. Zie hier boven p. 232. En van deze 2192 personen hebben verreweg de meeste alleen daarom eene subsidiaire gevangenisstraf van

de meeste van deze gevallen heeft de rechter het in zijne macht eene boete op te leggen evenredig aan één, twee of drie dagen subsidiaire gevangenisstraf.

Maar het strijdt met den geest van de wet van 1864 zal men zeggen, gij zelf hebt het aangetoond, om bij eene geldboete van *f* 1.50 de subsidiaire gevangenisstraf op drie dagen te bepalen wanneer de delinquent tien stuivers per dag verdient? Eilieve is het mogelijk recht te spreken, in den geest van onze strafwetten? Spreekt gij recht in den geest van de wet op de Maten en Gewichten wanneer gij ver beneden het minimum van *f* 10 gaat omdat de delinquent maar zoo'n klein winkeliertje is? En recht te spreken in den geest van den C. P. het is eene onmogelijk wreede taak. Welnu waarom dan zooveel eerbied voor den geest van de wet van 1864, wanneer gij de overtuiging hebt dat gij der maatschappij een weldaad bewijst door de wet niet volgens haren geest toe te passen maar, met gebruikmaking van de vrijheid die zij verleent, steeds er naar te trachten de subsidiaire gevangenisstraf evenredig te maken aan de opgelegde geldboeten.

Gij Kantonrechters die, zonder dat er eigentlijke verzachtende omstandigheden bestaan, bij de wet op de Maten en Gewichten beneden het minimum van *f* 10 gaat omdat die boete veel te zwaar is voor den delinquent, waarom gaat gij ook niet geregeld beneden het minimum van *f* 3 of *f* 5.50 in de artt. 475 en 479 *C. P.* gesteld, nu art. 20 al. 1 en 3 der wet van 29 Juni 1854 (*Stbl.* n°. 102) u hiertoe de bevoegdheid geeft — wanneer u die geldboete veel te hoog schijnt en gij anders de subsidiaire gevangenisstraf niet evenredig aan de opgelegde geldboete kunt maken.

Vele rechters vinden er geen bezwaar in beneden het door de wet gestelde minimum te gaan, b. v. beneden het minimum van

---

meer dan 3 dagen ondergaan, omdat zij tot meerdere geldboeten tegelijk waren veroordeeld, en de subsidiaire gevangenisstraf voor die verschillende geldboeten, hoewel elk beneden de f 10, te zamen de drie dagen te boven ging.

f 8 in de artt. 224 en 375 *C. P.* ook al bestaat er weinig reden verzachtende omstandigheden aan te nemen. Zij verminderen dan de geldboete tot *f* 3 en bepalen de subsidiaire gevangenisstraf op één dag, niet bedenkende dat zulk eene vermindering der geldboete waarschijnlijk eene geheel onverschillige zaak is, daar de meeste veroordeelden evenzeer den dag gevangenis zullen verkiezen wanneer de geldboete op *f* 3 dan wanneer zij op *f* 8 bepaald is. — Wil men zulke delinquenten, veeltijds vrouwen uit achterbuurten, die met uit werken gaan haar brood verdienen, slechts één dag subsidiaire gevangenisstraf geven zoo moet men de boete niet hooger stellen dan *f* 0.50; eerst wanneer de subsidiaire gevangenisstraf op twee dagen wordt bepaald zou men tot eene geldboete van *f* 1 kunnen komen.

Evenzoo is het bij verscheidene rechtbanken regel dat, wanneer de ten laste gelegde mishandeling blijkt van weinig beteekenis te zijn geweest en er daarenboven wel eenige aanleiding toe is gegeven, de delinquent wordt veroordeeld tot eene geldboete van *f* 3 en eene subsidiaire gevangenisstraf van één dag of wanneer de zaak van iets meer beteekenis is tot een geldboete van *f* 8 en eene subsidiaire gevangenisstraf van twee dagen.

Is het wonder dat wanneer zóó geldboeten worden opgelegd en de subsidiaire gevangenisstraf wordt bepaald, zonder dat gevraagd wordt naar het fortuin van den beklaagde, in den regel de subsidiaire gevangenisstraf wordt ondergaan?

Maar hoe het fortuin van den delinquent te beoordeelen? Zijn beroep is reeds een groot gegeven; eene enkele vraag daarenboven aan beklaagde en getuigen kan den rechter nog nauwkeuriger op de hoogte stellen.

Slaat men geen acht op het fortuin van den delinquent, het is onmogelijk billijke geldboeten uit te spreken, onmogelijk verschillende individuën gelijkelijk te straffen, onmogelijk eene subsidiaire gevangenisstraf te bepalen evenredig aan de opgelegde geldboete.

Van uwe jurisprudentie, Rechters en Kantonrechters, hangt het grootendeels af of de toestand zal voortduren dat

telken jare vijftien duizend personen aan hun arbeid ontrukt en min of meer gedemoraliseerd worden door de subsidiaire straf die hen gemeenzaam maakt met de gevangenis.

VI.

Verreweg het grootste gedeelte der geldboeten wordt opgelegd, wij hebben het reeds gezien, wegens policie-overtredingen en van deze weêr het grootste gedeelte wegens overtredingen van plaatselijke verordeningen (1). Van hier dat de policie-overtredingen zoo belangrijk zijn voor ons doel; het zoeken naar middelen om te voorkomen dat zoo veelvuldig de subsidiaire gevangenisstraf wordt ondergaan.

De oorzaken van het verschijnsel dat meestal, ook ter zake van policie-overtredingen, de subsidiaire gevangenisstraf wordt ondergaan zijn, hierboven heb ik het reeds aangetoond, 1o. dat het bij de wet of verordening vastgestelde minimum voor niet-gegoeden dikwijls veel te hoog is; dat de rechter bij policie-overtredingen van den C. P. alleen dan beneden het minimum mag gaan, wanneer er verzachtende omstandigheden bestaan, hetgeen zelden het geval is; dat bij zeer weinig plaatselijke verordeningen art. 463 C. P. toepasselijk is verklaard en dus ook slechts bij weinig verordeningen beneden het aldaar bepaalde minimum kan worden gegaan, 2°. dat de subsidiaire straf meestal minder zware straf is dan de opgelegde geldboete. En dit verschijnsel zou zich m. i. niet voordoen wanneer bij policie-overtredingen geen minimum was bepaald, althans dit minimum was beneden het dagloon van een arbeider, en wanneer altijd eene subsidiaire gevangenisstraf werd bepaald die voor den veroordeelde eene zwaardere straf moet geacht worden dan de betaling der geldboete.

Bij policie-overtredingen zou ik het daarenboven wenschelijk vinden dat het den delinquent gemakkelijker werd gemaakt dan thans het geval is om de strafvervolging te voorkomen

---

(1) Zie pag. 483, noot.

door vrijwillig, zonder vonnis, eene geldboete te betalen.

Hierdoor toch zouden de proces-kosten worden vermeden: proces-kosten welke dikwijls betrekkelijk zeer zwaar zijn (veel zwaarder dan de bedreigde geldboete) wanneer de beklaagde eenigszins verwijderd woont van de plaats waar de kantonrechter zitting houdt; proces-kosten, die meestal komen ten laste van den staat en, in geval dat de delinquent min of meer gegoed is, eene harde verzwaring van diens straf zijn.

Hierdoor ook zoude bereikt worden dat de straf spoedig volgde op de overtreding, terwijl nu in den regel eerst maanden daarna de straf wordt ondergaan. (1)

Hierdoor eindelijk zou kunnen verkregen worden dat — ook zonder dat de plaatselijke wetgever in zijne bevoegdheid tot het maken van strafverordeningen werd beperkt — aan de overtreders meer billijke straffen werden opgelegd en hierdoor het veelvuldige ondergaan der subsidiaire gevangenisstraf werd voorkomen.

Ook nu kan, ingevolge art. 254 Wetboek v. Strafvordering, wanneer op de overtreding alleen eene geldboete is gesteld, de overtreder de strafvervolging voorkomen, maar alleen door vrijwillig het *maximum* van de op de overtreding gestelde geldboete te betalen; en dit maximum althans is voor de meeste overtreders veel te hoog.

M. i. zou het derhalve wenschelijk zijn dat, evenals bij overtredingen der Jachtwet (art. 51 der wet van 15 Juni 1857 *Stbl.* n°. 87) ook bij policie-overtredingen de delinquent de vervolging kon voorkomen door het betalen van eene som, welker bedrag door een daartoe aangewezen ambtenaar werd bepaald en, evenals ook in genoemde wet het geval is, minder kan zijn dan het vastgestelde minimum.

Bij overtredingen van plaatselijke verordeningen moest m. i. het liefst aan een ambtenaar die hiertoe door den

---

(1) Bij zoo snel mogelijke behandeling van zaken moeten toch minstens drie of vier maanden verloopen voor de subsidiaire gevangenisstraf wordt ondergaan; meestal geschiedt dit eerst na een half jaar.

Gemeenteraad werd benoemd worden opgedragen deze som te bepalen. Werd hiermede een lid van het dagelijksch bestuur of een lid van den Gemeenteraad belast, zoo werd tevens het goede resultaat verkregen dat meer acht werd geslagen op de werking dier verordeningen dan thans het geval is

De bekeurde moest voor dien ambtenaar worden geroepen omdat hij niet altijd weet dat er proces-verbaal tegen hem is opgemaakt en opdat hij zijne belangen zal kunnen voorstaan. Zoowel bij niet-verschijning als bij verschijning moest deze ambtenaar de som bepalen, door welker vrijwillige betaling de vervolging kon worden voorkomen: 1°. omdat die niet-verschijning dikwijls niet de schuld is van den opgeroepene 2°. omdat de vermijding van strafgedingen en gerechtskosten, die geen nut hebben, niet alleen in het belang van den bekeurde is maar ook in dat van den staat.

Bij het bepalen dezer som, die b. v. op een minimum van *f* 0.25 kon gesteld worden, behoorde gemelde ambtenaar niet slechts acht te slaan op den aard der overtreding maar ook op het fortuin van den beklaagde.

Bij niet-verschijning moest den bekeurde schriftelijk worden medegedeeld op welk bedrag die som was bepaald.

Binnen zekeren termijn moest de bekeurde hierop eene quitantie overleggen, bij gebreke hiervan werd de strafvervolging voortgezet.

Nog wenschelijker zou het m. i. zijn wanneer policieovertredingen in *eerste ressort* door plaatselijke ambtenaren werden berecht op eene wijze, zoo weinig mogelijk omslachtig. Eene korte aanteekening op een register kon b. v. de plaats innemen van vonnis en proces-verbaal, gelijk, meen ik, op Java het geval is.

Om dit te verkrijgen zouden echter veel ingrijpender veranderingen moeten gemaakt worden.

De hierboven voorgestelde verbetering zou toch eenvoudig te verkrijgen zijn door eene wijziging van art. 254 Wetb. van Strafvordering in den geest van art. 51 der Jachtwet.

VII.

Nog eene zaak wensch ik hier te behandelen.

Volgens de jurisprudentie van den Hoogen Raad is art. 66 e. v. *C. P.* niet toepasselijk bij policie-overtredingen, zoodat ter dier zake gedaagden, beneden de zestien jaren oud, *niet* mogen worden vrijgesproken op grond dat zij zonder oordeel des onderscheids hebben gehandeld (zie SCHOONEVELD ad art. 66 n°. 11).

Een gevolg hiervan is dat kinderen, hoe jong ook, *moeten* veroordeeld worden, wanneer het blijkt dat zij de hun ten laste gelegde policie-overtreding hebben begaan, hoewel diezelfde kinderen, wanneer zij een wanbedrijf hadden gepleegd, zouden moeten worden vrijgesproken bij gemis van oordeel des onderscheids.

Zeer jonge kinderen, zelfs kinderen van 5—8 jaren, worden dan ook telkens tot eene geldboete veroordeeld, ter zake van policie-overtredingen als het beschadigen van heesters op plantsoenen, het aldaar loopen op het gras (meestal daarstellende eene overtreding van art. 475 n°. 9 C. P), het werpen van steenen op den openbaren weg, enz.

Weinig bezwaar zou ik hierin zien, wanneer de verordeningen altijd op redelijke wijze werden toegepast, hetgeen te dikwerf niet geschiedt, en wanneer de ouders de aan hunne kinderen opgelegde geldboeten betaalden. Men mag van de ouders of andere personen, die met de zorg van zulke jonge kinderen belast zijn, eischen dat zij zorg dragen dat die kinderen geen feiten plegen, welke bij wet of verordening zijn verboden.

Maar de ouders betalen in den regel niet. En wanneer zij niet betalen, moeten die kinderen, hoe jong ook, de subsidiaire gevangenisstraf ondergaan.

Gaat men de statistiek na, zoo zal men zien dat bij de personen beneden de 16 jaren het getal van hen die tot eene geldboete zijn veroordeeld en die de subsidiaire gevangenisstraf hebben ondergaan nog grooter is dan bij de oudere veroordeelden.

JAREN	JONGENS EN MEISJES ONDER DE 16 JAREN		
	die bij de Kantongerechten zijn veroordeeld tot gevangenisstraf en tot geldboete afzonderlijk en tot gevangenisstraf en geldboete te zamen:	die de subsidiaire gevangenisstr. hebben ondergaan in de Huizen van Bewaring.	die de subsidiaire gevangenisstr. hebben ondergaan in de Huizen van Verzekering en van Arrest.
1865	1195	660	74
1866	2056	910	96
1867	1930	1053	89
1868	2114	1224	106
1869	1776	1327	51
1870	1614	1066	39
gemiddeld per jaar.	1914	1040	76

De laatste kolom, hoewel voor ons onderwerp van minder direct belang, heb ik opgenomen om aan te toonen dat zeer weinig personen beneden de 16 jaren wegens wanbedrijven eene subsidiaire gevangenisstraf hebben ondergaan, waarschijnlijk doordat zeer weinig tot geldboeten zijn veroordeeld.

Vergelijkt men de beide eerste kolommen, zoo komt men tot het resultaat dat van de 1914 kinderen beneden de zestien jaren, die gemiddeld jaarlijks bij de kantongerechten werden veroordeeld, 1040 eene subsidiaire gevangenisstraf hebben ondergaan, d. i. 54¾ pCt.

In de eerste kolom zijn ook opgenomen het cijfer der kinderen, die wegens diefstal, enz. tot gevangenisstraf alleen zijn veroordeeld, zoodat in werkelijkheid de verhouding van hen die de subsidiaire gevangenisstraf ondergaan tot de betalers der geldboeten nog veel ongunstiger is.

In de meeste gevallen laten de ouders alzoo liever hunne kinderen de subsidiaire gevangenisstraf ondergaan dan de hun opgelegde geldboeten te betalen. En ook bij de kinderen doet zich hetzelfde verschijnsel voor dat men in het algemeen ziet, nl. dat het getal betalers afneemt; zelfs neemt dit

getal bij kinderen in nog veel sterkere mate af dan bij oudere delinquenten.

De verhouding van alle personen, jong en oud, die wegens wanbetaling van geldboeten eene subsidiaire gevangenisstraf hebben ondergaan, tot het aantal personen die tot eene geldboete zijn veroordeeld, is:

in de jaren 1865 en 1866	. . .	42 pct
" " " 1867 en 1868	. . .	52 "
" " " 1869 en 1870	. . .	60 " (1).

De verhouding van de jongens en meisjes beneden de 16 jaren, die in de Huizen van Bewaring eene subsidiaire gevangenisstraf hebben ondergaan, tot de jongens en meisjes beneden dien leeftijd die bij de kantongerechten zijn veroordeeld, is:

in de jaren 1865 en 1866	. . .	38 pct.
" " " 1867 en 1868	. . .	56 "
" " " 1869 en 1870	. . .	71 "

Zijn deze cijfers niet een welsprekend bewijs hoe weinig schande men, in den betrekkelijk korten tijd sedert de invoering der wet van 22 April 1864 (*Stbl.* n°. 29), in het ondergaan der subsidiaire gevangenisstraf is gaan vinden? hoe de beslissing der ouders of zij hunne kinderen naar de gevangenis willen laten gaan, allengs bij de minder vermogenden, waaronder de delinquenten hoofdzakelijk worden gevonden, geheel beheerscht wordt door de vraag waaraan de minste materiële nadeelen zijn verbonden?

Waarlijk van wettelijke bepalingen, die verschijnselen te voorschijn roepen als de hier bovenvermelde cijfers ons laten zien, mag men wel zeggen dat zij het volk demoraliseren.

Zeer wenschelijk zoude het m. i. zijn, gelijk ik reeds vroeger heb betoogd, dat onze bepalingen omtrent subsi-

---

(1) Zie hierboven pag. 232, waar ik tevens de opmerking maakte, dat deze cijfers niet geheel juist de verhouding der niet-betalers tot de betalers voor die jaren aangeven, daar men eerst maanden na de veroordeeling tot geldboete de subsidiaire gevangenisstraf pleegt te ondergaan.

diaire gevangenisstraf worden herzien, en dat deze herziening zich niet late wachten tot een geheel nieuw strafwetboek is voltooid, daar alleen eene jurisprudentie, die met den geest der wet in strijd is, de bezwaren kan temperen, welke aan den tegenwoordigen toestand zijn verbonden.

Maar bijna nog meer noodzakelijk acht ik het dat de wetgevende macht, hoe eerder hoe beter, eene bepaling vaststelle, dat kinderen beneden een zekeren leeftijd, b. v. van 12 of 14 jaren, niet wegens policie-overtredingen kunnen vervolgd worden.

In het algemeen heeft m. i. voor jeugdige kinderen eene gevangenisstraf — ook behalve dat zij hen dikwijls in slecht gezelschap brengt — veel bezwaren. Maar te meer is dit het geval wanneer kinderen die straf ondergaan om feiten, die van zoo weinig beteekenis zijn als de meeste policie-overtredingen; wanneer zij die ondergaan, een half jaar nadat zij die feiten hebben bedreven en wanneer de eenige reden waarom zij die ondergaan eigenlijk daarin ligt dat de ouders de geldboete niet betalen. Kinderen naar de gevangenis te laten gaan om eenig geld uit te sparen demoraliseert zoowel ouders als kinderen. En elken keer dat zich zulk een feit voordoet, oefent het in wijden kring een verderfelijken invloed uit, verlaagt het in dien kring den standaard van fatsoen, van achting voor zich zelven, van ouderplicht: getuige de sterk toenemende vermeerdering van kinderen die de subsidiaire gevangenisstraf ondergaan.

Daarenboven zou eene bepaling als hierboven door mij is voorgesteld grootendeels een einde maken aan de wonderlijke inconsequentie dat kinderen, zonder oordeel des onderscheids handelende, niet gestraft worden wanneer die handelingen wanbedrijven zijn, maar wel wanneer zij als policie-overtredingen moeten gequalificeerd worden (1).

---

(1) Kinderen, die zonder oordeel des onderscheids eenige vruchten hebben gestolen, zijn hiervoor niet strafbaar; mochten zij echter hierbij op het gras onder een boomgaard geloopen hebben, zoo zijn zij wel is waar niet strafbaar wegens diefstal, maar wel wegens dit loopen op eens anders met

Des noods zou men eene bepaling kunnen maken dat — wanneer kinderen beneden gemelden leeftijd politie-overtredingen begaan — zij die met de zorg dier kinderen belast zijn, gestraft kunnen worden.

VIII.

Ten slotte zij het mij veroorloofd mijne voornaamste stellingen te resumeren:

I. Geene gevangenisstraf behoort opgelegd te worden, wanneer de veroordeeling tot eene geldboete voor de handhaving van de maatschappelijke orde genoegzame waarborgen aanbiedt. (§ 1.)

II. De bevoegdheid des rechters om alleen eene geldboete op te leggen is in ons land te veel beperkt. (§ 2.)

III. Het feit dat — waar eene geldboete wordt opgelegd — meestal de subsidiaire gevangenisstraf wordt ondergaan is een verschijnsel dat zeer bedenkelijk is voor de maatschappij. (§ 3.)

IV. Dit verschijnsel zou zich niet voordoen wanneer men bij het opleggen der geldboete steeds acht sloeg op het fortuin van den veroordeelde, en men altijd eene subsidiaire gevangenisstraf bepaalde, evenredig aan de opgelegde geldboete. (§ 4.)

V. Onze wetgevende macht heeft, ook nog in den laatsten tijd, dikwijls in sterke mate de belangen van den minvermogende uit het oog verloren door het minimum der geldboete te hoog te stellen, zooals in art. 161 der Gemeente-wet en art. 29 der wet op de Maten en Gewichten; ook bij art. 475 en 479 C. P. zijn die belangen geheel uit het oog verloren. (§ 5, pag. 481, 484.)

---

rijpe of rijpende vruchten bezet stuk land (art. 475 n_0. 9. C. P.): en mocht hun vruchtengesnoep geen diefstal zijn, maar slechts de policie-overtreding van art. 471, n_0. 9, C. P., zoo zijn die kinderen ook hiervoor straf baar.

VI. De reden dat nu meestal de subsidiaire gevangenisstraf wordt ondergaan is niet daarin gelegen dat de veroordeelden eene billijke geldboete (ja zelfs de opgelegde geldboete) niet *kunnen* betalen, maar daarin dat de subsidiaire straf meestal eene minder zware straf, dan de geldboete is. (§ 5, pag. 480.)

VII. De wet van 1864 heeft, door een tarief vast te stellen voor de verhouding tusschen het cijfer der guldens boete en het cijfer der subsidiaire gevangenisstraf, gemaakt dat de subsidiaire gevangenisstraf meestal niet evenredig is aan de opgelegde geldboete en wel in den regel eene minder zware straf is dan de betaling der geldboete. (§ 5, pag. 496.)

VIII. Zal de subsidiaire straf evenredig zijn aan de opgelegde geldboete, zoo moet niet het bedrag der geldboete, op zich zelf beschouwd, de grondslag zijn voor de bepaling der subsidiaire gevangenisstraf, maar moet daarop acht worden geslagen hoe zwaar de opgelegde geldboete geacht moet worden voor den veroordeelde te zijn. De minst gebrekkige maatstaf om dit te beoordeelen is het fortuin van den beklaagde. En om de subsidiaire gevangenistraf alzoo evenredig te maken aan de opgelegde geldboete is de beste regeling deze: dat één dag gevangenisstraf vervangt eene geldsom, die gelijk staat aan de gewone dagelijksche verdiensten van den veroordeelde of aan het 365ste gedeelte van diens jaarlijksch inkomen. (§ 4.)

IX. De wet van 1864 laat in de meeste gevallen nog de gelegenheid open om eene geldboete op te leggen evenredig aan de subsidiaire gevangenisstraf, daar betrekkelijk maar zeer zelden eene hoogere subsidiaire gevangenisstraf dan van drie dagen wordt opgelegd. Wel is waar strijdt het met den geest dier wet te letten op het verschil in zwaarte welke eene geldboete voor individuën van verschillend vermogen heeft. Maar dit behoort den rechter niet te weerhouden van het bepalen van subsidiaire gevangenisstraf, evenredig aan de opgelegde geldboete, wanneer hij dit acht in het belang der maatschappij, daar het toch onmogelijk is de straffen te bepalen in den geest van onze strafwetten zonder in de grootste onbillijkheden en wreedheden te vervallen. Van onze juris-

prudentie hangt het alzoo af of in het vervolg steeds meer dan de helft der tot geldboete veroordeelden de subsidiaire gevangenisstraf zullen ondergaan dan of dit getal tot een veel kleiner cijfer zal gereduceerd worden. (§ 5 pag. 499.)

X. Om steeds eene geldboete te kunnen opleggen, die evenredig is aan het fortuin van den beklaagde zou het noodzakelijk zijn dat de rechter niet door een minimum van de geldboete was gebonden of dat althans dit minimum was beneden het dagloon van een arbeider. In sommige gevallen waar eene subsidiaire straf van één dag *altijd* te lichte straf moet geacht worden zou dit minimum iets hooger kunnen zijn, b. v. bij recidive eener policie-overtreding binnen het jaar. Recidive behoorde echter dan te zijn herhaling van dezelfde overtreding. (§ 5 pag. 483.)

Door de Kantonrechters wordt veel minder gebruik gemaakt van hunne bevoegdheid om beneden het minimum te gaan van de geldboeten, in art. 475 en 479 C. P. vastgesteld, dan in het belang der maatschappij wenschelijk is. (§ 5 pag. 499.)

XI. Ook de bevoegdheid der gemeentebesturen om policie-verordeningen te maken, zou beperkt moeten worden wat de zwaarte der te bedreigen geldboete, meer in het bijzonder van het minimum der geldboete betreft. (§ 5, pag. 483.)

XII. Wenschelijk zou het zijn, wanneer, evenals bij overtredingen der jachtwet, ook bij policie-overtredingen de delinquent de vervolging kon voorkomen door het betalen van een som, welker bedrag door een daartoe aangewezen ambtenaar, liefst een plaatselijk ambtenaar, werd bepaald en ook minder kon zijn dan het vastgestelde minimum. Nog wenschelijker zou het zijn wanneer policie-overtredingen *in eerste ressort* door plaatselijke ambtenaren op eene zoo weinig mogelijk omslachtige wijze werden berecht. (§ 6.)

XIII. Met het oog op de subsidiaire gevangenisstraf in geval van wanbetaling behoorden kinderen beneden de 12 of 14 jaren niet veroordeeld te kunnen worden wegens policie-overtredingen. In vele gevallen konden echter de ouders aansprakelijk gesteld worden voor de overtredingen hunner kinderen. (§ 7.)

REGTSGESCHIEDENIS.

Schets van het Oud-Friesche privaatregt, door Mr. I. Telting, lid van het provinciaal geregtshof in Friesland, te Leeuwarden.

[*Vervolg*: *zie blz* 189 *hierv.*]

C. Zakenregt.

4. *Regtsbetrekkingen tusschen buren.*

Wat hieromtrent in de Friesche regtsbronnen voorkomt betreft hoofdzakelijk de afscheiding van aangrenzende eigendommen, het reinigen van scheidingsslooten, den waterloop, den oisdrup, bepalingen, welke bij het bouwen van huizen in acht moesten worden genomen, en het plaatsen van secreten en mestvaalten. Voorts treft men nog bepalingen aan omtrent gemeene wegen, kerkepaden, lijkwegen enz., welke hoezeer niet regtstreeks met dit onderwerp in verband staande, evenwel het meest geschikt hier kunnen worden medegedeeld.

In de *Rustringer regtsbepalingen* vindt men een verbod van het keeren van den waterloop. „Thet is ac frisesk riucht: sa hwa sa oron en wetir betent and betimbrath, tha inrosta ieftha tha utrosta to skatha; sa brekeh hi, thi thes werkes mastere is, allera distik en and twintich skillinga, and alle tha the him folgiath allerek fiarda half wed, thruch theter alle inwetir stonda skilun, sase god eskipin heth al there wralde to nathon" (1). d. i. Dit is ook Friesch regt: zoo wie zoo anderen een water betuint of betimmert, den binnenste of den buitenste tot schade; zoo breke hij, die des werks meester is, alle dagen een en twintig schellingen, en alle die die hem volgen elk vierde half wedde, omdat er alle binnenwateren staan zullen, zoo ze God geschapen heeft al der wereld ten nutte. Onder de woorden „inrosta" en „utrosta" heeft men te verstaan inwoners en buitenlanders.

De *Brokmerbrief* bevat onderscheidene bepalingen, meeren-

(1) Richthofen, S. 122.

deels de afscheiding van aangrenzende eigendommen betreffende. *Brokmerbrief*, § 161: „Alle weruar motma leia ewen eker al to tha riuchta tia; delfma diapera, sa reszema tha liudem ene merc, and tha redievm tuene skillingar, and tha clagere tuene, and withe te makiande alsa den sat er was; and thet driwe thi redia forth bi achta mercum" (2). d. i. Alle werven moet men aanleggen gelijk van akkers al tot de regte grens; delft men dieper, zoo reike men den lieden een mark, en den regters twee schellingen, en den klager twee, en weder te maken al zoodanig zoo 't eerder was; en dat vordere de regter in bij acht marken. De plaats is vrij duister WIARDA stelt de volgende verklaring voor: „Will Jemand sein Stück Land mit einem Hause besetzen und es zu einem Warfe machen, so soll er die Warfstelle in grader Linie mit seinen vorliegenden Aeckern anlegen und darnach den Gränzschloot ziehen. Ist er diese Linie zum Nachtheil seines Nachtbaren übersprungen, so hat er die hier festgesetzte Brüche verwirket. Ist aber schon ein alter Gränzschloot vorhanden gewesen, so muss er selbigen, wenn er solchen überschritten, in den vorigen Stand wiederherstellen und die nämliche Brüche entrichten" (3). Volgens deze verklaring zouden dan de woorden „delfma diapera" moeten beteekenen: graaft men verder dan de grens. Ik weet niet of „diap" die beteekenis kan hebben. Ook is mij dat „ewen eker" niet regt duidelijk. Kan er ook gedoeld zijn op het geval, dat iemand door te diep te graven in zijn grond aan zijn buurman eenige schade veroorzaakt? In de volgende § 162 wordt bepaald welke afstand van het naburig erf moet worden in acht genomen bij het graven eener sloot. „Thi ther welle enne sil ledsa bi tha haga werue, thi vrtie thre fet. Thi ther enne epene slat leith, thi vrtie sex fet inna lega" (4). d. i. Die daar wil eene zijl leggen bij de hooge werf, die trekke terug drie voet. Die daar eene opene sloot legt, die trekke terug zes voet

---

(2) RICHTHOFEN, S. 174.

(3) *Willk. d. Brockm.*, S. 135.

(4) RICHTHOFEN, S. 174. De laatste periode maakt bij RICHTHOFEN 't begin uit van § 163. Bij WIARDA komt die voor onder § 162.

in den aanleg. WIARDA geeft van de plaats deze omschrijving: „Will Jemand eine Wasserleitung bei seinem Hause machen, so muss er sie drei Fuss zurückziehen, oder so weit von des Nachbars Gränze bleiben, will er aber einen offnen Schloot oder Graben, welcher keinen Abfluss hat und worin also das Wasser und der Unrath stehen bleibt, machen, so muss er damit 6 Fuss zurückspringen" (5). De volgende § 163 verbindt, naar 't schijnt, een processaal voordeel aan het zesjarig openbaar bezit eener grensscheiding. „Alle silar, and alle alde slatar, and alle tentra, and alle weinfera, and fensze lond, and sex ier biseten se, and thi redia alsa rede ther vr sveren is, sa haldemase mith ethum, and hit mith holte and mith pelem biset se" (6). d. i. Alle zijlen en alle oude slooten, en alle omheiningen, en alle wagenwegen, en ingevat land, en zes jaar bezeten zij, en de regter alzoo betuige die over gezworen is, zoo houde men ze met eeden, en het met hout en met palen bezet zij. Volgens WIARDA is de zin deze: „Wenn ein Land durch einen Zugschloot oder Graben, Pfahlwerk oder sonstige Umzäunung 6 Jahre lang Gerichtskündig eingeschlossen oder abgesondert gewesen ist, so kann der Nachbar dem Besitzer dieses Land oder Gränze nicht streitig machen, und wird in solchem Falle dieser zum Eide gelassen." De woorden „thi redia ther vr sveren is" vertaalt hij door „der Richter, der darüber beeidigt ist (unter dessen Gerichtszwang es lieget)" (7). In § 165 wordt een voorschrift gegeven over het maken van een sloot langs een rijweg. „Hwersar is en weinfere biseten and bineten, hiu se hagera ieftha legera, and hir wellema enne slat makia, sa skelma vrtia thre fet; setmar enne tenter, sa haldema thene riuchta tia" (8). d. i. Waarzoo er is een wagenweg bezeten en benuttigd, hij zij hooger of lager, en hier wil men een sloot maken, zoo zal men terug trekken drie voet; zet men er een omheining, zoo houde

(5) a. a. O.
(6) RICHTHOFEN, a. a. O.
(7) a. a. O. S. 136.
(8) RICHTHOFEN, a. a. O.

men de regte grens. Bijna woordelijk hetzelfde komt voor in het *Emsiger penningschuldboek*, § 33 en het begin van § 34; alleen wordt daar in plaats van „tenter" het woord „skernengha" gebruikt (9). De zin is vrij duidelijk. „Wenn längst einem Fahrwege", zegt WIARDA, „ein Schloot oder Graben gezogen wird, so kann durch das Fahren die Erde zur Seite leicht in den Schloot sinken, wodurch denn der Weg beengert wird. Dies ist nicht der Fall, wenn der Weg durch Pfahlwerk oder Strauchwerk von dem Lande abgesondert wird. Daher musste nach diesem §. ein Graben oder Schloot 3 Fuss von dem Wege ab zurückgezogen werden. Hekken oder Hölzungen durften aber hart an dem Wege angelegt werden" (10). § 166 bevat eene strafbepaling tegen het vernielen van grensscheidingen. In § 167 wordt de afstand bepaald, waarop men, bij het bouwen van huizen of het plaatsen van hooiwerven, van de grens verwijderd moest blijven. „Etta husem buta wagem vrtie alrec mon thre fet to there sueththa. Fon tha hawerwm and fon alle logungum, ist alsa den" (11). d. i. Bij de huizen buiten de wanden trekke ieder man terug drie voet tot de zwette. Van de hooiwerven en van alle logangen is 't alzoo danig. Hiermede komt bijna woordelijk overeen het *Emsiger penningschuldboek*, § 34 (12). Wat men onder die „logunga" te verstaan heeft, is mij niet regt duidelijk. RICHTHOFEN vertaalt het door „Logängen", doch verklaart het niet. Volgens WIARDA zou 't beteekenen „Ecke, Stelle". De Platduitsche tekst van het *Emsiger penningschuldboek* heeft „van allen dynghen", wat blijkbaar geen zin oplevert. § 168 bepaalt, hoe er moest worden gehandeld, wanneer iemand eene scheidingsloot wilde slatten en zijn buuman ongenegen was daartoe mede te werken. „Hwasa welle slata inna fennem, ieftha inna medum, ieftha inna aenge loge, and sin suethenat hine nelle naut meta, sa monie hi hine mith sine redia, ther efter winne

(9) RICHTHOFEN, S. 202 fg.
(10) a. a. O. S. 137.
(11) RICHTHOFEN, S. 174.
(12) Ald. S. 203.

hine slat; and thet hore oppa eider sida, and thi slatere biweriene esna mith sinre sele, and thi redia driwet forth" (13). d. i. Wie zoo wil slattem in vennen, of in maden, of in eenige plaats, en zijn zwetgenoot hem niet wil ontmoeten, zoo mane hij hem met zijn regter, daar na winne hij de sloot; en het slik op iedere zijde, en de slatter bewijze het loon met zijne ziel, en de regter vordere het in. Hiermede stemmen nagenoeg woordelijk overeen het *Emsiger penningschuldboek*, § 38 (14) en het *Oldambtster landregt*, III, § 39 (15). De woorden "ther efter winne hine slat" worden door WIARDA aldus vertaald: "darnach dinge er den Schloot (die Arbeit) aus", zoodat dan de zin der plaats deze zou zijn, dat hij, die slatten wilde, het werk ten koste van den weigerachtigen buurman kon uitbesteden (16). RICHTHOFEN verklaart "winna" door "gewinnen, erlangen, erreichen, erhalten" (17); volgens die verklaring zou dus degene, die slatten wilde, den eigendom der sloot verkrijgen. Terwijl in § 168 gesproken wordt over het reinigen van een bestaande sloot, handelt § 169 over het graven eener nieuwe sloot. "Hwersa thi fene leith bi tilade londe, sa skelma fon tha riuchta tia vrtia thre fet,ief mar enne slat makia welle; sa nime thet tilade lond sine eyne erthe" (18). d. i. Waarzoo de venne ligt bij bouwland, zoo zal men van de regte grens terugtrekken drie voet, indien men er een sloot maken wil; zoo neme het bouwland zijn eigen aarde. WIARDA geeft de volgende verklaring: "Wenn der Eigenthümer eines Weide-Landes solches von dem daran stossenden Bau-Lande durch einen Gränz-Schloot trennen will, so muss er von seinem eignen Lande dazu 3 Fuss mehr nehmen. So viel denn weiter dazu von dem Bau-Lande abgegraben wird, davon muss der Eigenthümer des Baulandes diese, aus seinem Grunde ausgegrabene Erde

(13) RICHTHOFEN, S. 174.
(14) Ald. S. 203.
(15) *Pro excol.*, VI, bl. 706.
(16) *Willk. d. Brockm.*, S. 138.
(17) *Wörterb.* in voc.
(18) RICHTHOFEN, S. 175.

auf sein Land übernehmen" (19). De zin der plaats is mij evenwel, ook met deze uitlegging, niet heel duidelijk. In § 170 wordt gehandeld over een twist over de slataarde en over den eigendom eener sloot. "Hwersa ma sziwath vmbe erthe, ther is inna slate bi tha werwe, sa nime hi tha erthe therne slat ach; ief hia sziwe vmbe thene slat, sa bidele thi redia thet" (20). d. i. Waarzoo men kijft om aarde, die is in de sloot bij de werf, zoo neme hij de aarde wien de sloot toekomt; indien zij kijven om de sloot, zoo beslisse de regter dat. De volgende § 171, welke bij RICHTHOFEN met § 170 verbonden, doch bij WIARDA daarvan afgescheiden is, is zeer duister. "Ief thi werf ducht, sa nimere alsa stor sare mittha scote winna muge; nel thi, therne werf ach, sin naut vp skiata, sa monie hine tofara sine redia, sa haunie hine slat" (21). d. i. Indien de werf deugt (?), zoo neme hij al zoo veel als hij met het schot winnen moge; wil hij, dien de werf toekomt, het zijne niet op schieten, zoo mane hij hem voor zijn regter, zoo bezorge (?) hij de sloot. De verklaring, door WIARDA gegeven, is, geloof ik, niet juist. Hij houdt "ducht" voor een vorm van "duken," dat "zich bücken, verbergen, den Augen entziehen" beteekent; "scot" vertaalt hij door "Schaufel" en "haunia" door "behalten". De omschrijving, die hij geeft, is de volgende: "Wenn ein Warf zur Zeit unbewohnt oder Herrenlos ist; so kann der Nachbar den Gränzschloot eigenmächtig reinigen, darf aber nur einen Spaden tief von der ausgeworfenen Erde auf den Grund des Warfes werfen. Falls nun aber ein, zur Abwässerung dienender gemeinschaftlicher Schloot oder Graben bis auf den Boden ausgegraben werden muss, und der Warfsmann sich, selbst auf Anweisung des Richters, weigert die andere Hälfte auszureinigen, so gehet dieser dadurch des Mit Eigenthumes des Grabens verlustig und der Nachbar erweitert dadurch seine Landgränze" (22). Vooreerst betwijfel ik, of de ver-

(19) *Willk d. Brockm.*, S. 139.
(20) RICHTHOFEN, a. a. O.
(21) Ald.
(22) *Willk. d. Brockm.*, S. 140.

klaring van „ducht" wel juist is; volgens RICHTHOFEN is het een vorm van „duga" deugen; maar ten andere, al ware die verklaring juist, dan zou 't toch niet opgaan, om de woorden „ief thi werf ducht," indien de werf duikt, te omschrijven door: „wenn der Warfsmann sich entfernet und den Warf verlassen hat." De vertaling van „scot" door „Schaufel" is stellig onjuist. GRIMM vertaalt juister: „Wenn der Warf taugt, so nehme er ihrer (der Erde) also gross, als er ihrer mit dem Pfeil gewinnen möge" (23); daarmede vervalt natuurlijk ook de verklaring, die WIARDA geeft van de woorden „sa nimere alsa stor sare mittha scote winna muge", dat nl. de buurman slechts een spade diep van de uitgegravene aarde op den grond van de werf mogt werpen. Verder is zijne verklaring met zich zelve in tegenspraak: hij denkt hier toch aan het geval, dat de werf verlaten en onbeheerd was, terwijl in het slot der § de eigenaar van de werf weer plotseling te voorschijn komt en weigert om mede te slatten. Eindelijk betwijfel ik ook zeer, of het woord „haunia" wel beteekent „behalten". RICHTHOFEN zegt, dat de beteekenis hem duister is, doch vermoedt dat het „besorgen" zal beteekenen (24). Het komt mij wel voor, dat deze § een geheel uitmaakt met de vorige, zooals die dan ook bij RICHTHOFEN is opgenomen, maar ik weet er voor als nog geen verklaring van te geven.

In het *Emsiger penningschuldboek* komen, behalve de reeds aangehaalde §§ 33, 34 en 38, welke met den *Brokmerbrief* overeenstemmen, nog de volgende bepalingen voor. § 35: „Olle ierengga aghen to wesande oppa tha monnes ayn werem, binnar suetha" (25). d. i. Alle gierslooten moeten wezen op des mans eigene were, binnen de zwette. Hier mede staat in verband § 37: „Olle iertochta agen to wesende otherhalwe ierdfet; and olre monnec ien syne ayne werar to makiande" (26). d. i. Alle giertochten moeten wezen anderhalf roede-

---

(23) *Rechtsalterth.*, S. 60. verg. ook RICHTHOFEN, in voc. *skot.*

(24) Zie *Wörterb.* in voc.

(25) RICHTHOFEN, S. 203.

(26) Ald.

voeten, en iedereen tegen zijne eigene bezittingen te maken. In § 36 wordt de breedte der gemeene wegen en kerkpaden bepaald. „Olle liudlona aghen to wesande tuelf ierdfet; and tha tsiurcpathe sex ierdfet" (27). d. i. Alle volkslaanen moeten wezen twaalf roedevoeten; en de kerkpaden zes roedevoeten. § 73 bevat eene strafbepaling tegen het versmallen of vergraven van een gemeenen weg. „Hvasa annen menen wey smellath ieff to delf, sa breckt hi en pund; anda alsa bred anda alsa god to makien, sa hi was" (28). d. i. Wie zoo een gemeenen weg versmalt of vergraaft, zoo breekt hij een pond; en alzoo breed en alzoo goed te maken, zoo hij was.

De tweede Friesche tekst van het *Emsiger penningschuldboek* bevat nog eenige bepalingen, welke in de beide andere teksten niet voorkomen. § 45: „Hversar is en waynpath, anda ther welma annen slath bi makia, sa makima then slat ynna sinna ayn erue" (29). d. i. Waarzoo er is een wagenpad, en daar wil men een sloot bij maken, zoo make men de sloot in zijn eigen erf. Deze bepaling bevat het beginsel, dat nog nader is uitgewerkt in de reeds medegedeelde § 165 van den *Brokmerbrief* en de daarmede overeenstemmende § 33 van het *Emsiger penningschuldboek*, volgens de beide andere teksten. In § 46 wordt bepaald: „Aller monnic thi scel hebbe butha sin huse twen fet, for then osedroptha anda for then bladdergong" (30). d. i. Iedereen die zal hebben buiten zijn huis twee voet, voor den oisdrop en voor den leddergang. § 33 bevat een voorschrift omtrent het slatten eener gemeenschappelijke sloot. „Hvasa wel lond bislate, sa scel allermonnick sinen haluen slaet slate, hit se inna medem ieftha bi tha etfennen, anda tha erthe to werpen oppa betha sida" (31). d. i. Wie zoo wil land beslatten, zoo zal iedereen zijn halve sloot slatten, hetzij in

(27) Richthofen, a. a. O.
(28) Ald. S. 210.
(29) Ald. S. 203.
(30) Ald.
(31) Ald.

maden of bij de vennen, en de aarde te werpen op beide zijden. In § 34 wordt gehandeld over de afscheiding van eigendom. „Hversar twen lond hebbath inna ener fenne, anda thi other wel sin del fon slate, anda hir ne se nen ald slat bituiskum, sa scel thi ther fon slate ther fon wel, butha thes otheres schathe, anda twen deler to nimen inna sine erue, anda then thrimnath inna thes otheres erue; anda tha twen deler horres oppa sin erue to werpen, anda then thrimnath oppe thes otheres erue, anda then slat sex ierdfet; ther efther halde hia then slat to like fon betha sidem" (32). d. i. Waarzoo er twee land hebben in eene venne, en de andere wil zijn deel van slatten, en hier zij geen oude sloot tusschen, zoo zal die daar van slatten die er van wil, buiten des anderen schade, en twee deelen te nemen in zijn erf, en het derde deel in des anderen erf; en de twee deelen slik op zijn erf te werpen en het derde deel op des anderen erf, en de sloot zes roedevoeten; daarna houden zij de sloot te zamen van beide zijden.

Het *Westerwolder landregt* bevat ook eenige bepalingen betrekkelijk ons onderwerp. Zoo vinden wij in c. IV. (33) onderscheidene voorschriften, strekkende om den vrijen loop des waters te bevorderen. § 4: „Item korffstalle moegen gene schuttinge of upholdinge des waters hebben myt plancken off myt soden, dan enen dunnen tuyn." Het woord „korfstal" beteekent, volgens VAN SWINDEREN, een in de rivier door rijswerk beëngde plaats, waarvoor fuiken of korven gezet kunnen worden (34). § 5: „Eene gemene graft des dorpes sal niemant voer den anderen bekummeren myt korve oft myt tune, ende weert sake dat emant voer den anderen wolde meer rechtes hebben, dat moegen die gemeente behinderen sonder schade, ende die stroem sal vry wesen tot allen tyden. § 7. Nemant sal leyden syn water over een andermans grunt, dat ensy sake dattet ene gemene water is, of van menschen dencken soe is gewest. § 8. Item

(32) Ald.
(33) Ald. S. 263 fg.
(34) *Landtrecht van Wedde*, bl. 60.

waer water sint up gemene grunde, daer orber van komen mach, die machmen ruymen ende wt vlieten laten myt consent twyer parten, sonder broke. § 9. Nemant mach dat gemene water toeven, by vyff marck toe broke. § 11. Item wel daer wateren schuttet, die dan schade doet enen anderen, die mach spreken up synen schade toe verbeteren, dat he bewysen kan. § 12. Alle aenthoevede van boulande sollen vry wesen myt ackeren by den hogeste broke, ende syne wateringe vry." Deze laatste § wordt door VAN SWINDEREN aldus verklaard: "Niemand zal mede enig water op hoeven of erven, die aan bouwland bezwet zyn, mogen schutten: deze zullen met de akkeren daarvan vry wezen by de hoogste breuke, te weten vyf mark, en de uit- en afwateringe vry" (35). § 10 bevat, naar 't mij voorkomt, het verbod om zich een regt van afwatering, weg of voetpad over eens anders grond aan te matigen. "Nemant mach eigendom maken myt wateren, wagen of voetpaden over eens andermans grunt." Over bevrediging van eigendom wordt gehandeld in § 13: "Item alle hofftuine ende gaerden sal de heer daer van vryen und bevesten, daer he gene beeste mach penden of slaen." Wat in § 14 en 15 voorkomt omtrent de "ware" is mij niet duidelijk. De volgende §§ 16 en 17 bevatten bepalingen omtrent het visschen "Nemant sal visschen in eens anderen mans water myt selen tot enygen tyden. Off daer een sloet of een grave worde geleidet in een andermans water, den dat water toe hoert, die mach nemen die up stygende visch, de daer by geet wth der Ae in den sloten by der Ae over." In § 19 wordt gehandeld over het graven van waterleidingen. "Een iegelick man mach graven syn watertocht soe deep ende wyt als hy selven wil, ende wil syn naber nyet met hem graven, soe mach he dat gerichte toe spreken, hem daer bystandicheyt an toe doen." Cap. VIII, § 9 en 17 bevatten voorschriften omtrent gebouwen en ovens. "De gene die een timmer bouwet, die

(35) T. a. pl. bl. 65.

sal dat setten dre voeten van een andermans grunt, dat de ledder moge staen up syn eigen grunt, ende ock de druppe van den timmer moege vallen up syn eigen grunt. Item wel enen oven settet by een anderen mans grunt, die sal hebben off af setten dre voeten van des anderen grunt, ende keren dat open up syn eygen.» Eerstgenoemde bepaling herinnert aan de boven reeds medegedeelde § 46 van het *Emsiger penningschuldboek*. In cap. X, § 5—9, vindt men bepalingen omtrent de breedte der wegen. »Alle lyckwegen und bruggen sollen wyt wesen ses voeten. Alle kerckwegen sollen breet wesen twalff voeten. Alle heerstraten sollen breet wesen twe und dartich voeten. Een ionckwech off een stege sal breet wesen sestyn voeten, wel die niet maket ende helpet, sal de ock niet gebruken buten oeren willen. Off ene gemene wech ock niet gebruket worde in voele iaren, salmen hem ock daer niet mede verliesen» (36).

Het *Oldambtster landregt* heeft, behalve de boven reeds aangehaalde plaats, III, § 39, in B. I, § 13 eene bepaling van soortgelijke strekking als cap. IV, § 7 van het *Westerwolder landregt*. »Soo wie syn water lopen laet den anderen tho hinder, dat is vyff marck to boete vnde vyff marck to broecke, vnde is het mit den rechte verboden, soo ist X marck to boete vnde to broecke» (37). Het slot der plaats is mij niet regt duidelijk.

In het *Stadboek van Groningen*, VII, § 1 komt eene bepaling voor omtrent het bouwen van huizen. »Soe wie bouwen wil een steen huus bi den anderen dat mit stene ghedecket si ende seker sie, de mach bouwen op des rades woert op dat he den anderen sine muere ende sijn dac nicht en houwe noch ne breke en he sal beneden hem bouwen ende holden sine wateringhe eweliken» (38).

De *Verordening van de gemeene Buren van de Ooster- en Wester-Stads-Hammerikken*, van 22 Febr. 1386, bevat

(36) Richthofen, S. 263 ig.
(37) *Pro excol.*, VI, bl. 675.
(38) *Pro excol.*, V, bl. 133.

de volgende bepalingen. „Item all die gene, die arve liggende hebben by enigen wege, zydelinge of eindelinge, wanneer dat sie oer slote graven willen, of oer arve beschermen willen, die sullen die erde scheten op den weg, ende niet op oer arve, elke rode by drien ponden toe broeke, ten sy dat et em die Oldermans hoger beden. Item soe waer twee bueren sint, die enen manden sloot hebben, die beteringe behovet, die sullen den mit maenderhand opgraven; ende will oer eine niet graven, soe mach die ander allene den sloet opgraven laten, ende scheiten die eerde op syns selves arve. Item soe waer een erve eindelyken schietet op een mare of op enen sloot, die sal die mare ofte den sloot claar ende zuver holden, also breedt als syn arve is" (39).

De Westerlauwersche regtsbronnen behelzen eenige bepalingen omtrent de wegen. *Schoutenregt*, § 13 en 14: „Dit is riucht, dat to der haedstoe scellet ghaen fyower waeghen; da schillet aller lyc wessa fyower mollesfoten breed um da fiower halua sida, hit ne stande aen stedis ouere, ief dat disse fyower een an dine heerwei coem, soo mei di heerwei wessa bede heerwei ende kercwei, al by eenre meta. Dit is riucht, dat om dat tzerckhou buta des wideles werp scel een wey ghaen, deer XXI mollesfoeta breed se, ende dyn aegh di schelta mit ban to haldene" (40). d. i. Dit is regt, dat tot de hoofdkerk zullen gaan vier wegen; die zullen allen gelijk wezen vier aardvoeten breed om de vier halve zijden, tenzij het sta aan den oever van het strand, of dat van deze vier een aan den heerweg kwam, zoo mag de heerweg wezen beide heerweg en kerkweg, al bij eener maat. Dit is regt, dat om het kerkhof buiten des wijkwasts worp zal een weg gaan, die XXI aardvoeten breed zij, en dien heeft de schout met ban te houden. De uitdrukking „um da fiower halua sida" wordt door RICHTHOFEN verklaard als „nach den vier Richtungen, vier Himmelsgegenden" (41). De uitgevers der

(39) DRIESSEN, *Monum. Gron.*, p. 395.
(40) RICHTHOFEN, S. 389. (41) *Wörterb.*, in voc. *half*.

Oude Friesche wetten vertalen „sted" door „plaatze" (42), doch volgens RICHTHOFEN beteekent het hier „Gestade" (43). De uitdrukking „buta des wideles werp" verklaart hij door „ausserhalb des Raumes den der Weihquast besprengt" (44).

Eene soortgelijke bepaling komt voor in het *Zeendregt*, § 3: „Dat is riucht, dat da capellapapen da biscop tienia schillet mitta handprester, al bi dio deer hiara gued to ledet. So schillet hia den tienst duaen of da deeckma deer hya nimet, ende di deer neen deeck onfucht di ne thoer neen tyenst dwaen. Soe schilma riuchta aller aerst dat deer to clage comt. Als deer is wrworden di lyckwey ende di tzierkwey, dat hy naet is fiower mollesfoten breed, dat da fiower moge dina fyfta to kerka drega, dine dada toe der molda bistedigia, dine heidena Cristen dwaen, dat selma riuchta al nei dae riuchte iof ney grata godes neden, deer ne sint alle gader nene lada weder scrioun. Deer schillet wessa reed fyower wegen to da godeshuse to dae quika ende to da dada, hit ne se dat hit stande bi een heerwey, so mey di heerwey wessa ende di tzierkwey ende di lyckwey al een wey, iefta hy stande an ene stedis owere dat ma moghe comma mitta shipes boerde toe da wyda howe. Aldus ist syndriucht alre Fresena" (45). d. i. Dat is regt, dat de kapellepriesters den bisschop dienen zullen met den hoofdpriester, al bij dien daar hun goed toe leidt. Zoo zullen zij den dienst doen van de tiende die zij nemen, en die daar geen tiende ontvangt die behoeft geen dienst te doen. Zoo zal men regten aller eerst wat daar tot klagte komt. Als daar is bedorven de lijkweg en de kerkweg, dat hij niet is vier aardvoeten breed, dat de vier mogen den vijfde ter kerke dragen, den doode ter aarde bestellen, den heiden christen maken, dat zal men regten al naar het regt of naar groote Gods genade, daar zijn al te gader geen zuiveringseeden tegen geschreven. Daar zullen wezen gereed vier wegen tot het godshuis tot den

---

(42) Bl. 29. (43) *Wörterb.*, in voc. (44) Ald. in voc. *wedel*.
(45) RICHTHOFEN, S. 406.

levende en tot den doode, tenzij dat het sta bij een heerweg zoo mag de heerweg wezen en de kerkweg en de lijkweg al een weg, of hij sta aan een strandsoever dat men moge komen met het scheepsboord tot het gewijde hof. Aldus is 't zeendregt aller Friezen.

Over het weergeld, § 10. 11: »Alle riucht ist, dat di heerwei schil vessa XVI mollesfota breed, dine aegh di schelta ende dae lioed mit banne to halden. Ief di schelta dine bannena heerwey to wanuirke schowet mitta aefta orkenschip, ende dat wanwirck al deer bitinged wirt, so schil hi beta toiens dine schelta mit twam schillingen ende dus wr nacht an wirke staen, ende dat wanwirck an folla virke bringa tuisscha dit ende wr achte dagen, dat aeg di schelta him mit ban to bifellen dat hyt alsoe laste, ende ief hyt also naet due, so aeg hyt toiens dyn schelta mit tuam schillingen beta ende foerd an virke staen. Ief hy syn bannena wey naet wirtsa nelle, ende hyne drenna let virda ieer ende dey, soe aegh hyt to beten toieens dine schelta mit tuaem schillingen, ende dae grewa tuae pond. Ief di schelta monet om vanuirck, soe monet hy aldus: Ick monie io bi dae ede deer y swerren habbet, ende bi iuwer siele, dat y dae wird sidze, hwae dat wanwirck wirtsa schel iefta dae wita beta, ende dat wanwirck an fulla wircke bringhe. § 11. Dat is riucht, hweerso een lyckwey an wanwirke is deer ti da godeshuse gheet, dat ma deer mei fyf aefta tingh binna fyf daghen om tingia truch da need, hwant ma dat godeshuis deer seka schil, di heydena ende di cristena, die sondiga ende di silligha. Ief dat wanwirck deer bitinged wirt, so aegh hyt toienst dyn schelta to beten mit twam schillingen, ende dae grewa twa pond. Ief hi eer da tinghe naet toe dome comt, ende hi wrherich wirt, so aeghma dis tysdeys dat tingh toe keden, ende des wernsdeys toe halden. Ief hi des wernsdeys wrherich wirt, so aeghma dis deis dat tingh toe keden, ende des tornsdeys to halden. Ende ief hi dis tornsdeys wrherich wirt, so aeghma hit dis deis to keden ende des fredis to halden. Ief hi dis fredis wrherich wirt, so aeghma dat tingh dis deis to keden ende dis saterdeis to halden. Ief hi dis saterdeis wherich wirt, soe aegh hyt to

beten toieens dine schelta mit twam schillingen, ende toienst dine grewa mit twam pondem. Ief hi deer bitioget wirt, so aeghma oen to faren, ende da wrheergens of to haliane. Comt hi to dome eer di fana op were, soe mey hi habba dei ende burgha. Ief hi bidat al ont di fana op were, so ne mey hi deer efter habba dei ner burgha. Ief hi dan beta wil als di fana op is, so schil hi mitta ena hand weddia ende mitta ander hand lasta" (46). d. i. Alle regt is 't, dat de heerweg zal wezen XVI aardvoeten breed, dien heeft de schout en de lieden met ban te houden. Indien de schout den gebannen heerweg tot wanwerk schouwt met echt getuigenis, en het wanwerk aldaar betuigd wordt, zoo zal hij boeten tegen den schout met twee schellingen en dus over nacht aan het werk staan, en het wanwerk aan vol werk brengen tusschen dit en over acht dagen, dat heeft de schout hem met ban te bevelen dat hij 't alzoo volbrenge, en indien hij 't alzoo niet doe, zoo moet hij 't tegen den schout met twee schellingen boeten en voort aan het werk staan. Indien hij zijn gebannen weg niet werken wil, en hij hem drift laat worden jaar en dag, zoo heeft hij 't te boeten tegen den schout met twee schellingen en den graaf twee pond. Indien de schout maant om wanwerk, zoo maant hij aldus: Ik maan u bij den eed dien gij gezworen hebt, en bij uwe ziel, dat gij de waarheid zegt, wie dat wanwerk werken zal of de straf boeten, en het wanwerk aan vol werk brengen. Dat is regt, waar zoo een lijkweg aan wanwerk is die tot het godshuis gaat, dat men daar mag vijf echte dingen binnen vijf dagen om dingen door den nood, want men dat godshuis daar zoeken zal, de heiden en de christen, de zondige en de zalige. Indien dat wanwerk daar betuigd wordt, zoo heeft hij 't tegen den schout te boeten met twee schellingen, en den graaf twee pond. Indien hij voor het ding niet in het gerigt komt, en hij ongehoorzaam wordt, zoo heeft men des dingsdags het ding te verkondigen, en des woensdags te houden. Indien hij des

---

(46) RICHTHOFEN, S. 415.

woensdags ongehoorzaam wordt, zoo heeft men dien dag het ding te verkondigen, en des donderdags te houden. En indien hij des donderdags ongehoorzaam wordt, zoo heeft men het dien dag te verkondigen en des vrijdags te houden. Indien hij des vrijdags ongehoorzaam wordt, zoo heeft men het ding dien dag te verkondigen en des zaturdags te houden. Indien hij des zaturdags ongehoorzaam wordt, zoo heeft hij 't te boeten tegen den schout met twee schellingen, en tegen den graaf met twee ponden. Indien hij daar overtuigd wordt, zoo heeft men aantevaren, en den ongehoorzame af te halen. Komt hij in het gerigt eer het vaandel op ware, zoo mag hij hebben dag en borg. Indien hij wacht tot dat het vaandel op ware, zoo mag hij daarna hebben dag noch borg. Indien hij dan boeten wil als het vaandel op is, zoo zal hij met de eene hand beloven en met de andere hand betalen. Enkele uitdrukkingen vereischen eenige opheldering. De woorden „wr nacht" beteekenen: des anderen daags (47). De woorden „ende hyne dreuua leth virda ieer ende dey" worden door de uitgevers der *Oude Friesche wetten* aldus vertaald: „en hem over jaar en dag laat liggen" (48). Zij vatten dus „dreuua" op als een werkwoord en vertalen „virda" door „over". Ik geloof, dat de verklaring van RICHTHOFEN juister is, en dat „virda" niet beteekenen kan „over", maar het werkwoord „worden" is. Hij vertaalt: „wen ner seinen Weg nicht bessern will, und ihn einen Trieb lässt werden Jahr und Tag, d. h. ihn sich berasen lässt" (49). De woorden: „soe aeghma oen to faren, ende da wrheergens of to haliane" worden door de uitgevers der *Oude Friesche wetten* aldus vertaald: „zoo moet men (hem) aantasten, en (de boeten wegens) de ongehoorzaamheden afhalen" (50).

In de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXIV, § 25 vindt men het beginsel, dat mandeelige slooten door de eigenaren der naastgelegene landen moesten worden onderhouden. „Hweerso neen manda is, deer is neen delinga, ende so is ma naet

---

(47) Zie *O. Fr. W.*, bl. 292. (48) T. a. pl.
(49) *Wörterb.*, in voc. *dreva*. (50) Bl. 294.

schyldich to slaten ner neen tyenst to dwaen, deer ma neen land oen haet ner bij". d. i. Waarzoo geen mandeeligheid is, daar is geen deeling, en zoo is men niet schuldig te slatten noch geen dienst te doen, daar men geen land aan heeft noch bij.

Ook in het *Stadboek van Bolsward* komen eenige bepalingen omtrent het burenregt voor. Cap. 106 en 107: "Niemant en sal syn secreet setten voer een anders voerdoer off vinster, ten sy also gemaket onder die eerde off onder dat water, dat Recht ende Raedt daer an genoeght, ende nyemant moet syn secreet, mis, off enighe onreynicheyt, missen, brenghen off loepen laten op een anders landt, off in zyn sloet, ende wye aldulcke onreynicheyt vuytfoert, dye salt soe brenghen ende bewaren, datter gheen clage van compt, bij een pene van twie pond. Item, wien dattet alsoe gelegen is, dat hy mist voer zyn doer, dye sal missen op zyn eyghen, ende salt offwinnen binnen fierthien daghen, ten sy misweder off vorst, by een pene van twie pondt" (51). Nagenoeg dezelfde voorschriften vindt men in het *Stadboek van Sneek* (52). Verder komt daar nog het volgende voor. "Item, waer luyde zyn, die husinge to samen hebben, ende die een van den anderen scutten wil, die zullen scutten bi Rechtes raedt, ende die die scuttinghe begheert, die zal die tweedeel staen, ende die ander den derdendeel. Item, waer luyde zyn, die scuttinge begheren butens huys, daer zal die ander teghens hem to halue scutten, meer wie mit steen ofte mit houdt scutten wil, die sal bouen an den huyse scutten, ende die ander beneden, die met mynre scuttinghe scutten wil. Item, soe wie huysen tymmeren wil, die salse setten by Scepenen ende Raedtsluyden raedt. Ende elck sal gelyck den anderen zyn fundament leggen, ten wair saicke, dat dat eerste fundament bouen maten diep geleydt were ofte gesoncken. Ende die oesdrop tusschen hem beyden sal wydt wesen anderhalf geerd voet, ende wie hier ouer misdoet, die verboert achte pond" (53).

---

(51) *Charterb.*, I, bl. 563. (52) Ald. bl. 588 volg.
(53) Ald. bl. 576.

In eene overeenkomst van ruiling van 25 April 1476 wordt melding gemaakt van een „noetwech". Wij lezen daar: „hyr to zal ick Harke vorsz ende myne erfghenamen hebben eynen vryggen noetwech doer dat laent, dat Haske Jellezon nu ter tyd bruken ys, vp den noerder slotes wael" (54). Of hiermede bedoeld wordt een noodweg voor een stuk land, dat tusschen andere landen ingesloten is, of een weg om de vruchten langs te vervoeren, durf ik niet beslissen. Het is bekend, dat het Friesche woord „not" vrucht beteekent (55).

5. *Zakelijke regten.*

a. Grondrente.

Grondrente, vaste of eeuwige rente is eene op bepaalde tijden terugkeerende uitkeering uit een onroerend goed, een perceel land of een huis. Gewoonlijk werd zoodanige rente gevestigd door koop; de grondeigenaar ontving van den rentekooper eene zekere som, kapitaal, en verkocht daarvoor aan dezen de uitkeering, rente, welke tot zekerheid op het vast goed werd gelegd. De renteverkooper bleef eigenaar, maar de rentekooper verkreeg een zakelijk regt op het onroerend goed en op het regt van renteheffing Hij kon dit doen gelden door wegens de achterstallige rente te panden, eene boete te vorderen en de inwijzing of den geregtelijken verkoop van het goed te eischen. Dit zakelijk regt werd dikwijls met den naam van „eigen" aangeduid, en gaf den renteheffer regten, welke aan den eigendom analoog waren. Hij mogt zijn regt verkoopen, doch dan had de rentepligtige somtijds regt van voorkoop, en het ging door vererving over. De rente lag duurzaam op het goed; evenwel kon bij overeenkomst bedongen worden, dat de verkooper de rente mogt aflossen, terwijl de rentekooper

---

(54) *Charterb.*, I bl. 664.

(55) Zie RICHTHOFEN, in voce.

die niet kon opzeggen. De eeuwige rente had in den concursus van schuldeischers onvoorwaardelijken voorrang, en ging door den verkoop van het goed niet te niet.

Ook in onze regtsbronnen vinden wij melding gemaakt van eeuwige rente, terwijl bij DRIESSEN en in het *Charterboek* een menigte oorkonden betrekkelijk rentekoop voorkomen. Zoo wordt in eene vroeger reeds medegedeelde plaats uit het *Stadboek van Groningen*, VII, § 3 (56) bepaald, dat, wanneer medeeigenaren van een huis binnen zekeren tijd niet tot eene scheiding kwamen, degene, die het grootste deel daaraan had, het zou behouden, „ende he sal den eruenden rede ghelt gheuen oft wisse renthe bynnen groninghe an eenre geleghenheit nicht myn dan tyen scilde renthe of renthe wt den selven huus bi des rades woerde," terwijl aan hem, die bij eene scheiding door het lot het huis verkreeg, eene gelijke verpligting werd opgelegd. In een andere mede reeds vroeger gedeeltelijk medegedeelde plaats, VII, § 9 (57) wordt gesproken van het „setten van rente husinghe erue of ander guet" door de vrouw, bij afwezigheid van haren man, bij gelegenheid eener panding. In § 12 wordt gezegd: „So welc man de erue of huse of renthe to pande sat of verkoft enen anderen bynnen groninghe of buten mach he des niet waren Also dat et voer si ghesat of verkoft de breket van der marck enen schillinc ende vanden schillinghe enen penninc voer also vele als dat guet verset of verkoft is Daer to sal he den clagher val doen mit den rechten houet stole Ende daer to sal he den derden penninch meer gheuen den clagher of men sal mit den rechte voert varen", en in § 13: „Men zal wt ghenen steen huse ofte hofsteden meer renthen wt versetten of verkopen dan se to huere ghelden mogen Ende men en sal voer gheen mynre ghelt renthe setten dan voer drie gulden dat sijn dertich olde vleemsche grote" (58). In § 15, waar, naar 't mij

(56) Zie *Schets*, X, in *Themis*, Dl. XXXV, bl. 201.
(57) Zie *Schets*, VI, in *Themis*, Dl. XXXII, bl. 332.
(58) *Pro excol.*, V, bl. 139.

voorkomt, over geregtelijke executie gehandeld wordt, vindt men het volgende: „ende erue rente ende husinghe de ghesat ende op gheboden sint salmen holden ses weken lanc eer men in weringhe doen sal" (59). Zooals men ziet, wordt overal de rente met onroerend goed op eene lijn geplaatst, en kon zij, evenals dit, niet alleen verkocht, maar ook verzet of verpand worden (60). Volgens B. IX, § 57 was rente een bevoorregte schuld boven elke andere: „Rentebreuen sullen ghene besate offte ynweringhe schaden want de ghaen voer all, den achterstallige rente sullen wesen als penninckschulde" (61).

In de *Keuren van Wijmbritseradeel*, § 31, komt eene bepaling voor, die mij niet regt duidelijk is. „Di XXXI pont is, dat ma nen landt ner lantrenthen mey becommeria ner op sprecka fan nen seckim, het sie dattet fan dae land rise, ief dattet op land leit see» (62). d. i. Het XXXI punt is, dat men geen land noch landrenten mag bekommeren noch aan spreken van geen zaken, tenzij dat het van het land rijst of dat het op land gelegd zij.

Van veel belang zijn de onderscheidene oorkonden bij DRIESSEN en in het *Charterboek*. Wij vinden bij DRIESSEN vooreerst akten, waarbij erfelijke of eeuwige rente gevestigd wordt. Enkele voorbeelden zal ik daarvan mededeelen. *Koopbrief van erfelijke renten, gevestigd op een stuk grond, waarop een steenen huis gebouwd was, in de Heerestraat te Groningen*, van 10 Februarij 1359: „Universis, presencia visuris, nos Consules in Groninghen volumus esse notum, quod Otto Polleman, constitutus in nostra presencia, recognovit, se vendidisse Johanni Mauritii redditus duarum marcarum sterlingorum, perpetue recipiendos omni anno de area, supra

---

(59) *Pro excol.*, V, bl. 141.

(60) Verg. ook v. MEIBOM, *Das deutsche Pfandrecht*, Marb. 1867, S. 298, Not. 91.

(61) *Pro excol.*, V, bl. 204. Verg. ook HUBER, *Heedendaegse Rechtsgeleertheyt*, B. II, Kap. 52 no. 8, 9.

(62) RICHTHOFEN, S. 503.

quam domus lapidea quondam Johannis aurifabri, dicti Fedeler, est fundata, pro quadam pecunie summa, sibi integraliter persoluta, et dictos redditus Johanni memorato et heredibus suis libere resignavit, cum omni iure proprietatis, possessionis et dominii, perpetue obtinendos, ac omni anno more solito Civitatis persolvendos. Hec domus et area site sunt in latere occidentali platee exercitus, et continuantur aree domini Hinrici Randulfi presbiteri, que est a meridie, quod presentibus protestamur" (63). Opmerking verdient hier vooreerst de uitdrukking: "dictos redditus Johanni memorato et heredibus suis libere resignavit;" zooals wij opmerkten, ging het regt van rentehefting over op de erfgenamen. Verder vestig ik de aandacht op het "ius proprietatis, possessionis et dominii;" de rentekooper werd beschouwd als eigenaar en bezitter van het regt op de jaarlijksche uitkeering; hij verkreeg een regt, dat aan den eigendom analoog was, zooals ik mede reeds heb opgemerkt. Van een regt van den verkooper tot aflossing wordt hier niet gesproken. Ook daarvan komen evenwel vele voorbeelden voor. Een enkel voorbeeld moge voldoende zijn. *Opdragtsbrief van erfelijke renten aan de voogden van de A Kerk*, van 25 Januarij 1374: "Wi Borghermeestere ende Raed van Groninghen doen cundich allen luden met desen openen brieve, dat haer Tyese, een Vicarius van onser Vrouwen Kerke ter A, bi haren Otten rade Folkerdingh, Curetes, ende oec bi anders goeder lude rade van den voersc. kerspele, vercoft hevet thualef scillinghe rente paymentes, als tot Groninghen ghanc ende gave is, den vogheden van der voersc. kerken, tot der kerke behoef, to nemen eweliken elkes jaers, als een Stadrecht is, ut der stede, daer Jacob de Ridder op woent, voer ene summe van ghelde, de haren Tyesen voersc. vol ende al betaelt is. Ende deze voersc. thualef scillinghe rente droech haer Tyese voersc. op, bi den voersc. goder lude rade, de vogheden voorsc. vry ende quite, met allen rechte ende met allen eyghendom,

(63) *Monum. Groning.*, p. 664. Zie voorts p. 726, 777.

eweliken to bruken ende to besittene. Hier is to ghesproken, dat haer Tyese voersc., jof een ander Vicarius, de na hem comen mach, dese voersc. twalef scillinghe rente weder copen mach, met twalef marken paymentes, als voersc. is, wanneer hi wil. Dese stede is gheleghen in de zuutzide van der Catripe, daer der voersc. Vicarien erve an beyden ziden gheleghen is" (64).

Sommige stukken verdienen nog bijzondere vermelding. Zoo vindt men bij Driessen een stuk van 14 Januarij 1399, waarbij de voogden van de A. kerk aan de executeuren testamentair van zekeren Ludeken Zwaneken twintig schellingen eeuwige rente verkoopen met deze bepaling: "Ende deze twintich scillinghe rente vorscr. drogen de vorscr. voghede up den vorscr. testamentoren, vry ende quiit, eweliken to bruken ende to besitten, des vorscr. her Ludekens jaertiit van to beghaen, ende koerpenninghe van tho geven, tot ewighen daghen, in der vorscr. kerke" (65). Hier wordt dus voor de rente eene bepaalde bestemming aangewezen. In een anderen constitutiebrief van 20 December 1354 belooft de verkooper, dat, zoo de kooper door verloop van tijd de volle rente niet mogt kunnen beuren, hij hem die uit zijne overige goederen zou aanvullen. "Defectum vero, si quem dominum Andream predictum in dictis redditibus ex successu temporis pati contigerit, Johannes Scipman sepedictus de ceteris suis bonis adimplere promisit" (66). Afwijkend van den gewonen vorm is voorts een stuk van 24 Junij 1397, dat mij evenwel niet regt duidelijk is. "Ic Reweke tho Kanthenze do kundich ende kenlic allen luden, de dessen breeff zolen zien of horen lezen, dat ik hebbe vercoft Aweken Ewesma, to Middelstum, viefteyn schilde renthe, viefteyn placken vor den schilt gherekent, vor ene summe gheldes, de my witlike ende al wal bitalt is, de Aweke vorscr., ofte hore erfghenamen vorscr., alle jaer zolen boren wt mynen huze, durende tod eweliken daghen to, went tod der tiit, dat ikze hoer ofte

(64) *Monum. Gron.*, p. 696. Zie voorts p. 618, 724, 775, 901.
(65) Ald. p. 811.
(66) Ald. p. 901. Verg. hierbij v. Meibom, S. 410, Not. 29.

horen erfghenamen wtwise; ende wanneer Aweke ofte hore erfghenamen willen, of van my of van mynen erfghenamen sint begerende, so sal ik, ofte myne erfghenamen, hoer of horen erfghenamen de viefteyn schilde renthe vorscr. wtwisen tod horen willen, in alzodane ghuet, daer Aweken ofte horen erfghenamen de viefteyn schilde renthe vorscr. wisse sint, up to borene elikes jaers, alze vorscr. is" (67). Wat met dat "wtwisen" bedoeld wordt, weet ik niet te verklaren. Aan een regt van aflossing schijnt hier niet gedacht te worden, want er wordt gesproken van "wtwisen in alzodane ghuet, daer Aweken ofte horen erfghenamen de viefteyn schilde renthe vorscr. wisse sint". Verder is opmerkelijk een stuk van 23 November 1408, waarbij een erfelijke rente wordt verkocht, welke niet op een vast goed gevestigd is, maar uit een zeker fonds moet worden betaald. "Wy Borghermesteren ende Raed in Groninghen bekennen ende betughen mit dezen openen breve, dat vor ons ziin ghekomen de Vogheden van sente Mertens kerke in Groninghen, ende becanden, dat se hebben vercoft der Kalende broderschap, in Groninghen, vyer scilde rente, paymentes als in Groninghen ganc ende gave is, to nemen elkes jaers, de ene helfte up onser vrouwen dach Annunciatio, ende de ander helfte up onser vrouwen dach Nativitas, uet Sente Johannes Schotele, vor ene summe gheldes, de de vorschreven Vogheden becanden, dat hem vol ende al betaelt is. Ende deze vyer scilde rente vorschreven droghen de vorschreven Vogheden up der vorschreven Kalende broderschap, vry ende quiit to bruken ende to besitten. Hier is to ghesproken, dat de Vogheden der vorschreven Kerke zullen de veer scilde rente vorschreven quiit kopen moghen, wanneer dat se willen, mit twe ende tseventich scilden, payementes als vorschreven is" (68). Die "Sente Johannes Schotele" was, volgens Driessen, het fonds of de kas van het H. Johans altaar, in de Martini kerk, dat waarschijnlijk grootendeels te zamen werd gebragt door collecten, welke, ten behoeve van dat altaar, in aldaar geplaatste schotelen of bekkens zullen

(67) Ald. p. 907. (68) Ald. p. 618.

ingezameld zijn. Aan dat fonds hadden de Kalende broeders twee en zeventig schilden opgeschoten, en kochten daarvoor de rente naar den achttienden penning, met voorwaarde, dat, onder teruggave van dat opschot, dit kapitaal wederom zoude kunnen worden afgelost.

De tot hiertoe medegedeelde stukken hadden enkel de strekking om eeuwige rente te vestigen, het waren constitutiebrieven van rente en niets anders. Wij vinden evenwel bij Driessen ook een voorbeeld, dat bij gelegenheid van een verkoop van landerijen, daarop een eeuwige rente werd bedongen; dit is dus een koopbrief van onroerend goed en te gelijk een constitutiebrief van rente. Het is een stuk van 18 October 1319. „Universis Christi fidelibus, presentia visuris et audituris, Nos Consules in Groningen notum facimus in hiis scriptis, quod Otto, filius Johannis Minzonis, tutor et patruus Siweke, filie Lodewici, fratris sui, constitutus coram nobis, publice recognovit, se vendidisse Provisori et Conventui Hospitalis sancti Spiritus in Groningen triginta duo graminata cum dimidio graminato et quadraginta virgis prediorum, que Johannes Minzonis, pater ipsius Ottonis, habuit partim in Stadhorne et partim in Dichamme, simul et continue iacencia, pro quadam pecunie summa, sibi integre persoluta, ac dicto Provisori et Conventui sancti Spiritus dicta predia, cum omni iure proprietatis, possessionis et dominii, libere resignavit perpetuo possidenda; exceptis redditibus duodecim solidorum sterlingorum de quinque gaminatis prediorum supradictorum Siweke, filie fratris sui, ab ipso Provisore et Conventu sancti Spiritus predictis, omni anno, quoad ipsa vixerit, presentandis, medietatem in medio quadragesime, reliquam vero in festo beati Odieri confessoris, et, post ipsius Siweke obitum, ipsi Ottoni et suis heredibus legitimis atque veris. Preterea adiectum est, quod idem Provisor et Conventus sancti Spiritus dictos redditus duodecim solidorum sterlingorum, infra quinque annos, post mortem ipsius Siweke proxime sequentes, redimere cum decem et novem marcis sterlingorum, tribus solidis sterlingorum minus, poterunt, contradictione qualibet non obstante. Quod si Provisor et

Conventus sancti Spiritus sepedicti ipsos redditus duodecim solidorum sterlingorum redimere neglexerint infra terminum limitatum, extunc idem Otto et sui heredes ipsos redditus duodecim solidorum sterlingorum, ipsis omni anno persolvendorum in duobus anni terminis, prout superius est expressum, perpetualiter obtinebunt. Hec supradicta predia continuantur prediis Bernardi, dicti Slochter, que sunt versus austrum, et prediis domine Walburgis, dicte Butzel et suorum heredum, que sunt versus aquilonem" (69). Opmerkelijk is het, dat hier het regt van aflossing aan den rentekooper slechts voor een bepaalden tijd wordt toegestaan, zoodat na verloop van dien tijd de aflossing niet meer kan geschieden.

Zoo als wij opmerkten, werd eeuwige rente gewoonlijk gevestigd door koop. Men kon evenwel ook bij uitersten wil zoodanige rente vermaken, en ook daarvan vinden wij een voorbeeld bij Driessen In een *Testament van Sweder, cureet van Peize*, van 17 September 1360, lezen wij o. a. het volgende: "Unde cupiens et volens ordinare testamentum meum in hunc modum, in primis do et lego.... Item Dodoni, filio meo in Groninghen, clerico, septem scudatos redditus, quos percipiet de domo Johannis de Dulleken in Groninghen; et post mortem eius dicti redditus cedent ad usum unius sacerdotis, qui Deo serviat in Ecclesia beate Marie in Groninghen; et collationem illarum reddituum ego commendo sex Burghimagistris in Groninghen, ut ipsi provideant pro salute anime mee ad usus unius sacerdotis, fideliter et sagaciter, prout ego confido in eis" (70). Het is mij evenwel niet duidelijk, met welk regt de erflater een eeuwige rente vestigen kon op het huis van Johannes de Dulleken, dat hem toch waarschijnlijk niet toebehoorde. Volgens een later stuk van 20 Julij 1396 werd deze zelfde rente van zeven schilden door de toenmalige eigenaren van het huis verkocht aan de Burgemeesters van Groningen ten behoeve van een priester in de

---

(69) *Monum. Gron.*, p. 622. (70) Ald. p. 665 *sqq.*

A-kerk. „Wy Borgermesteren ende Raedt van Groningen bekennen ende betugen myt dessen openen breve, dat vor ons synt gekomen Hebele Morynges, Johan ende Bruen, hoer twee zoens, ende bekanden, dat se myt samenderhant hebben vorkofft soven gulde schilde renthe, off negen ende twyntych korte grote vor elken gulden schilt toe betalen, off ander guet payment, dat dar in Groningen gued vor is, toe nemen jarliks, als een Stadrecht is, uth horen steenhues, dar se nu ter tyt ynne wonen, toe behoeff eens Priesters tot onse Vrouwen Kercke toe der Ae in Groningen, den wy Borgemesteren in der tyt de vorscreven renthe bevelen toe boren; want den Borgermesteren de gave dar van bevolen is van heren Sweder Covordinck, nae inholt des Testaments brieffs, dar dese brieff dorgetogen is; vor ene summe gheldes, de Hebelen, Johanne ende Brune vorscreven vul ende al betaelt is. Ende de soven gulde schilde renthe vorscreven drogen Hebele, Johan ende Bruen vorscreven op ons Borgermesteren vorscreven, toe behoeff des vorscreven Priesters tot onse Vrouwen Kercke vorscreven, vry ende quyt, eweliken to bruken ende toe besytten. Hyr is toegesproken, dat Hebele, Johan ende Bruen vorscreven mogen de vorscreven soven gulde schylde renthe quyt copen, wanneer se wyllen, myt hondert gulde schylden, negen ende twyntich korte grote vor den gulde schylt gerekent, off ander payment, dat in Groningen dar guet vor is. Ende wanneer Hebele, Johan ende Bruen vorscreven de vorscreven rente quyt copen, so sullen de Borgermesteren, de dan in der tyt synt, mytt en vorscreven ghelde andere renthen wederkopen tot eens Priesters behoeff tot onse Vrouwen Kercke toe der Ae, als vorscreven is. Dyt vorscreven steenhues is gelegen in de oesterzyde van Heerstrate, by Clawes steenhues van Banlo, dat an de norderzyde leghet“ (71). Het verband tusschen deze overeenkomst en de uiterste wilsbeschikking van Heer Sweder vat ik niet. Wanneer door die uiterste wilsbeschikking de rente

(71) *Monum. Gron.*, p. 775.

regtsgeldig gevestigd was op het huis, begrijp ik niet, hoe nogtans latere eigenaren van dat huis diezelfde rente kunnen verkoopen aan Burgemeesters van Groningen, alsof het de vestiging eener nog niet bestaande rente gold.

Dat de rentekooper zijn regt wederom kon verkoopen en verpanden, zagen wij boven. Ook van zoodanige overdragt levert DRIESSEN een voorbeeld. Het is een stuk van 13 Januarij 1344. „Universis, presentia visuris, nos Consules in Groninge facimus esse notum, quod Kerstina, dicta Speghels, coram nobis constituta, publice recognovit, se vendidisse Gherardo, dicto Burleth, duodecim denariorum sterlingorum redditus, quos habuit in domo seu parte domus lapidee domine Alvradis, dicte Stickel, in quorum proprietatem ducta fuit a nobis et a Gilmaro Sculteto, pro quibusdam debitis a Bertoldo, filio domine Alphradis prefate, prout in litera super hoc conscripta plenius continetur, pro quadam pecunie summa, sibi integre persoluta; et dictos redditus duodecim denariorum, omni anno recipiendos, ipsi Gherardo libere resignavit, cum omni iure proprietatis, possessionis et dominii perpetue perfruendos. Dimidietas horum redditiuum in festo beati Odigeri dyaconi, reliqua vero in medio quadragesime, anno quolibet persolvetur, quod presentibus protestamur" (72). Uit de woorden: „quos habuit in domo seu parte domus lapidee domine Alvradis, dicte Stickel, in quorum proprietatem ducta fuit a nobis et a Gilmaro Sculteto" blijkt duidelijk, dat het hier niet de vestiging eener eeuwige rente, maar de overdragt eener reeds bestaande is. Het schijnt wel, dat die rente door de eigenares van het huis tot pand was gesteld voor eene schuld van haren zoon.

Een soortgelijk geval, verpanding eener eeuwige rente voor de voldoening eener schuld, schijnt ook bedoeld te zijn in drie vrij gelijkluidende stukken van 21 Januarij 1346, 10 Februarij 1350 en 3 Februarij 1374. Het eerste luidt als volgt: „Universis, presentia visuris, nos Consules in Gro-

(72) Ald. p. 650.

ninge volumus esse notum, quod nos, una cum Ghilmaro Sculteto, duximus magistrum Albertum in proprietatem et possessionem corporalem reddituum duodecim denariorum sterlingorum, recipiendorum omni anno in parte domus lapidee, dicte Stickilchos, Winandum contingente, ipsi magistro Alberto obligatorum ab ipso Wynando, pro quadam pecunie summa, in termino a nobis statuto, minime persoluta. Dimidietas horum reddituum in medio quadradgesime, reliqua vero in festo beati Odigeri dyaconi, annis singulis persolvetur, quod presentibus protestamur" (73). Het tweede, mede een Latijnsch stuk, is nagenoeg van denzelfden inhoud (74). Het derde stuk, in de Nederlandsche taal, luidt als volgt: "Wy Borghermeestere ende Raed van Groninghen doen cundich alle luden met desen openen brieve, dat wi met Henric van der Brugghe, den Sculten, hebben inghewaert met Stadrechte, Rolf Hughinghe, Tyesen soen Hughinghe, an ses scillinghe ende dre penninghe rente, to nemen eweliken, elkes jaers, als een Stadrecht is, ute Johannes steenhuze Coenraedes soen, de Johannes voersr. Rolve voersr. sette voer ene summe van ghelde, de he niet en betaelde, bi der tiit, de hem van ons ghesat was" (75) Naar 't mij voorkomt, hebben wij hier onder dat "ducere in proprietatem et possessionem corporalen" en dat "inwaren" door burgemeesteren en raad met den schout aan eene geregtelijke executie te denken wegens de onvoldane schuld (76).

Ook in het *Charterboek* komen eenige stukken betrekkelijk ons onderwerp voor, en wel vooreerst koopbrieven van eeuwige rente. Een enkel voorbeeld zal voldoende zijn, ik neem daarvoor een stuk van 3 Februarij 1467, dat aldus luidt: "Wy Oena Wybrantsz. dwe kud, ende epenbeer mey disse epena breef, dat Wygla Poppez. schel jeerlix toe renten habba wt myn gued toe Eynghwyrd, deer Merten Jan Morkis nu ter tyt op wennet fiertenste hael klinkert, dy klinckert voer

(73) *Monum. Gron.*, p. 655. (74) Ald. p. 659. (75) Ald. p. 698.
(76) Verg. *Schets*, X, in *Themis*, Dl. XXXV, bl. 213.

XII stuuers toe reckynen, hucke renten vorsz. staen ende blywe schellen int ewich, jeft alsoe langh, alst Wygla ende Eelck syn lyaef, jefta hyara neycomen tienet toe halden, ende disse vorsz. rente schellet wtgaen van dat hele gued, jeff landen vorsz., ende haet onkest dat op dat gued jeff landen vorsz. hyr neymals van heerferd falla mocht, Wygla jeff syn neycommen, dat mey toe steen, ney groetheyt der renten vorsz.: ende voer disse renten vorsz. soe hab ik Oena vorsz. ontfensen van Wygla, ende Eelck syn lyaef, II hondert Rynsche gulden ende XXIIII klinckerts, reden jelden, dy Rynsgulden voer XX stuuers ende dy klinckert vor XII stuuers, hwelke summa jelden vorsz. Wygla ende Eelck vorsz. habben my Oenna vorsz. fol ende wol bitellet, den leste pennigh al mit den eerste, alsoe dat ick Oenna tanckye Wygla ende Eelke vorsz., als van dae summa jelden vorsz., ende ick Oenna vorsz. noch nemmen van myne weyne bet nen spreeck toe habben in nen loghe op Wygla ende Eelck vorsz., noch op hyare neycommen van disse vorsz. summa jelden met Wygla ende Eelcke vorsz., jefte hyare neycommen, die rente vorsz. jeerlix wt dae gueden off landen toe habben ende toe berren, als vorsz. is, al tyngh sonder arghelist, ende nye infyndige" (77). d. i. Wij oene Wybrants doen kond en openbaar met dezen open brief, dat Wygle Poppez zal jaarlijks tot renten hebben uit zijn goed te Engwerd, daar Marten Jan Murks nu ter tijd op woont, veertiende half klinkert, de klinkert voor XII stuivers te rekenen, welke renten voorz. staan en blijven zullen in 't eeuwige, of alzoo lang 't Wygle en Eelk zijne vrouw, of hunne nakomelingen dient te houden, en deze voorz. rente zal uitgaan van het geheele goed, of landen voorz., en wat onkost op dat goed of landen voorz. hier namaals van heervaart vallen mogt, Wygle of zijne nakomelingen, dat mede te staan, naar grootheid der renten

---

(77) *Charterb.*, I, bl. 618. Zie voorts bl. 693, 746, 752. Misschien moet het stuk, aldaar bl. 161 opgenomen, ook als een rentekoop worden opgevat.

voorz.; en voor deze renten voorz. zoo heb ik Oene voorz. ontvangen van Wygle, en Eelk zijne vrouw, II honderd Rijnsche guldens en XXIIII klinkerts, gereed geld, de Rijnsche gulden voor XX stuivers en de klinkert voor XII stuivers, welke somme gelds voorz. Wygle en Eelk voorz. hebben mij Oene voorz. vol en wel betaald, den laatsten penning met den eersten, alzoo dat ik Oene bedank Wygle en Eelk voorz. als van de somme gelds voorz., en ik Oene voorz. noch iemand van mijnent wege verder geen aanspraak te hebben in geen gerigt op Wygle en Eelk voorz., noch op hunne nakomelingen van deze voorz. somme gelds met Wygle en Eelk voorz., of hunne nakomelingen, de rente voorz., jaarlijks uit de goederen of landen te hebben en te beuren, als voorz. is, alles zonder arglist en nieuwe vond. Opmerkelijk zijn de woorden: „jeft alsoe langh, alst Wygla ende Eelck syn lyaef, jefta hyara neycomen tienet toe halden", zij schijnen toch dezen zin te hebben, dat aan de rentekoopers het regt werd toegekend, om de rente op te zeggen; zoodanig regt komt evenwel nergens elders voor, terwijl daarentegen, gelijk wij zagen, wel de verkooper de aflossing kon bedingen (78). Verder vestig ik er de aandacht op, dat volgens deze overeenkomst de rentekoopers mede naar evenredigheid van hun regt moesten dragen in de lasten, welke op het goed gelegd werden (79). Een soortgelijke bepaling komt mede voor in een stichtingsbrief van een jonger Priesterschap in Oosthem van Junij 1478, waar gezegd wordt: „ende foerd soe schel dat Jongerschip habba tyaen klinckerden rentis, toe Aetzabuyren in dae zeeta, daer Suyrdt Sipckez. nu op wanneth, ende haet hlest datter falt op da zeta, hyt zy hweer van dattit zee, dy hlest schel dat Jongerschip mey habba, ney greetheed der renten deer gaet tho dit Jongerschip" (80). d. i. en voorts zoo zal dat Jongerschap hebben tien klinkerden rente, te Atseburen in de zathe, waar Sjoerd

(78) Zie b. v. WALTER, § 561, Not. 9.

(79) Over den last wegens heervaart verg. *Bolswarder Zeendregt*, § 11. RICHTHOFEN, S. 483.

(80) *Charterb.*, I, 679.

Sipkes nu op woont, en wat last dat er valt op de zathe, het zij waar van dat 't zij, dien last zal het Jongerschap mede hebben, naar grootheid der renten, die gaan tot dit Jongerschap.

Voorts komt in het *Charterboek* een baar of zoen voor over eene nalatenschap, van 5 Junij 1486, waarbij een eeuwige rente gevestigd wordt. Wij lezen daar: „Int ierst soe sullen Dow kynderen vsz. geuen Aelsema x klinkerden Jacobi naestcomende. Item Martini daer na fertyende half klinkerd. Item foert alle jaer dorden halue klinkerd ewighe renten, ende Dow vsz. kynderen of eruen Aelsema vsz. te gheue sygel ende brief nouwelic, dar Aelsema vsz. mede bewaer syn, waer sy dese renten sullen boren" (81). Zeer opmerkelijk is verder nog een andere baar of zoen over den koop van landerijen, van 10 December 1491. Zekere Aede had aan het convent Aalsum verkocht Hottinga goed, en kwam tegen dezen koop op, op grond, dat het geld zoo ligt was, en hij als minderjarige daardoor benadeeld was. De zoenlieden beslisten, dat het convent Hottinga goed zou behouden, doch onder de volgende bepaling: „Ende om da lichticheed des jeldis, deer Aeda forsz. meent, dat hi deer in behellet is, soe schil dat Conuent forsz. Aeden forsz. jaen fyouwer ende tritich Rinscher gownen meer, dan dat kaepbrieff inhalt; ende foir disse summa forsz. schil dat Conuent forsz. Aeden jaen jeerkis twier Rinsgowna ter tyt tho, dat dat Conuent disse renten forsz. weer inlost met sulken summa forsz., ende da sex Rinsgowna deer Aeda forsz. noch hath in Hottingha gued forsz., Aeda da tho berren wt dat Conuent forsz. jeerkis, ende Hottingha gued fry tho wessen fan Aeda ende syn neycommen als forsz. is. Ende wanneer Aeda forsz. disse sex Rinsgowna ranta forsz. foirkapia wol, dan dat Conuent forsz. dat tho kaepien, ende in tho lossen mit sextien Rinsgouna een" (82). d. i. En om de ligtheid des gelds, daar Aede voorz. meent, dat hij daarin benadeeld is, zoo zal het Convent voorz. aan Aede voorz. geven vier en dertig Rijnsche guldens meer, dan de

(81) Ald. bl. 731.
(82) Ald. bl. 751.

koopbrief inhoudt; en voor deze somme voorz. zal het Convent voorz. aan Aede geven jaarlijks twee Rijnsche guldens ter tijd toe, dat het Convent deze renten weer inlost met zulke somme voorz., en de zes Rijnsche guldens die Aede voorz. nog heeft in Hottinga goed voorz., Aede die te beuren uit het Convent voorz. jaarlijks, en Hottinga goed vrij te wezen van Aede en zijne nakomelingen als voorz. is. En wanneer Aede voorz. deze zes Rijnsche guldens rente voorz. verkoopen wil, dan het Convent voorz. dat te koopen en in te lossen met zestien Rijnsche guldens een. Wij hebben hier vooreerst de vestiging eener rente met bevoegdheid van aflossing aan de zijde van den renteschuldige; voor de vier en dertig Rijnsche guldens, die het Convent aan Aede zal betalen, boven den aanvankelijk bepaalden koopprijs, wordt hem een jaarlijksche rente gegeven van twee guldens ten laste van het Convent, welke rente evenwel kan worden afgelost door betaling van het kapitaal van vier en dertig Rijnsche guldens. Wat er nu evenwel verder volgt is minder duidelijk; daar wordt gesproken van een reeds bestaande eeuwige rente van zes Rijnsche guldens, die Aede had in Hottinga goed, en bepaald, dat, in geval hij die wilde verkoopen, het Convent die zou koopen en inlossen met zestien Rijnsche guldens; nu begrijp ik niet regt, hoe Aede een eeuwige rente hebben kon in Hottinga goed; immers hij was vóór den verkoop aan het Convent eigenaar van dat goed geweest; het Convent had het van hem gekocht; en nu spreekt het wel van zelf, dat men geen zakelijk regt van eeuwige rente kan hebben op zijn eigen goed. De eenige verklaring, die ik van de zaak kan geven, is deze, dat de verkoop van Hottinga goed geruimen tijd aan deze baar of zoen is vooraf gegaan, en dat bij gelegenheid van dien verkoop de verkooper Aede op het verkochte goed voor zich een eeuwige rente had bedongen. 't Zou dan hier een soortgelijk geval zijn geweest, als in het boven uit Driessen medegedeelde stuk van 18 October 1319. Ik merk eindelijk nog op, dat wij hier een voorbeeld hebben van het geval, dat bij verkoop van eeuwige rente de renteschuldige een regt van voorkoop had.

Verder vinden wij twee oorkonden, waarin een eeuwige rente gevestigd wordt uit mera liberalitas; het zijn de *Fundatiebrief van het Kruisbroedersklooster te Franeker*, van 4 April 1468, zijnde een uiterste wilsbeschikking van een Priester te Arum, waarbij ten behoeve van dat door den erflater gestichte klooster wordt gegeven „ene jaerlyke ende erfflike rente van hondert ende derthiende haluen schilden, sesthiene vlaemsche voor elcken schilt gerekent; welke voergesz. erfflike rente," zoo heet het verder, „ick wel ende doeghdelick bewyst, besedt, versekert, ende verpandet hebbe, bewyse, besette, versekere, ende verpande op die eruen ende goeden, hier na bescreuen" (83); en de boven reeds medegedeelde *Voorwaarden, op welke de eerste Jonge Priester in Oosthem is aangesteld*, van Junij 1478.

Een voorbeeld van een verkoop van eeuwige rente heeft men in een stuk van 12 Junij 1470. „Ick Sywrd Kamstra wenachtich tho Aghin, en Hoeken myn oudste zoon, hlyen ende bekennen mey disse epene breue voer vs, ende vs neycummen, dat ick hab vercapet a frya caeppe Oedsken Oeds dochter, ende hieer neycummen, triera klynkarda renten, dier ic hied in Hottyngha gued, wr haghe ende wr leghe, voer trya snees klinkerden; welk vsz. summa ieldis Oedske vsz. my Suurd vsz. ful ende al wal bytellet hadt, den aersten penningh, den milsten mey den leesten al, soe dat ick Sywrd vsz. voer my ende myn eeftercummen wrdregghe, ende toestande Oedsken vsz., ende her eeftercummen den vrya eyndum in Hottingha gued van alle san ende spreck, dier ick voer datum dissis breuis in Hottingha gued hand hab, ick ende myn eeftercummen, ende nymment van vs alre weghen, nymmermeer both spreck toe habben vp Hottingha, ief in Hottingha goden, ende al myn breuen, dier ick awrand dier wp hand hab, ief ieta hab Oedsken, ief hieer neycummen, naet toe scadyen, sunder al arch ende nye vindinghe" (84).

---

(83) *Charterb.*, I, bl. 620. Verg: over het Kruisbroedersklooster de verhandeling van mijn Vader in de *Vrije Vries*, Dl. IX, bl. 103 volgg.

(84) Ald. bl. 637.

d. i. Ik Sjoerd Kamstra woonachtig te Agen, en Hoeken mijn oudste zoon, betuigen en bekennen met dezen open brief voor ons, en onze nakomelingen, dat ik heb verkocht in vrijen koop aan Oedske Oeds dochter, en hare nakomelingen, drie klinkerden renten, die ik had in Hottinga goed, over hoog en laag, voor drie snees klinkerden; welke voorz. somme gelds Oedske voorz. mij Sjoerd voorz. vol en al wel betaald heeft, den eersten penning, den middelsten met den laatsten al, zoo dat ik Sjoerd voorz. voor mij en mijne nakomelingen overdraag, en toesta aan Oedske voorz., en hare nakomelingen den vrijen eigendom in Hottinga goed van alle namaning en aanspraak, die ik voor datum dezes briefs in Hottinga goed gehad heb, ik en mijne nakomelingen, en niemand van ons aller wegen, nimmermeer aanspraak te hebben op Hottinga, of in Hottinga goederen, en al mijn brieven, die ik te voren (?) daar op gehad heb, of nog heb, aan Oedske, of hare nakomelingen, niet te schaden, zonder alle erg en nieuwe vinding. Een paar woorden zijn mij in dit stuk niet duidelijk. Vooreerst het woordje „both"; zou het ook „beth" of „bet" moeten zijn, zoodat, „both spreck" beteekent „verdere aanspraak"? Het andere is „awrand", dat ik door „te voren" heb vertaald, en vermoed dat eene corruptie zal zijn van „afara". Het woord „snees" voor „twintig" is in Friesland nog in gebruik. Verder merk ik op, dat hier gesproken wordt van „den vrya eyndum in Hottingha gued", waarmêe natuurlijk niet bedoeld wordt de eigendom aan het goed zelf, maar het zakelijk regt van eeuwige rente; wij vinden hier een voorbeeld van het spraakgebruik, dat somtijds eeuwige rente aanduidde met den naam van „eigen", waarop ik boven reeds gewezen heb.

Eene verpanding van eeuwige rente tot zekerheid voor de nakoming eener verbindtenis komt voor in den zoogenoemden *Leppabrief*, van 2 September 1477. Daarbij verbindt de stad Leeuwarden zich tot onderhoud der Leppa-zijlen, en dan wordt er verder gezegd: „Ende hyr foer soe habbit djoe Sted forsz. ende Reedislioed onderset twinchtich postulaet golden ranta, wt Roeliffs gued toe Wersteens, toe ewiga

d. i. En hier voor zoo hebben de stad voorz. en de raadslieden onderzet twintig postulaat guldens rente, uit Roelofs goed te Warstiens, tot eeuwige dagen, en dat niet te vervreemden.

Eindelijk komt in het *Charterboek* ook nog een stuk voor van 20 Julij 1472, waarbij een eeuwige rente wordt kwijtgescholden. „Wy Henricus van Ackrum Commendeur van Nesse, Heer Dankert Persona, Heer Arent Prior, ende Broder Hoit Kelner aldaer, ende ons ghemene Conuent, voer ons ende voer ons naecomelinghen, hlien, dat wi quyt schalden den Susteren uan Ailsem, iaerlix toe ewighe daghen toe, die dertich Postulaets gulden, die si den Lant Commenduer van Vtrecht van onser weghen gheue wt die renten van Kempama ende van Galama gueden, die Postulaet gherekent nae wtwisinghe des pachtbreefs twisken ons ende Aylsema Susteren, ende wt die rechten van beide gueden voersz. te voren, als dat oude pacht-brieff ende dat nye pacht-brieff, dat die van Aylsem forsz. van ons hebben, wtwisen, ende wi of yemant van ons wegen Aylsema forsz. niet meer te manen dan dertich Postulaten van de tsestigen, daer die Lant Commenduer die xxx forsz. van boert sonder arch ende list„ (85—86).

b. Tienden.

De tiende heeft in zoo verre overeenkomst met de grondrente, dat zij als een zakelijke last op den grond liggende, de verpligting bevat tot eene zekere uitkeering van dien grond; hare eigenaardigheid bestaat hierin, dat deze uitkeering in een evenredig, gewoonlijk een tiende, aandeel bestaat van de op den grond geoogste vruchten, zoodat zij in de eerste plaats dengene treft, die het vruchtgenot heeft. Gewoonlijk zijn alleen veldvruchten aan tiendregt onderhevig; men vindt evenwel ook tienden van de jongen van het vee, dat op het bezwaarde goed is aangefokt, en ook van andere opbrengsten, als boter en kaas; zelfs komt hier en daar een

(85—86) Ald. bl. 650, 671.

tiende van bijekorven voor. De veld- of vruchttiende wordt wederom onderscheiden in groote en smaltiende. Naar mate van de cultuur van den grond worden de tienden verdeeld in oude, van grond, die steeds bebouwd is geweest, en novaaltienden, van grond, die vroeger woest heeft gelegen en eerst voor kort is ontgonnen. De tiendheffing geschiedt op het veld, nadat de vrucht van den grond gescheiden is; na kennisgeving door den tiendpligtige, moet de tiendheffer, binnen den door de gewoonte of de wet bepaalden termijn de aanwijzing doen; hij mag de telling beginnen waar hij verkiest. Het tiendregt geeft geen medeeigendom aan den grond, maar enkel een aanspraak op een deel der gewonnen vruchten, en de tiendheffer is dan ook niet geregtigd den tiendpligtige tot bebouwing van den grond te noodzaken. Naar haren oorsprong worden de tienden onderscheiden in geestelijke en wereldlijke tienden. Het algemeene tiendregt der kerk heeft niet overal ingang gevonden; de tienden der kerk zijn verder dikwijls in handen van leeken overgegaan, terwijl ook omgekeerd de kerk vele tienden, die oorspronkelijk als eene schatting aan den landsheer waren vastgesteld, voor zich verkregen heeft.

Men heeft, op grond van een paar plaatsen uit oude kronijkschrijvers beweerd, dat het tiendregt bij de Friezen onbekend zou zijn geweest, maar dit gevoelen is met regt bestreden door de uitgevers der *Oude Friessche wetten* (87). In onze regtsbronnen toch wordt herhaaldelijk melding gemaakt van tienden, meest overal evenwel alleen van kerkelijke of geestelijke tienden. Die commentatoren zijn evenwel van meening, dat die last in Friesland nooit over het algemeen is aangenomen, maar op sommige plaatsen al, op andere niet betaald werd, al naar mate men daarover met de ingezetenen kon overeenkomen (88). Birnbaum zegt, dat de Friezen, na

---

(87) Bl. 116.

(88) Bl. 233. Verg. ook Boeles, *De geestelijke goederen in de provincie Groningen.* Gron. 1860, bl. 29.

hunne onderwerping door Karel den Groote, volgens historische getuigenissen en hunne eigene oude, waarschijnlijk in de 13e eeuw in geschrift gebragte wetten, niet alleen van hun eigendom, maar ook van hunne persoonlijke vrijheid schijnen beroofd te zijn geweest, doch dat zij hun eigendom door opbrengst eener schatting aan den Keizer, hunne vrijheid door opbrengst eener tiende aan de kerk zouden teruggekregen hebben, en hij houdt het er voor, dat de zooveel geroemde vrijheid der Friezen, welke Karel hun zou hebben bevestigd, hierin zou hebben bestaan. Hij ziet hierin den invloed van Romeinsche denkbeelden, en eene afwijking van de handelwijze der vroegere Germaansche veroveraars, die in den regel de overwonnenen dwongen hun grondeigendom met de overwinnaars te deelen. Volgens hem zouden evenwel de Friezen de hun door Karel opgelegde tienden niet op den duur hebben betaald; de *Kesten* en *Landregten*, zegt hij, spreken niet van tienden, maar wel van de betaling eener schatting aan den Koning, en hij beroept zich daarbij op den Latijnschen tekst der 1e en 7e *kest*. In lateren tijd evenwel komen, volgens hem, in die gedeelten van Friesland, welke in het bezit waren van de Hollandsche graven, tienden voor, waarop ook de Bisschoppen van Utrecht aanspraak schijnen gemaakt te hebben(89)

Wat nu de sage betreft, dat de Friezen de vrijheid zouden hebben verkregen tegen belofte van schatting aan den Koning en van tienden aan de geestelijkheid, men vindt die in de 7e *kest* en in het *Keizer Rudolfsboek*, § 14, waarmede nog moeten worden vergeleken de *Keuren van Magnus*, § 3 en 4, en het is dus minder juist, wanneer Birnbaum beweert, dat in de *kesten* geen melding zou zijn gemaakt van tienden. Ik schrijf dit daaraan toe, dat hij alleen op den Latijnschen tekst is afgegaan.

De 7e *kest*, volgens den Rustringer tekst, luidt aldus: „Thit is thiv sivgunde liodkest, thet alle Frisa an fria stole bisitte, and hebbe fria spreka and fri ondwarde; thet ur

---

(89) *Die rechtliche Natur der Zehnten*, Bonn, 1831, S. 261 fgg.

ief us thi kinig Kerl, til thiv thet wi Frisa suther nigi, and clipskelde urtege, and wrthe tha suthera kininge hanzoch and heroch alles riuchtes tinzes, and tegotha and huslotha ur gulde bi asiga dome and bi lioda londriuchte, al with thet wi er north herdon Redbate tha unfrethmonne, al thet Frisona was" (90). d. i. Dit is de zevende volkskest, dat alle Friezen een vrijen stoel bezitten, en hebben vrije spraak en vrij antwoord; dat overgaf ons de koning Karel tot daartoe dat wij Friezen zuidwaarts neigden, en klinkende schuld weigerden, en werden den zuidelijken koning onderdanig en gehoorzaam van allen regten tijns, en tiende en huisschatting vergolden bij des asega doem en bij der lieden landregt, daarom dat wij vroeger noordelijk behoorden aan Radbout den onvreedzamen man, al dat der Friezen was. In het *extract-Asegaboek*, § 20 luidt deze *kest* aldus "Vse fri lond, thet is thi riuchta fria stol, ther mugu wi wel binna hebba fria spreka and ondwarda; thet ur ief us thi kining Kerl, umbe thet wi thene daniska kining urtegon, and an thene rumeska kining hnigun, thet wi him tins ieue and tegotha ouir gulde, and riuchtere herskipi bikande; tha lethogade hi us fon Redbate, tha deniska kininge, and fon there clipskelde, and fon there etszena withtha, ther alle Frisa and tha hiara, halse drogon, and fon allere unriuchtere herskipi" (91). d. i. Ons vrij land, dat is de regte vrije stoel, daar mogen wij wel binnen hebben vrije spraak en antwoord; dat overgaf ons de koning Karel, omdat wij den deenschen koning verlieten, en aan den roomschen koning neigden, dat wij hem tijns geven en tiende vergolden, en tot regten heerschap bekenden; toen verloste hij ons van Radbout, den deenschen koning, en van de klinkende schuld, en van de eiken banden, die alle Friezen aan hunne halzen droegen, en van alle

---

(90) RICHTHOFEN, S. 11. Verg. hierbij de 9e *kest*, volgens den Rustringer tekst, waar nagenoeg hetzelfde nogmaals voorkomt, waarschijnlijk ten gevolge eener vergissing van den afschrijver. Zie RICHTHOFEN, S. 14, Not. 12, WIARDA, *Asegab.*, S. 55, Not. *m*.

(91) Ald. S. 539.

onregte heerschappen. Ook in den Emsiger II tekst word van tienden melding gemaakt. (92). Volgens deze *kest* heeft het den schijn, alsof de tiende ook aan den Koning moest worden betaald, evenals de huisschatting. Even zoo is het in het *Keizer Rudolfsboek*, § 14, waar de vrijheid, welke Karel aan de Friezen gaf, in verband wordt gebragt met de bekeering tot het Christendom en de inneming van Rome. Wij vinden daar eene soort van regtsgeschiedenis, en na de vermelding van Justinianus gaat de schrijver aldus voort: „aldus hise bliuwa leet, al ontse Kaerl noem, deer ioe di fridoem fan coem, deer eer sonder erem weren onder alle mannes fotem, want ioe dy dyuel dyne raed ghaef, dat y mit wilker al deer toe comen, dat y dine ayndoem nomen ith dis norsche koninghes hand, al sonder band. Want ioe di aersta koningh by syne tydem al fry deeld heede, want et ioeu alderen mit dumheit wrloren heden, al deer vm schillet hia sonder twiuel, da helle bowa mitta dyuel. Dit stoed dy leyder manyghen schoenen dach, al ont ioe god syne gnade ghaf, sinte Uillibrord hi iw sante, hoe hi ioe dat leerde, dat y fan da nordsca diuelen keerde; dine raed hy mit io noem, datti to da roemscha here coem, ende iowen tins ende tiende, datse ioe bischyrmden fan des nordscha koninghes handen; dis tiende waerd sonderlyke ontfaen, want y waren eer friboren heran, want ioe di aerste koningh efter dae floede fri deeld hadde, ende ienna fri ioun hede Asyaland al ont y mit rede in Europa comen, al deer y dyne ayndoem nomen, al ont ioe god sine naede gaf, dat y da heerferd foeren in dat roemsche land ende dae burich wonnen toe iwer hand, ende dyne heidene daed sloghen deer da burichheran weren to Roem, al deer om coem y mitta oerdele toe dae fridoeme, deer di leider langhe was wrloeren" (93).

---

(92) Ald. S. 11. Zie voorts *Oldambtster landregt*, II, § 50, 51, *pro excol.*, VI, bl. 695, waar blijkbaar op deze *kest* gedoeld wordt, doch van huisschatting en tienden en het koopen der vrijheid geen melding wordt gemaakt.

(93) Ald. S. 430.

d. i. aldus hij ze blijven liet (nl. de regten), al tot ze Karel nam, daar u de vrijheid van kwam, die vroeger zonder eere waart onder alle mans voeten, want u de duivel den raad gaf, dat gij met willekeur aldaar toe kwaamt, dat gij den eigendom naamt uit des noordschen konings hand, al zonder band. Want u de eerste koning bij zijne tijden al vrij geoordeeld had, want het uwe ouderen met domheid verloren hadden, al daarom zult gij zonder twijfel, de hel bouwen met den duivel. Dit stond helaas menigen schoonen dag, al tot u god zijne genade gaf, sint Willebrord hij u zond, hoe hij u dat leerde, dat gij van de noordsche duivelen keerdet; dien raad hij met u nam, dat gij tot de roomsche heeren kwaamt, en gaaft tijns en tiende, dat ze u beschermden van des noordschen konings handen; deze tiende werd afzonderlijk ontvangen, want gij waart vroeger vrijgeboren heeren, want u de eerste koning na den vloed vrij geoordeeld had, en u vrij gegeven had Asialand al tot gij met raad in Europa kwaamt, al waar gij den eigendom naamt, al tot u god zijne genade gaf, dat gij de heervaart voerdet in het roomsche land en de burgt wont tot uwe hand, en de heidenen dood sloegt die toen burgtheeren waren te Rome, al daar om kwaamt gij met het oordeel tot de vrijheid, die toen helaas lang was verloren. Dat de huisschatting aan den Koning, de tienden daarentegen aan de geestelijkheid moesten worden opgebragt, blijkt duidelijk uit de *Keuren van Magnus.* Men vindt daar ook de sage vermeld van de inneming van Rome door de Friezen; en bij die gelegenheid zou Magnus, hun aanvoerder, zeven keuren hebben gekozen, waarvan de derde en de vierde aldus luiden: „Dae kaes Magnus dine tredda ker, ende alle Fresen oen sine ker iechten, datse neen koningschielda haghera ne gulden dan riuchten huuslaga da schelta, het ne se dattet dumme lioed oen da bannem hiarem wrbreke, ende hyase dan ontgulde. Dae kaes Magnus dine fyaerde ker, ende alle Fresen oen sine ker iechten, ende kaes een bettere dan alla da iefta deer di koningh baed, datse neen himelschielda haghera gulden, dan riuchten deeckma dae prester deere da haudstoed

bisunch, hit ne se dattet dumme lioed oen da bannem hiara wrberde, ende hyase dan ontgulde" (94). d. i. Toen koos Magnus de derde keur, en alle Friezen in zijne keur toestemden, dat ze geen koningschuld hooger golden dan regte huisschatting den schout, ten zij dat domme lieden aan de bannen zich verbraken, en zij ze dan ontgolden. Toen koos Magnus de vierde keur, en alle Friezen in zijne keur toestemden, en koos een betere dan alle de giften die de koning bood, dat ze geen hemelschuld hooger golden, dan regte tiende den priester die de hoofdkerk bezong, tenzij dat het domme lieden aan de bannen zich verbeurden, en zij ze ontgolden. Wat er nu overigens ook zijn moge van de sage der inneming van Rome en de privilegiën bij die gelegenheid door Karel aan de Friezen gegeven (95), zooveel blijkt m. i. uit deze plaatsen, dat het tiendregt der geestelijkheid in Friesland volgens het volksgeloof van zeer oude tijden dagteekende.

Ook in de 9e *kest* wordt van tienden melding gemaakt. Volgens deze *kest* genoten de Friezen koninklijke bescherming op de zeven openbare land- en waterwegen, waarvoor zij jaarlijks huisschatting moesten betalen. Aan het slot wordt dan gezegd: "Si etiam Frisones uel eorum mercatores hiis VII stratis fuerint spoliati, et hoc euenerit ex parte regis, tunc de pecunia plebis et de huslotha eorum dampnum debet suppleri; si autem euenerit ex episcopi parte, tunc de censu et de decimis dampna eorum et vincula debent emendari" (96). Volgens het *extract-Asegaboek*, § 22, gaven de Friezen aan de geestelijkheid behalve tienden, ook nog eene belasting, bekend onder den naam van huisschot (97). In den ouden druk der Friesche wetten komt nog eene opmerkelijke glosse voor, waarschijnlijk uit lateren tijd, waaruit men zou mogen opmaken, dat de tienden later in eene vaste geldelijke belas-

---

(94) RICHTHOFEN, S. 440 fg.

(95) Verg. daarover Dr. J. BOLHUIS VAN ZEEBURGH, *Kritiek der Friesche geschiedschrijving*, 's Gravenh. 1873, I, bl. 34 volgg.

(96) RICHTHOFEN, S. 16. (97) Ald. S. 539.

ting waren overgegaan. Zij luidt aldus: „Om da riuchta tins, so aegen alle Fresen toiens da saun penningen da saun ruma streta; dat is di tegeda deer alle Fresen tienda hetet; fiower da himelkoningh, ende tria da eerdkoningh. Disse penningen aegh di fria Fresa to lasten op dine alter to der capella deer hi heert, mit wytscip sines presters deer him mit boke ende mit stoele bihot, iefta to der haudsto deer dio capelle wt maked is. Dae tree penningen aegh di fria Fresa sine schelta to lasten, deer wr him da ban lath; so aeghse di schelta da grewa deer oen Freeslande is to lastane; so aeghse di grewa to lastane in da palense to Roem, foer dine fria Fresa deerse fan commen sint. Jefse deer eefter immen oen spreckt foer da fiower penningen, dat di tegade, deer ma haet tienda, naet also last ne se, als hi mit riuchta schulde, soe is hi nier oen da wytedem to witane, dat him di prester iechta wille. Jefse aeck immen oen sprect om dae tree penningen deer ma huuslaga haet, dat hi so naet last ne se als hi mit riuchte scholde, wil hem di schelta iechta, deer wr him da ban lath, so is hi fri, ende ief hy dis iechta nelle, soe is di fria Fresa nier oen da wythum, dat hy dyn huuslaga oen da riuchte also last habbe als hi to riuchte schulde, ti schotte ende ti schielde, ende hi toe dere ieertael naet fora lasta ne thoer" (98). d. i. Om den regten tijns, zoo hebben alle Friezen tegen de zeven penningen zeven ruime straten; dat is de tegede die alle Friezen tiende heeten; vier den hemelkoning, en drie den aardkoning. Deze penningen heeft de vrije Fries te betalen op het altaar in de kapel daar hij behoort, met getuigenis zijns priesters die hem met boek en stole behoedt, of aan de hoofdkerk waar de kapel uit gemaakt is. De drie penningen heeft de vrije Fries zijnen schout te betalen, die over hem den ban leidt; zoo heeft ze de schout den graaf die in Friesland is te betalen; zoo heeft ze de graaf te betalen in het paleis te Rome, voor den vrijen

---

(98) Richthofen, S. 16, Not. 6. Zie ook *O. Fr. W.*, bl. 134 volg., Wiarda, *Asegab.*, S. 58 fg.

Fries daar ze van gekomen zijn. Indien ze daar na iemand aanspreekt voor de vier penningen, dat de tegede, die men heet tiende, niet alzoo betaald zij, als hij met regt zoude, zoo is hij nader aan de wijteeden te bezweren, dan hem de priester overtuigen wil. Indien ze ook iemand aanspreekt om de drie penningen die men huisschatting heet, dat hij zoo niet betaald zij als hij met regt zoude, wil hem de schout bekennen, die over hem den ban leidt, zoo is hij vrij, en indien hij dit niet bekennen wil, zoo is de vrije Fries nader aan de wijteeden, dat hij de huisschatting aan het regt alzoo betaald hebbe als hij te regte zoude, tot schot en tot schuld, en hij tot het jaartal niet verder te betalen behoeft.

Verder komen in de onderscheidene zeendregten herhaaldelijk bepalingen voor over de tienden.

Rustringer zeendregt: „Sa hwer sa thi tegothere clagande kumth, and thi werere thet wreith thete husing ene him raflike halde, thet hi sextich skillinga breke with thene progost" (99). d. i. Zoo waar zoo de tiendenaar klagende komt, en de openbare aanklager dat aangeeft, dat de huisman een (tiende) hem roofelijk onthoudt, dat hij zestig schellingen breke tegen den proost. WIARDA heeft deze plaats verkeerd begrepen; hij vat 't op, alsof de huisman den tiendenaar had aangevallen en vastgehouden, zoodat hij de zeend niet kon bezoeken (100). *Loppersumer zeendbrief*, § 19: „Die teynde to nemen als een zeede ende gewoente is, dat is dat teynde lam; ende waer dat tal niet vuel enis, voer elck lam een munster pennynck of eyn ocken groet; ende voer elken kalf 11 munster pennigen, of 11 ocken groet" (101). *Statuta Guidonis episcopi Trajectensis*, van 1310: „Item prohibemus tam clericis, quam laicis, cujuscumque conditionis, aut status existant, sub poena excommunicationis latae sententiae in his scriptis, ne quis impediat publice vel occulte, minis aliquibus aut precibus, per se vel per alium

---

(99) RICHTHOFEN, S. 129. (100) *Asegab.*, S. 348, Not. *f*.
(101) RICHTHOFEN, S. 314.

aut alios, quo minus bona, aut praedia, aut decimae ecclesiarum, venditione, locationeve, vel per emphiteosim donatione, seu aliis modis, scilicet per procuratorem, vel procuratores ecclesiarum utiliter disponantur" (102). Bij deze bepaling wordt straf bedreigd tegen het verhinderen van den verkoop of de verpachting der kerkelijke goederen of tienden. Later vinden wij nog eene bepaling, dat geene leeken zich mogten bemoeijen met de novaaltienden. "Item prohibemus sub poena excommunicationis latae sententiae in his scriptis, ne laici se intromittant de decimis novalium sz. ad illos pertineant, ad quos de jure aut consuetudine pertinere dinoscuntur" (103). In het *Schoutenregt*, § 40, wordt gesproken van den "haudstoed deer di deeckma to geed", d. i. de hoofdkerk waar de tiende toe gaat (104). Ook in den aanhef van het *Zeendregt* wordt onder hetgeen de geloovigen moeten opbrengen, ten behoeve van den eeredienst en de geestelijkheid, de tiende genoemd. "Alle dae ienna deer to der haudstoe iefta toe dae capellum, deer al deer wt tacht ende timmerad se, eniges ieldis schieldich se, ina waxschot ina buterschot ina deeckma, ina minra schot iefta ina mara schieldum, deer monie ick alle lioden to, datse disse goedeshusem hiara schielda eer der clage bitellie, also fyr sose onbanplichtich willet bliwa" (105). d. i. Alle degenen, die tot de hoofdkerk of tot de kapellen, die al daar uit gedekt en getimmerd zij, eenig geld schuldig zij, in wasschot in boterschot in tiende, in minder schot of in meerdere schulden, daar maan ik alle lieden toe, dat ze deze godshuizen hunne schuld voor de klagt betalen, alzoo ver zoo ze onbanpligtig willen blijven. Later in § 1 wordt de verpligting om tienden te geven bepaald voorgeschreven." Dat is riucht, hweerso een vyede stoe is, ende di prester een wyeden alter haet, ende deer lykfellinga ende kyndkerstinga sint, soe aegh aller manna lyc syn deeckma toe iowane

---

(102) *Charterb.*, I, bl. 141.
(103) Ald. bl. 142.
(104) RICHTHOFEN, S. 393.
(105) Ald. S. 401.

ti da godeshuse deer hi binna setten is" (106). d i. Dat is regt, waar zoo een gewijde plaats is, en de priester een gewijd altaar heeft, en waar lijkbestelling en kindkerstening zijn, zoo heeft iedereen zijne tiende te geven tot het godshuis waar hij binnen gezeten is. En uit de vroeger reeds medegedeelde § 3 blijkt, dat de geestelijken de tienden ontvingen voor den dienst, dien zij verrigtten. "Dat is riucht, dat da capellapapen da biscop tienia schillet mitta haudprester, al bi dio deer hiara gued to ledet. So schillet hia den tienst duaen of da deeckma deer hya nimet, ende di deer neen deeck onfucht di ne thoer neen tyenst dwaen" (107). d. i. Dat is regt, dat de kapellepriesters den bisschop dienen zullen met den hoofdpriester, al bij dien daar hun goed toe leidt. Zoo zullen zij den dienst doen van de tiende die zij nemen, en die daar geen tiende ontvangt die behoeft geen dienst te doen. In het *Keizer Rudolfsboek*, § 20 wordt verboden om tiende te geven aan landsheeren. "Ick wrbiede io, dat i eniga landishera iowe tins ende tienda, mer da riuchta hofschielda, ende da ienne deer dat koninges teiken mit him bringe" (108). d. i. Ik verbied u, dat gij eenigen landsheer geeft tijns en tiende, maar de regte hofschuld, en dengene die het koningsteeken met zich brengt. Volgens het *Franeker zeendregt*, § 6 schijnt het, dat de tiende was vervangen door een geldelijke uitkeering, die van ieder huis geheven werd. Wij lezen daar: "Item, fan da deekma van da hues to rekenen aen halligher" (109). d. i. Item van de tiende van het huis te rekenen een halling. Nagenoeg hetzelfde vindt men in de *Punten van Rechtsoefening, gemaakt bij de ingezetenen van Wildinge*, van 29 Junij 1379: "So scel elich hus ane balling to decma jowa, ande nate meer" (109*a*). d. i. Zoo zal elk huis een halling (?) tot tiende geven en niet meer. Verder in het *Bolswarder zeendregt*, § 12: "Elc huus, dat reckende is, scel iaen een halling to dekema; dy ien deer dit naet det, een hael pond wrbered" (110). d. i. Elk huis, dat roo-

---

(106) Ald. S. 406.
(107) Ald. Zie boven noot 45.
(108) Ald. S. 432.
(109) Ald. S. 477.
(109*a*) *Charterb.*, I, bl. 242.
(110) RICHTHOFEN, S. 484.

kende is, zal geven een halling tot tiende; degene die dit niet doet, een half pond verbeurt. Daarmede stemt dan ook overeen dat in § 8 het geven van tienden aan de priesters verboden wordt.» Item di achta pont is, dat ma dae presteren scel nen tyanda iae fan der pondsmeta, ende hia scelleth om nen paeplika pronda claegia, oers dan om da fiouwer tida ende om da thria offer ende sawendel, als ws ald sindriucht hald, het ensie datter die huusman meer op lidze» (111). d. i. Item het achtste punt is, dat men de priesteren zal geen tiende geven van de pondemate en zij zullen om geen geestelijke prebende klagen, anders dan om de vier getijden en om de drie offers en zevendeel (112), als ons oud zeendregt houdt, tenzij dat er de huisman meer op legge. Daarentegen is in een stuk van latere dagteekening, de reeds boven aangehaalde *Voorwaarden, waarop de eerste jonge Priester in Oosthem is aangesteld*, van Junij 1478, wederom sprake van tienden. »Item, thy Jonger Prester schel hem van nen fruchten, noch van afterdaden, noch van mara offeren, noch van mynra offeren, noch van deyckes offer, noch van dy Landis tyaenda, noch van bollen, noch van nyn thing, naemd ende onbynaemd, naet van onderwynda, deer dy Persona aldus lang thoe heerd haeth, ende plyget tho habben, mer dat schelma altomaels dyn Persona in de tyd jaen ende bytaelye, alsoe als syn voervaederen hauwen habbith, ende syd ende pliga is in Oesthem, mer des Jongera Presters land schel vry wessa van da tyaenda, want hy den Goedes tyenst mey foerd sterckya schel, mer wol emmen dy Jonger Prester hetta jaen van grane, buppa dat deer de Persona bert, ende aldus langh hauuen heth, dat schil dy Persona naet verbyede» (113). d. i. Item, de jongere Priester zal zich van geen vruchten, noch van afterdaden (?), noch van meerdere offeren, noch van mindere offeren, noch van deikes (?) offer, noch van de landes tiende, noch van bollen (?), noch van eenig ding, genoemd en onbenoemd, onderwinden, die den Persona aldus

(111) Richthofen, S. 483.

(112) Over de drie offers en de vier hoogtijden verg. men *O. Fr. W.* bl. 241 volg. Wat dat »sawendel» beteekent is duister. Zou men misschien ook moeten lezen: »saunda dei,» d. i. de zevende dag, op welken betaald moest worden hetgeen de priester wegens kerkediensten aan een overledene te eischen had

(113) *Charterb.*, I, bl. 680.

lang toebehoord heeft, en pleegt te hebben, maar dat zal men altemaal den Persona in der tijd geven en betalen, alzoo als zijne voorvaderen gehad hebben, en zede en gewoonte is in Oosthem, maar des Jongeren Priesters land zal vrij wezen van de tiende, want hij den Godsdienst mede verder sterken zal, maar wil iemand den Jonger Priester wat geven van graan, boven hetgene de Persona beurt, en aldus lang gehad heeft, dat zal de Persona niet verbieden. Blijkbaar worden hier eigenlijk gezegde tienden van den grond bedoeld. Wat men voorts onder die „afterdaden" „deyckes offer" en „bollen" te verstaan heeft, is mij niet regt duidelijk. Ook in de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. I, § 44 worden tienden genoemd, zoo althans de vertaling van HETTEMA juist is. „Dit is riucht: Dat dij ena man alsofulla riucht aegh toe feren, als een oder gaeman in een stee, omdat hij schot ende schylde deth, ende Helligen ende Heren tynet, ende to heer ende to seetma alsofula deth als een oder, in wepen ende in alle secken, als 't bij syn gued blycka mey; aldeerom so aegh hij alsofulla riucht als een oder gaeman, als 't riucht deer fan seyt." d. i. Dit is regt: Dat de eene man al zoo veel regt heeft te voeren, als een andere dorpsman in eene plaats, omdat hij schot en schuld doet, en Heiligen en Heeren dient, en tot huur en tot tiende alzoo veel doet als een ander, in wapen en in alle zaken, als 't bij zijn goed blijken mag; al daarom zoo heeft hij alzoo veel regt als een ander dorpsman, als 't regt daarvan zegt. Het woord „seetma" wordt hier door HETTEMA vertaald door „tiende."

Een wereldlijk tiendregt komt, voor zoo verre mij bekend, alleen voor in den *Naderen zoen en interpretatie van den Zoenbrief van* 11 *Augustus* 1398, *tusschen Hertog Albrecht van Beijeren en die van Oostergo en Westergo*, van 27 Maart 1399. In den *Zoenbrief* van 11 Augustus 1398 kwam o. a. het volgende voor: „Item so sall elc man, die in den Lande geseten es, vry blyuen in zynen goede sitten, daer hy recht toe heeft, onbescat, ten ware of hy bruecte." (114) Over den zin dezer bepaling was verschil ontstaan. „De Friezen," zegt

(114) *Charterb.*, I, bl. 283.

Verwijs, „hadden eene vrij wat ruimere opvatting van dit punt dan met de belangen van hunnen heer strookte, en verstonden, dat zij en hunne nakomelingen ten eeuwigen dage vrij zouden zijn van tienden en excijnsen en ongehouden tot alle diensten en rechten, die aan hem en zijne heerlijkheid toebehoorden. Albrecht, begeerig door toegevendheid zoo veel hij konde te schikken, ging dan ook een naderen zoen aan, waarbij o. a. het volgende werd bepaald. De Friezen zouden in plaats van de tiende schoof de twaalfde geven; zij zouden vrij zijn van alle kleine tienden van schapen, kalveren, varkens, ganzen, veulens enz. Een ieder zou zwanen en vogels mogen houden naar zijn believen. Verder zouden zij vrij zijn van alle andere tienden en excijnsen, en huislage, behalve van den twaalfden schoof. Omtrent het vischregt, het innen van tienden, het recht van den wind, de gift van kerken enz. werden nog eenige voor de Friezen gunstige bepalingen gemaakt, en deze nadere zoen den 27 Maart te 's Hage getroffen" (115). Wat nu omtrent de tienden in dit stuk voorkomt is van den volgenden inhoud. „In den eersten, als van den thienden binnen onsen Lande van Oistvrieslant, die ons mit recht toebehoren, ouermits onsen Heerlicheyt, soe hebben wy onsen goeden luden van Oistvrieslant voorsz. also vele gunste, gratie ende genade gedaen, dat zy ons van allen goeden, dat men in den voorsz. Lande zayen sall, ende wy of hebben zouden den thienden scoof, geuen sullen den twalifsten scoof, ende daermede willen wy ons gunstelicken laten genoegen; voert soo sullen onse goede lude van Oistvrieslant voorsz. quyt ende vry wesen van allen smaeltienden, dat es te verstaen van Scape, van Kalueren, van Varcken, van Gansen, van Voelen, ende van allen smaeltienden, wtgeset van allen goeden, dat men sayet, maer wes zy in hueren Houen sayen, daer en sullen zy niet of geuen, alle dinge sonder argelist; ende elc man Zwanen ende Vogelen te houden nae synre genuechte. Item soe hebben wy noch meer gratie gedaen onsen goeden luden voorsz., want onse Ouders in onsen voorsz. Lande van rechts

(115) *De oorlogen van hertog Albrecht van Beieren met de Friezen.* Utr. 1869, bl. XCVI.

weghen plegen te hebben tynse ende huyslage, dat onse lude voorsz. daer of vry ende quyt sullen wesen, ende hier mede sullen onse lude vry ende quyt wesen van allen anderen thynse ende tiende, minre of meerre, ende huyslage, behoudeliken ons den twalifsten scoof als voorsz. staet, ende ons Hoflant. — — — Item soe hebben wy onsen goeden luden van Oistvrieslant voornt. ghegont, om datter dycwile gebrec valt, tusschen den tiendenaer ende den ghenen, die die Lande ende Erue bezayet hebben, dat zo wanneer die ghene bereit es, die zyn goed vertient wil hebben, die salt den tiendennair eenen dach te voeren laten weten, eer hi syn Koern ment, ende daer by nemen te tughe twee van den gebueren, ende waer dat die tiendenair dan niet en quame, so mochte die Knape zyn goed thuys mennen, ende den tiende vuytsetten by twee van den gebueren, ende dan soude die Knape den tiende doen bewaren, datter ghenen scade aen en geschiede enen dach ende enen nacht, ende waer yement van den gebueren, die daer toe vermaent wordde, by te comen, ende niet daer by en quame, die soude verburen jeghen ons alse dicke, als hi dat wederseide, eenen Vrancrixen scilt. Item soe wie den tiende gecoft heeft, die sal des naisten Sonnendaghes dair na, dat hi dien tiende alre eerst gecoft heeft, condighen, ende doen noemen in der Kercken van den Prochien, daer die thiende in gelegen es, wien hy gemechtiget ende beuolen heeft der luyden goet te vertienden, dien die goede lude toe spreecken sullen ende versoucken, in manieren als voirsz. staet; ende wair dieselue daer in versummende, soe mochten die goede lude by tween bueren den tyende wtsceyden, ende laten staen voir den tiendenair, ende heurs selfs goet thuys voeren in alre manieren als vorsz. es, sonder yet tjegens ons of yement anders te misdoen" (116).

c. *Erfpacht*, *Eeuwige huur.*

Erfpacht, zegt HUBER, is in Friesland wel zoo gebruikelijk niet als in andere landen, evenwel ook niet onbekend. Hij defi-

(116) *Charterb.*, I, bl. 290 volgg. Hiermede stemt bijna woordelijk overeen een stuk, dat bij VAN MIERIS, *Groot Charterboek*, III, bl. 671 volg. voorkomt, met de dagteekening van 3 Mei 1398, welke dagteekening mij evenwel voorkomt onjuist te zijn. Verg. ook nog DRIESSEN, *Mon. Gron.*, p. 850.

nieert het als een regt, waar door men het gebruik, en het gansche genot van zijn vaste goederen toestaat aan een ander voor een jaarlijksche pacht, om het goed te onderhouden en te verbeteren, ook te behouden, zoo lang de pachtpenningen betaald worden. Het is een regt, dat wel geen eigendom kan genoemd worden, omdat een erfpachter een ander moet erkennen als eigenaar, doch het heeft daarmede overeenkomst, men noemt het halven of nuttelijken eigendom. De erfpachter heeft meer regt dan de huurder; hij kan de gedaante der landen veranderen, doch moet ook alle schade, behalve den ondergang van 't geheele goed, hoeden, en kan geen afslag wegens onvruchtbaarheid bekomen. Overigens verschilt de erfpacht van huur vooral in deze opzigten, dat de pacht in den regel veel geringer is dan de huur, wegens den last van onderhoud en verbetering, en nooit kan worden verhoogd, en dat de erfpachter het regt heeft om het goed te behouden, zoolang de pachtpenningen worden betaald. Het kan ontstaan door overeenkomst of door uiterste wilsbeschikking, en volgens het latere regt ook door verjaring (117).

Veel overeenkomst met erfpacht heeft de eeuwige huur, die in het oudere Friesche regt veelvuldig voorkomt. Volgens Huber bestaat het onderscheid hierin: "locatio perpetua nullum transfert periculum, ut emphyteusis, et potest in alium impune transferri sine laudemio et jure *προτιμήσεως*" (118).

De opmerking van Huber, dat erfpacht in Friesland niet zeer gebruikelijk was, vindt bevestiging in onze oude regtsbronnen; daarin wordt van erfpacht slechts zeer zelden melding gemaakt. In den *Brokmerbrief*, § 115 komt eene plaats voor, die op erfpacht schijnt te doelen, doch waarvan de zin niet zeer duidelijk is." Fon there erwemeithe meima enis nima the besetta meide, thet is en skilling fore tha sex merc, and naut ma; and hweder sa feder sa moder liwath, sa ne thurma vr tha hewa ne nawet resza" (119). d. i. Van de erfpacht mag men eens nemen de bepaalde pacht, dat is een schelling voor de

---

(117) *Heedend. rechtsgel.*, B. II, Kap. 38.

(118) *Praelect. ad tit. D. locat. conduct.* n°. 3.

(119) Richthofen, S. 167.

zes mark, en niet meer; en of vader of moeder leeft, zoo mag men over de have niets reiken. Volgens WIARDA beteekent „meide" hier niet pacht, maar geschenk, toegift boven de bedongene pacht. Hij zegt: „Es pflegten die Länder gewöhnlich auf 6 Jahre, mitunter auch wohl auf 7 oder 8 Jahre verpachtet zu werden. Wurde nun aber die Zeitpacht in eine Erbpacht verwandelt, so muste der Erbpächter in recognitionem dominii dem domino directo in dem sechsten Jahre die Erbpacht, oder den Canon doppelt bezahlen. Diese Zugabe nannte man ein Geschenk, Meide. — — — Diese Meide sollte nur einmal, das ist, nicht jährlich, sondern nur einmal in 6 Jahren, also so wie es bei Erbpachten noch heutigen Tages gebräuchlich ist, mit dem sechsten Jahre bezahlt werden." Hij geeft dan de volgende omschrijving van de plaats: „Von Erbpachts-Gründen soll die Meide, oder der doppelte Canon nicht vertheilt auf jedes Jahr, sondern nach Abfluss von jedem sechsten Jahre auf einmal bezahlt werden. Uebrigens darf auch von einem in Erbpacht verliehenem Grunde, wenn damit die Tochter ausgestattet ist, nichts verfremdet werden, so lange der Vater oder die Mutter noch lebet" (120). RICHTHOFEN daarentegen oordeelt dat „meide" hier „Mieth oder Pachtgeld" beteekent (121). Ik durf de zaak niet beslissen. Verder wordt in de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XXXVIII, welke tot opschrift draagt „de jure emphyteutico", in § 1 en 2 over erfpacht gehandeld, evenwel blijkbaar met het oog op het Romeinsche regt. Overigens is erfpacht mij nergens voorgekomen in onze regtsbronnen.

In een vroeger reeds medegedeelde plaats uit het *Stadboek van Groningen*, II, § 26, waar over het regt van naasting wordt gehandeld, wordt nevens verkoop ook eeuwige huur genoemd (122). Van meer belang is evenwel eene plaats uit het *Stadboek van Bolsward*, c. 61: „Waert saeke, dat yemant

---

(120) *Willk. d. Brockm.*, S. 95 fg.

(121) *Wörterb.* in voce *mide.*

(122) Verg. *Schets*, IV, in *Themis*, 2e Verz., Dl. XVI, bl. 121 volg. *Themis*, D. XXXV, 4de Stuk, [1874].

een steed gehuert hadde ende daer ghien brieuen op en waren van bescheydelike jaertall, soe selment holden voer ewighe pacht, ende off dat huys van den steed barnde, soe mach die Lantsate den steed weder betemmeren op die olde pacht, sonder wederseggen des Landheris". (123).

Bij DRIESSEN vindt men onderscheidene overeenkomsten van eeuwige huur. Ik zal er een paar voorbeelden van mede deelen.

Een stuk van 24 Februarij 1384 luidt als volgt: "Wi Borghermeesteren ende Raet van Gronynghen doen cundich allen luden met desen openen brieve, dat Ecbert Knasse hevet ghehuert ene Hofstede teghen Robbekiin Swideke tot ewigher hure voer vier scilde ende voer enen goeden olden groten, to betalen eweliken elkes jaers als een Stadrecht is, tyen scillinghe voer elken voerscreven scilt gherekent, paymentes als in Gronynghen ghanc ende ghave is. Dese voers. Hofstede is gheleghen in de zuutzide van Keerle weghe, bi Hermaen erve Swidekiins, dat op de oesterzide leghet, en Greten erve Sweders, dat op de westerzide gheleghen is" (124). Opmerkelijk is verder een stuk van 5 Junij 1370, waarbij een huis wordt verkocht, en de huisstede, waarop het gebouwd is, in eeuwige huur wordt gegeven. "Wy Borgchermestere ende Raet van Groninghen doet cundich al denghenen, de dessen openen bref sien of horen lesen, dat Sybrant Meynchens quam vor uns, ende bikande des, dat he Johanne van Buren ende Byen zinen wive hadde vercoft een hues, dat staet in der Cremeryp, umme ene summe van ghelde, de em vol ende al betalet. Ende dat hues hevet he Johanne ende Byen voerscr. upghedragen vry ende quyt, mit allen rechte ende mit allen eghendome, ewelike to biholdene. Voertmer so hevet Sybrant voerscr. upghedraghen Johanne ende Byen voerscreven ende oren erfnamen de jaermale van der stede, daer dat hues uppe staet, to eweliker hure, vore ene marc, Hermanne Catere de

---

(123) *Charterb.*, I, bl. 559.

(124) *Monum. Gron.*, p. 375. Zie voorts p. 628, 652, 676, 699.

to bitalene, na zinen breve, den he daer up hevet, de helfte to Mitvaste, ende de ander helfte to Odgers misse. Dit hues ende stede zint gheleghen bi Elsebeen hues Menoldes, dat bider westere ziit staet, ende bi Metten hues Rotgers, dat bie der oestere zyt staet" (125). Een ander stuk van 20 Julij 1388 betreft een eeuwige huur van een hofstede, waarop het huis van den huurder was gebouwd. "Wy Borghermestere ende Raet van Groninghen doen kundich allen luden myt dessen openen breve, dat Johannes, Zyverdes zone, van Bodelzwert, hevet ghehuert ene hofstede, myt al horen tobehoren, daer zyn hues nu ter tiid up getimmert staet, to ewygher hure, teghen Wicbolde Maurissinghe, des jaers vor anderhalven olden vrancschen scilt, of payment daer voer, dat daer guet vor is, up der Stad kore, ende dat in Groninghe ganc ende gave is, to betalen elkes jaers, als een Stadrecht is, ende vor een croes wiins, to betalen jaerlikes up sente Johannes dach to myddensomer. Desse vorsc. hofstede is gheleghen in de westerzide van Gaddincstrate, Berneer Sollederes erve, dat aan de zuetzide leghet, ende Wicboldes erve vorsc., dat an de noertzide leghet. Hiir is to ghesproken, dat so welc wonet up Wicboldes erve vorsc., de sol enen ganc to den zode hebben, de in dit vorsc. erve gheleghen is" (126). Een soortgelijk stuk vindt men nog van 14 Januarij 1393 (127).

Volgens getuigenis van Huber kwam dit in zijn tijd ook in Friesland wel voor, dat een huurder een huis kocht en de daarbij behoorende landerijen voor lange jaren huurde, onder bepaling, dat hij bij overdragt van zijn regt, aan den eigenaar een geschenk zou betalen, en stond zoodanige overeenkomst bekend onder den naam van afkoop. "Colonus" zegt hij, "emit domum, fundo ad habitandum cum horreis et stabulis impositum, agrosque ad longum tempus conducit,

(125) Ald. p. 684 volgg.
(126) Ald. p. 725.
(127) Ald. p. 737.

atque promittit, se quoties suum jus in alium transtulerit, donativum domino soluturum. Colonus fundum una cum domo locat alii ad aliquot annos, ipse retinens proprietatem domus, sive superficiem; dominus ait, donativum esse commissum, itque petit. Colonus, se non transtulisse suum jus, quod est non modo conductionis, sed etiam in re, quale superficies; et nostrates id etiam nomine distinctum a locatione conductione separant, dum vocant jus colonarium, quo domus emitur et agri ad longum tempus conducti habentur, *afkoop*", en hij zegt, dat er beslissingen in verschillenden zin over zoodanige vraag gevallen waren (128).

d. *Pandregt.*

Von Meibom, die eene uitvoerige monografie over het Duitsche pandregt heeft geschreven, waarin hij eerst de panding of het genomene pand, en vervolgens het gegevene of gezette pand, de "Satzung" behandelt, onderscheidt drieerlei pand. 1. Het pand als conventionele straf, hetwelk in de oude volksregten voorkomt. Deze pandzetting is een vormlooze overeenkomst; zij is verbonden met overgift van het pand, dat alleen uit roerend goed bestaat; de bedoeling der contractanten is deze, dat het pand, als eene zekere gebeurtenis plaats grijpt, aan den pandgever zal worden teruggegeven, daarentegen als deze gebeurtenis geen plaats vindt, aan den pandnemer tot straf zal zijn vervallen. Zoolang de voorwaarde hangende is, blijft het pand eigendom des verpanders; wordt de voorwaarde vervuld, dan gaat het eigendom over op den pandnemer; ontstaat de zekerheid, dat de voorwaarde niet zal worden vervuld, dan moet het pand worden teruggegeven. Het gewone geval der pandzetting bestaat volgens de volksregten hierin, dat een schuldenaar zijn schuldeischer voor de voldoening eener schuld een pand geeft; het kan evenwel ook voorkomen,

(128) *Praelect.*, l. l.

dat het niet de vervulling eener schuldverbindtenis geldt, of een feit, waarbij in 't geheel niet van de vervulling eener verbindtenis sprake is. Ook in de latere middeleeuwen komt nog somwijlen de pandzetting als conventionele straf voor, zoowel van roerende als onroerende goederen, wegens de niet-voldoening eener verbintenis of de niet-vervulling eener andere als voorwaarde gestelde gebeurtenis (129). 2. Het pand als ruiling. De overeenkomst, dat het pand tot straf zou vervallen, wanneer de beloofde praestatie geen plaats vond, kon niet alleen in dien zin worden gesloten, dat, niettegenstaande het verval tot straf, de beloofde praestatie toch moest worden voldaan, maar ook in dien zin, dat door het vervallen van het pand de verbindtenis zou worden vernietigd, zoodat dus het pand werd beschouwd als aequivalent voor de oorspronkelijk verschuldigde praestatie. Later ging men nog een stap verder in de uitbreiding van het pandbegrip, terwijl men niet alleen het aequivalent voor eene verschuldigde praestatie, maar ook dat aequivalent pand noemde, hetwelk als tegenpraestatie voor eene reeds ontvangene praestatie werd gegeven met beding, dat het door teruggave der ontvangene praestatie of door eene andere praestatie weder kon worden ingelost. In plaats dat men de handeling in twee eenzijdige overeenkomsten, een leencontract en eene pandovereenkomst, oploste, beschouwde men die als een geheel, als een bilaterale overeenkomst, waarbij de overgifte van geld, als praestatie van de eene zijde, en de overgifte van pand, als tegenpraestatie van den anderen kant, in eene synallagmatische betrekking stonden. Dit was dus eene ruilhandeling, waarbij het niet te doen was om zekerheid voor een vorderingsregt, en waarbij het bestaan van een vorderingsregt niet werd verondersteld, geheel afwijkende van het Romeinsche pandbegrip, dat geen pandregt zonder vorderingsregt kent. Zoowel zaken als regten konden het onderwerp van verpanding zijn, doch alleen de zoodanige, waaraan eene gewere mogelijk was,

---

(129) *Das deutsche Pfandrecht*, § 6, S. 248—264.

Behalve de overeenkomst werd bij roerende goederen overgift, bij onroerende goederen „Auflassung" gevorderd, die ook buitengeregtelijk kon plaats hebben. Wat de regtsgevolgen betreft, heeft men te onderscheiden tusschen de zakelijke en de obligatoire gevolgen der overeenkomst, waarbij tevens nog weêr verschil bestaat tusschen verpanding van roerende en van onroerende goederen. De pandnemer heeft bij roerend pand de gewere, maar geen regt van gebruik of vruchtgenot. Wanneer hij niet geregtigd was om het op het pand geleende geld terug te vorderen, zou het pand, indien de pandgever niet genegen was het te lossen, voor hem zijne waarde verloren hebben en zelfs bezwarend zijn geworden, daarom werd vooral bij verpanding van onroerend goed dikwijls bedongen, dat het pand, wanneer het niet gelost werd, het eigendom werd van den pandnemer, terwijl ook volgens sommige statuten een termijn was vastgesteld, binnen welken het moest worden gelost, bij gebreke waarvan het aan den pandnemer verviel. Daarentegen had hij geen regt om het te verkoopen en zich uit de opbrengst te betalen. Ook bij onroerend pand had de pandnemer ten gevolge der „Auflassung" ongetwijfeld de gewere en tevens regt van gebruik en vruchtgenot. Hij was niet geregtigd tot verkoop, noch om zich het eigendom van het pand te laten toewijzen, tenzij dit laatste bedongen was; wanneer men bedenkt, dat de pandbezitter van roerend goed geen regt van gebruik en vruchtgenot, en dus geen aequivalent voor de pandsom door het pand had, terwijl de bezitter van een onroerend pand zoodanig aequivalent had door het regt van gebruik en genot, kan het geen bevreemding baren, dat het regt om praeclusie van het inlossingsregt en den verval van het pand te bewerken, zich wel bij den eerste, maar niet bij den laatste ontwikkelde. Daarenboven had de pandbezitter van onroerend goed de bevoegdheid om zijn pandregt te verkoopen, het pand in leen of vruchtgebruik te geven, of verder te verpanden, ten einde zoodoende voldoening te erlangen. De verpander van roerend goed behield den eigendom, doch verloor de gewere, ook bleef hij het regt op de vruchten behouden. Hij had alleen eene zakelijke actie tegen den pandhouder, en tegen een derden bezitter, wanneer de oorspronkelijke pandhouder de zaak aan dezen verpand had. De

verpander van onroerend goed behield alleen den eigendom, doch verloor de gewere, het gebruik en het regt op de vruchten. Wat de obligatoire gevolgen der overeenkomst betreft, zoo bestonden de verpligtingen des verpanders, evenals die van den verkooper, in overgifte, waar het een roerende, in „Auflassung," waar 't een onroerende zaak gold, en in vrijwaring van het regt. Ten aanzien der kosten van onderhoud gold de regel, dat hij den last droeg, die het genot had; zoo kwam de voeding van verpande dieren in den regel ten laste van den verpander, doch daar hij niet in het bezit was, moest de pandhouder voor het noodige voedsel zorgen, terwijl de verpander de kosten daarvan moest betalen. Wanneer evenwel de pandhouder het pand gebruikte, had hij geen aanspraak op vergoeding der voedingskosten. Bij verpande grondstukken droeg de pandhouder, daar hij het genot had, ook de lasten. De pandhouder was tot aan de aflossing verpligt tot bewaring en onderhoud; het roerend pand mogt hij niet gebruiken, het onroerende niet anders dan de aard der overeenkomst medebragt; voor schade door eigen schuld veroorzaakt was hij natuurlijk aansprakelijk, en eveneens voor toeval, met uitzondering alleen van zoodanig toeval, als de zaak ook getroffen zou hebben, wanneer zij niet verpand was geweest. Bij de aflossing was hij verpligt tot teruggave, maar had hij aanspraak op vergoeding van gemaakte onkosten en op de verdiende vruchten. De regtsmiddelen, welke den pandhouder en verpander toekwamen, waren van tweeërlei soort, eene klagte om goed en eene klagte om schuld. De pandhouder vervolgde zijn regt aan het pand, of hij vorderde van den verpander de nakoming zijner verbintenis; de verpander deed zijn eigendomsregt aan het pand gelden, of hij eischte van den pandhouder de vervulling der pandovereenkomst (130). 3. De pandzetting als aanwijzing van voorwerpen van executie. Het doel dezer handeling bestond hierin, om den schuldeischer zekerheid te geven voor de toekomstige voldoening zijner vordering, niet op indirekte wijze door het stellen van een pand, hetwelk bij niet-voldoening tot straf zou vervallen, maar op directe wijze door aanwijzing van

(130) § 7, S. 264—402.

een voorwerp van executie; het kwam alleen voor bij erkende schuld. Die handeling verschilde geheel van de pandzetting als ruiling van waarde. Er werd daardoor noch onvoorwaardelijk, noch voorwaardelijk eene waarde uit het vermogen des verpanders in dat van den schuldeischer overgedragen. Wanneer de schuldenaar aan zijne verpligting voldoet, gaat er niets over in het vermogen des schuldeischers, en wanneer hij in gebreke blijft, is het niet de pandzetting, maar de aantasting in het executieproces, waardoor een deel van het vermogen des schuldenaars, hetwelk de schuld dekt, op den schuldeischer overgaat. Het gronddenkbeeld dezer pandzetting is, dat zij den schuldeischer tot zekerheid zijner vordering dezelfde regten op een voorwerp geeft, als hij zou hebben gehad, wanneer hij dit voorwerp bij de executie als pand genomen had. Deze soort van pandzetting als conventioneel arrest ontwikkelde zich vooral in de handelssteden tegelijk met het regtsinstituut van het arrest. Een eerste vereischte dezer pandzetting was het bestaan eener schuldvordering; een tweede vereischte was een verpandbaar voorwerp; niet alleen onroerende goederen, zooals men vroeger meende, maar ook roerende goederen konden daarvoor dienen; overgave der zaak was niet noodzakelijk, doch ook niet in strijd met het wezen der handeling, hoewel bij onroerende goederen in den regel geene traditie plaats vond. De vorm der handeling was geregtelijk, waarbij men evenwel niet aan eene geregtelijke „Auflassung" te denken heeft; de medewerking van het geregt had enkel ten doel om de vordering te verzekeren, zoowel ten aanzien van het bewijs als van eene spoedige executie. Daar deze pandzetting alleen strekte om zekerheid te geven voor eene schuldvordering, is het duidelijk dat de schuld daardoor niet vernietigd werd; het regt van schuldvordering bleef dus bestaan, maar de schuldeischer werd beperkt in de wijze, waarop hij het kon doen gelden; zoolang hij nl. niet zijne voldoening uit het pand had getracht te erlangen, mogt hij de andere goederen van den schuldenaar en de borgen niet aantasten. Een beneficium excussionis van den derden pandbezitter bestond er niet in het Duitsche regt. Bragt het pand meer op dan de schuld

bedroeg, dan moest de schuldeischer het overschot aan den schuldenaar uitbetalen, en omgekeerd had hij eene vordering tegen dezen wegens mindere opbrengst. Het toeval trof den schuldenaar, en het risico ging eerst dan over op den schuldeischer, wanneer hem de zaak was overgegeven. Wat de betrekking van den schuldeischer tot het pand betreft, verschilde het Duitsche regt in zoo verre van het Romeinsche, dat hij geen zakelijk regt verkreeg op de verpande zaak, maar dat de verpander ten zijnen voordeele werd beperkt, in zijn regt van beschikking daarover. Hij had alleen zijn vorderingsregt, dat hij langs den gewonen weg, doch ook tegen derde bezitters kon doen gelden (131).

Wanneer wij thans nagaan wat in onze regtsbronnen omtrent pandregt en verpanding voorkomt, dan blijkt het, dat de oudste bronnen daaromtrent slechts weinig bevatten. Volgens de vroeger reeds medegedeelde 14e *kest* en het daarmede overeenstemmende 3e *landregt* was de verkoop, verruiling en verpanding van het erf van iemand, die door den vijand buitenslands gevoerd was, ongeldig (132). Het 2e *landregt*, ook reeds vroeger medegedeeld, bevat het verbod van verkoop, verruiling en verpanding van het erf van een minderjarige (133). Meer vinden wij in de *kesten* en *landregten* niet. Dat de vrouw haar onroerend goed niet mogt verkoopen of verpanden buiten toestemming van den voogd hebben wij mede reeds vroeger gezien (134). Een ander verbod van verkoop en verpanding, hetwelk in het *Westerwolder landregt* voorkomt, is ook reeds vroeger medegedeeld (135).

Verder troffen wij in de Friesche regtsbronnen een soort

---

(131) § 8. S. 402—444.

(132) Zie *Schets*, X, in *Themis*, Dl. XXXV, bl. 213 volg.

(133) Zie *Schets*, III, in *Themis*, 2e Verz., Dl. XV, bl. 437. Verg. ook nog de aldaar medegedeelde plaatsen uit het *extract-Asegaboek*, § 34. *Brokmerbrief*, § 90, *Emsiger penningschuldboek*, § 6, en *Schets*, VII, in *Themis*, Dl. XXXII, bl. 568.

(134) Zie *Schets*, VII, ald. bl. 559.

(135) Zie *Schets*, VII, ald. bl. 547. Verg. ook nog *Westerwolder landregt*, I, § 23.

van wettelijk pandregt aan. Zoo was de voogd verpligt zijn onroerend goed te verpanden tot zekerheid voor het door hem te voeren beheer (136); volgens het *Westerwolder landregt* strekte het goed van den man tot pand voor den bruidschat (137), terwijl de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXXXVII, § 8 leert, dat in geval van tweede huwelijk het goed van den hertrouwenden echtgenoot, bij gebreke van borgstelling, verpand werd ten behoeve der voorkinders. „Dat riucht halt aeck in fan da replicka gueden, deer dyo moder jefta dij fader oersta boestiged, da sint schieldich een burga to setten, bij twam mannem, dat replica gued to werderyen als hia sterad, dat da aersta kynden jefta hiara kynden dat replicke gued weer wirth jefta da wirden; ende settet hya neen burga, ende wirt et naed onderfreged, so is des moders gued jefta faders gued, ney da riucht, deerfoer onderpandeth.“ d. i. Het regt houdt ook in van de roerende goederen, daar de moeder of de vader ten tweeden maal trouwt, die zijn schuldig een borg te zetten, bij twee mannen, het roerend goed te waardeeren als zij sterven, dat de eerste kinderen of hunne kinderen het roerend goed weer gewordt of de waarde; en zetten zij geen borgen, en wordt het niet ondervraagd, zoo is der moeders goed of vaders goed, naar het regt, daarvoor verpand.

Het *Westerwolder landregt* bevat een paar bepalingen over pand, dat gegeven is voor geleend geld. C. XV, § 5 en 7: „Item of die ene mensche den anderen gelt leende, ende hem daer een pant voer geset hadde, dat sal he alsoe guet weder over leveren, als he dat ontfangen heft, wanneer hem syn gelt weder gegeven is. Item of een man worde geset een pant voer gelt, ende die gene die dat wth geset hadde, of wolde of kundes nyet weder lossen, soe sal die holder des

---

(136) Zie *Brokmerbrief*, § 94. *Emsiger penningschuldboek*, § 8. *Wurster regt*, § 1. *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XXVI, § 2, 6, welke laatste evenwel blijkbaar Romeinsch regt bevat. Alle deze plaatsen zijn medegedeeld in de *Schets*, VII, in *Themis*, Dl. XXXII, bl. 561 volg., 566 en 574.

(137) Cap. I, § 13. Zie *Schets*, VI, ald. bl. 329.

pandes sick laten richten an dat pant van veertyn dagen, soe sal die richter myt twe mans onpartyelick dat pant werderen; wes dat pant beter is, salmen weder over geven" (138). Wij vinden hier dus vooreerst de verpligting van den pandhouder uitgesproken, om het pand te bewaren en daarvoor de noodige zorg te dragen (139). In de tweede plaats zien wij, dat, wanneer de verpander het pand niet loste, de pandhouder het niet mogt verkoopen, maar het regt had, om het zich door den regter tegen een zekere geschatte waarde te doen toewijzen; de meerdere waarde moest aan den verpander worden uitbetaald (140).

Ook in het *Stadboek van Groningen* komt het een en ander voor over pandregt. Zoo blijkt uit B. I, § 33, dat de overeenkomst van onderzetting alleen kon worden bewezen door het getuigenis van raadsleden of door bezegelde brieven. "Twe borghers ofte meer de hoers rechtes onuerwonnen sint ende de men mit rechte niet wraken mach de moghen tughen mit horen ede van allen saken wt gheseget van: gaue: van: cope: van wixele. van bodelghifte ende van onder settinghe ende van scheidinghe als van erue husinghe rente molen ende bruketelen ende der ghelijc. ende of van iaer malen van huushure ende lanthure bouen dreen iaren Ende van huwelix vorwarden Dese salmen betughen mit twe raed luden of mit beseghelden breuen de men mit rechte niet straffen en mach" (141). In B. III, § 36, wordt gesproken over het geven van kistepand wegens boete en breuk. "Soe wie hier vechtet bynnen groninghen oft buten groninghen de mit ons woenachtich is inder stad de des

---

(138) RICHTHOFEN, S. 276.

(139) Verg. daarover v. MEIBOM, S. 365 fgg.

(140) Zie ald. S. 330 fgg. Volgens het Duitsche regt kwam evenwel bij de "Satzung als Tauschgeschäft" de meerdere waarde ten voordeele van den pandhouder, S. 337; maar bij de "Satzung als Anweisung von Exekutionsgegenständen" moest het overschot van de opbrengst worden uitgekeerd, S. 424.

(141) *Pro excol.*, V, bl. 17. Verg. hierbij voorts v. MEIBOM, S. 318 fgg., 416 fgg.

vertughet wort de sal den clager ende der stad vol doen ter naester hoffert de hem ghesat wort mit reden ghelde of mit kiste panden De pande sullen wesen den derden penninck beter dan de broke doet he des nicht so salmen eens nachtferst nemen doet he dan nicht vol so legghemen ene vredeloes al want he den clagher ende der stad vol doet" (142). In de aanteekeningen wordt het woord "kistepand" verklaard als een pand, dat men in eene kist bewaart, en wordt daar aangehaald het *Oml. L.*, II, 7: "Kistenpanden als cleederen, clenodien, silver, golt ende diergelijken dat men in een kiste besluiten kan" (143). Volgens die verklaring was het dus een pand van roerend goed. SCHULTE stelt het tegenover levende have. Hij zegt: "Die Sache war entweder ein liegendes, Kistenpfand, oder ein essendes, zehrendes Pfand" (144). v. MEIBOM onderscheidt "fahrendes Pfand" en "Kistenpfand", en volgens de door hem aangehaalde plaatsen zou kistepand een pand van onroerend goed zijn geweest, dus juist het tegenovergestelde van hetgeen het *Oml. L.* leert (145). Welke verklaring de juiste is, durf ik niet beslissen. Dat kistepand komt ook nog later voor in het *Stadboek van Groningen.* In B. VII, § 13 leest men: "Van kiste pande Ende wie kiste pande setten wil de salse den ghenen in die hant ofte in die were doen den he se settet den derden penninc beter of bi des rades worden" (146). In § 14 is sprake van het zetten van kistepand voor verschuldigde huur: "Huer van hoylande daer ne ghene tijt an bescheiden is salmen betalen eer men dat hoy van den landen voert of kiste pande daer voer setten doet men des niet so mach de lanthere dat hoy daer voer holden" (147).

---

(142) *Pro excol.*, V. bl. 60.

(143) Ald. bl. 75. Verg. ook HETTEMA, *Taalkundige aanmerkingen op de Jurisprudentia Frisica*, bl. 145.

(144) *Lehrbuch der deutschen Reichs- und Rechtsgeschichte*, Stuttgart 1861, § 159.

(145) a. a. O., S. 423 en ald. Not. 78.

(146) *Pro excol.*, V, bl. 139.

(147) Ald. bl. 140.

De volgende § handelt over het opbieden en de toewijzing van het pand aan den schuldeischer. „Soe wanneer de borghermestere ende raet hoffert holden van penninc schult ende verwynninghe holden so sal de schulte de eerste verwynninghe scriuen ende dat ghelt mede daer elc den anderen voer verwint gheliker wijs datmen doet als men verwynninge holt van vierden haluen ponde Ende oec sal he scriuen so we den anderen heuet kiste pande op beden laten ghelike renthe huus ende erue Ende de kiste pande salmen holden achte daghe na dat si op gheboden sijn. eer si moghen verstaen bliuen ende erue rente ende husinghe de ghesat ende op gheboden sint salmen holden ses weken lanc eer men in weringhe doen sal Ende daer na sal de schulte beredinghe doen op den raethuse als he inweringhe daen heeft" (148). In de aanteekeningen wordt gezegd: „Dit *opbieden*, *upbeden*, *op baeden*, is *opveilen*, *te koop veilen* van gepande goederen, hetgeen eertijds waarlijk op eene plegtige wijze geschiedde. Naderhand is daar verandering in gemaakt, en in het *Oml. L.*, I. 9, wordt dit *opbieden* verklaard, dat men de panden zal laten waarderen aan den schuldenaar, om zijn gepand of beslagen goed binnen zekeren tijd te lossen, of te lijden, dat er de aanklager zijnen wil mede deed" (149).

Bij Driessen vindt men enkele voorbeelden van geregtelijke inwijzing in den eigendom en het bezit van landerijen, welke voor eene schuldvordering waren verzet, die onvoldaan was gebleven. Ik zal er een van mededeelen van 28 Junij 1352: „Universis, presencia visuris, nos Consules in Groningen volumus esse notum, quod nos, una cum Icberto Sculteto, duximus Albertum Mulekin et Gretam eius uxorem in proprietatem et possessionem cuiusdam predii, dicti Camp, situati in Helcman, et domus super edificate; item..... in campo, ipsis coniugibus obligatis a Wernero de Drenthia, ut in literis, super hec confectis, continetur, pro quadam pecuniarum summa, et in termino, a nobis statuto, minime persoluta" (150). Verder treft

(148) T. a. pl.

(149) Ald. bl. 127. Verg. ook v. Meibom, S. 335 fgg.

(150) *Monum. Gron.*, p. 661, zie ook p. 677 en 735. Voorbeelden van

men daar nog een merkwaardig stuk aan van 2 Julij 1395, zijnde eene afrekening en overeenkomst tusschen Ida van Selwert, weduwe van Herman van Koevorden, en haren schout Heyne van der Brugghen. „Ick Jyde, Jonffer van Selwert, bekenne ende betuge myt dessen openen breffe, vor my ende myn erffghenamen, dat ick ontffangen hebbe een rekenschup, bescreven up sunt Processi ende Martynaens dach, tue hylge martelaren, van Heyne van der Brugghen, onsen Schulten, van allen updraegen, dat he ons opghedraeghen hefft, ende dat he ons gesant hefft, ende darto van reden gelde, dat he ons gelent heft, ende ock dar he vor ons to borge stet, ende darto de schulte, de Harmen, myn leve man, ende ick Wygbolt Maeryssynge schuldig synt van wande, ende vort van allen upborge ende weder wtghevenge, up ende aff gheslaghen, daer Barleheere an ende offer waes, blyffde ick hem schuldych ver hondert Gronynger schylden; voer welke ver hondert Gronynger schylden vorscr. ick Heynen vorscr. up dat nye gheset hebbe, ende sette to eennen onderpant de sestych graesen landes, de he nu ter tyt bruycket, de hem Hermen van Kofferde, mynen leffen maen, den Goed ghenaedych sy, vortydes ghesaet heff myt synen opnen besseden brefle, daer de somme van holt tue hondert ende dartychsten halffen olden Vranschen schylt, welke ver hondert Gronynger schylden vorscr. ende tue hondert ende dartychsten halffen olden Vransche schylden loffe ick Jyde van Selwert vorscr., vor my ende myn erffghenamen, Heynen ter Brugen ende synen arffghenamen weder tho gheven, ende wal to betallen to hoeren wyllen, bynnen tualff jaeren na dattem des breff. Vortmer synt vorworden, wer dat saeke, dat ick Jyde vorscr., off myne erffghenamen, desse vorscr. ver hondert Gronynger schylden ende tue hondert ende dartychsten halffen olden Vranschen schylden vorscr. nych een betalde bynnen desse vorscr. tualff jaeren, soe maech Heyne

---

inwijzing in den eigendom en het bezit van eeuwige rente, welke voor eene schuldvordering verpand was, zijn boven reeds medegedeeld. Zie noot 73—75.

vorscr. ende syne erffghenamen desse vorscr. sestych graesen landes erfflycken ende eewlyck beholden, ende vry ghebruckken, voer my ende vor mynen arffghenamen, to ewygen daeghen gene anspraeke mer hebben moegen off ende sollen up desse vorscr. sestych graessen landes, ende sollen se hem waerren vor eemmes maens anspraecke. Sonder argelyst" (151).

Ook in de Westerlauwersche regtsbronnen komen bepalingen voor over pandregt. Zoo wordt in de *Willekeuren der vijf deelen*, § 28, gehandeld over het bewijs bij terugvordering van het pand. "Huaso orem haet ioun handieftich gued op ield oen orkenschips andert, so schil hyt winna mit sine buren, ief di ora dat wrield al deer haet, al deer di clager sit binna da hemmerick; is hit een pond ief min, tueer orkenen; ist meer dan tua pond, saun orkenen" (152). d. i. Wie zoo een ander heeft gegeven roerend goed op geld in tegenwoordigheid van getuigen, zoo zal hij 't winnen met zijne buren, indien de andere de betaling al daar heeft, al daar de klager zit binnen de hemmerik; is het een pond of minder, twee getuigen; is 't meer dan twee pond, zeven getuigen. Een gelijkluidende plaats komt voor in de *Boetetaxen der Hemmen*, § 27 (153).

Uit het *Franeker marktregt*, § 1 ziet men, dat een misdadiger, die gegrepen was, zich lossen kon met borgen of panden. Daar wordt gezegd, dat de marktgrietman en zijne mederegters zouden beregten doodslag en verwonding, en dan volgt er: "datse dat mogen folcomelicka biriuchten, ende den vrherigen to bithingiane, ende dat in al dulkera forma, dat alle ferden dar sint buppa achte punden, da scellat half wesa da marcketriuchteren, ende halff da riochteren in hulka dela daer de misdaedeghe wonat, also fyr datse dina misdadighe bygripa ende in hiara walt driua, ende hi him lese mit burgen binna da palem ieft myt panden" (154). d. i. dat

(151) Driessen, p. 741 volgg.
(152) Richthofen, S. 476.
(153) Ald. S. 499.
(154) Ald. S. 478.

ze dat mogen volkomenlijk beregten, en den ongehoorzame te veroordeelen, en dat in al zulke vorm, dat alle boeten die zijn boven acht ponden, die zullen half wezen den marktregteren, en half den regteren in zulk deel daar de misdadiger woont, alzoo ver dat ze den misdadiger grijpen en in hunne magt drijven, en hij zich lost met borgen binnen de palen of met panden. In § 4 wordt gesproken van het stellen van panden of borgen voor de voldoening eener boete. „Item, waso fiocht iefta walddeda doet innige marketmanne iefta caepliuden, de marketriochteren den vrherighen to dome to driwane, ende panden iefta burgen binna den palem to settena for da breke; ende weret sake, dat hie des naet dwaen wolde, da riuchteren myt hulpa dera meentha den misdadighen sunder brake in dine stoc to werpena, tho der tyt hent he betteret den riuchte ende den igge" (155). d i. Item, wiezoo vecht of gewelddadigheid doet eenigen marktman of kooplieden, de marktregters den ongehoorzame tot doem te drijven, en panden of borgen binnen de palen te zetten voor de breuk; en ware 't zaak, dat hij dit niet doen wilde, de regteren met hulp der gemeente den misdadige zonder breuk in den stok te werpen, tot der tijd dat hij betert aan het regt en aan de tegenpartij.

Het *Stadboek van Bolsward* bevat het volgende. Cap. 30: „Alle panden, dye geset zyn, salmen opbieden drie Rechte daghen onder enighe, ende des vierden dages salmense hem toe wysen den vyfften penning min, dan syn waerd is, ten waer dat hyse loste by enen dage, den dat Recht aldaer toe sett; ende lost hyse dan nyet, soe mach dye opbieder dye pande holden, meer is sye beter dan voersz. is, dat sal hy weeder keren dien dye pand geset heefft" (156). Wij treffen hier wêer dat opbieden aan, dat ons ook reeds in het *Stadboek van Groningen* is voorgekomen; volgens deze plaats moest het drie maal op drie verschillende regtsdagen ge-

(155) T. a. pl.
(156) *Charterb.*, I, bl. 555.

schieden; wanneer de verpander dan het pand niet loste binnen een gestelden termijn, verviel het aan den pandhouder, die evenwel, evenals dit in het *Westerwolder landregt* bepaald was, de meerdere waarde moest uitkeeren aan den verpander. In Cap. 40, 71 en 72, vindt men bepalingen, die eenige overeenkomst hebben met hetgeen uit het *Franeker marktregt* is medegedeeld. Cap. 40: „Waert saeke, datter enich land, steeden off huysinghe onderset worden om dootslaen, wondinge, off ander misdaden, daer sullen Schepenen ende Raed dye renten van boeren tot hoer selfs behoeff, half ende half totter Stad behoeff, totter tydt toe, dat die saeck verwonnen is en betaeldt" (157). Wij vinden hier eene onderzetting van onroerend goed tot zekerheid voor boete en breuk wegens misdrijf verbeurd. Uit cap. 71 en 72 blijkt, dat een misdadiger zich uit de boeijen kon lossen door pand." Off een vuytman eenen Burger of inwoner dootslacht, off wondet, off anders misdoet binnen onsser Stadt vryheyt, die zall sonder vertreck gaen an des Rechtes-waer, ende will hy dat nyet doen by wille, soe salmen hem mitter macht in der stock sluyten, ten zy dat hy den dooden off misdaede bysette, die hy gedaen heeft. Off een Burger off inwoner enen anderen Burger off inwoner doetslacht, soe zall die handadighe des anderen daghes in Schepene Weer gaen, off den doeden besetten, off dye wondinghe, off misdaet; ende will hy dat nyet doen, soe sullen die Schepenen hem in dye stock sluyten" (158). Cap. 65 bevat het verbod om een goed tweemaal te verkoopen of te verzetten. „Item, wie land, off huysinghe, off enich ander dingh, off guedt twiewerff vercoft, off verset, dye verboert twee olde schilden" (159). Ook in het *Stadboek van Sneek* komen deze bepalingen nagenoeg gelijkluidende voor (160). Verder vindt men daar nog eene bepaling, waarbij het leenen van geld aan minderjarigen op pand ongeldig wordt verklaard. „Item, soe en sal gheen knecht zyn zeluis goet mondich, noch machtich wesen, ende wech to gheuen, ofte toe verbrenghen,

(157) T. a. pl.
(158) Ald., bl. 559 volg.
(159) T. a. pl.
(160) Ald., bl. 575, 576, 580 en 581.

hy sal olt wesen achtien iaer van den dach to rekenen, dat hy geboren wert, ende wie syn goet hier en bynnen verwisselt, of koepet, of hem ghelt ofte goet leent op zyn erue, ofte op zyn panden, op zyn huysinghe buyten zyn mondis raede, dat en sal gheen stall hebben, ende men zal daer gheen recht van doen" (161).

De *Jurisprudentia Frisica* handelt in Tit. XLI over pandregt. Volgens § 1 werd het gebruik eener zaak, welke aan iemand te pand gegeven, geleend of in bewaring gesteld was, op een andere wijze dan volgens de overeenkomst, als diefstal beschouwd. "Hwaso bruckt enigherhanda gueden, deer een mynscha to pand sint seth, jeffta leend sint, jeffte in een oers mannis behoed sint seth, oers so hya seth sint jeffta leend, dij bygeet oen da selua gued tyeffte". d. i. Wie zoo gebruikt eenigerhande goederen, die een mensch te pand zijn gezet, of geleend zijn, of in een ander mans hoede zijn gezet, anders dan zij gezet zijn of geleend, die begaat aan hetzelfde goed diefstal. De woorden "oers so hya seth sint jeffta leend" schijnen te doelen op een gebruik in strijd met de overeenkomst, en wij zullen hier dan wel moeten denken aan een gebruik, dat door den pandhouder van de zaak was gemaakt (162). Het schijnt mij toe, dat wij hier geen zuiver Friesch regt voor ons hebben, maar dat de opsteller der *Jurisprudentia* het oog heeft gehad op § 6 *I. de oblig. quae ex delict. nasc.* (IV, 1). Volgens het Duitsche regt toch werd zoodanig onregtmatig gebruik niet als diefstal beschouwd, maar verpligtte het den pandhouder alleen tot vergoeding der daardoor veroorzaakte schade. In § 2, welke plaats vroeger reeds is medegedeeld (163), wordt gezegd, dat de verpander eene actie tot terugvordering van het pand had tegen iederen

---

(161) Ald., bl. 577. In het vroeger (*Themis*, Dl. XV, bl. 434) reeds medegedeelde cap. 112 van het *Stadboek van Bolsward*, dat eene soortgelijke bepaling bevat, wordt het leenen op pand niet uitdrukkelijk genoemd.

(162) Verg. hierbij v. Meibom, S. 366: "Der Pfandbesitzer muss, wenn er das Pfand benutzen darf, sein Nutzungs-und Gebrauchsrecht ordnungsmässig ausüben."

(163) Zie *Schets*, IX, in *Themis*, Dl. XXXIV, bl. 293.

bezitter. Voor zoo verre het onroerend goed geldt, is dit in overeenstemming met het Duitsche regt (164), maar ten aanzien van roerend goed gold ook bij pand de regel: Hand muss Hand wahren (165), en ik heb daarom reeds vroeger opgemerkt, dat men hier waarschijnlijk aan invloed van het Romeinsche regt te denken heeft. Ook in § 7 wordt over de actie van den verpander gehandeld, en hem de keus gegeven, om het pand in handen van den derden bezitter te vervolgen of te ageren tegen den pandnemer. „Dit is riucht: Jeff een man een orem jeld leend haet op een pand, ende dijjen, deer dat jeld ontfinzen haed, foercapet dat pand, so mey dij lener syn ker habba; hor hij spreck op dat foercapeth pand, dan op dynjen, deer da lena ontfinzen haet, is dat seeck, dat dyr lena ontfinzen haet, ende dat pand voercapeth haet, fan da pandis jeld da lener naet bytellet.„ d. i. Dit is regt: Indien een man een ander geld geleend heeft op een pand, en degene, die dat geld ontvangen heeft, verkoopt dat pand, zoo zoo mag de leener zijne keuze hebben; of hij spreekt op het verkochte pand, dan op dengene, die het geleende ontvangen heeft, is het zaak, dat die het geleende ontvangen heeft, en het pand verkocht heeft, van het pandsgeld den leener niet betaalt. Volgens § 3, waarmede in hoofdzaak overeenkomt Tit. XXIV, § 10, kon de verpander geen afstand doen van het regt, om het pand weder te lossen. „Item: Weer t seeck, dat hit forwirta weer ende swern heed, dat pand naet weer to lesen, so haet dat langera neen macht, dan hij syn schylde bytellet haet.„ d. i. Item: Ware 't zaak, dat het overeen gekomen was en gezworen had, het pand niet weer te lossen, zoo heeft dat langer geen macht, dan hij zijn schuld betaald heeft. Volgens het Duitsche regt kon de verpander afstand doen van zijn regt tot lossing (166). In § 4 en 5 wordt gehandeld over het regt van den pand-

---

(164) Verg. v. Meibom, S. 357, 441.
(165) Ald., S. 354, 442.
(166) Ald., S. 402.

houder, in geval het pand niet gelost wordt. „Hweerso een pand seth wirth, bij een dey to lesen, myt forwirden, ende dat pand naet leest, so mey dij, deer t seth is, dat pand foercapia. Item: Weer t seeck, datter neen forwirta maket weer, bij een dey to lesen, ende dat pand twa jeer steen haet, so mey dij, deer t seth is, bij da riuchters consent, dat gued foercapia jeff byhalda.„ d. i. Waarzoo een pand gezet wordt, op een dag te lossen, met voorwaarden, en dat pand niet lost, zoo mag die, dien 't gezet is, dat pand verkoopen. Item: Ware 't zaak, dat er geen voorwaarde gemaakt ware, op een dag te lossen, en het pand twee jaar gestaan heeft, zoo mag die, dien 't gezet is, bij des regters consent, dat goed verkoopen of behouden. Deze bepalingen zijn blijkbaar aan het Romeinsche regt ontleend (167), volgens het Duitsche regt had de pandhouder geene bevoegdheid tot verkoop van het pand (168). Wat in § 6 gezegd wordt, is mij niet regt duidelijk. „Aen man moet wynna op syn kista pand, haet hij wil, ende is nyaer myt een eed.„ d. i. Een man moet winnen op zijn kistepand wat hij wil, en is nader met zijn eed. In Tit. XIV, § 2, vinden wij eindelijk nog, dat de teruggave van het pand een vermoeden van betaling opleverde: „Dio trowe weninghe is, deer compt fan lyka secken, dat is, dat een man jouwen weer syn ondersette pand, so is t een ween, dat hym al bytellet se.„ d. i. De betrouwbare waan is, die komt van waarschijnlijke zaken, dat is, dat een man gegeven ware zijn ondergezet pand, zoo is 't een waan, dat hem alles betaald zij. Deze plaats is overgenomen uit den *Processus judicii*, § 34 (169).

Ook in het *Charterboek* komen enkele plaatsen voor tot ons onderwerp betrekkelijk. Wij vinden daar vooreerst voorbeelden van verpanding tot zekerheid voor de voldoening eener schuld. Zoo leest men in den *Zoen tusschen Ocko ten Broek, de stad Groningen en Ommelanden en de landen van*

---

(167) Verg. b. v. WINDSCHEID, *Lehrb. d. Pandektenr.*, I, § 237.

(168) Zie v. MEIBOM, S. 330, 346.

(169) RICHTHOFEN, S. 254.

Oostergo en Westergo, van 1 Februarij 1422: „Weer oock ienich meyer der Vetkoopers, de geloovet hadde ienigen man renten toe betaellen, en dat verwisset mit panden, borgen, ofte loften, quytschelden ..... Weer daer oock ienige lofte, borge ofte panden opgesatt, de panden sall men weder geven, de lofte, en borge quyt schelden, als voor geschreven is, anders sall men alle gelovet geldt betalen, uitgenoomen, dat voor geschreven is" (170). Een stuk van 24 December 1450 luidt aldus: „Ick Stennert Rypkama dwe kuud, ende oppenbeer myt dysse epenna briefwe, dat ick Syberen Merzer onderseth Amkama gued to Byrstem, deer Gewert nv oppe set, foer fyftien Rynske goldenen, fan myn aeyner weyna, ende foer myn broderen ende systera weyna, om riuchta schilda, deer Syberen myt riucht op ws wonnen had; ende ick Stennert forsz. foer dyssen onderset to warryana foer my, ende foer myn broderen ende systeren weyna, ende dysse forsz. fyftien Rynske goldene op Maya dey to bitallien to Grouwe to her Jaergis huus: ende yst dat secke, dat Stennert dysse fyftien Rynske goldenen naet bitallye in gueder bytalinge, op Maya dey nestkommande, als forsz. ys, soe schil Syberen, jeffta toner dys briefs, hiara willa mey dysse so forsz. Amkama gued dwaen to aeyna to setten, ende to sellen, to brucken, ende to bysigien, hwer dat hiare willa is, Syberens, jeffta toner dys briefs, al ting sonder argelist, ende nye fündenisse wthseit" (171). d. i. Ik Stennert Rypkama doe kond en openbaar met dezen openen brief, dat ik aan Sybren Merzer onderzet Amkama goed te Byrstem, daar Gewert nu op zit, voor vijftien Rijnsche guldens, van mijn eigen wege, en voor mijne broeders en zusters wege, om regte schuld, die Sybren met regt op ons gewonnen heeft; en ik Stennert voorz. voor deze onderzetting te vrijwaren voor mij, en voor mijne broeders en zusters wege, en deze voorz. vijftien Rijnsche guldens op Meidag te betalen te Grouw aan heer Jarges huis; en is dat zaak, dat Stennert deze vijftien Rijnsche guldens niet betaalt

(170) *Charterb.*, I, bl. 448.
(171) Ald. bl. 541.

in goede betaling, op Meidag naastkomende, als voorz. is, zoo zal Sybren, of tooner dezes briefs, hun wil met dit zoo voorz. Amkama goed doen als eigen te verzetten, en te verkoopen, te gebruiken en te bezigen, waar dat hun wil is, Sybrens of tooner dezes briefs, alle ding zonder arglist, en nieuwe vinding uitgezonderd. Wij vinden hier dus een termijn bepaald, wanneer de schuld moest worden af betaald, bij gebreke waarvan het verpande goed in eigendom overging aan den pandnemer. Iets dergelijks treft men aan in een stuk van 29 September 1475: „Wopke Ydsz. toe Barghen hlie mey thissen breue, hoe dat ic wr trym jerum, tfaer datum disses breuis, dae Cowentslyoed fon Aylsem onderset hab twa jeerda faens, ende weert, dat ic dae bynna vyf ierim ney dae ondersetma naet inleghat, soe scholden dae twa jeerda foersz. ferstinzen wessa, ende dissa jeerda faens forsz. lidzet in Aylsema forsz. faen, ende op dit forsz. faen habben dae Cowentslyoed fon Aylsem forsz. my jowen oen rede bitael een Postulaet gouden goldenen ende Rinsch gouden fon Berghera Procurator enz.“ (171*a*). d. i. Wopke Ydsz. te Bergum beken met dezen brief, hoe dat ik over drie jaren, voor datum dezes briefs, den Conventslieden van Aalsum ondergezet heb twee roeden veens, en ware 't, dat ik die binnen vijf jaren na de onderzetting niet inlos, zoo zouden de twee roeden voorz. vervallen wezen, en deze roeden veens voorz. liggen in Aalsum voorz. veen, en op dit voorz. veen hebben de Conventslieden van Aalsum voorz. mij gegeven aan gereede betaling een Postulaat gouden gulden en Rijnsche gouden van Bergums Procurator enz. In een *Baar of zoen tusschen de Stad Leeuwarden en de Hoofdelingen Botta toe Herwey, Syds en Fekka Bottinga*, van 23 Mei 1482, is sprake van eene schuld, waarvoor borgen of panden gezet waren, en die gedeeltelijk word kwijtgescholden. „Zoo berria wy, dat Botte ondersetten ofte Meent schillet fry habba XL aulder schielda fan dae hondert aulder schielda, deer hja burgen en panden foerset habbit, ryzende fan hiara fangenschip, ende dae tzextich dioe Sted toe byhalden fry ende quyt“ (172). d. i. Zoo openbaren wij

(171a) *Charterb.*, bl. 663. (172) Ald., bl. 713.

dat Bottes onderzaten of gemeente zullen vrij hebben XL oude schilden van de honderd oude schilden, daar zij borgen en panden verzet hebben, rijzende van hunne gevangenschap, en de zestig de stad te behouden vrij en kwijt. Waarschijnlijk hebben wij hier aan een losprijs te denken. In de *Handelingen op de dagvaart van Sneek*, van 2 Junij 1482, vindt men bepaald, dat er borgen, panden, of zegels moesten worden gesteld voor de voldoening eener boete wegens misdrijven. „Bygrepen is 't, dat Wilka Renghia schil jaen, ende bytellia foer alle breken, deer hy tienst wz Tryn-steeden misdeen hat foer datum dis bygrypis, of registers schyn, fioerdahael honderdt Rynsguldens, dat is elke Sted honderdt, ende Slaetmanghia fyftigh Rynsguldens, ende dit toe bytelljen by dae nesta Mennadey toe Bolswert, ende naet fan hyr toe scheden, eer dattter burgen, jef panden, jef segelen foer set hat, deer dae Steeden an nogit" (173). d. i. Begrepen is 't dat Wilka Renghia zal geven, en betalen voor alle breuken, die hij tegen ons Tryn-steden misdaan heeft voor datum dezes begrijps, of registers schijn, vierdehalf honderd Rijnsguldens, dat is elke Stad honderd, en Slaetmanghia vijftig Rijnsguldens, en dit te betalen bij den naasten maandag te Bolsward, en niet van hier te scheiden, eer dat hij er borgen, of panden of zegelen voor gezet heeft, waar de steden aan genoegt. Men vindt verder voorbeelden van verpanding als conventionele straf, de „Satzung als Strafgeding", waar bij niet-nakoming der verbintenis het pand tot straf verviel. Zoo verpandt in een *Compromis tusschen de stad Leeuwarden en Peter Kampstra*, van 2 November 1481, laatstgenoemde zekere onroerende goederen tot zekerheid voor de nakoming van de uitspraak der scheidsmannen. „Ende hat soe my Peter dae Zoenslioed afkannit toe dwaen, ik dat toe halden, ende daer foer zoe onderset ik dae Sted forsz. dae gueden deer ik hab toe Bilgaerd en benna dae sted toe Liouwerd" (174). d. i. En

---

(173) Ald. bl. 714.
(174) Ald. bl. 702.

wat zoo mij Peter de Zoenslieden gelasten te doen, ik dat te houden, en daar voor zoo onderzet ik der Stad voorz. de goederen die ik heb te Bilgaard en binnen de stad te Leeuwarden. Hiertoe behooren ook onderscheidene voorbeelden van verpanding van onroerend goed tot zekerheid voor de verpligting van onderhoud van zijlen en dammen. Zoo lezen wij in een *Verdrag tusschen Grietman en Regteren en de Gemeente van Franekeradeel ter eener en Sicko to da nya huse ter andere zijde*, van 6 October 1424, waarbij Sikkke zich verbindt om zekere zijl te onderhouden, en bij vernieling door wind en water een nieuwe te leggen, het volgende: »Ende op dat desse punten voirsz. fol ende all halden worden van mi Sicken, ende van mine eftercommende in dat joeulick, so ondersette ick Fraenkeradeels lyudena Yngela guedt op der Haeula, vyff ende twintich pondameta in haga ende in lega, als ick ende myn broder aldier habbet, ende is hit dyo seke, dat ick ende myn eftercommende dat naet hilde, to hulker tyt dat ick dat inbreke, soe bican ick Fraenkeradeel den egendom van Yngela gued; ende oeck volwilkerye ick Sicko voirsz. dit gued hor to setten, ner to sellen in nener tyt, ick ner myn eftercommende, ner myn erfnamen, mer dit gued Fraenkeradeel to ene fasta pande to stane, hyera wettringha to waeryane ende to hoden to ewiga degum, als hit to ferra screwen is« (175). d. i. En opdat deze punten voorz. vol en al gehouden worden van mij Sikke, en van mijne nakomelingen in het eeuwige, zoo onderzet ik aan Franekeradeels lieden Yngela goed op de Haule, vijf en twintig pondematen in hoog en laag, als ik en mijn broeder aldaar hebben, en is het de zaak, dat ik en mijne nakomelingen dat niet houden, te welker tijd dat ik dat inbreek, zoo beken ik aan Franekeradeel den eigendom van Yngela goed; en ook verwillekeur ik Sikke voorz. dit goed noch te verzetten, noch te verkoopen in geener tijd, ik noch mijne nakomelingen, noch mijne erfgenamen, maar dit

---

(175) *Charterb.*, I, bl. 463.

goed Franekeradeel tot een vast pand te staan, hunne watering te waren en te hoeden tot eeuwige dagen, als het te voren geschreven is. In de *Voorwaarden, waarop Popka Haringha en Ziert te Opeinde aannemen, om gedurende twintig jaren, de Leppa's drie zijlen te onderhouden*, van October 1450, wordt gezegd: „ende weert secke dat wy, jefta ws efterkomman, in dysse forsz. ponten breckhachtich werden, ende naet en hylden, als foersz. ys, yefta enttera fan dyssem, deer foersz. ys, so habba wy Popka voersz. onderseth, ende to pande Harringha hael gued tho Aghem, ende ick Ziert forsz. myn beste gued to Apaen, ende foerd in myn ora gued, also gued als Harrengha hael gued werd is, ende wy disse gueden foerberd tho habben to deer meena Leppa behoef, to netticheyt der Sylna, ende foert den schaede der Menthe mey tho bettrien, ende dyo mene Leppe myt dysse gueden forsz. hyara frya willa to dwaen to aeydom, hweer dat hya willet, sonder yensydzen ws Popkens ende Zierdis foersz. ende hyara efterkommen" (176). d. i. en ware 't zaak, dat wij, of onze nakomelingen in deze voorz. punten breukachtig werden, en niet hielden, als voorz. is, of een van dezen, die voorz. is, zoo hebben wij Popke voorz. ondergezet, en tot pand Harringa halve goed te Agum, en ik Zierd voorz. mijn beste goed te Apaan, en voorts in mijn ander goed, alzoo goed als Harringa halve goed waard is, en wij deze goederen verbeurd te hebben tot der gemeene Leppe behoef, tot nuttigheid der zijlen, en voorts de schade der gemeente mede te beteren, en de gemeene Leppe met deze goederen voorz. hun vrijen wil te doen tot eigendom, waar dat zij willen, zonder tegenzeggen van ons Popke en Zierd voorz. en hunne nakomelingen. De verpanding van eeuwige rente, welke in den *Leppabrief* voorkomt, is boven reeds vermeld (177). Eindelijk noem ik hier nog eene *Overeenkomst tusschen de Grietmannen in de Leppa der Vier Deelen met hunne Mederegteren en het Barraconvent te Bergum*, van 1 Augustus 1482, waarbij de convents-

---

(176) Ald. bl. 540.
(177) Zie boven noot 85.

lieden zich verbinden tot het onderhoud van den Lyoedmersdam, en daarvoor zekere onroerende goederen verpanden. Daar leest men: „Disse forsz. daem dae Conuents lyoed ewelick tho halden, ende tho bruken, datter dae fyouwer Deelen nen scade ner hinder fan komme; ende ist datter breck hyr in faelt, als forsz. is, in de forsz. dam, ende dae Conuents lyoed dat naeth weder en maeken, ende betteren by een tyd, alst syt formogen, deer foer ondersettet dae Monnicken, by consenth hyara Conuenth ende Capittels, hunderth pundesmeten landen, hieten in da Stuken, ende aeck der nest wr dat diep" (178). d. i. Deze voorz. dam de Conventslieden eeuwiglijk te houden, en te gebruiken, dat er de vier Deelen geen schade noch hinder van kome; en is 't dat er gebrek hier in valt, als voorz. is, in den voorz. dam, en de Conventslieden dat niet weder maken, en beteren bij een tijd, als zij 't vermogen, daarvoor onderzetten de Monnikken, bij consent van hun Convent en Capittel, honderd pondematen landen, geheeten in de Stukken, en ook daar naast over het diept. Voorts vindt men nog in het *Charterboek* eene *Ordonnantie* van 27 April 1433, waarbij bepaald werd, dat men wegens penningschuld, geloofd geld of borgtogt den gedaagde moest aanspreken aan zijne woonplaats, en wegens onroerend goed ter plaatse waar het gelegen was. In die ordonnantie komt ook het volgende voor: „dat gheen man sal spreken op anders land off gued, waert oeck leghen is, mit ferdban of mit bicommeringe; hit en sy sake, dattet hem onderset se, of anarwet sie, ofte syn schot ofte soldie niet betalen wil, ende om gheen sake to spreken anders, dan forsz. is" (179). De zin dezer woorden is mij evenwel niet regt duidelijk.

(*Wordt vervolgd.*)

---

(178) *Charterb.*, I, bl. 715.
(179) Ald. bl. 497.

BOEKBEOORDEELINGEN EN VERSLAGEN.

BUITENLANDSCHE LITTERATUUR.

Handbuch des deutschen Strafrechts. In Einzelbeiträge von Prof. Dr. ENGELMANN *u. s. w.*, herausgegeben von Dr. FRANZ VON HOLTZENDORFF; Zweiter Band, Berlin 1871. Dritter Band (in zwei Halbbänden) und Register, Berlin 1872—1874.

Sedert ik in December 1871 het eerste deel van dit werk aankondigde en daarbij over doel en inrigting dezer wetenschappelijke onderneming het een en ander mededeelde, heeft de onvermoeide hoofdleider (1) door uitgaaf van het tweede en derde deel dien belangrijken arbeid voltooid. In deze beide deelen treffen wij slechts ééne afdeeling aan door hemzelven bearbeid, de drie-en-twintigste namelijk: *Tödtung*. Het omvangrijke (meer dan 600 bladzijden sterke) tweede deel, hetwelk in elf afdeelingen de algemeene leerstukken van het strafregt behandelt, is van de hand zijner op den titel vermelde medearbeiders HEINZE, SCHWARZE, MERKEL, SCHAPER, SKRZECZKA, GEYER en WAHLBERG; de behandeling der misdrijven tegen den Staat in het derde dankt men aan den aanvankelijk *niet* als medearbeider genoemden raadsheer (Oberappellations-Gerichtsrath) RICHARD ED. JOHN. Laat ik hier dadelijk bijvoegen, dat de koopers van het boek niet te klagen hebben over de toetreding van dezen verdienstelijken criminalist. Toch is er een merkbaar onderscheid tusschen hetgeen hij en de overige bewerkers van het derde deel ons geven en den inhoud van de twee eerste deelen. De bewerking van dit circa 1050 bladzijden omvattende en daarom in tweeën gesplitste derde deel sluit zich ten naauwste aan bij het geldende Rijksstrafwetboek van den nieuwen Keizerstaat, en teregt: want wat v. HOLTZENDORFF heeft aangekondigd is een handboek voor het *Duitsche* strafregt, en dus behoort de behandeling van de afzonderlijke

(1) Thans hoogleeraar te Munchen.

misdrijven in de eerste plaats te zijn behandeling der op dit stuk ingevoerde positieve wetsbepalingen. Daarentegen staat in het tweede gelijk in het eerste deel, grootendeels door professoren geschreven, de theoretische behandeling der leerstukken (poging, medepligtigheid enz.) op den voorgrond, en wordt het stelsel, dienaangaande door het Duitsche Wetboek gehuldigd, meer bijkomstig en kritisch uiteengezet. Óók teregt: omdat de aard van het onderwerp zoowel als de bedoelingen, die bij het op touw zetten van dit Handboek gedeeltelijk hebben voorgezeten, die zelfstandige behandeling medebrengen. In de tweede helft van het derde deel treden behalve JOHN de hoogleeraren DAMBACH, DOCHOW en TEICHMANN, benevens de „Staatsanwalt" MEVES als medewerkers op. Bovendien verkreeg HOLTZENDORFF van Dr. E. BEZOLD — een jonger regtsgeleerde, die eerstgenoemden ook in andere uitgaven als adjudant ter zijde stond — voor dit werk de zamenstelling van een uitvoerig alphabetisch register, alsmede van een klapper (Congruenz-Register), voor elk artikel van het strafwetboek verwijzende naar de corresponderende plaats van het Handboek. Daardoor wordt de *praktische* bruikbaarheid van deze uitgaaf merkelijk verhoogd.

Bij mijne vorige aankondiging wees ik alreeds op de antiparticularistische strekking van het programma Aan die strekking blijft het opstel van HEINZE over de verhouding tusschen het Rijksstrafregt en de strafwetgevende werkzaamheid der afzonderlijke rijksstaten getrouw: want nadrukkelijk beklaagt hij zich, dat het nieuwe wetboek ruimte heeft gelaten voor verschillende opvatting hunner bevoegdheid door de afzonderlijke Rijksstaten. Men heeft over het vraagstuk niet kunnen zwijgen, zegt hij, maar zich geene voldoende rekenschap van zijnen omvang gegeven, en dientengevolge heeft men zoowel bij het „Einführungsgesetz" als bij het strafwetboek zelf geheel voorbij gezien, dat niet alleen de *regterlijke* magt met deze strafwetgeving te maken zou hebben: dat ook de *wetgevende* magt in de verschillende staten voor de noodzakelijkheid zou komen te staan, om de grenzen harer werkzaamheid door uitlegging van het strafwetboek te bepalen, en dat die uitlegging vrij ver zou kunnen uiteenloopen.

Het spreekt van zelf dat deze aankondiging, zal zij niet de evenredigheden van eene verhandeling over de nieuwe Duitsche strafwetgeving aannemen, zich tot verspreide opmerkingen aangaande enkele afdeelingen van dezen omvangrijken arbeid moet bepalen. Ik doe dadelijk een grooten sprong door eene korte aanteekening omtrent de afdeeling betrekkelijk de misdrijven den godsdienst rakende (III, 263—274), welke met het oog zoo op den eigenaardigen regtstoestand der kerkgenootschappen in Pruissen als op de tegenwoordige kerkelijk-staatkundige botsingen in Duitschland bijzonder mijne aandacht trok. Prof. WAHLBERG moet in zijne aanteekening erkennen, dat het Duitsche Rijk het nog niet tot eene volledige, van Staatserkenning geheel onafhankelijke godsdienstvrijheid gebragt heeft: immers het strafwetboek maakt nog altijd onderscheid in bescherming tusschen de door den Staat al of niet als regtspersoon erkende kerkgemeenschap, want het stelt de openlijke beschimping der eerste wèl, der laatste niet strafbaar. Dergelijke regtstoestanden in het Rijk, hetwelk door den veelzins regtmatigen trots op grooten vooruitgang wel eens verleid wordt om op elk gebied de rol van „grande nation" voor zich te vindiceren, doen den burger van het kleine Holland een dankbaren blik wenden naar zijn vaderland, dat in vrijheden op elk gebied zijn magtigen en in menigerlei opzigt navolgenswaardigen buurman niet alleen lang vooruit was, maar nog altijd *is*. Zoo ook ten aanzien der strafbaarheid van *openlijke godslastering*. Wel wordt daartoe vereischt dat de uitlating redelijkerwijs een derde ergeren kan — ruwe taal of ligtzinnig vloeken zonder boos opzet ten minste heeft de Rijksdag buiten het bereik der strafwet willen stellen — en wil men den godslasterlijken dolus gezocht hebben in het bewustzijn, dat de schimpredenen openlijken aanstoot kunnen geven: toch is de strafbepaling gemaakt niet om derden tegen regtmatige ergernis te behoeden, maar omdat men meende *het geloof aan God van Staatswege te moeten beschermen*. Laat ik intusschen, deze m. i. verouderde inzigten omtrent de roeping der strafwet in betrekking tot het godsdienstig bewustzijn en tot de kerkelijke gemeenschap van al of niet door den

Staat erkende geloovigen ter sprake brengend, ook den [zij het betrekkelijken] vooruitgang op dit gebied niet onvermeld laten. Men heeft de in verschillende Duitsche strafwetboeken gebruikte qualificatie van „öffentliche Herabwürdigung der Gegenstände religiöser Verehrung", die veel meer dan de bovenomschreven godslastering strafbaar stelde, *niet* overgenomen, ofschoon het verwijt van „ontchristelijking" der Duitsche strafwetgeving daardoor werd beloopen, en men heeft aan *iedere* in het land bestaande kerkgemeenschap, onverschillig of haar al dan niet „Corporationsrechte" verleend zijn, strafregtelijke bescherming tegen verhindering of storing harer godsdienstoefening gewaarborgd, zonder zich te storen aan het orthodox misbaar over de daardoor gepleegde „buitensluiting der lichtstralen van het onvervalschte Christendom" ten behoeve van Joden, Turken en Heidenen.

Met ingenomenheid wijs ik op de veertig bladzijden in het tweede deel, door den Saksischen procureur-generaal SCHWARZE gewijd aan de werking van het strafwetboek in verband met tijd, ruimte en personen: m. a. w. aan de behandeling der in aanschouw komende vraagpunten van transitoir en internationaal regt. Logisch en duidelijk worden de beginselen, welke deze vraagpunten beheerschen, ontvouwd en daardoor de weg gebaand tot rigtige oplossing der vaak zoo netelige quaestien op dit gebied. Waarschijnlijk heeft de ambtelijke werkzaamheid van den geleerden schrijver te midden van eene zelfde maar nog voor weinige jaren politisch zoo verdeelde nationaliteit hem dikwijls aanleiding gegeven tot praktische behandeling van internationale strafregtsvragen, en komt die werkzaamheid thans aan zijnen wetenschappelijken arbeid ten goede

Die logica kan ik daarentegen niet overal vinden in professor MERKEL's opstel over wetsuitlegging en wetsanalogie. Terwijl hij verkondigt dat de regter de regtsbeginselen moet toepassen, die in den wettelijken vorm zijn vastgesteld, zonder te vragen of de wetgever zich wel bewust was van de *portée* dier beginselen, en dat de wetgever zijnerzijds zich moet getroosten om het beginsel, hetwelk eene onbevangen beschouwing der

wet aan de hand geeft, te zien toepassen als *zijn* beginsel, *onverschillig of hij het wel zoo bedoeld heeft* — leert hij dat uitdrukkingen, die blijkbaar op eene vergissing van redactie berusten, geene bindende kracht hebben. Als gold ook dienaangaande niet hetgeen onze OPZOOMER, geheel overeenkomstig MERKEL's eigen premis, zoo kernachtig heeft uitgedrukt in de tegenstelling, dat de wil van den wetgever, die *niet* is uitgesproken, niemand bindt, maar daarentegen in de uitspraak de wil ondersteld wordt!

Doch hetgeen MERKEL over de *analogie* in het strafreg schrijft verdient weêr den lof van scherpzinnige onderscheiding en duidelijk betoog. Overtuigend m. i. toont hij aan dat de uitspraak o. a. van SCHWARZE, dat de analogie in het strafregt niet te huis behoort, veel te algemeen is, maar dat de toelating der analogie op dit regtsgebied op grond van onvermijdelijkheid (1) volstrekt niet insluit de huldiging van het oude adagium juris: ubi eadem legis ratio, ibi ejusdem legis dispositio, waardoor men buiten de wet om misdrijven schept, of verzachtende of verzwarende omstandigheden ook dáár toepast, waar de wet zelve die toepassing niet heeft aangewezen.

Met groote belangstelling ondernam ik, die in 1872 het een en ander omtrent de wording van het strafwetboek juist aangaande *deze* even gewigtige als moeijelijke materie in ditzelfde tijdschrift ter sprake bragt, de lezing van SCHAPER's verhandeling over de toerekenbaarheid en den misdadigen wil (II, 151—218). In theoretisch zoowel als praktisch opzigt komt zij mij zeer bevredigend voor. Met opzet gewaag ik hier ook van het *praktisch* oogpunt, omdat de redactie van het strafwetboek hier en daar nog eigenaardige bezwaren op dit toch reeds zoo netelig terrein met zich brengt:

---

(1) P. 79: »Das Recht der Analogie, wie es im vorigen dargelegt worden ist, begründet sich in jedem einzelnen Fall in einer Nothlage, d. h. in dem Bedürfniss einer Entscheidung, welche, wenn ein souveränes richterliches Dafürhalten ausgeschlossen sein soll, nur im Wege der Analogie gefunden werden kann."

behalve de algemeene regelen toch over toerekenbaarheid en dolus stelt de Duitsche wetgever voor een aantal misdrijven een *gequalificeerden* dolus tot vereischte, en zulks in *uiteenloopende* formules (1), terwijl in zeer enkele bepalingen bovendien eene bepaalde *boosaardigheid* (d. i. niet alleen het bewustzijn van onregtmatigheid, maar een bijzondere booze lust om de openbare orde en goede zeden te krenken) tot strafbaarheid wordt vereischt. Omtrent de theoretische behandeling van het onderwerp stip ik aan dat SCHAPER als criterium voor de strafregterlijke verantwoordelijkheid *meer* verlangt dan, zooals de Engelschen, de gaaf der onderscheiding tusschen goed en kwaad. „Nicht das Pflichtbewusstsein, zegt hij blz. 162, sondern das Rechtsbewusstsein und die Bedingungen seiner Entwickelung bilden den Gegenstand der Prüfung: das Rechtsbewusstsein, nicht aber weiter noch die Gesetzeskenntniss." Voorts dat ook deze jurist van geene „verminderde toerekenbaarheid" weten wil, maar omtrent de toerekenbaarheid — na opgemerkt te hebben dat zij in facto moet worden uitgemaakt — kort en bondig verklaart dat hier geen middentermen zijn tusschen *bestaan* en *niet* bestaan, en dat de dusgenaamde *verminderde* toerekenbaarheid niets anders is dan (volle) toerekenbaarheid met

(1) B. v. bij vervalsching van oorkonden en furtum possessionis (§§ 267, 289) *rechtswidrige Absicht;* bij diefstal en roof (§§ 242, 249) *die Absicht rechtswidriger Zueignung;* bij bedrog, ontrouw en meer vermogensdelicten (§§ 263, 265, 288 enz.) *die Absicht der Benachtheiligung oder Uebervortheilung.* In §§ 301 en 302 tegen het exploiteren van de ligtzinnigheid eens minderjarigen vindt men de wilsrigting op „widerrechtliche Gewinnsucht," in andere op „widerrechtliche Beschädigung" vermeld: interne omstandigheden, die elders weder als *verzwarend* in rekening worden gebragt.

(2) Hier wil ik, in verband met hetgeen ik in de *Themis* van 1871 mededeelde omtrent den ook in Engeland gevoerden strijd over de waarde van het door de regterlijke magt aldaar gestelde criterium voor de toerekenbaarheid, vermelden dat BALFOUR BROWNE een artikel in het *Law Magazine* van Julij 1872 (p.p. 492—508) aan dat criterium heeft gewijd. Het oordeel echter over de waarde van dat artikel zal grootendeels afhangen hiervan of men durft aannemen, dat eene bepaalde daad van den monomaan stellig *buiten* verband met zijne monomanie gepleegd is: want van die door de medische wetenschap meer en meer ontkende stelling gaat de overigens scherpzinnige schrijver kennelijk uit.

verminderde *strafbaarheid.* Ook van een theoretisch standpunt stemt dus SCHAPER in met het „weg daarmeê," hetwelk de Rijksdag naar BERNER's wensch tegen dat onklare begrip (zoo het dien naam verdient) heeft uitgesproken. Eene tweede m. i. belangrijke verbetering op dit gebied — en zoo schijnt naar zijne tweede noot op blz. 166 SCHAPER ook te oordeelen — is door deze vergadering in het strafwetboek aangebragt, door ten aanzien der uitsluiting van toerekenbaarheid bij geesteskranken uit het ontwerp de bepaling te ligten, dat tot die uitsluiting het bewijs noodig zou zijn dat des kranken vrije wilsbepaling *„in Bezug auf die That"* was opgeheven In de psychiatrie en geregtelijke geneeskunde toch vestigt zich hoe langer zoo meer de overtuiging, dat zelfs bij de meest partiële geesteskrenking, de schijnbaar meest geïsoleerde monomanie, alligt invloed der idée fixe op het gepleegd misdrijf bestaat: ten minste dat bij het onvolledige onzer kennis van de geestesstoringen en bij de moeijelijkheid om het verband der geestelijke functiën met eene bepaalde daad zelfs van volkomen gezonden altijd te verklaren, het niet aangaat, om te stellen dat zoo'n idée fixe per se *niet* in verband met het gepleegde misdrijf staat.

Bijzondere vermelding verdient de geregtelijk-geneeskundige inhoud van het werk. 't Spreekt van zelf dat ik mij geen oordeel aanmatig over de geneeskundige waarde van hetgeen prof. SKRZECZKA (II, 221—266) over de geesteskrankheden en prof. LIMAN (III, 475—513) over kwetsuren dood door geweld en verwante onderwerpen hebben bijgedragen; maar de regtsgeleerde mag getuigen dat deze beide afdeelingen zijn geschreven met eene voor niet-geneeskundigen allezins voldoende bevattelijkheid, die aan de grondigheid der behandeling geen afbreuk schijnt te doen.

Met eenige regels nopens de door WAHLBERG bewerkte afdeeling over de straffen of strafmiddelen besluit ik deze aankondiging.

In het streven naar volledigheid is de bewerker zóó ver gegaan, dat hij niet alleen het gebied der disciplinaire

straffen — waarop naar bekend is bij onze oostburen een rijke oogst te maken is — benevens het militaire strafregt, maar zelfs de strafregtelijke verantwoordelijkheid der ministers onder de qualificatie van *parlementaire straf* in den kring zijner beschouwingen trekt.

Zijne bladzijden over de doodstraf en over de vrijheidsstraffen dragen den stempel van zijne voorlang van elders bekende overtuigingen ten aanzien van beide gewigtige onderwerpen.

De paragraaf over de doodstraf, *tegen* welke (gelijk men weet) de Rijksdag zich eerst verklaard had, totdat VON BISMARCK met de bedreiging dat anders de Bondsraad het gansche Wetboek zou verwerpen het behoud dier straf voor moord en enkele gevallen van hoogverraad doordreef — is een warm pleidooi voor de algeheele afschaffing, waarin WAHLBERG bijzonderen nadruk legt op het onbetwistbare feit, dat de *zekerheid van hare uitvoering* geringer is dan van eenige andere straf, en dus de ernstigste en hoogste der straffen zondigt tegen BECCARIA's zoo algemeen gehuldigden regel, dat het veeleer op de zekerheid dan op de zwaarte der bestraffing aankomt. Hoe men ook over de noodzakelijkheid of ontbeerlijkheid der doodstraf moge denken, de verdienste van haar zonder grooten omhaal van holle phrasen te bestrijden mag aan dit negental bladzijden niet worden ontzegd.

Welligt (immers WAHLBERG spreekt dit niet uit) berust op evenvermelden regel schrijvers meening, dat een *tienjarig* maximum der gevangenisstraf voldoende zou zijn geweest; in elk geval betreur ik dat een zoo verdienstelijk criminalist, die de levenslange gevangenisstraf niet minder fel dan de doodstraf bestrijdt en ook het door den Duitschen wetgever nu aangenomen maximum van *vijftienjarige* tuchthuisstraf te hoog acht, geen antwoord geeft op de belangrijke vraag, of de maatschappelijke zekerheid in Duitschland genoegzaam gewaarborgd zou wezen, indien zelfs de gruwelijkste misdaden aldaar niet meer dan *tien* jaren tuchthuis ten gevolge hadden: feitelijk toch hebben WAHLBERG's reformatorische

wenschen deze strekking. Bij ons zal m. i. de tijd nog uitspraak moeten doen over de vraag, of de afschaffing der doodstraf nadeelig is geweest of niet voor de algemeene regtszekerheid: want in de eerste anderhalf jaren na die afschaffing zijn de misdaden tegen het leven betrekkelijk talrijk geweest, en zal dus nog eene vrij geruime periode van [de sedert weêr ingetreden] zeldzaamheid van zoodanige gevallen de proef op de som moeten leveren, dat de doodstrafbehouders van voor eenige jaren de zaak te donker inzagen. Toch hebben wij de dertigjarige, ja de levenslange tuchthuisstraf als aequivalenten ingevoerd, en geloof ik te mogen stellen, dat onze bevolking zelfs in de achterlijkste streken van het land minder ruw is dan b. v. in de Pruissisch-Poolsche provinciën en sommige andere afgelegen streken van het Duitsche rijk: zal men dáár dan volstaan kunnen met eene beteugeling door slechts tienjarige hechtenis?

Ten aanzien der groote strijdvragen over het gevangeniswezen verloochent WAHLBERG ook hier niet zijne voorliefde voor het celstelsel, minstens zijn bepaalden afkeer van de gemeenschappelijke opsluiting. Sprekende over het Auburnsche zwijgsysteem of, zooals men het wel eens heeft willen doopen, het stelsel van *zedelijke* afzondering door het gebod om te zwijgen, drukt hij (teregt) op de moeijelijkheid om *deze* soort van afzondering te handhaven; maar heeft dan de tegenstander van het absolute celsysteem voor eene reeks van jaren niet het regt om ditzelfde argument te doen gelden tegen hen, die in de *even onbereikbare* mechanische afzondering en uitsluiting van alle onderlinge herkenning der gevangenen het shibboleth der waarheid voor 't gevangenwezen stellen? Laat echter niemand uit deze transitoire opmerking het gevolg trekken, dat in het onderhavige opstel WAHLBERG als de voorvechter quand-même van het absolute celstelsel optreedt. Ofschoon hij beweert dat in de weinige Duitsche landen, die het tot eene rationele en consequente invoering van dat stelsel gebragt hebben, de celstraf proefondervindelijk groote voordeelen ten aanzien van *verscheiden categorien* (WAHLBERG *zelf* cursiveert) van veroordeelden

heeft opgeleverd, is hij onbevangen genoeg om het CROFTON' sche denkbeeld der (gemeenschappelijke) *intermediate prisons* aan de bijzondere aandacht zijner landgenooten aantebevelen en om te erkennen, dat op dit gebied het streven naar fusie aan de orde van den dag is: naar een stelsel voor langere straffen, dat in trapsgewijze opvolging zoowel van de cel als van de gemeenschappelijke opsluiting partij tracht te trekken en de betere elementen der gevangenisbevolking eindelijk op de proef in vrijheid stellen wil. Ook heeft hij een open oog voor het groote nut van arbeid in de open lucht, ofschoon die uit zijnen aard onbestaanbaar is met het denkbeeld van absolute afzondering, en erkent dat de proeven met landontginning, met houthakkersarbeid in minder bezochte boschdistricten, met kanalisering van riviertjes in Beijeren, in Pruissen en in Saksen tot zeer gunstige uitkomst met de gevangenen hebben geleid.

Zou men — dit ten slotte — bij ons eindelijk ook eens dien weg uit willen gaan, in plaats van alle heil steeds te zoeken in uitbreiding der celstraf en steeds nieuwe groote celgestichten te bouwen, zoo het heet tot uitvoering eener pas aangenomen uitbreidingswet, om straks weêr, als die kolossen gebouwd zijn, aan de Kamers te komen vertellen dat het aantal beschikbare cellen nu eene nieuwe verhooging van het maximum der afzonderlijke opsluiting geraden doet voorkomen? De intrekking van het door Mr. ALSTORPHIUS GREVELINK zoo klemmend bestreden ontwerp — DE VRIES tot verlenging der celstraffen, het bij de begrooting van Justitie voor 1875 aangekondigde plan om (gelijk indertijd te Leiden) de verbouwingsplannen te Leeuwarden goeddeels *door de gevangenen zelf* te doen uitvoeren en de overbrenging van Ommerschans en Veenhuizen onder het ressort van Justitie doen mij van den aan het hoofd van dit Departement opgetreden nieuwen minister veel in deze rigting verwachten.

EEN NASCHRIFT EN PROTEST.

Spoediger dan ik gehoopt had wordt bewaarheid, dat — gelijk ik boven aanstipte — de voorstanders van het absolute celstelsel hier te lande zeer handig zijn om, met ontwijking eener principiële beslissing, wettelijke verlenging der celstraf aantebevelen met het argument dat het aantal beschikbare cellen die verlenging toelaat, om straks nieuwen cellulairen aanbouw te verlangen op grond dat de verlengingswet behoorlijk moet kunnen worden uitgevoerd.

Ik heb het oog op het door Mr. PLOOS VAN AMSTEL ingezonden stuk in het *Weekblad van het Regt* nº. 3766, hetwelk mij eerst na mijne inzending aan de redactie van *Themis* ter hand kwam.

Daarin wordt alweêr geklaagd over het onvoldoende aantal cellen, en tot staving der klagt aangevoerd, dat de Amsterdamsche commissie in 1873 107 verzoeken tot plaatsing van cellulair veroordeelden heeft moeten afwijzen. *Tegelijkertijd* wordt echter de intrekking van het ontwerp — DE VRIES tot vernieuwde uitbreiding der celstraf ten zeerste betreurd, ofschoon het naar mijn eenvoudig verstand logisch zou wezen, *geene* uitbreiding te verlangen zoolang in het beweerd gebrek van cellen tot uitvoering der verlengingswet van 24 Julij 1871 niet is voorzien, en zoolang men klaagt dat daardoor de achtbaarheid der justitie niet wordt verhoogd.

Intusschen gaat bij PLOOS met deze klagt de voorzigtige betuiging gepaard van niet te weten, of die 107 veroordeelden ook elders plaats gevonden hebben. En dit is zoo goed als zeker: immers stond in *elke* maand van 1870 een aantal cellen ledig, afwisselend van 145 tot 239, en is einde 1872 de groote Rotterdamsche gevangenis met 320 cellen in gebruik gesteld. Sedert werd ja de uitbreidingswet — JOLLES aange-

(1) Vergelijkt men het jaar 1872 met 1870 — het eerste volle jaar *na* en het eerste volle *voor* de uitbreidingswet, — dan bevindt men dat in 1872 123 celstraffen van meer dan één jaar zijn toegepast, terwijl in 1870 het getal onbezette cellen gemiddeld 189 per maand bedroeg. Zie GREVELINK's laatste brochure, blz. 67 sqq.

nomen, maar met de uitdrukkelijke verzekering van dezen minister, dat het aantal beschikbare cellen zeer voldoende was, om te voorzien *zoo* in de afzonderlijke opsluiting van alle (gemiddeld 130) veroordeelden tot gemeenschappelijke hechtenis van twee tot vier jaren (1) *als* van toeneming der cellulaire veroordeelingen door vermeerderde gelegenheid tot celstraf.

De toeneming der celstraffen van *beide* rubrieken heeft volgens de uitkomsten der dienst van 1871 en 1872 deze verzekeringen niet gelogenstraft, en ik meen dus als *zeker* te mogen stellen dat de honderd zeven te Amsterdam afgewezen logés een behoorlijk onderkomen elders hebben kunnen vinden, en toevallige omstandigheden — b. v. dat vele parketten zich allereerst tot het bestuur van de naastbijgelegen *groote* celgevangenis gewend hebben, in verband met het voorschrift om de langere celstraffen bij voorkeur aldaar ten uitvoer te leggen — tot dit surplus van aanvragen te Amsterdam aanleiding hebben gegeven.

Maar nu ik toch over het stuk van PLOOS spreek, moet mij nog iets, al is 't van geheel anderen aard, van het hart.

Niet een antwoord op deze vernieuwde verheerlijking van het beginsel der „volstrekte voortdurende afzondering der „gevangenen onderling"; *niet* een betoog dat het stuk, waaraan hij en ik deze woorden ontleenen (het bij de begrooting voor 1874 aan de Kamers overgelegd „Verslag van

---

(1) Wanneer men het totaal der celstraffen over de jaren 1870—1872, in welk tijdvak de uitbreidingswet bijna 1½ jaar heeft gewerkt, vergelijkt met de celstraffen over 1867—1869, dan blijkt dat in het eerstgenoemde tijdperk het gemiddeld cijfer 513 grooter is dan in het tweede: 4256 tegen 3743. Slechts een klein gedeelte daarvan (zie vorige noot) is het regtstreeksch gevolg der uitbreidingswet: het overige moet dus vallen onder de rubriek van toeneming der cellulaire veroordeelingen door vermeerderde gelegenheid tot toepassing. Die toeneming echter vormt nog geen 10½ percent van het totaal, terwijl — gelijk ik in W. 3385 heb aangetoond — bij de indienststelling der Rotterdamsche gevangenis genoeg cellen voor zulk eene toeneming met *veertig* percent beschikbaar zijn geworden. En nu zijn te Utrecht, Haarlem en elders nog eene kleine honderd cellen in aanbouw.

„de werking van het stelsel van afzonderlijke opsluiting“) veeleer den naam van *voorbedacht pleidooi* TEN GUNSTE dan van een *onbevangen rapport* OVER dat stelsel verdient: maar een protest tegen de manier, waarop PLOOS eenen kundigen tegenstander in 't voorbijgaan bejegent.

Van de brochure, waarin Mr. ALSTORPHIUS GREVELINK zich onlangs tegen het ontwerp — DE VRIES tot nieuwe uitbreiding der celstraf verklaarde, heet het, dat hare bestrijding eene onvruchtbare taak zou wezen „daar de heer GREVELINK „naar gewoonte alles voorbijgaat, wat tegen zijn gevoelen „pleit, en alleen hen voor deskundigen houdt die het met „hem eens zijn.“

Elk onbevooroordeelde moet, dunkt mij, toestemmen dat het beter geweest ware over GREVELINK's arbeid geheel te zwijgen, dan op zoo onbetamelijken toon den tegenstander afteschepen met eene magtspreuk, en bij het slot daarvan zichzelf te brengen onder het regtstreeksch bereik der bijbelsche uitspraak omtrent splinter en balk.

Dat ik vroeger (W. 3385) openlijk hulde kon brengen aan de gematigdheid van PLOOS en in zijn laatste stuk persoonlijke welwillendheid jegens mij ontmoet, mag mij niet weêrhouden om tegen *dergelijke* polemiek bij de eerste gelegenheid optekomen. Daartoe is te meer grond, omdat GREVELINK's brochure, behalve dat zij zich op *feiten* beroept, een nieuw bewijs van zijne onbevooroordeeldheid ten opzigte der celstraf is, al blijft de schrijver zich kanten tegen den drang van PLOOS cum suis, om haar voor *lange* perioden en uitgemonsterd met *allerlei ondoeltreffende afzonderingsmiddelen* toetepassen.

Want op nieuw beveelt hij met den meesten nadruk (b. v. blz. 19) gevangenzetting in cellen aan niet alleen voor een gedeelte van langere straffen, maar voor alle korte, vooral ook voor de politiestraffen. Waar, vraag ik met vertrouwen, vindt men bij de groote meerderheid van PLOOS' geestverwanten gelijke waardering van het goede in andere stelsels? In de onderhavige inzending „over eenige geschriften „van de twee laatste jaren betrekkelijk het gevangenisstelsel“

zeer zeker *niet*. Wil men hiervan nog een ander bewijs dan het laatdunkend oordeel over GREVELINK, men lette op de jammerklagt aan het einde over de aanwezigheid van cellen en zalen in hetzelfde gesticht. In plaats van de gronden, waarmede deze vereeniging in meer dan eene statistiek van ons gevangeniswezen is gemotiveerd, te weêrleggen, wordt zij als eene ergernis voorgesteld met de phrase: „En dat, „niettegenstaande mannen als SURINGAR, FÜSSLIN, RÖDER, „STEVENS en anderen die vereeniging van zalen en cellen in „hetzelfde gebouw ernstig afgeraden hebben.„ Zalen bij cellen! *horrendum dictu*, niet waar? ..... alleen echter omdat het niet naar den zin is van vier corypheeën der absolute afzondering. Maar heeft zoo'n argumentatie niet een sterken familietrek met datzelfde „alleen voor deskundigen „houden die het met hem eens zijn,„ waaraan GREVELINK (*naar gewoonte* nog al, délit d'habitude!) zich volgens PLOOS schuldig maakt?

Een curiosum ten slotte. Wat zegt de goedgunstige lezer, die welligt mij en anderen ook over de duurte van den celbouw heeft hooren klagen, wel van de bevinding der Rekenkamer (blz. 5 van haar Verslag over 1872) dat ten behoeve der vergaderzaal, autoriteitenkamers en bureaux van het Rotterdamsche celpaleis *f* 159 is besteed aan koffijkan, thee- en suikerpotten, theelepeltjes, vleeschvorkjes, dessertschaaltjes, wijn- en maderaglazen enz.? dat men daar b. v. moet hebben antique fauteuils van *f* 45, mahonihouten stoelen van *f* 22, kleeren-standaards van circa *f* 21, inktkokers van *f* 14, eene gaskroon van *f* 138 en eene pendule van *f* 135? Ik weet *van nabij* dat menigmaal, als voor bereiking van het een of ander oogmerk van justitie of politie betrekkelijk geringe extra-uitgaven noodig zijn, het geld daartoe bij het Departement *niet* of *hoogst moeijelijk* te krijgen is: maar als daar de wind uit den cellulairen hoek waait, schijnt naar het bovenvermelde althans datzelfde geld niet op te kunnen. Nog iets. Er moest en zou bij Rotterdam een groote celgevangenis gebouwd worden, niettegenstaande meer dan eene bevoegde stem de oprigting ontraadde

èn om het drassige terrein èn (zoowel in verband hiermede als met de eischen van het beheer der inrigting en de behandeling der gevangenen) om de kolossale afmetingen van het plan. Voor circa anderhalf millioen verrees het gevaarte op zeer ongunstige ligging, ver ten oosten van de stad: met welk gevolg? Dat nu ten behoeve van de commissie een begrootings-crediet van *f* 500 MEER voor vigilantes moet worden aangevraagd. Welk eene fraaije praktijk van de stelling, dat groote celgevangenissen in de buurt van groote steden moeten worden gebouwd, ten einde het zoo gewenschte celbezoek mogelijk te maken: zelfs de gevangeniscommissie — laat staan de leden van het damescomité — kunnen zonder vigilante niet komen naar eene gevangenis, een half uur ver van het centrum der stad in het vlakke veld neêrgezet!

DEN HAAG, 16 October 1874.

A. P. TH. EYSSELL.

Ueber die sogenannte organische Staatstheorie. Ein Beitrag zur Geschichte des Staatsbegriffs, von ALBERT TH. VAN KRIEKEN, Doctor der Rechte und der Philosophie. Leipzig, Duncker und Humblot, 1873. 163 S. in 8o.

Dat wetenschappelijk onderzoek volstrekt onontbeerlijk is en het eenigste middel om niet al te laat te bespeuren, dat de praktijk op een dwaalweg is geraakt, is eene waarheid, waarvan het bewijs ook alleen door wetenschappelijk onderzoek kan verkregen worden. Hij, die het eindelijk zoo ver gebragt heeft om dit te begrijpen, geraakt intusschen maar al te dikwijls in de verzoeking aan het nut van al die afgetrokken wetenschap in het dagelijksch leven te twijfelen, wanneer hij ziet hoe ondoenlijk het dikwijls schijnt de met zooveel moeite verkregen kennis in toepassing te brengen.

Het meest doet zich dit voor bij de zoogenaamde staatswetenschappen, waarvan de wetenschappelijke beoefening om zoo te zeggen eerst van gisteren dagteekent, terwijl de toepassing betrekkelijk zeer oud is en bijna ieder zich verbeeldt genoeg er van te weten om zijne kennis in toepassing te mogen brengen.

Zou het daarom niet verkieslijker zijn alle afgetrokkene bespiegelingen voor eenigen tijd te laten varen? Het baat toch niet veel of iets duidelijker wordt welk begrip aan het woord *staat* te hechten, of er al uitgemaakt zou kunnen worden, dat die staat allerlei verpligtingen kan opleggen aan de ingezetenen, of hij bevoegd, misschien ook verpligt, is voor de opkweeking zijner onderhoorigen (zoo de staat onderhoorigen hebben kan) in wetenschap of kunst te zorgen en zooveel meer andere dingen. Gesteld, het kon op wetenschappelijke gronden bewezen worden, dat de staat dat alles doen mogt, dan blijft het toch een axioma, of liever hetgeen de Engelschen een *truism* noemen, dat al dit door een uitvoerend bewind moet worden gedaan, dat elk uitvoerend bewind uit een of meer menschen moet bestaan en dat het van de bekwaamheid, ijver en eerlijkheid van die menschen afhangen zal, of de zaak goed gaat of niet. En hebben de leden van het uitvoereud bewind al die hoedanigheden, dan kan alles nog afstuiten op den onwil of de geringe maat van ontwikkeling van hen, die moeten betalen of wijzer en beter gemaakt worden.

Was het daarom niet beter geweest, om dit met een enkel voorbeeld op te helderen, om wanneer het schijnt, dat er ergens te weinig regterlijke ambtenaren zijn, zoo als nu in onze oostindische bezittingen, vooraf te onderzoeken of er genoeg geschikte personen te vinden waren, in plaats van eerst te besluiten er meer aan te stellen; en, ik wil gelooven, zeer billijke eischen van bekwaamheid te stellen, om dan te moeten ondervinden, dat te veel gevorderd werd, en dientengevolge genoodzaakt te zijn een ligter examen te verordenen?

Nog minder helpt het zekeren pligt van den staat uit te maken, wanneer het onvermijdelijk is, zooals de menschen

nu zijn, dat de uitvoering onmogelijk wordt. Gelukkig is men het thans tamelijk wel daarover eens, dat op den staat geene verpligting rust de ingezetenen te voeden, te huisvesten en te kleeden. Gesteld evenwel, die verpligting werd zoo wetenschappelijk mogelijk bewezen, dan is het zeker dat de uitvoering schipbreuk lijden zou op de kwade trouw der behoeftigen, die altijd niet alleen hun toestand erger voorstellen dan die is, maar ook niet meer verkiezen te werken, zoodra zij meenen zonder dat van aalmoezen te kunnen leven.

De ondervinding hierbij opgedaan behoorde te dienen bij het beoordeelen der vraag of een ander soort van onderstand, die in den vorm van onderwijs, tot de verpligtingen van den staat behoort; intusschen wordt de ervaring in dit geval al zeer weinig geraadpleegd. Gelukkig dat er ijveraars zijn voor dien vermeenden staatspligt, die zich zoo zeker van hunne zaak wanen, dat zij hun spel niet eens trachten te bedekken. Boutweg verkondigen zij, vooreerst, dat elk ingezeten regt heeft op onderwijs beneden den natuurlijken prijs, zooals gewoonlijk voorbijziende, dat dit voorgewende regt niet uitgeoefend kan worden, tenzij ook op elk belastingschuldige de verpligting gelegd worde, om nog meer te betalen, ten einde het ontbrekende bij te passen. Doch dan gaan zij nog verder en schamen zich niet ronduit er voor uit te komen, dat de belastingschuldigen, zoo zij namelijk schoolgaande kinderen hebben, daardoor terug zullen krijgen hetgeen zij den schijn aannemen voor het onderwijs van armenen minvermogenden te betalen.

Wanneer men iemand zulk eene redenering aanwrijft, dient dit bewezen te worden. Daarom doe ik hier twee zinsneden volgen uit het hoofdartikel van »Het Vaderland« van 6 Augustus 1874, n°. 183; zij laten, zooals men zien zal, aan duidelijkheid niets te wenschen overig.

»Goedkoop en degelijk openbaar onderwijs is een recht, dat den burger toekomt en waarvan hij niet lichtzinnig mag worden beroofd, — want de belastingschuldigen (en dit argument schijnt men veelal in de residentie uit het oog te verliezen) betalen niet alleen het schoolgeld voor hun eigene

kinderen, maar brengen ook de groote sommen op, die vereischt worden voor het onderhoud der scholen voor de duizenden kinderen van armen en minvermogenden in deze gemeente.

„Dit geeft hun een recht, dat niemand hun ontnemen kan, om tegen matig schoolgeld voor de opvoeding hunner eigen kinderen te zorgen, en het is even onrechtvaardig, als uit een staathuishoudkundig oogpunt verkeerd gezien dit te vergeten, wanneer men de schoolgelden voor alle openbare inrichtingen regelt".

Tot zulke gevolgen leidt het doordraven op woorden, waarmede algemeene begrippen worden aangeduid, zonder zich rekenschap te geven van het onbepaalde, het nevelachtige, dier begrippen, ten gevolge van onvoldoend wetenschappelijk onderzoek.

Hier hebben wij alleen met het woord *staat* te doen. Hoevelen zijn er nog, die al hunne bekommernissen daarop werpen en meenen dat, als die *staat* het zich aantrekt, alle moeijelijkheden als door een tooverslag verdwijnen. Zij vergeten daarbij, onder anderen, hoe treurig de ondervinding is omtrent een ander zedelijk ligchaam verkregen: de *kerk*. Wat luidt fraaijer, zelfs wanneer het beweren van een zoogenaamde bovennatuurlijke ingeving buiten rekening gelaten wordt, dan het bestaan eener vereeniging van vrome, wijze en ervarene lieden, die beslissen wat omtrent de moeijelijkste vraagstukken moet worden gedacht en dan de eenvoudigen voorlichten en leiden. Intusschen is het gebleken, dat geen enkele kerk het op den duur houden kan, omdat zij door menschen moet bestuurd worden, die aan dwaling onderhevig zijn, die dus menigmaal den verkeerden weg inslaan en desniettegenstaande alle dwangmiddelen aanwenden om ieder te noodzaken hunne cathechisatie of hunne school te bezoeken.

Gelukkig, dat er eene neiging bestaat in de ontwikkeling van den mensch, die hem belet te zeer in de windselen van kerk- en staatsgeloof verstikt te raken: de neiging tot individualiteit, een neiging zoo sterk, dat, hetgeen zeer merkwaardig is, het onderwijs er meer en meer op wordt ingerigt

om dat gevoel op te wekken en te versterken, zelfs door hen, die in theorie een afkeer hebben van al hetgeen naar zelfstandigheid zweemt.

Een uitvloeisel van dat streven is het boek, dat hier wordt aangekondigd. De schrijver, een Nederlander, doch die in Duitschland heeft gestudeerd, en naar ik meen daar ook gevestigd is, heeft wederstand geboden aan de rigting, die in dat land nog in vollen bloei is, om aan den staat eene soort van persoonlijkheid toe te kennen buiten en boven hen, die hem zamenstellen. Voor hem is het huisgezin, en ook de stam, de eenige vereeniging van menschen, die uit hunne natuur volgt; het zich vereenigen tot gemeenten of staten houdt hij voor een bewuste daad van den verstandigen menschelijken wil. (bl. 146). Dit wordt dan ook meer en meer algemeen erkend. Op het groote gewigt van die stelling bij de vraag omtrent de regten van den staat ten opzigte van het onderwijs wees ik in de aankondiging van het werk van Dr. F. von Holtzendorff: „Die Principien der Politik" in dit tijdschrift (1870 bl. 315). Daarmede is niet te rijmen dat de staat een organismus zou zijn, een woord, waarvan ook hier te lande maar al te veel gebruik en misbruik is gemaakt. Merkwaardig is het ook hier, dat uit de wetenschap, de scheikunde, waarin het het meest gebruikt wordt, het onderscheid tusschen organisch en niet organisch al minder en minder wordt erkend (bl. 127), zoodat misschien zeer spoedig het woord alle beteekenis missen zal.

Het werk door dezen schrijver verrigt heeft de groote verdienste van een beknopt overzigt te geven van het voornaamste dat over het staatsbegrip sedert Plato en Aristoteles geschreven is, benevens eene kritiek der verschillende stelsels. De wijs waarop dit geschied is, misschien hier en daar wat te kort en ingedrongen, doet voldoende uitkomen welk nut in zulk een wetenschappelijk onderzoek kan gelegen zijn, zoodat ik gaarne erken, dat mijn in den aanvang geopperde twijfel niet zoo sterk te nemen is, als zij schijnt te zijn uitgedrukt.

De kortheid waarmede alles behandeld is laat niet toe een overzigt van het geheel te geven, dat bijna zoo lang worden zou

als het boek zelf. Ik mag hier echter wijzen op de waarschuwing van goed toe te zien, wanneer het woord *regtsstaat* gebruikt wordt. Ook dit beteekent bij den eenen schrijver iets geheel anders dan bij den andere: „Der Staat soll Rechtsstaat sein", schreibt AHRENS, und meint die unbedingte Staatshülfe; „Der Staat soll Rechtsstaat sein" sagt BÄHR, und meint die Beherrschung der obrigkeitlichen Stellung durch den Staatsbegriff; „der Staat soll Rechtsstaat sein," will BLUNTSCHLI, und meint den Organismus; „Der Staat soll Rechtsstaat sein", schreibt STAHL auf seine Fahne, und meint die Theokratie". (bl. 2).

Ten slotte mag vermeld worden, dat de grootste lof van helderen blik en duidelijke uiteenzetting wordt toegekend aan SPINOSA; hetgeen hij zeide blijkt volgens den schrijver meer en meer waar te zijn (bl. 47); de aangehaalde plaats is uit den „Tractatus theol.-pol.", C. XX).

„Ex fundamentis rei publicae supra explicatis evidentissime sequitur, finem ejus ultimum non esse dominari, nec homines metu retinere et alterius juris facere, sed contra unumquemque metu liberare, ut secure, quoad eius fieri potest, vivat, hoc est, ut ius suum naturale ad existendum et operandum absque suo et alterius damno optime retineat. Non, inquam, finis reipublicae est homines ex rationalibus bestias, vel automata facere, sed contra ut eorum mens, et corpus tuto suis functionibus fungantur, et ipsi liberatione utantur, et ne odio, ira vel dolo certent, nec animo iniquo invicem ferantur".

„Finis ergo Reipublicae revera *libertas* est".

Beter is het zeker nog niet gezegd, en het is zelfs te betwijfelen of het ooit beter gezegd zal worden.

J. DE WITTE VAN CITTERS.

BERIGTEN VAN GEMENGDEN AARD.

ONTWERP EENER INTERNATIONALE VERKLARING BETREFFENDE DE OORLOGSWETTEN EN GEBRUIKEN.

Op blz. 285 van dezen jaargang hebben wij de hoofdtrekken medegedeeld van het voorstel omtrent zoodanig ontwerp door Rusland aan eene Conferentie te Brussel aangeboden. Zie hier thans het ontwerp, de vrucht van de beraadslagingen der Conferentie, zoo als het thans is openbaar gemaakt:

Van het militaire gezag op het grondgebied van den vijand.

Art. 1. Een gebied wordt als onder militaire bezetting beschouwd wanneer het feitelijk in de magt van 's vijands leger staat.

De bezetting beperkt zich tot de streken, waar die magt gevestigd is en zich kan doen gelden.

Art. 2. Wanneer de magt van het wettelijke gezag heeft opgehouden en feitelijk in de handen van den bezetter is overgegaan, zal de laatste alle te zijnen dienste staande middelen te werk stellen om de orde in het openbare leven zoo veel mogelijk te herstellen en te handhaven.

Art. 3. Te dien einde zal hij de in tijd van vrede daar te lande geldende wetten handhaven, en deze niet wijzigen, opheffen en vervangen dan in geval van noodzakelijkheid.

Art. 4. De ambtenaren en beambten van elke soort, die, daartoe uitgenoodigd zijnde, toestemmen om hunne dienst te blijven vervullen, zullen onder de bescherming van het militaire gezag worden gesteld. Zij zullen alleen ontslagen of met disciplinaire straffen gestraft mogen worden, indien zij te kort schieten in de vervulling hunner ambtspligten, en alleen in geval van verraad aan den regter overgeleverd worden.

Art. 5. Het bezettingsleger mag slechts de reeds ten behoeve van den staat bestaande belastingen, cijnsen, regten en tolgelden, of eene met derzelver opbrengst gelijk staande som, indien de inning onmogelijk is, innen en wel zoo veel mogelijk met inachtneming van de bestaande vormen en gebruiken. Het zal de opbrengst bezigen om te voorzien in de kosten van het bestuur in het bezette land, op denzelfden voet als waartoe de wettige regering des lands daartoe bevoegd was.

Art. 6. Het bezettingsleger mag zich alleen meester maken van de gereede gelden en geldswaarden welke het eigendom zijn van den staat, van de wapenmagazijnen, transportmiddelen, tuighuizen en oorlogsvoorraad en in het algemeen van alle aan den staat behoorende roerende goederen, welke voor het oorlogsbedrijf kunnen gebezigd worden.

Het materieel der spoorwegen, de over land gelegde telegraaphdraden, de stoombooten en andere vaartuigen, welke niet in de bepalingen van het zeeregt vallen, even als de wapenmagazijnen en alle oorlogsvoorraad, ook al behooren die aan bijzondere vereenigingen of personen, worden beschouwd als middelen welke voor het oorlogsbedrijf kunnen gebezigd worden, en kunnen niet door het bezettingsleger ter beschikking van den vijand gelaten worden. Het materieel der spoorwegen, der telegraphen, even als de stoombooten en de andere bovenbedoelde vaartuigen, zullen

bij het sluiten van den vrede onder vergoeding der toegebragte schade worden teruggegeven.

Art. 7. De staat welke bezet heeft mag zich alleen beschouwen als beheerder en vruchtgebruiker van de openbare gebouwen, vaste goederen, bosschen en ondernemingen welke aan den vijand behooren en in het bezette gebied gelegen zijn. Hij zal die eigendommen beschermen en volgens de regelen van het vruchtgebruik beheeren.

Art. 8. De eigendommen welke aan de gemeenten toebehooren, bestemd zijn voor de kerkelijke dienst, voor liefdadige doeleinden of voor het onderwijs en voor oogmerken van kunst en wetenschap, zullen, ook wanneer zij aan den staat toebehooren, aangemerkt worden als particulier eigendom.

Elke opzettelijke inbeslagneming, vernietiging of beschadiging van dergelijke instellingen, historische gedenkteekenen of werken van kunst en wetenschap moet door het bevoegde gezag worden vervolgd.

Wie als oorlogvoerende partij moet worden beschouwd; van de strijders en niet-strijders.

Art. 9. De wetten, regten en pligten van den oorlog gelden niet alleen voor het leger, maar ook voor de militie en de vrijwilligers-corpsen, welke aan de volgende voorwaarden voldoen:

1°. dat aan hun hoofd een voor zijne onderhoorigen aansprakelijk aanvoerder gesteld zij;

2°. dat zij een vastgesteld en op eenen afstand te onderkennen onderscheidingsteeken dragen;

3°. dat zij zigtbare wapenen dragen; en

4°. dat zij bij hunne verrigtingen de wetten en gebruiken van den oorlog in acht nemen.

In landen waar de militie het geheel of een onderdeel van het leger uitmaakt, wordt zij geacht met het woord *leger* te zijn bedoeld.

Art. 10. De bevolking van een niet bezet gebied, welke op de nadering des vijands uit eigene beweging de wapenen opvat om den inval te bestrijden zonder den tijd te hebben gehad aan alle in art. 9 gestelde voorwaarden te voldoen, zal als oorlogvoerende partij worden beschouwd wanneer zij de wetten en gebruiken van den oorlog in acht neemt.

Art. 11. De gewapende magt der oorlogvoerende partijen kan bestaan uit strijders en niet-strijders. Door den vijand gevangen genomen, worden zij beiden als krijgsgevangenen behandeld.

Van de middelen om den vijand afbreuk te doen.

Art. 12. Het oorlogsregt laat aan de oorlogvoerende partij geene onbegrensde keuze van de middelen om den vijand afbreuk te doen.

Art. 13. Volgens dit beginsel is met name verboden:

a. het gebruiken van vergif of van vergiftigde wapenen;

b. het vermoorden door verraad van tot het volk of het leger des vijands behoorende personen;

c. het vermoorden van den vijand die de wapenen heeft nedergelegd of zonder weermiddelen zijnde, zich op genade heeft overgegeven;

d. het aankondigen dat er geen kwartier zal worden gegeven;

e. het bezigen van wapenen, projectielen of voorwerpen, welke onnoodige smarten veroorzaken, even als van de ontplofbare kogels, verboden bij de verklaring van St. Petersburg van 1868;

f. het misbruik van de parlementaire vlag, van de vlag, de uiterlijke teekenen of de uniform des vijands, gelijk van de uiterlijke teekenen, bij de conventie van Genève vastgesteld;

g. elke vernieling of vermeestering van 's vijands eigendommen, welke niet door de eischen van den oorlog gevorderd wordt.

Art. 14. Krijgslisten en het aanwenden der vereischte middelen om zich inlichtingen omtrent den vijand te verschaffen worden, behoudens de bepalingen van art. 36, als geoorloofd beschouwd.

Van belegering en bombardement.

Art. 15. Alleen versterkte steden kunnen belegerd worden. Steden, aaneengelegen huizen of dorpen, welke open liggen en niet verdedigd worden, kunnen niet aangevallen noch gebombardeerd worden.

Art. 16. Indien echter eene stad of vesting, verzameling van huizen of dorp verdedigd wordt, zal de bevelhebber der aanvallende troepen vòòr dat hij met het beschieten eenen aanvang maakt, en behoudens het geval van een onverhoedschen aanval, alles doen wat van hem afhangt om de overheid van zijn voornemen kennis te geven.

Art. 17. In dat geval moeten alle vereischte voorzorgen worden genomen om zoo veel mogelijk de gebouwen te sparen, gewijd aan de kerkelijke dienst, aan de kunsten, wetenschappen en liefdadige doeleinden, de hospitalen en inrigtingen tot verpleging van zieken en gekwetsten, mits daarvan niet tevens tot een militair doeleinde gebruik wordt gemaakt.

De belegerden zijn verpligt die gebouwen kenbaar te maken door uiterlijke teekenen, welke vooraf aan den belegeraar worden aangeduid.

Art. 18. Eene vermeesterde stad mag niet aan de overwinnende troepen tot plundering worden prijs gegeven.

Van de spionnen.

Art. 19. Als spion mag uitsluitend worden aangemerkt de persoon die arglistig of onder valsche voorgevens in de door den vijand bezette plaatsen inlichtingen inwint of tracht in te winnen met het doel om die aan de tegenpartij mede te deelen.

Art. 20. De op heeter daad betrapte spion zal worden geoordeeld en gestraft volgens de bij het leger, door hetwelk hij betrapt is, geldige wetten.

Art. 21. De spion, die het leger waartoe hij behoort bereikt heeft en later door den vijand wordt gevangen gemaakt, wordt als krijgsgevangene behandeld en kan niet meer wegens zijne vroegere daden tot verantwoording worden geroepen.

Art. 22. De militairen, die zonder vermomd te zijn binnen den kring der operatiën van het vijandelijke leger zijn doorgedrongen ten einde inlichtingen in te winnen, worden niet als spionnen beschouwd.

Eveneens mogen in geval van gevangenneming door den vijand niet als spionnen beschouwd worden de militairen of niet-militairen die openlijk eene zending vervullen, en belast zijn met het overbrengen van depêches, hetzij naar het leger waartoe zij behooren, hetzij naar 's vijands leger.

Tot deze categorie behooren ook, in geval zij gevangen worden genomen, personen die in luchtballons worden uitgezonden om depêches over te brengen en om, in het algemeen, de gemeenschap tusschen de verschillende deelen van het leger of van het land te onderhouden.

Van de krijgsgevangenen.

Art. 23. Krijgsgevangenen zijn legale en ontwapende vijanden.

Zij bevinden zich in de magt der vijandelijke regering, maar niet der personen of corpsen, die hen hebben gevangen genomen.

Zij moeten menschelijk behandeld worden.

Elke daad van insubordinatie wettigt te hunnen opzigte de vereischte middelen van geweld.

Alle hun persoonlijk toebehoorende goederen blijven hun eigendom alleen wapenen uitgezonderd.

Art. 24. De krijgsgevangenen kunnen worden geïnterneerd in eene stad, vesting, legerkamp of op eenige andere aangewezene plaats, onder verbod van zich verder dan een zekeren afstand van daar te verwijderen; zij mogen alleen worden opgesloten bij wijze van onvermijdelijken maatregel van zekerheid.

Art. 25. De krijgsgevangenen mogen gebezigd worden aan zekere openbare werken welke in geen onmiddellijk verband staan met de krijgsoperatiën en niet te vermoeijend zijn of vernederend voor hunnen militairen graad zoo zij tot het leger behooren, of voor hunne officiële of maatschappelijke positie, indien zij geen deel van het leger uitmaken.

Zij kunnen zich eveneens, mits volgens de door het militaire gezag vast te stellen bepalingen, met gewone nijverheidsbedrijven bezig houden.

Het door hen verdiende loon zal tot verbetering van hun lot mogen strekken of aan hen worden uitbetaald op het oogenblik hunner invrijheidstelling. In het laatste geval kunnen de kosten van hun onderhoud daarop worden gekort.

Art. 26. De krijgsgevangenen kunnen op geenerlei wijze gedwongen worden om eenig deel te nemen aan de bedrijven van den oorlog.

Art. 27. De regering, in welker magt de krijgsgevangenen zich bevinden, is belast met hun onderhoud.

De regelen daaromtrent kunnen vastgesteld worden bij eene tusschen de oorlogvoerende partijen te treffen schikking.

Bij ontstentenis eener zoodanige schikking worden de krijgsgevangenen in den regel ter zake van voeding en kleeding op gelijken voet behandeld met de troepen dier regering, door welke zij zijn gevangen genomen

Het is geoorloofd tegen een ontvlugten krijgsgevangene, na eene voorafgaande waarschuwing, van de wapenen gebruik te maken. Op nieuw gevangen gemaakt zijnde, kan hij disciplinair gestraft of onder strenger toezigt gesteld worden.

Zoo hij, nadat zijne ontvlugting geslaagd is, later op nieuw krijgsgevangen wordt gemaakt, mag hij geenerlei straf wegens zijne ontvlugting ondergaan.

Art. 29. Elk krijgsgevangene is, des gevraagd, verpligt zijn waren naam en rang op te geven. Zoo hij aan die verpligting niet voldoet stelt hij zich bloot aan eene beperking der regten, welke aan de krijgsgevangenen van zijne categorie zijn toegekend.

Art. 30. Uitwisseling van krijgsgevangenen heeft plaats krachtens eene tusschen de oorlogvoerende partijen getroffen overeenkomst.

Art. 31. De krijgsgevangenen kunnen op parool in vrijheid worden gesteld, indien de wetten van hun land zulks toelaten; zij zijn alsdan, op verbeurte van hunne eer, verpligt zoowel jegens hunne eigene regering als jegens die welke hen gevangen genomen heeft de door hen aanvaarde verpligtingen stiptelijk na te komen.

In hetzelfde geval mag hunne regering van hen geen dienst vergen of aannemen welke met die verpligtingen in strijd zijn.

Art. 32. Een krijgsgevangene kan niet gedwongen worden de vrijheid op parool te aanvaarden: even zoo is de vijandelijke regering niet gehouden de vrijheid op parool te verleenen aan den krijgsgevangene die haar verlangt.

Art. 33. Elk op parool in vrijheid gestelde krijgsgevangene die op nieuw wordt gevangen genomen de wapenen voerend tegen de regering, jegens welke hij zijne eer heeft verpand, kan als van de regten der krijgsgevangenschap vervallen beschouwd en te regt gesteld worden.

Art. 34. Ook kunnen gevangen worden gemaakt de personen die, zonder daarvan deel uit te maken, zich in het leger bevinden, als de correspondenten en verslaggevers van dagbladen, zoetelaars, leveranciers enz. Zij moeten echter voorzien zijn van eene magtiging van de bevoegde autoriteit en van eenig bewijs van identiteit.

Van de zieken en gekwetsten.

Art. 35. De verpligtingen der oorlogvoerende partijen ten aanzien van zieken en gekwetsten worden geregeld door de conventie van Genève van 22 Augustus 1864, behoudens de wijzigingen, welke daarin mogten gebragt worden.

Van de betrekkingen van het militair gezag met bijzondere personen.

Art. 36. De bevolking van een bezet grondgebied kan niet worden gedwongen tot het deelnemen aan krijgsbedrijven tegen haar eigen land.

Art. 37. De bevolking van een bezet grondgebied kan niet worden gedwongen om den eed van onderdanigheid af te leggen jegens de vijanderlijke mogendheid.

Art. 38. De eer en de regten der huisgezinnen, het leven en de bezittingen der personen even als hunne godsdienstige overtuiging en de uitoefening van hunne eeredienst moeten worden geëerbiedigd. Eigendommen van bijzondere personen kunnen niet verbeurd verklaard worden.

Art. 39. Plundering is ten strengste verboden.

Van de schattingen en requisitiën.

Art. 40. Vermits de eigendommen van bijzondere personen ontzien moeten worden, zal de vijand van de gemeenten en derzelver inwoners slechts in zoo verre leverantiën *in natura* en persoonlijke diensten vorderen als vereischt wordt voor de algemeen erkende eischen van den oorlog, en welke in evenredigheid staan met de krachten der bevolking, en haar de verpligting niet opleggen om deel te nemen aan de krijgsbedrijven tegen haar vaderland.

Art. 41. Zoo de vijand geldheffingen doet, hetzij in de plaats van belastingen (zie art. 9), hetzij als afkoop voor prestatiën *in natura* of als boete, zal hij daarbij zoo veel mogelijk te werk gaan naar de in het bezette land geldende bepalingen op den aanslag en omslag der belastingen.

De burgerlijke ambtenaren van het wettige gezag zullen, indien zij in functie zijn gebleven, daarbij hunne hulp verleenen.

De geldheffingen kunnen niet worden opgelegd dan op het bevel en onder de verantwoordelijkheid van den opperbevelhebber of van den oppersten civilen ambtenaar, die door den vijand met het gezag in het bezette land mogt zijn bekleed.

Voor elke heffing zal een bewijs van kwijting aan den belastingschuldige worden afgegeven.

Art. 42. Verpligte leveringen zullen in eene bezette plaats uitsluitend op het bevel van den bevelhebber plaats hebben.

Voor elke verpligte levering zal schadeloosstelling gegeven of een bewijs van kwijting uitgereikt worden.

Van de parlementairs.

Art. 43. Als parlementair wordt aangemerkt de persoon die door eene der oorlogvoerende partijen gemagtigd wordt om met de andere in aanraking te komen, en zich aanmeldt met eene witte vlag, vergezeld van eenen trompetter of trommelslager of van eenen vaandeldrager. Hij heeft aanspraak op onschendbaarheid, even als de hem vergezellende trompetter, trommelslager of vaandeldrager.

Art. 44. De opperbevelhebber, tot wien een parlementair gezonden wordt, is niet gehouden dezen onder alle omstandigheden en onvoorwaardelijk te ontvangen.

Het staat hem vrij de vereischte voorzorgen te nemen ten einde den parlementair te beletten van zijn verblijf binnen de liniën des vijands ten nadeele van den vijand partij te trekken; bijaldien de parlementair zich aan zoodanige schending van vertrouwen heeft schuldig gemaakt, heeft hij 't regt hem tijdelijk in zijn leger te houden.

Hij kan ook vooraf verklaren binnen een bepaalden tijd geene parlementairs te zullen ontvangen. De parlementairs die zich na eene dergelijke aankondiging aanmelden namens de partij aan welke die aankondiging is gedaan, zouden het regt op onschendbaarheid verbeuren.

Art. 45. De parlementair verliest het regt op onschendbaarheid wanneer het duidelijk en overtuigend bewezen is dat hij van zijn verblijf heeft misbruik gemaakt om eene daad van verraad te plegen of uit te lokken.

Van de capitulatiën.

Art. 46. De voorwaarden der capitulatiën worden door de contraherende partijen vastgesteld. Zij mogen niets bevatten wat met de militaire eer strijdt. Eenmaal in eene overeenkomst vastgesteld zijnde moeten zij door de beide partijen stiptelijk worden nageleefd.

Van den wapenstilstand.

Art. 47. De wapenstilstand schorst de oorlogsbedrijven door eene gemeenschappelijke afspraak der oorlogvoerende partijen. Zoo deszelfs duur niet is bepaald kunnen de oorlogvoerende partijen te allen tijde de krijgsbedrijven hervatten, mits de tegenpartij overeenkomstig de voorwaarden waaronder de wapenstilstand gesloten is vooraf daarvan aanzegging ontvangt.

Art. 48. De wapenstilstand kan algemeen of plaatselijk zijn. In het eerste geval worden daardoor overal de krijgsbedrijven van de oorlogvoerende partijen geschorst, in het laatste heeft die schorsing slechts plaats tusschen zekere afdeelingen der oorlogvoerende legers en binnen bepaalde grenzen.

Art. 49. De wapenstilstand moet officieel en onmiddellijk aan de bevoegde autoriteiten en aan de troepen worden aangezegd. Na die aanzegging worden de vijandelijkheden terstond gestaakt.

Art. 50. De contraherende partijen kunnen in de bepalingen der

overeenkomst de betrekkingen regelen welke tusschen de bevolkingen mogen plaats hebben.

Art. 51. Indien eene der partijen den wapenstilstand schendt heeft de andere het regt dien op te zeggen.

Art. 52. Schending van den wapenstilstand door op eigen gezag handelende bijzondere personen geeft alleen het regt om het bestraffen der schuldigen en, zoo daartoe aanleiding bestaat, vergoeding van toegebragte schade te eischen.

Van de geïnterneerde strijders en van de bij onzijdigen verpleegde gekwetsten.

Art. 53. De onzijdige staat, welke troepen van de oorlogvoerende legers op zijn grondgebied ontvangt, zal die zoo ver mogelijk van het tooneel van den oorlog interneren.

Hij kan hen in legerkampen bewaken en zelfs in vestingen of daartoe ingerigte plaatsen opsluiten.

Hij beslist of de officieren in vrijheid kunnen gelaten worden op verbeurte van hun woord dat zij het onzijdige gebied zonder vergunning niet zullen verlaten.

Art. 54. Bij ontstentenis van eene opzettelijke overeenkomst zal de onzijdige staat aan de geïnterneerden voeding, kleeding en de door de menschelijkheid gevorderde ondersteuning verschaffen.

Bij het sluiten van den vrede zullen de door het interneren veroorzaakte kosten worden vergoed.

Art. 55. De onzijdige staat kan vergunning verleenen dat gekwetsten of zieken, tot de oorlogvoerende legers behoorende, over zijn grondgebied worden gevoerd, mits de spoortreinen tot dat vervoer gebezigd noch personeel noch materieel van den oorlog vervoeren.

De onzijdige staat kan in zoodanig geval de vereischte maatregelen van zekerheid en toezigt nemen.

Art. 56. De conventie van Genève is van toepassing op de zieken en gekwetsten, die op onzijdig grondgebied zijn geïnterneerd.

Het *Journal de St. Pétersbourg*, in eene reeks bijlagen de negentien protocollen der Brusselsche conferentie mededeelend, wijdt daaraan in zijn hoofdblad van 1 November een bijzonder artikel, waarin onder anderen gezegd wordt:

„De lezing dezer protocollen zal bewijzen hoe onjuist het oordeel was, hetwelk men gevestigd heeft op grond der voorbarige en stuksgewijze mededeelingen in de Fransche dagbladen. Door deze onvolledige mededelingen waren niet alleen de onderscheiden gevoelens in een verkeerd daglicht voorgesteld maar ook het geheele karakter der conferentie zelve, zoo wat haar doel en strekking als wat hare resultaten aangaat.“ Het blad doet opmerken dat, nadat de eerste onzekerheid weggenomen was, al de gedelegeerden zonder vooringenomenheid opregt en loyaal aan de beraadslagingen hebben deel genomen. Het verschil van gevoelen, hetwelk zich had geopenbaard, was het beste bewijs voor de dringende noodzakelijkheid eener gemeenschappelijke behandeling van zulke gewigtige quaestiën. „Dit karakter van eene *enquête* heeft de conferentie streng gehandhaafd. Zij kon geen ander karakter hebben, en door zich alleen op dit terrein te bewegen heeft zij ongetwijfeld hare roeping beter vervuld, dan indien zij beslissingen

had willen formuleren, welke oogenschijnlijk het bestaande verschil van gevoelen niet dan ten koste van de waarheid en van den feitelijken stand van zaken zouden kunnen vereffenen. Het gold geenszins het maken van wetten, maar alleen het vaststellen der middelen, om ten bate der humaniteit het aannemen door allen te bevorderen van zekere regelen, welke door het belang van allen gevorderd worden.„ Het Russische blad doet voorts een beroep op de publieke opinie, welke deze zaak tot de hare moet maken. De Brusselsche conferentie heeft den akker bereid; de regeringen, door de publieke opinie ondersteund, zullen het zaad uitstrooijen; de tijd moet het tot rijpheid brengen. Ten slotte spreekt het blad over het aandeel van Rusland aan deze zaak, waaromtrent het zegt:

„Dat aandeel is op zeer verschillende wijze en zeer onjuist beoordeeld geworden; men heeft het grooter voorgesteld dan het in de daad is, en aan Rusland nu eens het welslagen, dan weder het mislukken der Brusselsche conferentie toegeschreven. Het is blijkbaar dat de Russische regering op geene andere verdienste aanspraak heeft te maken, dan deze, dat zij de questie geopperd en tot eene discussie in het algemeen belang aanleiding gegeven heeft. Bij het resultaat heeft *zij* geen grooter belang dan iedere andere regering. Kan de oorlog door bepaalde algemeen aangenomene voorschriften minder verschrikkelijk gemaakt worden, dan zal Rusland, even als de geheele wereld, daarvan nut trekken; moet hij, gelijk tot nu toe, zonder regel en zonder beperking gevoerd worden, dan zal Rusland, even als alle andere staten, zich daartegen te beveiligen en zooveel mogelijk te verdedigen hebben, en daartoe bevindt het zich juist niet in de ongunstigste omstandigheden.

„Wat er ook geschieden moge, de Keizerlijke regering is volmaakt belangloos, of liever, zij heeft geen ander belang dan alle overigen. De verzoenende houding der Russische gedelegeerden is in dit opzigt de getrouwe afspiegeling der bedoelingen en inzigten van hunne regering geweest.

„Wat den verderen loop betreft, dien deze aangelegenheid waarschijnlijk zal nemen, vernemen wij dat de regeringen, welke aan de Brusselsche conferentie hebben deel genomen, verzocht zijn geworden de acten der conferentie te onderzoeken, en hare beslissingen, aanmerkingen en voorstellen naar St. Petersburg op te zenden. Zoodra al deze bouwstoffen bijeengebragt zijn zal men in overweging nemen of die punten, ten aanzien van welke overeenstemming bestaat, in een met gemeen overleg vast te stellen document geformuleerd, dan wel of tot eene nieuwe conferentie overgegaan zal worden, om een nieuw ontwerp aan de beraadslaging en beslissing te onderwerpen, geschikt om alle gevoelens onderling overeen te brengen.

„Voor zoo ver ons bekend is heeft de meerderheid der regeringen aan het Keizerlijke kabinet hare bereidvaardigheid betuigd om het menschlievende denkbeeld, waarvan men het initiatief aan Z. M. den Keizer te danken heeft, door algemeene overeenstemming tot verwezenlijking te doen geraken.„

Terwijl de beraadslagingen der Brusselsche Conferentie een stroom in de meeningen te weeg bragten over de regeling van de „gebruiken„ of „regten„ van den oorlog, — zoo volgt ook de andere strooming haren loop, die, welke door internationale arbitrage den oorlog zoo veel mogelijk wil keeren. Bij de landen, waar beslissingen ter bevordering van die arbitrage gevallen zijn, (ook in dit tijdschrift vermeld,

zie blz. 99 volgg. van dezen jaarg.), hebben zich thans ook gevoegd Zweden en Nederland.

Hier te lande hebben de heeren VAN ECK en BREDIUS, in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, van 27 November jl., een voorstel in dien geest verdedigd, dat na eenige beraadslaging met 35 tegen 30 stemmen aangenomen is.

Een eerbiedwaardig Franschman, de grijze CH. LUCAS, wiens menschlievende bemoeijingen op onderscheiden gebied algemeen worden op prijs gesteld, heeft in die beslissing aanleiding gevonden tot het schrijven van den volgenden brief, gedagteekend uit Cannes, 10 December jl., aan den President van de Tweede Kamer der Staten-Generaal:

MONSIEUR LE PRÉSIDENT,

Si le royaume des Pays-Bas n'est pas grand par l'étendue de son territoire, il le devient chaque jour par le développement de sa civilisation dont je puis apprécier et constater la marche progressive, au point de vue des trois réformes auxquelles je me suis dévoué et qui sont relatives au système pénitentiaire, à l'abolition de la peine de mort et à la civilisation de la guerre.

La première est devenue dans le royaume des Pays-Bas l'objet de sérieuses applications pratiques dont les délégués de plusieurs gouvernements de l'Europe sont venus interroger et étudier les résultats;

La seconde est déjà un fait accompli depuis 1870, et qui sera l'éternel honneur du Souverain éclairé qui en a pris l'initiative et des Etats-Généraux qui lui ont donné leur concours pour réaliser ce grand progrès de civilisation chrétienne;

Quant à la troisième, la Chambre des députés que vous avez l'honneur de présider vient d'y apporter une généreuse coopération, en suivant le noble exemple de la Chambre des Communes d'Angleterre, des Chambres des députés d'Italie, de Suède et du Congrès des Etats-Unis, par le vote, à la séance du 27 Novembre, de la motion de MM. VAN ECK et BREDIUS, en faveur de l'arbitrage international.

Le monde civilisé n'a pu qu'applaudir aux intentions philanthropiques qui ont inspiré les actes de la Conférence de Bruxelles pour adoucir les maux de la guerre; mais il applaudit bien davantage à ces motions parlementaires qui tendent à les prevenir en conseillant aux gouvernements et aux peuples de substituer la voie de l'arbitrage à celle des armes pour le réglement de leurs conflits internationaux.

C'est dans cette voie qu'il faut s'efforcer de faire entre les gouvernements et les peuples par la puissance à la fois des congrès de la science et de la diplomatie, et par celle des délibérations et des motions parlementaires; c'est par l'ensemble de tous ces concours qu'on arrivera à développer la puissance du sentiment moral et international que la guerre est un mal qui dans l'ordre économique entraîne les plus regrettables calamités, et qui vient dans l'ordre moral substituer les sanglantes et hasardeuses solutions de la force à celles du droit: mal détestable auquel il n'est permis de recourir que dans le cas de légitime défense.

Si la Providence ne doit pas permettre à l'humanité d'être complétement délivrée du fléau de la guerre, du moins ce sera pour l'opinion publique, une fois que ce sentiment y aura profondément pénétré,

l'incessant désidératum de la civilisation, et elle ne négligera aucun effort pour s'en rapprocher le plus possible.

Telle est la conviction qui a inspiré les divers écrits que j'ai récemment et successivement publiés sur la civilisation de la guerre et que j'ai réunis en une collection dont j'ai l'honneur de vous prier, Monsieur le Président, de vouloir bien faire agréer à la Chambre des députés l'hommage respectueux.

Veuillez agréer,

Monsieur le Président,

l'assurance de ma haute et respectueuse considération,

CH. LUCAS.

Monsieur le Président de la Chambre des députés du royaume des Pays-Bas.

GEVANGENIS-STATISTIEK IN NEDERLAND OVER 1872.

Blijkens de *Statistiek* van het *Gevangeniswezen* over 1872, van wege het Departement van Justitie opgemaakt, bedroeg de bevolking van de straf-gevangenissen in dat jaar, bij afwisseling 2559, op ult. December 1854; van de huizen van verzekering, bij afwiss. 7932, op ult. Dec. 1184; id. van arrest, bij afwiss. 6972, op ult°. Dec. 476; id. van bewaring, bij afwiss. 22,300, op ult°. Dec. 139; — te zamen: bij afwisseling 39,763, en aanwezig op ult°. Dec. 3653.

Deze totalen waren, over 't algemeen, niet gunstig in evenredigheid tot het vorige jaar; alleen de bevolking der huizen van bewaring was minder.

De gemiddelde bevolking, naar het getal verblijfdagen, was van alle categoriën te zamen genomen, in 1872, 3519 tegen 3353 in 1871 en 3829 in 1868.

Er waren in 1872: 34,361 gevangenen van het mann. tegen 5402 van het vrouw. gesl.; zijnde 15.7 vrouwen op 100 mannen.

Het getal jeugdigen beneden 16 jaar bedroeg in 1872 883 tegen 788 in 1871, 755 in 1870, 893 in 1869 en 1219 in 1868.

Het getal *criminele* gevangenen beliep 737, zijnde het minimum over vijf jaren: het maximum, 851, kwam in 1869 voor. — Het getal *correctionelen* was in 1872 12,371, zijnde meer dan in de beide vorige jaren, doch minder dan in 1869 en 1868; in laatstgem. jaar was het 13,164.

De sterftecijfers over 1872 leverden een gunstig verschil op vergeleken met die over de voorgaande jaren. Het getal overledenen bedroeg toch 46, het minimum over een vijfjarig tijdperk.

THEMIS. — 1874. — N°. 1.

LIJST VAN NIEUW UITGEKOMEN REGTSGELEERDE WERKEN.

Nederlandsche literatuur.

Burgerlijk Wetboek van LÉON's Regtspraak, herzien en tot Nov. 1873 bijgewerkt door Mr. C. ASSER, IVe ged. 's Hage, GEBR. BELINFANTE.

—— IVe Vervolg op Deel I (*Staatsregt*), bijgewerkt tot Febr. 1874, door Mr. E. L. VAN EMDEN. 's Hage, id.

CREMERS, Mr. W. C. I. J., Aanteekeningen op de Nederlandsche wetboeken, bevattende de litteratuur en de jurisprudentie, 4e deel, 2e afl., Wetb. v. Strafvord. Roy. 8. Groningen, J. B. WOLTERS.

ENGELEN, Jhr. Mr. D. O., Over consumtieve coöperatie, door middel van contracten met winkeliers en andere personen. Leeuwarden, L. SCHIERBEEK.

Regtbanken van Koophandel (overgedrukt uit de Zutph. Cour.), gr. 8., 44 bl. Zutphen, W. J. THIEME en Cie.

Wet van 4 Dec. 1872 (Stbl. n°. 131), tot voorziening tegen besmettelijke ziekten. Met aant., door Mr. H. W. WAARDENBURG. Tiel, H. C. A. CAMPAGNE.

Wetten betrekkelijk de Grondbelasting, door L. N. SCHUURMAN. Zwolle, TJEENK WILLINK. — Wet op het Armbestuur, door denz., id., id.

Fransche literatuur.

SUMNER MAINE, H., L'Ancien droit considéré dans ses rapports avec l'histoire de la société primitive et avec les idées modernes. Traduit sur la 4e éd., par J. G. COURCELLE-SENEUIL. In 8., 377 p. Paris, GUILLAUMIN et CIE.

MORILLOT, A., De l'éloquence judiciaire à Athènes. Discours. In 8., 74 p. Id., COTILLON.

Derecho natural o filosofia del derecho, par J. SILVA SANTISTÉBAN, 3e éd., in 18, 256 p. Corbeil, CRÉTÉ Fils.

Le Droit International codifié par M. BLUNTSCHLI, traduit de l'allemand par M. C. LARDY, précedé d'une préface de la 1re éd., par Mr. ED. LABOULAYE, et d'une nouvelle préface, par M. DE MOLINARI, 7 vol. in 8. Paris, GUILLAUMIN et CIE.

[Ce volume fait partie de la Collection des Economistes et Publicistes contemporains.]

Plan d'un Code international, par DUDLEY-FIELD. Trad. de l'Anglais. Libr. FRANKLIN.

DUJARDIN, A., Des sociétés commerciales en Alsace-Lorraine. Paris, A. MARESCQ aîné.

BUCHÈRE, A., Des titres au porteur perdus, volés ou détruits, Commentaire de la Loi du 15 Juin 1872. Id., id.

L'Allemagne économique, ou Histoire du Zollverein allemand, par EM. WORMS, 1 vol. in 8. Id., id.

Régime municipal et institutions locales de l'Angleterre, de l'Europe et de l'Irlande, par CH. VALFRAMBERT, 1 vol. in 8. Id., id.

Compétence commerciale. Lieu de la promesse, lieu de la délivrance, lieu de payement. Influence de la facture (Art. 420 du C. de proc. civ. et art. 100 du C. de Commerce), par L. CH. BONNE. Id., id.

BEDARRIDE, J., Commentaire de la Loi du 14 Juin 1865 sur les Chèques, 1 vol. in 8. Id., A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.

TEULET et CAMBERLIN, Répertoire alphabétique du jurisprudence commerciale, contenant l'indication analytique de toutes les décisions importantes rendues en matière commerciale par la cour de cassation, les cours d'appel, les tribunaux de commerce et les tribunaux civil, et servant de table générale au Journal des tribunaux de commerce (années 1852 à 1872). Fascicule 2. In 8., à 2 col., 337—615 p. Id., MARESCQ aîné

Le Droit commercial dans ses rapports avec le droit des gens et le droit civil, par M. G. MASSÉ, conseiller à la cour de cassation, 3e éd., 4 vol. in 8. Id., GUILLAUMIN.

La France annonce cet ouvrage dans les termes suivants:

«Il n'est pas nécessaire d'insister aujourd'hui sur l'intérêt que présente l'étude du droit commercial dans ses rapports avec le droit civil. Si le premier a des contrats qui lui appartiennent, s'il a, dans certains cas, des principes qui lui sont propres, il n'en est pas moins une émanation du droit civil. On peut étudier ce dernier sans entrer dans les particularités du droit commercial, mais il est impossible d'étudier le droit commercial sans le rattacher aux principes fondamentaux servant de base au droit civil, qui est le droit commun.

«La méthode suivie par M. MASSÉ dans ce beau travail, véritable monument fondé sur un plan vraiment grandiose, consiste à faire de ces rapports mêmes l'objet principal d'un savant examen. Prenant le droit civil pour point de départ et le suivant dans toutes ses déductions sur les personnes, sur les biens, sur les obligations, l'auteur s'attache à exposer la place qu'il occupe dans les parties correspondantes du droit commercial et le rôle qu'il y joue. L'on voit quel est l'avantage de cette méthode: c'est la seule qui permette, en laissant de côté les questions ne relevant que des lois commerciales proprement dites, de s'attacher à suivre chaque principe et chaque disposition du droit civil dans toutes leurs applications commerciales, en groupant autour d'eux les questions nées de leur rencontre avec le droit spécial au commerce.

«Il est une branche du droit dont les rapports avec le commerce offrent un sujet d'étude d'un intérêt, sinon plus général, du moins plus élevé: c'est le «droit des gens». Relation des individus appartenant à une nationalité avec les gouvernements des autres nations; situation faite au

commerce et aux commerçants vis-à-vis de ces gouvernements; relations entre les individus de nationalités différentes; situation des étrangers dans l'État, forme et effets des actes et des contrats qui sont le but et la conséquence des relations internationales: telles sont quelques-unes des questions difficiles qui, au point de vue juridique et légal, intéressent les commerçants. Nous n'insistons pas sur la haute importance pratique de l'œuvre du savant jurisconsulte à ce point de vue. Nous ferons seulement remarquer que, si l'étude du droit des gens public ou privé, dans ses rapports avec le droit commercial, a une utilité incontestable lorsque les relations internationales sont pacifiques et faciles, cette utilité devient encore plus grande dans les temps troublés et agités comme le nôtre; c'est alors surtout qu'il est nécessaire de connaître son droit, car le commerce avec toutes les nations, quelles qu'elles soient, a son mobile moins dans une commune sympathie, dans un intérêt bien entendu et réciproque.

„Voilà l'oeuvre de M. G. Massé. Le succès des précédentes éditions montre à quels besoins réels elle a su répondre; la place de ce beau livre est aujourd'hui marquée dans la bibliothèque de l'étudiant comme dans celle du magistrat et du professeur; il s'adresse au commerçant et à l'homme d'affaires comme au philosophe et à l'économiste.„

Notice historique sur le barreau lorrain, suivie du tableau général et chronol. des avocats reçus en la cour souveraine de Lorraine, au parlement et en la cour d'appel de Nancy, à partir du 10 Mai 1661, d'après le registre des matricules et les tableaux successifs de l'ordre, par L. Mengin, avoc. In 8., 155 p. Nancy, Crépin-Leblond.

Usages locaux de l'arrondissement de Valenciennes, publiés, d'après les procès-verbaux des commissions cantonales réunies en 1855, par J. Sabès, juge de paix. In 8., 16 p. Valenciennes, Lemaître.

Cours sommaire de Droit Civil, un exposé rationnel des principes à l'usage des élèves des facultés, par F. Bernard, dr. en dr., subst. à Vannes, 3 beaux vol., in 8. Paris, A. Marescq aîné.

Le Droit Civil expliqué, par Troplong. In 8. Id., ld.

[Du Mandat, du Cautionnement, des Transactions (T. XVI et XVII), de la Contrainte par corps, en Nantissement (T. XVIII et XIX), du Contrat de Mariage, 4 vol., Des Donations entre-vifs et des Testaments, 4 vol., 3e éd., De la Transcription, 1 vol., 2e éd., De la Vente, 2 vol., nouv. éd., De la Prescription, 2 vol., nouv. éd., De l'Echange et du Louage, 2 vol.]

Marcadé et Paul Pont, Explication théorique et pratique du Code civil, contenant l'analyse des auteurs et de la jurisprudence et un résumé après le commentaire de chaque titre, nouv. éd., mise au courant de la doctrine et de la jurisprudence jusqu'en 1873. 12 vol., in 8. Delamotte et Fils.

Mémento de droit civil pour la préparation aux examens, d'après le Manuel de droit civil p. prof. Em. Accolas, par S. Lacroix, avoc. T. I. Premier examen. In 18, 377 p. et 7 tableaux. Paris, Le Boucher jeune.

Le Code Civil mis à la portée des sourds-muets, par F. Berthier, 1 vol. Id, A. Eudes.

CORUNLIER, E. DE, Du droit de tester, 3e éd., 453 p. Orléans, HERHUSON.

De la Collatio en dr. rom. et du Rapport en dr. franç. Thèse, par J. E. VRAINE. In 8., 168 p. Paris, PICHON.

DELMAS, CH., Du mariage et du contrat de mariage. In 8., 129 p. Albi, DESRUE.

L'Usure, sa définition, par CH. MARIN-DURBEL, 1 vol. Paris, A. EUDES.

VAUTRIN et A. BATBIE, Lois Administratives françaises, recueil méthodique, contenant: 1°. les lois, décrets et règlements, 2°. les dispositions qui ont précédé la législation en vigueur, 1re partie. Organisation administrative. In 8., à 2 col., 336 p. Id., COTILLON.

BOEUF, F., répétiteur de droit, Résumé de répétitions écrites sur le droit pénal (Code pénal et Code d'instruction crim.), 4e éd., revue et augm. les lois nouvelles jusqu'en 1874, 2e examen de baccalauréat. In 18., 396 p. Id., DAUVIN FRÈRES.

DIEUDONNÉ, A., Répétitions de droit criminel (Codes pénal et d'instr. crim.). In 18., 402 p. Id., MARESCQ aîné.

[Ouvrage au courant des lois actuelles, comprenant toutes les matières exigées pour le second examen de baccalauréat et suivi du formulaire en usage au parquet de la Seine.]

DUBOIS, A., Histoire du Droit crim. de la France depuis le XVIe jusqu'au XIXe siècle, comparée avec celui de l'Italie, de l'Allemagne et de l'Angleterre, 1 vol. in 8. Id., A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.

[Pour faire suite à l'Histoire du Droit Criminel des Peuples modernes, du même auteur.]

LE SELLIER, A. F., Etudes hist., théor. et prat. sur le Droit Criminel, 1re partie: Traité de la Criminalité, de la Pénalité et de la Responsabilité soit pénale, soit civiles en matière de contraventions, de délits et de crimes, 2e éd., augm. d'un supplément à la fin de chaque vol., 2 vol. in 8.; 2e partie: Traité de l'Exercice et de l'Extinction des actions publique et privée, qui naissent des contraventions, des délits et des crimes, 2e éd., augm. d'un supplément à la fin de chaque vol., 2 vol. in 8. Id., id.

Publications de DELAMOTTE ET FILS, *à Paris.*

Dictionnaire du Timbre, par MM. DUCROQUET et ASTRIÉ, I vol. in 8.

DEFRÉNOIS, Répertoire général en matière de Notariat, de Droit civil et fiscal et de formules d'actes, 2 vol. in 8.

—— Traité, formulaire en regard, des Testaments, 1 vol. in 4.

GARNIER, D., Répertoire général et raisonné de l'Enregistrement, 5 vol. in 4., 5e éd. (sous presse).

GÉRAUD, CH., Dictionnaire de Comptabilité, Manutention et Procédure à l'usage des Agents de l'Enregistrement, des Domaines et du Timbre et des Conservateurs des Hypothèques, 3 vol. in 4.

—— Traité d'enregistrement et de Timbre, 1 vol. in 8.

St.-Genis, Fl. de, Manuel du surnumeraire de l'enregistrement, 1 vol. in 8., 10 éd.

—— Tarif général des droits et amendes, 1 vol. in 8.

Dufresne, Manuel de la perception de timbre, 1 vol. in 8.

—— Eléments de la perception des droits d'enregistrement, 1 vol. in 18.

Picard, Guide pratique des propriétaires et des locataires, en matière de location verbales et de baux écrits.

Résumé général de doctrine et de jurisprudence en matière d'enregistrement et d'hypothèques, 1 vol. in 4.

Vaugeois, du sort des actes sous seign-privé non conformes aux prescriptions des articles 1325 et 1326 du Code Civil, 1 vol. in 8.

Journal du Droit International privé.

Cosse, Marchal et Billard, imprimeurs-éditeurs, libraires de la Cour de Cassation, à Paris, viennent de publier le Prospectus suivant du "Journal du droit International Privé," recueil critique de doctrine, jurisprudence, législation concernant les étrangers et les conflits de lois dans les différents pays publié avec le concours de M. Charles Demangeat, Cons. à la Cour de cass., Prof. honor. à la Fac. de Droit de Paris, et la collaboration de plusieurs jurisconsultes français étrangers, par M. Edouard Clunet, Avocat à la Cour d'appel de Paris. Le journal paraîtra tous les deux mois, par livraisons de 2 à 3 feuilles in 8.

"Les conditions de la vie moderne ont amené, dans les rapports des différents peuples, une révolution complète qui se traduit, tous les jours, par des faits juridiques de la plus haute importance. Grâce à la multiplicité des moyens d'échange matériel et intellectuel, les relations internationales se sont développées au point que les conflits de lois ont cessé d'être un cas isolé pour devenir un fait normal digne de toute l'attention de la science.

On pourrait même presque dire, en présence de cette transformation des rapports extérieurs, que les nations, composant la grande famille du monde civilisé, vivent dans un rapport de droit analogue, — sous la réserve de quelques distinctions, — à celui où se trouvaient à l'égard les unes des autres les anciennes provinces de France ou de Hollande, du temps des Boullenois et des Rodenburg, revendiquant chacune les prérogatives de leur droit écrit ou coutumier, et cherchant cependant, sans rien céder de leur souveraineté particulière, le terrain de la conciliation juridique.

Cette marche nouvelle de la civilisation, qui tend à imposer, aux divers groupes humains, d'obligations d'un rapprochement continu, comme condition de leur développement, a imprimé aux études du droit international privé un élan considérable. Il suffit de rappeler les travaux de MM. Savigny, Fœlix, Demangeat, Story, Wächter, Massé, — Demolombe, Valette, Aubri et Rau, Laurent (dans leurs traités généraux), — Rocco, Wheaton, Lawrence, Schäffner, Woolsey, Bar, Westlake, Asser, Wahrton, Pasquale-Fiore, Brocher, Bonfils, Esperson, Carle, Dudley-Field, etc, pour montrer combien cette matière a fixé les méditations des savants.

Cependant, à côté de ces remarquables productions, il existe une place

pour une publication, d'un caractère moins spéculatif, offrant aux jurisconsultes le double avantage de la périodicité et d'une tendance absolument pratique. Le »Journal du Droit international privé« se propose d'occuper cette place restée vide jusqu'ici.

Le journal examinera donc théoriquement les questions de Droit international privé; mais surtout il montrera comment elles se résolvent dans le domaine fait en rassemblant les décisions judiciaires sur cette matière délicate.

La position des étrangers demande à être étudiée sous un double point de vue; il ne suffit pas de la considérer dans ses rapports avec la justice distributive, c'est-à-dire, devant les tribunaux; il faut encore l'examiner devant la loi territoriale, abstraction faite de toute contestation judicaire.

Une personne forme, en dehors du pays dont elle dépend, des relations de famille ou d'affaires; elle séjourne sur un territoire étranger ou s'y établit: elle est appelée à y contracter, à y recueillir une succession ou à y faire des libéralités, etc., etc.: aussitôt les doutes et les difficultés l'assiégent. Quelles sont la nature, l'étendue de ses droits et leur limite? A quelles règles particulières est-elle soumise? Sur quels points sa position diffère-t-elle de celle des régnicoles? Ce sont là des connaissances indispensables mais peu répandues que ce recueil a pour but de propager.

Le journal est appelé à aborder successivement les points les plus divers du domaine juridique; ceux qu'il touchera le plus souvent comme intéressant particulièrement les rapports internationaux sont les suivants: la navigation maritime et fluviale, les assurances maritimes et terrestres, les transports, les lettres de change, les faillites, la propriété industrielle et littéraire, les marques de commerce, le domicile, les successions et testaments, les sociétés, la naturalisation, le mariage et les droits des époux, l'enregistrement, l'extradition, etc.

Le concours de jurisconsultes de différente nationalité qui ont applaudi à l'idée de ce recueil lui donnera un intérêt tout à fait nouveau; en effet, grâce à cette collaboration, le journal présentera l'ensemble des décisions judiciaires, chez les différentes nations, relatives à la position de l'étranger sur leurs territoires respectifs.

Ainsi peut-on espérer que ce recueil réalisera l'œuvre originale et utile qui en est le but, à savoir: donner le tableau comparé du Droit international privé dans son développement successif et fournir de cette façon à la science la réunion des matériaux nécessaires pour permettre de déterminer »a posteriori« les principes rationnels de cette branche du Droit.

Le »Journal du Droit international privé« est une publication pratique, destinée à devenir le conseil des hommes de loi dans de nombreuses occasions; à ce titre, il se recommande tout d'abord à l'attention des jurisconsultes exerçants de tous les pays; les Représentants, Agents diplomatiques et Consuls des différents États y puiseront également des renseignements précieux. Enfin, l'étude des questions commerciales et les indications importantes qu'il contiendra sur les Traités de commerce et les autres conventions conclues entre les Etats lui donneront un intérêt immédiat pour les Chambres de commerce, les armateurs, les compagnies d'assurances maritimes et terrestres, les auteurs ou éditeurs d'œuvres de l'esprit, les inventeurs, les sociétés industrielles ou financières, pour tous ceux en un mot qui ont des relations fréquentes à l'étranger ou avec des étrangers

Le »Journal du Droit international privé« ne sera pas publié seule-

ment en français, bien que cette langue soit généralement adoptée dans les rapports internationaux : pour permettre aux lecteurs de différente nationalité de le consulter sans difficulté, chaque livraison sera accompagnée d'un »sommaire analytique« avec renvois correspondants au texte du journal ; ce »sommaire« sera rédigé, suivant le pays où la livraison est adressée, en »langue anglaise, allemande ou espagnole.«

Adresser toutes les communications, demandes de renseignements, journaux, livres (en double exemplaire) pour en être rendu compte, à M. Édouard Clunet, avocat à la Cour d'appel de Paris, 93, boulevard de Magenta, à Paris.

On s'abonne en Hollande chez Belinfante Frères, libr. à la Haye; prix par année 12 fr.

Belgische literatuur.

Des précautions à prendre dans les prets sur hypothèques et les acquisitions d'immeubles. Examen théor. et prat. du régime hypothécaire belge, suivi d'une étude des garanties d'un mineur, femmes mariées, etc., 3e éd. revue et augm. par J. Decleve, 1 vol., gr. in 8., de 130 p. Bruxelles E. Ramlot.

De la majorité civile sous le régime des coutumes en pays de Hainaut, par J. Decleve, Brochure, in 8.

Italiaansche literatuur.

Annuario giudiziario del Regno d'Italia pel 1873, compilato coll' approvazione di S. E. il Ministro di grazia e giustizia e dei culti, in 8., p. 306, Roma.

Coppola, S., Raccolta della risoluzioni, delle circolari ministeriali, delle decisioni, dei pareri del consiglio di stato, delle sentenze dei tribunalie delle corti del regno, emanate dall' anno 1862 a tutto l'anno 1871 sull' applicazione delle leggi e dei decreti per le tasse di registro e bollo, due vol. in 8., p. 532, 348. Roma.

Della Bona, avv. G., Manuale di legislazione rurale, in 12., p. 224. Milano.

Alianelli, comm. Niccola, Delle consuetudine e degli statuti municipali nelle provincie napolitane, notizie e documenti, vol. I, Prodrome, in 8., p. 284. Napoli.

Bolaffio, avv. Leone, Degli incidenti nei giudizii civili, monografia, in 8., p. 50. Venezia.

Cappelletti, Gius., Storia delle magistrature venete; in 8., p. 152. Id.

Carrara, prof. Franc., Lineamenti di pratica legislativa penale esporti mediante svariate esemplificazioni, in 8., p. 448. Torino.

PAGANO, GIAC., Corso di Diritto costituzionale, vol. I, in 16., p. 408, Palermo.

PEPERE, prof. FRANC., Storia del diritto. Secondo periodo. Diritto della Grecia, in 16., p. 656. Napoli.

RABBENO, A., Corso di diritto civile e commerciale secondo il programma ministeriale per gl'istituti tecnici del Regno d'Italia, in 16., p. 524. Torino.

TAVANI, ERC., Trattato della paternità, della maternità e della filiazione secondo al diritto italiano, in 8., p. 192. Modena.

MANCINI, P. S., Diritto internazionale, prelezioni con un saggio sul Macchiávelli; in 8., p. 320. Napoli.

TRAINA, T., La legislazione mineraria in Italia, vol. III, in 8., p. 388. Palermo.

[Nuova bibliotheca legale.]

Portugesche literatuur.

(Uittreksel uit den catalogus van ANTONIO MARIA PEREIRA, te Lissabon, 1873).

Obras de José Homem Corrêa Telles.

Addiçoes á Doutrina das Acçoes, com um appendice contendo diversas regras de direito civil e notas ás leis do registo hypothecario, 2e ed., 4.

Commentario critico á lei da boa rasao em data de 18 Agosto de 1769, e discurso sobre a equidade, para servir de supplemento ao preambulo desta lei 4. br.

Digesto portuguez ou tratado dos direitos e obrigaçoes civis accommodado ás leis e costumes da naçao portugueza, etc.; 4. ed., mais accrescentada pelo author, 3 vol. 8. gr. br.

Doutrina das Acçoes, accommodada ao Fôro de Portugal; 3ª ed., com addiçoes da nova legislaçao de Codigo Commercial Portuguez, etc. 4. ed., 8. gr. br.

Formulario de Libellos e Petiçoes Summarias á imitaçao do Formulario da Gregorio Martins Caminha, accommodado á Novissima Reforma Judiciaria. 4. br.

Manuel do Processo Civil, supplemento do Digesto Portuguez, 3. ed., 8 gr. br.

Manuel do Tabelliao ou ensaio de Jurisprudencia Eurematica contendo a collecçao de minutas dos Contractos e Instrumentos mais usuaes e das cautellas mais precisas nos Contractos e Testamentos, 1 vol. 4. br.

Questoes e varais resoluçoes de Direito Emphyteutico, 1 vol. 8. gr. br.

Theoria da interpretaçao das leis e ensaio sobre a naturesa do censo consignativa. 4. br.

Tratado das obrigaçoes pessoaes, e reciprocas nos pactos, contractos, convençoes, etc.. que se fazem a respeito de fazendas ou dinheiro, segundo as regras do fôro da consciencia e do foro externo, por Mr. POTHIER, traduzido por J. H. CORRÊA TELLES, obra indispensavel nao só aos Jurisconsultos, Jurados, Juizes de Paz, e Parochos, mas tambem a qualquer particular para conhecer as obrigaçoes que contrahe no seu giro. 2 vol. 4.

Obras de Manoel de Almeida e Sousa de Lobao.

Acçoes Summarias (Tratado das) 2 vol. br.

Aguas (Tratado das) 1 vol. br.

Avaliaçoes e Damnos (Tratado das) 1 vol. br.

Casas (Tratado das) 1 vol. br.

Censos (Tratado dos) 1 vol. br.

Collecçao de Dissertaçoes Juridicas e Praticas, 1 vol. br.

Denuncias (Tratado das) em segredo, 1 vol. br.

Direito Emphyteutico (Tratado do) 2 vol. br. — 3. vol. — Appendice ao dito.

Direitos Dominicaes (Discursos sobre os) 1 vol. br.

Execuçoes por Sentença (Tratado das) 1 vol. br.

Fasciculo de Dissertaçoes Juridico-Praticas, 3 vol. br.

Foraes (Discurso sobre a Reforma dos) 1 vol. br.

Interdictos (Tratado dos) 1 vol. br.

Morgados (Tratado dos 1 vol. br.

Notas de uso pratico, e criticas ao Direito Civil de Pascoal José de Mello, 3 vol. br. — 4. vol. (Supplemento) — 5. vol. (Indice das Notas.)

Obrigaçoes (Tratado das) reciprocas, 1 vol br.

Processo (Tratado do) Executivo Summario, 1 vol br.

Processo Civil (Segundas linhas sobre o) 2 vol. br. — 3. vol. (Supplemento.)

Indice Geral das Obras de Lobao, 1 vol. br.

Directorio das Obras de Lobao, 1 vol. br.

Continuaçao do dito, 1 vol. br.

Obras de José Ferreira Borges.

Codigo Commercial Portuguez seguido d'um appendici que contem a legislaçao que tem alterado alguns dos seus artigos, 1 vol. enc.

Commentarios sobre a Legislaçao Portugueza ácerca de Avarias, 2ª ed., br.

Das fontes, especialidade e excellencia da Administraçao Commercial segundo o Codigo, br.

Diccionario Juridico-Commercial, br.

Instituiçoes de Direito Cambial Portuguez com referencia ás Leis, Ordenançoes, e costumes das principaes Praças da Europa á cerca de Letras de Cambio, br.

Instituiçoes de Economia Politica, br.

Instituiçoes de Medicina Forense, 2e ed., br.

Jurisprudencia do Contracto Mercantil de Sociedade, segundo a legislaçao, codigos, e arestos dos tribunaes das naçoes mais cultas da Europa, 2e ed., br.

Principios de Syntelologia, comprehendendo em geral a theoria do tributo e em particular observaçoes sobre a administraçao e despezas de Portugal, em grande parte applicaveis ao Brazil, br.

Synopsis Juridica do contracto de cambio maritimo, vulgarmente denominado contracto de risco, br.

Obras de diversos authores.

Annotaçoes aos elementos de direito natural do sr. Vicente Ferrer Neto Paiva, pelo seu discipulo José Dias Ferreira, 1 vol. br.

Annotaçoes ao codigo commercio Portuguez, pelo conselheiro Diego Pereira Forjaz, lente cathedratico da Universidade de Coimbra, 6 vol. 4. br.

Arte legal para estudar jurisprudencia com a exposiçao dos titulos da instituta do imperador Justiniano, por Bermudez de Pedraça, traduzida do castelhano e accresentada por Francisco d'Almeida Jordao, 1 vol. 4.

Assentos das casas da supplicaçao e do civel, 1 vol. 4. enc.

Breve exposiçao da instituiçao do jurado, das suas vantagens e dos defeitos e melhorementos de que é susceptivel, por Francisco José de Almeida, 8. br.

Caracteristicas dos actos commerciaes, por Theophile Braga. Dissertaçao para o concurso das cadeiras de commercio e economia politica na academia polytechnica do Porto, br.

Cavallarii. Institutiones Juris Canonici, 2 vol. 8. gr. enc.

Codigo administrativo, annotado pelo dr. Paulo de Azevedo Coelho de Campos, 1 vol. br.

Codigo civil Portuguez, addicionado do Repertorio alphabetico do Dr. Alipio, e dos regulamentos predial, do conselho de tutellas e de causas de divorcio, ediçao official, encad. n'um vol.

Codigo das Confrarias; resumo do direito ecclesiastico, civil, administrativo e criminal relativo a estas associações, por ANTONIO XAVIER DE SOUZA MONTEIRO, bacharel em direito, e conego da Sé de Coimbra, 1 vol. 8. br.

Codigo Maritimo, annotado, 1 vol. br.

Codigo Penal, seguido da carta de lei sobre a penalidade applicavel aos crimes praticados por Portuguez em paizes estrangeiros; — e da carta de lei sobre a reforma penal e de prisoes, ediçao official, 1 vol. br.

Codigo dos tabelliaes ou manuel theorico e pratico do notariado portuguez. Contendo a collecçao methodica das leis, regulamentos e providencias governativas que respeitam aos tabelliaes de notas, como das regras geraes de direito civil e reformas promulgadas até 1868, que regulam o seu exercicio, por INNOCENCIO DE SOUSA DUARTE. 1 vol. br.

Collecçao de instituiçoes antigas e modernas com o projecto de outras, seguidas d'um exame comparativo de todas elles, por dois Bachareis. 4 vol. 8.

Commentario critico explicativo á lei hypothecaria portugueza, regulamento respectivo e leis posteriores, precedido d'uma introducçao por ANTONIO FERREIRA DE MELLO. 1 vol. br.

Commentario ao codigo penal Portuguez, por LEVY MARIA JORDAO, 4 vol. 8. gr. br.

Compilaçao das providencias que a bem da creaçao e educaçao dos expostos ou engeitados se tem publicado e se acham em differentes artigos de legislaçao patria a que acrescem outras, que respeitando ao bom regimen, e economia da sua administraçao, e sendo comtudo filhas das mesmas leis, tem a experiencia provado a sua utilidade, ordenade em resumo pelo bacharel ANTONIO JOAQUIM DE GOUVEIA PINTO. 4. br.

Curso de direito civil Portuguez ou commentario ás Instituiçoes de PASCHOAL JOSÉ DE MELLO FREIRE sobre a mesmo direito por LIZ TEIXEIRA, 3 vol. 8. enc.

Curso de direito natural segundo o estado actual da sciencia principalmente em Allemanha, professado no primeiro anno da faculdade de direito na Universidade de Coimbra por VICENTE FERRER NETO PAIVA. 2 vol. br.

Defesa das Theses de direito emphyteutico, que se defenderam no anno de 1798 na universidade de Coimbra, por BERNARDO TEIXEIRA COUTINHO ALVARES DE CARVALHO, doutor em leis, 1 vol. 8.

Diccionario elementar remissivo ao Codigo Civil Portuguez com annotaçoes e indicaçoes juridicas por FRANCISCO ANTONIO FERNANDES DA SILVA FERRAO. 2 vol. 4. gr. br.

Do credito predial, dissertaçao inaugural para o acto de conclusoes magnas na faculdade de direito, por JOSÉ JOAQUIM FERNANDES VAZ, 1 vol. 8. br.

Do direito internacional privado. Dissertaçao inaugural para o acto de conclusoes magnas, na faculdade de direito na Universidade de Coimbra por LUCAS FERNANDES FALCAO. 1 vol. br.

Direito civil de Portugal contendo tres livros: 1. das pessoas; 2. das coisas; 3. das obrigaçoes; por MANOEL BORGES CARNEIRO, 4 vol.

Direito publico constitutional. Se nos crimes dos deputados é indispensavel fôro especial e privilegiado ou se póde estabelacer-se o processo commum; — polemica de ANTONIO RODRIGUES SAMPAIO e ANTONIO AUGUSTO FERREIRA DE MELLO. 1 vol. br.

Dissertaçao historica-juridica sobre os direitos e jurisdicçao do Grao-Prior do Crato, e do seu provisor, ordenada por PASCHOAL JOSÉ DE MELLO FREIRE para o seu uso particular no anno de 1786, obra posthuma, publicada por FRANCISCO FREIRE DE MELLO, sobrinho do author, 1 vol. 4. br.

Discurso sobre delictos e penas, e qual foi a sua proporçao nas differentes épocas da nossa jurisprudencia, principalmente nos tres primeiros seculos da monarchia portugueza, por FRANCISCO FREIRE DE MELLO, 4. br.

Dissertaçoes Chronologicas e Criticas sobre a historia e jurisprudencia ecclesiastica e civil de Portugal, por JOAO PEDRO RIBEIRO, 5 vol. br.

Elementos de direito ecclesiastico Portuguez e seu respectivo processo pelo Dr. BERNARDINO JOAQUIM DA SILVA CARNEIRO, lente cathedratico na Universidade de Coimbra, 2 vol. 8. br.

Elementos do processo civil, por FRANCISCO J. DUARTE NAZARETH, para uso dos seus discipulos. 2 vol. encad.

Encyclopaedia jurisprudentiæ scripsit CORNELIUS ANNE DEN TEX. — Conimbricae. 1 vol. br.

Ensaio do codigo criminal a que mandou proceder a Rainha D. Maria I, composto por PASCHOAL JOSÉ DE MELLO FREIRE, 1 vol. 8.

Ensaio sobre a historia do governo e legislaçao de Portugal, para servir de introducçao ao estudo de direito patrio, por M. A. COELHO DA ROCHA, 1 vol. 8. br.

Esprito do Direito Civil Moderno. Direito subsidiario, propriedade contractos, por THEOPHILO BRAGA, doutor em direito. 1 vol. br.

Estudas Juridicos, por CANDIDO DE FIGUEIREDO — fasciculo 1º: generalisacao da historia do direito romano depois de Justiniano, br.

Fontes Proximas do codigo commercial Portuguez ou referencia aos codigos das naçoes civilisadas e ás obras dos melhores jurisconsultos onde se encontram disposiçoes ou doutrinas identicas ou similhantes á legislaçao do mesmo codigo, pelo bacharel GASPAR DA SILVA. 2 vol. br.

Fontes Proximas do Codigo Filipino, por JOAQUIM JOSÉ FERREIRA GORDO, 2a. ediçao, 1 vol. 4. br.

GMEINERI. Institutiones Juris Ecclesiastici, 2 vol. 8. encad.

Historia do Direito Portuguez por THEOPHILO BRAGA — Os Foraes. br.

Indice Alphabetico das materias em geral contidas nos differentes livros, titulos, capitulos, secçoes e sub-secçoes do Codigo Civil Portuguez, organisado por LUIZ GUILHERME PERES FURTADO GALVAO, e revisto

pelos bachareis D. Joao M. P. V. S. d'Alvarcao e Joaquim Augusto de S. Peres, br.

Instituiçao (A) do Jury Criminal, por Francisco Alberto Teixeira de Aragao, 1 vol. 4.

Instituiçoes de Direito Administrativo, por Justino de Freitas, 1 vol. 8. br.

Instituiçoes de Direito Civil Portuguez, por M. A. Coelho da Rocha, lente de direito Universidade de Coimbra, para uso dos seus discipulos, 4a. ediçao, 2 vol. encad. n'um.

Liçoes de Direito Criminal, redigidas segundo as preleçoes oraes do Exmo. Sr. Basilio A. de S. Pinto impressas com sua permissao por A. M. S. d'Albuquerque, 1 vol. br.

Liçoes de Direito Publico Constitucional, para as escolas de Hespanha por Ramon Salas, trad. por D. G. L. de Andrade, 1 vol. 8.

Manual do Direito Civil Portuguez segundo a novissima legislaçao por Bruschy, 1º. e 2º. volumes (por ora publicados).

Manual Historico do Direito Romano, seguido de um capitulo addicional ácerca do seu destino entre nós; por Antonio Luiz de Sousa Henriques Secco, 1 vol. 8. br.

Manual do Juizo de Pas, seguido da lei de 27 de junho de 1867 e da respectiva tabella dos emolumentos; por F. A. Zamith, secretario de camara municipal de Vianna do Castello. 8. br.

Manual do Ministerio Publico. Repertorio alphabetico da legislaçao, diplomas do governo, circulares de execuçao permanente de procuradores regios, das relaçoes de Lisboa, Porto e Açores; officios do procurador geral da corôa, jurisprudencia e doutrina relativas a assumptos de ministerio publico, por José da Cunha Navarra de Paiva, 2ª. ediçao, 1 vol. br.

Deutsche Literatur.

Gai institutionum juris civilis commentarii quattor. Rec. Ph. E. Huschke, Ed., separata altera, 8., 243 S. Leipzig, Teubner.

Windscheid, Prof. Dr. B., Lehrbuch d. Pandektenrechts, 2 Bd., 3 Aufl., 2 Abdr., gr. 8., 891 S. Düsseldorf, Buddeus.

Schulze, Kronsyndicus Geh.-Justiz-R. Dr. H., der Rechtsschutz auf eine Gebiete d. öffentlichen Rechts, Eine Rede. Gr. 8., 26 S. Leipzig, Breitkopf u. Härtel.

Materialien der deutschen Reichs-Verfassung. Auf Veranlassg. u. Plangbg. v. dr. Fr. v. Holtzendorff, hrsg. v. Dr. E. Bezold, 3 Bd., gr. 8., 1278 S. Berlin, Lüderitz.

Heffter, Ob.-Trib.-R. Dr. Aug. W., das europäische Völkerrecht der Gegenwart auf den bisherigen Grundlagen, 6 Aufl., gr. 8., 523 S. Id., Schroeder.

Holst, Prof. H. v., Verfassung u. Demokratie der Vereinigten Staaten v. Amerika, 1 Thl. Staatensouveränetät u. Sklaverei, gr. 8., 436 S. Düsseldorf, Buddeus.

Gerber, C. F. v., System d. deutschen Privatrechts, 11 verb. Aufl., gr. 8., 759 S. Jena, Mauke.

Arndts v. Arnesberg, Hof-R. Prof. Dr. L., gesammelte civilistische Schriften, 2 Bd., gr. 8., 676 S. Stuttgart, Cotta.

Mieth-, Pacht- u. Gesinde-Recht, das preussische, im Gebiete d. allgemeinen Landrechts, 4 Aufl., 8., 68 S. Mülheim, Bagel.

Heidenfeld, Rechtsanw. Dr. Th., das preussische Immobiliarrecht nach den Gesetzen vom 5 Mai 1872, gr. 8., 147 S. Berlin, Weidemann.

Grünewald, Friedensr. E., Repertorium zum allgem. deutschen Handelsgesetzbuch, 2 Bd., 8., 398 S. Bamberg, Buchner.

Handelsgesetzbuch, das allgemeine deutsche, u. die allgem. deutsche Wechselordnung, u. z. w., 2. Aufl., 8., 379 S. Bonn, Weber.

trey, Syndicus A., das deutsche Handelsgesellschafts-Recht insbesondere das Recht der offenen Commandit-, Actien u. Actiengesellschaften unter Berüksicht der Entscheidgn. d. Reichs-Oberhandelsgerichts u der ausländ. Gesetzgebgn., 1 Abth. Einleitung u. allgemeiner Theil. Lex. 8., 351 S. Berlin, Guttentag.

Wachtel, Dr. F., die Versicherung der Actienrente. Ein Praeservativ gegen Börsen- u. Handelskrisen, gr. 8., 54 S. Leipzig, Duncker u. Humblot.

Kletke, Dr. G. M., das allgemeine Wechsel- u. Handelsrecht d. deutschen Reiches, 2 (Titel-) Ausg. Lex. 8., 501 S. Berlin, Simion.

Creizenach, Oberger.-R. Dr. J., der kaufmännische Contocurrent in seine rechtlichen Bedeutung, gr. 8., 97 S. Mainz, v. Zabern.

Erfinderschutz, der, u. die Reform der Patentgesetze. Ambtlicher Bericht üb. der internat. Patent-Congress zur Erörterg. der Frage d. Patentschutzes. Wien, August 1873. Mit e. Einleitg. v. Dr. C. W. Siemens, Hrsg. im Auftrag d. Executiv-Comités durch dessen Gen.-Secr. Carl Pieper, gr. 8., 267 S. Dresden, Schulbuchh.

Ferié. App.-Ger.-Ref. a. D. C, die Gewerbegerichte vom Standpunkte ihres historischen Entwickelung u. praktischen Nothwendigkeit. In 8., 79 S. Barmen, Wiemann.

Temme, Dr. J. D. H., Schwurgericht u. Schöffengericht. Ein Flugblatt an d. deutsche Volk, gr. 8., 16 S. Berlin, Wedekind u. Schwieger.

Siegel, Prof. Dr. H., das Versprechen als Verpflichtungsgrund im heutigen Recht. Eine germanist. Studie, gr. 8., 159 S. Id., Vahlen.

Lewenberger, Prof. Dr. J., Studien über bernische Rechtsgeschichte. Gesammelt aus seinem Nachlass., gr. 8., 348 S. Bern, Jent u. Reinert.

Ainira, Dr. K. v., das altnorwegische Vollstreckungs-Verfahren. Eine rechtgeschichtl. Abhandlg., gr. 8., 354 S. München, Ackermann.

Bauerband, Geh. Justiz.-R. Prof. J. J., Institution d. französischen in den deutschen Landen d. linken Rheinufers insbesondere d. im Bezirke d. königl. rhein. Appellations-Gerichtshofes zu Cöln geltenden Civilrechtes, gr. 8., 305 S. Bonn, A. Marcus.

München, D. Domprost N., das kanonische Gerichtsverfahren u. Strafrecht, 2 Bde. 2e Aufl., gr. 8. Köln u. Neusz, Schwann.

Kühne, F. A., der kleine Advokat beim Verklagen säumiger Zahler u. böswilliger Schuldner, sowie in Wechsel-Angelegenheiten u. Konkurs-Sachen (im Gebete d. preuss. Landrechts), 8, 182 S. Mülheim, Bagel.

Bätzner, Oberreg.-R. W., Handbuch der neuen Gesetzgebung über die öffentl. Armenpflege nach deutschem u. württembergischen Recht, gr. 8., 248 S. Stuttgart, Metzler.

Hilse, Kreisr. Dr. B., die Rechtssprechung d. Gerichtshofes zur Entscheidung der Kompetenz-Konflikte seit seinem Bestehen systematisch u. chronologisch dargestellt, gr. 8., 353 S. Berlin, C. Heymann.

Advokaten-Gebühren, die, nach der neuesten königl. Verordnung vom 22 Aug. 1873, gr. 16., 20 S. München, Lentner.

Engelsche literatuur.

Aycbourn's Forms of Practical Proceedings in the High Court of Chancery, with all the Existing Orders of Court Rules, and Regulations, brougth down to the Present Time. London, Wildy a. Sons.

Baker, T., The Laws relating to Burials, 4 th. ed., including the several statutes on the subject, and the Scotch and Irish Acts. 12., pp. 354. London, Maxwell.

Beeton's Lawbook: A Practical Compendium of the General Principles of English Jurisprudence. Post 8. London, Ward, Lock a. Tyler.

Benjamin, L. P., Treatise on the Law of Sale of Personal Property, 2nd ed., roy. 8. London, Sweet.

Chancery Costs. A Book of Chancery Costs, comprising the Costs of Plaintiff and Defendant of Suit by Bill, original summons, etc., including Appeals to the House of Lords. By W. Shaen and E. K. Greville, second edit., carefully revised by J. J. Bunning. London, Wildy a. Sons.

Doria, A. A., Law and Practice of Bankruptcy, 12. London, Law Times Office.

The Early History of Institutions, more practicularly as illustrated by the Irish Law. By sir H. Summer Maine. Lond., Murray.

Elton, Ch. Is. Barr.-at-L., A Treatise on the Law of Copyhold and Customary Tenure. London, Wildy a. Sons.

A Few Hints as to Proving Wills, etc, without Professional Assistance. By a Probate Court Official. 4 th. and enlarged ed. With Forms of Wills. Residuary Accounts, etc. 8., pp. 64. London, Low.

GRANT, J., Treaty on the Law relating to Bankers and Banking Companies: 3nd. edit. With an Appendix, containing the statutes in force, by R. A. FISHER, 8., pp. 828. London, BUTTERWORTH.

JUNNER, R. G. Barr.-at.-L., The Practice of the Railway Commissioners Courts, with the Law applicable thereto, and the General Orders, Forms, Statutes, etc. London, WILDY a. SONS.

HILLIARD, F., On the Remedies for Torts or Private Wrongs. 2nd ed. Boston.

A Legal Handbook for Architects. By EDW. JENKINS and J. RAYMOND, Barristers-at-Law. Crown 8., (also an useful Book of Reference for Builders and Building Owners). London, H. S. KING a. Cie.

MAY, Sir THOMAS ERSKINE, A Treatise on the Law Proceedings and Usage of Parliament. 7 th., ed., revis. and enlarged. 8., pp. 880. London, BUTTERWORTH.

Memoir of THOMAS, First, Lord DENMAN, formerly Lord Chief of Justice of England. By Sir JOSEPH ARNOULD, late Judge of the High Court of Bombay. 2 vols. 8. London, LONGMANS, GREEN and Cie.

PHILIMORE, Sir R., Commentaries upon International Law. Vol. 3, 2nd edit., 8. London, BUTTERWORTHS.

A Primer of the English Constitution and Government. By SHELDON AMOS, M. A. Professor of Jurisprudence etc. to the Inns of Court. 8. London, LONGMANS, GREEN and Cie.

RATTIGAN, W. H., De Jure Personarum, or, a Treatise on the Roman Law of Persons. Intented for Students preparing for Examination. Demy 8. London, WILDY.

—— Barr.-at-L., A Treatise on the Hindoe Law of Adoption. London, WILDY a. SONS.

—— Leading Cases in Hindoe Law.

—— Select Cases in Hindoe Law, decided by Her. Majs. Privy Council and the Superior Courts in India, with notes. 2 vol., royal 8.

SHELFORD's Real Property Statutes. By THDS. H. CURSAU. 8 th., ed. 8., pp. 920. London, SWEET.

TAYLOR, A. SWAINE, The Principles and Practice of Medical Jurisprudence. 2nd. ed. 2 vols. 8., pp. 1424. London, CHURCHILL.

UNDERHILL, A., A Summary of the Law of Torts, or, wrongs independent of Contract. Post 8., pp. 220. London, BUTTERWORTHS.

WILSON, A., Equity and the Judicature Bill. 12. London, H. S. KING.

THEMIS. — 1874. — N°. 2.

LIJST VAN NIEUW UITGEKOMEN REGTSGELEERDE WERKEN.

Nederlandsche literatuur.

BINGER, Mr. D., De Leer van het Verstek, volgens de artt. 76 en 77. W. Burg. Regtsv. 's Hage, GEBR. BELINFANTE.

BOUVIN, Mr. Ph. A. J., Kantonr., De Wet van den 18den April 1874 tot overbrenging van enkele bevoegdheden der Arrond.-Rechtbanken bij de kantonrechters (*Stbl.* no. 68), met de daarbij overgebrachte bevoegdheden, toegelicht en van formulieren voorzien. Zierikzee, S. OCHTMANN JZN.

GLEUNS, O., Archief voor het kadaster. 1e en 2e afl. Groningen, J. B. WOLTERS.

GOEMAN BORGESIUS, Mr. H., De rechtspersoonlijkheid der coöperatieve vereenigingen. Utrecht, J. L. BEIJERS.

GREVELINK, Mr. P. W. ALSTORPHIUS, Bedenkingen tegen het ontwerp van wet ter vernieuwde uitbreiding der celstraf. Gr. 8o., 76 bl. 's Hage, MARTINUS NIJHOFF.

LEVY, Mr. J. A., Het Idëeele in Recht en Staat. Eerste stuk. 's Hage, GEBR. BELINFANTE.

POSNO, M. A., Handboek voor den Oost-Ind. ambtenaar. 1ste deel, 320 blz. Kampen, K. VAN HULST.

Register op de 15 deelen (1859—1873) van het *Magazijn van Handelsregt*, verzameld door Mr. ABR. DE VRIES en Mr. J. A. MOLSTER. Amsterdam, GEBR. KRAAY.

SAVORNIN LOHMAN, Jhr. Mr. W. H. DE, De Nederlandsche Staatswetten met Aanteekeningen. 1e afl. Groningen, J. B. WOLTERS.

SUTRO, Mr. S., Leerboek der Instituten. 1ste deel, gr. 8o., 420 blz. Tiel, H. C. A. CAMPAGNE. (Compl. in 2 dln.)

Belgische literatuur.

Le droit des eaux et des cours d'eau, par LÉON WODON. Deux vol. in 8o.

Cours d'Institutes et d'Histoire du droit romain, par P. NAMUR, prof. à l'Université de Liége. 2e éd., corrig. et compl. 2 vol in 8o.

Fransche literatuur.

Le Droit des Gens moderne de l'Europe. Avec un supplément conten. une Bibliothèque choisie du Droit des gens. Par J. L. KLUBER; revu, annoté et complété par M. A. OTT. 2me édit., un vol. in 8o.; le même ouvrage form. in 18. Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.

Le Droit international codifié par BLUNTSCHLI, trad. de l'allemand par M. C. LARDY. Précédé d'une préface de la 1re éd. par M. ED. LABOULAYE et d'une nouv. préface par M. DE MOLINARI. 2me éd., revue et corr. sur la dern. édit. allem. Unvol. in 8o. Paris, GUILLAUMNI et CIE.

BILLOT, A., Traité de l'extradition, suivi d'un recueil de documents étrangers et des conventions d'extraditions conclues par la France et actuellement en vigueur. Fort vol. in 8o. Paris, E. PLON et Cie.
[C'est la première fois qu'il se publie en France un traité complet sur cette matière qui a trait à tant de questions délicates et controversées.]

DUCROCQ, TH., Cours de droit administratif, 4me éd. 2 forts vol. in 8o. compactes. Paris, E. THORIN.

Organisation électorale et représentative de tous les pays civilisés par J. CHARBONNIER. Un vol. in 8o. Paris, GUILLAUMIN et Cie.
[L'auteur de ce livre a voulu faire connaître l'organisation électorale de tous les états civilisés tant en Europe que hors d'Europe. Il s'est acquitté de sa tâche sans parti pris et, comme il le dit, avec une entière bonne foi.]

SPONI, A., juge de paix, Guide portatif des magistrats près les tribunaux de simple police et des juges de paix. Complété par un aperçu sur les usages et les servitudes se rapportant à la compétence des juges de paix. In 8o., 119 p. Avesnes, DUBOIS-VIROUX.

KRUG-BASSE, J., De l'organisation judiciaire et de la législation d'Alsace avant 1789. In 8o., 20 p. Paris, COTILLON.

PERRIQUET, E., Traité théorique et pratique de la propriété et de la transmission des offices ministériels énumérés par l'art. 91 de la loi du 28 avril 1816 et autres assimilés par la jurisprudence. In 8o., 650 p. Paris, COSSE, MARCHAL et BILLARD.

Dictionnaire de Législation usuelle, comprenant les éléments du droit civil, commercial, industriel, maritime, criminel, administratif, par M. E. CADET, dr. en droit. 2e éd. Un fort vol. in 12o., 746 p. Paris, E. BELIN.

Principes de droit civil français par F. LAURENT, prof. à l'Univ. de Gand. Tome XI. Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.

NAQUET, E., Caractères des actions mixtes dans le droit romain, le droit ancien et le droit actuel. In 8o. Paris, E. THORIN.

BOISSONADE, G., Histoire des droits de l'époux survivant. Un vol. in 8o. Paris, E. THORIN.

BONNET, A., Des droits du conjoint survivant sur la succession du prédécédé. In 8o., 32 p. Paris, COTILLON.

MALPEYRE, L., traité pratique des actes privés en matière civile, commerciale et administrative; suivi de nombreuses formules d'actes etc. Revu, augmenté et mis en rapport avec les dernières dispositions législatives, par P. FEYTAUD, anc. av. 3me éd. In 18o., 275 p. Paris, P. DUPONT.

THÉZARD, L., De l'influence des relations commerciales sur le développement du droit privé. In 8o., 48 p. Paris, COTILLON.

Le droit commercial dans ses rapports avec le droit des gens et le droit civil par M. G. MASSÉ. 3e éd., revue et augm. 4 vol. in 8o. Paris, GUILLAUMIN et Cie.

LUCAS, CH., La Peine de mort et l'unification pénale, à l'occasion du projet de code pénal italien. In 8o., 40 p. Paris, COTILLON.

MARTINET, Etude sur les origines du code pénal allemand, présentée à la Société de législ. comparée. In 8o., 44 p. Paris, COTILLON.

Société de médecine légale de France. Instruction pour servir à déterminer les éléments constituants du sang dans les taches, dans les expertises médico-légales. Avec une pl. In 8o., 16 p. Paris, J. B. BAILLIÈRE et FILS.

TARDIEU, A. Question médico-légale dans ses rapports avec les vices de conformation des organes sexuels. 2me éd. In 8o., 175 p. Paris, id.

Italiaansche literatuur.

GUGINO, (Avv. Gius.), Trattato storico della Procedura civile romana. In-8vo.

LOMONACO, (Giov.), Trattato di Diritto civile internazionale Napoli. In 8o., pag. 304.

PERSICO, (Fr.), Prof. di Diritto amministrivo nello R. Università de Napoli, Principii di Diritto amministrivo. Volumo secondo. Napoli. Gr. in 8vo.

SAREDO, (Gius.), Prof. di proced. civile nella R. Università di Roma. Del procedimento in camera di consiglio e specialmente per le materie di volontaria giurisdizione. Commento del titulo I—III del libro III del codice di procedura civile. 2a ediz. aumenta del commento del titolo II—III. Napoli. Gr. in-8vo.

TRAINA, (Avv. Tom.), La Legislazione mineraria in Italia. In-8vo.

— Le Servitù legali sulle aque. In-8vo.

Portugeesche literatuur.

(*Vervolg van het vorige Nr.*)

Manual do Processo Commercial, por JOSÈ RIBEIRO ROSADO — 2a. ediçao augmentada. 1 vol. br.

Manual dos Procuradores, por INNOCENCIO DE SOUSA DUARTE, br.

Manual do regedor, cabos de policia e Juntas de Parochia, organisado segundo as leis actuaes, regulamentos em vigor, e codigos civil e administrativo, 1 vol. 8 br.

Medicina Administrativa e Legislativa, destinada a elucidar os facultativos civis e militares, os magistrados administrativos etc. nas questoes de hygiene publica, policia medica e sanitaria, por J. F. DE MACEDO PINTO, 2 vol. 8vo. gr. br.

Memoria Juridica, em que se demonstra que os hospitaes, nao sao corpos de mao morta, e que por tanto nao sao inhabeis de adquirir bens de raiz por titulo de herança, por JOSÉ DE FREITAS AMORIM BARBOSO, advogado em Santarem, 4to. br.

Memoria Justificativa do direito que regula a successao universal entre os estrangeiros nao naturalisados, segundo as leis do seu paiz, 4to. br.

Memorias Theoricas e Praticas do direito Orphanologico, por A. J. F. DE EÇA E LEIVA, 3a. ediçao revista e accrescentada com excerptos da legislaçao novissima respeitante a esta especialidade, 1 vol. 4to. br.

A Mulher na Sociedade Civil, seus direitos, obrigaçoes e privilegios, segundo o Codigo Civil e mais legislaçao do reino, por INNOCENCIO DE SOUSA DUARTE, advogado em Mafra. Trata dos seguintes assumptos este livro: — a mulher, a sociedade civil, dos direitos e obrigaçoes em geral, do nascimento, das filhas legitimas e das illegitimas, das expostas, perfilhaçao, memoridade, emancipaçao, maioridade, casamento, segundo casamento, poder maternal, dote, alfinetes, arrhas e apanagios, alimentos, divorcio, das viuvas, inventariantes, tutoras, testadoras, testamenteiras, ausentes, das mulheres estrangeiras, contractos, sociedades, posse, propriedade, industria, commercio, fianças, heranças, de obediencia á auctoridade, e quadro dos delictos e penas segundo o codigo penal. 1 vol. 8vo. br.

Novissima Pratica Judicial ou regimento dos escrivaes de primeira instancia, por INNOCENCIO DE SOUSA DUARTE, 1 vol. br.

Novo Manual para uso dos Juizes Eleitos e seus escrivaes pelo bacharel M. J. DA COSTA MAGALHAES, 1 vol. br.

Observaçoes sobre o Projecto do Codigo Civil, pelo Dr. A. C. P. BANDEIRA DE NEIVA, 1 vol. br.

Ordenaçoes e leis do Reino de Portugal, 3 vol. 4to. encad.

PASCHALIS JOSEPHI MELLII FREIRII, Historia et Institutiones Juris civilis et criminalis Lusitani, 7 vol. enc. em 3.

Peculio do Processo Criminal segundo a ordem do mesmo processo com referencia aos accordaos do supremo tribunal de justiça e legislaçao antiga e novissima em vigor por LUIZ GUILHERME PERES FURTADO GALVAO, e JOSÉ RIBEIRO PERRY, e por este coordenado e redigido, 1 vol. br.

Peculio do Procurador Regio ou resumpta e promptuario alphabetico de todas as leis, decretos, etc., seguido de uma taboa chronologica das mesmas leis, por JOSÉ MAXIMO DE CASTRO NETO LEITE e VASCONCELLOS, 1 vol. folio br.

Philosophia do Direito ou elementos de direito natural e das gentes, pelo Dr. VINCENTE FERRER NETTO PAIVA, 2 vol. 8vo. gr. br.

Philosophia do Direito por J. M. RODRIGUES DE BRITO, 1 vol. br.

Positiones ex jure Naturae, Publico et Gentium, nec non publico ecclesiastico, canonico et patrio, et universali, lusitanaque historia decerptae; in Conimbricensi Gymnasio publice propugnandas offert Fr. ALOYSIUS J. S. FIGUEIREDO SOUSA, 8vo. br.

Pratica Judicial muito util e necessaria aos que principiam os officios de julgar e advogar, etc., por ANTONIO VANGUERVE CABRAL; nova ediçao correcta e accrescentada com todas as sete partes e um novissimo index geral alphabetico de toda a obra, 1 vol. folio enc.

Primeiras Linhas do direito Commercial d'este reino, por PORFIRIO HEMETERIO HOMEM DE CARVALHO, 1 vol. 4to. br.

Primeiras Linhas do direito Agrario d'este reino, por PORFIRIO HEMETERIO HOMEM DE CARVALHO, 1 vol. 4to. br.

Primeiras Linhas Sobre o Processo Civil, por JOAQUIM JOSÉ CAETANO PEREIRA E SOUSA, 4 vol. 4to. br.

Primeiras Linhas de Hermeneutica Juridica e diplomatica pelo Dr. BERNARDINO J. DA S. CARNEIRO, 1 vol. 8vo. br.

Principios de Direito Internacional por ANTONIO DA ROSA GAMA LOBO, offerecidos ao exmo. sr. marquez DE SÁ DA BANDEIRA, 2 vol. br.

Principios de Direito Mercantil e leis de marinha divididos em oito tratados contendo a respectiva legislaçao patria e indicando as fontes originaes dos regulamentos maritimos das principaes praças da Europa por JOSÉ DA SILVA, 7 vol. folio encad. em 2 vol.

Principios Geraes de Direito Romano accommodados ao systema de Waldeck, por J. J. R. P. 1 vol. 8vo. br.

Reforma Judicial, 3a. ediçao official addicionada das leis da organisaçao do jury, — da extincçao dos juizes ordinarios e eleitos, e de outras leis e decretos correlativos e importantes, 1 vol. br.

Relatorio sobre refórma da administraçao de justiça e sobre o systema hypothecario e de credito territorial, resultado do estudo e indagaçoes feitas pelo author na sua viagem a França e á Belgica, dirigido ao ministerio dos negocios da justiça, por FRANCISCO ANTONIO FERNANDES DA SILVA FERRAO, 4. br.

Relatorio e proposta de lei de reforma do Codigo Commercial na parte que diz respeito ao pessoal dos tribunaes de commercio e suas respectivas attribuiçoes, e á competentia e ordem do juizo nos feitos commerciaes, apresentado á camara dos deputados, acompanhado de uma breve explicaçao de cada um dos seus artigos, por GASPAR PEREIRA DA SILVA, 4to. br.

Repertorio dos accordaos do Supremo Tribunal de Justiça desde a sua instituiçao até á publicaçao do Codigo Civil Portuguez, por FRANCISCO ANTONIO VEIGA, 1 vol. 8vo. gr. br.

Repertorio alphabetico das ordenaçoes do reino, 4 vol. encad.

Repertorio alphabetico e remissivo do codigo civil, pelo dr. ALIPIO FREIRE DE FIGUIREDO E ABREU CASTELLO BRANCO, 1 vol. br.

Repertorio Geral ou indice alphabetico do Codigo Civil, por J. J. D'ALMEIDA DIDIER, 1 vol. br.

Resposta de PASCHOAL JOSÉ DE MELLO contra a censura do compendio "Historia Juris civilis Lusitani," feita por ANTONIO PEREIRA DE FIGUEIREDO, 4to. br.

Resumo encyclopedico de definiçoes e principios geraes da Sciencia juridica. Opusculo indispensavel aos estudantes que frequentam as aulas de direito nos primeiros annos, 1 vol. br.

Revista de legislaçao e de jurisprudencia, redactor principal MANUEL D'OLIVEIRA CHAVES E CASTRO, doutor em direito — 1o. anno 1868 a 1869, 1 vol. folio br.

Revista dos tabelliaes contendo antigos doutrinaes, formulario, noticias e legislaçao concernentes ao exercicio do tabelliado. Jornal trimensal começado em 1867 e continuando regularmente a sua publicaçao redigido pelo bacharel FRANCISCO VIERA DA SILVA BARRADAS, tabelliao em Lisboa.

Sentenças d'um juiz de direito, pelo dr. JOSÉ PEREIRA SANCHES E CASTRO, 1 vol. br.

A syndicancia da relaçao do porto, ou primeiros traços de algumas reformas na organisaçao, competencia, serviço e progresso dos tribunaes judiciarios superiores por José Maximo de Castro Netto Leite e Vasconcellos, 4to. br.

Synopse do codigo do processo civil conforme as leis e estylos actuaes do fôro portuguez, por Silvestre Pinheiro Ferreira, 1 vol. br.

Systema ou collecçao de regimentos reaes, contem os regimentos pertencentes á administraçao da Fazenda Real, 6 vol. folio encad. em 3.

Theoria do direito hypothecario e do registro predial, ou exposiçao dos motivos e fundamentos da lei hypothecaria em Hespanha com notas e remissoes á legislaçao patria para uso do fôro, por A. A. Ferreira de Mello, br.

Toxicologia judicial e legislativa, obra destinada para servir de texto no ensino d'esta sciencia e de guia pratica nos exames toxicologicos para elucidar os magistrados, advogados e jurados nas questoes de veneficio, etc., por J. F. de Macedo Pinto, 1 vol. 8vo. gr. br.

Tradado juridico das pessoas honradas, contendo a enumeaçao das distincçoes, immunidades, privilegios e prerogativas, conferidas pelas leis do reino, á nobresa de Portugal, desde a nobresa de simples linhagem até ás pessoas reaes, 1 vol. 8vo. br.

Tratado theorico e pratico sobre os tombos, accommodado ao uso moderno do fôro e modo de levantar as plantas ou cartas topographicas dos terrenos sem maior apparato da engenharia com umas noçoes de direito emphyteutico, pelo dr. B. J. de Carvalho, 2 ediçao, 1 vol.

Tratado orfanologico e pratico, firmado com as disposiçoes das leis patrias, que dedica e offerece ao principe do Brasil nosso senhor, seu author, Jeronymo Fernandes Morgado Couceiro d'Almeida, 1 vol. 8vo.

O uso e o abuso da imprensa, ou consideraçoes sobre a proposta de lei regulamentar do paragrapho 3 do artigo 145 da carta constitucional, por Francisco Antonio Fernandes da Silva Ferrao, 4vo. br.

Direitos e obrigaçoes do estado, da administraçao publica e das emprezas relativamente á construcçao e exploraçao dos caminhos de ferro. Decreto de 31 de dezembro de 1864, 8vo. br.

Indice chronologico e remissivo da legislaçao portugueza, posterior á publicaçao do Codigo Filippino, por Joao Pedro Ribeiro, 6 vol. 4to. br.

Tabella dos emolumentos e salarios judiciaes, segundo o decreto de 30 de Junho de 1864, br.

Collecçao da Legislaçao, e Repertorios.

Collecçao Chronologica das leis extravagantes posteriores á compilaçao das Ordenaçoes do Reino em 1603, e desde este anno até 1761 por F. C. da França, 6 vol. 4to. encad.

Collecçao de legislaçao colligida pelo desembargador Antonio Delgado da Silva, contendo as leis de 1750 a 1820, 9 volumes in folio br.

Legislaçao das cortes 1820—1823.

Legislaçao de 1823 até 1833.

Legislaçao novissima desde a Regencia Constitucional na Ilha Terceira em Junho de 1829 até o anno de 1869.

Indice ou repertorio alphabetico e remissivo da legislaçao portugueza especialmente sobre administraçao publica, publicada desde janeiro de 1830 até 31 de dezembro de 1845, pelo bacharel JOAQUIM XAVIER PINTO DA SILVA, 1 vol. 8 br.

Indice Chronologico e remissivo da novissima legislaçao portugueza desde 1828 até ao fim do anno de 1835, por ANTONIO MANUEL DO REGO ABRANCHES, 1 vol 4 br.

Repertorio Alphabetico da legislaçao publicada desde 1848 até 1867, coordenado pelo advogado ALIPIO FREIRE DE FIGUEIREDO ABREU. CASTELLO BRANCO, 1868, 1 vol. folio br.

Duitsche literatuur.

BAUMSTARK, Rechtsanw. Adf., was ist das Recht? gr. 8o., 34 S. Mannheim, SCHNEIDER.

IHERING, Justiz-R. Rud. v., Geist d. römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklg. 2 Thl. 1 Abth. 3 verb. Aufl. gr. 8o., 308 S. Leipzig, BREITKOPF u HÄRTEL.

WINDSCHEID, Prof. Dr. Bernh., Lehrbuch d. Pandektenrechts. 3 Bd. 3 unveränd. Aufl. gr. 8o., 418 S. Dusseldorf, BUDDEUS.

WEIBEL, Jos. Leonz, die Correal-obligationen im römischen Rechte. Dissert. gr. 8o., 103 S. Erlangen, DEICHERT.

KREUTZWALD, P. C. A., De canonica juris consuetudinarii praescriptione. Diss. inaug. gr. 8o. 88 S. Freiburg, HERDER.

LASKER, Ed., zur Verfassungsgeschichte Preussens. gr. 8o., 414 S. Leipzig, BROCKHAUS.

SIEBENHAAR, Ob.-App.-Vicepr. Dr. Ed., Ideen üb. e. Abfassung e. deutschen burgerlichen Gesetzbuches. Das deutsche Recht im Lichte der Vernunft u Wahrheit. gr. 8o., 52 S. Dresden, ZAHN.

BETHMANN-HOLLWEG, Staatsmin. a. D. Prof. Dr. M. A. v., der Civilprocess d. gemeinen Rechts in geschichtlicher Entwicklung 5 Bd. A. u. d. Tit.: Der germanisch-rom. Civilprocess im Mittelalter. 2 Bd. von 8. bis 11. Jahrh. Die Carolinger u. ihre Nachfolger [in Italien]. 2 Abth. gr. 8o., S. 185—450. Bonn, A. MARCUS.

FÖRSTER, Ob.-Juz.-R. Dr. F., Theorie u. Praxis d. heutigen gemeinen preuss. Privatrechts auf der Grundlage d. gemeinen deutschen Rechts. 2 Bd. 3 Aufl. gr. 8o., 480 S. Berlin, G. REIMER.

KANNGIESSER, App.-Ger.-R Herm., das Recht der deutschen Reichs-Beambten. Gesetz vom 31 März 1873. Aus den Materialen u. der Reichs- u. Landes-Gesetzgeb. erläutrt. gr. 8o., 306 S. M. e. Tab. in gr. 4. Berlin, KORTKAMPF.

ATTLMAYR, Capit. F., die Elemente d. internationalen Seerechtes u. Sammlg v. Verträgen. Ein Handbuch f. die kais. u. könig. œsterr. See-officiere. 2 Bde. gr. 8o. 384 u. 830 S. Wien, 1872, 1873. Hof- u. Staatsdruckerei.

Brünneck, Dr. Wilh. v., das Recht auf die Zueignung der v. der See ausgeworfenen od. angespülten Meeres-Producte u. das Bernstein-Regal. gr. 8o., 90 S. Königsberg, Kock.

Recueil nouveau, général de traités, conventions et autres transactions remarquables, servant à la connaissance des relations étrangères des puissances et états dans leurs rapports mutuels. Rédigé sur copies, collections et publications authentiques. Continuation du grand recueil de G. Fr. de Martens, par Charles Sammer et Jules Hopf. Tome 18. Aussi s. le titre de: Recueil général de traités et autres actes relatifs aux rapports de droit international. Tome 5, gr. 8o., 689 S. Göttingen, Dieterich.

Nissen, Prof. Dr. Adph., Bemerkungen zum Entwurf e. deutschen Strafprocesordnung. Nach den Beschlüssen der v. dem Bundesrath eingesetzten Commission. gr. 8o., 80 S. Leipzig, Gebhardt.

Cohn, Dr. Gust., die Entwickelung der Eisenbahngesetzgebung in England. gr. 8o., 370 S. Leipzig, Duncker u Humblot.

Jacobi, Geh. Reg.-R. L., die Verbindlichkeit zum Schadenersatz die bei dem Betriebe v. Eisenbahnen, Bergwerken, Fabriken uzw. herbeigefürhten Tödtungen u. Körper-verletzungen. Gesetz v. 7 Juni 1871, 6 umgearb. Aufl. 8, 32 S. Berlin, Kortkampf.

Kletke, Dr. G. M., die Medicinal-Gesetzgebung d. preussischen Staates. 1 Bd. Der pract. Arzt. Sein Studium, seine Pflichten u. Rechte. 4 Hft. gr. 8o., (S. 241—320). Berlin, Grosser.

— Repertorium der Bau-Polizei-Gesetzgebung im Preuss. Staate. Gr. 8o., 383 S. Berlin, C. Pfeiffer.

Dienstboten-Ordnung, die, f. Wien u. die im Wiener Polizeibezirke gelegenen Ortschaften. 8o., 112 S. Wien, Manz.

Engelsche literatuur.

Ciceronis Oratio Pro Lege Manilia, Edited, with an Introduction, Critical Notes on the Text and Historical and Geographical Notes on the Matter, for the use of Candidates for the Cambridge Local Examinations, by Thomas Nash, M. A. Balliol college, Oxford. 12mo, pp. 68, London, Longmans and Cie

Ancient Laws of Ireland. — Sanchus Mor (conclusion), being the Corns Besina on Customary Law, and the Book of Archill. Vol. 3. 8vo, pp. 722. London, Longmans and Cie.

Stubbs, (Wm.), The Constitutional History of Engeland in its Origin and Development. Vol. 1, post 8vo, pp, 638. London, Longmans and Cie

Taylor, (A. S.), A Manual of Medical Jurisprudence, 9 th. ed. 8vo, pp. 786. London, Longmans and Cie.

— The Principles and Practice of Medical Jurisprudence. 2nd ed. With numerous illustrations. 2 vols 8vo.

THEMIS. — 1874. — N°. 3.

LIJST VAN NIEUW UITGEKOMEN REGTSGELEERDE WERKEN.

Nederlandsche literatuur.

FAURE, Mr. R. VAN BONEVAL, Het Nederlandsche Burgerlijke Procesrecht. 2e dl. Gr. 8o. Leiden, W. T. WERST.

HEYLIGERS, Mr. J. C. Th., De Dronkenschap uit een strafrechtelijk oogpunt beschouwd. Zalt-Bommel, H. J. VAN DE GARDE.

IHERING, Dr. RUD. VON, De strijd om het recht. Naar de 3e uitgave (uit het Hoogduitsch) vertaald door Mr. G. A. VAN HAMEL. Post 8o., 104 blz. Leiden, W. T. WERST.

LEVY, Mr. J. A., Rekening-Courant. 's Hage, GEBR. BELINFANTE.

LUTTENBERG'S Chronologische verzameling der Wetten en besluiten, betrekkelijk het Openbaar Bestuur in de Nederlanden, sedert de herstelde orde van zaken in 1813. Met aant. 2e geheel omgewerkte druk, door L. N. SCHUURMAN en G. D. ZWANENBURG DE HEIJE, 2e dl. 1831-1850. Roy. 8o. (1556 blz. in 2 kolommen.) Zwolle, W. E. J. TJEENK WILLINK.

OPZOOMER, Mr. C. W., Het Burgerlijk Wetboek verklaard. IVe dl. 3 afl 2e boek. Van zaken, 13e tot 15e titel. Gr. 8o. Amsterdam, J. H. GEBHARD EN CIE.

ZINNICQ BERGMANN, Mr. F. J. E., De uitbreiding van de Regtsmagt des kantonregters in zaken buiten geding. 's Hertogenbosch, D. A. A. DE ROOIJ.

Belgische literatuur.

Le droit des eaux et des cours d'eau, par LÉON WODON, vice-prés. du trib. de première inst. de Namur. 2 vol. in 8o. Bruxelles, BRUYLANT—CHRISTOPHE ET CIE.

De *Belg. Judic.* zegt hieromtrent o. a.:

„C'est le premier traité qui ait paru en Belgique sur l'importante et actuelle question des *eaux* et des *cours d'eau*, question qui a divisé les meilleurs esprits, que nos magistrats les plus en renom trouvent obscure, difficile, et que nos cours de justice avec celles de France, traitent d'autant plus diversement qu'elle est moins connue....

„*Le droit des eaux et des cours d'eau* est destiné à jeter une vive et toute nouvelle lumière dans les esprits impartiaux. Il prendra place à côté *des voies navigables*, de M. VIFQUAIN, inspecteur des ponts et chaussées (1842) et du *Recueil des lois et arrêts*, de MM. WOLTERS (1842—69)....

„Le but de ce traité, dit M. WODON, est de prouver qu'à la „différence de ce qui se voit dans les *eaux publiques ou communes*,

»on ne peut séparer la *propriété* de *l'usage* de *l'eau* dans les ruisseaux »ou autres petits cours d'eau non navigables ni flottables,« possession et propriété des riverains, quand il n'y a pas de titres contraires.

»Dans ce cours d'eau, *l'eau*, le *lit* et les *bords* forment un tout inséparable, et indivisible des champs qu'il parcourt, tant qu'il existe dans sa plénitude. *Voyez* introduction, p. 11.

»Les jurisconsultes, partisans de la saine doctrine en matière »des petits cours d'eau non navigables ni flottables.... n'ont pas »remonté à la vraie source des erreurs....;« ils ont mal interprété les principes du droit r main, du droit coutumier et féodal; ils ont négligé les véritables *bases* de notre droit moderne.

»Aussi les cours suprêmes de France et de Belgique en sont arrivées au point de déclarer que le moindre petit cours d'eau sorti de sa source, est *chose nullius*, *commune*, *non susceptible de propriété privée*.

»La conscience humaine se révolte d'une solution semblable, s'écrie-t-il.«

Du droit privé qui régit les étrangers en Belgique, ou du droit des gens, privé considéré dans ses principes fondamentaux et dans ses rapports avec les lois civiles des Belges, par E. Haus, procur. du roi à Gand. Gand, Hoste, 1 vol. in 8o.

»Le livre dont on vient de lire le titre se distingue, sous plusieurs rapports, de ceux qui l'ont précédé. Pour déterminer la condition civile, ou pour mieux dire, privée des étrangers en Belgique, l'auteur n'a pas suivi la méthode de beaucoup de jurisconsultes qui se sont surtout attachés au droit naturel, au droit philosophique, variant nécessairement avec les systèmes philosophiques qui lui servent d'appui. M. E. Haus s'en est tenu au droit des gens tel qu'il était défini dans l'ancien droit et tel qu'il est encore défini par d'éminents publicistes, c'est-à-dire à des règles irrécusables consacrées par les usages, la loi ou les traités. En choisissant cette base solide et fixe, il a écarté bien des discussions complètement dénuées d'importance pratique.« (*Belg. jud.*)

Fransche literatuur.

Molitor, J. P., Cours de Droit romain approfondi. Nouv. éd. 3 forts vol. in 8o. Paris, Ernest Thorin.

— La possession, la revendication, la publicienne et les servitudes, en d. rom., avec les rapports entre la législ. rom. et le droit franç.; 1 vol. in 8o.

[Ce volume, dont il a été fait un tirage à part, forme le tome III du Cours précité]

Accarias, Prof. C., Précis de Droit romain, 2e éd. corr. et notabl. augmentée. Tome Ier, un vol. in 8o. de 1,028 p.

Maynz, Prof. Ch, Cours de Droit romain. Complet en III Tomes. Paris, A. Durand et Pedrone—Lauriel

Domenget, Etude sur le sénat romain. In 8o., 62 p. Paris, Marescq aîné. [Extr. de la Rev. prat. d. dr. franç.]

Boulay, S., Des garanties accordées à la femme pour la restitution de sa dot, en dr. rom., et des opérations préliminaires au partage de la communauté légale après l'acceptation, en dr. franç. Thèse. In 8o., 235 p. Paris, Pichon.

HERBET, F., De l'Exécution sur les objets particuliers en dr. rom.; des effets des Saisies en dr. franç. 1 vol. in 8o., Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.

WILLEMS, le prof. P., Le Droit public romain. 3e éd. 1 vol. in 8o. Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.

PORTAL, le baron FR. DE, Politique des lois civiles ou science des législations comparées. III Rom. Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.

DONIOL, H., La Révolution française et la Féodalité. Un vol. in 8o Paris, GUILLAUMIN et CIE.

KLUBER, Droit des gens moderne de l'Europe. Revu, annoté et complété par M. A. OTT. 2e éd. In 8 et et gr. in 18. 573 p. Paris, GUILLAUMIN et CIE.

WHEATON, H., Eléments de droit international. 5e éd. 2 vol. in 8. Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.

Nouveau Droit international privé, par P. FIORE, prof. de dr. des gens à l'Univ. de Pise, trad. de l'ital. et annoté par P. P. PRADIER FODÉRÉ. Un fort vol. in 8. Paris, id.

Les Codes français collationnés sur les textes officiels, et les seuls où sont rapportés les textes du droit ancien et intermédiaire nécessaire à l'intelligence des articles; par. L. TRIPIER, dr. en droit. 24e éd. In 32, 1690 p. Paris, COTILLON.

GIRAUD, CH., Précis de l'Ancien droit coutumier français. Nouv. éd., rev. et augm., suivie du texte des Coutumes de Paris, d'Orléans, etc. 1 vol. in 12. Paris, COTILLON.

DEMOLOMBE, C., Le Tome XXVIII du Cours de Code Napoléon formant le Tome V du Traité des Contrats ou des Obligations conventionnelles en général. Paris, C. REINWALD et CIE.

HARDOUIN, H., Essai sur l'abolition de la contrainte par corps. Un vol. in 8. Paris, COSSE, MARCHAL et BILLARD.

ANCOC, L., De la Compétence respective du pouvoir législatif et du pouvoir exécutif en matière d'autorisation de travaux publics. In 8 Paris, COTILLON.

CHATIGUIER, M., Commentaire des clauses et conditions générales imposées aux entrepreneurs des travaux des ponts et chaussées. Un vol. in 18. Paris, COSSE, MARCHAL et BILLARD.

GREFFIER, E., Des cessions et des suppressions d'offices. 3e éd. 1 vol. in 8. Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.

WATRIN, H., De la responsabilité civile. Thèse. In 8., 194 p. Paris, DUCHEMIN.

Manuel de Droit commercial français et étranger, suivant les lois, les coutumes et la jurisprudence de plusieurs pays, à l'usage des jurisconsultes et des commerçants, par E. G. HOECHSTER. Aug. SACHÉ et Léonel OUDIN. Nouv. éd., entièrem. refondue, mise au courant de la législation. Paris.

FLEURY, C., Traité spécial des comptes-courants d'intérêts. 7e ed Un vol. in 8. Paris, EM. GALETTE.

Nouveau Code des Bris et Naufrages, ou Sûreté et Sauvetage des Naufrages, par M. J. TARTARA, comm. de la marine. 1 vol. in 18. Paris, EUGÈNE LACROIX.

BONJEAN, G., Révision et conservation du cadastre approprié aux besoins de la propriété foncière. — [Péréquation de l'Impôt — Titres — Bornages — Hypothèques — Crédit agricole, etc.] Enquête du Président BONJEAN. Deux vol. in 8. Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.

GENTON, S., de la juridiction française dans les échelles du Levant. In 8. Paris, A. MARESCQ aîné.

LUCAS, CH., La Peine de Mort et l'Unification pénale, à l'occasion du projet de Code Pénal italien. In 8. Paris, COTILLON.

Enquête parlementaire sur le régime des établissements pénitentiaires. T 7. Projet de loi sur le régime des prisons départementales et rapport de M. BÉRANGER (de la Drôme). In 4, 111 p. Paris, imp. nat.

Notice sur la transportation à la Guyane française et à la Nouvelle-Calédonie pendant les années 1868—70. Gr. in 8, 226 p. et 2 cartes. Paris, id.

Le Code d'Instruction criminelle de la Martinique, de 1828 à 1871 inclusivement, collationné sur les textes officiels, par A. GARNIER, greff. en chef de la Cour d'appel de la Martinique. 1 vol. in 4. Paris, COSSE, MARCHAL et BILLARD.

BERTHERAND, le dr. E. L., La Médecine légale en Algérie. In 8, 8 p. Alger., AILLAUD et Cie.

Montesquieu, Bibliographie de ses oeuvres, par L. DANGEAU. Un vol. in 8. Paris, ROUQUETTE.

RENDU, A., les Avocats d'autrefois. Discours. In 8, 371 p. Paris, DIDIER et Cie.

MORILLOT, A., De l'Eloquence judiciaire à Athènes. Discours. In 8. Paris, COTILLON.

RIBOT, A., Acte du 5 Août 1873 pour l'établissement d'une cour suprême de justice en Angleterre. Traduit et précédé d'une notice sur l'organisation judiciaire. In 8, 62 p. Paris, COTILLON.

[Extr. de l'Annuaire de la soc. de législ. comp.]

CHAUVEAU, FR., Etude sur la législation électorale de l'Angleterre. In 8, 32 p. Id., id.

[Extr. du Bulletin de la soc. de législ. comp.]

Italiaansche literatuur.

CARRARA, Prof. Fr., Opuscoli di diritto criminale. Vol. IV, in 8, p. 622. Lucca, GIUSTI.

GEMIGNANI, Avv. A., Dove si va? Dei matrimoni legittimi e illegittimi, osservazioni pratiche con lettera adesiva del Prof. Fr. Carrara. In 18, p. 30. Lucca, SERCHIO.

BAUDANA-VACCOLINI, C, Commento al codice civile del regno d'Italia. Vol. I, Fasc. 21—22. In 8, p. 1057—1216. Roma, SALVIUCCI.

BIANCHETTI, Avv. Antonio, Relazioni e raffronti del codice civile italiano colla legge romana e coi codici olandesi, prussiano, francese, bavarese, albertino, austriaco, napoletano, parmense ed estense, con richiamo alle affini disposizioni legislative e vigenti nel Regno ed alle principali masime della dottrina e della giurisprudenza. In 8, p. 532. Torino.

BLUNTSCHLI, Diritto pubblico universale. Prima traduzione italiana sulla quarta e izione tedesca per Gius. Trono. Fasc. 1—6. In 8, p. 1—280. Napoli.

L'opera si comporrà di 24 fascicoli, ciascuno di 48 pagine. Se ne pubblica un fascicolo al mese.

ESPERSON, Cav. Pietro, Diritto diplomatico e giurisdizione internazionale marittima. Vol. II. Parte I. Dei Consolati. In 8, p. 316. Milano.

GALDI, Avv. Prof. Domenicantonio, Comentario del codice civile, trattato della paternità e filiazione. Fasc. 34. In 8, Vol. III, p. 337—392. Napoli.

LA MANTIA, Vito, Storia della legislazione civile e criminale di Sicilia comparata con le leggi italiane e straniere dai tempi antichi sino ai presenti. 3 vol. in 8, p. 236, 232, 442. Palermo.

LISSONI, Avv. Daniele, Nozioni di diritto civile sui testamenti. In 16, p. VIII 218. Milano.

LOMONACO, Giovanni, Trattato di diritto civile internazionale. In 8, p. XX 304. Napoli.

Biblioteca delle Scienze giuridiche e Sociali.

MANGANO, Avv. Orazio, La giuria e la pena di morte, brevi cenni. In 8, p 40. Catania.

MEUCCI, Avv. Lorenzo, Il sistema elementare del diritto. In 8, p. 436. Roma.

NANI, Avv. Cesare, Della responsabilità delle amministrazioni ferroviarie relativamente ai trasporti. In 8, p. IV 152. Torino.

POCHINTESTA, Avv. Felice, Del diritto delle obbligazione secondo il codice civile italiano. Seconda edizione. In 8, p. 424. Torino.

WEISKE, Carlo Augusto, Manuale di procedura penale con speciali osservazioni sul diritto Sassone, recato in italiane dagli avv. Zei e Benelli con introduzione del prof. Francesco Carrara: aggiuntovi il nuovo codice di procedura penale Austriaco del 23 maggio 1873, con note. In 8, p. XXVI 468. Firenze.

Deutsche Literatur.

Rechtslexikon Encyclopädie der Rechtswissenschaft in alphab. Bearbeitg. Hrsg. unter Mitwkng. vieler Rechtsgelehrten von Prof. Frz. v. HOLTZENDORFF 2 durchgehends verb. u. erheblich verm. Aufl., 2 Lfg. Lex. 8, S. 1—160. Leipzig, DUNCKER u. HUMBLOT.

BLUNTSCHLI's Staatswörterbuch, in 3 Bdn., 3 Bd., S. 561—640. Zürich, SCHULTESZ.

GAII institutionum commentarii quattuor. Codicis Veronensis denuo collati apographum confecit et jussu academiae regiae scientiarum Berolinensis ed. Gs. STUDEMUND. Accedit pagina codicis Veronensis photographice efficta, gr. 4, XXX, 325 p. Leipzig. HIRZEL.

PUCHTA, G. Fr., Vorlesungen üb. das heutige römische Recht. Aus dessen Nachlass hrsg. v. Geh.-Justiz R. Prof. Dr. A. A. F. RUDORFF, 6 verm. u. verb. Aufl., 5 Lfg., gr. 8, 2 Bd. Leipzig, B. TAUCHNITZ.

Archiv d. Deutschen Reiches. Jahrbuch f. Staatsrecht u. Gesetzgebung Fortsetzung des »Archiv der Nord deutschen Bundes«. Herausgegeben unter Mitwirkung namhafter Fachmänner und Gelehrter von W. JUNGERMANN, Reg.-Rath a. D. Neue Folge, 1 Bd. Berlin, KORTKAMPF.

Men leest in het Prospectus van dit nieuw vervolg onder anderen het volgende:

»Die erweiterte Zuständigkeit der Reichs-Gesetzgebung macht es zu einer Nothwendigkeit, eine Beschränkung des Inhaltes dahin eintreten zu lassen, das

1. die diplomatischen Aktenstücke,
2. die Gesetze fremder Staaten

fortfallen.

Wir glauben auch darin allgemeiner Zustimmung uns versichert halten zu dürfen. Das Material, welches Entstehung, Anwendung und Auslegung der Reichs-Gesetzgebung bieten, ist ohneben ein so grosses, dass selbst in Bezug hierauf noch eine Einschränkung in der wörtlichen Wiedergabe der Vollzugs-Verordnungen aller Einzelstaaten vorbehalten werden muss. Ein Bedenken dürfte dem kaum entgegenstehen, denn einerseits werden alle wesentlichen Bestimmungen, soweit solche z. Z der Bearbeitung der bezüglichen Gesetze bereits ergangen sind, bei diesen alsbald Berücksichtigung finden, andererseits sind die Vollzugs Verordnungen in vielen Fällen gleichlautend mit den von den grösseren Staaten erlassenen, ein wortgetreuer Abdruck daher oft nur eine Wiederholung bereits gegebenen Materials unter anderem Titel, endlich ist das Geltungs-Gebiet mancher bezüglichen Rechts-Ordnungen ein zu wenig umfangreiches, und der kleinen Zahl direkter Interessenten stehen die amtlichen Veröffenlichungen des betr. Bundesstaates zur Verfügung.

Allgemeinen Bedürfnissen und Wünschen glauben wir nach dieser Richtung hin im vollen Umfange Rechnung zu tragen durch periodische Uebersichten der in den Einzelstaaten ergangenen Ausführungs-Verordnungen.

Das »Archiv« wird sich demnach künftig darauf beschränken die Gesetze für das Deutsche Reich und die von der höchsten Reichs-Behörde erlassenen Verordnungen, Bekanntmachungen, Reglements, Instruktionen u. s. w.

aufzunehmen. Es wird sich aber nicht damit begnügen, die Gesetze einfach aus den nächstliegenden Quellen: den Regierungs-Vorlagen, Verhandlungen, Kommissions-Berichten u. s. w. erläutert, wiederzugeben, sondern es hat die höhere Aufgabe sich gestellt, neben diesen Quellen alles Material, welches Wissenschaft und Praxis darbieten, zur Erläuterung heranzuziehen und für dieselbe fruchtbar zu machen.

Als leitender Grundsatz ist aufgestellt: keine Bearbeitung eines Gesetzes

eher in das Archiv aufzunehmen, als bis die betreffende Materie vollständig abgeschlossen ist, so lange die gegenwärtige organisatorische Bewegung in der Gesetzgebung dauert. — Nur bei strenger Einhaltung dieses Grundsatzes wird es möglich sein, Kommentare von dauerndem Werthe zu schaffen.

Die Bearbeitung der einzelnen Gesetze wird im Allgemeinen folgende sein:

I. Einleitung: enthaltend:
   a) kurze Entstehungs-Geschichte des Gesetzes;
   b) Angabe der wichtigsten neuen Rechts-Grundsätze, in Vergleichung mit den früheren.

II. Gesetz erläutert aus:
   a) dem Entwurf, den Motiven und Verhandlungen;
   b) der gleichartigen Reichs- und bezw. Landes-Gesetzgebung;
   c) der Rechtsprechung höchster Gerichtshöfe;
   d) eigenen Ansichten des betr. Herrn Bearbeiters;
   e) der bezüglichen Literatur.

III. Ausführungs-Vorschriften, soweit diese nicht bereits in den Erläuterungen in genügender Weise Aufnahme finden.

Den Gesetzen werden sich bezüglich der Art der Erläuterung die einen gleichartigen Karakter tragende Verordnungen etc. etc. des Reichskanzlers anschliessen. Die übrigen Verordnungen etc. werden nach ihrem Inhalte gruppirt und nach ihrer Tragweite mehr oder minder ausführlich wiedergegeben. In ähnlicher Weise wird mit den Verträgen verfahren werden.“

Ergänzungen u. Erläuterungen der Preuss. Rechtsbücher durch Gesetzgebung u. Wissenschaft. Unter Benutzung der Justizministerial-Akten u. der Gesetz-Revisions-Arbeiten. 6 Ausg. neu bearb. v. App.-Vice-Präs. Dr. L. v. Rönne. 1 Bd. Allgemeines Landrecht. 4 Lfg., gr. 4., S. 601—733. Berlin, v. Decker.

Koch, Dr. C. F, allgemeines Landrecht f. die preussischen Staaten Mit Kommentar u. Anmkgn. Nach d Verf. Tode bearb. v. Minist. Dir. Dr. Frz. Förster, Obertrib.-R. R. Johow, Prof. Dr. P. Hinschius Statger.-R. A. Achilles, Ob.-Staatsanw. A. Dalcke, 6 Ausg. Berlin, Guttentag.

Olshausen, Dr. Just., die Einsprüche dritter Personen in der Executionsinstanz nach gemeinen u. preussischen Rechte sowohl vom Standpunkte der Gesetzgebung. gr. 8, 129 S. Berlin, Vahlen.

Zachariae v. Lingenthal, Dr. C. S., Handbuch d. französ. Civilrechts. 6 verm. u. bis auf die neueste Zeit fortgeführte Aufl. Hrsg. Reichsoberhandelsger.-R. Dr. E. S. Puchelt. 1 Halbbd. Gr. 8, 272 S. Heidelberg, E. Mohr.

Höinghaus, R, das neue Expropriation-Gesetz. Gesetz üb. die Enteign. v. Grundeigenthum, Auf Grund des amtl. Materialien der Gesetzgbg. [Motive, Commissionsberichte u. Verhandlgn. der beiden Häuser d. Landtages] ausführlich ergänzt u. erläutert. Gr. 8, 192 S. Berlin, Burmester u. Stempell.

Meiszner, Bez.-Ger.-R. Dr. W., der Miethvertrag nach dem in Königr. Sachsen geltenden Rechte. Unter Berücksicht. der Spruchpraxis, m. Erläutrgn. u. z. w. 8, 152 S. Leipzig, Roszberg.

Gesetz, preussisches, üb. die Beurkundung d. Personenstandes u. die Form der Eheschliessung vom 9 Marz 1874. 16 S. Berlin.

THÖL, Geh. Justiz-R. Prof. Dr. H., Praxis d. Handelsrechts u. Wechselrechts. 1 Hft., gr. 8, 76 S. Leipzig, FUES.

Wechselordnung, allgem. deutsche, m. den Nürnberger Novellen nebst den Einführungs-gesetzen u. den auf die Wechselstempelsteuer bezügl. Vorschriften. Mit Sachregister, 2 Ausg. Gr. 8, 104 S. Berlin, v. DECKER.

TURNAU, Kreisrichter W., die Grundbuch-Ordnung vom 5 Mai 1872 m. Ergänzgn. u. Erläutrgn. 1 Hälfte, Lex-8, 336 S. Paderborn, SCHÖNINGH.

KESSEL-ZEUTSCH, Frhr. v., üb die Neugestaltung der Wegegesetzbung in Preussen. Mit besond. Berücks. d. französ. Vicinal-Wege-Gesetzes vom J. 1836. Vortrag. Gr. 8, 22 S. Breslau, KORN.

KIRCHMANN, J. H. v., üb. parlamentarische Debatten. Ein Vortrag. Gr. 8, 63 S. Berlin, SPRINGER.

KLETKE, Dr. G. M., deutsches Reichsgesetz üb die Presse nebst e. Anh. das Reichsgesetz, betr. das Urheberrecht an Schriftwerken, Abbildgn., musik. Kompositionen u. dramat. Werken, vom 11 Juni 1870. 2 Aufl. Gr. 8, 83 S. Berlin, C. PFEIFFER.

FAZY, J., de l'intelligence collective des sociétés. Cours de législ. const. Gr. 8, 448 p. Basel, GEORG.

Engelsche literatuur.

COX, Edw. W., and GRADY, Standish Grove, The New Law and Practice of Registration and Elections. Parlementary and Municipal. 12 th. ed. Post 8, pp. 1036. London, Law Times Office.

ERLE, J. W., A complete Juries Bill. 8. London, BICKERS.

HAYNES, Freeman O., Supreme Court of Judicature Act, 1873. With Explanatory Notes. Roy.-8. London MAXWELL.

INDERMAUR, 1., An Epitome of Leading Common Law Cases, with some short Notes thereon. 2nd. ed. 8, pp. 80. London, STEVENS and HAYNES.

The Science of Law. By Prof. SHELDON AMOS. 8. London, H. S. KING a. Cie.

Amerikaansche literatuur.

COOLEY, Dr. T. M., A Treatise on the Constitutional Limitations which rest upon the Legislative Power of the States of the American Union. 3 rd. ed. 8, pp. 827, Boston, MASS.

CURTIS, G. T., The Case of the Virginius. Considered with Reference to the Law of Self-Defence. 8, pp. 40. New-York.

THEMIS. — 1874. — N°. 4.

LIJST VAN NIEUW UITGEKOMEN REGTSGELEERDE WERKEN.

Nederlandsche literatuur.

BERGMANN (Mr. F. J. E. VAN ZINNICQ), Het voormalig hertogdom Brabant. Geschied- en regtskundig onderzoek naar den staatkundigen toestand van dat land, bepaaldelijk ook met betrekking tot Noordbrabant, de Meijerij en stad 's Hertogenbosch. Deel II, 2e st., 102 blz. 's Hertogenbosch, W. C. VAN HEUSDEN.

Beslissingen op Geschillen van Bestuur; 1861—1870. 's Hage, Gebr. BELINFANTE.

Bibliotheca Juridica. Catalogus van alle boeken sedert 1837 in het Koningrijk der Nederlanden verschenen, over Staatswetenschappen, Wetgeving en Rechtsgeleerdheid. Met alphab. zaakreg. Gr. 8, 209 bl. 's Hage, M. NIJHOFF.

DIEPHUIS (Mr. G.), *Handboek voor het Nederlandsch handelsregt.* 2e Herz. druk, Deel I en II, gr. 8, 317, 205 blz. Groningen, J. B. WOLTERS.

Jaarboekje, Staatkundig en Staathuishoudkundig, voor 1874. Uitgeg. door de Vereen. v. d. Statistiek in Nederland. 26e jaarg. Amsterdam, E. S. WITKAMP.

LEVY, (Mr. J. A.), De Rechtsverhouding tusschen Trekker en Acceptant. 's Hage, Gebr. BELINFANTE.

KIST, (Mr. J. G.), Beginselen van Handelsregt volgens de Nederl. wet. Dl. I. Handelsregt. Handel. 2e verm. druk, gr. 8, 152 blz. Amsterdam, J. H. GEBHARD & CIE.

Klapper op de wetten, besluiten, aanschrijvingen en regterl. uitspraken betreffende het Burgerlijk Bestuur in Nederland, door H. VERWOERT; 2e herz. druk, tot op den tegenw. tijd bijgewerkt door H. G. HARTMAN Jz., onder toezigt van Mr. E L. VAN EMDEN. Dl. I, Afl. I. 's Hage, Gebr. BELINFANTE.

Onze rechterlijke inrichting in populaire schetsen, door Mr. E. VAN LIER; Amsterdam, FUNKE.

POSNO (M. A.), Handboek voor den Oost-Ind. ambtenaar. Korte inhoud van alle van kracht zijnde wetten en besluiten voorkomende in het Staatsblad van Ned.-Indië van af 1816 tot 1873, benevens appendix bevattende de veranderingen die in het jaar 1873 op de bepalingen vervat in het eerste deel, hebben plaats gevo den. Deel II, 386 blz. Kampen, K. VAN HULST.

VLOTEN (JOH. VAN), Beknopt Staatsburgerlijk handboekjen voor ieder Nederlander, die zich van zijn plichten en rechten als mensch en Staatsburger vergewissen wil. Kl. 8, 160 bl, Haarlem, W. C. DE GRAAFF.

Wet op het regt van successie en van overgang bij overlijden, van 13 Mei 1859, Stbl. no. 36, gewijzigd en aangevuld bij die van 28 Mei, Stbl. no. 95, voorzien van een alph. register en van eenige korte aanteekeningen en verwijzingen door J. B. VROOM. 3e dr. Zwolle, W. E. J. TJEENK WILLINK.

— van 28 Aug. 1851, Stbl. 125, regelende de onteigeningen ten algemeenen nutte, met uittreksels uit de memoriën van toel. en beantw. en uit de beraadslagingen. En alph. register door L. N. SCHUURMAN. 3e, ook met regterl. uitspr. verm. druk. Id., id.

— Van 18 April 1874 tot overbrenging van enkele bevoegdheden der arr.-regtbanken bij de kantonrechters (Stbl. no. 68) met de daarbij overgebrachte bevoegdheden toegelicht en van formulieren voorzien door Mr. Ph. A. J. BOUVIN. Zierikzee, S. OCHTMAN JR.

Statistiek van het Gevangeniswezen over 1872. Roy. 8, 162 blz. 's Hage, (VAN WEELDEN en MINGELEN).

Belgische literatuur

Jurisprudence du Conseil des Mines de Belgique recueillie et mise en ordre par L. C. A CHICORA, cons. au Cons. d. mines. 1863 à 1873. Bruxelles. In 8, BRUYLANT-CHSISTOPHE et Cie.

Traité théorique et pratique de droit commercial, par H. BIOT, greff.-adj. au trib. de comm. de Brux. 2 vol. in 8, Bruxelles, BRUYLANT-CHRISTOPHE et Cie.

Franschc literatuur.

Les Instructions sociales et le droit civil à Sparte, par C. JANNET, avoc. In 8, 158 p. Paris, DURAND et PEDONE LAURIEL.

RIVIÈRE (H. F.), cons., Histoire des institutions, contenant un essai histor. sur le dr. public et privé, t. I, 518 p. Paris, MARESCQ aîné.

AUCOC, Observations sur la codification des lois, présentées à la Soc. de lég. comp. In 8, 11 p. Paris, COTILLON.

PORTAL (le baron Fr. DE), anc. maître des requêtes, Politique des lois civiles, ou science des législations comparées, t. II, in 8, 322 p. Paris, DURAND et PEDONE LAURIEL.

Droit international privé, ou principes pour résoudre les conflits entre les législations diverses en matière de droit civil et commercial; par PASQUALE FIORE, prof. d. dr. d. gens à l'univ. de Pise. Traduit de l'italien annoté et suivi d'un appendice de l'auteur comprenant le dernier état de la législ. et de la jurispr., par P. PRADIER-FODÉRÉ. In 8, 732 p. Paris, DURAND et PEDONE LAURIEL.

ROYER (P. DE), avoc.. De la condition civile des étrangers. Législations anciennes. Législ. romaine. Législ. française. In 8, 138 p. Paris, PLON & CIE.

Annuaire de la législation étrangère, publié par la Société de législation comparée, contenant la traduction des principales lois votées dans les pays étrangers en 1873. 3e année. In 8. 609 p. Paris, COTILLON.

Etudes de droit international. Emprunts d'Etats étrangers en France, tribunaux compétents, par H. BECKER, avoc. In 8, 119 p. Paris, DURAND et PEDONE LAURIEL.

VAINBERG (S.), avoc., La Faillite d'après le droit romain, monographie juridique. In 8, 312 p. Paris, LEROUX.

HOECHSTER, SACRÉ et LÉONEL OUDIN, avocats, Manuel de droit commercial français et étranger, suivant les lois, les coutumes et la jurisprudence de nombre de pays de l'Europe et de l'Amérique. Nouv. édit., entièrement refondue. In 8, 820 p. Paris, MARESCQ aîné.

Des réformes à introduire dans les tribunaux de commerce. Discours pr. par M. CH. DESTANNE DE BERNIS, subst. d. proc.-gén. In 8, 34 p. Agen, NOUBEL.

TEULET, avoc., et CAMBERLIN, Nouveau manuel des tribunaux de commerce: Législation, Historique et Formulaire. In 8, 669 p. Paris, MARESCQ aîné.

Jurisprudence générale de MM. DALLOZ. Les Codes annotés. Code civil annoté. t. II, 3e livr. (art. 1315 à 1675). In 4 à 3 col. 561—1142 p. Paris, au bureau.

MOURLON (F.), Répétitions écrites sur le troisième examen du Code Napoléon, contenant l'exposé des principes généraux, leurs motifs et la solution des questions théoriques; 9 éd. revue et mise au courant par CH. DEMANGEAT, prof. à Paris, t. III, in 8, 919 p. Paris, MARESCQ aîné.

TEULET (A. F.), Les Codes de la République française, contenant la constitution provisoire, les lois et décrets du Gouvernement de la défense nationale, une nouvelle corrélation des codes, un supplément par ordre alphab., une table générale des matières, un dictionnaire des termes du droit; 12e éd. Gr. in 8, 1356 p. Paris, MARESCQ aîné.

LACROIX (S.), avoc., Mémento de droit civil pour la préparation aux examens, d'après le Manuel de droit civil du prof. ACOLLAS. In 18, 491 p. et 3 tabl. Paris, CHÉRIÉ.

STOULS (E.), dr. en droit, Etude sur la protection de la possession. In 8, 268 p. Paris, BRAY et RETAUX.

GIRAULT (CH.), proc. d. l. Rép., De la prohibition du mariage entre le beau-frère et la belle-soeur, l'oncle et la mère, la tante et le neveu. Observations sur la proposition de loi tendant à modifier la rédaction des articles 331 et 335 du Code civil, sur la légitimation des enfants nés hors mariage. In 8, 35 p. Versailles, MARESCQ aîné.

De la condition de la femme dans le mariage, en dr. rom. De l'incapacité de la femme mariée, en dr. fr., par J. BOISSAT-MAZERAT, avoc. In 8, 127 p. Paris, P. CHON.

RICHER (L.), Le Divorce, projet de loi précédé d'un exposé des motifs et suivi des principaux officiels se rattachant à la question. Avec une lettre préface par LOUIS BLANC. In 18, 273 p. Paris, LE CHEVALIER.

Observations de la fac. de droit de Paris sur la proposition de M. Delsol relative aux droits de succession de l'époux survivant. In 4, 53 p. Paris, DE MOURGUES frères.

Etude sur les sûretés spéciales accordées par la loi aux bailleurs d'immeubles. Thèse, par A. QUATRE, avoc. In 8, 262 p. Paris, DUCHEMIN.

Droit rom.: De la garantie contre l'éréction en matière de vente. Dr. franç.: Des caractères et des modes de preuve de la vente commerciale. Thèse, par EM. RIPERT, avoc. In 8, 202 p. Paris, MARESCQ aîné.

Administration des biens et des revenus des cités en droit rom. Admin. des biens es des revenus des villes et des communautés d'habitants dans l'ancien dr. franç. Id. des communes, par R. THIÉRION DE MONCLIN, avoc. In 8, 472 p. Paris, PICHON.

HARDOUIN (H.), conseill., Essai sur l'abolition de la contrainte par corps. In 8, 507 p. Paris, COSSE, MARCHAL et BILLARD.

Compte général de l'administr. de la justice dans les colonies françaises, pendant les années 1862 à 1867. In 4, 328 p. Paris, impr. nat.

La Magistrature et la politique. Etudes sur les projets de réforme judiciaire. In 8, 51 p. Paris, DURAND et PEDONE LAURIEL.

Ordonnances sur requête, par M. BERTIN, avoc. In 8, 510 p. Paris, DURAND et PEDONE LAURIEL.

La justice de paix en Italie et en France. Essai de législation comparée; par E. FAY, juge de paix. In 8, 104 p. Chambéry, ALBANE.

Eloge de Dupin aîné, bâtonnier de l'ordre des avocats. Discours proc. par A. T. MARTIN, dr. en dr., avoc. Barreau de Paris. In 8, 104 p. Paris, CLAYE.

Plaidoierie de Me JULES FAVRE devant la cour d'appèl de Paris, pour les héritiers de feu Ch. Guill. Naundorff. In 18, 375 p. Paris, LE CHEVALIER.

Histoire du droit criminel de la France depuis le XVe jusqu'au XIXe siècle, comparé avec celui de l'Italie, de l'Allemagne et de l'Angleterre, par A. DU BOYS, anc. magistrat. Pour faire suite à l'Histoire du dr. criminel des peuples modernes du même auteur. T. II. In 8, 676 p. Paris, DURAND et PEDONE LAURIEL.

YVERNÈS (EM.). De la récidive et du régime pénitentiaire en Europe. In 8, 71 p. Paris, GUILLAUMIN & CIE et DURAND.

Etude médico légale et clinique sur l'empoisonnement, par A. TARDIEU, prof. de méd. lég. à la fac. de méd. de Paris. Avec la collaboration de Z. ROUSSIN, pharmacien pour la partie de l'expertise médico-légale relative à la recherche physique des poisons. 2e édit., revue et considér. augm. 2 pl. et 54 fig. intercalées dans le texte. In 8, 1236 p. Paris, J. B. BAILLIÈRE & FILS.

Enquête parlementaire sur le régime des établissements pénitentiaires. T. 2. Procès-verbaux de la commission. In 4, 519 p. Paris, impr. nat.

La nouvelle Calédonie. Climat, colonisation, régime pénitentiaire; par M. Buisson, comm. centr. de la Nouv. Calédonie. In 8, 20 p. Alger, Aillaud & Cie. [Extr. du journ. l'*Akkbar*.]

Notice sur la déportation à la Nouvelle Calédonie, publiée par les soins de M. le contre-amiral marquis de Montaignac, ministre de la marine et des colonies. Gr. in 8, 192 p. et 3 cartes. Paris, imp. nation.

Moreau (E.), Coup d'œil sur les différents systèmes pénitentiaires suivis en France, en Angleterre et aux Etats-Unis. In 8, 99 p. Tours, Ladevèze.

Dutilleul (J.), Etude sur le régime pénitentiaire. La maison centrale de Loos et le pénitencier agricole de St. Bernard. In 8, 16 p. Lille, Dariel (Extr. d. Mém. de la Société des Sciences, 3e sér.).

Cochet de Savigny (P. C. M.), Mémorial de la gendarmerie. Collection complète des lois, ordonnances, décrets, etc., relatifs au service, de la gendarmerie, depuis 1791, avec une table chronol. analyt. et alphab. à ch. vol. 2e. éd. T. II, in 8 à 2 col., 530 p. Paris, Léautey.

Gros (E.), Commentaire usuel et juridique de la loi du 23 janv. 1873 sur l'ivresse publique. In 8, 27 p. Amiens, Jeunet.

Bochin, avoc., Du cadastre dans ses rapports avec la propriété foncière. In 8, 60 p. Paris, Guillaumin & Cie.

Le Cadastre général et l'Impôt foncier, par A. Cattiaux. In 12, 46 p. Amiens, Sueur—Deneuville.

Gomy (I.), Géom., La Question du Cadastre en France. In 12, 16 p. Paris, Chamerot.

Surrel (L. H. de), Le Cadastre. Uitilité de son renouvellement. In 8, 12 p. Le Puy, Marchessou.

Tarifs des droits d'enregistrement, de timbre, d'hypothèque et de greffe et des amendes de contravention par ordre alph. In 32, 121 p. Paris, Marchal, Billard & Cie.

Dictionnaire de législation et d'administration militaires; par V. Saussine et E. Chevalet. T. II, in 8 à 2 col. 1568 p. Paris, Berger—Levrault & Cie.

Code nouveau de la pêche pluviale, annoté et expliqué d'après la jurispr. de la cour de cassation et des cours d'appel; par E. Martin, dr. en droit, anc. avoc. Nouv. édit., mise au courant de la législ. et de la jurispr. In 18, 260 p. Paris, Léautey.

Législation et jurisprudence sur le transport des marchandises par chemins de fer. Tarifs. Délais. Droits et obligations des expéditeurs et des destinataires. Responsabilité des compagnies. Impôts. Traité théor. et prat. par L. Sarrut, avoc., Préface par Ch. Lyon-Caen, professor agrégé à la fac. d. dr. de Paris. In 8, 636 p. Paris, A. Chaix & Cie.

Delacourte (E.), avoc., Elements de législation usuelle. 4e éd. In 12, 289 p. Paris, Hachette & Cie.

Rey (A.), prof. de jurispr., Traité de Jurisprudence vétérinaire, contenant la législ. sur les vices rédhibitoires et la garantie dans les ventes et échanges d'animaux domestiques, suivi d'un traité de médecine légale sur les accidents qui peuvent survenir en chemin de fer. 2e éd. revue, corr. et augm. In 8, 780 p. Paris, Savy.

Droit musulman. Du statut personnel et des successions, par MM. Sautayra, cons. à la cour d'Alger, et Eug. Cherbonneau, anc. prof. d'arabe au collège arabe-franç. d'Alger. T. II. Des successions. In 8, 443 p. Paris, Maisonneuve & Cie.

Deutsche Literatur.

Leonhardt (Prof. Dr. Frhr. v.), die hohe Bedeutung der neuern Rechtsphilosophie im Allgemeinen u. insbesondere f. den Rechtsstaat. Gr. 8, 38 S. Prag, Tempsky.

Ihering (Just.-R. Pr. Dr. Rud. v.), der Kampf um's Recht. 4 Aufl. Gr. 8, 96 S. Wien, Manz.

Key (Ob.-Landesg-R. F. v.), die wichtigsten Momente der gerichtlichen Seelenkunde f. Leser allen Stände insbesondere f. Geschworne. 2 Aufl. gr. 8, 252 S, Linz, Quirein.

Leuder (Prof. Dr. C.), der neueste Codifications-Versuch auf dem Gebiete d. Völkerrechts. Kritische Bemerkgn. zu den russ. Vorschlägen f. den auf den 27 Juli 1874 nach Brüssel einberufenen internationalen Congress. Gr. 8, 47 S. Erlangen, Deichert.

Bluntschli (Dr. J. C.), das moderne Kriegsrecht der civilisirten Staaten. 2 Aufl. gr. 8, 145 S. Nördlingen, Beck.

Wheaton (H.), Eléments du droit international. 5 éd. 2 vols., 334 u. 399 S. Leipzig, Brockhaus.

Meier (Prof. Dr. E.), üb. den Abschluss v. Staatsverträgen. Gr. 8, 368 S. Leipzig, Duncker u. Humblot.

Dankwardt (Adv. H.), die *locatio conductio operis*. [Aus: Ihering's *Jährbuchern.*] Gr. 8, 84 S, Jena, Mauke.

Fitting (Prof. Dr. H.), Glosse zu den Exceptiones legum romanarum d. Petrus. Aus e. Prager Handschrift zum ersten Mal hrsg. u. eingeleitet. Gr. 8, 68 S. Halle, Buchh. d. Waisenh.

Hartmann (Geh.-Leg.-R. Adv.), Institutionen d. praktischen Völkerrecht in Friedenszeiten m. Rücksicht auf die Verfass., die Verträge u. die Gezetzgebg. d. Deutschen Reichs. Gr. 8, 287 S. Hannover, Meyer.

Hasenbalg (App.-Ger.-R. H.), zur Lehre v. der *actio Pauliana* insbesondere unter welchen Voraussetzgn. kann e. von Schuldner bestellten Pfandrecht erfolgreich mittels der gedachten Klage angegriffen werden. Eine civilist. Studie. Gr. 8, 93 S. Berlin, Vahlen.

Hess (Ass. A.), 18 Civilrechtsfällen zu Entscheidungen nach röm. Recht als Beitrag zum Pandekten-Practicum u. Repetitorium f. den Gebrauch beim academ. Studium u. zur Einführg. in die jurist Praxis. Gr. 8, 82 S. Coburg, Sendelbach.

Bömers (C.), Repetitorium der aüssern röm. Rechtsgeschichte Ein didact. Gedicht. 2 Aufl. gr. 8, 38 S. Leipzig, Ellissen.

Puchta (G. F.), Vorlesungen üb. das heutige römische Recht. Aus dessen Nachlass hrsg. v. Geh.-Just.-R. Prof. A. A. F. Rudorff, 6 verm. u. verb. Aufl. (Schluss) Lfg. Gr. 8 (2 Bd.) Leipzig, B. Tauchnitz.

Windscheid (Prof. Dr. B.), Lehrbuch d. Pandektenrechts. Wort-, Sach- u. Spruch-Register. Bearb. unter Vorwissen d. Herrn Verf. v. e. höheren Justizbeambten. Gr. 8, 244 S. Düsseldorf, Buddeus.

Dahn (Prof. Dr. F.), westgothische Studien Entstehungsgeschichte, Privatrecht, Strafrecht, Civil- u. Straf-Process. u. Gesammtkritik der *Lex Visigothorum*. Gr. 4, 321 S. Würzburg, Stahel.

Fischer (A.). das System d. preussischen Landrechts in humoristischen Versen als mnotechn. Hilffsmittel dargestellt. Gr. 8, 16 S. Breslau, Max u. Cie.

Förster (Oberjustiz-R. Dr. F.), Theorie u. Praxis d. heutigen gemeinen preuss. Privatrechts auf der Grundlage d. gemeinen deutschen Rechts. 3 Bd. 3 Auff. Gr. 8, 722 S. Berlin, G. Reimer.

Koch (Dr. C. F.), allgemeines Landrecht f. die preussische Staaten, Nach d. Verf. Tode bearb. v. Min.-Dir. Dr. F. Förster, u. a. I Bd., 6 Ausg. 3 Afg. 593—894. Berlin, Guttentag.

Böhlau (Prof. Dr. H. H. A.), Mecklenburgisches Landrecht. Das particuliere Privatrecht d. Grossherz. Mecklenburg-Schwerin m. Ausschluss d. Lehnrechts. 2 Bd., 2 Abth., 450 S. Weimar, Böhlau.

Zachariae v. Lingenthal (Dr. C. S.), Handbuch d. französichen Civilrechts, 6 verm. u. bis auf die neneste Zeit fortgeführte Aufl. Hrsg. v. Reichsoberh.-ger.-R. Dr. E. S. Puchelt. Gr. 8, 596 S. Heidelberg, E. Mohr.

Stölzel (Geh.-Justiz-R.), das Recht der väterlichen Gewalt in Preussen, 4, 43 S. Berlin, v. Decker.

Friedberg (Prof. Dr. E.), des Entwurf e. Gesetzes üb. Ehetrennung. Gr. 22 S. Hamburg, Grüning.

Märcker (Stadtger.-R.), die Nachlassregulirung, das Erbrecht u. Vormundschaftswezen nach preussischem Rechte. 4 Aufl. 8, 175 S. Berlin, v. Decker.

Hofman (Prof. Dr. F.), die Entstehungsgründe der Obligationen, insbesondere der Vertrag, m. Rücksicht auf Siegel's: „Das Versprechen als Verpflichtungsgrunde.“ Gr. 8, 116 8. Wien, Manz.

Eck (Dr. E.), die Verpflichtung d. Verkäufers zur Gewährung d. Eigenthums nach Römischem u. gemeinem Deutschen Recht. Festschrift im Auftrage der Juristen-Fakultät Halle-Wittenberg. Gr. 8, 43 S. Halle, Buchh. d. Waisenh.

Gimmerthal (Thdr.), das Eigenthum im Conflicte m. den übrigen Gebilden d. Sachenrechts u. die „Actiones Arbitrariae“ insbesondere. Eine römischrechtl. Untersuchg. Gr. 8, 71 S. Arnstadt, Gimmerthal.

KLETKE (Dr. G. M.), das Expropriationsrech t d. preussischen Staates auf Grund d. neuesten Gesetzes üb. die Enteignung d. Grundeigenthums v. 11 Juni 1874 u. der besond. Gesetze üb. Entziehg. od. Beschränkg. d. Grundeigenthums. Gr. 8, 238 S. Berlin, C PFEIFFER.

Gesetz üb. die Enteignung v. Grundeigenthum v. 11 Juni 1874, 8, 31 S. Breslau, MARUSCHKE u. BERENDT.

SCHLOSSMANN (Ger.-Assess. Privatdoc. Dr. SIEGM.), zur Lehre vom Zwange. Eine civilist. Abhandlg. Gr. 8, 151 S. Leipzig, BREITKOPF u. HÄRTEL.

BENDER (JUL.), Repetitorium d. gemeinen deutschen Civilprocesses f. Studirende u. Prüfungs-Candidaten. 4. Aufl. 8, 59 S. Cassel, WIGAND.

BRUCK (Dr. A.), die Beweislast hinzichtlich der Beschaffenheit d. Kaufgegenstandes. Nach dem gemeinen u. preuss. Civilrechte. Gr. 8, 114 S. Berlin, C. HEYMANN.

LIPPMANN (Kreisger.-R. F. W.), üb. den normirten Eid u. die Darstellg. desselben in den neuesten Civilprocess-Gesetz. entwürfen. Gr. 8, 124 S. Id., SPRINGER.

BAUER (Archiv. A.), e. Stimme aus Baden üb. Revision d. deutschen Strafgesetzbuches insbesondere üb. die Beurlaubg. der Strafgefangenen. Gr. 8, 27 S. Mannheim, BENSCHEIMER.

OPPERHOFF (Ob.-Staatsanw. Dr. F. C.), das Strafgesetzbuch f. das deutsche Reich nebst dem Einführungs-Gesetze u. z. w. 4. wesentl. verb. verreich. Ausg. Gr. 8, 789 S. Berlin, G. REIMER.

QUARITSCH (Dr.), Compendium d. deutschen Strafrecht, Lehrbuch u. Repetitorium. 2. Ausg., gr. 8, 99 S. Id., WEBER.

ULLMAN (Prof. Dr. EM.), das österreichische Strafprocessrecht, zum akad. Gebrauche dargestellt. 1 Abth. gr. 8, 139 S. Innsbruck, WAGNER.

Statistik des zum Ressort d. Ministerium d. Innern gehörenden Straf- u. Gefangen-Anstalten f. d. J. 1871. Gr. 4, 262 S. Berlin, v. DECKER.

FRÜHWALD (Oberlandsger.-R. W. Th), praktisches Handbuch f. die strafgerichtliche Wirksamkeit der k. k. Bezirksgerichte in Uebertretungsfällen. Zum Gebrauche f. Einzelrichter u. staatsanwaltschaftl. Funktionäre Schluss-Hft. Lex. 8, 591 S. Wien, MANZ.

KLETKE (Dr. G. M.), die Rechtsverhältnisse der Prokuristen, Handlungsbevollmächtigten, Handlungsgehülfen u. Lehrlinge unter sich, zu Dritten u. zum Principal. Nach den Bestimmgn. d. Allgem. Handelsgesetzbuches f. das deutsche Reich u. den Entscheidgn. der obersten Gerichtshöfe dargestellt, erläutert u. m. alphab. Sachregister versehen. 2 Aufl. 8, 55 S. Berlin, GROSSER.

Verhandlungen d. 12 deutschen Juristentages. Hrsg. v. dem Schriftführer-Amt der ständ. Deputation, 1 Bd., gr. 8, 170 S. Id., GUTTENTAG.
